

A. PIROČKINAS

J. Jablonskis
bendrinės
kalbos
puoseleitojas

A. PIROČKINAS

J. Jablonskis
bendrinės
kalbos
pruseletojas

1904 — 1930

J. Jablonskis
bendrinės
kalbos
puroselėjas

J. Jakkons kis.

4L
PI-125

Recenzavo filologijos kandidatas
V. DROTVINAS,
istorijos kandidatas
M. TAMOSIŪNAS

P $\frac{70103-062}{M854(10)-78}$ 151—78

© Leidykla „Mokslas“, 1978

PRATARMĖ

Knyga „J. Jablonskis — bendrinės kalbos puoselėtojas“, apimanti kalbininko gyvenimo 1904—1930 metus, visais atžvilgiais yra 1977 m. išėjusios studijos „Prie bendrinės kalbos ištakų“ tęsinys. Sakytume, abi šios knygos — tai dvi organiškai susijusios dalys, sudarančios vieningą monografiją apie Jablonskio gyvenimą ir darbus.

1904—1905 m. — labai reikšminga riba tiek visos lietuvių tautos, tiek paties Jablonskio gyvenime: kylanti revoliucijos banga privertė caro vyriausybę atšaukti kai kuriuos suvaržymus, liautis atvirai persekiojus nacionalinį judėjimą ir jo dalyvius. Pirmojoje knygoje kaip tik daug skirta parodyti, kokiomis sunkiomis spaudos sąlygomis iki 1904 m. vyko lietuvių kultūrinis gyvenimas: uždrausta spauda, iš Lietuvos mokyklų ir įstaigų išguita gimtoji kalba, administracijos varžymai dirbti savajame krašte — tai vis aplinkybės, kurios smarkiai lėmė ir Jablonskio veiklą. 1885 m. baigęs Maskvos universitetą, jis dėl to pusketvirtų metų negauna darbo. Nuo 1889 m. vargais negalais įsikuria Mintaujoje, bet 1896 m., įtartas ryšiais su lietuvių nelegaliuoju, anticariniu veikimu, iškeliamas dar toliau nuo savo krašto — į Taliną. O 1900 m. jam sudaroma byla, ir caro aktu ištremiamas dvejiems metams į Pskovą.

Tačiau ir tokiomis sąlygomis Jablonskis per dešimtį metų išvarė didelį barą lietuvių kalbos mokslė. Savo straipsniuose, išspausdintuose „Varpe“, jis suformulavo pagrindinius bendrinės kalbos norminimo principus, nurodė jos šaltinius. Savo teorines išvadas pagrindė praktika: sukūrė nemaža vykusių terminų, ėmė kuopti lietuvių kalbą, ypač sintaksę, nuo svetimų apnašų.

Paskutiniame praėjusio amžiaus dešimtmetyje Jablonskis galutinai nustatė lietuvių raidyną ir davė svarbiausias rašybos tvarkymo gaires.

Nuosekliausias, pilniausias visų to meto lietuvių bendrinės kalbos problemų sprendimo pavyzdys buvo Jablonskio „Lietuviškos kalbos gramatika“ (1901 m.) — pirmasis toks veikalas lietuvių kalba.

XIX a. pabaigoje Jablonskis iškilo ir kaip redaktorius, kitų autorių kalbos taisytojas. 1892—1896 m. jis taisė „Varpui“ skiriamus straipsnius, vertimus, originalius kūrinus. Per jo rankas perėjo ir pirmieji Zemaitės vaizdeliai, atvėrę būsimajai mūsų klasiškai kelią į literatūros aukštumas. Nuo 1896 m. Jablonskis redagavo Juškų žodyną. Šis darbas, atitraukęs kalbininką nuo įprastųjų kalbos problemų, leido jam labai gerai susipažinti su lietuvių tarmėmis, sukaupti daug gyvosios kalbos faktų, ypač pravertusių po 1904 m.— antrajame jo veiklos periode, kuris parodomas dabar pateikiamoje knygoje.

Autorius turi vilties, kad ši monografija, pirmiausia skiriama lietuvių kalbos specialistams, pravers ir besidomintiems mūsų kultūros istorija.

Be pirmojoje knygoje minėtų kolegų, skaičiusių visą monografiją ištisai, daug vertingų patarimų šiai daliai davė ir jos recenzentai — doc. Vincentas Drotvinas ir istorijos kand. Mindaugas Tamošiūnas. Jiems, taip pat ir „Mokslo“ leidyklos kolektyvui, tiesiogiai vedusiam šias knygas į pasaulį, autorius reiškia kuo nuoširdžiausią padėką.

TARP DVIEJŲ REVOLIUCIJŲ PAVASARIO NUOTAIKOS

1905—1907 m. Rusijos revoliucijos išvakarėse carizmas, jausdamas jos grėsmę, stiprino reakciją šalyje: visomis priemonėmis slopino kaskart stiprėjančius didžiųjų pramonės centrų proletariato streikus, valstiečių judėjimą ir ryškėjantį pažangiųjų inteligentų nepasitenkinimą. Tačiau darbininkų ir valstiečių kova, kuriai vadovavo V. Lenino suorganizuota bolševikų partija, darėsi vis ryžtingesnė. Revoliucijos žengimą paspartino ir Rusijos—Japonijos karas, visiems atskleidęs carinės santvarkos supuvimą — valdančiųjų sluoksnių idėjinį ir moralinį bankrotą.

Vilniaus proletariatas, būdamas neatsiejama Rusijos proletariato dalis, taip pat ruošėsi lemiamai kovai su nepakenčiama santvarka.

Revoliucinės nuotaikos, suprantama, tam tikru mastu, kaip matysime, paveikė ir Jablonskio idėjines pažiūras.

Mintaujoje ir Taline, dirbdamas caro gimnazijos mokytoju, Jablonskis vengė sukelti kokį įtarimą. Tačiau po to, kai, nepaisant visų gerų norų, Jablonskis buvo ištremtas į Pskovą, o paskiau priverstas apsigyventi Šiauliuose kaip policijos prižiūrimas valstybinis nusikaltėlis, jis, susidurdamas su įvairiais revoliucionieriais ir anticarinės kovos dalyviais, turėjo nemaža progų pamąstyti tiek apie savo praeitą, tiek apie būsimą visuomenės veiklą. Iš čia eina ir jo drąsa Šiauliuose — policijos sekamas, jis nevengė pavojingų ryšių su „Varpu“, knygnešiais ir kitais įtariamais žmonėmis.

„Vilniaus žinių“ redakcijoje. Į Vilnių Jablonskis atvyko 1904 m. rudenį. Tikslios datos nežinome, bet rugsėjo 15 d. jis parašė iš Vilniaus P. Višinskiui atviruką¹, kuris veikiausiai nebuvo pirmas, išsikrausčius iš Siaulių.

Keltis į Vilnių Jablonskį paskatino perspektyva dirbti P. Vileišio organizuojamame pirmajame lietuvių dienraštyje — liberalinėse „Vilniaus žiniose“. Apie tai po dvidešimt metų pats rašė savo atsiminimuose „Del pirmųjų pirmojo mūsų dienraš-

¹ LKII, f. 1, b. 748.

čio žingsnių“ (I 258—260. Romėnų skaitmenys čia ir kitur rodo Jablonskio Raštus, t. I—V. K., 1933—1936). Jablonskis, nuvykęs į Vilnių, su P. Vileišiu kalbėjęs dėl jo projekto leisti laikraštį. Gal tas pokalbis įvyko gegužės mėnesį, kai laiške P. Višinskiui žadėjo važiuoti į Vilnių?² Jablonskis pataręs P. Vileišiui į redakciją kviestis P. Višinskį ir J. Kriauciūną. Sie sutiko. Tokiu būdu susidarė būsimojo dienraščio redakcijos branduolys. Planų leisti laikraštį Šiauliuose reikėjo atsisakyti: viena, buvo aišku, kad Vilnius tam reikalui tinkamesnė vieta; antra, V. Zubovas prašomam laikraščiui „Balsas“ negavo leidimo³.

Lapkričio pabaigoje (cenzūros leista 1904 m. lapkričio 24 d. sen. st.) pasirodė „Vilniaus žinių“ redakcijos pranešimas, kad gruodžio pradžioje pradėsias eiti dienraštis „Vilniaus žinios“. Pranešimas gali būti rašytas ar bent smarkiai redaguotas Jablonskio. Jablonskiui teko dalyvauti spaustuvėje tuo momentu, kai buvo išspausdinti ir pirmojo lietuvių dienraščio pirmieji numeriai. Turėjo būti jaudinanti akimirka: dar neseniai už lietuvišką žodį grėsi ištremimas, o čia — dienraštis!

Jablonskis savo atsiminimuose yra šį momentą aprašęs: „1904 m. 9(22).XII, pagėręs ar pavalgęs pusryčių, nuskubėjau neiškentęs į „Vilniaus žinių“ spaustuvę ir aš — dienraščio gimdyti ar jo gimtųjų laukti. Visą dieną išbuvau spaustuvėje. Parėjau tik 10(23). XII su pirmuoju — dar negirdėtu neregėtu pirmuoju dienraščio numeriu. Visą naktį buvau spaustuvėje su G. Landsbergiu, J. Kriauciūnu, M. Kukta (spaustuvės metrampažu), laikraščio bendradarbiais ir rinkėjais“ (I 259).

Po kelerių metų šio įvykio dalyvis G. Landsbergis papasakojo detalių, kurias nutylėjo Jablonskis. G. Landsbergis, paėmęs pirmąjį pluoštą numerių, kvepiančių dažais, dar visai šiltų, ir padavęs Jablonskiui, o šis padalijęs visiems. Savąjį egzempliorių susijaudinęs pabučiavo⁴. Tiesa, yra ir kitas pasakojimas: pirmąjį egzempliorių Jablonskiui padavęs M. Kukta. Jablonskis tada taręs: „O, štai naujagimis kūdikis!“ Paskui pabučiavęs egzempliorių ir davęs iš eilės bučiuoti kitiems⁵. Šiaip ar taip, akimirka buvo iškilminga ir graudi. Pats Jablonskis rašė, kad „sveikinom vieni kitus, verkėm iš džiaugsmo, bučiavomės...“ (I 258).

Darbas pirmojo lietuvių dienraščio redakcijoje Jablonskiui teikė ne tik džiaugsmo, bet ir rūpesčių, nemaža graužaties.

Jablonskio ir kitų amžininkų atsiminimai kelia mintį, kad iš karto jis pats ir daugelis kitų įsivaizdavo, jog P. Vileišis

² VUB, E 33 (1904 m. gegužės 7 d. laiškas).

³ Višinskis P. Raštai. V., 1964, p. 504 (paaiškinimas — 2).

⁴ Zemkalnis. Prie „Vilniaus žinių“ Nr. 1000. Atsiminimas.—„Vilniaus žinios, 1908.VII.23(VIII.5), Nr. 162(1000).

⁵ S t . . . a s [Neįskaitoma]. Jie padaro lietuvišką knygą ir laikraštį.—„Die-na“, 1936.XI.8, Nr. 45(901).

būsiąs tik leidėjas, o redagavimą pavesiąs Jablonskiui ir P. Višinskiui.

Atėjęs į redakciją, Jablonskis neabejotinai tikėjosi kiek lemti jos reikalus ir darbo kryptį. Tai rodo tas faktas, kad jis rekomendavo kviesti P. Višinskį ir J. Kriauciūną. Jis pats kalbino ir K. Būgą, bet šis atsisakė, motyvuodamas „brandos“ egzaminais⁶. Taip pat ir K. Jokantą⁷. Jo rūpintis ir kitais dalykais, kurie paprastai priklauso redaktoriaus kompetencijai. Bet leidėjas netrukus panoro būti pats redaktoriumi. Tai, matyt, buvo pirmasis Jablonskio nusivylimas darbu „Vilniaus žiniuose“, nes nuo redaktoriaus kaip tik priklausė laikraščio idėjinė kryptis.

Jablonskis vargu ar troško būti oficialus vyriausiasis redaktorius. Jam tikriausiai caro valdžios organai to nebūtų leidę. Be to, jis nesivaikė titulų ir mielai pasitenkindavo savo konkrečiu darbu. Tačiau dirbti savo darbą Jablonskiui pirmiausia reiškė tai, kad būtų su jo nuomone skaitomasi, kad ji turėtų kokios vertės. Bet P. Vileišis, senas Jablonskio studijų laikų pažįstamas, dabar pralobęs iš tiltų statybos milijonierius, paisyti kitų nuomonės neketino. K. Jokantas, kurio įtarti simpatijomis „pirmieviams“ ir neapykanta klerikalams negalėtume, jį yra apibūdinęs, sakytume, net per daug juodai: „Laikraščio leidėjas inžin. P. Vileišis žiūrėjo į dienraštį, kaip į grynai privatų savo reikalą, į jo redaktorius, kaip į savo kanceliarijos valdininkus, kurie, neturėdami savo valios ir nuomonės, privalėjo daryti tik tai, ką jiems įsako viršininkas. Ne toks buvo mūsų mokytojas (J. Jablonskis.—A.P.), kad taptų bet kieno vergu, o ypatingai spaudoje, kurią jis taip idealizavo ir kuri taip artima buvo jo širdžiai“⁸.

Dar neišėjęs pirmajam laikraščio numeriui, kilo tokių nesutarimų su P. Vileišiu, jog Jablonskis išstojo iš redakcijos, t.y. atsisakė būti, kaip mes dabar sakytume, redaktorių kolegijos nariu ir pasiliko paprastu samdomu darbuotoju. Savo tuometinę būklę Jablonskis atsiminimuose taip apibūdino: „Pora mano straipsnelių, parašytų Redakcijos vardu, yra ir pirmajame numeryje, šį tą parašydavau ir toliau dienraščiui, bet kokios sprendžiamos reikšmės redakcijoje neturėjau ir jos neieškojau; į laikraščio kalbos dalykus galėjau kištis tiek, kiek manęs paklausydavo vienas kuris redakcijos žmogus; aš buvau pasiėmęs ar apsiėmęs tiktai feljetonų⁹ redagavimą ir rūpinimąsi, kad

⁶ K. Būgos laiškas Jablonskiui (1904 m. lapkričio 16 d.).—VUB, E 363.

⁷ Jablonskio laiškas K. Jokantui (1904 m. spalio 31 d.).—MAB, f. 12—322, l. 41.

⁸ „Lietuvos mokykla“, V-ųjų metų 12-asis sąsiuvinis, 1921(1922), p. 556.

⁹ Feljetonais tada vadindavo straipsnius, išspausdintus atkarpoje. Pavyzdžiui, Jablonskis prašė rusų rašytoją V. Korolenką leisti feljetonuose spausdinti jo kūrinius (Jablonskio laiškas Korolenkai 1904 m. gruodžio 2 d.—TSRS Valstybinė Lenino biblioteka).

jų būtų redakcijai kiek reikiant; į feljetonų kalbą galėdavau savo nosį kišti kiek reikiant“ (I 259). Ištraukos tonas, pabrėžtinas kartojimas, kiek buvę galima kišti nosį į kalbos dalykus, rodytų, jog pagrindinė laikraščio savininko ir Jablonskio konflikto priežastis buvo kalbos dalykai. Pavyzdžiui, pirmajame dienraščio numeryje, jo antraštėje („galvoje“, kaip rašoma atsiminimuose), Jablonskis be redaktoriaus-savininko žinios prieš pat spausdinimą žodžius *pėnnyčia* ir „Vilniaus žinių“ *prekė* pakeitęs žodžiais *penktadienis* ir *kaina*. Tačiau antrajame numeryje jau buvę P. Vileišio įsakyta rašyti *subata* ir *prekė*. Aišku, toks nesiskaitymas Jablonskį smarkiai įskaudino.

Dar labiau ryškėjo redakcijos narių nesutarimai, praėjus pirmiesiems džiaugsmams: vis labiau skyrėsi susibūrusio kolektyvo idėjinės pažiūros, prasidėjo intrigos. Jų pradininku laikytinas J. Kriaučiūnas. Nepasitenkinimas juo matyti ir Jablonskio atsiminimuose. Siūlydamas jį P. Vileišiui, Jablonskis manė jį dirbsiant administracijoje: „Kalbėdamas (P. Vileišiui.—A.P.) apie J. Kriaučiūną, apskyrų savo draugą, buvusį kiek laiko ir „Varpo“ redakcijoje, turėjau galvoje, bent tuo tarpu, daugiausia laikraščio administraciją. Netrukus buvo sugalvota administracijos dalykus pavesti G. Landsbergiui“ (I 258). Tokiu būdu J. Kriaučiūnas įgijo redakcijoje didesnę įtaką, negu buvo tikėjęsis Jablonskis.

Ir kiti amžininkai J. Kriaučiūno vaidmenį tuose nesutarimuose apibūdino neigiamai. Pavyzdžiui, F. Bortkevičienė manė, kad jų priežastis buvusi bloga J. Kriaučiūno įtaka leidėjui-redaktoriui¹⁰. Po 50 m., apibūdindamas striukomis charakteristikomis visus to laiko „Vilniaus žinių“ darbuotojus, K. Stiklius rašė: „J. Kriaučiūnas (Jonas), „Vilniaus Žinių“ kalbos taisytojas, tarpais redaktorius, sunkus žmogus ir neaiškių pažiūrų“¹¹. Tikriausiai J. Kriaučiūno būdas buvo savotiškas katalizatorius, kuris paspartino idėjinius nesutarimus. Kai kas J. Kriaučiūną apibūdino kaip įtarų, liguistos psichikos žmogų.

Tokiu būdu redakcijoje veikiai susiformavo viena grupė, susidėjusi iš P. Vileišio ir jį palaikančio ar net kurstančio J. Kriaučiūno. Ji suko laikraštį prieš kylančią revoliuciją, ieškodama būdų susitarti su klerikalais ir net caro valdžia. Antrąją grupę sudarė P. Višinskis, Jablonskis ir J. Šlapelis, kurie tam neprireikė¹².

¹⁰ Bortkevičienė F. Dvi pastabos.—„Lietuvos žinios“, 1932.XII.15, Nr. 286(4078).

¹¹ K. Stikliaus paaiškinimai.—LKLI, f. 20, b. 878.

¹² Zr. Petras Vileišis Vilniuje (1850—1926—1936).—„Naujoji romuva“, 1936, Nr. 33—34, p. 623 (čia rašoma: „Šlapelis su Jablonskiu griežti pirmieji“).

Nesutarimai tiek išaugo, kad P. Višinskis neiškentęs nuo 1905 m. sausio 2 d. pasitraukė iš „Vilniaus žinių“¹³. Tiesioginė išėjimo priežastis, kaip nurodė keliuose laiškuose Višinskis, buvo J. Kriaučiūnas¹⁴.

Jablonskis kurį laiką dar pasiliko redakcijoje. Tačiau ir jis netrukus ją visiškai paliko. Tik šiuo kartu nežinome, nuo kada jis išėjo iš šio darbo, pradžioje teikęs tiek vilčių. Veikiausiai galutinai nutraukė ryšius vasario pradžioje. Tai sprendžiame iš to, kad iki vasario 4 (17) d. Nr. 31 laikraštyje gana reguliariai rodydavosi jo straipsniai. Paskui eina tarpas iki Nr. 43 (vasario 15 (28) d.), o po jo dar didesnis — iki Nr. 77 (kovo 25 (balandžio 7) d.). Tai suprantama: kol dirbo laikraštyje, vis ką ne ką jame išspausdindavo, o išėjęs ėmė rašyti tik ypatingais atvejais.

Palikti darbą „Vilniaus žiniuose“ Jablonskiui nebuvo lengva. Tiesa, išspausdintų straipsnių honorarai buvo menkas uždarbis: 1904 m. už 19 numerių rašinius, kai jam mokėjo aukščiausią normą, Jablonskis gavo 20,06 rb, o 1905 per visus metus — 27,34 rb (aukščiausios normos jau nemokėta!)¹⁵. Čia jį kiek siejo pastovus mėnesinis atlyginimas, be kurio nebūtų išlaikęs gausios šeimos (neseniai buvo gimęs penktas vaikas). Taigi Jablonskis negalėjo taip ryžtingai numoti į šį darbą, kaip tai padarė P. Višinskis, tikėjęsis verstis iš žurnalistikos¹⁶.

„Aušros“ draugija. Ketindamas išeiti iš „Vilniaus žinių“, Jablonskis ėmė dairytis darbo, kuris duotų bent minimalų uždarbį. Kilo idėja įsteigti knygų leidimo draugiją. 1905 m. kovo 4 d. Jablonskio iniciatyva buvo įkurta „Aušros“ knygų leidimo draugija (II 3). Iš tikrųjų Jablonskis jau ir anksčiau dažnai būdavo savotiškas leidėjas: gavęs įvairių autorių knygų, redaguodavo, parengdavo jas spaudai ir net rūpindavosi jų spausdinimu, derėdamasis su spaustuvinkais. Jablonskis knygų leidimui teikė ir labai didelę kultūrinę reikšmę. Apie darbą „Aušros“ draugijoje jis yra sakęs: „Čia mano arklas, čia mano akėčios“¹⁷. Tad visai suprantamos Jablonskio viltys dėl „Aušros“ draugijos veiklos naudingumo sau ir visuomenei.

V. Biržiška teigė, kad pirmasis „Aušros“ leidinys buvęs J. Bekampio (J. Šaulio) versta V. Krakovskio „Naujoji Zelan-

¹³ P. Višinskio laiškas (1905.I.11/24) G. Petkevičaitėi (Nr. 178).— Kn.: Višinskis P. Raštai, p. 541.

¹⁴ Ten pat, p. 539, 541, 543; plg. Kriaučiūnas J. Iš mūsų partijų etikos praityje.— „Lietuvos aidas“, 1929.VII.8, Nr. 151 (635) (labai juodina mas P. Višinskis).

¹⁵ B - k a V. Pirmieji lietuvių laikraštinių honorarai.— „Bibliografijos žinios“, 1929, Nr. 3 (9), p. 68—69.

¹⁶ Višinskis P. Raštai, p. 54.

¹⁷ Balčikonis J. Trumpas gyvenimo aprašymas.— Kn.: Jablonskio Raštai, t. I. K., 1933, p. XXII.

dija¹⁸. Iš tikrųjų cenzūros leidimas buvo gautas prieš pat „Aušros“ įkūrimą (1905 m. kovo 1 d.), bet reikia manyti, kad vis dėlto pirmiausia buvo išleistas jau Šiauliuose suredaguotas D. Korobčevskio „Urvinis žmogus“. Cenzūros leidimas jį spausdinti buvo gautas dar lapkričio 18 d. Antroji knygutė buvo P. Petliuko (tikroji pavardė Pundzevičius) „Ir pasklydo po Lietuvą plačiau“¹⁹. Jos autorius knygą pasirašė 1904 m. gruodžio 1(14) d., tad apie tą laiką ji galėjo patekti ir Jablonskiui.

Kartu su V. Krakovskio „Naująja Zelandija“ cenzorius davė leidimą spausdinti ir dar vieną „Aušros“ knygutę — keturių veiksmų dramą „Parduotoji laimė“, kurią parašė Dvi Moteri (G. Petkevičaitė ir J. Zymantienė). Yra išlikę du šios dramos rankraščiai, kurių viename padaryti redakciniai taisymai priskiriami Jablonskiui²⁰. Oficialiai tai antrasis „Aušros“ leidinys. Trečiasis jos leidinys — Jablonskio sudarytas „Lietuvių pasakų“ (leidimas spausdinti gautas kovo 4 d.) rinkinys.

Kaip matome, Jablonskis iš pradžių labai energingai ėmėsi leidybinio darbo: turėjo parengęs šiokią tokią knygučių atsargą, sukauptą dar tuo metu, kai dirbo „Vilniaus žiniose“ ar tuoj išėjęs iš jų. Vėliau šis knygučių srautas nutrūko. 1905 m. buvo išleistos dar dvi „Aušros“ draugijos knygutės — G. Petkevičaitės „Krislai“ (cenzūros leidimas gautas gegužės 20 d.) ir A. Baranausko „Anykščių šilelis“ (rugsėjo 7 d. leidimas). Nors į metų pabaigą „Aušros“ leidybinė veikla apsilpo, vis dėlto tais metais ji išleido neblogų liaudies švietimui skirtų dalykų.

Jablonskio redakcinė veikla neapsiribojo tik „Aušros“ knygučių taisymu. Iš Jablonskio laišku P. Višinskiui galima nustatyti, kad jis redagavo ir G. Petkevičaitės su J. Zymantiene parašytą pjesę „Litvomanus“. Viename atviruke (1904.IX.15) Jablonskis prižada, kaip jis vadina, „Litvanus“ atsiųsti po 20 d.²¹, o po savaitės (rugsėjo 22 d.) rašytame atviruke²² jis ir plačiau apibūdino savo redagavimą. Pavyzdžiui, nurodė, kad poniai Skirgailienei leidęs vietomis ir ne visai lietuviškai kalbėti. Taigi jo atsižvelgta į kalbą kaip į veikėjų charakterizavimo priemonę. Toliau Jablonskis pareiškė, kad apskritai veikėjų kalba nesanti gyva ir kad jis to gyvumo nepridėjęs. „Litvomanai“ pirmiausia buvo išspausdinti „Varpe“ (1905 m. Nr. 3—9/10), o paskiau tais pačiais metais atskirai išėjo Tilžėje.

Viename atviruke (rugsėjo 15 d.) P. Višinskiui užsimenama ir apie kažkokį rašinį „Gyv. šėrimas“: jį galįs visuomet grą-

¹⁸ Biržiška V. Lietuvių bibliografija, t. IV(1). K., 1935, p. 1589.

¹⁹ J. Tumas-Vaižgantas teigė, kad buvusi ir antroji jos dalis, bet „Aušros“ redaktorius ją kažkur nudėjęs (Vaižganto Raštai, t. XIII. K., 1929, p. 77).

²⁰ Jasaitis J. G. Petkevičaitės-Bitės bibliografija. — Kn.: Petkevičaitė - Bitė G. Literatūros istorija. V., 1968, p. 444.

²¹ LKLI, f. 1, b. 748.

²² Ten pat.

žinti. Gal tai tas pats darbelis „Apie pašarus“, kurį P. Višinskis mini 1903 m. rugsėjo 24 d. laiške J. Sauliui²³.

Sakytume, beveik tikra, kad Jablonskis buvo ir J. Juškytės „Vaikų skaitymėlių su Lietuvos žemėlapiu“ (V., 1905, 259 p.) redaktorius. Pirmiausia krinta į akis jau pati antraštė su mažybiniais daiktavardžiais, kurie gražiai dera prie kitų Jablonskio redaguotų knygų, ypač Žemaitės „Rinkinio vaikams“. Veikiausiai apie tą pačią knygą kalbama ir Jablonskio atviruke P. Višinskiui (1904 m. spalio 10 d.), kur šis raginamas duoti kažkokį leidinį „į cenzūrą“, nes „Sk-liai baisiai reikalingi“, bet prieš spausdinant reikėtų dar kartą peržiūrėti kalbos mažmožius²⁴.

Žinoma, gana rizikinga teigti, kad visi kiek geresnės kalbos leidiniai tais metais buvo redaguoti Jablonskio, bet vis dėlto neapsiriksimė, jei juos tam tikru mastu susiesime su Jablonskio veikla. Pavyzdžiui, reikėtų „įtarti“ (ypač žinant artimus santykius), kad Jablonskis 1904—1905 m. Vilniuje galėjo taisyti ir du K. Jokanto vertimus: J. Vagnerio „Apsakinėjimus“ ir P. Bero „Apie gyvulius“. Vertėjas šiuos dalykus minėjo viename laiške (be datos) Jablonskiui, tikriau laiško dalyje²⁵. Laiškas rašytas prieš išspausdinant „Urvinį žmogų“. Jame minima spalio 16 d. data: prašoma būtinai iki jos atsiųsti pirmąjį vertimą, kad, turėdamas laisvesnio laiko, galėtų perrašyti. Tačiau nei 1904, nei 1905 m. K. Jokanto vertimų minėtais pavadinimais nepasirodė. Tiesa, 1905 m. išėjo P. Bero „Dievo galybė“ (spausdino „Vilniaus žinių“ spaustuvė, 135 p.), bet jos dalį išvertė J. Tūbelis²⁶. Tad visai galimas daiktas, kad kitai daliai buvo suvartotas K. Jokanto vertimas „Apie gyvulius“. J. Vagnerio knygutė „Iš gyvulių gyvenimo“ buvo išspausdinta 1911 m. Seinuose. Jos vertėjas taip pat K. Jokantas, bet ar tai tie patys jo versti „Apsakinėjimai“?

Ateityje reikėtų patikrinti, ar tik ne Jablonskio rankose buvo ir A. Vileišio 1905 m. išleistos knygutės „Apie cholera ir kaip nuo jos apsaugoti“ (buvo išspausdinta straipsniu „Vilniaus žiniose“ Nr. 77) ir „Kas daryti, kad sveiki būtume ir ilgai gyventume“. 1905 m. pakartotinai išėjo ir Aišbės „Kas teisybė — tai ne melas“. A. Merkelis šią knygutę laikė taip pat „Aušros“ leidiniu²⁷, vadinasi, jei tai tiesa, ir ji turėjo būti kiek ne kiek Jablonskio žiūrėta.

²³ Višinskis P. Raštai, p. 469.

²⁴ LKLI, f. 1, b. 748.

²⁵ VUB, E 363.

²⁶ Biržiška V. Lietuvių bibliografija, t. IV(1), sk. 1558—1559. Laiške J. Basanavičiui (1905 spalio 5 d.) Jablonskis rašė gražinąs P. Bero „Dievo galybės“ I knygą, bet spausdinant norėtų ją gauti pasižiūrėti (LKLI, f. 2-1010).

²⁷ Merkelis A. J. Jablonskio bibliografija.—„Archivum philologicum“, 1931, t. II, p. 22.

Apsikrovęs svetimų vertimų ir originalių darbų redagavimu, Jablonskis pats mažą tevertė. Vienas pirmųjų laisvai Vilniuje išėjusių jo vertimų buvo „Vilniaus Lietuvių šelpimo draugovės įstatymai“ (1904, 20 p.). Šiuos įstatus spausdinti buvo leista cenzūros jau 1904 m. rugsėjo 24 d. Apie juos Jablonskis užsiminė ir laiške P. Višinskiui (spalio 2 d.)²⁸, siūlydamas Šiaulių vartotojų draugovei vertimą įsigyti. Šiauliškiai, matyt, norėjo, kad Jablonskis išverstų jų įstatus, nes spalio 10 d. laiške jis klausia P. Višinskį, ar negalėtų jie atsiųsti savo „įstatymus“, kad pasiskaitęs žinotų, kiek būtų darbo verčiant²⁹.

„Vilniaus Lietuvių šelpimo draugovės įstatymai“ — nedidelė knygutė, bet ji vertinga savo terminologija. Čia atsirado dabar plačiai vartojami žodžiai *posėdis*, *slaptas balsavimas* (M. Davainis-Silvestraitis svarstant siūlęs „užvožtą balsavimą“!), *narys*, *visuotinis susirinkimas* ir kt. Jablonskis šiuos „įstatymus“ vertęs kelis vakarus, pasitardamas dar su kitais vilniškiais³⁰.

1904 m. „Vilniaus žiniuose“ K. Jablonskienės vardu buvo išspausdinti jos versti du E. Amičio dalykėliai — „Tėvo slaugytojas“ (Nr. 3) ir „Raštininkas“ (Nr. 5) bei vienas V. Garšino kūrinys — „Keturių dienos“ (Nr. 12—13). Šie dalykai neabejotinai priklauso pačiam Jablonskiui ne mažiau, kaip ir anksčiau K. Jablonskienės vertimai. Gali būti, kad žmona čia iš viso tebuvo fiktyvus vertėjas, tam tikra priedanga tikrajam vertėjui Jablonskiui.

Vertinant Jablonskio leidybinį darbą, reikia turėti galvoje, kad tai nebuvo paprastas redagavimas (apskritai redagavimas ir dabar vienas sunkiųjų darbų). Daugeliu atvejų čia reikėjo spręsti aibes bendrinės kalbos problemų. Tai buvo kelio skynimas per kalbos džungles. Todėl suprantama, kad palyginti nedidelių knygučių redagavimas reikalavo daug pastangų ir darbas negalėjo būti spartus. Prie šio darbo sulėtėjimo toliau bus prisidėjęs ir Jablonskio įsitraukimas į visuomeninę veiklą.

J a b l o n s k i s — v i s u o m e n i n i k a s. Ilgai slopintas lietuvių visuomenės gyvenimas, lauždamas visus ledus, tada kilo su nepaprasta gaivališka jėga, kuri įtraukė ir Jablonskį. Prieš tą traukimą Jablonskis ne tik negalėjo, bet ir nenorėjo atsilaikyti. Tais metais buvo tiek daug dalykų, kuriuos derėjo vadinti pirmaisiais: pirmieji lietuviški spektakliai Vilniuje, pirmosios operetės ir operos, pirmieji chorų koncertai. Ir kaip čia vienaip ar kitaip nedalyvaus Jablonskis!

Kiekviena diena nešė naujų žinių apie demonstracijas, streikus, apie carizmo žiaurumus — vis temos, kurios jaudino kiekvieną, taip pat ir Jablonskį.

²⁸ LKLI, f. 1, b. 748.

²⁹ Ten pat.

³⁰ „Kalba“, 1930, t. I, sąs. 2, p. 42.

Lietuvių gyvenime dar labiau pasireiškė politinių grupuočių, ideologinių krypčių ir partijų diferenciacija. Šiam procesui stimulus buvo ir caro išleistas 1905 m. spalio 17(30) d. manifestas, pažadėjęs sušaukti „įstatymų leidžiamąją dūmą“ ir paskelbęs įvairias „laisves“. Suprantama, tas manifestas buvo tik demagogiškas caro manevras, bet vis dėlto, kad ir trumpą laiką, kol carizmas traukėsi, jis gerokai sutrikdė policiją ir žandarus, išmušė jiems iš nagų anksčiau turėtą absoliučią valdžią. Tuo skubėjo pasinaudoti įvairių krypčių liberalieji sluoksniai, tautinės mažumos, reikšdamos savo kuklius kultūrinius reikalavimus duoti joms bent pačių minimaliausių teisių.

Dar prieš šio manifesto pasirodymą Vilniaus lietuvių inteligentai, vadovaujami J. Basanavičiaus, padėjo pagrindus labai reikšmingai kultūros organizacijai — Lietuvių mokslo draugijai. 1905 m. rugpjūčio 28(rugsėjo 10) d., sekmadienį, Vilniaus miesto salėje (dabar Lietuvos TSR Valstybinė filharmonija), pasibaigus lietuvių vakarui, pasiliko apie dvidešimt vyrų. Jie viename kambarėlyje posėdžiavę iki 4 ar 5 val. ryto. Kitą dieną dar susirinę advokato J. Vileišio bute (Odminių gatvėje). Čia buvo išrinktas komitetas, turėjęs paruošti būsimosios Lietuvių mokslo draugijos įstatų projektą. Komiteto nariai buvo J. Basanavičius, P. Matulionis, J. Jablonskis, J. Vileišis ir J. Stankevičius. Įstatų projektas buvo svarstomas rugsėjo 18(spalio 1) d. ir spalio 3(16) d. posėdžiuose³¹. J. Basanavičius yra minėjęs posėdį spalio 15(28) d. pas jį, Niškovskio viešbutyje, kur dalyvavęs taip pat Jablonskis³². Tuose posėdžiuose buvo sudarytas draugijos įstatų projektas, tačiau pati draugija buvo įkurta tik po pusantrų metų.

Lietuvių inteligentų rūpinimasi savo tautos etnografija, liaudies kūryba rodo ir planai įkurti etnografijai skirtą žurnalą, panašų į lenkų kalbininko J. Karlovičiaus redaguotą „Vislą“. Jo redaktorius turėjo būti Jablonskis³³.

Tačiau stiprėjančioje revoliucijoje kultūrinė veikla turėjo užleisti savo vietą politikai. To neišvengė net Jablonskis: jis pasidarė aktyvus politinio veikimo dalyvis.

Beje, kylanti 1905 m. revoliucijos banga į politinę veiklą įtraukė ir žymių rusų kūrybinės inteligentijos atstovų — mokslininkų, rašytojų, dailininkų, artistų. Daugelis jų vis dėlto nesugebėdavo susiorientuoti ir pasiduodavo buržuazinių reak-

³¹ Prie „Lietuvių Mokslo Draugijos“ įsteigimo (Dr. Basanavičiaus kalba, atidengiant visuotiną įsteigiamąjį susirinkimą 25 kovo m.).—„Vilniaus žinios“, 1907.III.29(IV.11), Nr. 71(680).

³² Basanavičius J. Mano gyvenimo kronika ir nervų ligos istorija.—„Lietuvių tauta“, 1935, V kn., p. 89.

³³ Tumas J. Istorškai-Etnografiškas Laikraštis.—„Vilniaus žinios“, 1905.III.27(IV.9), Nr. 79; Būga K. Laiškas J. Tumui (Peterburgas, 1905 m. balandžio 16 d.).—„Mūsų senovė“, 1921, t. I, p. 144.

cinių partijų demagogijai. Antai 1905 m. į kadetų partiją įstojo F. Fortunatovas ir J. Boduenas de Kurtenė³⁴.

Revoliuciniai procesai paskatino galūtinai susiformuoti tiek organizaciškai, tiek idėjiškai ir lietuvių partijas. 1905 m. susikūrė Lietuvos krikščionių demokratų partija, subūrusi pačius reakcingiausius lietuvių buržuazijos sluoksnius, daugiau ar mažiau atvirai ieškojusius carizmo atramos. Anksčiausiai susiorganizavusioje (nuo 1896 m.) Lietuvos socialdemokratų partijoje stiprėjo revoliuciniai elementai, kurie, vadovaujami V. Kapsuko-Mickevičiaus, kėlė darbo žmones į ginkluotą kovą su carizmu. Liberaliosios buržuazijos atstovai, kurie grupavosi apie „Varpą“ ir „Ūkininką“, 1902 m. įkūrė Lietuvių demokratų partiją. Ji, veikiama revoliucinio judėjimo, taip pat nebuvo vieninga.

1905 m. lapkričio 12 d. įvyko Lietuvių demokratų partijos (LDP) suvažiavimas, kuris, be kita ko, apsvartė savo organo leidimo ir redagavimo klausimą³⁵. Tuo organu turėjo būti „Lietuvos ūkininkas“, kuriam jau anksčiau J. Vileišis gavo leidimą³⁶. Suvažiavime galėjo dalyvauti ir Jablonskis, nes jis buvo numatytas redakcijos nariu. Šie projektai, matyt, buvo gana slapti, todėl „Vilniaus žinias“ pasiekė tik gandai, kad „nuo Naujųjų Metų ketina eiti Vilniuje dar vienas laikraštis — radikališkas. Sako, kad prie to dienraščio dirbsią p. J. Jablonskis su P. Višinskiu. Dienraštį leisias tulas p. Romeris“³⁷.

Iš tikrųjų „Lietuvos ūkininko“ pirmasis numeris išėjo visu mėnesiu anksčiau — 1905 m. gruodžio 1 (14) d. Bet tai nebuvo dienraštis, o tik savaitraštis. Leidėju rašėsi J. Vileišis, redaktoriumi — A. Smetona, faktiškasis pirmųjų dviejų numerių redaktorius buvo P. Višinskis. Čia reikia priminti, kad daugelis laikraščių, persekiojamų caro valdžios, turėdavo oficialiuosius redaktorius, kurių pareiga buvo atstovauti laikraščiui, ypač kai reikėdavo mokėti baudas ar pasėdėti už netinkamą straipsnį savaitę kitą kalėjime. Faktiškasis redaktorius, būdamas pagrindinė figūra, varydavo visą redakcijos darbą. Tačiau dešiniajam demokratų partijos sparnui P. Višinskio radikalioji kryptis nepatiko, ir jis buvo atstatytas: 1906 m. sausio 5 (18) d. išėjusį numerį (iš eilės trečią) oficialiai pasirašė J. Vileišis, o neoficialiuoju redaktoriumi buvo paskirtas A. Smetona, atstovavęs bene pačiam dešiniausiajam partijos sparnui, iš esmės nesiskiriančiam nuo klerikalų.

³⁴ Plačiau žr. Березин Ф. М. Русское языкознание конца XIX—начала XX в. М., 1976, с. 77.

³⁵ Bagdonas J. „Lietuvos Ūkininko“ sukurtuvių proga.— „Lietuvos ūkininkas“, 1930.XII.4, Nr. 49.

³⁶ Bortkevičienė F. „Lietuvos Ūkininko“ redaktoriai ir rašytojai.— Ten pat.

³⁷ Atbalsiai.— „Vilniaus žinios“, 1905.XI.27 (XII.10), Nr. 279.

Jablonskis iš tikrųjų buvo „Lietuvos ūkininko“ redakcijos narys ir rūpinosi laikraščio kalba. Ant jo gulė visa šio redakcijos darbo našta: rengiamus straipsnius kone ištiesai perdirbdavo, jam kliuvo ir korektūra. Tačiau jis nebuvo tik techninis darbuotojas-stilistas. Jo balsas sverdavo ir aptariant idėinę laikraščio kryptį. Tai galima spręsti ir iš to fakto, kad programinį straipsnį „Kas mums rūpės?“ pirmajame numeryje parašė Jablonskis (I 105—108).

Daugiau ar mažiau Jablonskis buvo susijęs ir su kitais žymesniais 1905 m. Vilniaus įvykiais. Gruodžio mėn. 4—5 d. Vilniuje įvyko didelis lietuvių atstovų suvažiavimas — vadinas Vilniaus seimas. Apie tiesioginį Jablonskio dalyvavimą to seimo darbe duomenų neturime. Iš tikrųjų Jablonskis galėjo nuo jo laikytis nuošaliai, nes dvi pagrindinės partijos — socialdemokratai ir demokratai — į idėją sušaukti 1905 m. rudenį lietuvių atstovų suvažiavimą žiūrėjo labai skeptiškai, net priešiška. Ją pirmiausia rėmė apie J. Basanavičių ir P. Vileišį grupavęsis dešinysis liberaliosios buržuazijos sparnas ir jų artimiausi kaimynai — klerikalai. Jeigu Jablonskis tame suvažiavime ir nedalyvavo, tai vis dėlto šis įvykis gerokai palietė jo gyvenimą.

Lapkričio pirmosiomis dienomis „Vilniaus žinių“ redakcijoje įvyko pasitarimas, kuriame labiausiai išryškėjo nesutarimai dėl planuojamo suvažiavimo. Pasitarime Jablonskis, kaip ir kiti kairieji LDP veikėjai, labai karštai kalbėjo prieš jo organizavimą. P. Klimaitis po 25 m., nušviesdamas tų nesutarimų priežastis (jo aiškinimai ne visada patikimi), taip apibūdino Jablonskį tame pasitarime: „Pakilo tokia aistra, kad kai kurie kalbėtojai nesivaržė žodžiais. Sakysime, toks garbingas žmogus, kaip a.a. Jonas Jablonskis, tuomet labai karštas demokratas, įrodinėdamas, kad be partijų pritarimo į suvažiavimą niekas neatvyksiąs, skaudžiai įžeidė Petrą Vileišį. Jis pasakė, kad „Vilniaus žinių“ įtaka Lietuvoje esanti visai menka, kad tas dienraštis esąs Petro Vileišio leidžiamas, o Vileišis turįs Lietuvoje antrojo Muravjovo vardą. Tokių žmonių, girdi, dabar niekas neklauso...“³⁸

Jei tai tiesa, tai, sprendžiant iš tokio pasakymo, Jablonskio pozicija buvo gana radikali, ir jis, nenorėdamas dalyvauti viename renginyje su jam nepriimtinais dešiniuosiais, seimo šalinosi. Ir vėliau, praėjus dešimčiai metų, Jablonskis pripažino jam reikšmės tik tiek, kad „Suvažiavimas, ar šiaip ar taip, išjudino Lietuvą“ (I 193). Čia reikia atsiminti, kad buržuazinėje Lietuvoje, ypač valdant tautininkams, tas suvažiavimas buvo tiesiog šlovinamas kaip epochos įvykis.

³⁸ Klimaitis P. Didysis Vilniaus Seimas.—„Zidyns“, 1931, t. XIII, p. 49.

Negalėtume dabar nustatyti konkrečių seimo veiklos dalykų, sukėlusių Jablonskio nepasitenkinimą. Gali būti, kad jis buvo nepatenkintas ir jo priimtų nutarimų neaiškumu bei nerūžtingumu. „Aktualiausieji plačiosioms valstiečių masėms klausimai Lietuvių suvažiavime kaip reikiant nebuvo svarstomi ir neatsispindėjo jo nutarimuose,— sakoma Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraižoje.— Darbininkai, mažžemiai ir bežemiai valstiečiai, kurie tikėjosi, kad po Vilniaus suvažiavimo jie pradės imti dvarininkų, caro valdžios ir kitokias žemes, buvo jo nutarimų apvilti“³⁹. O Jablonskis, reikia pasakyti, visada buvo labai jautrus vargingųjų valstiečių interesams ir nuotaikoms. Tuo atžvilgiu vertingą faktą yra papsakojęs P. J. Gabrys (Paršaitis), Lietuvių suvažiavimo Vilniuje sekretorius. Jo iniciatyva 1905 m., tuoj po Vilniaus suvažiavimo, buvo įkurta Valstiečių sąjunga. Iš pradžių jis norėjęs šią politinę organizaciją pavadinti „Ūkininkų sąjunga“, bet Jablonskis įrodęs, kad „vardą „Ūkininkų“ reikia pakeisti vardu „Valstiečių“. Kodėl?“

„Todėl,— aiškinęs Jablonskis,— kad prasmė „ūkininkas“ siauresnė už „valstietis“; pirmasis — savininkas didesnio ar mažesnio žemės ploto, antrasis — valsčiaus, sodžiaus gyventojas, ne tik didesnio ar mažesnio ūkio savininkas, bet ir kumetis, amatininkas ir tt.“⁴⁰

Jablonskio pataisa nėra formalus dalykas, bet rodo jo viltį, kad kuriamoji organizacija šiaip ar taip rūpinsis neturtingųjų valstiečių ir bežemių kaimo proletarų interesais.

Analogiškos pažiūros reiškiamos ir minėtame „Lietuvos ūkininko“ programiniame straipsnyje „Kas mums rūpės?“, kur ypač pabrėžiama, kad „dabar pirmąją vietą Lietuvoje užima *bežemių žmonių, valsčių, mokyklų (iškalų), teismų (sūdų)...* visos Lietuvos reikalai“ (I 105, išskirta cituojant.— A.P.). Būdinga, kad Jablonskis geresnės ateities Lietuvos darbo žmonėms siekimą čia siejo su visos Rusijos gyvenimo pertvarkymu: „mūsų tautos gyvenimas labai daug pareina nuo visos Rusų žemės gyvenimo, nuo visos Rusų gyvenimo tvarkos. [...] visos Rusijos gyvenimas mus, lietuvius, dabar daug ko gali ir pamokyti“,— padarė išvadą Jablonskis (I 106).

Tokia Jablonskio pozicija bene radikaliausia per visą jo gyvenimą. Yra duomenų, kad Jablonskis 1905 m. pabaigoje ir 1906 m. pradžioje buvo suartėjęs su Lietuvos socialdemokratų partija ir padėjo leisti jos laikraščius. Dėmesio verta viena V. Požėlos laiške V. Kapsukui (1906 m. balandžio 4 d.) užuo-

³⁹ Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža, t. I. V., 1971, p. 179—180.

⁴⁰ Gabrys P. J. Didysis Vilniaus Seimas ir jo reikšmė Lietuvai.—„Naujoji romuva“, 1937, Nr. 1, p. 13.

mina: „Profesorius kalbą ištaiso ir jau važiuoja į svieta“⁴¹. Kalbama apie kažkokio laikraščio redagavimo ir leidimo sunkumus. Iš viso laiško galima spręsti, kad V. Kapsukas buvo įpareigojęs V. Poželą išleisti kažkokį socialdemokratų laikraštį, kurio kalbą taisė „Profesorius“. Koks tai laikraštis? Galėtų būti ir „Naujoji gadynė“, pirmasis legalus LSDP laikraštis, kurio pirmasis numeris išėjo gegužės 18 d. Bet, kiek žinoma, V. Požela „Naujojoje gadynėje“ nėra bendradarbiavęs. Gal čia minimas „Darbininko“ laikraštis (jo paskutinis numeris kaip tik išėjo 1906 m. balandžio mėn.).

Lieka neišaiškinta, kas yra tas minimasis „Profesorius“. Čia, aišku, turim slapyvardį, kuris tam tikru aspektu charakterizuoja asmenį. Toks slapyvardis visai tiko Jablonskiui, nes gimnazijos mokytojus tada buvo įprasta vadinti profesoriais.

Tačiau šį spėjimą labiausiai remia laikraščio kalba: ji labai sklandi, liaudiška, apdorota gero redaktoriaus — be būdingų to ir vėlesnio laiko publicistams nelietuviškų konstrukcijų. Tiesa, pasitaiko pasakymų⁴² *antgalo, apvaikščioti* šventę, *atsižymėti, mažiau vienu metų, paliuosuoti, vienok*, bet Jablonskis juos ėmė taisyti kiek vėliau. Į akis krinta dar vienas dalykas: naujesni, plačiau nežinomi bendrinės kalbos žodžiai labai nuosekliai aiškinami skliausteliuose įrašytais nevartotiniais atitikmenimis, pvz.: *pirklys* (kupčius), *sužeistiesiems* (ronytiesiems), *karą* (vainą), *kurstytojas* (agitatorius), *teismo* (sūdo), *valdininkus* (činauninkus), *karūmenę* (vaiską), *tyrus* (pūstyne), *sargybiniai* (stražnikai), *laikraščiuose* (gazietose), *viršaičiams* (vaitams arba staršinoms). Sunku įsivaizduoti, kad, be paties Jablonskio, kas tokiu atveju rūpintųsi bendrinės kalbos ugdymu.

Na, o kad V. Kapsukas galėjo pasitelkti kalbai redaguoti Jablonskį, taip pat nekelia nuostabos: juk jie buvo geri pažįstami nuo Talino laikų.

Vis dėlto, neturint svaresnių įrodymų, šios pastabos apie Jablonskio bendradarbiavimą revoliucinėje spaudoje kol kas tėra prielaidos.

Apibūdinant 1905—1906 m. Jablonskio idėjines pozicijas, galima būtų pasakyti, kad tuo metu jis ryžtingiau, negu bet kada anksčiau ir vėliau, pasuko į demokratinės stovyklos pusę. Jo idėjinei 1900—1910 m. raidai būdingas bruožas, bendras su žymiojo rusų istoriko V. Kliučevskio idėjine raida: „Susidarius revoliucinėms situacijoms, jis nueina į kairę ir pasireiškia at-

⁴¹ Zr. „Priekalas“, 1931, Nr. 3—4, p. 125.

⁴² Pavyzdžiai imami iš „Darbininko“ Nr. 9 (1906 m. balandžio mėn.) išspausdintų straipsnių.

viriau, o reakcijos metais užsidaro savyje, čia atsargiai komufliruodamas, čia visai nutildamas⁴³.

Revoliucinio pakilimo aplinkybėmis Jablonskis parodė savo pilietinę drąsą ir principingumą, prisidėdamas savo parašu prie atviro kolektyvinio protesto, smerkiančio caro kariuomenės žiaurumus Žagarėje⁴⁴. Jablonskis prisidėjo ir prie grupės inteligentų — lietuvių, lenkų, rusų — kolektyvinės deklaracijos, reikalaujančios atidaryti Vilniaus universitetą⁴⁵. Deklaraciją pasirašė šie žymiausi Vilniaus ir ne Vilniaus inteligentai: kun. kan. Maciulevičius⁴⁶ [Maironis], kun. Dambrauskas, kun. Kazimieras Jaunis, J. Baudouin de Courtenay, Juozas Ziemackis, Jonas Ptašickis, Petras Vileišis, Feliksas Zavadskis, Antanas Medekša, Jonas Jablonskis, Dr. Mykolas Burchardt, Jonas Svanskis. Caro vyriausybė, žinoma, į šią deklaraciją, praėjus revoliucijai, visai neatsižvelgė, ir jos istorinė reikšmė nedidelė. Tačiau ji labai reikšminga Jablonskio biografijai. Pasirašyti tokį dokumentą — tai Jablonskio nuopelną ir autoriteto pripažinimas ir įvertinimas.

Tais metais Jablonskis buvo išrinktas į Vilniaus vidurinių mokyklų mokinių tėvų ir globėjų sąjungos organizacinį biurą⁴⁷, vėliau ir į nuolatinį biurą, bet dėl laiko stokos turėjo atsisakyti⁴⁸.

Jablonskio visuomeniškumą rodo ir tas, kad jis neatsisakė savo įvairiomis progomis paaukoti tai Jonavos padegėliams⁴⁹, tai šelpimo draugijai⁵⁰, tai lietuvių vaikų eglutei⁵¹. Tiesa, aukos būdavo nedidelės, bet jam ir jo šeimai rublis buvo gal brangesnis, negu, pavyzdžiui, milijonieriui P. Vileišiui ar kokiam gerą vietą turinčiam gydytojui, advokatui arba kunigui visas šimtas.

Pastangos grįžti į mokyklą. Jablonskiui su gausia šeima išgyventi buvo nelengva. Greitai gavo įsitikinti, kad „Aušros“ leidiniai pelno neduoda. Ne kažin ką uždirbo Jablonskis ir „Lietuvos ūkininko“ redakcijoje. Jablonskio darbai, kad ir leido tam kartui užsidirbti kasdieninei duonai, neužtikrino rytojaus dienos: artėjo senatvė, prasidėjo negalios, kurios galėjo pereiti į rimtą ligą. Tad Jablonskis dabar, po

⁴³ «...при наступлении революционных ситуаций он движется влево и выступает более открыто, а в годы реакции уходит в себя, то осторожно коммулируясь, то погружаясь в молчание» (Нечкина М. В. Василий Осипович Ключевский. М., 1974, с. 212).

⁴⁴ Zr. „Vilniaus žinios“, 1905.XII.11(24), Nr. 288.

⁴⁵ Universitetas Vilniuje.—„Vilniaus žinios“, 1905.XII.20 (1906.I.2), Nr. 290.

⁴⁶ Pavardės rašomos taip, kaip išspausdintos laikraštyje.

⁴⁷ „Vilniaus žinios“, 1905.XII.3(16), Nr. 284.

⁴⁸ Tėvų susirinkimas.— Ten pat, 1905.XII.23(1906.I.5), Nr. 293.

⁴⁹ Ten pat, 1905.VI.2(15), Nr. 135.

⁵⁰ Ten pat, 1905.I.1(14), Nr. 1.

⁵¹ Ten pat, 1905.XII.24(1906.I.6), Nr. 294.

visų caro „maloningų“ manifestų ir amnestijų, ėmė vėl galvoti apie mokyklą: „suteptoji“ praeitis dabar rodėsi bus užmiršta ar bent nedarys jam kliūčių gauti gimnazijos mokytojo vietą, kuri vienintelė galėjo aprūpinti jį pensija.

Tos viltys buvo gana realios, nes caro vyriausybė buvo spiriama įsileisti į vidurines mokyklas „vietines kalbas“. Tai gi ir lietuvių kalbą. Daug dešimtmečių carizmo taikyti „vietinėms kalboms“ suvaržymai vidurinėse mokyklose žlugo. 1905 m. liepos 20 d. raštu Nr. 9023 Vilniaus mokslo apygarda teiravosi Švietimo ministeriją, kaip žiūrėti į kategorišką reikalavimą mokiniams vartoti mokykloje ir viešose vietose tik rusų kalbą⁵². Tas draudimas pirmiausia buvo skirtas lenkų kalbai, nes Vilniaus vidurinėse mokyklose iki 1905 m. lietuvių beveik nebuvo, bet, randantis daugiau lietuvių, jiems būtų taip pat grėsęs pašalinimas iš mokyklos, jei būtų jie mėginę mokykloje, parduotuvėje, teatre ar kur kitur kalbėtis savo gimtąja kalba. Nepaklusimas šiam reikalavimui, kaip nurodoma minėtame rašte, buvo laikomas politiniu nusizengimu. Švietimo ministerija tik spalio 5 d. raštu Nr. 4169, augant revoliucijai, davė nurodymą Vilniaus mokslo apygardai panaikinti visus kalbų vartojimo apribojimus, daromus 1864 m. sausio 8 d. cirkuliario pagrindu: dabar esą nepatogu spirtis dėl jo vykdymo⁵³.

Oficialus potvarkis apie lietuvių kalbos vartojimą Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijų pradinėse mokyklose buvo pasirašytas dar vėliau, 1906 m. balandžio 24 d. (Nr. 8389)⁵⁴.

Jablonskį ir apskritai visuomenę žinios apie būsimus potvarkius pasiekdavo kur kas anksčiau, negu jie būdavo galutinai priimami. Jablonskis vylėsi, kad caro vyriausybė noromis nenoromis turės patenkinti visų sluoksnių reikalavimus sudemokratinti švietimą, o tai yra susiję ir su gimtosios kalbos dėstymu ne tik pradinėje, bet ir vidurinėje mokykloje. Todėl jis nedelsdamas 1905 m. lapkričio 1 d. parašė šį prašymą⁵⁵:

Jo Ekscelencijai
Ponui Vilniaus mokslo apygardos Kuratoriui

Istorijos ir filologijos mokslų kandidato,
koleg. patarėjo Iv. Os. Jablonskio

P r a š y m a s

Pateikdamas su šiuo paliudytą savo tarnybos lapo Nr. 826 kopiją, turiu garbės nuolankiai prašyti Jūsų Ekscelenciją, ar neturėtumėte galimybės pa-

⁵² LCVIA, f. 567, ap. 12, b. 6657, l. 1—2a.

⁵³ Ten pat, l. 3 (я признаю неудобным настаивать на сохранении действующего ныне циркуляра).

⁵⁴ Циркуляр по Виленскому учебному округу, 1906, № 9, с. 361—362.

⁵⁵ LCVIA, f. 567, ap. 12, b. 6788, l. 2.

skirti mane į vieną iš Vilniaus mokslų apygardos vidurinių mokslo įstaigų lietuvių kalbos mokytoju.

Kartu laikau pareiga dabar pat paaiškinti štai ką.

1) Man ypač būtų geistina gauti lietuvių kalbos mokytojo vietą Vilniaus m. vidurinėse mokslo įstaigose (būtų galima turėti po keletą šios kalbos pamokų keliose mokslo įstaigose);

2) Cia, Vilniuje, iš vidurinių mokslo įstaigų dėstytojų mane arčiau pažįsta: Ab. Vl. Itomlenskis, Al. P. Izenflamas ir Al. Al. Ivanovas

ir 3) Aš — lietuvis, lietuvių kalbą tyrinėju seniai (mano redaguota išėjo Ant. Juškevičiaus lietuviško žodyno antroji dalis), apie mano lietuvių kalbos mokėjimą, jeigu prireiktų, Jūsų Ekscelencijai duos žinių daugelis rusų kalbininkų (akademikai Fortunatovas, Sachmatovas, Koršas ir kt.).

Iv. Jablonskis

Gyvenu Vilniaus m., Kalvarijos g., Nr. 20 (kieme).
Vilnius, 1905 m. lapkričio 1 d.

Sis Jablonskio žygis gauti lietuvių kalbos mokytojo vietą, kad ir ne visai tiksliai aiškinamas, pateko ir į spaudą: „Mes girdėjome, kad garsus mūsų filologas p. Jonas Jablonskis bus netrukus pakviestas į lietuviškos kalbos mokytojus vidutinėse Vilniaus miesto mokyklose“⁵⁶, — rašė „Vilniaus žinios“.

Tačiau viltys šį kartą buvo tuščios: mokslo apygarda prašymo nepatenkino. Iš Rygos gavęs Jablonskio darbo ir politinio patikimumo charakteristiką, kuratorius tuoj sužinojo, kad Jablonskis buvo baustas viešąja policijos priežiūra (toji rašto vieta storai pabraukta juodu pieštuku), ir iš karto šalia parašė rezoliuciją: «Прощение г. Яблонского оставить без последствий»⁵⁷. Gruodžio 30 d. Vilniaus mokslo apygardos kanceliarija paprašė miesto policijos valdybą gražinti atsistatydinusiame kolegijos patarėjui Jablonskiui jo tarnybos atestatą, pranešti jam, kad jo prašymas skirti mokytoju (apskritai mokytoju!) nepripažintas tenkintinu⁵⁸. Tačiau Naujuosius metus Jablonskis dar sutiko artimiems bičiuliams ir pažįstamiems linkint greičiau gauti vietą Vilniuje ir paskui sėkmingai dirbti kalbos darbą. Policija supažindino su apygardos atsakymu tik po savaitės, 1906 m. sausio 5 d.⁵⁹

Jablonskis mėgino pasinaudoti dar viena proga. Po 1905 m. lietuvių suvažiavimo, kur smarkiai diskutuota ir dėl Vilniaus vyskupijoj varomo lenkinimo, pasireiškiančio ir tuo, kad jos seminarijoj klierikai nemokomi lietuvių kalbos, vyskupas Ropas, suprasdamas, kad dėl tokio nepridengto lenkinimo sąmonėjantys lietuviai šalinasi ir nuo pačios bažnyčios, pagaliau sutiko seminarijoje įvesti lietuvių kalbos pamokas. Reikėjo lietuvių kalbos mokytojo. Jablonskis ryžosi eiti pas vyskupą.

⁵⁶ Atbalsiai. Vilniuje.—„Vilniaus žinios“, 1905.XI.2(15), Nr. 257.

⁵⁷ 1905 m. gruodžio 13 d. raštas Nr. 554.—LCVIA, f. 567, ap. 12, b. 6788, l. 6.

⁵⁸ Ten pat, l. 10, 10a.

⁵⁹ Ten pat, l. 9.

Jo vizitą pas Ropą aprašė M. Gustaitis, gerokai sušvelnindamas spalvas⁶⁰, ir P. Avižonis⁶¹. Matyt, ir vienas, ir antras šią istoriją buvo girdėję iš paties Jablonskio. Stai kaip viską pa-vaizdavo P. Avižonis:

„Ieškodamas darbo, jis buvo manęs, be ne gausiąs Vilniaus seminarijoje lietuvių kalbos pamokų. Tuo tikslu jis kartą nu-eina į vyskupą Ropą. Pasisako buvęs Revelio gimnazijos mokytojas.

— Be ne buvai Tamsta Mintaujoje? — klausia vyskupas.— Aš esu apie Tamstą girdėjęs... Kaip gi Tamsta su savais įsitikinimais tariesi galėsiąs seminarijoje mokytojauti?

Į šį klausimą Jablonskis atsakęs: — Viena, aš dėstyčiau seminarijoje ne savuosius įsitikinimus, bet lietuvių kalbą, o antra, iš kur gerbiamasis apie mano įsitikinimus žinai?

Vyskupas, pritrūkęs protingų argumentų, kodėl jam Jablonskio kandidatūra netinka, pagaliau pasakė, kad Vilniaus seminarijoje lietuvių kalbą dėstyti teleisiąs tiktai kunigui. Po to Jablonskis tik pareiškė savo nusistebėjimą, kodėl jam šitai iš karto nebuvo pasakyta, ir išėjo“.

M. Gustaičio pasakojimas sudaro vaizdą, kad Jablonskis pirma kreipėsi į Ropą, o tik paskiau į kuratorių. Gal jo ir neklysta, bet lietuvių kalbos pirmoji pamoka seminarijoje įvyko tik 1906 m. vasario pradžioje (sen. st.)⁶². Kyla abejonė, ar galėjo taip ilgai užtrukti lietuvių kalbos mokytojo paskyrimas. Veikiausiai Jablonskis buvo pas•vyskupą dėl vietos 1906 m. sausio mėnesį, kai paaiškėjo kuratoriaus atsakymas, o vyskupas, kad spauda nekeltų triukšmo, jog atmetė geriausio kalbos specialisto prašymą, pasiskubino tuoj surasti tinkamą kandidatą kunigą.

Taigi šį kartą Jablonskio pažiūros sutrukdė jam gauti gerą vietą. Jo „bedievybė“ buvo plačiai žinomas dalykas. Net J. Tumas-Vaižgantas neiškentęs tyčia 1904 m. nusiuntęs į „Vilniaus žinias“ šventiniam numeriui porą sukatalikintų vaizdelių „Ant Rarotų“ ir „Kūčios“, kad įsitikintų, kokia laikraščio pažiūra į religijos dalykus. Bet „Vilniaus žinių“ feljetonų redaktorius Jablonskis jų nepriėmęs, argumentuodamas tuo, jog ne visoje Lietuvoje esą tokių papročių. Taip pat tokia forma jie nustoja savo vertės⁶³. Įtariems dvasininkams, išgirdus šį dalyką, iš tikrųjų galėjo tas menkniekis taip pat būti įrody-mas, kad Jablonskis tikriausias bedievis.

Tiek pirmoji, tiek antroji nesėkmė nepalaužė Jablonskio: jis ir toliau stengėsi kaip nors įkelti bent koją į mokyklą. Kiekviena revoliucijos diena nešė naujų mokyklos atmainų, ir tik

⁶⁰ „Lietuvos mokykla“, V-ųjų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 558.

⁶¹ Ten pat, p. 591.

⁶² „Lietuvos balsas“, 1906.II.15(28), Nr. 7.

⁶³ Merkelis A. Juozas Tumas Vaižgantas. K., 1934, p. 150—151.

reikėjo turėti kantrybės ir energijos, kad galėtų jomis pasinaudoti. Siekdama atitraukti nuo revoliucijos nacionalinių mažumų sluoksnius, caro vyriausybė po truputį darė nuolaidų švietimo srityje. Pagaliau buvo išgautas leidimas dėstyti „vietines kalbas“ fakultatyvinio dalyko teisėmis. Mokymo išlaidas turėjo mokėti patys mokiniai. Jablonskis pasiskubino išnaudoti ir šią nuolaidą: tuoj kreipėsi į kelias Vilniaus vidurines mokyklas — vasario pradžioje į realinę mokyklą, vėliau į I berniukų gimnaziją ir privačiąją V. Prozorovos mergaičių gimnaziją, o kovo viduryje — į II berniukų gimnaziją, — kad jam leistų dėstyti lietuvių kalbą⁶⁴. Kokiomis sąlygomis ji turėjo būti dėstoma, geriausiai matome iš I gimnazijos pedagogų tarybos posėdžio protokolo (1906 m. vasario 20 d.), kuriame užfiksuota, kad Jablonskis šiame pusmetyje mokesčio iš mokinių neimsiąs, nes reikalingą sumą už keturias savaitines pamokas įmokėsią suinteresuoti tuo mokymu lietuviai. Tuo atveju, jeigu reikiamos sumos nebūtų, jis apskritai atsisakęs nuo užmokesčio. Pedagogų taryba nutarė leisti sudaryti dvi mokinių grupes po dvi pamokas per savaitę⁶⁵.

Visas reikalas vis dėlto nėjo taip sklandžiai, kaip čia gali pasirodyti: buvo prirašyta dar daug raštų, pasiaiškinimų ir kitokių popierių, kol pagaliau Jablonskis gavo teisę dėstyti lietuvių kalbą Vilniaus vidurinėse mokyklose.

Jablonskio pastangas aktyviai rėmė lietuvių spauda ir visuomenė. Čia ypač pažymėtina G. Landsbergio energinga veikla. Sužinojęs, kad realinės mokyklos lietuvių kalbos mokytojui apmokėti reikia 120 rb, pasiskolinęs pinigų, pats įmokėjo reikalaujamą sumą į šios mokyklos depozitą⁶⁶. Norėdamas sužadinti lietuvių ambicijas, jis gerokai išpūtė, o gal ir paleido kalbas, kad lenkai siūlą Jablonskiui už gerą atlyginimą dėstyti lenkų kalbą, bet jis atsisakęs⁶⁷. Kad netikslūs ir perdėti G. Landsbergio teiginiai neklaidintų visuomenės, Jablonskis buvo priverstas atskiru straipsniu „Vilniaus žiniose“ paaiškinti, kas daroma dėl lietuvių kalbos įvedimo Vilniaus vidurinėse mokyklose. Ten jis užkliudė ir pasiūlymą dėstyti lenkų kalbą: tuo klausimu su juo esą kalbėję tik du lenkai. Jis atsakęs, kad sutiksiąs (nežinojęs tuo metu, ar bus dėstoma lietuvių kalba),

⁶⁴ Tų mokyklų direktorių raštai Nr. 203 (1906 m. vasario 14 d.), Nr. 274 (vasario 23 d.), Nr. 54 (vasario 23 d.), Nr. 528 (kovo 15 d.) Vilniaus mokslų apygardos kuratoriui.— LCVIA, f. 567, ap. 12, b. 6788, l. 11, 13, 15, 24.

⁶⁵ Ten pat, l. 14.

⁶⁶ Landsbergis G. Lietuvių kalbos reikaluose.— „Vilniaus žinios“, 1906.II.15(28), Nr. 36(354).

⁶⁷ Landsbergis G. Lietuvių kalba vidutinėse Vilniaus mokyklose.— „Vilniaus žinios“, 1906.II.19(III.4), Nr. 40(358).

jeigu turėsiąs laiko ir jeigu jo kandidatūrą pasiūlysią mokinių tėvai (II 3—5).

Didžiausiu G. Landsbergio nuopelnu šiame reikale reikėtų laikyti tai, kad 1906 m. kovo 17(30) d. buvo įkurtas Lietuvių kalbos mokymo komitetas, kuris pradėjo energingai rūpintis lietuvių kalbos dėstymu Vilniaus mokyklose. Jis ėmė rinkti visuomenės aukas Jablonskiui apmokėti. Buvo nutarta mokėti po 100 rb per mėnesį, kad jis galėtų „šiuo tarpu visiškai atiduoti kalbos reikalui, kad į tą dalyką galėtų žiūrėti, kaip į didįjį savo gyvenimo darbą“⁶⁸. Lietuvių kalbą Jablonskis, kaip informavo visuomenę šis komitetas, pradėjęs dėstyti Prozorovos mergaičių gimnazijoje vasario 21 d. (sen. st.), realinėj mokykloj — kovo 14 d., I gimnazijoj — kovo 19 d., o II gimnazijoj — kovo 22 d. (kitur nurodomos kiek skirtingos dienos). Už kovo mėnesį Jablonskiui buvo sumokėta 83 rb 34 kp (vasario mėnesį mokesčio atsisakęs).

Teko laimės sutikti vieną tų laikų Jablonskio mokinį, seną vilnietį Simaną Kozaką (gyveno Maloniojoje gatvėje 17—2), kuris papasakojo, kaip tada Jablonskis mokė lietuvių kalbos I berniukų gimnazijoje⁶⁹.

Lietuvių kalba buvusi neprivaloma, paprastai šeštoji pamoka. Susirinkdavę iš įvairių klasių gal 7, o daugiausia gal 10 mokinių (jų pavardžių, išskyrus Stašį, pasakotojas neprisiminė). S. Kozakas buvęs vienintelis mokinyš iš aštuntos klasės, kiti — iš žemesniųjų. Per pamokas Jablonskis labai mėgdavęs rašyti ir gramatiškai nagrinėti liaudies patarles, priežodžius, mįsles. Nagrinėdamas žodžius, jau vartodavęs lietuviškus terminus. Pasakotojas prisiminė tris Jablonskio diktotas mįsles: 1. Mėsos barzda, kaulo burna, uodeguotas ir velnio nebijo; 2. Du spokso, du riogso, du kiokso, keturi bėga, vienuoliktasis pliekia; 3. Tu, tėve, būk ir supūk, pats aš eisiu saulutės pasižiūrėtų, vaikučių papenėtų.

Vadovėlių tada nebuvo, tik jo lietuvių kalbos gramatika. Dar rekomendavęs vieną knygutę iš M. Šlapelienės knygyno.

Jablonskio santykiai su mokiniais buvę šilti, malonūs, artimi, širdingi. Jis mokėjęs juos patraukti, ir mokiniai laukė laukdavę, kada būsianti jo pamoka. Į pamokas ateidavęs civilišškai apsirengęs, „kaip mokslininkas „trochu nedbaė“: kelnės neprosintos, tada ir nebuvo mados prosinti“, — pasakojo S. Kozakas. Jablonskis ir mokiniai nepraleidę nė vienos pamokos.

⁶⁸ Lietuvių kalbos mokymo komitetas.—„Vilniaus žinios“, 1906.IV.2(15). Nr. 70(388).

⁶⁹ Autoriaus užrašyti atsiminimai (1966 m. sausio 23 d.).

Prieš atostogas Jablonskis raginęs mokinius užrašyti dainų, rašyti taip, kaip dainuojama. S. Kozakas pacitavo vieną posmelį savo užrašytos dainos:

*Oi tu, sakal sakalėli,
Po svietą lakioji,
Navynas nešioji.*

Tuo pačiu metu gimnazijoje analogiškomis sąlygomis busi dėstoma ir lenkų kalba. Mokėsi iki 30 mokinių. Jos mokytojas buvęs Stanislavas Koscialkovskis. Jį mokiniai taip pat mylėję ir gerbę. Jis dėstė visus metus, o Jablonskis „pasirodė tik kaip meteoras“. Juodu beveik draugavo,— pabrėžė pasakotojas. Grįžę iš atostogų, Jablonskio jau neradę. Vietoj jo atėjo dėstyti A. Smetona. „Dėstė jisai labai nuobodžiai, mokiniai snausdavo ir nieko nebesimokė, ir tiesiog sunku buvo ko nors išsimokinti iš jo. Prof. Jablonskis — Smetona, taip kaip dangus ir žemė“⁷⁰.

Darbas Vilniaus vidurinėse mokyklose vis dėlto negalėjo Jablonskio visais atžvilgiais patenkinti, ir jis dar kartą ryžosi rašyti Vilniaus apygardos kuratoriui prašymą, kur išdėstė visą savo bylą ir dėl jos patirtus ir patiriamus sunkumus. „Lietuvių spauda,— rašė Jablonskis,— dėl kurios tada nukentėjau, štai jau dveji metai, kai Aukščiausiosios valdžios leista Rusijos ribose; visiems asmenims, nukentėjusiems dėl tos spaudos, jau seniai visiškai dovanota, netgi tie lietuviai, kurie už nusizengimus, susijusius su tuometine lietuvių spaudos būkle, buvo išsiųsti kelerius metus į Jakutską,— jau seniai (dabar po 1904 m. balandžio 24) gavo teisę be ypatingų prašymų grįžti į tėvynę [...]“. Todėl jis ir prašęs, atsižvelgus į visas aplinkybes ir vyriausybinis aktus, nelaikyti jo kaltu dėl tų aplinkybių ir padarinių, kurie lydėjo jo išėjimą iš darbo 1901 m., ir duoti apygardoje vidurinės mokyklos mokytojo vietą⁷¹. Kitą dieną (labai operatyviai!) apygardos kuratoriaus kanceliarija raštu Nr. 6125 pasiūlė Jablonskiui dėstyti lietuvių kalbą Panevėžio mokytojų seminarijoje kaip neetatiniam dėstytojui už 400 rb metinės algos. Jei būsianti įvesta lietuvių kalba, gausiąs dar pamokų Panevėžio realinėje mokykloje⁷².

Sunku patikėti, kad toks greitas kanceliarijos atsakymas Jablonskiui būtų buvęs atsitiktinumas. Jablonskis tuoj atsakė

⁷⁰ Iš S. Kozako laiško drg. N. Feigelmanui (Vilnius, 1966 m. sausio 23 d.).

⁷¹ LCVIA, f. 567, ap. 12, b. 6788, l. 30—33 (Jablonskio prašymas, 1906 m. gegužės 10 d.).

⁷² Ten pat, l. 29, 29a.

išsamiau, trijų su puse puslapių raštu kuratoriui, kodėl jis negalys tokiomis sąlygomis vykti į Panevėžio seminariją⁷³.

Pirma. Lietuvių kalbos mokytojui tenka labai sunkus ir atsakingas darbas — ruošti būsimočius liaudies mokytojus, kurie sugebėtų ne tik su ja susikalbėti jos kalba, bet ir mokyti jos kalbos ir aritmetikos. Šis uždavinys iš jo pareikalautų visų jėgų, viso laiko, o už 400 rb sąžiningai dirbti galėtų tik toks kvalifikuotas specialistas, kuris ir be jų turi lėšų gyventi. Jis, Jablonskis, deja, be pačių reikalingiausių daiktų, geros šeimos, kuklaus mokslo iš filologijos bei pedagogikos ir stropumo, kitokių turtų neturįs...

Antra. Kitų dalykų mokytojai gauna, be buto, 1440 rb metinio atlyginimo, todėl, atsižvelgus į paties darbo sunkumą, ypač jo pradžioje, būtų teisinga mokėti ir jam tokį pat atlyginimą, kaip ir kitų dalykų mokytojams.

Trečia. Vilniuje jis verčiąs įvairiais darbais: redaguojas „Aušros“ ir kitas knygutes, gaunąs skaityti daug korektūrų, turįs aštuonias lietuvių kalbos pamokas per savaitę, duodąs iš gimnazijos kurso privačių pamokų. Taip dirbti esąs priverstas, nes reikia išlaikyti šeimą, trys vaikai jau lanko gimnazijas. Tačiau toks darbas jį slegiąs, todėl jis ir kreipėsis į poną kuratorių, prašydamas gražinti jį į mokyklą, kurią buvo priverstas palikti. Bet sugrįžimą į mokyklą jis supratęs kaip paskyrimą, kad jis galėtų visas ar beveik visas jėgas skirti mokyklai. Paskyrimas į Panevėžio seminariją, kur jis gautų 400 rb, tokio sugrįžimo neduodąs.

Ketvirta. Jis negalįs vykti į Panevėžį, patikėjęs nekonkrečiu pažadu duoti pamokų realinėje mokykloje, tuo labiau, kad už jas mokės patys mokiniai ar jų tėvai.

Apygardos vadovybė buvo kiek suinteresuota turėti lietuvių kalbos mokytoją ir ieškojo būdų, kaip išspręsti šią problemą. Bet ją saistė aukštesniųjų instancijų ankstesni nutarimai. Pavyzdžiui, be vyriausybės potvarkio dėl lietuvių kalbos mokytojo etato ji negalėjo mokėti tokio atlyginimo, koks buvo skiriamas kitiems mokytojams. Panevėžio mokytojų seminarijoje lietuvių („žemaičių“) kalbos mokytojui apmokėti caro 1873 m. gegužės 16 d. patvirtintas potvarkis numatė 400 rb metinį atlyginimą. Lietuvių kalbos mokytojais dirbdavo žmonės, kuriems jos dėstymas buvo priedas prie kito darbo. Apie tuos mokytojus Jablonskis yra taip atsiliepęs: „Atsirazdavo paprastai koks miesto valdininkas, užaugęs Lietuvoje ir mokąs šiaip-taip susikalbėti lietuviškai,— ir mokslo vyresnybė, neilgai galvojusi, skirdavo jį lietuvių kalbos mokytoju“ (II 8). Matyt, tokie valdininkai buvo pirmasis mokytojas Zacharas

⁷³ Ten pat, l. 34—36a (be datos, rašyta ne Jablonskio ranka, tik jo parašas).

Liackis, mokęs 1873—1895 m., ir po jo dirbęs Andrejus Pojdenas. Nuo 1901 m. vasario 27 d. lietuvių kalbą dėstė Vladimiras Lukinas, buvęs kartu ir seminarijos pradinės mokyklos mokytoju.

Antroji problema, kurią reikėjo apygardos vadovybei įveikti, buvo Jablonskio nuteisimas, kaip šešėlis besivelkantis iš paskos, kai reikėdavo nuspręsti, ar Jablonskį galima grąžinti į mokyklą. Naujasis kuratorius baronas B. Volfas turėjo kažkokių motyvų, kad ryžosi kreiptis į švietimo ministrą. 1906 m. gegužės 20 d. raštu, išdėstęs gautus atsiliepimus iš Rygos mokslo apygardos, iš Estijos, Vilniaus ir Pskovo gubernatorių, jis prašė ministrą atsižvelgti į visas žinomas bylos aplinkybes ir į tai, kad Jablonskis, kaip geras lietuvių kalbos specialistas, būtų naudingas Vilniaus mokslo apygardai, ir kreiptis į vidaus reikalų ministrą leisti vėl jį priimti į mokyklą⁷⁴.

Pagaliau buvo ir trečioji kliūtis, kuri kliudė iš karto Jablonskį skirti etatiniu mokytoju į Panevėžio seminariją. Pagal jos nuostatus seminarijos mokytojai ir mokiniai tegalėjo būti pravoslavai. Šis nuostatas nebuvo pakeistas ir dabar, po visų manifestų, deklaracijų ir visokių demokratijos pažadų... Visos tos problemos buvo ne taip greitai sprendžiamos: caro administracija labai atkakliai gynė senąją tvarką, senąsias institucijas ir principus.

Jablonskis skubėjo, todėl gavęs iš Rygos pasiūlymą vykti į kažkokią naujai atidaromą progimnaziją, dar kartą kreipėsi laišku (1906 m. birželio 24 d.)⁷⁵ į kuratorių, prašydamas greičiau išspręsti jo paskyrimą į Panevėžį. Vilniaus mokslo apygardos kuratorius 1906 m. liepos 6 d. raštu (Nr. 8848) atsakė, kad Jablonskis būsiąs skiriamas į Panevėžio mokytojų seminariją mokytoju su 1200 rb metine alga, bet toji tarnyba, kol įstatymų tvarka paskirs lietuvių kalbos mokytojo etatą, neduosianti etatinio mokytojo teisių⁷⁶. Netrukus nuo rugpjūčio 1 d. Jablonskis buvo paskirtas į Panevėžio mokytojų seminariją⁷⁷.

Priešokio darbai. 1905—1906 m. nebuvo dėkingi ramiam, kabinetiniam kalbininko darbui, nors visuomenė ir laukė naujų kalbos mokslo darbų. Pats Jablonskis straipsnyje „Keli žodžiai apie gramatiką pradedamosioms mokykloms...“ yra rašęs: „Kad jos (gramatikos.—A.P.) dar nėra, kalti, žinoma, pirmiausia mūsų kalbininkai, bet dar kaltesnės, tur-but, visos mūsų dabartinio gyvenimo sąlygos, visas tas gyvenimo įsisiubavimas, kuris tuo tarpu nėra „kalbos žinovams“

⁷⁴ Ten pat, l. 41—42a.

⁷⁵ Ten pat, b. 9057, l. 3, 3a.

⁷⁶ Ten pat, l. 4.

⁷⁷ Памятная книжка Виленского учебного округа на 1906/907 учебный год. Вильна, 1906, с. 251.

neleidžia užsidaryti, neleidžia sukti galvą vien apie sunkiai suvaikomus kalbos įstatymus..." (II 17).

Aktyvus visuomenės darbas, darbas laikraščių redakcijose skatino Jablonskį griebtis publicistikos. Tačiau ji tam tikru mastu taip pat buvo susijusi su kalbos kultūra.

Dirbdamas spaudos darbą, Jablonskis pirmiausia atkreipė akis į menką bendrąją įvairių leidinių kultūrą. Ypač jos stokojo paplitę Lietuvoje kalendoriai. Tad nuo 1904 m. pabaigos Jablonskis išspausdino ciklą straipsnių apie lietuviškus kalendarius. Šią spaudinių rūšį Jablonskis didžiai vertino, vadindamas juos žmonių „dvasios vadovėliais“ ir pabrėždamas, kad „Lietuvos gyvenime ligšiolei kalendoriai yra daug davę“ (I 89). Dabar, atgavus spaudą, Jablonskis siekė, kad jie, tie „vadovėliai“, duotų dar daugiau. Todėl jis pradėjo kovą su jų turinio menkumu, su jų sudarymu „iš tokių mažmožių, kurie labai nedaug tesako laukiančiam kalendoriaus lietuviui“ (I 84).

Jablonskis ypač piktinosi visokiais melagiškais orų pranašavimais, šarlataniškais medicinos patarimais. Recenzuodamas kažkokio Aleksandro Bendiko iš Salantų išleistą kalendorių, jis aiškino, kad „kitur, kitose „tautose“ tokių kalendorių tikrai nėra“ (I 96). Užtat Jablonskis ragino lietuvių inteligentus rūpintis tinkamu šios rūšies literatūros rengimu ir leidimu ir džiaugėsi, kai į rankas jam pateko geresnio turinio ir kalbos kalendorius, išleistas Peterburgo lietuvių labdariškosios draugijos (I 100—101). Kandžiausios Jablonskio pastabos buvo skirtos klerikalų kalendoriams. Jie iš tikrųjų buvo labai menki.

Klerikalus dar labiau erzino Jablonskio rašytos lietuviškų laikraščių apžvalgos. Klerikaliniai laikraščiai „Lietuvos bitininkas“ (vėliau pasivadinęs „Sviesa“) ir „Lietuvių laikraštis“ į Jablonskio pastabas atsiliepdavo plūstamais, arogantiškais straipsniais⁷⁸.

Ypač įsižeidė kunigas J. Ambraziejus dėl jo „Elementoriaus“ kritikos (I 122—123). Elementoriuje Jablonskiui užkliuvo antipedagogiški paveikslėliai. Jis rašė: „Tarp jų randame: „išgamą“ (ponaitį kiaulės snukiu), „bezdžiones“ (kelinėtas, sijonuotas ir skrybėlėtas bezdžionaites), „katiną“ (skrybėlėtą, dumiantį pypkę katino pirmagalį), „kuilį generolą“ (generoliškai apsitaisiusį nuriebėlį paršinę), „kunigą“ (paties elementoriaus parašytojo portretą), „jures“ (dvi žuvi vandenyje) ir daug kitų“. Šitas paveikslėlių išvardijimas iš karto rodėsi visai nekaltas, bet tuoj ėjo Jablonskio ironiška pastaba:

⁷⁸ Zr. J. M-lis. Mūsų kritikai ir kritikos.—„Lietuvių laikraštis“, 1905, Nr. 22; [be autoriaus] Atsakymas Rygiškių Jonui, „Vilniaus Žinių“ sandarbininkui.—„Lietuvos bitininkas“, 1905, Nr. 2, p. 32—33; [be autoriaus] Mūsų „kritikai“!—„Sviesa“ („Lietuvos bitininkas“), 1906, Nr. 4, p. 63—64.

„Nesuprantama tik, kodėl tokioje įvairioje, nepaprastoje kumpanijoje panorėjo būti ir pats autorius?“ (I 122). Jablonskio mokėta pasišaipyti!

„Lietuvių laikraštyje“ buvo išspausdinti keli natūralistiniai vaizdeliai. Jablonskis 1904 m. „Vilniaus žiniose“ parašė trumpą, pastabų pobūdžio straipsnelį „Kuriems-ne-kuriems beletristams“ (I 85), kur pasmerkė natūralizmą ir tai, kad redaktoriai „kiša skaitytojams, visa, kas pakliuvo“.

Minėtame J. Ambraziejaus elementoriuje atvirai „kyšojo“ primityvus nacionalizmas: lenkiškai kalbantys žmonės buvo plūste plūstami šunlenkiais, išgamomis, kalbėjimas lenkiškai vadinamas kriuksėjimu ir pan. Jablonskis to nenutylėjo ir tokius išpuolius įvertino pačiu skaudžiausiu kunigui ir elementoriaus autoriui būdu, pabrėždamas, kad „mokyties iš elementoriaus nepadoriai pravardžiuoties ir tyčioties, tur-būt, nereikėtų“ (I 123). Kitaip sakant, šį elementorių įvertino kaip vadovėlį, skirtą mokytis pravardžiuotis ir tyčiotis!

Reikia pasakyti, kad nacionalizmas ir net šovinizmas ėmė keroti ir „Vilniaus žinių“ laikraštyje, kuris stengėsi būti respektabilus, demokratiškas leidinys. 1905 m. rugsėjo mėnesį šio dienraščio keliuose numeriuose (220, 221, 223) pasirodė serija isteriškų straipsnių, kurstančių šovinizmo tvaiką dėl lenkų dvasininkų planų padėti lenkišką parašą Aušros vartuose (Jablonskis juos vadino Ašmenos vartais!). Būta pareiškimų, kad Vilniuje visai nesą tikrų lenkų, kad lenkų kalbai turėtų užtekti vietos pašalėse.

Į šią kampaniją labai griežtai reagavo Jablonskis ir P. Višinskis. „Vilniaus žinių“ leidėjui rašytas P. Višinskio protesto laiškas nebuvo išspausdintas⁷⁹. Jablonskio protestą, kuris ne mažiau griežtas ir ryžtingas už P. Višinskio laišką, redakcija vis dėlto išspausdino (I 102—104).

Nacionaliniai santykiai tuo metu Vilniuje ir visoje Lietuvoje buvo iš tikrųjų labai sudėtingi ir įtempti. Jablonskis jiems spręsti nurodė tik vieną pagrindą — demokratiško apsisprendimo teisę: „1) Mano, kaip ir daugumo lietuvių nuomone, Vilniuje yra lenkų ir yra nemaža. Apie savo tautiškumą kiekvienam žmogui yra leidžiama pačiam spręsti. Žinoma, tarp tų Lietuvos žmonių, kurie kalbasi paprastai lenkiškai, yr nemaža ir lietuvių, bet nė p. Lizdeikai, nė tam „maldininkui“, nė p. Zaldokui, Povylui, Apolinaro sunui, nepatarčiau eiti į tuos žmones su savo pamokslais: tokie pamokslininkai savo nežmoniška etika tikrai atšaldys nuo mūsų tuos mūsų brolius“ (I 103). O kas sakąs, kad viešojo kalba turinti būti tik lietuvių, Jablonskio nuomone, tas esąs „lygus liudnojo atminimo

⁷⁹ Višinskis P. Raštai, p. 537—539 (sudarytojai nepagrįstai datavo jį 1905 m. sausio mėn.).

veikėjams, kurie buvo uždraudę viešose vietose kalbėti lenkiškai“, t.y. Muravjovui, Klingenbergui.

Nesileidžiant į visas Jablonskio protesto detales, vertėtų nurodyti ryšį su minėtu P. Višinskio laišku. Galima spėti, kad abu autoriai buvo tuo reikalu kalbėjęsi ir aiškinęsi. Tai patvirtintų ne tik bendras protestų tonas, bet ir kai kurios detalės, kurios vargu ar atsitiktinės. Tiek Jablonskis, tiek P. Višinskis protestuoja, kad „Vilniaus žinios“ kalbančios visos Lietuvos vardu; abu autoriai „Vilniaus žiniuose“ išreikštas mintis dėl lenkų kalbos vartojimo laiko nežmoniškomis; abu redakcijos panieką ir neapykantą kitoms tautoms gretina su lenkų šovinisto K. Korvin-Milevskio redaguojamo laikraščio tonu.

Antra vertus, turime pasakyti, jog Jablonskis, kovodamas su lietuvių nacionalizmu, nebuvo abejingas lenkomanų prievartai slopinti lietuvių kalbą, lenkinti liaudį per bažnyčias, dvarus, bankus ir įvairias nacionalistines draugijas.

1906 m. pavasarį, iš laikraščių patyręs apie lietuvišką Lazūnų salelę, Jablonskis nuvažiavo ten kalbos tirti. Tos kelionės įspūdžiai „Tarp mirštančiųjų“, išspausdinti 1906 m. „Lietuvos ūkininke“, ryškiausiai rodo Jablonskio mintis apie lietuvių nutautinimą ir jo skausmą, kad niekas nedaroma nutautinimui sustabdyti, kad jis carizmo priespaudos sąlygomis beveik neišvengiamas (I 125—135).

Lietuvių nutautinimą Jablonskis laikė pirmiausia sunkaus materialinio ir dvasinio gyvenimo rezultatu. Čia išryškėjo ir Jablonskio pažiūros į žemę: „Lietuvos ponai atstovai kai-kurie yra sakę Dumoje, kad žmonėms žemės Lietuvoje nereikia, kad reikią jiems tik apšvietimo, išsiskirstymo į viensėdijas... Gyvendamas Bebrėnuose atsiminiau ir tuos ponus-atstovus, ir kaip gi gailėjausi, kad jiems netenka nors pasižiūrėti į Bebrėniškių duoną, į išblyškusias besveikates jų moteris, į jų nykstančius vaikus, pasiklausyti, kaip ten žmonės skundžiasi neturį nė kur karvės arba arklio išsimaitinti! Ką iš Milevskio (dvarininko.—A. P.) uždirbą, visa turį vėl sumokėti vyriausybei ir ponams — mokesčiams, už ganiavą ir už pievas“ (I 127).

Kai toks gyvenimas, žmonėms nerūpinti knyga ir laikraštis, o be jų lazūniškiai, apsupti kitų kalbų, negalį palaikyti ryšio ir su lietuviškai kalbančia Lietuvos dalimi. Bažnyčioje viskas lenkiška. Patys tos salelės lietuviai, iki minimumo susiaurėjus kalbos vartojimo sferai, darosi išvadą, kad jų gimtoji kalba jiems ir jų vaikams nesanti tokia reikalinga, kaip baltarusių (gudų) ir lenkų. Ir jie jos atsisaką. Tad Jablonskis savo akimis dar kartą pamatė miniatiūrinį Lietuvos vaizdą, buvusį jo jaunystėje, prieš 25—30 metų.

Jablonskiui buvo aišku, kad lietuviškumą gali išgelbėti didelės krašto ūkinio, politinio ir kultūrinio gyvenimo permainos, jo demokratizacija, nešanti plačiausioms ir neturtingiau-

sioms masėms geresnę būklę, o inteligentijai — teisę ir sąlygas dirbti kultūros darbą. Taigi Jablonskis gana nuosekliai nacionalinį klausimą siejo su demokratiniais Rusijos visuomenės pertvarkymais. Jo visuomeniniai idealai matyti iš straipsnių „Vilniaus gruodžio 17 D. 1904 M“ (I 79—80), „Kas mums rūpės?“ (I 105—108), „Duona, šviesa ir laisvė“ (I 111—114), „Apšvietimo reikalai“ (I 114—122). Pastarieji du straipsniai — tai rusų publicisto Pešechonovo knygelės perdirbiniai.

Sie straipsniai rodo, jog Jablonskis, nuoširdžiai troškęs demokratiškos Rusijos pertvarkymų, įskaitant ir žemės išdalijimą bežemiams ir mažžemiams valstiečiams, per daug tikėjosi, kad demokratiškas atstovavimo principas ir jo pagrindu priimti įstatymai suteiksį darbo žmonėms duonos, šviesos, laisvės, kad tada jokie ponai nejudinėtų „žmonių sprandais kaip tinkami“ (I 114). Jo pažiūrų ribotumas trukdė kilti minčiai, kad buržuazinės santvarkos sąlygomis tebelieka jėgų, kurios neleidžia įgyvendinti nuoseklios demokratijos principų, paversdamos juos tuščiomis frazėmis ir priedanga, slepiančia rafinuotą, bet nė kiek ne menkesnę pavergimą, kaip ir caro Rusijoje. Tam suprasti neužteko nuoširdaus demokratizmo ir noro padėti pavergtai liaudžiai — čia reikėjo marksistinės teorijos, kuri Jablonskiui buvo tolimesnė.

Tik demokratiniai Rusijos santvarkos pakitimai galėjo galutinai išspręsti ir liaudies švietimo problemas. Tačiau Jablonskis ieškojo priemonių, kad vis dėlto ir lietuviams atsivertų Panevėžio mokytojų seminarijos durys. Caro vyriausybė, išleidusi įvairių manifestų, žadančių panaikinti religinę ir tautinę diskriminaciją, ir toliau atkakliai spyrėsi duoti teisę lietuviams mokytis toje mokykloje. Jos planas buvo aiškus: neįsileidus lietuvių ir neparengus iš jų tinkamų mokytojų, būtų buvęs sužlugdytas ir pradžios mokyklų lietuvinimas.

Jablonskis, suprasdamas tokį pavojų, 1906 m. pradėjo atkaklią kovą dėl diskriminacinio nuostato panaikinimo. Tų metų pirmajame pusmetyje „Lietuvos ūkininke“ išspausdino net aštuonis trumpesnius ar ilgesnius straipsnius apie Panevėžio mokytojų seminariją (II 6—15)⁸⁰. Vienuose jis ragino Lietuvos atstovus Dūmoje atkakliai reikalauti teisės visiems stoti į šią mokyklą, kituose aiškino jaunuoliams, kokios sąlygos joje mokytis, drąsino juos nepabūgti administracijos daromų kliūčių ir nurodė, kaip jas lengviau įveikti.

Kelis straipsnius Jablonskis skyrė ir mokyklinių vadovėlių problemai. Apskritai per trejus metus Jablonskis parašė iš viso 46 straipsnius, recenzijas, korespondencijas ir trumpas pasta-

⁸⁰ Vienas straipsnis nepateko į Jablonskio Raštus: Panevėžio mokytojų seminarija.—„Lietuvos ūkininkas“, 1906.III.16(29), Nr. 13.

bas (1904 m.— 17, 1905 m.— 14, 1906 m.— 25). Tokia intensyvi publicistinė veikla atsiliepė kitiems jo darbams.

Pirmiausia nukentėjo „Aušros“ leidiniai. 1906 m. išėjo trys jos knygutės — J. Biliūno „Įvairūs apsakymėliai“ (64 p.), Mečiaus „Trumpas žemės aprašymas“ (112 p.) ir P. Mašiotų „Aritmetikos uždavinynas. Vadovėlis aritmetikos pradžiai“ (1 d., 78 p.). Beje, Rygoje tais pačiais metais išėjo ir antroji vadovėlio dalis (68 p.), bet ne kaip „Aušros“ leidinys.

Pastarieji „Aušros“ leidiniai rodo, kad Jablonskis jos veiklą kreipė gilėjančia vaga: visuomenė gavo pluoštą mūsų literatūros klasiko kūrinų ir du labai reikalingus vadovėlius. Jie nepaprastai praturtino tos srities lietuviškąją terminiją. Ir pats aritmetikos vadovėlis atsirado Jablonskio iniciatyva: dar 1904 m. jis laišku paraginęs P. Mašiotą pradėti rašyti lietuviškus aritmetikos vadovėlius⁸¹.

Ko gero, Jablonskio pieštukas bus braukęs ir M. Malinovskio knygutę „Olandijos ūkininkai“, kurią iš lenkų kalbos išvertė Juozas Kurmelis (J. Tūbelis), o išleido „Lietuvos ūkininkas“ (1906 m., 15 p.). Prieš tai ši brošiūrėlė buvo išspausdinta „Lietuvos ūkininke“ (1906, Nr. 6—7).

Neaišku, ar Jablonskis buvo redagavęs L. Ladislovo (L. Laumensio) skaitinių „Žiupsnelis“ (1906) pirmąjį leidimą: iš V. Biržiškos apibūdinimo išeitų, kad jis žiūrėjęs tik antrojo leidimo (1908 m.) kalbą⁸².

1906 m. išėjo pakartotiniai M. Valančiaus knygučių leidimai: „Antano Tretininko pasakojimas“ (Vilniuje), „Paaugusių žmonių knygelė“ (Tilžėje), „Palangos Juzė“ (Tilžėje). Jos tikriausiai buvo išleistos su Jablonskio pagalba.

Publicistiniai straipsniai, įvairių knygučių redagavimas, žinoma, neleido Jablonskiui skirti daugiau laiko ir energijos kalbos straipsniams. Tai sutrukdė, matyt, parašyti ir naują lietuvių kalbos gramatikos leidimą. Apie tą ketinimą žinome ne tik iš anksčiau minėto laiško E. Volteriui, bet ir iš atviruko „Lietuvių laikraščio“ redaktoriui A. Smilgai (1905 m. kovo 19 d.)⁸³. Jablonskis rašė, kad Kriaušaičio gramatiką jau išpardavęs ir kad dabar rengiamas antrasis jos leidimas. Gramatika nebūsimanti panaši į senąją. Etimologiją atskirsias nuo sintaksės. Deja, gramatikos Jablonskis tuo kartu neparašė.

Specifiškai kalbiniu straipsniu galėtume laikyti tik vieną — „Lietuviškojo kalendoriaus“ autoriui atsakymas“ (IV 57—59), kur iš esmės nagrinėjama netaisyklinga priesagos *-iškas* vartoseną. Straipsnyje Jablonskis pabrėžtinai nurodė, kad reikia

⁸¹ Mikailis J. Pranas Mašiotas (65 metų sukaktuves minint).—„Lietuvos aidas“, 1928.XII.21, Nr. 265(479).

⁸² Biržiška V. Lietuvių bibliografija, t. IV(1), sk. 1715.

⁸³ VUB, E 362.

remtis „žmonių kalba“, nustatant bendrinės kalbos normas: „Žmonių kalba, žinoma, yra pamatas rašomajai kalbai, bet šitie pavyzdžiai (Jablonskis turėjo galvoje tokius, kaip *ant kunigo mokus, lietuviška kalba...—A.P.*), mano nuomone, turėtų aiškiai rodyti, jog ir „žmonių kalboje“ ne viskas „žmoniškai“ tebėr sakoma“ (IV 58). Atskirų pastabų apie kalbą yra ir kitose lietuvių kalendorių apžvalgose ir recenzijose (I 82—111).

Straipsnių kalbos klausimais trūkumą iš dalies kompensavo nauja priemonė — kalbos kursai. M. Šlapelienė savo atsiminimuose (rašyti 1968 m. gruodžio 10 d., juos turi autorius) mena, kad J. Šlapelio iniciatyva, norint padėti Jablonskiui ir kiek materialiai, buvę suorganizuoti lietuvių kalbos tobulinimosi kursai, kur dalyvavusi ir ji pati. Būdavę renkamasi vakarais kelis kartus per savaitę Jablonskio bute. Apie vienus kursus yra rašęs ir K. Stiklius: „Sėkmadieniais susirinkdavo „Vilniaus žinių“ redakcijon visi bendradarbiai, o Jonas Jablonskis paimdavo bent kurį straipsnį ir skaitydamas nagrinėdavo atskirus žodžius bei sakinius“⁸⁴. Išeitų, kad K. Stikliaus minimi kursai ne tie patys, kuriuos turėjo galvoje M. Šlapelienė.

Apie lietuvių kalbos kursus yra rašęs savo atsiminimuose ir L. Gira⁸⁵. Tuose kursuose jis surašęs savo sąsiuvinyje 77 svarbesnius nurodymus ir aiškinimus. Tas 1905 m. sąsiuvinis buvo išsaugotas jo archyve⁸⁶ ir šiuo metu yra Lietuvos TSR Mokslų akademijos Centrinėje bibliotekoje⁸⁷.

L. Giros užrašai — labai vertingas dokumentas, padedąs atkurti Jablonskio taisyčių sistemą, patikslinąs Jablonskio konkrečių taisyčių chronologiją ir raidą. Užrašai, tiesa, labai striuki: dažniausiai neperteikia Jablonskio aiškinimų, o kartais gal net iškraipo jo mintis; pavyzdžiui, L. Gira keliais atvejais rašė *pavyždis* ir *pavyždys* (53) bei *pavyždžiui* (61)⁸⁸. Raidės ž Jablonskis čia tikrai neteikė.

L. Giros užrašuose matome, kad Jablonskis nemaža laiko skyrė žodžių reikšmei tikslinti. Pavyzdžiui, jis aiškino, ką reiškia žodžiai *tikslas* (5), *išteklis* (45), *trusas* (71), *supratimas* (74), kuo skiriasi *rinkėjas* ir *rinkikas* (48), *sąlyga* ir *išlyga* (49), *draugija* ir *bendrovė* (65), *sąnarys* ir *narys* (66), *prasmė* ir *reikšmė* (77). Jablonskis iš kelių vienareikšmių žo-

⁸⁴ Stiklius K. Pirmieji mūsų spaudos metai.—„Naujas žodis“, 1929.V.1, Nr. 8(96), p. 5.

⁸⁵ Gira L. Iš mano susitikimų su a. a. Prof. J. Jablonskiu.—„Lietuvos mokykla“, 1930, Nr. 3, p. 124.

⁸⁶ Ten pat, p. 125.

⁸⁷ MAB, f. 96—36, l. 2—6 (tame pačiame sąsiuvinyje yra surašyti ir 333 Jablonskio taisyčiai, atsiųsti „Vilties“ redakcijai).

⁸⁸ Skliausteliuose esąs skaitmuo rodo pavyzdžio numerį L. Giros užrašuose.

džių yra mėginęs teikti tik vieną kurį. Pavyzdžiui, pirmenybę teikė ne žodžiui *paslaptis*, o žmonių žodžiui *slėpinys* (6), moteriai vadinti jam geriausias žodis buvo ne *moterė*, *moteriškas*, *moteris*, bet *moteriškė* (26), *priedermė* teiktinesnė, negu *pareiga* (34). Matyt, plačiai kalbėta apie žodžius *ypata* ir *asmuo* (75). Pirmąjį žodį sunku „išteisinti“, geriausias būtų vartojamas apie Palangą ir esąs Juškos žodyne *asmuo*.

Lietuvių kalbos kursuose Jablonskis taisė vieną kitą barbarizmą, kalkę ir hybridą, pvz., *gyvastis*=gyvybė, gyvata (19), *pertikrinti*=įtikinti (31), *prigulėti*=pareiti (44), *išduoti* (=leisti) knygą (47), *aršiausias* (69), *tapo* (=buvo) padarytas (7).

Kai kurie šios rūšies taisymai buvo neperspektyvūs, jie vėliau dėl vienokių ar kitokių priežasčių neįsigalėjo. Pavyzdžiui, Jablonskis savo klausytojams teikė vartoti ne *vyriausias* (64), bet *viršiausias*, ne *atsitinka* (žmogui) negerai (22), bet *atsieina*, ne *priklausyti nuo ko*, bet *pareiti* (44). Tačiau įdomiausia žodžio *skriausti* (39) istorija: Jablonskiui jis rodėsi slavizmas, lietuviškai — *skausti*. Nuo 1905 m. Jablonskis straipsniuose šio žodžio niekur netaisė, bet, matyt, kažkokiais būdais jo taisyimas pasiekė po 15 metų S. Dabušį, kuris, kritikuodamas Vaižganto kalbą, jį išpeikė kaip prasimanymą. Tada K. Būga savo atsakomajame straipsnyje labai išsamiai pagrindė šio žodžio lietuviškumą⁸⁹.

Nepagrįstai Jablonskis mėgino vietoj žodžio *leisti* kartais vartoti žodį *liauti* (46), pvz.: vietoj „valdžia *leido* leisti laikraštį“—„valdžia *liovė* leisti laikraštį“. Taisytojo nepagalvota, kad šia reikšme *liauti* tėra siaura pakuršėje vartojama tarmybė, veikiausiai latvybė, kuriai paplisti bendrinėje kalboje buvo maža vilties. Tačiau tokios nesėkmės neturėtų mūsų šiandien nei stebinti, nei tuo labiau piktinti. Ir pats Jablonskis neskubėjo žodžio *liauti* tempti į viešumą. Jeigu ne L. Giros užrašai, tai ir nežinotume apie šį Jablonskio eksperimentą.

Palyginti nemažas pluoštas žodžių buvo taisomas dėl kokių nors formaliųjų dalykų — galūnių, priesagų, priešdėlių. Sprendžiant iš užrašų, Jablonskiui labiau tiko formos *karas* (17), *priešius* (70), negu *karė* ir *priešas*, bet neprieštaravo, kad būtų rašoma *pavyzdis* (L. Giros su ž) ir *pavyzdys* (53). Ir po dvidešimt metų dar daug kam buvo nesuprantama, kodėl Jablonskis teikė formą *skaičius*, o ne *skaitlius*. Jablonskis 1905 m. kursuose aiškino: „skaičius — spiečius — geriau negu skaitlius, spietlius; „tl“ žodžių viduriuose nekenčiama, teip *pytlować* — sako „piklevoti, ne pitlevoti — tat žodžio šaknyje „tl“ — ne lietuviškai, kas kita „atlikti“ (40). Toks sprendimas apie *tl* vartojimą viduryje žodžio gal per griežtas, bet apskritai Jab-

⁸⁹ B ū g a K. Rinktiniai raštai, t. II. V., 1959, p. 30—32.

lonskio teisingai pastebėta, kad sistemai labiau tinka *skaičius*, *spiečius*.

Nemaža taisyta priesaginių žodžių. Jablonskis įrodė, kad veikėjų pavadinimai su priesaga *-ėjas* daromi iš būtojo kartinio laiko veiksmažodžių kamienų, todėl teikė rašyti *apgynėjas* (37). Palyginti plačiai tada aiškino būdvardžių priesagos *-iškas* vartojimą; kursuose siūlė prie veiksmus reiškiančių daiktavardžių vartoti būdvardžius su priesaga *-iškas*, pvz.: pasielgimai *vienašališki* (58), *mėsiškas* valgymas (35), darbas *savarankiškas* (68), o prie asmenų pavadinimų — būdvardžius be šių priesagų; pvz.: įstaiga, partija *vienašalė* (58), žmogus *savarankis* (68). Čia turime ir vėliau išrutuliotą priesagų *-iškas*, *-inis*, *-ingas* reikšmių skirtumo suvokimą: L. Geros užrašuose surašyti šalia trys pavyzdžiai, rodą tų priesagų skirtumus: „*mėsiškas* valgimas, mėsinis bliudas (mėsai skiriamas), mėsingas paukštis (kuriame daug mėsos)“ (35). Užrašai rodo, kad iš daiktavardžių su galūne *-as* daromi būdvardžiai su priesaga *-uotas* (kalnas — kalnuotas), tik šalia žodžio *lapas* yra *lapotas*; seniau buvęs žodis „lapa“ (67). Jablonskis čia taisė ir žodį *dvasiškija*, nes prie būdvardžių ši priesaga nededama. Tuo laiku Jablonskis buvo išsprendęs ir veiksmažodinių daiktavardžių priesagų *-imas*, *-ymas* rašybą: jis teikė rašyti *dalydavimas* (72) ir *skaldymas*, *rašymas*, *klausymas*, bet *klausti* — *klausimas* (73).

Jablonskis aiškino savo klausytojams ir veiksmažodžių priesagas *-inti* ir *-yti*. Pavyzdžiui, nereikalavo vartoti tik vieną kurį žodį — *mokyti* ar *mokinti* (24); bet neteikė žodžio *pritaikyti*, kuris kaip tik įsigalėjo, o veiksmažodžius *taikinti*, *pritaikinti* (*taikinu*) (62), taip pat neteikė formos *daliju*, bet *dalinu* (57). Tarmybėmis laikė formas *gesiu* žvakę, *gesau* žvakes, *mokiu*, geriau esą sakyti *mokau* (23).

Tuose kursuose Jablonskis tikslino ir įvairių nekaitomų kalbos dalių —rieveiksmių, dalelių ir jungtukų — vartojimą. Pavyzdžiui, jis kalbėjo apie dalelytes *juk* (25), *vis tik* (16), *kad ir* (14), *kaip va* (43), *negu* (38, 51), jungtukus *juo-juo* (59), aiškino, kodėl rašome *taip*, *šiaip* (21, 28), taisė dalyvinįrieveiksmį *priderančiai* (29). Buvo užkliudęs irrieveiksmių aukščiausiojo laipsnio galūnes *-sia* ir *-siai*, mokydamas skirti bevardę giminę irrieveiksnius (12).

Matyt, tada bus iškilęs ir įvardžiuotinių vyriškosios giminės formų vardininkas: L. Gira tik užrašė, kad *antrasai*, *trečiasai* ir *jaunasai* yra rytietybė, bet iš to neaišku, kaip ją vertino Jablonskis bendrinės kalbos normos požiūriu (55).

Iš prielinksnių taisyčių pažymėtina, kad Jablonskis jau ėmė teikti su prielinksniu *sulig* įnagininką (60). Įdomus aiškinimas, kaip vartoti prielinksnį *iš* su įvardžiais *kuris*, *katras*: „jeigu *kuris*, *katra* pirm žodžio — dasideda iš —, tegul *katras*

iš vyrų ateina“; jeigu paskui žodžio be „iš“ —: „tegul vyrų katras ateina“ (3).

Labai įdomūs ir reikšmingi sintaksiniai taisymai ir svarytymai. Jablonskis atkreipė akis į netaisyklingus vietininkus: „reikalauja aukų karo *reikale*, reikia karo reikalui, reikalams“ (54), *pavyzdin*=pavyzdžiui (61). Jis buvo užčiuopęs ir dalies kilmininko problemą, nes reikalavo sakyti: *buvo ten tokių vietų, ateina visokių žmonių, bus lietaus, bus kviečių* (27).

Striukos L. Giros pastabos neparodo visų Jablonskio samprotavimų apie vardininko, kilmininko bei naudininko linksnių ir bendraties konstrukcijas. Jose tik tiek tepažymima: „Užkimšti gerklė sako rytiečiai — užkimšti gerklę — žemaičiai“ (1), „rupi man valstybe (-ė?) sutvarkyti (Ryt.) — valstybę sutvarkyti — (Zem.)“ (8); „norėti tiesas įgyti (Zem.) — tiesų įgyti (Ryt.)“ (10); „varo galvos guldyti, o ne=galvą guldyti“ (18), „kviesti, kviečia — reikalauja supinum=kviečia rugių piautų, kraštui (-o?) valdytų, bet jei „kviečia“ paskiau stovi, tai galima ir „kraštui valdyti kviečia“ (9).

Kaip matome, L. Giros užrašai nėra visai tikslūs, tuo labiau jie nepilni, bet vis dėlto iš jų galima kiek spręsti apie Jablonskio svarstymus šioje sintaksės srityje.

Tuo laiku Jablonskis ėmė domėtis ir įnagininko vartosena: teikė jį, nors ir su išlygomis, prie veiksmazodžių *rūpintis* (15, 42), *pasitikėti* (41), bet taisė pasakymą „protu serga“: esą galima sakyti tik *šiltine, galva, koja* serga (11).

Idomu, kad Jablonskis teikė netiesioginę nuosaką tokiu atveju: „tad jis turi žinoti, kam jis duoda — negerai, reikia=tad jis turi žinoties, kam duodąs — teipat reikia: nesizinau ką darąs, kam duodąs“ (32).

Juškų žodyno redagavimo finalas. Nei Siauliuose, nei Vilniuje Jablonskis negalėjo atsidėti Juškų žodynui, nors kaip tik tikėjos, būdamas Lietuvoje, turėti geresnes sąlygas šiam darbui. Mokslų akademijos Rusų kalbos ir literatūros skyrius, išėjus Jablonskio redaguotajai daliai, kurį laiką kantriai laukė, kol Jablonskis ims redaguoti kitas raides, nors F. Juškienė, kaip vyro J. Juškos ir sūnaus V. Juškos įpėdinė, būdama suinteresuota greitesniu leidimu, po truputį klabino akademią laiškais ir priminimais⁹⁰. Po metų nuo antrosios dalies išspausdinimo skyrius 1905 m. gegužės 8 d. raštu Nr. 215 oficialiai pasiteiravo, ar Jablonskis sutinkąs tęsti redagavimą (akademija mokėsianti po 40 rb už lanką). Tuo atveju, jei nesutiktų, Jablonskis prašomas grąžinti rankraščius⁹¹. Jablonskis tylėjo...

⁹⁰ Tolutienė B. Antanas Juška leksikografas.—„Literatūra ir kalba“, 1961, t. V, p. 252.

⁹¹ MAAL, f. 9, ap. 1, b. 518, l. 169.

Skyrius vėl laukė metus, kol 1906 m. balandžio 22 d. posėdyje buvo nutarta pareikalauti, kad Jablonskis per tris savaites grąžintų rankraščius⁹². Kartu skyrius kreipėsi į akademijos valdybą, kad ji imtųsi priemonių ir atgautų iš Jablonskio rankraščius⁹³.

Pagaliau Jablonskis gegužės 25 d. parašė skyriui atsakymą⁹⁴, kad dabar, išsisprendus jo paskyrimui į Panevėžio mokytojų seminariją, turįs vilties vėl tęsti redagavimą. Jeigu skyrius, atsižvelgdamas į jo abejingumą, nepatikėtų toliau jam redaguoti žodyno, jis norėtų atiduoti naujam redaktoriui visą surinktą medžiagą. Negavęs iki birželio 7 d. atsakymo, kitą dieną pasiūsiąs rankraščius skyriui.

F. Fortunatovas, gavęs iš Jablonskio laišką, gegužės 30 d. laišku informavo apie viską E. Volterį⁹⁵. Kadangi A. Sachmatovas ir kiti skyriaus nariai atostogavo, tai Jablonskiui buvo pranešta, kad iki birželio 7 d. nesą galima ką nors nuspręsti⁹⁶. Vadinas, viskas buvo atidėta iki rudens. Jablonskiui liko keli mėnesiai laiko.

Jablonskis jau gyveno ir dirbo Panevėžyje, kai skyrius 1906 m. rugsėjo 16 d. nutarė, kad Jablonskis turįs grąžinti akademijai visus Juškų žodyno rankraščius. Nutarimas buvo jam praneštas raštu Nr. 193 (1906 m. rugsėjo 23 d.)⁹⁷. Taigi tuo nutarimu Jablonskis buvo atstatytas nuo žodyno redagavimo. Tačiau ir šiuo kartu Jablonskis dėsė siūsti reikalaujamus rankraščius, ir akademija, nerasdama kitos išeities, jau 1907 m. kovo pabaigoje gavo komandiruoti į Panevėžį E. Volterį, kuris iš Jablonskio tuos rankraščius paėmė⁹⁸.

Visa ši istorija su žodyno redagavimu 1906 m. iškilo ir į viešumą. Tuo pasirūpino A. Jakštas-Dambrauskas, išspausdinęs „Vilniaus žiniuose“ smarkią filipiką apie Juškų žodyno redaktorių, žlugdantį svarbų tautai veikalą. Tą redaktorių net specialiu raštu turėjęs raginti F. Fortunatovas. Pavardė nebuvo paminėta, bet visiems buvo aišku, kad tas apsileidęs redaktorius — Jablonskis. A. Dambrauskas, norėdamas dar labiau padidinti Jablonskio kaltę, teigė, kad jis žlugdęs žodyno korektūrą, t.y. menką, technišką darbą⁹⁹.

⁹² Skyriaus raštas Nr. 148 (1906 m. gegužės 3 d.).— Ten pat, l. 170 ir 170a.

⁹³ Ten pat, l. 172—173.

⁹⁴ Tolutienė B. Min. veik.—„Literatūra ir kalba“, t. V, p. 354—355 (publikacija).

⁹⁵ MAAL, f. 90, ap. 2, b. 68, l. 25—26.

⁹⁶ Akademijos kanceliarijos raštas Nr. 560 (1906 m. gegužės 30 d.).— Ten pat, f. 9, ap. 1, b. 518, l. 176.

⁹⁷ Ten pat, l. 177.

⁹⁸ Skyriaus raštas Nr. 245 (1907 m. balandžio 5 d.) G. K. Uljanovui.— Ten pat, l. 179.

⁹⁹ Dambrauskas A. Keistas jubiliejus.—„Vilniaus žinios“, 1906.V.26 (VI.8), Nr. 111(425).

Jablonskis atsakomajame žodyje „Pasiteisinimo vietoje“ (I 140—142) prisipažino kaltas, bet kartu nurodė, kad jis kaltas ne vienas. Straipsnyje jis iškėlė tokį skaudų lietuvių visuomenės reiškinių, kaip abejingumą savo kalbos dalykams, taip pat ir Juškų žodynui. Išėjusi, pavyzdžiui, antroji jo dalis, bet iki šiol negavęs nė vieno atsiliepimo, nepasirodžiusi nė viena kritika. „Tatai, mano nuomone, aiškiai rodo, jog mūsų kalbos žinovams ir visiems tiems žmonėms, kurie moka savo vietos kalbą, labai nedaug terūpėjo šiuo tarpu kun. Juškos žodynas“, — rašė jis, tuo parodydamas, kad A. Dambrauskui, pretenduojančiam į kalbos žinovus kritikui, čia rūpėjo ne pats žodynas.

A. Dambrauskas provokavo Jablonskį pasisakyti, kokios aplinkybės jam trukdančios redaguoti žodyną, bet šis išdidžiai atsakė: „Viešai iš jų spaviedoties (susimildami dovanokite) man šiuo tarpu persunku ir apie jas... nutylėsiu“. A. Dambrauskas nenurimo ir vėliau: 1906 m. rudenį jis vėl spaudoje „judino“ įstrigusio žodyno reikalą¹⁰⁰.

Kaip reikėtų iš tikrųjų žiūrėti į tą Jablonskio vilkinimą redaguoti žodyną ir net nenorą atsakyti akademijai į jos raštus? Žiūrint formaliosios etikos principų, Jablonskis smerktinas. Tačiau reikia atsižvelgti į tam tikras aplinkybes, kurios paaiškina šį jo elgesį tiek, jog jis mūsų bent nestebins.

Pirmiausia turėtų būti aišku, kad Vilniuje Jablonskis neturėjo minimalių sąlygų redaguoti žodyną, ne toks buvo laikas, kad galėtų užsidaryti kabinete, ne toks buvo jo gyvenimas — be pastovaus darbo, užsivertęs korektūromis, knygučių ir laikraščių medžiagos redagavimu, privačiomis ir neprivalomomis pamokomis gimnazijose ir pan. Antra, jam buvo visiškai aišku, kad akademija neturi kam pavesti šio darbo: arba laikas bus gaištamasis, kol suras įmanomesnį redaktorių, arba žodynas gulės pas naująjį neprityrusį redaktorių, kol šis, dirbdamas atmestinais, taip pat priešokiais, po kelerių metų išleis neapdorotą A. Juškos medžiagą. Tad ar ne geriau, kiek delsus ir lūkuriavus, atsiradus pakenčiamoms sąlygoms, toliau tęsti jau įsivažiųotą darbą?

Jeigu galima tikėti J. Elisono atsiminimų tikslumu, tai Jablonskis, atvykęs į Panevėžį, telkėsi prie žodyno mokinių pagalbininkų. Pavyzdžiui, J. Elisonas perrašinėjęs *K* raidę, berašydamas net vieną lapą prapuldęs¹⁰¹. Išėitų, kad Jablonskis nuo pat pirmųjų dienų Panevėžyje ėmė redaguoti žodyną, bet netekusios kantrybės akademijos nutarimas vėl viską sumaišė.

¹⁰⁰ Dambrauskas A. Juškos žodyno reikalas.—„Vilniaus žinios“, 1906 m. lapkričio 14 (27), Nr. 254 (572).

¹⁰¹ Elisonas J. Truputis atsiminimų iš a. a. J. Jablonskio gyvenimo Panevėžyje.—„Svietimo darbas“, 1930, Nr. 8, p. 790.

Vėlesnis Juškos žodyno likimas¹⁰² kaip tik parodė, kad reikalų nepataisė nei G. Uljanovas, nei J. Šlapelis, nei K. Būga: praėjus net penkiolikai metų nuo Jablonskio atleidimo iš redaktoriaus pareigų, 1922 m. pasirodė antrojo tomo pirmoji dalis. Negalėtume sakyti, ar toliau Jablonskiui būtų buvusios sąlygos sparčiau leisti žodyną: darbas Panevėžio mokytojų seminarijoje nebuvo toks, kokio tikėjosi Jablonskis.

VIENAS LAUKE — NE KARYS

Nusivylimai. Vykdamas į Panevėžį, Jablonskis puoselėjo didelius ir šviesius planus. Lietuvai reikia gerų pradžios mokyklos mokytojų, mokančių liaudies kalbą ir sugebančių ta kalba mokyti jos vaikus. O tų mokytojų mokytoju bus jis, Jablonskis!

Tačiau iš karto Jablonskio laukė nusivylimas po nusivylimo. Tie nusivylimai buvo neišvengiami, nes Jablonskio tikslai ir siekimai vėl susidūrė su carizmo politika, kuri, slūgstant revoliucijos bangai, darėsi vis reakcingesnė.

Panevėžyje Jablonskis apsigyveno Sodų gatvėje Nr. 2. Atvyko su šeima, tikėdamasis čia ilgam rasti vietą, kuri duotų visai šeimai įmanomesnį gyvenimą, o jam pakenčiamas sąlygas dirbti ne tik pedagogo, bet ir kalbininko darbą. Jablonskio nebaidė iš anksto žinomi sunkumai: mokytojo vieta buvo neetatinė, dvigubai mažesnis, negu kitų mokytojų, atlyginimas, Vilniaus apygardos vadovybė, matyt, įtikino Jablonskį, kad visa tai laikina. Tačiau carizmas neskubėjo tenkinti pavergtųjų tautų reikalavimų ir stengėsi sabotuoti visas žadėtas reformas.

Jablonskiui nebuvo iš karto ir laiku mokamas net atlyginimas, turėjęs sudaryti per metus 1200 rb. Kelis mėnesius jis gavo ne po 100 rb, bet po 33 rb 33 kp. Jablonskis buvo priverstas 1906 m. rugsėjo 21 d. pusiau oficialiu raštu kreiptis į apygardos kuratorių, kad jam pagaliau imtų mokėti visą sutartą atlyginimą ir butpinigius¹. Bet ir to neužteko: po mėnesio, spalio 26 d., jis rašo oficialų prašymą, kur išdėsto kuratoriui visus sunkumus, iškilusius Panevėžyje: gaunamų per mėnesį 33,33 rb neužtenką šeimai išlaikyti, buto jam neduodą, bet ir butpinigių nemoką. Todėl prašas išmokėti bent vienkartinę pašalpą kaip priedą prie gaunamo atlyginimo².

¹⁰² Žr. Tolutienė B. Min. veik.—„Literatūra ir kalba“, t. V, p. 253—272.

¹ LCVIA, f. 567, ap. 12, b. 9057. l. 19.

² Ten pat, l. 15, 15a.

Vargingą Jablonskio ir jo šeimos būklę po kiek laiko, 1907 m. kovo 30 d., užfiksavo ir mokyklos direktorius P. Lавrovas rašte Nr. 209 apygardos kuratoriui³. Iš jo patiriame, kad tą žiemą sunkiai sirgo Jablonskių vaikai, iš pradžių difteritu, o paskiau tymais ir plaučių uždegimu. Tuo kartu ypač stokota lėšų, ir Jablonskis kreipėsi į mokyklos vadovybę duoti jam pagaliau etatinę vietą.

Tie raštai davė labai menką naudą: Panevėžio mokytojų seminarija iki pat jos evakuacijos 1915 m. taip ir negavo etatinio lietuvių kalbos mokytojo — tai neįėjo į carinės administracijos planus neformaliai dėstyti vaikų gimtąją kalbą pradžios mokykloje.

Jablonskiui buvo žadėta duoti lietuvių kalbos pamokų ir Panevėžio realinėje mokykloje. J. Elisonas atsiminimuose yra teigęs, kad neprivalomas, fakultatyvines lietuvių kalbos pamokas įvesti delsęs direktorius Šešukovas ir tik gudrumu buvęs gautas jo sutikimas⁴. „Vilniaus žiniose“ ir kituose laikraščiuose spausdintos korespondencijos rodytų, kad už lietuvių kalbos dėstymą kurį laiką atsilygindavo, kaip ir Vilniuje, mokiinių tėvai. Jablonskis, kol nebuvo paskirta alga iš mokyklos lėšų, ketinęs dėstyti ir be užmokesčio⁵. Panevėžio visuomenė vilniečių pavyzdžiu sudarė tam tikrą komitetą, kuris ėmė rinkti aukas lietuvių kalbos mokytojui apmokėti: iš rudens buvo surinkti 74 rubliai⁶. Vis dėlto apygardos vadovybė šį kartą tesėjo savo pažadus, ir nuo 1906 m. spalio 15 d. neetatinio mokytojo teisėmis Jablonskis už 280 rb metinio atlyginimo ėmė dėstyti lietuvių kalbą Panevėžio realinėje mokykloje⁷.

Nuo 1908 m. rudens Jablonskis realinėje mokykloje turėjo keturias savaitines mokamas pamokas, mergaičių gimnazijoje — tris, be to, žydaičių progimnazijoje ėmė dėstyti istoriją ir geografiją⁸. Mergaičių gimnazijoje Jablonskiui už pamokas, matyt, mokėjo minėtas komitetas iš surinktų aukų. Vienoje korespondencijoje iš Panevėžio pranešama, kad lietuvių kalbos mokytojui Jablonskiui iki 1907 m. rudens buvę sumokėta 174,10 rb iš surinktų 242,10 rb⁹.

1908 m. Jablonskis yra buvęs ir privačios Nikolajevo (taip vadinosi vienas Panevėžio priemiestis) vienklasės mokyklos,

³ Ten pat, f. 567, ap. 12, b. 10189, l. 6, 6a.

⁴ Elisonas J. Truputis atsiminimų iš a. a. J. Jablonskio gyvenimo Panevėžyje.—„Švietimo darbas“, 1930, Nr. 8, p. 790—791.

⁵ Atbalsiai. Apie lietuvių kalbą mokyklose.—„Vilniaus žinios“, 1906.IX.28 (X.11), Nr. 214(532).

⁶ „Vilniaus žinios“, 1906.X.10(23), Nr. 224(542).

⁷ Памятная книжка Виленского учебного округа за 1907/908 учебный год. Вильна, 1907, с. 170.

⁸ „Viltis“, 1908.X.1(14), Nr. 114(149).

⁹ Panevėžyje.—„Viltis“, 1907.XI.21(XII.4), Nr. 21.

išlaikomos Romos katalikų labdarių draugijos, vedėju¹⁰. Tačiau už tas pareigas vargu ar gavo kokį atlyginimą. Mat Kauno gubernijos pradžios mokyklų direkcija davė leidimą atidaryti tokią mokyklą su sąlyga, kad jos vedėjas bus Jablonskis, o visus dalykus, išskyrus tikyba, dėstys mokytoja Aleksandra Rošinskaitė (Рошинска)¹¹.

Kaip matome, Jablonskis turėjo daug darbų, bet jie nepadėjo išspręsti buitinių problemų, tik skaldė jo dėmesį, neleidami atsидėti kalbos dalykams.

Jablonskiui nepasisėkė pagerinti savo buitinių sąlygų ir tuo, kad negavo buto, priklausiusio seminarijai. Į tą butą buvo ir kitas pretendentas — pradinių klasių mokytojas N. Cislovas. Seminarijos vadovybė, negalėdama apsispręsti, katram skirti, 1907 m. rugpjūčio 27 d. raštu Nr. 851 kreipėsi į apygardos kuratorių, nurodydama, kad abiejų pretendentų būklė esanti sunki. Abu turį gausias šeimas, o butai brangūs — iki 180—200 rb per metus, atlyginimai nedideli. Netrukus rugsėjo 7 d. raštu Nr. 14 885 apygarda nurodė, kad pagal įstatymus butas priklausąs pradinių klasių mokytojui¹².

Direktoriaus intrigos. Panevėžio mokytojų seminarijoje Jablonskiui gyvenimą sunkino ir mokyklos vadovybė, jos direktorius Jelijaševas (Elijaševas). Jablonskis atsiminimuose, rašytuose po 20 su viršum metų, yra pavaizdavęs savo konfliktą su direktoriumi (II 388—393). Direktorius, pykdamasis su seminarijos mokytojais, norėjęs Jablonskį užverbuoti savo šnipuku. Sis, žinoma, tų „pareigų“ neprisiėmęs, tada direktorius keršydamas ėmęs jį skųsti mokslo apygardai ir ministerijai. Mokslo apygarda, nelabai pasitikėdama direktoriumi, atsiuntusi inspektorių N. Kosakovskį patikrinti skundų. Mokytojų tarybos posėdyje kolegos pateisinę Jablonskį ir apgynę jį nuo direktoriaus kaltinimų. Direktorius vėliau labai susikompromitavęs, išvarydamas be pagrindo vieną seminarijos mokinį ir tuo sukeldamas mokinių bruzdėjimą. Atsiųstas apygardos inspektorius V. Flerovas nustatęs, kad direktorius savo veiksmais praradęs mokytojų pasitikėjimą ir toliau negalįs vadovauti seminarijai. Po kiek laiko jis buvęs iškeltas į Cariną.

Tačiau Jablonskio atsiminimuose minimos ne visos aplinkybės ir jo konflikto su direktoriumi detalės, kurios gadino jam nuotaiką ir trukdė dirbti taip, kaip buvo įsivaizdavęs savo būsimąjį darbą seminarijoje. Turimi dokumentai pateikia nau-

¹⁰ Памятная книжка Ковенской губернии на 1908 год. Ковна, 1907, с. 97.

¹¹ Kauno gubernijos pradžios mokyklų direkcijos raštas Nr. 4625 (1907 m. gegužės 7 d.) draugijos pirmininkui T. Liudkevičiui.—LCVA Kauno filialas, f. 293, ap. 1, b. 246, l. 201—201a.

¹² LCVA, f. 567, ap. 13, b. 1357.

jų faktų, rodančių lietuvių kalbos mokytojo sąlygas šioje Lietuvos mokykloje.

Prieštaravimų tarp Jablonskio atsiminimų ir dokumentais paremtų faktų nėra. Jablonskis, aprašęs direktoriaus konfliktą su mokytojais dėl mokinio Koto pašalinimo (tai nulėmę ir direktoriaus iškėlimą), nusakė baigiamąjį visos istorijos epizodą. Direktorius Jakovas Jelijaševas buvo tikriausiai atleistas nuo 1907 m. vasario 1 d., nes nuo tos dienos jo pareigas pradėjo eiti Piotras Lavrovas¹³. Per tą pusmetį, kurį Jablonskis dirbo J. Jelijaševo vadovaujamoj seminarijoj, buvo tikriausiai ne vienas konfliktas, sukūręs mokyklos gyvenimą. Mūsų turimi duomenys rodo kaip tik pradinį Jablonskio konflikto su direktoriumi etapą, apimantį rugpjūčio—spalio mėnesius.

Viskas prasidėjo nuo Jablonskio sudarytosios lietuvių kalbos mokymo Panevėžio mokytojų seminarijoje programos, kuri smarkiai skyrėsi nuo ankstesnės programos ir reikalavimų¹⁴. Pavyzdžiui, Jablonskio pirmtakas, lietuvių kalbą dėstęs mokytojas V. Lukinas buvo taip pat sudaręs 1905/1906 mokslo metų programą, pagal kurią buvo egzaminuojami iš „žemaičių kalbos“ parengiamosios klasės mokiniai¹⁵. Jo programoje du skyriai: I. Leksikos medžiaga ir II. Gramatikos žinios. Pirmasis skyrius suskirstytas į 17 bilietų. Ko juose reikalaujama mokėti? Iki vienuoliktojo bilieto nurodoma išversti į „žemaičių kalbą“ žodžius, esančius Bunakovo rusiško elementoriaus „Abecėlė“ kuriame nors puslapyje. Nuo dvyliktojo bilieto reikalaujama išversti to elementoriaus straipsnelius „Senis ir senė“ ir „Vaikai“. Bilietai Nr. 14—17 numato „pokalbius“ apie klasės daiktus, naminius gyvulius ir pagal paveikslus „Sieną-pjūtė“ ir „Žiema“.

Iš gramatikos numatomi tokie klausimai, kaip „žemaičių kalbos“ daiktavardžių skirstymas į matomus, nematomus ir jutiminius (чувственные), daiktavardžių galūnių kaitymas pagal gimines, skaičius ir linksnius. Skiriamos penkios daiktavardžių linksniuotės. Lietuviški žodžiai rašomi rusiškais raidėmis, tik pačiame programos gale kita ranka įrašyta, kad mokiniai susipažinę su lotynišku šriftu ir yra mokęsi skaityti tekstus lietuviškomis raidėmis. Programa nesivadovavo bendrine lietuvių kalba, bet tarmėmis, nes joje įrašyti tokie „žemaitiški“ žodžiai, kaip *ranka* ir *untė*.

Pagal tokią programą lietuvių kalbos buvo mokomasi labai formaliai: egzaminus galėjo išlaikyti ir tas, kuris lietuviškai nebūtų susikalbėjęs.

¹³ Памятная книжка Виленского учебного округа за 1907/908 учебный год. Вильна, 1907, с. 171.

¹⁴ Žr. „Mūsų kalba“, 1974, Nr. 7, p. 38—43.

¹⁵ Ten pat, p. 43—44.

Jablonskio sudarytoji programa rėmėsi prielaida, kad į seminariją įstoję mokiniai jau turi praktiškai mokėti lietuvių kalbą, o čia tas mokėjimas tik didinamas, tobulinamas, jam suteikiamas teorinis pagrindas. Mokiniai pirmiausia mokomi bendrinės kalbos, o su tarmėmis jie supažindinami, kad palengvėtų jų darbas tarminėje aplinkoje.

Programa nebuvo labai detali: ji numatė visose klasėse einamų dalykų kryptį ir pačius bendriausius, orientacinius reikalavimus, taip pat pamokų skaičių: parengiamojoje klasėje — šešias, pirmojoje ir antrojoje — po keturias, o trečiojoje — tris per savaitę. Mokytojui palikta teisė prireikus kreiptis į mokytojų tarybą, kad padidintų pamokų skaičių.

Štai kaip skyrėsi parengiamosios klasės programa nuo V. Lukino programos:

a) Įžengiamoji klasė

1) Lietuvių kalbos garsai ir abėcėlė. Trumpa etimologija¹⁶, labiausiai — linksniavimo ir asmenavimo formos.

2) Aiškinamasis skaitymas, lengvų poezijos ir prozos kūrinių ir jų ištraukų nagrinėjimas ir atpasakojimas. Geriausių literatūros pavyzdžių mokymasis atmintinai.

3) Rašomieji darbai (gramatikos pratimai, aiškinamasis ir patikrinamasis diktantas)¹⁷.

Pirmojoje klasėje, be etimologijos, t.y. morfologijos, einamos pagrindinės sintaksės taisyklės. Antrojoje klasėje sintaksei (bendrinės kalbos ir tarmių) skiriamas išstis kursas. Trečiojoje klasėje plačiau apibūdinamos lietuvių tarmės ir svarbiausieji lietuvių literatūros istorijos raidos momentai.

Jablonskio sudarytoji programa iš esmės padarė lietuvių kalbą lygiaverčiu mokomuoju dalyku. Ši programa 1906 m. rugpjūčio 9 d. buvo svarstyta kuratoriaus tarybos posėdyje. Protokole¹⁸ pakartojama Jablonskio programa, o gale surašytas nutarimas: „Šią programą priimti kaip bandomąją 1906—7 mokslo metais vadovautis, mokant lietuvių kalbos Panevėžio mokytojų seminarijoje, ir įpareigoti minėtos seminarijos p. Direktorių šių mokslo metų gale kreiptis į Apygardos valdybą su prašymu dėl tolesnio naudojimosi šia programa ir su lietuvių kalbos mokytojo motyvuota nuomone apie reikalingumą pakeisti tiek valandų skaičių, tiek medžiagos iš lietuvių kalbos sudėtį, priklausomai nuo praktikos duomenų“¹⁹.

Apygardos nurodymas buvo įvykdytas: 1907 m. gegužės 4 d. Panevėžio mokytojų seminarijos pedagogų taryba, įpareigota

¹⁶ Tada „etimologija“ gramatikose reiškė morfologiją.

¹⁷ „Mūsų kalba“, 1974, Nr. 7, p. 42.

¹⁸ LCVIA, f. 567, ap. 12, b. 9123, l. 31—33a.

¹⁹ Ten pat, l. 32a.

balandžio 25—28 d. Vilniuje įvykusio mokytojų seminarijų direktorių ir dėstytojų suvažiavimo, svarstė lietuvių kalbos programą ir nutarė palikti tą patį valandų skaičių, numatytą Jablonskio programoje, t.y. per visas keturias klases 17 savaitinių pamokų²⁰. Kad pamokos galėtų vykti prieš pietus (tuo pabrėžiama ir dalyko reikšmė), nutarta popiet nukelti rankų darbus, gimnastiką ir dainavimą. Apygardos kuratorius šį protokolą patvirtino 1907 m. rugpjūčio 23 d. raštu (Nr. 13 764)²¹.

Ši aukštesniųjų instancių patvirtinta programa davė Jablonskiui stiprų pagrindą, kuriuo remdamasis jis galėjo siekti savo tikslo: padarius lietuvių kalbą tokiu pat svarbiu mokymo dalyku, kaip ir kitos disciplinos, pareikalauti iš mokinių, kad jie, baigę seminariją, turėtų ne formaliai gautą pažymį, bet galėtų ir mokyti jos lietuviškose mokyklose. Kadangi daugumas mokinių buvo atvykę iš kitų gubernijų ir jiems lietuvių kalba buvo visiškai svetima, tai jie dėl „nepakeliamų Jablonskio reikalavimų“, kaip rašė direktorius raporte²², galėjo, baigę seminariją, negauti vietos Kauno gubernijos mokyklose. Mat Kauno gubernijos pradžios mokyklų direkcija, pritariama apygardos vadovybės, verčiama vis dėlto įvesti lietuvių kalbos dėstymą pradžios mokyklose, noromis nenoromis turėdavo atsakyti vietas tiems kandidatams, kurie nemokėjo lietuvių kalbos, t.y. neturėjo lietuvių kalbos pažymio atestate. Nedavus keliems tokiems kandidatams vietų, ėmė kelti triukšmą šovinistinė spauda. Pavyzdžiui, žinomas reakcinis laikraštis „Severo-zapadnyj golos“ 1906 m. rugpjūčio 31 d. (Nr. 220) išspausdino tuo klausimu straipsnį, kuris smarkiai sujaudino ir Panevėžio mokytojų seminarijos vyresniųjų klasių mokinius. Jie ėmė klausinėti Jablonskį, ar tai tiesa, kad neturį lietuvių kalbos pažymio absolventai negausią Kauno gubernijoje vietų. Jablonskis, matyt, išsitarė, kad būtų teisingiausia padaryti lietuvių kalbą neprivalomą ir neskirti jos nemokančių į lietuvių lankomas mokyklas. Be kita ko, šią idėją Jablonskis rugsėjo 11 d. svarstė ir pasitarime dėl lietuvių kalbos programų su pačiu kuratoriumi.

Jablonskis, siekdamas iki galo išsiaiškinti visą reikalą, 1906 m. rugsėjo 16 d. parašė mokyklos direktoriui raportą²³, prašydamas iškilusią problemą apsvarstyti mokytojų tarybos posėdyje.

Tolesnius įvykius galima atkurti iš minėto seminarijos direktoriaus rašto Nr. 670. Rugsėjo 18 d. įvykęs mokytojų tary-

²⁰ Ten pat, f. 567, ap. 13, b. 1346, l. 2—2a.

²¹ Ten pat, l. 1—4.

²² Ten pat, ap. 12, b. 9057, l. 8a (Panevėžio mokytojų seminarijos direktoriaus raštas Nr. 670 kuratoriui, 1906 m. rugsėjo 25 d.).

²³ Raporto nuorašas pridėtas prie seminarijos direktoriaus rašto Nr. 670.— Ten pat, l. 11—11a.

bos posėdis, kur atsisakyta svarstyti Jablonskio pasiūlymą padaryti lietuvių kalbos dėstymą neprivalomą, nes tai priklausą nuo aukštesniųjų instancijų (reikėjo pasiekti net carą). Taryba apsiribojo 1906 m. rugpjūčio 9 d. patvirtintos programos aptarimu. Prieita prie išvados, kad ji esanti sudaryta pagal mokslo ir literatūros kalbų programų pavyzdį, o lietuvių kalba tokia nesanti. Programa dviejose vyresniosiose klasėse neišeinama, ir Jablonskis turįs ją sutrumpinti. Taryba, atsižvelgdama į atkaklų Jablonskio reikalavimą padaryti lietuvių kalbą privalomą tik ją mokantiems mokiniams, nutarė prašyti direktorių tuo reikalu kreiptis į apygardos kuratorių.

Kitą dieną po posėdžio beveik visi antrosios klasės mokiniai, išskyrus šešis mokančius lietuviškai, neatėjo į lietuvių kalbos pamokas. Trečiojoje klasėje atėjo tik du mokiniai. Bėgliai aiškinesį direktoriui, kad mokytojas Jablonskis jiems sakęs, jog lietuvių kalba būsianti neprivaloma.

Tada direktorius rugsėjo 21 d. vėl sušaukęs posėdį. Jablonskis, paprašytas pasiaiškinti, ar jis iš tikrųjų taip sakęs mokiniams, visų akivaizdoje tai patvirtinęs ir dar įrodinęs, jog ir pirmosios klasės mokiniai beveik nemoką lietuvių kalbos. Direktorius anksčiau lankęsis keliose pamokose ir įsitikinęs, kad visi mokiniai galėtų sėkmingai mokytis lietuvių kalbos, jei būtų laikomasi 1893 m. programos. Tik vienas mokinyš padaręs atsakinėdamas klaidą, nes nepakankamai mokėjęs lotynišką šriftą!

Direktoriaus raštas pabaigoje virsta paprastu „donosu“: Jablonskis prašęs realinės mokyklos direktorių duoti jam lietuvių ir lotynų kalbos pamokų, todėl norįs seminarijoje lietuvių kalbos mokyti tik 25 mokinių grupę ir reikalavęs visas pamokas skirti vakarais. Jis kartu su kitais lietuviais organizuojąs kažkokią lietuvių draugiją „Matinel“ (taip ir parašyta: akivaizdus įrodymas, kiek direktoriaus mokėta lietuviškai!). Tuo reikalu direktorius net kreipęsis į vietos ispravniką, kuris jam pareiškęs, kad apie Jablonskį renkęs žinias ir kad artimiausiu metu šis būsias pristatytas išsiųsti iš Kauno gubernijos administracine tvarka.

Šį raštą direktorius pats nuvežė į Vilnių įteikti apygardos kuratoriui. Apygarda 1906 m. spalio 2 d. raštu, pasirašytu kuratoriaus padėjėjo A. Beleckio, nurodė, kad lietuvių kalba privaloma visiems, nes taip įsakyta paties caro, ir Jablonskiui nederėję apie tai kalbėtis su mokiniais. Dviejose vyresniosiose klasėse reikią programą sumažinti²⁴. Tokia apygardos rekomendacija visai suprantama. Ko kito laukti būtų buvę naivu.

Direktoriui buvo, rodos, žodžiu įsakyta pareikalauti, kad visi mokiniai stropiai lankytų lietuvių kalbos pamokas. Ta-

²⁴ Ten pat, f. 567, ap. 12, b. 9057, l. 12—12a.

čiau jis grįžęs jokių priemonių nesiėmė: mokiniai ir toliau į pamokas nėjo. Tai išaiškėjo, kai netrukus atvyko inspektorius N. Kosakovskis tirti spalio pradžioje kilusių „riaušių“: pirmosios klasės mokiniai spalio 2 d. ėmė triukšmauti dėl pažymių rašymo. Apie tai plačiai rašoma Vilniaus mokslo apygardos kuratoriaus rašte Nr. 15 336 (1906 m. spalio mėn.) švietimo ministrui²⁵.

Dėl šio savotiško maišto buvo kiek kaltas ir Jablonskis. Mat prieš metus buvęs kažkoks nurodymas nerašyti mokiniams pažymių. Jis, nežinodamas ar dėdamasis nežinąs, vis dėlto mokinių atsakinėjimą vertindavęs pažymiais, kuriuos patylikais įsirašydavo į savo užrašų knygutę. Mokiniai, pastebėję tai, apsupo jį reikalaudami sunaikinti užrašų knygutę su tais pažymiais. Tada Jablonskis išėjo iš klasės ir pranešė apie įvykį direktoriui. Tuoj buvo sušauktas posėdis, o kitą dieną — antras. Direktoriaus elgesys šioje istorijoje buvo toks nepedagogiškas, kad mokytojų taryba, antrajame posėdyje (spalio 3 d.) priėmusi griežtą nutarimą dėl drausmės atkūrimo, savo išvadas pranešti mokiniams pavedė ne direktoriui, o tarybos sekretoriui. Kritišką valandą taryba negalėjusi pasitikėti direktoriumi!

Matyt, vienu sykiu inspektorius N. Kosakovskis išsiaiškino ir gilesnes priežastis, sukėlusias lietuvių kalbos pamokų nelankymą. Kuratorius, ministrui išdėstęs visus faktus, padarė išvadą, kad dėl mokinių riaušių kalčiausias direktorius. Jo elgesys buvęs ir lietuvių kalbos mokymosi keblumų priežastis. Mokiniai inspektoriui pareiškę, kad jei jiems būtų buvę pasakyta anksčiau, jog lietuvių pamokas reikią lankyti, jie ir nebūtų galvoję jas savavališkai praleisti.

Kuratoriaus rašte švietimo ministrui yra užuomina apie jų dviejų ankstesnį pokalbį, kad J. Jelijaševą derėtų iškelti iš Panevėžio. Dabar kuratorius prašė jo iškėlimą pagreitinti. To norįs ir pats J. Jelijaševas. Tačiau tais laikais direktoriaus perkėlimas ir tuo labiau jo atleidimas būdavo nepaprastas ir negreitas dalykas. Matyt, tik po dar vieno J. Jelijaševo netakto, aprašyto Jablonskio atsiminimuose, šis pedagogas buvo iškeltas į Caricyną... direktoriumi.

„Tolesnis mūsų direktorius (Lavrov'as), — rašė Jablonskis, — daug žmoniškesnis ir kultūringesnis pasirodė: su juo ir man buvo ramu, nesiskųsdavau. Mokslo Apygarda manim buvo jau beveik visai patenkinta, tik visų mano norų ar prašymų tuo metu, žinoma, Apygarda negalėjo įvykdyti — buvau jai lyg per didelių apetitų ar norų žmogus“ (II 392).

Kad ir palankiai vertinamas direktorius P. Lavrovas, bet šiuose žodžiuose slypi rezignacija, iš esmės pripažinimas, kad

²⁵ Ten pat, b. 9423, l. 1—10.

tų tikslų, kurių turėjo prieš akis Jablonskis, važiuodamas į Panevėžį, nepasiekė. Panevėžio mokytojų seminarija netapo lietuviškos mokyklos kadru kalve. Tam nemaža įtakos turėjo tiek naujoji direkcija, tiek apygardos vadovybė, kuri pasirinko taktiką formaliai rūpintis lietuvių kalba mokyklose, bet iš esmės nieko nepadaryti. Į mokytojų seminariją nepravoslavui ir dabar buvo nelengva patekti — reikėjo gauti, tarpininkavus seminarijos direktoriui ir apygardos kuratoriui, paties švietimo ministro leidimą, kuris dažniausiai pavėluodavo... Direktorius J. Jelijaševas elgėsi kiek kitaip — lietuvių prašymus tiesiog atmesdavo (II 20). Be to, buvo nustatyta į seminariją priimti ne daugiau kaip 33 procentus lietuvių. Vadinas, jos pagrindinį kontingentą sudarydavo mokiniai, nė žodžio nemoką lietuviškai. Jablonskio griežtumas per lietuvių kalbos egzaminą negalėjo būti kliūtis, nes egzaminuodavo komisija, kurios daugumą sudarydavo taip pat lietuviškai nemoką pedagogai. Jie „demokratiškai“ balsų dauguma nubalsuodavo teigiamą pažymį.

Jablonskis ir toliau kovojo dėl seminarijos, siekdamas ją padaryti prieinamą visiems lietuviams. 1907—1908 m. jis lietuvių laikraščiams parašė septynis nemažus straipsnius, ragindamas jaunimą važiuoti mokytis į Panevėžio mokytojų seminariją. Spaudoje jis plačiai informavo visuomenę apie priėmimo ir mokymosi sąlygas. Netgi laiškais jis skatino pažįstamus jaunuolius stoti į seminariją²⁶. Būta ir nemalonumų: nemaža Jablonskio paskatintų entuziastų tyčia ar netyčia neišlaikydavo stojamųjų egzaminų. Už tas nesėkmes Jablonskis ir mokyklos vadovybė buvo apkaltinti spaudoje. Tada jam reikėjo ginti ne tik save, bet ir savo vyresnybę, kad stojantieji iš tikrųjų buvę silpnai pasirengę egzaminams, kad jų tyčia niekas nekirtęs. Taigi Jablonskio kampanija davė menkų rezultatų: kaip nurodė pats Jablonskis, 1907 m. pavasarį seminarijoje iš 132 mokinių buvo tik aštuoni lietuviai (II 20). Vis dėlto iš tokio negausaus lietuvių auklėtinių būrelio vėliau lietuvių kultūros istorijoje paliko pėdsakų A. Vireliūnas, J. Murka, J. Elisonas, keletas mokytojų, turinčių savo kukliu ilgamečiu darbu nuopelnų Lietuvos švietimui²⁷.

Švietimo talkininkas. Geras lietuvių kalbos pažinimas, ilgametė patirtis darė Jablonskį nepakeičiamu konsultantu ir arbitru, kai mokslo apygardos ir gubernijos švietimo vadovybė imdavosi spręsti klausimus, susijusius su lietuvių kalbos mokymu pradžios mokykloje. Pakilus revoliuciniam ju-

²⁶ Atvirukas Algirdui Didžiuliui (1907 m. vasario 2 d.); laiškas (1908?) P. Bugailiškiui.— VUB, E 362.

²⁷ Jablonskio mokinių Panevėžio mokytojų seminarijoje sąrašą ir jo įtaką žr. Micevičius P. Atsiminimai apie Panevėžio mokytojų seminariją.— „Lietuvos aidas“, 1929.VII.3, Nr. 147 (631).

dėjimui, audringai reiškiantis liaudies nepasitenkinimui carine švietimo sistema, vietiniai švietimo organai išsigandę ėmėsi tam tikrų konkretesnių žygių, kad bent kiek patenkintų keliamus reikalavimus. Pavyzdžiui, 1906 m. sausio mėnesį lietuvių kalbos mokymo problemą svarstė Vilniaus mokslo apygardos mokyklų taryba, pirmininkaujama kuratoriaus padėjėjo Beleckio, bet nieko nesugalvojo²⁸. Tų pačių metų rugpjūčio 20 (rugsėjo 2) d. įvyko Kauno gubernijos mokyklų direkcijos posėdis, kuriame buvo nutarta į būsimą posėdį rugsėjo 11(24) d. pakviesti, be kelių kitų lietuvių pedagogų, ir Jablonskį²⁹.

Numatytas posėdis įvyko rugsėjo 11—13 d. Jame dalyvavo pats apygardos kuratorius B. Volfas ir keletas lietuvių — Jablonskis, T. F. Zilinskis, M. (?) Vasiliauskas, A. Kasakaitis ir J. Burba. Pagrindinis uždavinys buvęs parengti ir priimti lietuvių kalbos programą ir nustatyti valandų skaičių jai išėiti. Projektą paruošti buvo įpareigotas P. Baublys, kuris pasikvietė talkon A. Itomlenskį ir Jablonskį. „Birutės“ viešbutyje jie ir sudarę tą programą, kuri tarybos buvo po karštų ginčų priimta³⁰. Programą nulėmęs Jablonskio principas — padaryti ją maksimalią. Štai kaip jos sudarymą apibūdino vėliau P. Baublys: „1906 metais, sudarant liet. kalbos programą, aš buvau išsitaręs, ar nebus tik šitokia programa per plati? Į tą p. Jablonskis atsakė: „Tegu ji bus maksimum, o ne minimum. Jeigu mokytojas jos visos neišeis, tai jo niekas nepeiks, o jeigu išeis daugiau kaip programoje reikalaujama, tai gali susilaukti nemalonumų. Surašysime maksimum programą, kurią galima išėiti tiktai prie geriausių sąlygų“³¹.

Formaliai imant, ši programa sudaryta komisijos, bet, kaip matėme, pagrindiniai principai ir, reikia manyti, didžioji darbo dalis priklauso Jablonskiui, todėl gana teisinga ją vadinti Jablonskio programa. Taip ją 1908 m. balandžio 11 d. laiške A. Jakštui įvertino ir Maironis³². Taip ją vadina ir tarybiniai pedagogikos istorijos specialistai, pavyzdžiui, J. Naikelytė straipsnyje „Jono Jablonskio paruošta lietuvių kalbos mokymo programa“³³.

Sios programos tikslai, didaktiniai principai ir turinys smulkiai apibūdinti minėtame J. Naikelytės straipsnyje. Jablonskio programos charakteristikai šiuo kartu mums ypač vertinga autorės išvada: „Susipažinę su Jablonskio paruošta lietuvių kalbos programa, mes matome, kad J. Jablonskis buvo ne tik

²⁸ Baublys P. Dėl mano, „kaipo slapto lietuvių kalbos prieš“ veiklos.— „Lietuvos mokykla“, 1938, Nr. 11(237), p. 710.

²⁹ T. Z. Mokyklų klausime.— „Vilniaus žinios“, 1906.VIII.31 (IX.13), Nr. 191(509).

³⁰ Baublys P. Min. str.— „Lietuvos mokykla“, 1938, Nr. 11(237), p. 711.

³¹ Ten pat, p. 713.

³² „Naujoji romuva“, 1934, Nr. 11(167), p. 266.

³³ „Pedagogika ir psichologija“, 1971, t. XI, p. 41—45.

prityręs pedagogas, bet ir pats susipažinęs su didaktikos ir programų sudarymo principais, taip pat su kitų pedagogų ke-
liamomis mintimis. J. Jablonskio pažiūros į gimtosios kalbos
dėstymą daug kur siejasi su didžiojo rusų pedagogo K. Ušins-
kio mintimis. Analizuodami programą, mes matome, kaip vy-
kusiai J. Jablonskis apdorojo ir panaudojo Ušinskio sujungtas
formalinio ir materialinio mokymo teorijas³⁴.

Kauno gubernijos pradžios mokyklų valdybos direktorius
aplinkraščiu Nr. 7876 (1906 m. spalio 26 d.) įpareigojo mo-
kytojus toliau dirbti pagal šią programą³⁵. Tačiau ja vado-
vautasi neilgai: kadangi ji neatitiko carizmo tikslų, 1908 m.
buvo priimta kita programa³⁶. Čia pabrėžiama, kad nesą lie-
tuvų „literatūrinės kalbos“, o tik tarmės. Jos mokymo tikslas
ribotas: tai tik pagalbinė priemonė rusų kalbai išmokti. Šios
programos sudarytoju Jablonskis negalėjo būti.

Caro valdžios švietimo organai, įvedus lietuvių kalbos dė-
stymą pradžios mokyklose, susidūrė su vadovėlių problema.
Parengti vadovėlių pagal Jablonskio programą nebuvo nei kam,
nei kada. Jo reikėjo tuojau pat. Švietimo įstaigos, rodos, net
nekėlė tokio klausimo, nors jis turėjo visai natūraliai iškilti.
Buvo nutarta tenkintis vadovėliais, kuriuos iki to laiko savo
iniciatyva parengė įvairūs autoriai. Tie vadovėliai buvo ne-
vienodos vertės. Todėl tame pačiame rugsėjo 11–13 d. direk-
cijos posėdyje pavesta Jablonskiui ir lietuviškų knygų cen-
zoriui A. Itomlenskiui apžvelgti ir įvertinti lietuvių kalbai mo-
kyti skiriamus vadovėlius ir mokymo priemones. Posėdžiui
pirmininkavo direktorius A. Lebedincevas, dalyvavo inspekto-
riai D. Scepura, K. Birulia, J. Vasiljevas, V. Beliajevas ir
P. Baublys. Posėdžio protokolo išrašas gana tiksliai referuoja
Jablonskio pranešimo teiginius³⁷.

Tiek Jablonskis, tiek A. Itomlenskis konstatavo, kad vi-
siškai tinkamo pradžios mokyklai lietuvių kalbos vadovėlio ne-
są. Jablonskis atrinko devynias knygas, rekomenduotinas kaip
vadovėlius ir mokymo priemones: A. Kriščiūkaičio „Naują ele-
mentorių“ (Tilžė, 1905), P. Višinskio „Elementorių“ (Vilnius,
1905), Žemaitės „Rinkinėlį vaikams“ (Vilnius, 1904), L. La-
dislovo „Žiupsnelį“ (Vilnius, 1906), P. Bendoriaus „Vaikų
žvaigždutę“ (Vilnius, 1905), „Lietuvių pasakas“ (Vilnius,
1905), S. Mečiaus „Trumpą žemės aprašymą“ (Vilnius, 1906),
J. Juškytės „Vaikų skaitymėlius“ (Vilnius, 1905) ir P. Bero
„Dievo galybę“ (Vilnius, 1905).

³⁴ Ten pat, p. 44.

³⁵ Burkevičius V. 1907–1914 metais Lietuvos rusiškoje mokykloje.—
„Lietuvos mokykla“, 1938, Nr. 4(230), p. 311.

³⁶ Циркуляр по Виленскому учебному округу, 1908, № 3–4, с. 143–148.

³⁷ LCVA Kauno filialas, f. 297, ap. 1, b. 10, l. 58–60.

A. Kriščiukaičio ir P. Višinskio knygas Jablonskis charakterizavo kaip geriausius lietuviškus elementorius. Višinskio „Elementoriuje“ esančios ryškios kelios žemaičių tarmėms būdingos ypatybės, todėl jis rekomenduotinas Raseinių, Telšių ir iš dalies Šiaulių apskrities mokykloms. Kitose Kauno gubernijos mokyklose galėtų pats mokytojas pasirinkti iš šių dviejų vadovėlių kurį vieną.

Kitos šio sąrašo knygos buvo Jablonskio rekomenduotos kaip skaitiniai ir chrestomatijos. „Rinkinėlis vaikams“ galėtų būti skaitomas, išėjus elementorių. Būdinga, kad Jablonskis, atsižvelgęs į klerikalų pasipiktinimą³⁸, siūlė antrajame leidime išbraukti dvi netinkamas vaikų knygas frazes: „Dievo duotas — nesizėgnok“ ir „Ta davatkėlė tai tikra rupūžėlė“. „Žiupsnelį“ Jablonskis pripažino esant geresnio turinio ir kalbos, negu „Vaikų žvaigždutė“ ir „Vaikų skaitymėliai“. Siose knygtėse esą nereikalingo balasto, kalba mažiau apdorota, turinys skurdesnis.

Taryba iš esmės priėmė visas Jablonskio rekomendacijas.

Jablonskio nuomonės apie vadovėlius keliais atvejais atsiklausė ir Vilniaus mokslo apygarda. Pavyzdžiui, kuratoriaus taryba 1907 m. birželio 1 d. svarstė Jablonskio atsiliepimą apie keturias vadovėliais ir mokymo priemonėmis teiktas knygas: St. Thomo „Aritmetikos uždaviniai ir pavyzdžiai“, I (Varšuva, 1906), II (Vilnius, 1906), L. Ladislavo „Žiupsnelis“, I. Turgenevo „Mumu“ (Vilnius, 1907) ir „Putpelė“ (Vilnius, 1907).

Gaila, kad Jablonskio atsiliepimas, pridėtas prie protokolo originalo, dar nerastas, todėl negalima susipažinti su jo turiniu, o protokolas turinio neišdėstė³⁹. Tačiau apygarda, remdamasi Jablonskio ir A. Itomlenskio neigiamais atsiliepimais, rekomendavo Kauno gubernijos mokyklų direkcijai nepasitikėti Švietimo ministerijos 1907 m. kovo 10 d. raštu Nr. 5448 ir pačiai nuspręsti, ar šis uždavinynas tinkamas vartoti⁴⁰. Gubernijos direkcija, kaip rodo rezoliucija, lapkričio 7 d. dėl nepalankių recenzijų nutarė Thomo vadovėlio nerekomenduoti mokykloms.

Vėl kilo sumanymas griebtis išbandytos priemonės — paskelbti konkursą geriausiems vadovėliams parašyti⁴¹. 1907 m. vasarą buvo sudarytas konkurso komitetas, kuris „teisėjais“ — arbitrais nutarė kviesti Jablonskį, J. Tumą, T. Žilinskį, J. Vo-

³⁸ Mikė Katinėlis. Žemaitės Rinkinėlis vaikams [...].—Lietuvių laikraštis“, 1905, Nr. 23.

³⁹ LCVA Kauno filialas, f. 293, ap. 1, b. 248, l. 25—25a.

⁴⁰ Apygardos raštas Nr. 19 036 (1907 m. lapkričio 5 d.).—Ten pat, l. 14.

⁴¹ Apie vadovėlių konkursą ir jo sąlygas žr.: „Vilniaus žinios“, 1906.IV.9(22), Nr. 74(392); 1906.V.9(22), Nr. 98(416).

kietaitį ir J. Grabauską⁴². Pačioj metų pabaigoj, gruodžio 30 d., įvyko konkursų komiteto posėdis. Jablonskis dėl ligos jame nedalyvavo. Jis buvo paskirtas į skaitymo knygelių ir gramatikos sekciją⁴³.

Yra išlikęs skaitymo knygelių ir gramatikos sekcijos posėdžio, įvykusio 1908 m. balandžio 17 ir 18 d., protokolas, rašytas paties Jablonskio ir pasirašytas kitų narių: P. Daugirdo, J. Grabausko ir A. Kasakaičio. Protokolas įdomus ir tuo, kad jame matyti Jablonskio pažiūros į Lietuvos istoriją. Pavyzdžiui, „Mūsų dirvos“ vadovėlio apibūdinime sakoma, kad „istorijos straipsniuose kalbama tiktai apie kunigaikščius, jų vaidus ir karus, kryžiuočių ir lenkų intrigas... (tautos istorijos nematyti)“⁴⁴. Panaši mintis pasakyta ir apie „Trečiųjų metų skaitymo knygelės“ istorijos dalykus: „Istorijoje yra daug netikusių, nei šiaip nei taip susiuvinėtų apsakymų (begalo išgarbinti senovės lietuviai)“⁴⁵.

Visuomenės veikla. Apsikrovęs pamokomis ir kitais pedagoginiais darbais, gyvendamas atsiskyręs nuo Lietuvos kultūros centro Vilniaus, Jablonskis viešojoje veikloje reikėsi visai mažai. Net ir Panevėžio visuomenės gyvenime jis nesirodė⁴⁶.

Vilniuje 1907 m. kovo 25 d. įvyko steigiamasis Lietuvių mokslo draugijos susirinkimas, bet Jablonskis į jį atvykti negalėjo, tik atsiuntė telegramą: „Kovo 25 d. buti Vilniuje negaliu, bet prie „Mokslo Draugijos“ mielai prisidedu ne tiktai vardu, bet ir darbu“⁴⁷. Tais pačiais metais rugpjūčio 5—6(18—19) d. įvyko pirmasis visuotinis draugijos susirinkimas, o 1908 m. rugpjūčio 5(18) d.—antrasis visuotinis susirinkimas, bet nė viename susirinkime Jablonskio nebuvo, nors abiem kartais ir buvo išrinktas į redaktorių komisiją⁴⁸. Įdomu, kad jo nėra draugijos narių sąrašė⁴⁹. Tačiau iš to negalima dar spręsti, kad Jablonskis visiškai šalinosi draugijos. Pavyzdžiui, jis kartu su K. Jokantu tarpininkavo, kad F. Juškienė perduotų draugijai Juškų rankraščius⁵⁰. Vis dėlto J. Basana-

⁴² Vadovėlių konkursas.—„Vilniaus žinios“, 1907.VIII.14(27), Nr. 118(727).

⁴³ Konkursų Komiteto pranešimas.—„Vilniaus žinios“, 1908.I.12(25), Nr. 10(848).

⁴⁴ Kalbos vadovėlių konkurso protokolas (1908.IV.17 ir 18 d.).—VUB, D 752, l. 19.

⁴⁵ Ten pat, l. 20.

⁴⁶ Plg. Jasiukaitis K. Panevėžys ir Telšiai (Atsiminimai).—„Lietuvos aidas“, 1928.VI.4, Nr. 99(313).

⁴⁷ Gerulis L. „Lietuvių Mokslo Draugija“ ir jos įsteigimas.—„Lietuvių tauta“, 1907, kn. I, p. 159.

⁴⁸ Lietuvių Mokslo Draugijos kronika.—„Lietuvių tauta“, 1908, kn. I, t. 1, d. 2, p. 304, 307.

⁴⁹ Ten pat, p. 309—311.

⁵⁰ Draugijos Komitetas. Iš „Liet. Mokslo Draugijos“.—„Vilniaus žinios“, 1908.III.21(IV.3), Nr. 66(904).

vičius ėmė nekantrauti, nesulaukdamas „Lietuvių tautai“ straipsnių. 1908 m. vasario 21 d. laišku jis priminė Jablonskiui, kad draugija laukianti iš jo darbų⁵¹. Tačiau į šį laišką Jablonskis, rodos, neatsakė. Po mėnesio J. Basanavičius parašė dar rimtesnį laišką, primindamas Jablonskiui, kad šis esąs redakcijos narys ir kad reikią žinoti ir jo nuomonę dėl „Lietuvių tautos“ leidimo⁵². Matyt, Jablonskio būta kažkuo labai užimto: Basanavičiui atsakė tik po trijų savaičių atviruku (1908 m. balandžio 16 d.): „Lietuvių tautai“ negalys nieko parašyti — neturys laiko⁵³.

Galima dar nurodyti, kad, 1906 m. legalizavus G. Petkevičaitės-Bitės įkurtą ir jos vadovautą „Žiburėlių“, Jablonskis įstojo 1907 m. sausio 14 d. tos draugijos nariu⁵⁴, bet čia nereikėjo daug laiko. Jablonskis, kad ir vargingai gyvendamas, jautriai žiūrėjo į gerų, kilnių, visuomenei reikalingų renginių šelpimą. Pavyzdžiui, jis Panevėžyje yra aukojęs lietuvių dailininkų parodai, „Vilniaus kanklių“ trupei įkurti, lietuvių kalbos mokytojui Vilniaus vidurinėse mokyklose apmokėti, švietimo draugijai „Vilniaus aušra“⁵⁵.

Iš Panevėžio buvo sunkiau palaikyti glaudesnius santykius ir su Vilniuje leidžiamais laikraščiais. Pačioje pradžioje „Lietuvos ūkininko“ redakcija dar mėgino patraukti Jablonskį glaudžiau bendrauti, bandė klausti jo nuomonės dėl laikraščio krypties, kvietė tais reikalais atvažiuoti į Vilnių. Bet pavasariškas ūpas slūgo, ir Jablonskiui rūpėjo nebe tie reikalai. Jo atsakymas „Lietuvos ūkininkui“ (atvirukas, rašytas 1906 m. spalio 6 d. pieštuku)⁵⁶ labiausiai atskleidžia jo buvusias ir tuometines pažiūras:

3.X.06. Gerbiamieji! Taryties Vilniuje apie „Ūk.“, reikalus negaliu — ne atvažiuosiu. „Ūk.“, mano nuomone, turi būti labai suprantamas, populiariskas, prieinamas, gražia, lengva žmonių kalba visas parašytas, į visą gyvenimą jis turi žiūrėti realiai, prisitaikindamas prie tautos idealų ir reikalavimų; opiųjų klausimų liesti jam nepriderėtų; jis būdamas žmonių ir tautos organu turėtų įgyti simpatijas visų Lietuvos inteligentijos luomų (neišskiriant nė kunigų). Polemikoms vesti, barties, opiesiems klausymams kelti „Ūk.“, budamas žmonių organu, netinka, tam reikalui geri tie laikraščiai, kurie skyriami inteligentijai. Kitados vezdamas „Ūk-ką“ aš kunigų neliezdavau, bet ir jų darbų negirdavau, gyriau tiktai Katelę ir peikiau Jaru-laitį, ir prieš tokį rašymą kunigai nieko turėti negalėjo, jie tik laukė, laukė, laukė...

Rygiškių Jonas

⁵¹ LKLI, f. 2—1903, l. 289.

⁵² Ten pat, l. 359.

⁵³ LKLI, f. 2—1010.

⁵⁴ „Žiburėlio“ draugijos įsteigiamasis susirinkimas, buvęs sausio 14 d. 1907 m.—„Vilniaus žinios“, 1907.I.25(II.7), Nr. 40(629).

⁵⁵ Zr. „Vilniaus žinios“, 1906.XII.30(1907.I.12), Nr. 291(609); „Viltis“, 1907.XI.4(11), Nr. 17.

⁵⁶ VUB, f. 532.

Laiške išdėstytos mintys rodo, kad šiuo metu Jablonskis buvo toli nuo „revoliucingos“ „Lietuvos ūkininko“ pirmųjų numerių krypties, kai jis kalbėjo apie vargingųjų valstiečių interesus ir jų gynimą spaudoje, kai jis negailėjo griežtų žodžių ponams engėjams, net P. Vileišiui. Revoliucija pasibaigė. Atėjo pesimizmo, rezignacijos laikas. Dabar jis norėjo, kad laikraštis jungtų visų kryptių ir pažiūrų inteligentus, neišskiriant nė kunigų... „Lietuvos ūkininko“ redakcija į tuos Jablonskio pageidavimus vargu ar atsižvelgė, ir santykiai ėmė silpti. Visiškai jie nenutrūko, nes Jablonskis apskritai su niekuo nenutraukdavo galutinai santykių.

Jablonskio nusiteikimo inteligentus į savo pusę ėmė traukti dešinioji, nacionalistinė buržuazija. Jos organu tapo 1907 m. pradėjęs eiti dienraštis „Viltis“. Vienas iš jo pirmųjų organizatorių nurodomas ir Jablonskis⁵⁷. Tačiau tikrieji „Vilties“ idėjiniai vadai buvo būsimoji tautininkai A. Smetona ir J. Tumas. „Viltis“ galėjo tuo metu imponuoti Jablonskiui tokiais šūkiomis, kaip visos tautos vienybė, kultūros darbas, švietimas, inteligentijos kaip tautos elito iškėlimas. Vis dėlto, L. Giros liudijimu, Jablonskio idėjinės pažiūros nesutapo su „Vilties“ kryptimi: „jis pasiliko lig pastarųjų, rodos, laikų senojo „Ūkininko“ politiniai visuomeninio nusistatymų žmogumi“⁵⁸.

Jablonskį su „Viltimi“ vis dėlto siejo daugiausia kalbos dalykai. Pasak L. Giros, „tų laikų „Viltis“ iš visų mūsų laikraščių labiausiai stengėsi išlaikyti lietuvių kalbos, taip sakyti, „klasingumą“, o Jablonskis buvęs vyriausiasis „Vilties“ kalbos „klasingumo“ koreguotojas⁵⁹. Tiesa, 1907 m. „Viltyje“, kaip ir kituose laikraščiuose, Jablonskis neišspausdino nė vieno straipsnio, bet 1908 m. beveik visi straipsniai buvo skirti „Vilčiams“.

Dveji Panevėžyje praleisti metai buvo labai neturtingi ir kalbos mokslo srityje: Jablonskis neparašė nė vieno straipsnio ar recenzijos.

Kiek daugiau jie davė vertimų ir redaguotų darbų. Su seminarijos mokiniais Jablonskis išvertė M. Bogdanovo „Visuomenės įnamius“ (daugiausia dirbęs A. Vireliūnas). 1908 m. jie buvo išspausdinti „Viltyje“ (Nr. 76—105), o paskui dar tais pačiais metais išėjo atskira knygutė. Ji labai reikšminga Jablonskio kalbos raidai. Iš jos nemaža pavyzdžių įvairiais atvejais yra ėmęsis pats Jablonskis, ją ir recenzentai labai

⁵⁷ Vaižganto Raštai, t. XIX. K., 1933, p. 39.

⁵⁸ Gira L. Iš mano susitikimų su a. a. Prof. J. Jablonskiu.—„Lietuvos mokykla“, 1930, Nr. 3, p. 127—128.

⁵⁹ Ten pat, p. 126.

vertino kaip pavyzdingos kalbos etaloną⁶⁰. Spaudoje pasirodė žinutė, kad Jablonskis verčiąs ir E. Amičio „Sirdį“⁶¹. Tuo galima tikėti, nes, kaip žinome, porą apsakymėlių 1904 m. buvo išvertusi K. Jablonskienė. Išvykus Jablonskiui į Brestą, vertimas veikiausiai nutrūko.

1907 m. išėjo dvi I. Turgenevo apysakaitės — „Mumu“ ir „Putpelė“. V. Biržiškos nuomone, jos buvusios su mokiniais išverstos dar Vilniuje⁶². Tačiau D. Urbas visai pagrįstai suabejojo, ar jos iš tikrųjų verstos Jablonskio: yra tokių kalbos klaidų, kurių jis nebūtų padaręs ar redaguodamas palikęs⁶³.

To paties D. Urbo teigimu, J. Margevičiaus verstos H. Senkevičiaus apysakaitės „Jūros švyturio sargas“ tikrasis vertėjas galys būti Jablonskis⁶⁴. Tačiau šiai versijai paremti ar paneigti jokių duomenų, išskyrus kalbą, kol kas nėra.

Jablonskis redagavo ir D. Defo apysakos „Robinzono gyvenimas ir jo nelaimės“ (vertė J. Ralys ir J. Šlapelis), išėjusios 1907 m. Vilniuje, kalbą. Recenzentai ypač tai pabrėždavo ir rekomenduodavo šią knygą skaityti kaip P. Kriaušaičio gramatikos papildymą⁶⁵.

Kaip žinoma, Jablonskis išvedė į platų literatūros kelią J. Zymantiene-Zemaitę. 1907 m. išleidus antrą, pataisytą ir padidintą Zemaitės „Rinkinėlių vaikams“, matyt, bus kilusi Zemaitei⁶⁶, o gal ir Jablonskiui idėja išleisti visus jos raštus. 1908 m. birželio 12 d. Panevėžyje J. Zymantienė-Zemaitė parašė įgaliojimą, kuriuo pavedė Jablonskiui suredaguoti ir išleisti jos kūrinius⁶⁷. Tačiau pats redagavimas prasidėjo veikiausiai jau Breste.

Nelengvas buvo Jablonskio gyvenimas Panevėžyje, ir tai gerokai atsiliepė produktyvumui. Ėmė reikštis ir metų įtaka — buvo netoli penkių dešimčių amžiaus. Jau ir pats juto, kad ne jaunystė. Ėmė šlubuoti sveikata. Jos ieškodamas, 1907 m. vasarą (liepos pabaigoje ir rugpjūčio pradžioje) gydėsi Bad Elsterio kurorte (dabar VDR, prie pat Čekoslovakijos sienos vakaruose). Šį kurortą Jablonskis pasirinko ne atsitiktinai:

⁶⁰ S. K. „Visuomenės įniamiai“ [...]—„Lietuvos ūkininkas“, 1908.XI.28(XII.9), Nr. 48; Vienas iš daugelio. Mokykime jaunuomenę skaityti ir rašyti.—„Viltis“, 1909.I.18(31), Nr. 7(192).

⁶¹ Redakcijos atsakymai.—„Viltis“, 1908.IX.28(X.11), Nr. 113(148).

⁶² Biržiška V. Lietuvių bibliografija, t. IV(1). K., 1935, sk. 1876—1877.

⁶³ Urbas D. J. Jablonskis ir verstinė literatūra.—„Kalbotyra“, 1962, t. V, p. 14—15.

⁶⁴ Ten pat, p. 15—16.

⁶⁵ Zr. K. J. T. Robinzono gyvenimas ir jo nelaimės.—„Vilniaus žinios“, 1907.IV.4(17), Nr. 76(685); Laukaitis J. Robinzono Gyvenimas ir Jo Nelaimės [...]—„Saltinis“, 1907, Nr. 24, p. 383; Z. Z. Prie klasicizmo grįžimo mūsų gimnazijosna.—„Ateitis“, 1912, Nr. 12, p. 533.

⁶⁶ Zemaitė. Raštai, t. VI. V., 1957, p. 175.

⁶⁷ VUB, E 363.

čia jis, dukters Julijos Petkevičienės teigimu, apsistojęs pas pažįstamą iš Žeimelio Šulcienę, kuri, antrą kartą ištekėjusi už evangelikų kunigo Tylmano, apsigyveno Bad Elsteryje ir turėjo visai mažiukę vilą⁶⁸. J. Petkevičienė mena, kad ten kelis kartus apsistojusi ir mama, K. Jablonskienė. Tad veikiausiai ir 1907 m. ten buvo abu Jablonskiai. Gyvendami pas gerą pažįstamą, Jablonskienės draugę, galėjo kurorte išsiversti pigiau. O tai buvo labai svarbu, nes pinigų visada trūko. Pavyzdžiui, 1907 m. rugpjūčio 5 d. iš Bad Elsterio Jablonskis gavo rašyti kažkokiam savo pažįstamam Vilniaus mokslo apygardos kanceliarijos darbuotojui Dm. Anf. (?) atviruką (Vilniuje senuoju stiliumi gautas liepos 25 d.), prašydamas kuo skubiausiai pasiųsti į Panevėžį jam priklausančius už antrąjį pusmetį pinigus. Tiesiog negalėsiąs be jų pradėti mokslo metų⁶⁹. 1907 m. pabaigoje Jablonskis pusantr mėnesio sirgo ir po ligos dar kurį laiką negalėjo dirbti mokykloje⁷⁰.

Artėjanti senatvė, silpstanti sveikata ir be jokios perspektyvos darbas Panevėžio mokytojų seminarijoje vertė Jablonskį ypač rūpintis savo ir visos šeimos ateitimi. Augo penketas vaikų, kuriuos reikėjo ne tik pavalgydinti ir aprengti, bet ir išleisti į žmones. Mokslas buvo brangus. Kaip neetatinis mokytojas, Jablonskis gal neturėjo net tų lengvatų, kurių buvo teikiama mokytojams — atleisti jų vaikus nuo mokesčio už mokslą.

Reikėjo gauti etatinio mokytojo vietą. Panevėžyje įsitikino jos negausiųjų: carizmas vėl grįžo prie reakcinio kurso ir savo pažadų, su kuriais buvo susijusios Jablonskio viltys, nevykdė.

Visų aplinkybių nežinome, bet nuo 1908 m. rugsėjo 26 d., prasidėjus mokslo metams, Jablonskis savo paties prašymu buvo perkeltas į Bresto gimnaziją etatiniu lotynų kalbos mokytoju⁷¹. Jo įpėdiniu Panevėžyje laikinai, kol įgis lietuvių kalbos mokytojo teises, liko Nikolajus Safronovas⁷².

BRESTAS—GARDINAS—VELIŽAS

Brestas. Jablonskis į Brestą išvažiavo vienas. Šeima liko Panevėžyje. Išvažiavo tikra to žodžio prasme uždarbianti, kaip į Ameriką. Brestas tuo laiku buvo labiausiai nuo Vilniaus

⁶⁸ Autoriaus užrašytas pasakojimas (1971 m. rugpjūčio 24 d.).

⁶⁹ LCVIA, f. 567, ap. 12, b. 10189, l. 12—12a.

⁷⁰ Lietuvių kalba Panevėžio mokyklose.—„Vilniaus žinios“, 1908.I.4(17), Nr. 3(841).

⁷¹ Циркуляр по Виленскому учебному округу, 1908, № 10, с. 437.

⁷² Ten pat, p. 551.

nutolusi apygardos gimnazija. Jis buvo kiek didesnis už Panevėžį, bet vis dėlto ne itin koks kultūros centras.

Sosto įpėdinio Aleksejaus Nikolajevičiaus gimnazijoje, kur buvo paskirtas Jablonskis, dirbo 24 pedagogai; direktorius — I. Belgovskis, inspektorius pareigas ėjo I. Ponamariovas. 1908/1909 mokslo metų pirmajame pusmetyje Jablonskis turėjo iš viso 191 pamoką, dar 11 pamokų pavadavo¹. Antrajame pusmetyje krūvis buvo didesnis — turėjo atlikti 259 pamokas, iš jų 9 praleido ir 3 pavadavo².

1909/1910 mokslo metais Jablonskio pamokų krūvis buvo toks: dvylika privalomų savaitinių pamokų, už kurias mokėjo 900 rb per metus, ir trylika papildomų pamokų (už jas gavo 780 rb per metus). Be to, gavo dar 410 rb metinį priedą ir 160 rb už klase³. Nuo 1909 m. spalio 1 d. Jablonskis turėjo dar kelias pamokas ir mergaičių gimnazijoje (už jas gavo 200 rb)⁴. 1911/1912 mokslo metais jo atlyginimas buvo dar didesnis: Jablonskis, berniukų gimnazijoje turėdamas 18 papildomų pamokų (1080 rb), vien čia gavo 2500 rb⁵. Be to, dar atlyginimas iš mergaičių gimnazijos. Tad materialiniu atžvilgiu Jablonskis iš tikrųjų daug laimėjo. Metinis 2700 rublių atlyginimas buvo labai didelė suma: pavyzdžiui, vienkomplektės pradžios mokyklos mokytojas, dirbdamas su keturiais skyriais, gaudavo 30 rublių per mėnesį ir sakydavo, kad galima visai neblogai gyventi.

Taigi finansinių rūpesčių dabar tikriausiai nebuvo: užteko ir pačiam pragyventi, ir šeimai Panevėžyje, ir likdavo dar visuomenei ne vienas rublis. Būdamas Breste, Jablonskis iš tikrųjų nešykštėjo aukų įvairiems lietuvių kultūros reikalams. Ir jos, kaip niekad iki tolei, buvo nemažos. Ypač jis nesigailėjo pinigų lietuviškoms mokykloms išlaikyti⁶, švietimo draugijoms — „Vilniaus aušrai“ ir Tumo fondui rytiečiams šviesti, Lietuvių mokslo draugijai, Dailės draugijų namams⁷. Jis nusiuntė pinigų už dvi prenumeratas lenkiškai leidžiamam lietuvių žurnalui „Litwa“⁸ — gestas, rodantis jo susirūpinimą ir tais, kurie atsidūrė „tarp mirusiųjų“.

¹ LC VIA, f. 567, ap. 15, b. 214, l. 4—5.

² Ten pat, b. 215, l. 4—5.

³ Памятная книжка Виленского учебного округа за 1909/910 учебный год. Вильна, 1909, с. 165.

⁴ Памятная книжка Виленского учебного округа за 1911/912 учебный год. Вильна, 1912, с. 138.

⁵ Ten pat, p. 135.

⁶ Zr. „Viltis“, 1910.VI.11(24), Nr. 66(401); 1910.XII.19(1911.I.1), Nr. 146(481).

⁷ „Vilniaus žinios“, 1909.I.3(16), Nr. 2(1133); „Viltis“, 1911.IV.15(28), Nr. 42(527); 1912.I.4(17), Nr. 2(637); 1912.II.12(25), Nr. 19(654).

⁸ „Litwa“, 1911, Nr. 11—12(64—65), p. 183.

Breste Jablonskis buvo apsigyvenęs Novikovo namuose (Puškino ir Voznesensko gatvių kampas)⁹.

Tačiau geras uždarbis negalėjo patenkinti Jablonskio: atskirai šeima, per toli Lietuva, lietuvių kalba ir spauda. Ir jis ėmė daryti žygių, kad jį iš Bresto iškeltų. Viename atviruke J. Basanavičiui (1912 m. birželio 6 d.) Jablonskis užsiminė, kad pernai padavęs prašymą, pridėjęs net gydytojų paliudijimą (reumatizmas, sklerozė, inkstų liga)¹⁰, motyvuodamas savo norą gauti paskyrimą kitoje gimnazijoje, kitoje vietoje, kur sveikesnis oras.

Jablonskio pastangos ištrūkti iš Bresto galėjo baigtis liūdnai. 1912 m., būdamas Bad Elsterio kurorte, jis gavo žinią, kad apygardos vadovybė, tenkindama jo norą, numatė iškelti jį į Klimovičius, į tolimiausią Mogiliovo gubernijos užkampį. Išsigandęs Jablonskis nedelsdamas rašo laišką J. Basanavičiui, kuris išsėjosi netoli esančiame Francensbade (dabar Františkovy Lázně, Čekoslovakija), kad šis, pasinaudojęs savo pažintimi, išgelbėtų jį nuo naujos bėdos¹¹. Jablonskis laišką pradėjo žodžiais: „Brolau! kelia mane į Климович, Могил. губ.“ Toliau jis prašė parašyti D. Davgialai, kad jo ten nekeltų: nors vieta sveika, bet „man,— aiškino Jablonskis,— sveika ir naudinga nebus: mano nervams sunku bus tenai ilgai ištvirti. Važiuoti ir būti tenai metus — kitus yra tiktai разорение ir nervams paėda“. Perkeliamas prašėsi todėl, kad jam rūpėjusi „žmona, ir apskritai lietuvių gyvenamosios vietos, rasit daugiau kaip tų vietų oro sveikumas ar sausumas...“ Lietuvoje varoma didžiausia polonizacija: Šiauliuose ir Panevėžyje esą tiktai lenkų kalbos mokytojai, o lietuvių kalbos niekur nemoką. „Šiauliuose buvo ir vieta filologui,— kodėl jie manęs į Šiaulius neskyrė??!“ — pasipiktinęs rašė J. Basanavičiui. Labiausiai pageidautų gauti vietą Kaune, Vilniuje ar Gardine. Baigdamas laišką, Jablonskis įsakmiai prašė J. Basanavičiui rašyti tam Davgialai, kad nutarimą pakeistų Jablonskiui palankiausiu būdu. Jis ir pats šį pirmadienį būsiąs Vilniuje ir prašysiąs jo nekelti.

J. Basanavičius, gerai suvokdamas iškilusį Jablonskiui pavojų ir būsimus to perkėlimo padarinius, nedelsdamas rugpjūčio 16 d. (sen. st. būtų 3 d.) parašė Dimitrijui Ivanovičiui laišką, kur, išdėstęs Jablonskio argumentus, prašė paveikti kuratorių A. Ostroumovą skirti Jablonskiui tokią vietą, kur jis galėtų suderinti mokytojo darbą su mokslo interesais¹². Laiško

⁹ Адрес-календарь и справочная книжка Гродненской губернии на 1911 год. Гродна, с. 270.

¹⁰ LKLI, f. 2—1010.

¹¹ Laiškas be datos, rašytas pieštuku. Viršuj užrašyta: Ketvirtadienis, 1912.8.15 (ne Jablonskio?).— LKLI, f. 2—1010.

¹² LKLI, f. 2—1010.

rezultatai buvo iš tikrųjų efektingi: rugpjūčio 8 d. įsakymu Nr. 19 065 apygardos kuratorius paskyrė Jablonskį nuo 1912 m. rugpjūčio 1 d. Gardino grafo Tormasovo gimnazijos mokytoju¹³.

Gardinas ir Veližas. Perkėlimu į Gardiną Jablonskis galėjo būti visai patenkintas: čia pat Vilnius ir Kaunas. Pats miestas, gubernijos centras, nemažas — 1911 m. buvo 55 800 gyventojų, didelis geležinkelių mazgas¹⁴. Bet svarbiausia — iš Gardino galima kvėpuoti Lietuvos oru.

Gimnazijos vadovybė (direktorius I. Glebovas) ir visus mokytojų kolektyvas bent iš pradžių Jablonskį priėmė gerai, įvertino jį kaip patyrusį pedagogą: 1912 m. rugsėjo 28 d. posėdyje buvo nutarta įvesti fakultatyvinį graikų kalbos kursą, kurį dėstyti davė Jablonskiui¹⁵. Pagaliau Jablonskio „nuodėmės“, rodos, užmiršo ir aukščiausioji valdžia: apdovanojo jį šv. Stanislovo II laipsnio ordinu (caro įsakymas Nr. 1, 1913 m. sausio 1 d.)¹⁶.

Gardine susitvarkė ir Jablonskio buitines reikalus: gyveno kartu su visa šeima¹⁷. Tiesa, pirmasis mėnuo buvo sunkus, nes kelionė į Bad Elsterį ir kraustymasis pareikalavo nemaža išlaidų, ir Jablonskis, neturėdamas santaupų, buvo priverstas prašyti gimnazijos direktorių išmokėti jam trečdalį pagrindinės metinės algos (третьное в зачет жалованья)¹⁸. Tokiu būdu jam buvo išmokėtas 291 rublis¹⁹. Tačiau vėliau, ypač ėmus gauti priedą už tris ištarnautus penkmečius, piniginiai reikalai susitvarkė. Atlyginimas dar padidėjo: 1913 m. jis siekė 3150 rb (turėjo 18 pamokų ir klase)²⁰, o 1914 m. — 3075 rb (turėjo tik 25 pamokas)²¹.

Gardine Jablonskis išbuvo palyginti neilgai — tik dvejus mokslo metus. Turint galvoje geras darbo sąlygas, patogų susisiekimą su Lietuva, reikėtų iš anksto atmesti mintį, kad iš Gardino Jablonskis išvyko savo iniciatyva.

¹³ Приказы попечителя учебного округа. — Циркуляр по Виленскому учебному округу, 1912 г., № 11, с. 797.

¹⁴ Новый энциклопедический словарь [Be vietos ir išleidimo metų.], т. XV, с. 77.

¹⁵ Tos dienos protokolas Nr. 12.—LCVIA, f. 567, ap. 14, b. 2758.

¹⁶ Циркуляр по Виленскому учебному округу, 1913, № 1, с. 2.

¹⁷ Gardino vyrų gimnazijos kurso egzaminus išlaikė duktė Она (žr. „Aušrinė“, 1913, Nr. 26, p. 157).

¹⁸ Jablonskio prašymas (1912 m. rugpjūčio 13 d.).—LCVIA, f. 567, ap. 14, b. 2640, l. 2.

¹⁹ Аpygardos kuratoriaus raštas Nr. 21 447 (1912 m. rugpjūčio 22 d.).—Тен пат, l. 4.

²⁰ Памятная книжка Виленского учебного округа на 1913 г. Вильна, 1913, с. 141.

²¹ Памятная книжка Виленского учебного округа на 1914 г. Вильна, 1914, с. 156.

Nepagrįstai įvairių Jablonskio biografų teigta, kad Jablonskis su visa gimnazija evakuavosi į Vėližą²², traukdamasis nuo karo veiksmų. Iš tikrųjų tokį vaizdą galėjo sudaryti tik vienas po kito betarpiškai ėję įvykiai, kad susipainiojo vėliau ir jų seka, ir jų priežastys. Dokumentai aiškiai rodo, kad įsakymas Nr. 16 983 perkelti Jablonskį į Vėližą buvo pasirašytas 1914 m. liepos 4 d. (nauj. st. liepos 17 d.)²³. O Vokietija paskelbė karą Rusijai tik po dviejų savaitių, rugpjūčio 1 d. (nauj. st.). Gardino mokyklos vargu ar buvo iš karto evakuotos: tai galėjo įvykti vėliau, rugsėjo mėn. viduryje, sutriuškinus Rytų Prūsijoje caro armijas. Be to, niekur neteko aptikti, kad į Vėližą, tolimą užkampį, būtų buvusi evakuota kokia gimnazija.

Tad Jablonskio perkėlimas į Vėližą nėra susijęs su karu. Čia reikia ieškoti kitų priežasčių. J. Balčikonio pastaba, kad „Gardine su direktorium sugyveno ne geriausiai“ (I, p. XXV), keltų mintį, jog Jablonskis nukentėjo dėl direktoriaus intrigų. Vis dėlto veikiausiai tai Vilniaus mokslo apygardos vadovybės nepasitenkinimo padaras. Į akis krinta trys Baltarusijos Centriniam valstybiniame istorijos archyve Gardine (f. 1186, ap. 3, b. 55, l. 4—6) esą apygardos valdytojo pareigas einančio inspektoriaus A. Pigulevskio raštai Gardino gimnazijos direktoriui: pirmuoju (Nr. 16 984, 1914.VII.7) pranešama apie Jablonskio iškėlimą į Vėližą, antruoju (Nr. 21 061, 1914.VIII.2) — potvarkis atšaukiamas, nes Jablonskis skiriamas į Daugpilio privačią A. Sacharovo berniukų gimnaziją, o trečiuoju (Nr. 22 250, 1914.VIII.11) — paliekamas galioti pirmasis paskyrimas. Paskutiniuose raštuose Jablonskiui tiesiog kategoriškai nurodoma vykti į paskyrimo vietą. Iš šių raštų kaitos ir tono galime spręsti, kad Jablonskis dar mėgino kovoti su apygardos nutarimu išstremti (kitaip šio paskyrimo nepavadinsi) jį iš Gardino į visai menką apskrities miestelį prie Dauguvos (Vakarų Dvinos) Vitebsko gubernijoje. Vėližas turėjo 14 900 gyventojų ir labai menką pramonę (įmonėse tuo laiku dirbo 60 žmonių), užtat buvo 11 cerkvių, dvi katalikų bažnyčios, žydų sinagoga ir šešeri maldos namai. Iš visuomenės įstaigų čia buvo berniukų gimnazija, privati mergaičių gimnazija, progimnazija, keturių klasių miesto mokykla, žydų mokykla, dvi bibliotekos, ligoninė²⁴. Tačiau blogiausia buvo susisiekimas: iki geležinkelio — 70 km (J. Balčikonis teigė, kad — 15 mylių). Pagrindinė transporto arterija vasarą — upė. Vargu ar iš viso Vilniaus apygardoje buvo nuošalesnė vieta.

²² Plg. Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija, t. I. V., 1966, p. 658.

²³ Циркуляр по Виленскому учебному округу, 1914, № 8, с. 637.

²⁴ Новый энциклопедический словарь, т. IX, СПб., с. 893.

Gimnazijos būta visai menkos: 1914 m. jai vadovavo tik direktorius (M. Šešukovas), nebuvo net inspektorius. Be dvasininko tikybai dėstyti ir gydytojo, buvo tik šeši mokytojai²⁵. Kitais metais, atvykus Jablonskiui, mokytojų būta jau daugiau: 1915 m. Veližo gimnazijos pedagogų tarybos nuotraukoje (II 112—113) iš viso trylika žmonių.

Gyvenimas Veliže turėjo būti gana monotoniškas, net nykus: be artimų žmonių, bičiulių. Viename atviruke M. Gustaičiui Jablonskis užsiminė, kad čia esąs kunigas lietuvis, net skaitas „Viltį“, bet bažnyčioje „viską tiktai lenkiškai varo“, nors parapija esanti beveik vienių latvių. Dėl to jis kiek skersuojęs su tuo kunigu...²⁶ Tiesa, piniginiu atžvilgiu ir čia buvo nebloga: 1915 m., turėdamas 15 lotynų ir 3 graikų kalbos pamokas, taip pat ir auklėjamąją klasę, Jablonskis gavo 3103,10 rb metinės algos. Turėjo nemaža laiko saviems darbams, o pragyventi toli nuo karo paliestų vietų buvo geriau.

Tačiau Jablonskis Veližą paliko greičiau, negu tikėjosi. Voroneže pabėgėliams iš Lietuvos buvo įsteigtos dvi privačios lietuviškos gimnazijos. Jų steigėjas M. Yčas, pasitaręs su Z. Žemaičiu, nutarė kviesti Jablonskį lietuvių ir lotynų kalbų dėstyti. Šis iš karto atsisakęs, bet paskiau sutikęs. Per gimnazijų atidarymą 1915 m. rugsėjo 10 d. Jablonskio Voroneže dar nebuvo²⁷. Tik prieš spalį buvo gautas Vilniaus mokslo apygardos kuratoriaus paskyrimas keltis į Voronežą²⁸. Į Voronežą Jablonskis atvyko 1915 m. spalio 5 d.²⁹

Klerikalai ir Jablonskis. Pralaimėjus 1905—1907 metų revoliucijai, sunkiausią reakcijos siautėjimo laikotarpį, 1909—1912 m., Jablonskis praleido toli nuo Lietuvos, Breste. Toji aplinkybė turėjo įtakos ir jo idėjiniam nusiteikimui. Būdinga, kad 1908 m. antrąjį pusmetį Jablonskis visiškai dingo iš visuomenės horizonto: nebuvo nei jo straipsnių, nei šiaip kokių žinių apie jį. Reakcijos sąlygomis visai gerai jautėsi klerikalai, ir jie pirmieji pamėgino Jablonskį įtraukti į savo įtakos sferą.

Lietuviškos orientacijos katalikų dvasininkai, kurių radosi vis daugiau, padarė tam tikrų išvadų iš visų revoliucijos įvykių. Pagrindinė išvada — reikia išradingai sieti religiją su tautišku, pirmiausia susirūpinant religinių raštų kalba: pilni barbarizmų, netaisyklingų posakių poteriai, maldos, giesmės ir apskritai bažnytiniai raštai krito visiems į akis kaip anachronizmas. Tad naujosios orientacijos kunigai ėmėsi gana ryž-

²⁵ Памятная книжка Витебской губернии на 1914 год. Витебск, 1914, с. 114—115.

²⁶ 1915 m. balandžio 6 d. (? , pašto antsp.) atvirukas.— VUB, E 362.

²⁷ Yčas M. Atsiminimai.—„Aidas“, 1938.X.1, Nr. 57; 1938.XI.5, Nr. 59.

²⁸ Žinios.—„Lietuvių balsas“, 1917.X.1, Nr. 7.

²⁹ „Lietuvos mokykla“, V-ųjų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 570.

tingų žygių, kad niekas negalėtų šioje srityje bažnyčiai daryti didesnių priekaištų. Toji kova su kalbos senienomis ir čia nebuvo lengva: senieji kunigai piktinosi, kad kėsinamasi į „šventus“ žodžius — *dūšia, aniuolas, griekas* ir kt. Seniams tikriausiai įtarimo ir nepasitenkinimo kėlė ir Jablonskis, kurį, kad ir seną „bedievi“, kartu su K. Būga, J. Šlapeliu, J. Balčikoniu poterių lietuvinimo šalininkai kvietėsi į talką. Jablonskis, atsižvelgdamas į tai, kad kunigai tuo laiku bene daugiausia gadino liaudies kalbą, kvietimo neatmetė.

1909 m. vasario 9 d. Punske įvyko kunigų pasitarimas dėl bažnytinės terminologijos. Pasitarime dalyvavo ir Jablonskis³⁰. Po dviejų mėnesių, balandžio 2—5 d., Vilniuje, „Viltis“ laikraščio redakcijoje, kun. J. Laukaitis, kun. A. Dambrauskas, Jablonskis, K. Būga ir J. Šlapelis galutinai nustatė poterių ir kitų bažnytinių maldų tekstus. Juos žadėta išspausdinti lietuviškos orientacijos dvasininkų žurnale „Vadovas“³¹.

Ir vėliau lietuvių kalbos dalykais labai aktyviai rūpinosi kunigai: tai buvo dalis jų bendros veiklos, siekiančios į savo rankas paimti visą lietuvių kultūrinį, o iš dalies ir ekonominį (pvz., kooperaciją) gyvenimą. Pagaliau bent jį kreipti pageidaujama linkme, jei nebūtų galima visiškai kontroliuoti; bent įtikinti visuomenę, kad kaip tik dvasininkai — tikrieji lietuvių tautos vadovai. Reakcijos puolimo sąlygomis, turėdami beveik neribotus išteklius, jie galėjo nesunkiai jais dėtis. Tada buvo atsakyta ir senosios anatėmų taktikos, kai kiekvienas žingsnis, nesuderintas su klebonu, būdavo griausmingai praeikiamas. Dabar būdavo laikoma nevertu dėmesio paikiiojimu, kad liberališkai nusiteikęs inteligentas kritikuodavo kokį kunigą, nesilaikydavo pasninko, neidavo išpažinties: tikėtasi, kad tai praeisį ir kad vis tiek jis kada nors grįšiąs prie bažnyčios.

Jablonskiui jaunieji kunigai taip pat dovanojo „bedievybę“. Jie „krikščioniškai“ išspausdino jo straipsnį „Religijos mokymas pradedamose mokyklose“, kur, iš esmės imant, autorius kultūringai išpeikė katalikų tikybos dėstymą Lietuvos mokyklose, apkaltindamas kunigus, kad nesirūpiną savo darbu ir net apgaulinėją. Jie kartais tik pasirašą turėję pamokas, kaip Rusijoje pravoslavų dvasininkai, kurie vietomis taip pat „tik... algas, visuomet laiku, už „mokymą“ imą“ (II 49). Į tai buvo atsakyta kukliu Pievunaičio (slapyvardis neiššifruotas) straipsniu „Viltyje“³².

³⁰ Dambrauskas A. Iš Kauno kronikos.—„Mūsų senovė“, 1921, t. II, p. 61.

³¹ „Viltis“, 1909.IV.8(21), Nr. 39(224).

³² Pievunaitis. „Religijos mokymas pradedamose mokyklose“.—„Viltis“, 1909.XI.13(26), Nr. 132(317).

1909 m. birželio 30 d. (liepos 13 d.) į Seinus vėl suvažiavo žymiausieji lietuvių kalbininkai — Jablonskis, Būga, Slapelis, Balčikonis³³. Čia vadinamoji „kalbininkų komisija“, galutinai suredagavusi poterių kalbą, pradėjo rašyti lietuvių kalbos sintaksę ir gerokai pataisė P. Kriaušaičio etimologiją³⁴. Per tą mėnesį gerokai pavaręs į priekį sintaksės vadovėlį, Jablonskis jį rašė ištisus metus, ir tik 1910 m. spalio mėn. pradėjo jį spausdinti minėtas dvasininkų žurnalas „Vadovas“. Čia daug, žinoma, lėmė ir redaktoriaus Laukaičio simpatijos Jablonskiui, bet jos nebūtų galėjusios taip pasireikšti, jei ne apskritai pasikeitusi klerikalų taktika. Taigi Jablonskio sintaksė pirmiausia buvo išspausdinta specifiškame dvasininkų žurnale³⁵, o tik 1911 m. vasarą, birželio mėnesį (IV 64), Rygiškių Jono „Lietuvių kalbos sintaksė“ išėjo atskira knyga Seinuose, Laukaičio ir kitų kunigų bendrovės spaustuvėje.

Tačiau tai visiškai nereikia, kad Jablonskis būtų perėjęs į klerikalų pusę. Apskritai tuo laiku Jablonskis vengė reikšti savo nuomonę politikos ir ideologijos klausimais. „Jis visuose ginčiuose,— teigė M. Yčas,— laikė neutralumą. Negalėjai nuspėti, kurion pusėn jo simpatijos linko“³⁶. Sakytume, tam tikru neutralumu reikėtų paaiškinti ir 1915 m. „Vaire“ išspausdintą Žemaitės „Nelaimės“ recenziją (I 166—185)³⁷. Tuo straipsniu jis, iš esmės imant, gynė kunigus nuo aštrios ir pagrįstos kritikos. Šis straipsnis kelia prieštarų minčių dėl Jablonskio pozicijos dvasininkų atžvilgiu. Žinodamas, kaip iki paskutinių laikų daugumas kunigų persekiojo kiekvieną pažangesnę mintį, jaunimo rengiamus lietuviškus vakarus, net grasino žandarais, Jablonskis vis dėlto straipsnyje rašė: „Visuose pirmuosiuose mūsų spektakliuose — Mintaujoje (mano paties namuose), Palangoje, Birštone, Vilniuje ir kitur — visur buvo ir kunigų, vykusių į tuos bundančios tautos pokylėlius — ir važiuotų ir pėsčių! Pats nėsu girdėjęs dar nė vieno kunigo keikiantis dėl tų pokylėlių, į policiją šaukiantis, „po grieku užginant maitotis tomis prakeiktosiomis pramogomis!“ Seniai kunigai, kad ir neidavo dažnai patys į tuos pokylėlius, bet — tylėdavo, išrasdami juos tiktai niekniekais, vaikų darbu. Bet tat toli dar — ligi policijos, gubernatoriaus, ligi prakeikimo, užgynimo po „grieku!“ (I 176).

Pagalina Jablonskis apkaltino Žemaitę nepažįstant gyvenimo, tolstant nuo realybės, tendencingumu: „Gyvenimo,— barėsi Jablonskis,— to visų didžiojo rašytojų dailininkų mokyto-

³³ Zjazd lingwistów.—„Litwa“, 1909, Nr. 13(19). To „suvažiavimo“ dalyvių nuotrauka yra V 64—65.

³⁴ „Viltis“, 1909.VIII.5(18), Nr. 89(274).

³⁵ „Vadovas“, 1910, t. VII, Nr. 27—1911, t. IX, Nr. 35, p. 302.

³⁶ „Lietuvos mokykla“, V-ųjų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 566.

³⁷ Lietuvių literatūros kritika, t. I. V., 1971, p. 656—670.

jo, vietą — Tamstai dabar atstoja dažnai lyg kurios partijos skelbiamo mokslo katekizmas“ (I 183).

Zemaitės kūrinių pagrindas — tikras atsitikimas: J. Tumas yra nurodęs net „Nelaimės“ prototipą — tai kunigas Baldišanka (Bohdyszenko)³⁸. Tad Jablonskio kaltinimas, kad Žemaitė nepažįstanti gyvenimo, buvo nepagrįstas. Beje, su Jablonskiu iš esmės sutiko ir V. Mykolaitis-Putinas, straipsnyje „Žemaitės liaudiškumas“ (1945 m.) rašęs: „Tuo metu Žemaitės raštuose atsiranda lapų, rašytų jau ne iš gyvenimo, bet iš galvos. Tokį priekaištą pirmas yra metęs Žemaitėi jos mokytojas ir gerbėjas Jonas Jablonskis, pasigedęs vėlyvesniuose jos raštuose tokių vertybių, kokių anksčiau rasdavo, kai „Marčios“ autorė rašydavo vien iš gyvenimo. Galima sutikti ar ne su Jablonskio nurodytu konkrečiu pavyzdžiu („Nelaimė“), bet iš esmės Jablonskis buvo teisus³⁹. Ir vis dėlto šiuo atveju Žemaitės negalima kaltinti gyvenimo nepažinimu. Čia veikiau derėjo kalbėti, kad Žemaitė nepajėgė meniškai realizuoti gana tipišku ir gerai žinomų tiek jai, tiek ir visuomenei reiškinijų. O Jablonskis savo kritikoje norėjo pasakyti, kad apskritai nesą tokių tipų ir tokių situacijų.

Zinoma, būtų svarbu išaiškinti, kodėl šiuo kartu Jablonskis stoji ginti dvasininkų. Kol nežinome visų priežasčių, susilaikome nuo skubotų sprendimų. Tuo labiau, kad Jablonskio santykiai su klerikalais iš tikrųjų nebuvo idiliški. Pavyzdžiui, 1912 m. „Viltyje“ buvo išspausdintas jo protestas dėl Vilniaus vyskupijos administratoriaus kun. Michalkevičiaus mėginimų diktuoti savo valią lietuvių „Aušros“ draugijai (I 150). 1913 m. „Vilties“ redaktoriumi tapo P. Dovydaitis, kuris laikraštį pasuko visiškai klerikaline kryptimi: Jablonskis, L. Giras teigimu, tuo pasikeitimu buvęs nepatenkintas, ir net kilęs konfliktas su naująja „Viltimi“⁴⁰.

Prasidėjus karui, dvasininkai ir jų šalininkai įsikerojo įvairiose šelpimo organizacijose, turėjusiose tikslą padėti visiems, kurie nukentėjo toje baisioje audroje. Tačiau, norėdami monopolizuoti tas draugijas, jie neįsitarė net tokiais liberaliosios buržuazijos veikėjais, kaip A. Bulota, P. Mašiotas, dailininkas A. Varnas. Suklerikalėjusi „Viltis“ stengėsi juos diskredituoti, pateikdama tendencingą Nukentėjusiems dėl karo šelpti draugijos posėdžio, kur iškilo aiškūs klerikalų ir liberalų nesutarimai, aprašymą. Jablonskis į tai reagavo dviem straipsniais „Dėl naujosios draugijos“ (I 159—160). Juose pasmerkė klerikalų pastangas uzurpuoti šelpimo draugijas ir padaryti jas

³⁸ Vaižgantas. Raštai, t. IV. Publicistika, d. II. K.—V., 1922, p. 119.

³⁹ Mykolaitis-Putinas V. Raštai, t. VIII. V., 1962, p. 299.

⁴⁰ Gira L. Iš mano susitikimų su a. a. Prof. J. Jablonskiu.—„Lietuvos mokykla“, 1930, Nr. 3, p. 127; Gira L. „Vilties“ redaktorius Vilniuje. Darbo atsiminimai iš antrosios „Vilties“ laikų.—„Ateitis“, 1936, Nr. 12, p. 472.

savo įrankiais, kuo mažiausiai rūpinantis darbo žmonių interesais.

Lietuvių mokslo draugija. Kaip žinome, Jablonskis aktyviai dalyvavo komitete, kuris rengė Lietuvių mokslo draugijos įstatus. Tačiau vėliau, įsikūrus ir ėmus draugijai dirbti, nuo šios lietuvių kultūros ir mokslo organizacijos laikėsi atokiai: jis vis rasdavo priežasčių neatvykti į kasmetinius draugijos susirinkimus. Pagaliau Jablonskis nebuvo net oficialiai įstojęs į draugiją nariu.

Lietuvių mokslo draugijos vadovybė, suvokdama, kad Jablonskio šalinimasis nuo šios organizacijos kelia nemaža keblumą, 1909 m. liepos 10(23) d. susirinkime Jablonskį išrinko nariu korespondentu⁴¹. Tuo metu Jablonskis buvo Seinuose...

Kitais metais vyko ketvirtasis Lietuvių mokslo draugijos susirinkimas (liepos 25—29 d.), bet Jablonskis jame vėl nedalyvavo⁴². Gal tuo metu buvo Petkevičių dvarelyje Puziniškyje, kur ketino liepos mėn. pradžioje suvažiuoti kalbininkai tartis dėl rašybos ir kalbotyros dalykų?⁴³

Negali sakyti, kad Jablonskis būtų visiškai ignoravęs Lietuvių mokslo draugiją: sumokėjo už 1909—1910 m. nario mokestį⁴⁴. Kiekvienais metais paaukodavo jos bibliotekai knygų ir rankraščių: 1909 m. A. Baranausko laišką⁴⁵, 1910 m. spalio mėn. 95 veikalus (130 tomų)⁴⁶, o 1911 m. ataskaitose nurodoma, kad Jablonskis paaukojęs draugijai net 99 knygas (141 tomą)⁴⁷. Taip pat ir su Lietuvių mokslo draugijos pirmininku, rodos, nebuvo visiškai nutrūkę santykiai: švenčiančiam 60 m. sukaktį J. Basanavičiui Jablonskis nusiuntė sveikinamąjį laišką⁴⁸. Bet į susirinkimus Jablonskis nevykdavo: nebuvo ir penktajame susirinkime (1911 m. liepos 25—28 d.). Oficialūs susirinkimo aprašymai visko nekėlė, bet užkulisiuose tikriausiai buvo kalba apie savotišką Jablonskio poziciją. Ji turėjo būti aiški ir iš to, kad tokį veikalą, kaip „Lietuvių kalbos sintaksė“, išspausdino ne „Lietuvių tauta“ ir atskira knyga išleido ne Lietuvių mokslo draugija. Pasigirdo draugiją kaltinančių balsų, ir K. Grinius turėjo viešai, spaudoje, ją teisinti⁴⁹.

⁴¹ Iš L. Mokslo Draugijos kronikos.—„Lietuvių tauta“, 1909, kn. I, d. 3, p. 443.

⁴² „Lietuvių tauta“, 1910, kn. I, d. 4, p. 563—579.

⁴³ „Viltis“, 1910.VI.27(VII.10), Nr. 72(407).

⁴⁴ „Lietuvių tauta“, 1911, kn. II, d. 1, p. 145—151.

⁴⁵ „Lietuvos žinios“, 1909.XI.7(20), Nr. 45.

⁴⁶ „Viltis“, 1910.XI.3(16), Nr. 126(466).

⁴⁷ „Lietuvos žinios“, 1911.VII.14(27), Nr. 80.

⁴⁸ D-ro J. Basanavičiaus 60-ties metų sukaktuvių paminėjimas.—„Viltis“, 1912.VI.13(26), Nr. 69(704).

⁴⁹ Grinius K. Apie „Lietuvių Tautą“.—„Lietuvos žinios“, 1911.IX.1(14), Nr. 101.

Ir minėtame penktajame susirinkime visiems buvo aišku, kad be Jablonskio Lietuvių mokslo draugija niekada negalės iš esmės vadovauti lietuvių kalbos mokslui, kas jai labiausiai priderėtų. Todėl reikėjo ieškoti būdų, kaip, užmiršus visas ambicijas, priartinti Jablonskį ir apskritai visus kalbininkus prie draugijos. Ar ne tuo aiškintinas ir S. Ciurlionienės sumanymas įkurti filologų komisiją. Pasiūlymas po diskusijų buvo priimtas, nutarus į filologų sekciją (komisiją) kviesti Jablonskį, K. Būgą, J. Balčikonį, J. Šlapelį, A. Smetoną, J. Laukaitį ir A. Dambrauską (Jakštą)⁵⁰. Šis sumanymas ir nutarimas pasirodė esą labai vykę — buvo rastas būdas išjudinti Jablonskį.

Sudarytoji sekcija, kad ir ne iš karto, ėmė labai aktyviai spręsti aktualiausias bendrinės kalbos norminimo problemas. 1912 m. sausio 3—5 d. įvyko pirmasis kalbininkų komisijos posėdis, kuriame, išskyrus A. Dambrauską, dalyvavo visi nariai. Gal Jablonskis į posėdį atvyko iš Peterburgo, kur pirmosiomis sausio dienomis turėjo dalyvauti „klasikų“ suvažiavime. O gal dėl komisijos posėdžio, kaip buvo žadėjęs⁵¹, ir nevyko į Peterburgą? Jablonskis skaitė pranešimą apie „rašomosios kalbos“ klaidas. Antrasis svarstytas dalykas buvo rašomosios kalbos terminai. Buvo nutarta sutvarkyti kalbos straipsnius ir vėl susirinkti per užgavėnes (vasario 3 ir 4 d.). Būsimajam posėdžiui Jablonskis apsiėmė paruošti medžiagos apie svetimųjų žodžių vartojimą lietuvių raštuose, K. Būga — apie rašybą, J. Laukaitis — apie bažnytinę terminologiją⁵².

Numatytasis posėdis įvyko vasario mėn. pradžioje, tik jo programa buvo kiek pakeista⁵³. Jablonskis pateikė svarstyti „Rašomosios kalbos dalykus“, o R. Bytautas — straipsnį „Kaip tarti ir rašyti svetimus žodžius“. Jablonskio darbas buvo rekomenduotas spausdinti. Svarstant jį, matyt, iškilo būdvardžių su priesagomis *-inis*, *-ingas*, *-iškas* vartosenos problema, reikėjo tiksliau apibūdinti jų reikšmes. Jablonskis apsiėmė paruošti kitam posėdžiui, numatytam kovo 28 ir 29 d. (sen. st.), tuo klausimu „materijalo“.

Tačiau trečiasis posėdis skirtu laiku kažkodėl neįvyko. Trečiąjį kartą kalbininkų komisija posėdžiavo tik birželio 13(26) ir 14(21) d., per šeštąjį Lietuvių mokslo draugijos susirinkimą. Buvę manyta kalbėti apie priesagų *-inis*, *-ingas* ir *-iškas* reikšmes ir kilmininko vartojimą, bet trūkę medžiagos. Šiam posėdžiui Jablonskio būta nepasiruošusio, ir, kiek pasiginčijus (apie

⁵⁰ Iš Liet. Mokslo Draugijos kronikos.—„Lietuvių tauta“, 1911, kn. II, d. 2, p. 142.

⁵¹ Jablonskio laiškas (Brestas, 1911 m. pabaiga).— VUB, E 362.

⁵² Lietuvių Mokslo Draugijos I kalbininkų posėdis.—„Lietuvos žinios“, 1912.I.17(30), Nr. 7.

⁵³ Lietuvių Mokslo Draugijos II kalbininkų komisijos posėdis.—„Lietuvos žinios“, 1912.II.11(24), Nr. 18.

tų ginčų „linksmąją dalį“ yra užsiminęs J. Balčikonis⁵⁴), komisija nieko konkretaus nenutarė, tik išrinko į valdybą Jablonskį, J. Šlapelį ir K. Būgą⁵⁵. Buvo ketinta komisijai susirinkti tų pačių metų pabaigoje, per Kalėdas, bet daugiau ji nė karto neposėdžiavo. Sunku pasakyti, kodėl taip staigiai nutrūko jos tikrai naudinga veikla. Veikiausiai Jablonskis, pasinėręs į Žemaitės raštų redagavimą, žinodamas nesuderinamus komisijos narių požiūrius, nematė prasmės eikvoti tuščiai laiką. Kalbininkų komisija svarstė ir Juškų žodyno leidimo reikalą. Jos iniciatyva Lietuvos mokslo draugijos valdyba pasiūlė Rusijos Mokslų akademijai perduoti Juškų žodyną redaguoti kalbininkų komisijai. Tačiau iš to projekto nieko neišėjo⁵⁶.

Didžiausiu komisijos nuopelnu reikia laikyti Jablonskio „Rašomosios kalbos dalykų“ išleidimą ir mėginimą spręsti nelietuviškų žodžių vartojimo problemą.

Sis susirinkimas visoje Lietuvos mokslo draugijos istorijoje bene įspūdingiausias ir solidžiausias. Jame dalyvavo 117 narių (Jablonskis dalyvių sąrašą įrašytas 61-asis)⁵⁷ — beveik visas to meto negausios lietuvių inteligentijos žiedas. Užtenka pažvelgti į nuotrauką, kur nufotografuota tik šešiolika dalyvių (žr. iliustracijas). Tai „Aušros“ ir „Varpo“ gvardija. Juos kaip kokį branduolį supo jaunoji inteligentų karta. Vėliau tokio įžymaus, iškilmingo ir pakilaus lietuvių inteligentų susivažiavimo jau nebuvo.

Šeštojo Lietuvos mokslo draugijos susirinkimo eiga buvo gana smulkiai nušviesta spaudoje⁵⁸, yra išlikęs jo protokolas⁵⁹. Susirinkimas prasidėjo birželio 12(25) d. rytą. Per tris dienas iš viso buvo šeši posėdžiai. Pirmosios dienos vakariniame posėdyje atsiskaitė Lietuvos mokslo draugijos komitetas ir komisijos: raštu — Vadovėlių konkursų ir Lietuvos papročių ir senosios teisės liekanų tyrimo komisijos, o žodžiu — filologijos, redakcinė, etnografinė ir liaudies dainų tyrimo komisijos.

Posėdyje kilo diskusijų: Jakučionis pasiūlė skaityti Lietuvos mokslo draugijos susirinkimuose paskaitas iš lietuvių kalbos. Tačiau Jablonskis tam pasiūlymui smarkiai pasipriešino: net du kartus lipo į tribūną, kad išdėstytų savo kontrargumentus:

⁵⁴ Balčikonis J. Atsiminimai apie K. Būgą.—„Literatūra ir kalba“, 1956, t. I, p. 78.

⁵⁵ J. E. I. III-čias kalbininkų komisijos posėdis.—„Lietuvos žinios“, 1912.VI.21 (VII.4), Nr. 72.

⁵⁶ Tolutienė B. Antanas Juška leksikografas.—„Literatūra ir kalba“, 1961, t. V, p. 261.

⁵⁷ Protokolų knyga, 1911—1915 m.—LKLI, f. 22—3, l. 33.

⁵⁸ Visuotinis Lietuvos Mokslo Draugijos susirinkimas Vilniuje.—„Lietuvos žinios“, 1912.VI.14(27), Nr. 69; VI.16(29), Nr. 70; VI.19(VII.2), Nr. 71; Iš Liet. Mokslo Draugijos kronikos.—„Lietuvių tauta“, 1913, kn. II, d. 2, p. 294 ir kt.

⁵⁹ LKLI, f. 22-3, l. 32a—39.

specialios paskaitos būsiančios tik nereikalinga našta susirinkimui. Jos neduosiančios ir praktinės naudos, nes kalbos reikią mokytis daug metų, tam naudingos priemonės — geras vadovėlis, rimtas, rūpestingas skaitytojas ir sistemingi kursai. Vis dėlto po diskusijų susirinkimas nutarė ateityje tokias paskaitas draugijos susirinkimuose skaityti.

Jablonskis dalyvavo ir 1913 m. birželio 10(23)—12(25) d. įvykusiame Lietuvių mokslo draugijos susirinkime⁶⁰. Tačiau šis susirinkimas nebuvo toks įspūdingas, kaip pernykštis.

Zemaitės raštų leidimas. Jablonskio laikymąsi iki 1912 m. atokiai nuo Lietuvių mokslo draugijos veiklos galima kiek aiškinti ir atsidėjimu Žemaitės raštų redagavimui ir leidimui.

Idėja surinkti visus Žemaitės raštus ir juos išleisti Jablonskiui bus kilusi labai seniai. Bene 1900(?) m. liepos 5 d. laiške P. Višinskiui Žemaitė yra užsiminusi apie tos idėjos pradžią: „Mano visas apysakėles Jablonskis surinko, pataisėme kartu, bus sunaudotos, o sceniškus kitą kartą“⁶¹. Po aštuonerių metų vėl iškilo Žemaitės raštų leidimas: kaip žinome, 1908 m. birželio 12 d. įgaliojimu Panevėžyje ji pavedė Jablonskiui redaguoti ir leisti jos kūrinius.

Netrukus dalis Žemaitės kūrinių buvo suredaguota. Galima buvo spausdinti, bet Lietuvoje, matyt, neatsirado leidėjo, ir Žemaitė ėmė tartis su Amerikoje gyvenusiu sūnumi Antanu. 1910 m. vasarą Žemaitė išsiuntė pirmąjį kartu su Jablonskiu taisytą kūrinių pluoštą⁶².

Tačiau ir Amerikoje Žemaitės raštų leidimas užkliuvo. Todėl Jablonskis, matyt, per Lietuvių mokslo draugijos susirinkimą 1912 m., o gal netrukus po jo mėgino tartis dėl jos raštų spausdinimo Lietuvoje. Tai galima suvokti iš Žemaitės laiško K. Petrauskui (1912 m. rugpjūčio 16 d.), kur ji aprašė, kaip einasi jos raštams: „Mano raštus Antanis vis rašo — jau, jau, jau! tuojau bus! Bet dar su Jabl[onskiu] rašėme Antaniui: jei nepradėjo spausdinti, kad parsųstų atgal. Čia susitvėrė kuopelė mano raštams leisti, žada iki metų viską atspausdinti ir man už vieną laidą 500 rub. užmokėti. Antra nedėlia kaip išrašėme, dar nėra žinios — parsųs, ar ten pradėjo spausdinti“⁶³.

Vėlesniame, rugsėjo 20 d., laiške Žemaitė aprašė, jog sūnus Antanas tuoj parsųntęs jos raštus, džiaugdamasis, kad nebūsią jam rūpesčių. Juos gavusi atgal, tuoj parašiusi Jablonskiui,

⁶⁰ LKLI, f. 22-3, l. 69.

⁶¹ Žemaitė. Raštai, t. VI. V., 1957, p. 132. (Plačiau apie Žemaitės raštų leidimą žr. Zukas V. Žemaitė. Prie Žemaitės raštų leidimo istorijos. — „Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai“, 1966, t. V, p. 190—207.)

⁶² Ten pat, p. 198.

⁶³ Ten pat, p. 228.

klausdama, kur dėti, bet šis jau antra savaitė neduodąs jokios žinios⁶⁴. Po keturių dienų rašytame laiške K. Petrauskui ji pranešė, kad Jablonskis jai parašęs ir netrukus, atvykęs į Vilnių, žadąs su ja galutinai susitarti⁶⁵.

Jablonskis ne iš gero tylėjo: reikėjo dabar iš tikrųjų rasti „kuopelę“, kuri leistų Žemaitės raštus. Laiške P. Leonui (be datos, bet veikiausiai 1912 m. rugsėjo mėn. pradžia ar vidurys, gavus iš Žemaitės laišką apie gražintus rankraščius) yra eilutės, kurios leistų spėti, kad tokios kuopelės nė nebūta. Jis P. Leonui aiškino: „Jai (Žemaitėi.— A.P.) sakiau, kad čia pat *sudarysiu* žmonių būrelį ar *surasiu* vieną leidėją tiems raštams išleisti“⁶⁶. Išdėstęs mėginimą išleisti Žemaitės kūrinius, Jablonskis toliau nusakė autorės ir savo sąlygas: „Kas mėnuo eitų po knygelę (vienas, du, trys apsakymėliai). Atskirosios knygelės būtų ir pardavinėjamos. Knygelių reikėtų leisti apie 4000—6000 egzempliorių. Spauzdinant knygeles būtų skyrium spauzdinami lapai ir visam tų darbų rinkiniui (spaustuvei reikėtų tiktai lapų paginacija mainyti tam reikalui). Viso rinkinio (vienos knygos) — jame būtų visi apsakymėliai — būtų spausdinama apie 1200—1500 egzempliorių“⁶⁷.

Jablonskis, norėdamas paskatinti P. Leoną apsiimti vykdyti tokį grandiozinį planą, kuriam reikėjo apie 2000—2500 rb, ypač pabrėžė rengiamo raštų rinkinio literatūrinę reikšmę: „Rinkinys, kai bus visas išspauzdintas, Žemaitę, mano nuomone, parodys ne tą, kurią galėjome žinoti iš atskirųjų jos, dažnai sudarkytų pačių leidėjų apsakymėlių. Žemaitės raštai bus beveik vienintelis naujosios mūsų literatūros įžymus darbas“⁶⁸.

P. Leonas netrukus atsakė Jablonskiui, nes šis rugsėjo 30 d. vėl parašė laišką, patikslindamas kai kurias leidimo detales: leidinio apimtį, kainą, honorarą. Čia išryškėjo ir Jablonskio nesavanaudiškumas: „Del honoraro man (jei Tau tasai dalykas būtų neaiškus...) prašyčiau galvos nesukti: aš sutiksiu *dalį pelno*, gal ir nedidelę, ir gauti ją tiktai visamkam paaikškęjus — kai bus patenkinta autorė, išmokėta spaustuvė ir t.t. Kad būtų toji dalis didelė, to nereikalausiu ir tuo neužsiuolu. Jei norėtum, kad mano honoraras būtų jau dabar griežtai nuspręstas — tiksliai apribotas, — sutinku; man tas honoraras galima būtų išmokėti jau gavus atgal leidėjui visas išlaidas, kurios bus į tą spaudimą indėtos“⁶⁹.

⁶⁴ Ten pat, p. 238.

⁶⁵ Ten pat, p. 239.

⁶⁶ „Kalbotyra“, 1962, t. V, p. 109 (išskirta mūsų.— A.P.).

⁶⁷ Ten pat, p. 109.

⁶⁸ Ten pat, p. 108—109.

⁶⁹ Ten pat, p. 111.

Šį kartą P. Leonas kažkodėl neskubėjo atsakyti, ir Jablonskis sunerimęs spalio 18 d. išsiuntė jam atviruką, teiraudamasis, ar jis gavęs laišką⁷⁰. Tada spalio 22 d. laišku P. Leonas pranešė Jablonskiui, kad imąsis „biznio“, jei gausiąs tinkamą procentą⁷¹. Tačiau rūpesčiai tuo nesibaigė. Lapkričio pradžioje (sekmadienį), kaip rašė Zemaitė K. Petrauskui (1912 m. spalio 29 d.), Jablonskis ketino vykti į Vilnių. Matyt, tartis su spaustuvininkais dėl spausdinimo sąlygų, kad galėtų tuoj pradėti spausdinti⁷². Tik lapkričio 12 d. P. Leonas pranešė Jablonskiui galutinai sutinkąs padaryti sutartį leisti Žemaitės raštus⁷³, o pati sutartis buvo pasirašyta dar vėliau — gruodžio viduryje, nes to mėnesio 11 d. laišku jau P. Leonas ragino Jablonskį dėl sutarties. Yra išlikęs šios sutarties juodraštis: Jablonskis jo pradžią surašė minėto P. Leono laiško ir tęsė kažkokio mokinio tėvo rašteliu (duotas lapkričio 22 d.) antrosiose pusėse⁷⁴. Apie sutartį galima spręsti ir iš Žemaitės laiško (1912 m. gruodžio 31 d.) K. Petrauskui: buvo numatyta baigti spausdinti knygutes 1913 m., išleidžiant kas mėnesį po vieną⁷⁵.

Tačiau leidimas nėjo taip sklandžiai, kaip tikėjosi Jablonskis ir P. Leonas. Žemaitės raštais buvo menkai suinteresuoti spaustuvininkai, ir Jablonskis turėjo iš jų tiesiog lupte išlupti pasižadėjimą imtis šio darbo. Apie tai rašė ir Žemaitė (1913 m. kovo mėn. laiškas): „[...] su spaustuve didžiausias vargas, vis tik ant liežuvio viską prižada, o nieko nepildo. Jabl[onskis] žadėjo per vėlykų vakacijas atvažiuoti į Vilnių, gal atims nuo Kuktos, o atiduos kitai spaustuvei darbą“⁷⁶.

Dėl tokio nespirtaus raštų leidimo Žemaitė buvo linkusi pykti ir ant Jablonskio su P. Leonu: „Su mano raštų leidėjais vieni juokai. Atidavė tokiam spaustuvininkui, kur po kelerius metus neatliekta darbo. Jie atiduodami nežinojo ir nieko nepasiklausė. Aš paskui, sužinojusi apie p. Kuktos darbus, rašiau jiems ir pati buvau prie Jabl[onskio], sakiau, žadėjo atvažiuoti, nuo Kuktos atimti raštus, kad nestovi žodyj, neatspausdino ant laiko, atiduoti Zavadskiui. Nė akių neparodė iki šiol, nebent per šventes pasirodys. Jabl[onskis], žinoma, neturi laiko be švenčių, bet Leonas kur kožną dieną galėtų atvažiuoti ir pasirūpinti, nè tas nesijudina. Aš pati užpuoliau Kuktą, kodėl taip tęsiasi spausdinimas? Sako: „Jau viena knygutė gatava“. Sakau: „Tai aš ateisiu į spaustuvē atsiimti savo

⁷⁰ VUB, E 363.

⁷¹ Ten pat.

⁷² Plg. Žemaitė. Raštai, t. VI, p. 243, ir Jablonskio atvirukas P. Leonui (1912 m. spalio 30 d.).— VUB, E 363.

⁷³ VUB, E 363.

⁷⁴ Ten pat.

⁷⁵ Žemaitė. Raštai, t. VI, p. 252.

⁷⁶ Ten pat, p. 268.

(egzemplioriaus?“—„Ne, neik dar,—sako,— už keturių dienų
tai jau visuu bus gatavos... viršeliai dar negatavi...“⁷⁷

Pagaliau 1913 m. balandžio 11 d. P. Leonas gavo spaustu-
vininko M. Kuktos įsipareigojimą spausdinti Žemaitės raš-
tus⁷⁸.

Dabar Jablonskį užgriuvo korektūros, kaip paprastai, sku-
bios ir neatidėtinios. Pavyzdžiui, 1913 m. gegužės 11 d. 9 val.
išsiųstu atviruku A. Rucevičius pranešė Jablonskiui, kad siun-
čiąs rinkinio 5-ąją lanką, o po pietų išsiųsias ir antros kny-
gutės 3-ąją lanką. Ir viską prašė kuo skubiausiai grąžinti⁷⁹.
Jablonskis nespėdavo viską laiku padaryti. Žemaitė rašė: „Jei
jis (Jablonskis.— A.P.) neparsiuncia rankraščių ant laiko, tai
labiau neišsirengs pats atvažiuoti“⁸⁰. O 1913 m. gruodžio mė-
nesį Žemaitė gavo pati važiuoti į Gardiną: „Su savo raštais
aš kaip tik katė su pūsle, kad būč nenuvažiavusi į Gardiną,
kažin kuomet būtų atminta rankraščius atsiųsti: Jablon[skis]
sunervuotas, sergąs, anė prižiubėti, kaip užsisėdau, tai pyk-
damas vos-ne-vos peržiūrėjo dviem knygutėms, tuos parsive-
žiau, viena bus kalėdoms atspausdinta. Kaip tuos rankraš-
čius parvežtus atspausdins, baigiant vėl reikės važiuoti, vėl
sėdėti ant sprando, kol toliau ištaisys“⁸¹.

Nors Žemaitės kūriniai jau 1910 m. buvo suredaguoti ir
nusiųsti į Ameriką spausdinti, bet dabar, po dvejų metų, Jab-
lonskis į juos pažiūrėjo naujai: jam rodėsi, kad juos būtina
vėl taisyti. Tuo reikalu pas jį kelis kartus viešėjo Žemaitė:
1912 m. gruodžio viduryje, 1913 m. išbuvo visą savaitę per
užgavėnes⁸². Jablonskio duktė Julija Petkevičienė yra prisimi-
nusi, kaip tėvas su Žemaite, sėdėdami prie rašomojo stalo,
versdavo rankraščius puslapį po puslapio. Jablonskių šeimoje
Žemaitė buvusi sava, seniai pažįstama: vaikams patikę jos
valstietiški drabužiai, su motina pasikalbėdavusi apie vaikus,
mokiusi ją daryti kastinį⁸³.

Jablonskio ir P. Leono numatytas spausdinimo planas
(1913 m. kas mėnesį po knygutę) žlugo. Vargais negalais,
nugalint visokias kliūtis, 1913 m. pasirodė tik trys knygutės:
1. Rudens vakaras.— Atžala.— Motyna.— Studentas; 2. Mar-
ti.— Topylis; 3. Sučiuptas velnias.— Sutkai.

1914 m. buvo išspausdintos dar penkios knygutės: 4. Vel-
nio vestuvės, velnio ir laidotuvės.— Bičiuliai; 5. Kurmelis;
6. Sapnas.— Karinys.— Atsiminimai.— Milžėja; 7. Kaip tu

⁷⁷ Ten pat, p. 271 (1913 m. kovo 13 d. laiškas).

⁷⁸ VUB, E 363.

⁷⁹ Ten pat.

⁸⁰ Žemaitė. Raštai, t. V, p. 268.

⁸¹ Ten pat, p. 294.

⁸² Ten pat, p. 250, 251, 268.

⁸³ Žemaitė („Literatūra ir kalba“, t. XII). V., 1972, p. 271.

man, taip aš tau.—Motinėlės ašaros; 8. Kunigo naudą vėją gaudu.—Stebuklai. Tais pačiais metais išėjo ir atskiras aštuonias knygutes sujungęs Žemaitės raštų tomas⁸⁴.

Tolesnį raštų leidimą sutrukdė kilęs Pirmasis pasaulinis karas, nors Jablonskis buvo pradėjęs rengti ir kitą tomą. Žemaitė 1921 m. laiške Bulotai nurodė, kad Jablonskis „turįs viršum trisdešimtį veikaliukų, be išleistųjų tome“⁸⁵. Veikiausiai tai antrajam tomui skirti jos kūriniai. Ar tik ne šiam tomui priklausė dabar Mokslų akademijos centrinės bibliotekos ir LKLI fonduose esanti Žemaitės raštų medžiaga (iškarpos iš laikraščių, korektūros), kur nemaža taisyčių jos kūinių, neįjusių į pirmąjį raštų tomą⁸⁶. Tačiau griežtai tvirtinti, kad tai Jablonskio taisyčiai, būtų rizikinga: kaip žinoma, po Pirmojo pasaulinio karo Bulotų rengiamam leidimui Žemaitės kūriniai yra taisę dar keli redaktoriai. Čia reikalingos tekstologinės studijos.

Tiesa, turime darbų, kur Žemaitės raštų tekstologinės problemos jau sprendžiamos. Kaip Jablonskis yra redagavęs Žemaitės raštus, mėginta įvertinti 1947 m. kolektyviniame straipsnyje „Žemaitės tekstai ir jų redagavimas“⁸⁷.

Išsamiausiai ir objektyviausiai Jablonskio įnašą į Žemaitės raštų redagavimą apibūdino A. Šešelgis savo disertacijoje ir jos pagrindu išleistoje studijoje⁸⁸. Leonų leistų raštų rengimas spaudai ir redagavimo pobūdis gana smulkiai apibūdinamas atskirame studijos skyriuje⁸⁹. Apžvelgęs Jablonskio taisyčius, A. Šešelgis padarė tokią išvadą: „J. Jablonskio redakcinė veikla, parengiant spaudai Leonų leidimo I-įjį tomą, buvo neeilinis faktas Žemaitės raštų leidimo istorijoje. Imdamasis kalbos norminimo ir, apskritai, literatūrinio jos tekstų tvarkymo, J. Jablonskis atliko didelį kultūrinės reikšmės darbą, atvėrusį rašytojai kelią į plačią visuomenę. J. Jablonskio redaguoti Žemaitės tekstai, kalbine kokybe ir literatūriniu lygiu toli pralenkdami ankstesniausias redakcijas, davė tvirtą atramą tolesniam jos kūinių publikavimui. Šia tradicine, J. Jablonskio parengta, redakcija remiama ir šiuolaikinė Žemaitės „Raštų“ leidimo praktika“⁹⁰.

Labai teigiamai Žemaitės raštų Leonų leidimą įvertino ir amžininkai. Pavyzdžiui, S. Čiurlionienė 1913 m. „Viltyje“ rašė: „Teisybę pasakius, visados bijau, kada išgirstu kalbos ži-

⁸⁴ Žemaitė. Raštai, t. I. Apsakymėliai. J. ir P. Leonų leid. V., 1914, 392 p.

⁸⁵ Žemaitė. Raštai, t. VI, p. 467.

⁸⁶ MAB, f. 99, b. 11—28, LKLI, f. 66—2, 74—2, 79—3, 120—3, 256—5.

⁸⁷ „Lietuvių literatūros instituto darbai“, 1947, t. I, p. 143—176.

⁸⁸ Šešelgis A. Žemaitės raštų tekstologiniai klausimai. V., 1968, 156 p. (rotaprintas).

⁸⁹ Ten pat, p. 19—37.

⁹⁰ Ten pat, p. 36—37.

novus rengiantis taisyti Zemaičių rašytojus. Negalėjau įsivaizduoti, kaip skambėtų Valančiaus ar Žemaitės veikalai perleisti per mūsų rašomosios kalbos „taisytojų“ koštuvą. Bet, šio leidimo pradžią paskaičius, atsikvėpiau: Žemaitė su visais savo žemaitizmais pasiliko kaip buvusi; keletas išmestų barbarizmų žemaičio ausies nežeidžia, nes padaryta tatau labai atsargiai. Padėta darbo čia, matyti, nemaža; ir darbą tą dirbo tikras žinojimas, kaip turi būti. Atlikti jį tas kalbos žinovas tegalėjo, kuris supranta, kaip daug svarbos turi tarmės šiandien, kada nenusistovėjusi rašomoji kalba visų jų pagalbos turi šauktis. Redaguoti J. Jablonskis tegalėjo. Taigi belieka pasakyti už visą tą darbą, taip gražiai sumanytą ir pradėtą vykinti,— ačiū, didelį ačiū...“⁹¹

B e n d r a d a r b i a v i m a s s p a u d o j e. Dirbdamas toli nuo Lietuvos, nuo jos kultūros centro Vilniaus, Jablonskis 1908—1915 m. neturėjo labai palankių sąlygų reikštis publicistikoje. Vis dėlto kasmet pasirodydavo vienas kitas straipsnis, kuriuo reaguodavo į svarbesnius lietuvių gyvenimo įvykius. Tų straipsnių ypač padaugėjo, prasidėjus karui.

Kaip ir anksčiau, Jablonskis nesiliovė sirgęs lietuviškos mokyklos reikalais: savo straipsniais ragino siekti, kad Lietuvos vidurinėse mokyklose būtų dėstoma lietuvių kalba, kad jai mokyti būtų kvalifikuotų kadry. Jis piktinosi, jog „yra buvę ir tokių atsitikimų, kad mūsų kalbos mokytojais [...] buvo skiriami žmonės, kurie su „žmogumi“ lietuviškai susikalbėti tiek tegalėdavo, kiek, neperdedant ir atsiprašant,—kiaulė su žąsimi“ (II 45). Jablonskis kovojo su bet kokia diskriminacija mokykloje (II 50—51, 52—56). Tuo reikalu nevengdavo net Dūmos atstovų pakušinti.

Keliais atvejais Jablonskis paragino rinkti žinias apie baudžiamą (I 149—150), karą (I 158—159). Nesvetima jam buvo ir tokia problema, kaip taupymas. 1913 m. jis išspausdino straipsnį, išėjusį vėliau ir atskiru leidiniu, „Šių dienų aitvaras“ (I 151—158). Jablonskis ragino mokyti taupyti, skelbdamas šūkį „Dirbkime ir taupykime!“ Įdomu, kad „visos mintys, kurios čia išdėstytos, visi šio straipsnio patarimai yra paimti tiesiog iš duotų mums įžymaus čekų darbininko-praktiko, dr. Juozapo Fuhricho, pamokymų“ (I 158).

Iš kitų visuomenės straipsnių dar minėtinas nekrologas „T. Koršo atminimui“ (I 185—189). Juo nuoširdžiai paminėjo savo mirusį mokytoją, išskeldamas šio mokslininko ir žmogaus nepaprastą patrauklumą, žavumą, su dėkingumu prisimindamas jo pastangas padėti persekiojamam už lietuvišką veikimą mokiniui.

⁹¹ Lietuvių literatūros kritika, t. I. V., 1971, p. 397.

Rašydamas sintaksę, redaguodamas Zemaitės raštus, Jablonskis atitrūko kiek ir nuo bendravimo spaudoje kalbos kultūros klausimais. Pavyzdžiui, 1906—1909 m. jis neišspausdino nė vieno šios rūšies straipsnio, o 1910 m. ir 1913 m. pasirodė tik po vieną kalbos straipsnį. Bet, radęs laisvesnį tarpą, pabaigęs vieną didelį darbą ir nepradėjęs kito, atsigavęs nuo materialinių bėdų, jis stačia galva panirdavo į straipsnių rašymą. Pavyzdžiui, 1912 m. jis išspausdino net aštuonis kalbos dalykų straipsnius; tais metais atskira knygute išėjo minėti „Rašomosios kalbos dalykai“. 1914 m. išspausdino net dešimt straipsnių, o 1915 m. įsiliepsnojusio karo sąlygomis — septynis. Taigi 1910—1915 m. Jablonskis iš viso parašė 30 straipsnių ir, be sintaksės, dar vieną atskirą knygutę. Vadinasi, vidutiniškai po penkis straipsnius per metus. Turint galvoje visas aplinkybes, tai nemažas skaičius.

Tiesa, tie straipsniai nėra vienodos apimties: pasitaiko vienas kitas visai trumputis (IV 102—103) ar tiesiog pastabos, kaip „Del muzikos terminologijos“ (IV 135—136). Tačiau daugumas jų yra ilgų ir net labai ilgų — tikrų studijų įvairiais žodžių darybos, dalyvių vartojimo ir kitais klausimais. Sudėjus visus tuo laiku parašytus straipsnius, susidarytų 214 puslapių knyga. Prie tų puslapių pridėkime 41 didoko formato „Rašomosios kalbos dalykų“ puslapį. Pastaroji knygutė nėra visai savarankiška — ją sudaro jau periodikoje spausdintų Jablonskio straipsnių rinkinys, bet jie gerokai papildyti, redaguoti.

Tuo laiku išspausdinti Jablonskio straipsniai turi naujų bruožų. Pirmiausia Jablonskis mėgino kelti ne tik neigiamus dalykus ir duoti jiems pakaitalų, bet, norėdamas pripratinti skaitytojus ir rašytojus prie taisyklingos, liaudiškos kalbos, keliais atvejais yra surinkęs po pluoštą autentiškų liaudies kalbos pavyzdžių ir juos paskelbęs. Antai 1910 m. straipsnyje „Kalbos dalykai“ jis davė savo pastebėjimams rinkinį pavyzdžių iš įvairių tarmių, Juškos dainų ir žodyno, Kuršaičio žodyno ir kitų šaltinių. Jablonskis čia, akivaizdžiausiai parodęs, kaip taisyklingai vartojami liaudies kalboje veiksmoždžių priešdėliai *at-*, *per-*, kartu taisė ir netaisyklingus spaudoje paplitusius naujadarus (IV 59—63). Panašiu metodu 1912 m. jis aiškino linksnių vartojimą ir priesagų *-iškas*, *-ininkas* reikšmes (IV 98—102). 1911 m. taip mokė vartoti prielinksnius (IV 81—84).

Antrasis Jablonskio kalbos straipsnių bruožas yra tas, kad atsirado daugiau publicistinių elementų. Pavyzdžiui, 1915 m. „Vaire“ buvo išspausdintas straipsnelis „Kalbos dalykų vietoje“, sudarytas iš pluošto aforizmų. Tos mintys, matyt, ne originalios, bet verstos, kaip rodo paantraštė „Iš vieno kalbos vadovėlio“. Štai keli to straipsnio aforizmai:

„Kalboje tauta pasisako kas esanti, ko verta. Tautos kalboje yra išdėta visa jos prigimtis — istorija, būdo ypatybės, siela, dvasia“.

„Kalba yra visų didysis tautos, jos pačios pasistatytasis, paminklas“ (IV 190).

Tomis mintimis Jablonskis vylėsi sužadinsiąs visuomenėje norą mokytis taisyklingos, liaudies kalbos dėsniais paremtos bendrinės kalbos. Naujoji karta ne su didžiausiu karščiu rūpinosi savo kalbos kultūra, ir Jablonskiui dėl to buvo labai skaudu. Spaudos kalba maža begerėjo ar ir visai nežengė į priekį, nors kai kuriems laikraščiams Jablonskis stengėsi labai daug padėti. Pavyzdžiui, jis siuntinėjo „Vilties“ redakcijai ištaisytus laikraščio numerius, kad darbuotojai iš jų pasimokyty taisyklingos kalbos. L. Girai pasisekė išsaugoti apie trisdešimt tokių Jablonskio pataisytų „Vilties“ numerių⁹² (kur jie dabar?) ir išsirašęs iš jų net 333 jo pabrauktus pavyzdžius (jie yra išlikę⁹³). Jablonskis „Vilties“ redakcijai, P. Dovydaičio teigimu, atsiuntęs visą krūvą laiškų ir atvirukų su kalbos patarimais⁹⁴. Tačiau, kaip rašo L. Gira, tas pats P. Dovydaitis, būdamas redaktoriumi, „dėl vieno kito kalbos dalyko buvo nusistatęs kiek kitaip, be to nepatiko jam iš viso — ir išties visai redakcijai buvo jau net, atvirai, kiek įkyrėjęs tas Jablonskio, pasakysiu, despotizmas — jo griežti reikalavimai visa šiaip, o ne kitaip rašyti. Ir „Viltis“ faktinai paskelbė netrukus kaip ir kokį dalinį „italų streiką“: klausyti rodės klausanti Jablonskio, tačiau pildyti jo reikalavimų nelabai tepildė, o kai ką ėmė ir visai savitai, jam griežtai priešingai, rašyti“⁹⁵.

Kad būtų aiškus Jablonskio „despotizmas“, pacituosime P. Dovydaičiui rašytus taisymus: „Kam jūs rašote: *tėmytin*as straipsnis, Rusiją *užnyko* (=užniko, apniko, užpuolė pelių gaujos) veneriškos ligos, *patėmytas* staigus puolimas?“⁹⁶ Kituose atvirukuose pataria rašyti *mūšis* (kaip *šūvis*, *dūris*, ne *mūšys*), *belaisvis* (ne *nelaisvis*) ir pan. Matyt, ir kiti taisymai buvo panašūs. Visa buvo pasakyta labai taktiškai, švelniai, draugiškai.

Cia buvo kaltas ne Jablonskio despotizmas, bet tai, kad atsirado daug „kalbininkų“, kurie ignoro davog pagrįstas pastabas, jas diletantiškai kritikuodavo ir tokiu būdu nesusingaudančią visuomenę klaidindavo.

⁹² Gira L. Iš mano susitikimų su a. a. Prof. J. Jablonskiu.—„Lietuvos mokykla“, 1930, Nr. 3, p. 128.

⁹³ MAB, f. 96—36, l. 7—17.

⁹⁴ „Lietuvos mokykla“, V-ųjų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 564—565.

⁹⁵ Gira L. Min. str.—„Lietuvos mokykla“, 1930, Nr. 3, p. 128.

⁹⁶ „Lietuvos mokykla“, V-ųjų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 564.

Savo darbo sunkumus, atsiradusius dėl visokių „kalbininkų“ teorijų teorijėlių, Jablonskis parodė 1915 m. „Vaire“ išspausdintame straipsnyje „Kas čia kaltas?“ Būdinga jo paantraštė „Iš nepratusio lietuvių kalbos mokytojo pastebėjimų“ (IV 191—203).

Sis straipsnis — gerokai beletrizuotas vaizdelis, lietuvių kalbos mokytojo išpažintis, pasiguodimas, kaip jam sunku ugdyti taisyklingą mokinių kalbą. Tame vaizdelyje Jablonskis rodo, kaip jo mokomi vyresniųjų klasių mokiniai, prisiskaitę spaudoje plitusių kalbos klaidų ir Druskiaus išvedžiojimų, ima kritiškai žiūrėti į savo mokytojo dėstomus dalykus. Pagaliau tas kriticizmas tiek išauga, kad jie pakelia maištą — ima bėgioti iš jo pamokų. Tik vienas padoresnis ir atviresnis „maištininkas“ išdėsto laišku motyvus, kodėl jie nenorį būti jo pamokose. Laišką pacituojuame visą:

„Garbus Mokytojau! Tamsta esi, matomai, karštas p. Rygiškių Jono šalininkas — atkakliai vartoji ir jo absurdiškas kalbiškas bjaurybes, pavyzdin: *taisyklingas, talentingas, medžiaga*... Tamsta pamiršti, kad ir mes šiek tiek kalbos mokame, ir mūsų visų Tamsta — nesuklaidinsi. Juk *taisyklingas, talentingas* tėra „pilnas taisyklių, talentų“, *medžiaga* — idiotiškas Jauniaus naujadaras (žr. „Draugija“ NN 57 ir 68)!... Ir mes dar nėsam, kaip galėjai Tamsta patėmyti, visiškai nustoję kalbiškos uoslės. Mums tokių žodžių Tamsta neįbruksi. Kadangi tečiau jais nori Tamsta varu prikimšti mums galvą ir esi, matomai, neprielankus pagaliau tokiai žinomajai autoritetei sulig kalbos, kaip p. Druskiaus (jis savo kalbiškose studijose yra kaip ant delno visiems priparodęs netikimą mūsų raštijai daugybės to suvalkiečių kalbininko-autokrato kalbiškų bjaurybių), tai mes, keturi mokiniai (aš ir trys mano draugai), nutarėm nebesimokyti pas Tamstą lietuviškai. Vienok, kad viešai neužgauti Tamstos taip, kaip vakar tie trys mokiniai, kurie išėjo iš klasės ir tuomi atsisakė mokytis lietuviškos kalbos, mes iš kalno pasisakome, kad mūsų Tamsta daugiau ant lekcijų nebelauktum. Tamstą gerbiantis V., buvęs Tamstos mokinys“ (IV 198—199).

Laiškas parašytas tokiu stiliumi, kuris buvo būdingas Druskiui (A. Jakštui) ir juo sekusiems laikraštiniškams, taip pat ir P. Dovydaičio redaguojamai „Vilčiai“. Druskiaus „teoriškai“ gynė tokius pasakymus, kaip *lietuviška* kalba, *kalbiška* bjaurybė, *priparodyti, trys, mūsų*, kaip šalutiniai tikslo aplinkybės sakiniai su bendratimi, jis vartojo *patėmyti, prielankus, autoritātė, vienok, matomai* ir kt. Tų netaisyklingų pasakymų prikašiotas ir maištaujančio mokinio laiškas.

Įdomiai aprašyta ir adresato reakcija į šį laišką. Epizodas vertas gero beletristo plunksnos. Pvz.:

„Ką galvojau, skaitydamas šitą laišką, ką jaučiau savo sielos gilumoje,—nemokėčiau dabar, turi būt, nè pasisakyti. Tiek teatsimenu, kad svyrinėjau, kaip paklaikęs, visai nebesivaldydamas, galvą, širdį sopamas.

Pietų tą dieną nevalgiau. Pačios klausiamas, kas gi rados, tik išpūčiau akis. Paskui, po valandėlės, sakau:

— Tai pasiutimas! Dabar jau prieš dvi srovi reikės plaukti!

Ir ėmiau keikti, paleidęs nasrus,—nervai buvo jau visai iširę,—mūsų laikraščius, kalbininkus, ypačiai Rygiškių Joną, Liet. Mokslo Draugiją, paskui Druskių ir, rodos, dar kažin-ką.

Iš to keiksmo, ji, žmonelė, visa, matyti, suprato. Apsiverkė, ir tiek“.

Straipsnis įdomus ir reikšmingas ne tiek konkrečiais kalbos dalykais (apie juos ne kartą rašyta anksčiau), kiek savo forma. Neapsiriksimė pasakę, kad iki tol lietuvių publicistikoje maža atsirastų poleminių straipsnių, kurie savo meistriškumu prilygtų šiam Jablonskio kūriniiui. Mūsų publicistikos istorijoje, jei ji kada būtų parašyta, nederėtų užmiršti šio Jablonskio darbo.

Apskritai ir kituose straipsniuose Jablonskis blyksteldavo sąmoju, aštria ironija, sugebėjimu parodyti priešininkų argumentų absurdiškumą, prieštarumą.

1911 m. SINTAKSĖ IR KITI KALBOS DARBAI

Sintaksės genezė. 1908—1915 m. žymiausias Jablonskio darbas yra „Lietuvių kalbos sintaksė“¹. Idėja parašyti tokį darbą galėjo kilti labai seniai, dar Mintaujoje. Jau buvo sakyta, kad Jablonskis 1905 m. pradėjo tvarkyti savo 1901 m. gramatiką. Naujojoje jos redakcijoje sintaksė turėjo eiti atskirai nuo morfologijos. Tačiau tik 1909 m. vasarą toji sintaksė pradėta rašyti.

Jos rašymo aplinkybės 1909 m. kiek priminė 1901 m. lietuvių kalbos gramatikos atsiradimą: ir šiuo kartu Jablonskis dirbo ne vienas, jį supo visas būrelis bendradarbių, padėjėjų. Matyt, Jablonskiui tiko dirbti ne vienam, ne užsidariusiam kabinetė, bet kolektyve, bendraujant su žmonėmis. Tai ne kabinetinis mokslininkas, kuris kabineto tyloje išnešioja,

¹ Rygiškių Jono Lietuvjų kalbos sintaksė. Pirmoji dalis. Seinai, 1911.—Jablonskis J. Rinkiniai raštai, t. I. V., 1957, p. 437—548 (toliau tekste RR I).

subrandina ir realizuoja savo idėjas. Galima manyti, kad jeigu ne nuolatinis Jablonskio buvimas toli nuo bendros idėjos žmonių, tai jis būtų parašęs daugiau didelės apimties darbų.

Skubiai rašyti sintaksę vertė būtinas reikalas duoti įvedamai (tiesa, labai lėtai ir su dideliais vargais) į vidurines mokyklas lietuvių kalbai vadovėlį, kuriuo pirmiausia pasinaudotų pats mokytojas, ypač pradžios mokyklos mokytojas. Trūkstant gero vadovėlio, kilo pavojus, kad tą spragą mėgins užkišti koks diletantas, kaip P. Januševičius savo „Santaika“². Tokie darbai padarytų daugiau žalos ir painiavos, negu duotų naudos.

Taigi ir 1911 m. sintaksė buvo rašyta paskubomis, naudojantis tam tikra atvanga. Todėl visai suprantamas Jablonskio nepasitenkinimas savo darbu, kyšas knygos prakalboje: „Šitas darbelis, kaip galės matyti ir skaitytojas, tėra bado darbas — darbas, kuriuo buvo norima vien didžioji spraga užkišti, padaryti tiek, kad paskui atskirosios sintaksės dalys beliktų išnagrinėti [...]. Toks kaištis, kaip šitas vadovėlis, rašomajai kalbai daugiausia naudos, žinoma, nepadarys, bet jis šiuo tarpu man, ar šiaip ar taip, pasirodė — reikalingiausias“ (RR I 437).

Tokia autoriaus griežta savikritika perdėta: vėliau mūsų kalbininkai šią sintaksę didžiai vertino³, o jaunesnieji sintaksės vadovėlių autoriai ilgą laiką teįstengdavo šį vadovėlį supaprastinti — pritaikyti jo teiginius mokyklos reikalui ir pasinaudoti jos pavyzdžiais.

Jablonskio pernelyg griežta nuomonė rėmėsi tuo, kad jam buvo aišku, jog jis nepadarė savo vadovėlio tokio, kokį, objektyviai imant, būtų galėjęs parašyti, jei būtų užtekę laiko. Jo sintaksė negalėjo lygintis su analogiškais rusų, vokiečių, lenkų ir net latvių gramatikomis: ji rodėsi labai kuklutė, neimponuojanti nei savo storiu, nei teorijos naujovėmis. Pats Jablonskis prisipažino: „Šitą pirmąją sintaksės dalį rašau sekdamas paprastaisiais sintaksės vadovėliais, tais vadovėliais, kurie vartojami mūsų mokykloje“ (RR I 437). Kai kurie sintaksės kritikai taip ir suprato, kad Jablonskiui ir tebuvę darbo „paėmus išguldyti kurio vieno ar kito rūsioškojo vadovėlio tekstas ir vietoj rusiškujų indėti lietuviškus pavaizdus“⁴. Taip suvokiant Jablonskio darbą, beliktų tik nustatyti tuos mokyklinius vadovėlius ir kartu su K. Jurgelioniu piktintis autoriaus nepreciziškumu,— kam pats jų nenurodęs!

² Gražbylys. Santaika (Syntaxis) Lietuviškojo Kalboje. K., 1905, 56 p.

³ Plg. Skardžius Pr. J. Jablonskis ir bendrinė lietuvių kalba.—„Archivum philologicum“, 1936, t. VI, p. 27; Palionis J. J. Jablonskis ir jo lietuvių kalbos vadovėliai — Kn.: Jablonskis J. Rinkiniai raštai, t. I, p. 49.

⁴ Jurgelionis Kl. Apie Rygiškių Jono „Sintaksę“.—„Laisvoji mintis“, 1912, Nr. 23, p. 243.

Iš tikrųjų Jablonskio sintaksės ir „paprastųjų sintaksės vadovėlių“ santykis kur kas sudėtingesnis. Vargu ar kam pavyks „tiksliau nurodyti, kuriuos ar kurį iš tų vadovėlių jis turėjo po ranka rašydamas sintaksę“, ir reikės pritarti J. Palionio spėjimui, kad „tiesioginio sekimo (palyginus bent su mums prieinamais ano meto rusų kalbos sintaksės vadovėliais) joje nematyti“⁵. Sprendžiant apie įtaką, reikia turėti galvoje ir tai, kad mokyklose vartota ne tik rusų, bet ir lotynų bei kitų kalbų vadovėlių. Be to, tiek metų dirbdamas gimnazijoje, Jablonskis ir pats sukaupė nemaža minčių, kaip sklandžiai, nuosekliai ir sistemingai išdėstyti ir apibūdinti sintaksės dalykus. Tuos jo žodžius apie sekimą įprastiniais, mokykloj vartojamais vadovėliais reikėtų suprasti kaip tam tikrą apsidraudimą, jog tai ne akademinis veikalas, iš kurio galima daug reikalauti. Kartu tai buvo ir šios sintaksės paskirties apibūdinimas.

Vis dėlto Jablonskio sintaksė, kad ir būdama gana konpektyvi ir sintetiška, tam tikrais bruožais artimesnė vienai kitai rusų gramatikai. Pavyzdžiui, jo mėgstamas sintaksėje indukcinis metodas primena ne tik D. Ovsianiko-Kulikovskio vadovėlį, kurį yra nurodęs J. Palionis⁶, bet ir daug kartų leista K. Petrovo sintaksę⁷. Kai kuriais formulavimais ir gal net medžiagos išdėstymo tvarka Jablonskio sintaksė kiek primena P. Vasiljevo vadovėlį, skirtą vidurinių mokyklų žemesniojioms klasėms. Pavyzdžiui, Jablonskis sakinį apibrėžė taip: „Mintis, kad pasakome ją arba parašome žodžiais, vadinasi **sakinys**“ (RR I 442), o P. Vasiljevas — „Kiekviena atskira mintis, išreikšta žodžiu arba raštu, vadinasi **sakinys**“⁸. Sakytumėm, netgi pirmasis sakiny, kuriuo pradedama dėstyti, kuo etimologija (t.y. morfologija) skiriasi nuo sintaksės, abiejuose vadovėliuose suformuluotas gana panašiai, plg.: „§ 1. **Etimologija** yra atskirųjų kalbos žodžių ir jų sudėties mokslas. Ji mums rodo kalbos dalių prasmę, aikštėn kelia jų sudėtį, susidarymą, kilmę, kaitymą [...]“ (RR I 441) ir „Etimologija supažindina mus tiksliai su atskirųjų žodžių daryba ir kaityba [...]“⁹.

J. Palionio nurodytame¹⁰ A. Kirpičnikovo vadovėlyje nerasta nė tokių analogijų. Jis tuo atžvilgiu nėra artimesnis Jablonskio sintaksėi, negu K. Kozmino ar P. Smirnovskio sintak-

⁵ Palionis J. J. Jablonskis ir jo lietuvių kalbos vadovėliai.— Kn.: Jablonskis J. Rinktiniai raštai, t. I, p. 47.

⁶ Ten pat.

⁷ Петров К. Ф. Русский язык. Опыт практического учебника русской грамматики. Синтаксис в образцах. Изд. 21-е. СПб., 1912, 128 с.

⁸ Васильев П. Синтаксис русского языка для младших классов средних учебных заведений и для городских училищ. Изд. 6-е, исправл. М., 1909, с. 1.

⁹ Ten pat.

¹⁰ Palionis J. Min. str.— Kn.: Jablonskis J. Rinktiniai raštai, t. I, p. 48.

sės, buvusios tada taip pat populiarios¹¹. Beje, A. Kirpičnikovo ir P. Smirnovskio vadovėlius yra minėjęs ir pats Jablonskis (IV 197). 1907—1909 m. vidurinėse mokyklose vartota ir daugiau sintaksės vadovėlių — Abramėnos, K. Brešėnkovo, A. Bunakovo, A. Preobražėnskio, F. Ržigos. Gali būti, kad Jablonskis vieną kitą dalykėlį paėmė ir iš jų, bet ar verta prisispyrus ieškoti tų sutapimų? Ar 1911 m. sintaksės vertę nulėmia vienokie ar kitokie apibrėžimai? Tiesą sakant, Jablonskis galėjo ir visai nesuformuluoti, kas yra sintaksė, sakinys, tarinys, pažyminys, kaip tai padarė K. Miūlenbachas 1907 m. kartu su J. Endzėlynu išleistoje latvių kalbos gramatikoje, sulaukusioje vėliau kėlių leidimų¹².

Sintaksės teorija. Jablonskio sintaksės vertę nulėmia ne terminologijos modernumas, ne sintaksės reišėinių klasifikacijos principų naujumas. Jo tikslui užteko ir tos senosios, loginės gramatikos terminologijos. Bet kad turėtumėm pilnesnį vaizdą, apžvelgsime 1911 m. sintaksės teorijos ir klasifikacijos ypatumus, bent tuos, kurie šiandien krinta į akį kiekvienam, daugiau ar mažiau susipažinusiam su gramatikos mokslu.

Sekdamas to meto gramatikomis, Jablonskis taip pat skyrė vadinamuosius sutaptinius sakinius, t.y. sakinius, kurie turi kelias vienarūšes sakinio dalis — dažniausiai veiksnius ar tarinius. Jie 1911 m. sintaksėje sudarė sudėtinių sujungiamųjų sakinių rūšį (RR I 539). Terminas „sutaptinis sakiny“ dar ilgai buvo vartojamas lietuvių sintaksėse, nors ir ne visai vienodai jis buvo suprantamas. Vėliau jį pamažu pakeitė terminas „sakinys su vienarūšėmis sakinio dalimis“¹³.

Kitas šiandien nebevartojamas terminas yra „sutrauktinis šalutinis sakiny“¹⁴. Šiuo terminu vadinamų sintaksinių konstrukcijų kildinimas iš šalutinių sakinių imtas kritikuoti jau XIX a. septintajame dešimtmetyje¹⁵. Tačiau lietuvių gramatikose jo atsisakyta pirmiausia bene M. Durio sintaksėje¹⁶. Vėliau imta šias konstrukcijas vadinti išskirtinėmis sakinio da-

¹¹ Plg. Козьмин К. Синтаксис русского языка для средних учебных заведений и городских училищ с приложением задачника. Изд. 12-е. М., 1908, 156 с.; Смирновский П. Учебник русской грамматики для младших классов средних учебных заведений, ч. II. Элементарный синтаксис. Изд. 15-е. М., 1906, X+130 с.

¹² Endzeliņs J. un Mühlenbachs K. Latviešu gramatika. 4-ais iespiedums. Rīgā, 1928, lp. 198—203.

¹³ Plg. Kalnėius A. Lietuvių kalbos sintaksė. K., 1943, p. 19, 24, 29, 40; Žiugžda J. Lietuvių kalbos gramatika, d. II. Sintaksė, 3-asis leid. K., 1947, p. 16.

¹⁴ Be to, žr. Klimas P. Lietuvių kalbos sintaksė, 8-asis leid. K., 1932, p. 34.

¹⁵ Виноградов В. Из истории изучения русского синтаксиса. Изд. МГУ, 1958, с. 241.

¹⁶ Durys M. Lietuvių kalbos sintaksė. K., 1927, p. 42.

limis (pirmasis bene Z. Kuzmickis¹⁷). Beje, po Pirmojo pasaulinio karo, 1921 m., ir Jablonskiui rodėsi, kad visokie „sudėtinių sutaptinių išskirtinių sakinių dalykų dalykėliai“ nėra mokiniui reikalingi (II 258).

1911 m. sintaksėje apibūdintas ir vartojamas terminas „sintaksės pilnatis“: tai — „vienas sakinyš arba ir keli sakiniai, prasidėję po taško (.) ir pasibaigę tašku“ (RR I 514). Jį dar vartojo P. Klimas ir Z. Kuzmickis¹⁸. Iš esmės šis terminas tik dubliuoja terminą „sakinyš“, todėl vėliau buvo jo atsisakyta. Lygiai buvo atsisakyta ir 1911 m. gramatikos termino „atmininis sakinyš“, dubliavęs terminą „tiesioginė kalba“.

Dar daugiau galėtume prirašyti, aiškindami, ko 1911 m. Rygiškių Jono sintaksėje nėra. Gretinant su paskesnėmis, ypač tarybiniais metais parašytomis sintaksėmis, nebūtų sunku parodyti, kad joje nesama tokio skyriaus ar poskyrio, tokio atvejo ar anokio pagrindo. Pavyzdžiui, J. Palionis pasigedo „bent elementarių žinių apie sintaksines žodžių grupes, apie sintaksinio žodžių ryšio tipus, žodžių tvarką sakinyje ir t.t.“¹⁹ Tiesa, tuo laiku jau ir mokyklinėse gramatikose buvo kalbama apie žodžių valdymą ir derinimą, bet žodžių junginių teorija atsirado vėliau. Pagaliau reikia turėti galvoje, kad Jablonskis planavo rašyti ir antrąją sintaksės dalį, kur galėjo kaip tik nagrinėti dalykus, kurių nėra 1911 m. sintaksėje (žodžių tvarką, sintaksinio žodžių ryšio tipus).

Pats Jablonskis gana menkai vertino alternatyvišką sintaksinių reiškinių klasifikavimą, sustingusį, beatodairišką nuoseklumą. Pavyzdžiui, jis yra pripažinęs, kad „į sakinio dalis nagrinėtojai gali kartais ne vienodai visi pažiūrėti“ (RR I 449). Kaip pavyzdys čia pateikiamas sakinyš „Sulig tuo jo pasakymu visi sukilo rėkti“. Be kitų skirtumų, Jablonskis čia nurodė, kad vienam tarinys galys būti „sukilo rėkti“, kitam — „sukilo“, o bendratis „rėkti“ būtų „siekiamoji aplinkybė“.

Jablonskio nuomone, dvejopai galima nagrinėti ir sakinius su konstrukcija „vardininkas+bendratis“. Pavyzdžiui, sakinyje „Man atsitiko vakar geras geras pirkti“ norint galima žodžius *arklys pirkti* laikyti veiksniu, bet jeigu kas laikytų tik žodį *arklys* veiksniu („juk tatai labai lengva“, — pabrėžė Jablonskis), tai tarinys būtų *atsitiko pirkti* (RR I 461, plg. 472, 482). Gramatikoje pateikiamos ir kelios galimos tam tikrų prijungiamųjų sakinių interpretacijos (RR I 507).

Toks vienos konstrukcijos kelių interpretacijų pripažinimas vertintinas labai teigiamai. Viena, tas rodo, kad Jablonskis

¹⁷ Kuzmickis Z. Lietuvių kalbos sintaksė, 4-asis patais. leid. K., 1937, p. 50.

¹⁸ Zr. Klimas P. Min. veik., p. 41 ir Kuzmickis Z. Min. veik., p. 56.

¹⁹ Palionis J. Min. veik.—Kn.: Jablonskis J. Rinktiniai raštai, t. I, p. 48—49.

nebuvo dogmatikas, įsikibęs į kokią teoriją, bet gerai suvokė sudėtingus kalbos santykius, jų dialektiką. Iš tikrųjų kalboje, ypač sintaksėje, labai dažnai sunku rasti griežtą reiškinių ir jų santykių ribą: jie pereina vienas į kitą kaip spektro spalvos. Antra, Jablonskis, aiškindamas variantų galimybes, skatino mokytojus kūrybiškiau dėstyti lietuvių kalbą, parodyti jos sudėtingumą ir turtingumą. Šiuo požiūriu, drįstume tvirtinti, dar nė viena lietuvių kalbos gramatika nepasiekė Jablonskiu ir neprilygsta jo vadovėliui tuo kalbos dialektikos atskleidimu.

S i n t a k s ė s m e d ž i a g a. 1911 m. „Lietuvių kalbos sintaksė“ labai glausta, trumpasakė, tačiau ji pralenkia iki tol buvusių lietuvių kalbos gramatikų skyrius, kur nagrinėjami sintaksės dalykai, pateikiamos medžiagos turtingumu. Jos turtingumas pasireiškia ne tik pavyzdžių gausumu, bet ir jų įvairumu. Tuo įsitikiname, apžvelgę tik pagrindines sakinio dalis — veiksnių ir tarinį.

Gramatikoje nurodoma, kad lietuvių kalbos veiksnys išreikšiamas ne tik įvairių kalbos dalių vardininkais, bet ir bendratimi, bet koku žodžiu ar posakiu, einančiu vietoj vardininko. Jablonskis čia pateikė tokių pavyzdžių: Tas tavo „*rytoj*“ man, sūneli, labai nepatinka; „*Be*“ yra prielinksnis; „*Mįslių tėvas klane guli*“ yra mūsų mąslė (mįslė) (RR I 453). Prie šių veiksnių dar reikia pridėti suvestinius veiksnius (*Alus gerti* nesveika) ir tokius veiksnius, kuriems nė atskiras vardas neduotas, tik pateikta „keliolika naujų pavyzdžių, veiksnių įvairybės išskelti“, — veiksnių, kuriuos sudaro įvardis *kas* su veiksmazodžiu (daugiausia trečiuoju asmeniu) ar dalyviu, pvz.: Dabar nėra *kas padedąs* (nėbėr žmogaus padėti), nėra *kas kulia* (nėra žmogaus kulti), nėra *kas valgai* (nėra valgytojo), nėra *kas pjauna* (nieko nėra pjauti), nėra *kas dirba* (nėra darbo). Šios rūšies veiksnys, Jablonskio nuomone, nepaprastas, čia esąs „logikos (prasmės) veiksnys“ (RR I 460—461). Be kita ko, J. Balkevičius mano, kad čia turime sudėtinius veiksmazodinius veiksnius²⁰.

Jeigu ko galima 1911 m. sintaksėje iš veiksnių pasigesti, tai suvestinių veiksnių su padalyviais (girdėti *gaidys giedant*), nors analogiškų papildinių yra.

Dar įvairesnis 1911 m. sintaksėje tarinys. Jablonskis pateikė visų trijų tarinio tipų — grynojo, sudurtinio (su pasakyta ir praleista jungtimi) ir suvestinio tarinio — pavyzdžių (RR I 454—459). Ypač įvairi sudurtinių tarinių struktūra — ne tik su jungtimi *būti* ir vardininko linksniu, bet ir kitokių atvejų, pvz.:

Kartais ir vilkai *lapėmis išvirsta*; Skynimas baigia *mišku augti*; *Kieno buvo tas arklys? Kam bus lašiniai? Vokiečiai*

²⁰ B a l k e v i č i u s J. Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė. V., 1963, p. 86—87.

lietuvninką *per drimelį, per nieką laiko; Užaugink jį (vaiką) panašų į šitą; Senis matos galios nebturįs; Senelė kratėsi negalinti gerti; Suo ir kariamas pripranta, o aš — baramas nepaprasiu! Gana jums žmonių kraujas lakti ir kt.*

Ne tik visų pavyzdžių, bet ir visų tipų čia neįmanoma apibūdinti, tačiau įdomu, kad Jablonskis tariniais laikė ir tokius žodžius ar žodžių junginius: *Jis čia; dėdė jau geryn eina; jis rankų neturi* (RR I 459). Kuo Jablonskis rėmėsi, teigdamas čia esant tarinius, galėtume spręsti iš to, kaip jis nagrinėjo sakinį „Viskas *velniop* nuėjo“. Jablonskis rašė: „Vienoje gramatikoje pabrauktajam sakinio žodžiui („*velniop*“) radome *vietos* aplinkybės vardą duotą: gramatikos rašytojas ėmė tą žodį tūnai skyrium, laikydamas per sakinio tarinį vieną tą žodį „nuėjo“. Tai darydamas pasielgė jis, rasit, ir ne visai atsargiai: abu žodžiu „*velniop* nuėjo“ — galėjo juk toje vietoje ir vienu tariniu imti. Kad taip į tuodu žodžių būtų žiūrėjęs, atsargiaus ir, man rodos, taisyklingiaus būtų pasielgęs: abu juodu atsako vien klausiant: „Kas *viskam* (veiksniui) atsitiko, kas *apie viską* pasakyta?“ Tariniui vieno žodžio „nuėjo“ čia yra, tarytum, mažoka; antra vertus, žodis „*velniop*“ vietos aplinkybei, klausiant: „*kur* nuėjo?“ čia ne labjusiai ir tinka; be to, žodis „*velniop*“ čia, kas yra svarbiausia, rište surištas su žodžiu „nuėjo“, ir abu tuodu žodžiu („nuėjo *velniop*“) gauna šitame sakinyje dabar vieno veiksmazodžio „*žuvo*“, „*žlugo*“ arba „*prapuolė*“ reikšmę“ (RR I 450).

Pastarasis, „svarbiausias“ Jablonskio motyvas visai teisingas: tokie junginiai, kaip „*velniop* nuėjo“, „*geryn eina*“, „*rankų neturi*“, artimi frazeologiniams junginiams, kurie sakinyje sudaro vieną sakinio dalį. Pavyzdžiui, ir akademinė Lietuvių kalbos gramatika teigia, kad pagrindinėrieveiksmių su *-yn* sintaksinė funkcija esanti kaip tik tarinio reiškinys²¹.

1911 m. sintaksėje gana išsamiai apibūdintos ir antrininkės sakinio dalys — pažyminy (derinamasis, priedėlis ir nederinamasis), papildinys (ypač suvestinis) ir aplinkybės (tikslas, siekiamoji, laiko, būdo, priežasties, sąlygos, nuolaidos). Iš jų bene mažiausiai apibūdinta vietos aplinkybė — keliais žodžiais ir keliais pavyzdžiais (RR I 448, 475). Įdomu, kad Jablonskis buvo linkęs laikyti priežasties aplinkybę ir tokius dalyvius, kurie galėtų rodyti tarinio dalimi, pvz.: Pasigyrė bernužėlis šešius dvarus *turįs*; Ir Petras džiaugiasi *nebeturįs* skolų. Tačiau Jablonskis neneigė, kad tuos dalyvius galima laikyti ir vardine tarinio dalimi, kaip ir paprastai dalyvius tokiuose sakiniuose: Pasisakė bernužėlis šešius dvarus *turįs*; Petras sakosi *nebeturįs* skolų (RR I 482).

²¹ Lietuvių kalbos gramatika, t. II. V., 1971, p. 534—535; plg. Balkevičius J. Min. veik., p. 127.

Atskirai reikėtų nurodyti, kad šioje sintaksėje labai plačiai apibūdintas pagrindinių sakinio dalių ir derinamojo pažyminio giminės vartojimas (RR I 462—468).

Labai vertingi skyreliai apie tiesioginę ir netiesioginę kalbą, apie dalyvinę kalbos (netiesioginės nuosakos) vartojimą (RR I 522—531). Apie tai, beje, bus dar kalbama, apibūdinant Jablonskio sintaksės kritikų priekaištus.

1911 m. sintaksėje, jos pabaigoje, yra skyrius, kur pirmą kartą taip plačiai ir sistemingai apžvelgti lietuvių kalbos skyrybos ženklai (RR I 542—548). Jų vartojimas iliustruojamas gyvais, vaizdingais sakiniais. Tiesą sakant, Jablonskio teikiamos taisyklės kartais nesutinka su mūsų dienų skyryba. Būdinga Jablonskio nuomonė dėl lietuviškos skyrybos originalumo: „...statydami skiriamuosius ženklus, elgsimės, man rodos, visuomet ne savarankiškai: dėsime juos, turi būt, taip, kaip bus jie ir kitų kalbų rašytojų dedami; mes čia, jei ne visuomet, tai bent dažniausiai, kitų numintais teisiškai“ (RR I 548).

1911 m. sintaksės reikšmę smarkiai didina pavyzdžių vertingumas ir gausumas. Iš viso gramatikoje jų esą pateikta, kritiko Kleopo Jurgelionio suskaičiavimu, apie 2300²². Jo nuomone, jų tiek nereikėjo, nes „nuo to nei kiek nepadidėja išguldomojo dalyko aiškumas. Bent kokiai regulai iliustruoti šimtas *taip-pat* sudėtųjų sakinių tiek tereiškia, kiek ir dvejetas ar trejetas. Kas kita būtų, jeigu tie pavyzdžiai tarnautų kokiam ilgesniam jų gvildenimui. Bet to nėra“,— nusprendė priekabus kritikas.

Ar iš tikrųjų taip yra? Ar iš tikrųjų tik tuo, kad „norėta užimponuoti“, kaip metė priekaištą K. Jurgelionis, galima paaiškinti tą pavyzdžių gausumą. Iš karto galime pasakyti, kad tik pernelyg tendencingas žvilgsnis nepastebėjo sintaksės pavyzdžių paskirties ir neabejotinos vertės.

Tais pavyzdžiais ne tik iliustruojama kuri nors taisyklė, kuri nors sintaksinė konstrukcija, bet ir parodoma daugybė jos variantų, kuriems žodžiais apibūdinti būtų reikėjo smarkiai išplėsti knygą. Sintaksė tada būtų ko gero padidėjusi dvigubai. Pavyzdžiui, skyrelyje „Laiko aplinkybė“ yra penki poskyriai (a—e). O pirmajame poskyryje (a) pateikta pavyzdžių, kur laiko aplinkybė reiškia veikiančios rūšies dalyviais. Tai labai bendras poskyrio apibūdinimas. Bet įsiskaičius nesunku pastebėti, kad pavyzdžiai nėra visai vienodi: šalia sakinio „Duok valgyti: vyrai pareina šieną *piovę*“ yra sakiny „*Parėjęs (linus) mynęs* tuojau atsigulė“. Jų laiko aplinkybės neabejotinai skiriasi pirmiausia struktūra, bet galėtume sakyti, kad jos skiriasi ir reikšme: pirmajame sakinyje turime veikiau predikatinį pa-

²² Jurgelionis Kl. Apie Rygiškių Jono „Sintaksę“.—„Laisvoji mintis“, 1912, Nr. 23, p. 545 (perspausdinta: „Draugija“, 1912, t. XVIII, Nr. 69, p. 59—68).

žyminį, negu tipišką laiko aplinkybę. Po kelių analogiškų pavyzdžių pateikiami vėl keli skirtingi sakiniai: Miške gimęs, miške augęs; *išėjęs* į lauką visiems kepures trauko (kryžius); *Lig neatsigėręs* nespjauk į vandenį: pats sugersi; *Karvė tuo vedus* (vedusi) duoda daug pieno.

Taigi čia turime mažų mažiausia penkis skirtingus tipus, kuriems iliustruoti pateikta iš viso 18 pavyzdžių, t. y. kiek daugiau, negu būtų buvęs patenkintas kritikas. Kartais tų pavyzdžių vienam tipui susirastų ir daugiau, bet dėl to sakyti esant gramatiką perkrautą pavyzdžiais vis dėlto negalėtume. Tada jie būna paimti iš skirtingų šaltinių.

Tuo labiau nederėtų smerkti pavyzdžių daugumo ir todėl, kad daugelis jų yra tikri liaudies kalbos perliukai, praturtinantys skaitytojo leksiką, morfologiją, sintaksę, stilių. Štai paprastai kasdieninės kalbos pavyzdžiai: *Tu parėjai rugius piaunant; Namai statant daug priedėlio reikia; Miežiai susigaus ligi piaunant*. Jais iliustruojamas padalyvio vartojimas, bet tų sakinių vertė daug didesnė, negu ilustracinės medžiagos.

Jų vertė kyla iš to, kad tai autentiški liaudies ir gerųjų rašytojų kalbos pavyzdžiai, ne paties autoriaus sugalvoti. Jablonskis sintaksės prakalboje surašė 51 skaitmenimis žymimą šaltinį, iš kurio jie paimti. Tačiau kai kurie skaitmenys reiškia ne vieną konkretų šaltinį (autorių ar knygą), bet visą grupę. Pavyzdžiui, skaitmeniu 1 žymimi pavyzdžiai, paimti iš Prūsų Lietuvos pasakų, dainų, mįslių, priežodžių, taip pat iš Kuršaičio žodyno bei gramatikos, iš Šleicherio gramatikos ir chrestomatijos. Daug pavyzdžių surinkta iš įvairių Lietuvos vietų — pradedant gimtuoju Rygiškių kaimu ir baigiant Lazūnais ir Zytela (Zietela). Rygiškių Jono sintaksėje nemaža sakinių yra ir iš įvairių rašytojų — Daukšos, Sirvydo, Donelaičio, Baranausko, Valančiaus, Žemaitės ir kt. Apskritai galėtume sakyti, kad lietuvių kalbotyros istorijoje tai pirmasis veikalas, kuriam buvo suvartota pavyzdžių iš tokios daugybės šaltinių.

Visai suprantama, kad Jablonskis negalėjo aprėpti visų šaltinių. Daugiausia jis naudojosi vertingesniais raštais. Tarp jų, pavyzdžiui, bene pirmoji vieta priklauso Žemaitės kūriniams: K. Jurgelionis suskaičiavo, kad jos kalbos sakinių sintaksėje esą 195, ir jį labai piktino, kad taip nėvienodai pateikiami pavyzdžiai²³.

Tokiam K. Jurgelionio priekaištui pritarti negalime, bet pasinaudojame jo suskaičiavimu apie 1911 m. sintaksėje vartotų pavyzdžių pasiskirstymą pagal šaltinius. Tas nevienodumas — tai ir tam tikra Jablonskio pažiūros į kūrinių kalbinę vertę išraiška. Po Žemaitės toliau eina Valančius (89 pavyzdžiai), „Visuomenės įnamiai“ (88), „Anykščių šilelis“ (50), Daukantas

²³ Jurgelionis Kl. Min. str.—„Laisvoji mintis“, 1912, Nr. 23, p. 544.

(45), Donelaitis (29), Daukša (16), iš naujųjų raštų ir rašytojų (žymima *R.* ir *Rr.*), apskritai paėmus, pateikti 197 pavyzdžiai. Rodosi, per maža pavyzdžių iš K. Donelaičio raštų: čia, matyt, bus lėmusi ir toji aplinkybė, kad jo sintaksė tam tikrais atvejais (kilmininko ir galininko santykis) ne visai sutapo su bendrinės kalbos norma.

Daugybę pavyzdžių Jablonskis semte sėmėsi iš liaudies kūrybos rinkinių: iš jo redaguotų „Lietuvių pasakų“ — 120, iš M. Slančiausko rinkinių — 123, iš Prūsų Lietuvos tautosakos — 111. Mažiau pavyzdžių imta iš A. Juškos dainų (24) ir S. Daukanto pasakų bei dainų (25). Pluoštas pavyzdžių (54) veikiausiai paimtas iš paties Jablonskio užrašytos tautosakos.

K. Jurgelionis piktinosi, kam Jablonskis daugiausia ėmęs pavyzdžių iš Suvalkų gubernijos ir Prūsų Lietuvos šnektų. Jam rodėsi, kad tuo ignoruojamos kitos tarmės. Jo duomenimis, iš Marijampolės ir Vilkaviškio apskričių esą pateikta 192 pavyzdžiai. Prie jų reikėtų pridėti dar Rygiškių kaimo (30), Garliavos (39) ir Veliuonos (6) pavyzdžius. Vakarų aukštaičių tarmės pavyzdžių persvara visai suprantama, bet ji nėra tokia didelė. Pavyzdžiui, 92 pavyzdžiai pažymėti tiesiog kaip žemaitybės (*Žm.*, *Žm. d.*), 39 — kaip Alsėdžių, o 26 — kaip Kvėdarnos apylinkėse rasti dalykai.

Sakytumėm, nebuvo nuskriaustos nė rytų aukštaičių šnektos: 92 atvejais randame bendrą pažymėjimą *Rt.* (rytiečių), prie jų galima pridėti 42 Dusetų, 46 Kupiškio ir 39 Salų apylinkių pavyzdžius. Labiausiai nuskriausti liko dzūkai — iš Seinų tėra tik 12 pavyzdžių.

Siaip ar taip, Jablonskis 1911 m. sintaksėje sudėjo labai atidžiai atsijotus pavyzdžius iš tos medžiagos, kurią buvo pradėjęs rinkti dar Maskvos universitete ir kaupė ją iki pat šio veikalą parašymo dienos. K. Jurgelionio priekaištus dėl Rygiškių Jono pavyzdžių reikia pripažinti visiškai nepagrįstais.

S i n t a k s ė s t e r m i n a i. Kalbant apie 1911 m. sintaksės reikšmę ir vertę, nereikėtų užmiršti ir to, kad ji gerokai pavarė į priekį lietuvių gramatinę terminologiją. Terminus, kaip nurodė pats Jablonskis sintaksės įvade, išdirbė keli žmonės: K. Būga, J. Šlapelis, J. Balčikonis ir pats autorius. Galėtume tuo pagrindu sakyti, kad čia turime 1909 vasarą kolektyviškai sukurtus gramatikos terminus. Tačiau tada dar ne visa buvo aptarta ir nustatyta: rašant ir taisant rankraštį, Jablonskiui kaskart iškildavo vis naujų problemų, kuriomis jis dalijosi su K. Būga 1910 m. rudenį laiškuose. Tai rodo 5 K. Būgos laišakai Jablonskiui²⁴. Pavyzdžiui, K. Būga, atsakydamas į Jablonskio klausimus, 1910 m. rugsėjo 21 d. iš Peterburgo rašytame laiške svars-tė terminus *gramatika*, *etimologija*, *sintaksis*. Būdinga, kad jis

²⁴ Jie visi yra VUB, E 363.

gynė formą *sintaksis*, *-ies*, tik vėliau, Jablonskio įtikintas, spalio 6 d. laiške jau rašė: „Prieš *sintaksę* nieko negaliu pasakyti“. Gaila, neišliko Jablonskio laiškas — negalime nustatyti, kokiais motyvais jis vadovavosi, pakeisdamas gana įsigalėjusią formą *sintaksis* (*-io* arba *-ies*). K. Būga apskritai buvo linkęs graikų kalbos žodžius su *-is* galūne vartoti lietuvių kalboje trečiosios linksniuotės (pvz., *bazis*, *-ies*, *ipostazis*, *-ies*).

K. Būga piršo Jablonskiui ir terminus *garsamokslis*, *lytimokslis*, *kiltimokslis*, bet šis jų nepriėmė, tik atsižvelgė į K. Būgos nurodymą, kad „*Lytimokslis* negalime vadinti **kilmėmoksliu** (**kilmės mokslo**) arba etimologija, kaip kad kartais daro liaudžiai skiriamųjų kalbės vadovėlių rašytojai. **Etimologija** arba, lietuviškai tariant, **kilmėmokslis** tyrinėja ne žodžius, jų lytis ir reikšmės ankštai su žodžio lytimi susijungusias, bet **žodžių kilmę** — originem, происхождение“, aiškino K. Būga. 1911 m. sintaksėje panašiai ir pasakytą: „Tiksliai sakant, vadinamojoje etimologijoje reikėtų dvi jos dali skirti — žodžių kilmės ir sudėties (a) ir žodžių lyčių (b) mokslas. Bet mūsų etimologijų vadovėliuose randame dažniausiai tiktai kalbos žodžių tam tikromis dalimis suskirstymą ir kaitomųjų žodžių **lyčių mokslą** — vadinamąją **morfologiją**. Mūsų vadovėliai paliečia, tiesą sakant, dažnai ir patį **žodžių kilmės, žodžių sudėties mokslą** — pačią **etimologiją**, bet to mokslo jie paliečia dažniausiai tiktai kuriuos-ne-kuriuos mažmožius“ (RR I 441).

K. Būga iš karto teikė vartoti terminus *gimtis* ir *kiltininkas*, o Jablonskio pasiūlytas *kilmininkas* jam (1910 m. spalio 6 d. laiškas) rodėsi „didelė naujiena“, bet po kiek laiko (laiškas be datos, popierius kaip ir datuotų laiškų) jau rašė „**Kilmininkas** ir **įnagininkas** man tinka“.

Pasirėmus turimais faktais, galima pamėginti įvertinti K. Būgos ir Jablonskio indėlio santykį: reikėtų pripažinti, kad tada K. Būga dar nebuvo lygiavertis Jablonskio partneris. Jo pasiūlymai gana dažnai paremti atsitiktiniais motyvais, subjektyvia pažiūra. Dar mažiau čia nusipelnė J. Šlapelis ir J. Balčikonis. Bene pastarajam talkininkui priklauso terminas „šalutinis sakiny“²⁵.

Jablonskis nesitikėjo, kad visi sintaksės terminai prigis. Jis rašė: „Ilgainiui vienas-kitas tų terminų, gali būt, ir atkris, bet daugumas jų, man rodos, vis dėlto turėtų ilgokai ištvirti“ (RR I 440). Jo numatymas visiškai pasitvirtino: daugumas sintaksės terminų vartojami ir šiandien. Dėl įvairių priežasčių neįsigalėjo tik šie terminai: *didžiosios sakinio dalys*; *nuošalinis* (= neveikiamasis) dalyvis; *gimtis* (= giminė); *tvirtinamasis* ir *ginamasis* sakiny; *išplatintasis* ir *neišplatintasis* sakiny;

²⁵ Balčikonis J. Atsiminimai apie K. Būgą.—„Literatūra ir kalba“, t. I, 1957, p. 77.

artimasis arba *tikrasis* (=tiesioginis) papildinys; *sąjunginiai* ir *nejungiamieji* sakiniai; *atatinkamasis* (=santykinis) įvardis; *jungtis* (=šalutinių sakinių prijungiamieji žodžiai); *sąjunga* (=jungtukas); *prijungtiniai* sakiniai; *prijungėjai* (=pagrindiniai sakiniai); *sąmazgos* (=jungiamieji žodžiai), *nepasakomasis veiksmažodžių reiškimas* (=bendratis). Dalis tų terminų yra atėję iš 1901 m. gramatikos.

Kai kada Jablonskis yra davęs vienam dalykui du terminus: čia galėjo kiek lemti K. Būgos pasiūlymai. Pavyzdžiui, 1910 m. lapkričio 7(20) d. laiške K. Būga teikė terminą *leidžiamasis sakinyš*²⁶, kuris ir įrašytas sintaksėje šalia termino *nuolaidos sakinyš*. Vėliau tie antrieji terminai dažniausiai neįsigalėjo, pavyzdžiui: *šauksnyš* šalia *kreipinio*²⁷, *lygstamasis sakinyš* šalia *sąlygos sakinio*, *pasakojamoji kalba* šalia *netiesioginės kalbos*. Sintaksėje pirmenybė teikiama terminui *paraiškomosios sakinio dalys*, bet jis nepaplito — įsigalėjo terminas *antrininkės sakinio dalys*, buvęs antroje vietoje.

Kalbos kultūros dalykai. Kaip ir 1901 m. „Lietuviškos kalbos gramatikoje“, Rygiškių Jono „Lietuvių kalbos sintaksėje“ Jablonskis ne kartą nutolo nuo įprasto tokio pobūdžio darbams uždavinio — aprašyti bendrinės kalbos normas. Čia jis, taisydamas netaisyklingus pasakymus ir nurodydamas kai kurių dalykų vartojimo sferą, palietė ir kalbos kultūros bei stilistikos dalykus.

Turint galvoje to laiko lietuvių bendrinės kalbos augimo sąlygas, kalbos kultūrai priklausančių reiškinių svarstymas ir diskusija dėl jų sintaksės vadovylyje buvo ne tik patogus, bet netgi reikalingas dalykas. Tiesa, sintaksė dėl to neteko tam tikro akademiškumo, bet Jablonskiui tai buvo nesvarbu: pagrindiniam savo tikslui — ugdyti taisyklingą kalbą jis skyrė visus savo darbus ir neskirstė jų į mokslinius ir nemokslinius.

1911 m. sintaksėje kategoriškiausiai pasisakoma dėl šalutinių tikslo aplinkybės sakinių, kurių tariniu eina bendratis. Jablonskis neabejodamas teigė, kad tokie pasakymai „paimti mūsų kalbai iš rusų, rečiau iš lenkų kalbos: Prūsų Lietuva, senybės raštai, senių kalba tokių „kad, ydant“ prie nepasakomojo reiškinio — nežino“ (RR I 482). Kokiu svarbiu kalbos trūkumu jis laikė šias konstrukcijas, rodo ir tas faktas, kad apie jas sąmoningai, ne atsitiktinai užsiminė sintaksėje ir antrą sykį (RR I 512). Šios konstrukcijos buvo taip įsiėdusios į inteligentų kalbą, kad net K. Būga rugsėjo 21 d. laiške guodėsi Jablonskiui nežinąs, kaip pakeisti kelis šios rūšies sakinius.

²⁶ VUB, E 363.

²⁷ Vadovėlio gale, savo padėjėjų patartas, Jablonskis ėmė vartoti ir trečiąją analogišką terminą — *kryptis* (RR I 679).

Kita 1911 m. sintaksėje plačiai apibūdinta netaisyklinga konstrukcija buvo šalutiniai sakiniai su neigiamaisiais tariniais, pvz.: *Laukė, ligi neateis brolis; ką neparašom, vis jums netinka.*

Sio tipo sakinius Jablonskis taip pat laikė skoliniais (RR I 511). Tačiau, aiškindamas, kodėl šie sakiniai netaisyklingi, jis kartu įspėjo, kad esą sakinių, kur neiginys vartojamas šalutiniame sakinyje taisyklingai.

Tiek netaisyklingieji šalutiniai tikslo aplinkybės sakiniai, tiek šalutiniai sakiniai su netaisyklingai vartojamu neigiamu tariniu Jablonskio buvo, kaip žinoma, taisyti ir anksčiau. Bene pirmąjį kartą 1911 m. sintaksėje Jablonskis ėmė taisyti šalutinius pažyminio sakinius, jungiamus prie pagrindinio sakinio įvardžiu *ką*, pvz.: *Palaiminta ranka, ką kirvį išrado!*

Jablonskis rašė: „Galininko „ką“ lietuvių kalbos taisyklėmis čia neišteisįsi: šitas „ką“ čia bus gautas tiesiog iš rusų ir lenkų kalbos („что“, „co“). Šitą „ką“ randame kartais ir žmonių kalboje — ten, kur žmonių kalba yra daug ką įsisėmusi iš lenkų arba rusų kalbos“ (RR I 512).

Su Jablonskio nuomone reikia visiškai sutikti. Todėl tuo nuostabiau, kad akademinės gramatikos autoriai be reikalo ignoravo Jablonskio nuomonę, duodami analogiškų sakinių gramatikos puslapiuose. Ten nurodoma, tiesa, kad tokie sakiniai vartojami tarmėse, bet iliustracijai pavyzdys imtas iš raštų kalbos²⁸.

Kiek abejodamas Jablonskis patarė keisti „žmoniškesniais“ šalutinius sakinius su jungiamaisiais žodžiais *neig, ik ne, neg, pirm neng, pirmneig, pirm negu, pirm nekaip* (RR I 510). Iš tikrųjų tai senuosiuose, religiniuose raštuose vartotos verstinės konstrukcijos, svetimos lietuvių kalbai.

Sintaksės vertintojai. Mūsų visuomenė gavo visai gerą norminamąjį bendrinės kalbos vadovą. Tai buvo didelis žingsnis į priekį palyginti su prieš dešimtį metų išleista gramatika. Tačiau kaip ji, tas ilgai lauktas vadovėlis, buvo sutikta?

Reikia pripažinti, kad 1911 m. sintaksės reikšmės ir vertės amžininkai nesugebėjo suprasti. Žinoma, tai nereiškia, kad nebūta teigiamų ir net entuziastiškų vertinimų. Pavyzdžiui, labai teigiamai apie ją rašė žurnalas „Jaunimas“²⁹, Rytprūsiuose leistas žurnalas „Byrute“, rekomendavęs ją vartoti Klaipėdos mokytojų seminarijoje ir Tilžės gimnazijoje³⁰. Apskritai palankiai recenzavo ir „Lietuvos žinios“, prikišusios tik dėl

²⁸ Lietuvių kalbos gramatika, t. II. V., 1971, p. 679, 689.

²⁹ Nauji raštai. Rygiškių Jonas. Lietuvių kalbos sintaksė [...].—„Jaunimas“, 1911, Nr. 9, p. 20.

³⁰ Panemunės Jonas. Lietuvių kalbos sintaksė.—„Byrute“, 1911, Nr. 6, p. 90—91.

rašymo *įvesti* ir *indomus*³¹. Tačiau teigiamieji atsiliepimai nepasižymėjo sintaksės analizės gilumu — tai daugiausia deklaratyvus gyrimas, žavėjimasis.

Būta ir skeptiškų ar net neigiamų nuomonių. Antai žurnalas „Mokykla“ naujųjų knygų apžvalgoje Rygiškių Jono sintaksę apibūdino, kad ji nesanti sistemingas vadovėlis, o tik veikiau medžiaga jam. Tos medžiagos esą labai daug, tad iš jos pats mokytojas pramoksis lietuvių sintaksės³².

Labai didelę, plačią, bet prieštaringą recenziją išspausdino „Draugija“, Jablonskio nuolatinio oponento A. Jakšto-Dambrausko redaguojamas žurnalas. Tos recenzijos autorius, pasirašęs įprastiniu Druskius slapyvardžiu, buvo pats redaktorius³³.

Ir Druskius tą sintaksę iš esmės įvertino teigiamai: nepriekaištavo dėl pavyzdžių gausumo, net pripažino, kad už tai autorius vertas pagirti. Pagyrė už netaisyklingų dalykų taisyimą, apgailestaudamas, kam jų nesą dar daugiau. Pagaliau priėmė ir Jablonskio terminus: „Gramatiški terminai, (atskyrus negut „nepasakomąjį išreiškimą“=infinitivą), apskritai saktant, nukalti neblogai, gaila tik, kad šale jų nepadėta tie patys terminai rusiškai bei latiniškai“³⁴.

Vis dėlto Druskius rašė recenziją ne pagyrimams reikšti: pagrindinė jos dalis buvo skirta kritikai — neesminei, smulkmeniškai ir, kaip paprastai, perdėtai. Jablonskiui kliuvo už stilių, per didelį „lietuviškumą“, jo pamėgtus posakius, susižavėjimą žemaitybėmis ir tokiomis „dusetybėmis“, kaip „nėr kas valgai“, ir pan.

Labiausiai Druskius piktinosi sintaksės rašyba. Bet, kaip ir anksčiau, jis, taip pat ir kiti panašūs specialistai, ne visada skyrė rašybą nuo morfologijos. Todėl čia pat Druskius kalba apie tariamosios nuosakos formų *paimtume* ir *paimtumėme* vartojimą, laikydamas pirmąją visai netikusia „suvalkietybe“ (įvertino ją vienetu). Visiška nesąmone (pažymys — „nulis“) laikė formą *medžiaga*: galinti būti tik *medega*.

Kai kurios jo pastabos apie tikruosius rašybos dalykus buvo pagrįstos, pavyzdžiui, dėl rašymo *lietuvjų, tarmjų; tən, tənai; kəzdamas* ir *kasdamas*.

Sie didžiausi, labiausiai į akis kritę 1911 m. sintaksės rašybos savotiškumai atsirado dėl K. Būgos įtakos. Būga gana lengvai pasiduodavo pirmajam impulsui, kaip štai su tuo „j“ rašymu. 1910 m. rugsėjo 21 d. laiške jis aiškino Jablonskiui:

³¹ K. J. Lietuvių kalbos sintaksė. Rygiškių Jono. Pirmoji dalis. Seinai.—, „Lietuvos žinios“, 1911.V.12(25), Nr. 54.

³² Naujos knygos mokytojams žinotinos.—, „Mokykla“, 1911, Nr. 9, p. 60.

³³ Druskius. *Rygiškių Jonas: Lietuvių kalbos sintaksė* [...].—, „Draugija“, 1911, t. XV, Nr. 57, p. 75—83.

³⁴ Ten pat, p. 77.

„Mintį po lūpinių priebalsių rašyti *j* visokiame padėjime padavė man **V. Kálvaitis**=(Prusijos lietuvių dainos Tilžėje 1905)“. Su šia rašyba jis siejo iš dalies ir tarimą: „Žodylytės **šlāpjas, grēbju...** yra tartinos su *j*, lygiai kaip ir **pjáuti, bjūrti**“³⁵. Aišku, tas projektas neturėjo bendrinėje kalboje jokios atramos, bet vis dėlto K. Būga siūlė Jablonskiui: „Ar negalima būtų **pj, bj, mj, vj** įvesti Tamstos sintaksin?“. O Jablonskis, matyt, nenorėdamas savo sintakse skirtis nuo K. Būgos žadėto rašybos vadovėlio, jo pasiūlymą priėmė.

Taip pat ir *tėnai* ir *tėn* rašymas atsirado K. Būgos iniciatyva. Tai jis siūlė viename laiške³⁶.

Jablonskis, tęsdamas 1901 m. tradiciją, ir sintaksėje rašė *vadįsime, atmįsi, nupįsi*, kas Jakštui ypač netiko: „Du milionu lietuvių (o gal ir daugiau) sako aiškiai — *vadinsime, atminsi, nupinsi*, bet p. Ryg. Jonui tai niekis, delto kad dešimts kartų mažesnė dalis — suvalkiečių sako *vadysime, atmysi, nupysi*“³⁷. Iš tiesų, Jablonskis, praėjus dešimčiai metų nuo gramatikos pasirodymo, galėjo per tą laiką įsitikinti, kad ši daliai vakarų aukštaičių būdinga ypatybė vargu ar įsigalės bendrinėje kalboje. Tad šiuo atveju A. Jakštas buvo teisus.

Visos kitos Jakšto pastabos (reikalavimas rašyti *bėgkim, turėtu* (=turėtų), *akis, trīs, sūnyš, manę* ir kt.) buvo nepagrįstos.

Vis dėlto A. Jakštas šia savo recenzija pasakė ne visa, kas jam knietėjo,— jis tik nenorėjo parodyti savo geluonies. Bet kai Amerikoje leista „Laisvoji mintis“ išspausdino jau minėtą K. Jurgelionio straipsnį „Apie Rygiškių Jono „Sintaksę“, atsirado jam gera proga įgelti Jablonskiui: „Draugija“ pasiskubino recenziją išspausdinti ir savo puslapiuose³⁸. Šiuo kartu ortodoksinės katalikybės organui nekliudė tas faktas, kad „Laisvoji mintis“ buvo laisvamanių, bedievių žurnalas. Nuostabiausia tai, kad K. Jurgelionio recenzija iš esmės prieštaravo Druskiaus straipsnio teiginiams. Tad vienintelis motyvas persispausdinti šį straipsnį — A. Jakštui tiko K. Jurgelionio recenzijos pamfletinis, nihilistiškas tonas: nevykę nei Jablonskio terminai (ragino vartoti Jauniaus), nei jo pavyzdžiai, nei kalba.

K. Jurgelionis ypač puolė 1911 m. sintaksėje išdėstytą netiesioginės kalbos reiškimą dalyviais. Jis pareiškė, kad toks

³⁵ VUB, E 363.

³⁶ Ten pat. Laiškas be pradžios ir pabaigos. Jis prijungtas kaip tęsinys prie 1917 m. spalio 26 d. laiško iš Permės (bendra paginacija 19—19a), bet skiriasi popieriaus formatu ir spalva. Sprendžiant iš turinio (siūloma rašyti *mjauzgia*), jis priklauso 1910 m. laikui.

³⁷ D r u s k i u s. Min. str.—„Draugija“, 1911, t. XV, Nr. 57, p. 81.

³⁸ Zr. „Draugija“, 1912, t. XVIII, Nr. 69, p. 59—68.

dalyvių vartojimas tarmėse — tai užsilikęs baudžiamos raugas! K. Jurgelionio recenzijos toną geriausiai rodo pabaigoje padaryta išvada: „Apskritasai iš *Sintaksės* įspūdis visai nekoks. Be abejonės, tai nėra mokslo veikalas. Autoriaus turima labai menka proporcijų bei dalykų tikrybės nuovoka ir nežinoma jokio kriterijumo. [...] Rašomajai kalbai *Sintaksė* gal ir bus šioks-toks „kamštis“. Bet labai neištikimas, labai skylėtas“³⁹.

Visiškai teisingai Jablonskis tą straipsnį apibūdino kaip savo sintaksės išniekinimą (IV 112). Ir polemizuoti su K. Jurgelioniu dabar nėra jokio reikalo: laikas įrodė Jablonskio veikalą vertę. Net ir tais atvejais, kur recenzentas užčiuopė svarstytiną, ginčytiną klausimą (pavyzdžiui, dėl vardininko ir galininko vartojimo su bendratimi), pasirodydavo autoriaus neobjektyvumas, jo pastangos be jokios atodairos suniekinti pirmąją lietuvių bendrinės kalbos sintaksę.

Jablonskio kalbos taisymai. Dirbdamas ne Lietuvoje, Jablonskis vis dėlto atidžiai sekė lietuvių spaudos kalbą ir padėjo nemaža pastangų jai norminti, taisyti. Šio laiko Jablonskio taisymai apėmė leksiką, žodžių darybą, morfologiją ir sintaksę. Tik tarties jis niekur netaisė ir dėl jos nesibarė su niekuo. Jis netgi yra, kalbėdamas apie rašybos mokymą, pareiškęs, kad mokytojas turįs savo mokinį pirmiausia išmokyti rašyti, o „mokinys tetarie, kaip gali, kaip moka, kaip yra papratęs“ (III 64).

Jei tik tiek Jablonskio būtų pasakyta (vėlesni kritikai tik tiek ir įsidėmėjo!) apie bendrinės kalbos tartį, tai mums, žinoma, toks teiginys keltų nuostabą: XX a. antrajame dešimtmetyje Jablonskis nesuvokęs vieningos tarties svarbos! Tačiau Jablonskis tame straipsnyje yra apie tartį kiek daugiau kalbėjęs: „Mokydamas kitus kalbos,— rašė jis,— aš tariau savaip, „taisyklingai“, bet nereikalauju, kad ir mano mokiniai lygiai taip pat, manaip, tetarytų. Mes rašome: „g r i š i u, i š g i s i u karves, g e r j s i u, p i a u t i, s v a r b i a u s i a s, š l a p i a s, s k y s t a s...“ bet tuos žodžius mano „vabalai“ taria kiekvienas tuo tarpu savotiškai, įprazdami, tik ilgainiui, palengvėle, taryti daug ką taip, kaip tariau aš, jų mokytojas. O mokinių turiu ir žemaičių, ir „šiaulyčių“, ir kelis rytų augštaičius!“ (III 65).

Citata rodo, kad mokykloje iš mokinių „tuo tarpu“ nereikalaujamas vieningos tarties, kad „ilgainiui, palengvėle“ ir jie imą tarti daug ką taip, kaip jis, bendrinės kalbos atstovas. Jablonskis visada reikalavo iš visuomenės to, ko ir iš mokyklos, tad ar galėjo jis tada visuomenei kelti tarties vienodinimo problemas? Tada, kai nebuvo nei radijo, nei televizijos, nei pagaliau lietuviško teatro (be vietos saviveiklos kolekty-

³⁹ Jurgelionis Kl. Min. str.—„Laisvoji mintis“, 1912, Nr. 23, p. 546.

vų), kuriems pirmiausia kyla vieningos tarties normų reikalas. Tarties kėlimas spaudoje būtų buvęs per ankstyvas dalykas ir būtų atitraukęs visuomenę nuo svarbesnių, opesnių kalbos norminimo problemų. Iš laikraščių tarties dar niekur niekas nemokė: jos moko mokykla ir viešosios komunikacijos priemonės. Iš tiesų lietuvių visuomenė viso to, net mokyklos, neturėjo. Todėl visai įžvalgiai nurodė P. Jonikas, kad tada „lietuviams susiprasti pakako ir rašto kalbos. Bendrauti visiems lietuviams šnekamąja kalba, kaip šiandien (radijo laikais!), tada tokio gyvo reikalo nebuvo. Sakomojo žodžio kultūros uždavinys tenka jau mūsų laikams spręsti“⁴⁰. Tiesa, Joniko turėta galvoje XIX a. pabaiga, bet iki Pirmojo pasaulinio karo sąlygos šiuo atžvilgiu buvo ne kiek pasikeitusios. Todėl reikėtų laikyti kaip tik Jablonskio nuopelnu tai, kad jis, suvokdamas ir bendrinės tarties problemą, nekėlė jos, kaip ir kitų dalykų, kuriems dar nebuvo laikas.

Leksikos taisymai. Apie tuo laiku Jablonskio taisyty su žodžius sprendžiame iš dviejų šaltinių — jo straipsnių ir L. Giros išrašų iš „Vilties“ laikraščio taisyimų, kurių L. Gira surašė 333 sakinius⁴¹.

Kadangi apie Jablonskio leksinius taisyimus jau kiek rašyta⁴², tai čia jie daugiau papildomi L. Giros užrašų dalykais ir diskusijos dėl kai kurių priesagų vartojimo apibūdinimu. L. Giros užrašai vertingi tuo, kad ten randame taisyimų, kurie nebuvo skelbti spaudoje.

Plačiau nekomentuodami, nurodome pluoštą Jablonskio taisyty žodžių, netikusių dėl vienokių ar kitokių priežasčių, pvz.: *lošti*=vaidinti (211), *siaučia* (sejoja) grudus (317)⁴³; *trukumas*=stygius (?329); *prirengiamieji* (=priruošiamieji) kursai; susidarytų *milžiniška* (=didžiausia) suma (46); pavieniai *asmenys*=žmonės (17, 85); *smulkioji* (=mažoji) buržuazija (40); *smulkioji* (=mažoji) pramonija (204); *įėjimas*=anga (204); *sodnas* (18), *tankiai* atėidavo (235).

Geroką krūvelę sudaro vadinamųjų reikšmės skolinių taisyimai: gerai *pažišta* vokiečių kalbą=gerai *moka* vokiečių kalbos (3, 4); *papuoliau* į miestą=*patekau* į miestą; *papuoliau* į bėdą (19); *atsidavęs* savo darbui=*atsidėjęs* savo darbui (28, 288, 324); mokyklai reikia *atsakomo* (=tinkamo) didumo trobos (45); *patraukti* į teismą=*pašaukti* tieson (136); universiteto globėju *skaitomas*=laikomas (192); iškur *išrašoma* prekes=iškur *parsiunčiama* prekės (202); Jam mirus d-jos pirmininku

⁴⁰ Jonikas P. Jablonskio žygis bendrinės kalbos kūryboje.—„Naujoji romuva“, 1940, Nr. 12—13, p. 252.

⁴¹ MAB, f. 96—36, l. 7—17 (tekste, skliausteliuose, nurodomi šių taisyimų sakinių numeriai).

⁴² Piročkinas A. Jono Jablonskio leksiniai taisyimai. K., 1970, 96 p.

⁴³ Čia ir kitur paliekama L. Giros rašyba (*grudus* ...).

paliko (=tapo) NN (213); kad Dievulis *susimylėtų*=pasigailėtų (249); jis teismo *liko* paliuosuotas=buvo paliuosuotas (285, 314); Ilgainiui ir juos *apkainuos* (=ims vertinti) žmonija (308).

Kai kurie čia neteikti žodžiai vis dėlto prigijo, dalis jų net be reikalo įtarti, todėl būtų neteisinga vėl atgaivinti visus šiuos Jablonskio taisymsus.

L. Giros užrašuose yra nemaža priešdėlių vartosenos taisymsų, kurių dalis taip pat nepateko į viešumą ir gerokai papildoma Jablonskio taisymsus priešdėlinės darybos atvejus⁴⁴. Pavyzdžiui, tada jis neteikė vartoti tokių žodžių su priešdėliais *ap-*, *iš-*, *pa-*, kaip antai: žemė *apdirbta*=įdirbta (13); *apsipažinti* (=pasipažinti) su literatūra (9); rezultatai bus vėliau *apgarsinti*=pagarsinti (186); lietuviai *ištausta*=nutausta (15); į universitetą *pastoti*=įstoti (154, 265); kiek *pamenu*=atmenu (27); vėl *paskendo* (=nuskendo) anglų laivas (257).

Ne visai tikslios ar bent neperspektyvios buvo Jablonskio rekomendacijos keisti priešdėlį *per-* šiais atvejais: nutarė *persikelti* (=nusikelti) į kitą miestą (179), *persikėlė* (=atsikėlė) iš Kauno Vilniun (250); *perduoti*=įduoti, atiduoti (238). Gal tik vienas pasakymas „Jis labai *persimainęs*“ (20) mums dabar svetimas; bet Jablonskio čia teiktas pakaitalas *atsimainęs* neprigijo: mums įprastesnis žodis *pasikeitęs*.

Iš L. Giros užrašų sprendžiame, kad Jablonskiui tuo laiku netiko ir tokie žodžiai su priešdėliu *pri-*: *prižadėti*=pažadėti (39); su *prisiuntimu*=atsiuntimu (165); V[iešpaties] Kristaus *prisikėlimas*=atsikėlimas (242); *prirodyk* (=išrodyk) mano kaltę (32) ir *priparodyti*=išrodyti (184). Beje, *išrodyti* taip pat neprigijo: vartojame žodį *įrodyti*. Priešdėlį *į-* čia galėjo nulemti ir rusų *доказатель* ir lenkų *dokazać* priešdėlių įtaka. Polonizmu Jablonskis laikė ir veiksmazodį *užtikrinti* (264), siūlydamas vartoti čia priešdėlį *pa-* (patikrinti, t.y. garantuoti), bet ir tai neįsigalėjo.

Daugiausia karštų ginčų sukėlė priesagų reikšmių norminimas. Ypač daug oponentų tuo metu ir vėliau sulaukė Jablonskio nurodymai, kaip vartoti būdvardžių priesagas *-iškas*, *-inis*, *-(u)otas (-ėtas)* ir *-ingas*. Apie priesagų taisymsus jau rašyta⁴⁵, ir L. Giros užrašai šiam reikalui duoda palyginti nedaug naujų duomenų. Todėl daug svarbiau ir įdomiau apibūdinti 1911–1915 m. vykusią diskusiją dėl šių priesagų reikšmių. Dėl jų buvo, kaip minėjome, diskutuota kalbininkų komisijos posėdžiuose ir nesusitarta, dėl jų Jablonskis turėjo ginčytis ir su savo oponentais spaudoje.

⁴⁴ Piročkinas A. Min. veik., p. 65–85.

⁴⁵ Ten pat, p. 48–58.

Kai Jablonskis pradėjo taisyti būvdvardžius *taisykliškas, nesąžiniškas, talentuotas, piniguitas, daiktavardžius dvasiškis, dvasiškija, varpietis*, jie buvo jau gerokai įaugę į visuomenės sąmonę, ir Jablonskio pakaitalai *taisyklingas, nesąžiningas, talentingas, pinigingas, varpininkas, aušrininkas* rodėsi „nelogiški“. Vieni oponentai gana kukliai pareiškėdavo savo abejonių, pageidaudami platesnių ir išsamesnių paaiškinimų, pvz., M. Sikšnys, išspausdinęs straipsnelį „Dėl Rygiškių Jono „kalbos dalykų“⁴⁶. Jablonskis jam atsakė ramiai ir argumentuotai (IV 84—92).

Visai kitaip į šiuos taisyms reagavo nuolatinis Jablonskio oponentas A. Jakštas. Kad parodytume, kaip scholastiškai siaurai suvokė Jakštas priesagos *-ingas* reikšmę, pateikiame šią jo straipsnio ištrauką: „Jei vietoj *talentuotas* brukama *talentingas*, neva delto, kad šis pastarasis žodis tur reikšti žmogų pilną talentų, tai žodis *taisyklingas* reikštų ką-nors „pilną taisyklių“, o ne tokį, kaip *taisyklės* reikalauja. Mūsų nuomone senoviški *talentuotas, taisykliškas* kur-kas geriau tinka rašomajai kalbai, negu p. R. J. peršami naujadarai *talentingas, taisyklingas*“⁴⁷.

Jablonskiui nesunku buvo parodyti, kad Druskius-Jakšto samprotavimai nepagrįsti: „Sveikas turėtum bent žinoti,—rašė atsakyme Jablonskis,—jog „širdingas, protingas“ žmogus nėra žmogus „pilnas širdžių, protų“ ir „taisyklingas pasakymas“ reiškia pasakymą, kurs eina taisyklėmis, kurs tam tikromis taisyklėmis pasakytas“: plg. „išmintingas pasakymas, teisingas žodis“ ir t.t. Argi Sveikas tikrai norėtum, kad būtų sakoma „taisykliškas (šale „klaidingo“) pasakymas“?!“ (IV 125).

Dideliu kalbininku dėjosi ir „Vilties“ redaktorius P. Dovydaitis, mėgęs prie spausdinamų Jablonskio straipsnių rašyti savo pastabas (plg. IV 346), kurios tariamu moksliskumu kompromituodavo teisingus patarimus. Jablonskis su tokiomis pastabomis nesitaikstė (IV 147).

„Vilties“ redakcijai ypač įžėidžiami rodėsi Jablonskio teikti naujadarai *dvasininkas* ir *religininkas*. „Vilties“ komentatorius taip svarstė apie tuos žodžius: [...] „Religininkas ant vienos lentos stovi su *dvasininku*. Jei kurie įvairius „šposus“ krečia vadinami tikrai „šposininkais“, tai tie tariami „religininkai“ ir „dvasininkai“ jokių šposų religijoje ir su *dvasiomis* nekrečia, bet dirba darbą rimtesnį už „šposininkus“; todėl gal ir nepriderėtų juos ant vienos lentos sta-

⁴⁶ Rašomosios kalbos dalykai. V., 1912, p. 29—31 (buvo išspausdintas pirmiausia „Viltyje“, 1911, Nr. 126).

⁴⁷ Druskius. Rašomosios kalbos dalykai [...]—„Draugija“, 1912, t. XVIII, Nr. 68, p. 290.

tyti su šposininkais. Tiesa dvaruose įsigyveno verti savo vardo dvarininkai, nes su savo dvarais jie tikrus „šposus“ krečia, taip gi valdžioje, valdininkai; betgi kaimuose, sodžiuose ir valsčiuose ne kaimininkai ir valstininkai, bet sodiečiai, valstiečiai, kaimiečiai, kaip ir visi piliečiai. Ar būtų taip ar kitaip, visgi -inink'as negali perdaug pretenduoti, kad jį visur ir visame įbrukti. Anot žmonių priežodžio: „kas perdaug, tai šelauk“⁴⁸.

Ką į tokius „argumentus“ galima atsakyti? Tai tipiški scholastiniai samprotavimai, kai nepaisoma reiškinų ryšio, kai nesiskaitoma su faktais. Belieka tik viena — ironija. Jablonskis nepagailėjo ironijos ir net sarkazmo nevykusiems diletantams, sprendusiems apie kalbą iš savo siaurų ideologinių pozicijų. Jis davė tokį atsakymą:

„Redakcija sustatė savo šposininką su mano dvasininku (dėl jų sufikso vienodumo). Ir sustačiusi priešpriešais tuodu žodžiu, ji man lyg prikiša, kad aš greta statęs — šposininkus (juokdarius) su dvasininkais ir religininkais (su žmonėmis, rimtą darbą dirbančiais). Redakcija lyg kaltinte mane kaltina, kad šiuo tarpu juokais verčiau — patį Dievą, pačius Dievo žodžio skelbėjus! Redakcija, matyt, norėtų, kad žodis kunigui pavadinti nė antroju savo galu nebūtų panašus į „šposininką“.

Sis noras būtų, žinoma, pagirtinas. Bet... bet ką padarysi kalboje su žodžiu „Dieviška“, kuris savo galūne yra panašus į „bedievišką“ arba su žodžiu „maldingas“, kuris vienu savo galu yra panašus į „niekingą“? Argi ir čia reikės žiūrėti į darbo rimtumą arba nerimtumą?“ (IV 154).

Kaip matome, Jablonskio mokėta rėžti. Beje, tai ne vienintelis atvejis. Pavyzdžiui, kartą jis rašė, kaip vienas neseniai vedęs „vertėjas“ pasigyres, kad „apsivainikavęs“ (t.y. обвенчался). Jablonskis tą jo „vertinį“ taip sukritikavo: „Norėjau įkalbėti, kad jis dabar, tikrai sakant, „nusivainikavęs“, bet... ligi šiol dar nepasisekė“ (IV 162—163).

Jablonskio kova dėl taisyklingo priesagų vartojimo nepasibaigė. Žodis „dvasininkas“, tiesa, prigijo⁴⁹, bet dėl būdvardžių priesagų reikėjo atlaikyti ne vieną A. Vireliūno ir jo pasekėjų ataką 1923—1925 m. (žr. dar p. 229).

Gramatikos taisymai. Per tuos metus, kai Jablonskis gyveno Breste, Gardine ir Veliže, toliau sparčiai vystėsi bendrinės kalbos gramatinė sistema. Prie jos augimo ir tobulėjimo gerokai prisidėjo ir Jablonskis savo straipsniais, ypač

⁴⁸ „Viltis“, 1914.I.12(25), Nr. 9(957).

⁴⁹ Žr. Piročkinas A. Leidinio kalba — ir autoriaus, ir redaktoriaus rūpestis.—„Mūsų kalba“, 1974, Nr. 6, p. 14—15.

savo sintakse. Tam tikrą poveikį bus turėję ir „Vilčiai“ skirti taisymai.

Iš L. Giros užrašų⁵⁰ galima spręsti, kad tada Jablonskis taisė įvardžius su dalelyte *tai* (*kokis tai*), *tūlas*. Įdomu, kad jis mėgino skirti įvardžių *vienas kitas* ir *vienas antras* reikšmes: pastarasis buvo rekomenduojamas vartoti, kalbant apie du dalykus (83, 95). Įvardžio *keletas* neteikė vartoti su negyvu daiktus reiškiančiais daiktavardžiais, todėl taisė: *keletas* sa- vaičių = *kelios* savaitės (35).

Jablonskiui į akis buvo kritusios ir netaisyklingai vartojamos įvardžiuotinės formos. Čia jis pataisė tokius įvardžiuotinius būdvardžius: kelia žmoguje *geriausiuosius* (=geriausius) jausmus (52), buvo iškeltas *iškilmingasis* (=iškilmingas) bankietas (173).

Tęsdamas 1901 m. gramatikoje pateiktų sangražinių veiksmažodžių vartosenos norminimą, jis taisė tokius veiksmažodžius: *nusistebėti*=nustebti (289, 328), *keltis*=kilti (256), pinigai *pasilieka*=palieka (139), sau *padaryti*=sau pasidaryti (92), klebonui *rūpinanties*=besirūpinant, rūpesniu (175). Neturint platesnių kontekstų, sunku nustatyti, kodėl netiko *nusistebėti*, *keltis*: vargu ar jų apskritai neteikė.

Kaip ir 1911 m. sintaksėje, Jablonskis taip pat rūpinosi veiksmažodžio laikų ir nuosakų vartoseną (11, 38, 109).

Tačiau daugiausia energijos, laiko ir kantrybės reikalavo iš Jablonskio dalyvių vartosenos norminimas. „Vilčiai“ jis siūlė vartoti: vietoj pirmiau *mokamų* % = vietoj pirmiau *mokėtų* % (120), dar nebuvo vakaro, kur taip *pasisektų*=kur taip būtų *pasisekęs* (287, 316).

Palyginti daug, kaip rodo L. Giros užrašai, Jablonskis taisė reikiamybės dalyvius, pavyzdžiui, jam kėlė įtarimo (gal ir be reikalo?) dalyvis *girtinas* tokia sakinyje: „Aukojimas visuomenės reikalams yra lab. gražus ir *girtinas* dalykas“. Prie to sakinio užrašytas toks komentaras: „*Girtinas* — *tik tas, kuris dar reikės girti, pjautini rugiai*“ (42). Visiškai suprantama, kad reikėjo taisyti tokius atvejus: *stebėtina*=nuostabu (63, 305); važinėti *abejotinomis* (=abejotamomis) vėžėmis (112), tokia kariuomenė vargiai lengvai *sumuština*=sumušama (230).

Kaip žinome, Jablonskis jau „Varpo“ laikais ėmė taisyti veikiamosios rūšies esamojo laiko dalyvius tais atvejais, kai jie turėdavo paskirties reikšmę. Tada tie taisymai didelių prieštaravimų nesulaukė, nors kai kas ir siūlė vartoti „*kuliančių* mašiną“. Bet tų abejonių negalima nė lyginti su ta audra, kurią sukėlė Jablonskio oponentai 1911—1913 m., ypač išėjus

⁵⁰ L. Giros užrašyti atvejai nepateko į autoriaus apybraižą „Jono Jablonskio gramatiniai taisymai“ (K., „Sviesa“, 1976).

„Rašomosios kalbos dalykams“. Juose buvo tokių taisymų, kaip *kurstantis* (=kurstomas) straipsnelis, mokslą *keikiąs* (=mokslo keikiamas) straipsnis, *svaiginantys* (=svaiginamieji) gėrimai ir kt.⁵¹

M. Sikšnys dėl šių Jablonskio rekomendacijų pareiškė, kad „daug lyčių „žmonės“ vartoja netaisyklingai, ne pagal gramatikos ir logikos reikalavimus, ir tų lyčių, žinoma, negalima priimti literatūroje“. Todėl visa, „kas prieštarauja gramatikai ir logikai („valgomas šaukštas“, „dirbamas kambarys“, „sprendžiamas balsas“, „dainuojamasis kraštas“ ir t.t.)“, jo nuomone, reikią atmesti⁵². Tarsi logiškesni pasakymai būtų „valgantis kambarys“, „dirbantis kambarys“! Tačiau M. Sikšnij Jablonskiui buvo nesunku įtikinti klystant⁵³. Visai kitas dalykas buvo įtikinti A. Jakštą.

A. Jakštui tokia neveikiamųjų dalyvių vartoseną buvo „suvalkietiška“. Jis pamfletiško stiliaus straipsnyje stengėsi ją suniekinoti kartu su Jablonskiu⁵⁴. Toji Jakšto neapykanta „suvalkietiškiems“ dalyviams išlindo ne pirmą kartą: 1912 m. jis peikė terminą „rašomoji kalba“⁵⁵. Ir Jablonskis susilaikė neatsakęs jam tik dėl J. Tumo⁵⁶. Tad Jablonskis, kaip suvalkietis, nesitikėdamas paveikti visuomenės ir atremti Jakšto priekaištų, kreipėsi į K. Būgą, siūlydamas jam atsakyti į Druskiaus priekaištus ir dėl termino „rašomoji kalba“, ir apskritai dėl neveikiamųjų dalyvių. „Mano atsakymas būtų jam,— aiškinosi Jablonskis,— tiktai autokrato **suvalkiečio** anarchisto žodelis. Jam turėtų atsakyti Kauno gubernijos Lietuvos „dauguomenės rimtas filologas“⁵⁷.

K. Būga paklausė Jablonskio prašymo ir, gavęs iš jo kiek pavyzdžių (be kita ko, Zemaitės sakinį „**Šnekamoji kalba** dabar daug kuo skiras nū **rašomosios**“)⁵⁸, parinęs dar faktų iš senųjų raštų ir tarmių, 1914 m. išspausdino „Vaire“ du straipsnius apie dalyvių vartoseną, visiškai paremdamas Jablonskio nuomonę⁵⁹.

Po K. Būgos straipsnių visi turėjo sutikti, kad neveikiamųjų dalyvių vartojimas nėra nei Jablonskio prasimanymas, nei siaura „suvalkietybė“. Tad iš principo laimėjo Jablonskis. Tačiau tai visai nereiškia, kad atskirais atvejais negali būti

⁵¹ Rašomosios kalbos dalykai. V., 1912, p. 14—15.

⁵² Ten pat, p. 30—31.

⁵³ Š i k š n y s M. Sparnai. V., 1973, p. 272.

⁵⁴ D r u s k i u s. Kalbos dalykai.—„Draugija“, 1913, t. XIX, Nr. 74, p. 154—161.

⁵⁵ D r u s k i u s. Mūsų rašytinė kalba ir jos taisytojai.—„Draugija“. 1912, t. XVIII, Nr. 71—72, p. 263.

⁵⁶ Z r. Jablonskio laiška J. Tumui (1913.I.9).—„Kalbotyra“, 1962, t. V, p. 111.

⁵⁷ Jablonskio laiškas K. Būgai (1913.III.8).—„Kalbotyra“, t. V, p. 106.

⁵⁸ Jablonskio laiškas K. Būgai (be datos, pieštuku „14.III.13 m.“).—VUB, D 804.

⁵⁹ B ū g a K. Rinktiniai raštai, t. I. V., 1958, p. 531—536, 543.

prieštaravimų bendrajam Jablonskio principui. Mat tarmėse ir senuosiuose raštuose veikiamųjų ir neveikiamųjų dalyvių vartojimo santykis nėra vienodas: dažnai vietoj „nelogiškojo“ neveikiamojo dalyvio pasakomas ir „logiškesnis“ veikiamasis dalyvis.

Ir pats Jablonskis nebuvo linkęs beatodairiškai vartoti pažymintais neveikiamuosius dalyvius. Yra keli pavyzdžiai, kur jis šalia jų paliko ir veikiamąjį dalyvį. Pavyzdžiui, 1915 m. „Vaire“ jis davė tokius pavyzdžius: „tekąs (bėgąs, bėgamas, tekamas) vanduo kur kas geresnis; telkšąs (stovįs, stovimas) vanduo kenkia žmogaus sveikatai“ (IV 206). Dar ryškesnį pavyzdį randame po 15 m. išleistuose „Linksnuose ir prielinksniuose“ (1928 m.): „Kirvio kotą atitiko — rado tam tikrą, tinkamą, tinkantį jam kotą“ (RR I 607; kursyvas mūsų.— A.P.).

Dažniausiai kalboje svyruoja iš negalininkinių veiksmoždzių padarytų veikiamųjų ir neveikiamųjų dalyvių vartojimas. Todėl bendrinėje kalboje tam tikrų dalyvių sinonimiškumas, kaip ir Jablonskio pateikti pavyzdžiai, gali būti toleruojamas⁶⁰. Gal ir buvo teisus P. Skardžius, kad ir kiek per karštai teigdamas, jog veikiamuosius ir neveikiamuosius dalyvius skirsiąs ten, kur tą skirtumą aiškiai darą ir patys žmonės, bet kur to skirtumo jie nedarą, ir jis neturįs teisės „visa subrukti į tam tikras griežtas, apibrėžtas taisykles...“⁶¹

Be kita ko, analogišką problemą apie 1914 m. yra sprendę ir latviai: kaip taisyklingiau sakyti, ar *reibinoši*, ar *reibināmi* dzērieni (svaiginantieji ar svaiginamieji gėrimai). J. Endzelyns, kuris buvo paprašytas būti to ginčo arbitru, pažiūrėjo į šias konstrukcijas kitaip, negu Jablonskis: jis pripažino, kad apskritai neveikiamieji dalyviai šiais atvejais geresni, bet sutiko čia sakyti ir veikiamąjį dalyvį — atsižvelgti į paplitimą⁶².

Jablonskis, siūlydamas pasakymus „*kurstomas* straipsnis, *svaiginamieji* gėrimai“, buvo linkęs pirmenybę duoti sistemai. Tačiau, vertinant tuometinę jo poziciją, reikia atsiminti, kad jis turėjo ginti net patį neveikiamųjų dalyvių vartojimo principą. Juk A. Jakštas jį iš esmės neigė kaip svetimą, skelbdamas, kad tokie pasakymai, kaip „*tepamasis* aliejus“, „be abejo yra atėję pas mus iš Suvalkijos su Rygiškių Jonu, kurs ešąs jų pirmasis apaštalas ir skelbėjas“⁶³.

⁶⁰ Žr. Ambrazas V. Esamojo laiko neveikiamųjų dalyvių būdvardinė vartoseną.—„Kalbos kultūra“, 1964, sąs. 7, p. 34—35; be to, plg. „Gimtoji kalba“, 1936, Nr. 12, p. 158.

⁶¹ Skardžius Pr. Kalbos mažmenos.—„Svietimo darbas“, 1926, Nr. 4, p. 400.

⁶² Žr. Endzelins J. Darbu izlase, t. II. Rīgā, 1974, lp. 543—544.

⁶³ Druskus. Kalbos dalykai.—„Draugija“, 1913, t. XIX, Nr. 74, p. 157.

Šiandien galime pripažinti, kad A. Jakštas buvo visiškai neteisus, nors ne visais atvejais vartojame ir Jablonskio teiktus pasakymus su neveikiamaisiais dalyviais. Pavyzdžiui, jau 1935 m. L. Dambrauskas pastebėjo, kad kalbos norma sakyti *pasus duodančios įstaigos*, o ne „pasų duodamosios įstaigos“⁶⁴. Dabar mums, rodos, nekyla mintis taisyti tokius pasakymus, kaip „pasakė *buržuazinę santvarką demaskuojančią kalbą*“ ar „Vilniaus „Terμοizoliacijos“ instituto specialistai kuria *garsą sugeriančias medžiagas*“. Tad analogiškai šiandien netaisytume ir Jablonskio neteiktojo pasakymo „*mokslą keikiąs straipsnis*“, nes nesakome „*garso sugeriamos medžiagos*“, „*buržuazinės santvarkos demaskuojama kalba*“ ir pan.

Tokie pakitimai — natūralus kalbos reiškiny, ir dėsnis, kuris tiko bendrinės kalbos pradiniame etape, ne visada tveria jos tolesnėje raidoje.

Neketindami šiuo kartu apibūdinti visų Jablonskio morfologijos taisyčių, čia pateikiame tik pluoštą pavyzdžių iš L. Girus užrašų, visų pirma su prieveiksmais:

matomai, jis nori=*matyt*, jis nori (181); *įtikinančiai*=*įtikinamai* (166); prie savo *mirštamai* (=mirtinai) sergančio tėvo (271); bet *visgi*=betgi (65); *vis gi*=visdelto (150); *taipogi*=taip-pat.

Nemažą grupę sudaro jungtukų taisyčiai, pvz.: *kūo* tolyn, *tu* smarkyn=*Juo* toliau, *tu* smarkiau (86); iš to *nė* jums, *nė* mums naudos nebus=nei ... nei (234); *tečiaus*=tačiau (23). Įdomu, kad tada dar vietoj *vienok* jis siūlė *vienog* (23), kurio vėliau visiškai atsisakė.

Labai intensyviai Jablonskis tada taisė neigiamą tarinio vartojimą šalutiniuose nuolaidos aplinkybės sakiniuose (apie tai kalbėta jau anksčiau, analizuojant 1911 m. sintaksę), pvz.: kiek *neaprašinėtum*, vis dar neaprašysi=Nors kažin kiek aprašinėtum (309, be to, 246, 247, 274, 284). Toks intensyvus ir ūmus taisyimas rodytų jo pradžia. Jam akstiną galėjo duoti J. Endzelyno straipsnis „Latvių skoliniai iš slavų kalbų“⁶⁵. Tiesa, tas straipsnis buvo išspausdintas 1899 m. žurnale „Živaja starina“, tad praėjo daugiau kaip dešimt metų, kol Jablonskis, atkreipęs akis į šią konstrukciją, ėmė intensyviai tokius pasakymus taisyti.

Paprastai visi vėlesni Jablonskio veiklos vertintojai vieninškai pripažino, kad jo didžiausi pasiekimai yra sintaksėje. Ryškūs jie ir apžvelgiamuoju laiku: be 1911 m. sintaksės, Jablonskis daug taisė linksnių vartojimą — vietoj dalies kilmininko sakomus vardininkus ir galininkus, netaisyklingai įna-

⁶⁴ Dambrauskas L. Jakštas ir rašomoji kalba.—„Židinys“, 1935, t. XXII, p. 130.

⁶⁵ Endzeliņs J. Darbu izlase, t. I. Rīgā, 1971, lp. 113.

gininkais reikštus tarinius, nebūdingus lietuvių kalbai vietininkus, įvairiais linksniais išreikštus papildinius ir aplinkybes.

Beveik visi šie taisymai sulaukė taip pat prieštaravimų. Pavyzdžiui, Jakštui netiko, kam Jablonskis siūlė vartoti dalies kilmininką tokiais atvejais: Dabar yra *vilties*, kad ligonis išgis; Aš turiu *teisės* ir *noro* čia dirbti; Ar jis turi *proto*?⁶⁶ Kritikuodamas Jablonskį už tarinio įnagininko taisymus, jis suabsoliutino vardininko vartojimą ir tuo būdu smarkiai iškraipė Jablonskio rekomendacijas⁶⁷.

„Vilties“ redaktoriai labai piktinosi dėl Jablonskio rekomendacijos vartoti nederinamuoju pažyminiu ne vietininką (Teisėju *Garliavoje* vyriausybė paskyrė...), o kilmininką (*Garliavos* teisėju). Jablonskio teiktąją konstrukciją viltininkai suprato labai siaurai: *Garliavos* teisėjas — tai toks teisėjas, kuris teisia Garliavą (kaip *vagies teisėjas*). Jie teigė, kad Maskvoje gyvenantis ir dirbantis profesorius taip pat nesąs *Maskvos* profesorius, nes jai neskaitąs lekcijų. Jis tegalys būti „profesorius *Maskvoje*“. Lietuvių kalboje nederinamasis kilmininko pažyminys turi ne vieną reikšmę, kaip suprato „Vilties“ bendradarbiai. Jų nepagrįstus samprotavimus Jablonskiui nesunku buvo atremti (IV 131, 169).

Sia proga verta prisiminti, kad, praėjus šešiolikai metų, buvo dar kartą mėginta „pakeisti“ tuos nederinamuosius kilmininko pažyminius: 1930 m. „Vaire“, o 1931 m. atskiroje brošiūroje Z. Žemaitis ėmė urmu „reformuoti“ lietuvių kalbą, guidamas iš jos kilmininkus⁶⁸.

Tiek 1914 m. „Vilties“ redaktoriai, tiek Z. Žemaitis yra geriausias pavyzdys, kur gali nuvesti diletantiškas požiūris į kalbos reiškinius. Diletantizmui būdinga pastebėti kurią vieną reiškinio ypatybę, kokį bruožą ir jį suabsoliutinti. Specialistas, šiuo atveju Jablonskis, gynęs tokius kilmininkus, atsižvelgė į kompleksą ypatybių, kurios visos kaip tik leidžia vartoti tiek „*Garliavos* teisėją“, tiek Z. Žemaičiui pasirodžiusius netikslius junginius „*Siaulių valdžios berniukų gimnazija*“, „*Kauno pradžios mokykla*“, „pašalpa duodama nuo *ketvirtos ligos dienos*“ ir t.t.

Žinoma, tokios absurdiškos teorijos negali pakeisti kalbos, bet jos atitraukia visuomenę ir kalbininkus nuo tikrųjų problemų, sukelia abejonių kalbininkų darbu, jų teisumu. Ypač tokios „teorijos“ nepageidaujamos tada, kai bendrinė kalba nėra dar susiformavusi, kai ji neturi visuomenėje tvirtų šaknų, tradicijų.

⁶⁶ Druskus. Rašomosios kalbos dalykai [...].—„Draugija“, 1912, t. XVIII, Nr. 68, p. 286.

⁶⁷ Ten pat, p. 286—287 (plg. IV 115—118).

⁶⁸ Žemaitis Z. Mūsų kalbos matematiškumo ir reformos reikalai. K., 1931, p. 8—23.

Niekam nereikalingos diskusijos ypač buvo nenaudingos Jablonskiui: iš esmės jis buvo vienas, jo niekas, net ir K. Būga, negalėjo čia paremti. O laiko buvo maža: prieš akis buvo dešimtys ir net šimtai problemų, kurias tik jis galėjo spręsti. L. Giros užrašai rodo, kad jam didelė problema buvo (beje, ji ir šiandien neišspręsta) linksnių vartojimas su bendratimi. Štai vienu atveju Jablonskis taisė taip: „tai duoda vilties pasiekti *tikslą* = *tikslui* pasiekti“ (281), o kiek toliau dėl to paties sakinio „duoda vilties pasiekti *tikslą*“ suabejojama: prie jo parašyta „... *tikslui? tikslo? tikslas?*“ (298). Šiandien mes čia teiktume **galininką**.

Emės dar Mintaujoje norminti prielinksnių vartojimą, Jablonskis ir dabar toliau tęsė pradėtąjį darbą: nemaža jų taisė straipsniuose, nemaža jų pataisytų yra ir L. Giros užrašuose. Jie ypač vertingi tuo, kad parodo, kaip sunkiai, kartais klumpant, buvo grindžiamos tikrosios prielinksnių vartojimo normos.

Sakytume, ypač keblu buvo tam tikrais atvejais nuspręsti, kaip vartoti prielinksnių *į*. Ne visi Jablonskio sprendimai buvo pagrįsti, todėl vėlesnė praktika dalį jų atmetė.

Tuo laiku Jablonskis taisė prielinksnių *į* prie veiksmažodžių *rinkti, pakelti, pakviesti, įsirašyti, išventinti*, teikdamas čia tarinio vardinei daliai įnagininką, pvz.: *įsirašyti į narius* = nariu (89), *išventintas į kunigus* (90), *į ekspertus* (=ekspertais) buvo pakviesti (209); pakeltas *į kanauninkus* = kanauninku (251), *į valsčiaus viršininkus* (=viršininkais) turi būti renkami (282, 299).

Su šia grupe labai artimai siejasi ir prielinksnis *į* prie veiksmažodžio (*pa*)*virsti* (pvz.: *virsti į pasaulio pastumdėlius* = pastumdėliais (126), pavirsta *į dievai žino ką* = dievai žino kuò (156). Tačiau vėliau Jablonskis to junginio (*pa*)*virsti į ką*) netaisė, nors pats, rodos, jo taip pat nevartojo. Gyvojoje kalboje tai labai paplitusi konstrukcija. Jos nevengė ir J. Balčikonis.

Jablonskis taisė dabar įsigalėjusią konstrukciją *kandidatas į ką*. Iš karto Jablonskis pasakymą „kandidatas *į* vyskupas“ pataisė „*vyskupo* kandidatas“, bet paskiau kilmininką nubraukė ir parašė „kandidatas *vyskupu*“ (130). Paskui ilgus metus šios konstrukcijos jis netaisė, kol pagaliau 1926 m. savo teiktąjį įnagininką vėl pakeitė vardo kilmininku — *vyskupo* kandidatas (žr. V 45, 59).

Kaip matome, nepigu buvo apsispręsti. Panašių sunkumų kėlė ir prielinksnių *ant, apie, iš, su* norminimas. Pavyzdžiui, vienu kartu Jablonskis tą patį sakinį „Didelę nuodėmę prisieėmė *ant save*š tie, kurie...“ taisė taip: „...prisieėmė *į save*“ (291), o antru kartu — „gal *sau pasiėmė*“ (330). Įdomu, kad tuo laiku Jablonskiui netiko būdo aplinkybės, išreikštos prie-

linksniu iš ir kilmininku: jas keitė prievieksmiu ar įnagininku; pvz.: Aš rėmiausi iš *dalies* (=dalinei) savo gražiausiais įspūdziais (117), pardavinės iš *licitacijos*=licitacija (210), iš *visų pastangų* (=visomis pastangomis) stengsis (295). Vėliau, jau po Pirmojo pasaulinio karo, jis kaip tik propagavo iš *dalies* ir juo keitė prievieksmį *dalinei* (V 182—183). Taip pat teikė tokius pasakymus: „sustatytas ... iš *visų darbo taisyklių*“ (V 145), „laivas buvo padarytas iš *naujausių technikos reikalavimų*“ (IV 93) ir kt.

Rašybos problemos. Jablonskio norminamąjį leksikos, o ypač gramatikos (sintaksės) darbą sunkino toji aplinkybė, kad jis tuo laiku neturėjo nė vieno savęs verto oponento. Vienintelė sritis, kur toks oponentas ėmė rastis, buvo rašyba. Jausdamas, kad bręsta K. Būga rašybininkas ir laukdamas iš jo rašybos vadovėlio, iki pat 1914 m. Jablonskis neparašė nė vieno straipsnio rašybos klausimais. Trokšdamas jos vienybės, kurią turėjo duoti, kaip jam rodėsi, būsimasis vadovėlis, jis ne kartą atsisakė savo, kriaušaitiškų principų (pvz., ėmė rašyti *šlapjas, lietuvojų, priešdėlį in-* ir t.t.).

Apie rašybos dalykus Jablonskis su K. Būga daug tarėsi minėtuose laiškuose. Šis, savo vyresniojo kolegos veikiamas, atsisakė ne vieno neapgalvoto projekto, ir Jablonskis turėjo pagrindo tikėtis, kad jų požiūriai, draugiškai diskutuojant, pagaliau visiškai suartės. Ir Jablonskis tuo tikslu buvo pasirengęs padaryti nuolaidų.

1913 m. K. Būga „Draugijoje“ išspausdino straipsnį „Rašybos mažmožiai“⁶⁹, kuriame išdėstė savo pažiūras į rašybos problemas. Tai buvo lyg ir savotiškas rašybos vadovėlio prospektas ar teorinė įžanga. Matyt, daugelis K. Būgos teiginių Jablonskiui buvo visai netikėti, iš anksto bendrai nesvarstyti ir jam nepriimtini. Kadangi straipsnis buvo viešas dalykas, tai jis laikė teise ir pareiga savo nuomonę viešai pareikšti. Tokiomis aplinkybėmis 1914 m. „Viltyje“ Jablonskis išspausdino išsamų K. Būgos rašybos principų įvertinimą — straipsnį „Rašybos dalykai“ (III 49—67).

Tiek K. Būga, tiek Jablonskis savo straipsniuose pateikė gana plačią lietuvių bendrinės kalbos rašybos raidos po P. Kriaušaičio gramatikos apžvalgą. Jablonskis labai glaustai, vienais pavyzdžiais, išdėstė devynis K. Būgos rašybos atvejus. Daugeliui jų (beje, šiaip ar taipėjusių iš paties Jablonskio) jis pritarė, pavyzdžiui: *suk, bėk* (ne „sukk“, „bėgk“); *rytas* ir *siūlas* (ne „ritas“ ir „siulas“); *trys, pirtys, jūs, skystas* (ne „trįs“, „pirtįs“, „jūs“, „skįstas“); *mezdamas, vezdamas* (ne „mesdamas“, „vesdamas“).

⁶⁹ B ū g a K. Rinktiniai raštai, t. I, p. 384—400.

Abiejų kalbininkų požiūriai labiausiai skyrėsi trimis atvejais.

Jablonskis, sutikdamas su K. Būgos nuomone, kad reikėtų visur rašyti arba priešdėlį *in-*, arba *į-*, skyrėsi nuo jo tuo, kad siūlė apibendrinti pastarąjį. K. Būga priešdėlį *in-* teikė dviem motyvais: prisiderintų prie rytų aukštaičių tarmių ir būtų išvengta „tokių baisenybių, kaip antai: *įeiti, įėjimas*“⁷⁰. Jablonskis priešdėlio *į-* vartojimą grindė štai kuo: 1) nuosakumas reikalaujant vartoti šalia priešdėlio ir atitinkamą prielinksinį (šalia *in-* ir prielinksinį *in*); 2) tradicija rašyti „į miestą“ ir „įdėti“, einančia iš Prūsų ir pirmųjų laikraščių; 3) nereikia bijoti tokių baisenybių, kaip *įeiti* ir *įėjimas*, nes, rašydami *medsargis, išsižioti*, turime beveik tokių pat baisenybių.

Iš tikrųjų visa lietuvių bendrinės kalbos raida prieštaravo K. Būgos nuomonei, ir šiuo atveju Jablonskis buvo visiškai teisus, teikdamas priešdėlį *į-* (išskyrus tokius žodžius, kaip *inkilas, indas*).

To negalėtume pasakyti dėl Jablonskio reikalavimo, priešingo K. Būgai, rašyti būsimojo laiko kamienuose nosines (*gerįsiu, gyvęsiu*). Jis tą reikalavimą grindė keliais argumentais: tradicija (Prūsų lietuvių raštai, Kriaušaičio gramatika); išlaikomas dėsnis, kad *n* iškrinta prieš *s* visuose vientisiniuose žodžiuose, išskyrus penktosios linksniuotės vienaskaitos kilmininką (*akmens*) ir sudurtinius žodžius (*skanskoniai*). Jablonskis net griebėsi argumento, kad, rašant čia *ę, į*, kiekviena tarmė galėsianti tarti savaip (*gyvęsiu, gyvensiu, gyvinsiu*). K. Būga rėmėsi tuo, kad su *n* tarią daugumas lietuvių, tokia forma labiau paplitusi senuosiuose raštuose⁷¹. Šiuo kartu Jablonskis pralaimėjo: daugumos kalbančiųjų sąmonėje bendraties ir būsimojo laiko kamienu ryšys buvo toks stiprus, kad lengviau buvo atsisakyti vakarų aukštaičių šnektoms būdingo nuoseklumo, negu įtikinti vartoti formas *gyvęsiu, gįsiu*. Ir pats Jablonskis veikia, jau 1915 m., sutiko, kad čia geriau vartoti formas *pinti, pinsiu, gyvensiu, pasensta*⁷².

Šiandien, kai pripratome rašyti *lūžta, grįžta*, rodos, visai neprotinga rašyti *lūšta, grįšta* (čia *š < ž + st*, plg. *grįš < grįž + +s*). A. Jakštas, o vėliau minėtame straipsnyje ir K. Būga buvo tos nuomonės, kad čia, esamajame laike, reikia rašyti *ž*, kaip ir bendraties kamiene. Beje, ir jie nebuvo pirmieji — taip rašė A. Sleicheris, A. Juška ir net K. Sirvydas. Toks rašymas grindžiamas jau anksčiau minėtu vienodos šaknies pagrindu: vienodai rašoma *lūžti* (*ž* rašoma iš kilmės) ir *lūžta* (*ž* negalima paaiškinti nei kilme, nei tarimu), nes „nenorima

⁷⁰ Ten pat, p. 391.

⁷¹ Ten pat, p. 389.

⁷² Jablonskis J. Rašybos dalykai. V., 1915, p. 63.

dvejaip rašyti dviejų vienodai tariamų to paties žodžio šakny⁷³.

Tiek rašymas *pinsiu*, tiek *lūžta*, tiek *žūva* (iš kilmės turėtų būti *žuva*, kaip ir *bąla*), tiek *vesdamas* sudaro iš esmės vieną rašybos atvejį, pagrįstą analogijos principu, kuris kalbos praktikai, bent šiais atvejais, yra patogesnis, negu kiti principai — kilmės ar tarimo. Todėl Jablonskio argumentas, kad nebūsią kaip mokiniui paaiškinti, kodėl skirtingai rašome vienos kilmės garsus *lūžta* (iš *lūž+sta*) ir *lūšiu* (iš *lūž+siu*) (III 63), vis dėlto nebuvo pakankamai svarus. Po kelerių metų Voroneže Jablonskis taip pat ėmė rašyti *lūžta* (III 158).

Iki pastarųjų dienų čia aptildama, čia vėl įsiliepsnodama tęsiasi diskusija — rašyti ar nerašyti *j* po *b*, *p* žodžių *bjauru*, *pjauti* ir *spjauti* šaknyse. Tos diskusijos pradžia — minėti K. Būgos ir Jablonskio straipsniai. Pirmasis, atsisakęs joto po lūpinių priebalsių galūnėse (*šlapjas*, *labjau*, *vemja*, *avjū*), karštai sukilo prieš Fr. Kuršaičio ir P. Kriaušaičio principą rašyti *biaurus*, *piauti*⁷⁴.

1911 m. sintaksėje Jablonskis, kaip sakyta, buvo pasidavęs K. Būgos įtakai, bet netrukus vėl grįžo prie 1901 m. gramatikos rašybos principų.

Jablonskis polemikoje su K. Būga rašymą *biaurus*, *piauti* ir *spiauti* grindė pirmiausia tuo, kad šiuose žodžiuose priebalsiai *p*, *b* tariami minkštai (po jų girdimas ir *j*), todėl tą minkštumą ir reikėtų žymėti įprastai, kaip ir kitur, raide *i* (III 63).

Siame ginče, kad ir paradoksalu, mūsų nuomone, teisos abi pusės: K. Būga, siūlydamas rašyti *bj*, *pj*, atsisakė nuo minkštumo žymėjimo, o Jablonskis, teikdamas rašyti *pi*, *bi*, žymėjo minkštumą, bet atsisakė žymėti vieną garsą. Tai jis darė sąmoningai, nes aiškiai suvokė, kad „rašydami *p i a u t i*, *b i a u r u* mes visų tarimo ypatybių, žinoma, neišreiškiame, kaip jų neišreikštume *pjauti*, *bjaurus* (plg. „apjojo ir pjovė“)“ (III 63).

Jablonskio principas laimėjo. Tačiau žymėti šiose šaknyse minkštumą *bi*, *pi*, aukojant vieną garsą (*j*), vis dėlto nebuvo racionalu. Tuo labiau, kad junginyje *bj*, *pj* minkštumo žymėti nė nereikia: garsas *j* visada minkštas, o *b*, *p* minkštumą galėtume aiškinti asimiliacija, kaip ir žodžiuose *plikas*, *bliauti*. Rašymo *biaurus*, *pabiuro*, *piauti*, *piovė* nepatogumus imame jausti dabar: viena, pastebima, kad ši rašyba veikia tartį — mokyklose išmokstama tarti paraidžiui, be *j*, o antra vertus,

⁷³ Jonikas P. Jablonskinės rašybos pagrindai.—„Židinys“, 1940, t. XXXI, p. 46.

⁷⁴ Būga K. Rinktiniai raštai, t. I, p. 391—392.

imamas tarti *j* tokiuose tarptautiniuose žodžiuose, kaip *biuras*, *biudžetas*, *piurė*.

Tuo, matyt, reikėtų aiškinti ir šį faktą, kad per 60 ar 50 metų, kai įsigalėjo Jablonskio teikimas rašyti *biaurus*, *piauti*, kiekvieną kartą rašybos reformatoriai pirmiausia atakuodavo šį atvejį.

1915 m. Jablonskis išspausdino didelį poleminį straipsnį apie A. Jakšto brošiūroje „Mūsų alfabeto klausimas“⁷⁵ teikiamas radikalias lietuvių rašybos reformas (III 67—86). Ši polemika ryškiau atskleidžia abiejų priešininkų ne tik skirtingas pažiūras, bet ir visai skirtingus charakterius.

A. Jakštas parašė scholastiškai mokytą darbą, kuris iš pirmo žvilgsnio nepatyrusį žmogų gali net apstulbinti: čia ir rašybos istorijos apžvalga, kur nurodoma, kiek raidžių yra žydų, graikų, lotynų, prancūzų, rusų raidynuose; čia ir kelios lentelės, rodančios, kaip buvo garsai žymimi senuosiuose lietuvių raštuose; čia ir šeši dėsniai (sakytume, aksiomos), kuriais turįs remtis kiekvienas geras alfabetas; čia ir, žinoma, „sukritikavus“ Kriaušaitį, receptas, kaip išgydyti lietuvių rašybos negales.

Tačiau visa sugriūva, kai paskaitai Jablonskio straipsnį, pagrįstą griežta logika, kylančia iš kalbos faktų, bet ne iš apriorinių principų. Pavyzdžiui, Jablonskio atkirtis A. Jakštui dėl raidės *y*: „A. Jakštas sako, kad gero alfabeto raidės turinčios būti vienos giminės, kad neturį būti raidžių tarpe mišinio, ir dabartinį mūsų *y* („*y g r e c*“) „nereikalingą, netinkantį mums“, keičia raide *i*. Raidės *y* Jakštas, spėju nekenčia daugiausia dėl jos „graikiškumo“ [...]. Bet prieš raides *k*, *z* nieko nei vienas, nei antras (turimas čia galvoje Filografo slapyvardžiu pasirašyto straipsnio autorius.—A.P.) neturi, nors ir jiedvi yra „graikų“ rašybos kilmės“ (III 79—80). Neapsirikime, kad tokių prieštaravimų A. Jakšto brošiūroje Jablonskis rado labai daug.

Kalbininkas ir visuomenė. A. Jakštas ir jo šalininkai labai žavėjosi kai kuriomis Vydūno rašybos ypatybėmis, todėl Jablonskis jautė reikalą panagrinėti, kuo ji nepaprasta. Tuo tikslu 1915 m. „Vaire“ jis išspausdino straipsnį „Vydūno rašyba“ (III 86—90). Jame iškelta viena aplinkybė, palengvinusi Vydūnui sudaryti palyginti vieningą ir nuoseklią rašybą: tai, kad „rūpintis įtikti visiems žemaičiams ir rytų aukštaičiams — jam nereikia ir už tą nesirūpinimą niekas jo tenai, žinoma, nebars“ (III 86). Šie Jablonskio žodžiai skamba kaip priekaištas ne vienam jo oponentui, kalbos „specialistui“, turėjusiam įžūlumo be išmanymo atmesti Jablonskio teikimą tik todėl, kad tokio žodžio ar formos nesą jo parapijoje.

⁷⁵ Jakštas A. Mūsų alfabeto klausimas. K., 1914, 27 p.

Kad tai ne prasimanymas, galima pacituoti ne vieną tokį pavyzdį, kaip šį: „Negalima brukti Žvingiečiams (paprusiečiams) žodį skaičių, nes tenai tas žodis nevartojamas, bet vartojamas žodis skaitlius, skaitlingas ir t.t.“⁷⁶ Pagaliau ir A. Jakštas-Druskus plūdo Jablonskį daugiausia dėl to, kad šis buvo „suvalkiečių“ kalbos atstovas. Jis net padarė tokią išvadą: „Iš tų ilgų filologiškų ginčų man (A. Jakštui.— A.P.) paaiškėjo vienas dalykas — tai pilniausia antitezė tarp lietuvių suvalkiečių ir kauniečių“⁷⁷. Ką galima galvoti apie Jakšto sugebėjimą blaiviai vertinti faktus, turint prieš akis tokį pareiškimą?

Tokie ir tolygūs samprotavimai, žinoma, gerokai nervino Jablonskį. Nervino jį išryškėjęs įvairių redaktorių, publicistų, rašytojų abejingumas kalbos kultūrai, jos ignoravimas, nenoras gilintis į kalbos dalykus ir juos šiaip ar taip spręsti. Į Jablonskio priekaištus naujoji karta ėmė atsakinėti priekaištais, kad ne kalbininkai kurią kalbą ir rašybą. Tuo lyg norėta pasakyti, kad niekam vertas ir kalbininko rūpinimasis kalbos taisyklingumu. Beje, ir K. Būga neatsargiai, kaip ne kartą susižavėjusiam kokia idėja yra pasitaikę, pritarė Jablonskio kritikai.

Diskutuojant Jablonskiui su įvairiausio plauko oponentais, po dešimties metų nuo spaudos atgavimo pirmą kartą lietuvių kultūros istorijoje iškilo kalbininko ir visuomenės santykių problema, dėl kurios su ypač didele aistra bus ginčijamasi dar po dešimt metų.

1914 m. Jablonskis, atsakydamas K. Būgai dėl jo teiginio, kad visuomenė galinti nesiskaityti su kalbininko rekomendacijomis, rašė: „Pats aš į paliestą čia dalyką šiaip žiūriu. Rašyba yra praktikų ir kalbininkų padaras. Rašybą su t v a r k o visur tam tikri kalbininkai, tik šie, tvarkydami ją, turi prieš save visuomet ir praktikų įpratimus, jų norus. Ir mes, tvarkydami rašybą, turėsime, man rodosi, reikalo su praktikais (rašytojais, spaustuvinkiniais, skaitytojais...) ir su kalbininkais. Rašomosios kalbos kalbininkai paprastai nesudaro. Gyvenant normalinėse aplinkybėse, ji rašytojų ir tiesiog tautos tėra padaras. Mūsų rašomojoje kalboje tenka betgi ir kalbininkams daug darbo: mūsų rašomoji kalba auga ne paprastai, ne taip, kaip ji kitur yra augusi. Mūsų rašytojai yra skaitę iš mažų dienų tikrai svetimus raštus, nieko gražiai lietuviškai parašyta jie besimokydami negirdėjo, jų daug kas visiškai atpratę ir nuo savos kalbos ypatybių, nuo jos dvasios; jie beveik visi ir dabar gyvena miestuose, kur retai tegirdi gyvos savo žmonių kalbos [...]. Gyvenant tokiose aplinkybėse, daug bus dar-

⁷⁶ Žvingietis. Kalbos dalykai.—„Draugija“, 1913, t. XIX, Nr. 75, p. 282.

⁷⁷ Druskus. Kalbos dalykai.—„Draugija“, 1913, t. XIX, Nr. 74, p. 160.

bo mūsų rašomojoje kalboje — ir kalbininkams; reikia tik, kad rašytojai imtų rimtai žiūrėti į savo darbą — kad jie imtų tikrai naudotis, tarp ko kita, ir kalbininkų patyrimais, paimtais daugiausia iš tų pačių žmonių, į kuriuos leidžiami beveik visi mūsų raštai“ (III 66).

Jablonskis, pagaliau įsitikinęs, kad vieni kalbininkai, tuo labiau vienas kalbininkas, vargiai pasiūlys tokią rašybą, kurią visuomenė priimtų be ginčų, iškėlė mintį, kad Lietuvių mokslo draugija sudarytų komisiją, kurioje būtų ne tik kalbininkų, bet ir nekalbininkų, „praktikų“. Ir jis labai piktinosi, kad 1915 m. vasarą įvykęs Lietuvių mokslo draugijos susirinkimas „turėjo kantrybės klausyti šiuo metu referatų apie „Levą lietuvių ir kitų tautų pasakose bei dainose“ ir norėjo išgirsti ką nauja apie „Geocentrizmą ir heliocentrizmą istorijoje“, bet neišrinko tokios komisijos (III 93). Tada jis siūlė kokiam laikraščiu imtis iniciatyvos ir sukviesti tokią komisiją. Savo apeliavimą Jablonskis baigė šiais žodžiais: „Jei ir laikraščiai tylės dėl šio sumanymo ir šitos komisijos nesudarys, man bus visai aišku, jog rašybos dalykų sutvarkymas, kurio taip laukia ir mūsų mokykla, šiuo tarpu tikrai nerūpi mūsų visuomenei“ (III 94).

Si idėja, kaip matysime, bus įgyvendinta Voroneže, bet geidžiamo rašybos vieningumo komisija taip pat nepasieks.

Jauniau s gramatikos recenzija. Apibūdinant Jablonskio kalbos straipsnius, negalima nutylėti ir jo didelės recenzijos, skirtos K. Jauniau s gramatikai (III 29—48). Šis straipsnis įdomus ne tik grynojo mokslo požiūriu, bet ir tuo, kad parodo, kaip Jablonskis vertino savo pirmtaką ir jo darbą, parašytą prieš 25—20 metų (1885—1892 m.). Tokį darbą recenzuoti gana keblu: per du dešimtmečius lietuvių kalbos mokslas nuėjo gana toli, ir Jauniau s gramatika jau gerokai skyrėsi nuo to gramatikos vaizdo, kurį buvo susidaręs Jablonskis. Jis negalėjo nutylėti tų skirtumų, bet, labai iškeliant ir išpučiant juos, buvo lengva šį reikšmingą darbą sumenkinti. Tačiau Jablonskis šią savo recenziją parašė iš tikrųjų su dideliu taktu, taip, kaip jo paties darbų, deja, iki tol niekas nebuvo recenzavęs.

K. Jaunių jis pavadino „mūsų kalbininkų tėvu“, pabrėždamas, kad dar nespausdinta gramatika kitados naudodavėsi visi — mokiniai, kalbininkai ir nekalbininkai,— kurie tik norėdavę geriau pažinti savo kalbą. Jablonskis prisipažino, kad ir jis, Kriaušaitis, yra daug ką ėmęs iš Jauniau s savo gramatikai. „Situo Jauniau s kalbos mokslo žinynu,— pabrėžė recenzentas,— gavusiu dabar „Liet. kalbos gramatikos“ vardą, naudosis dar ilgai, žinoma, ir kiti mūsų kalbos vadovėlių rašytojai“. O savo recenzijos tikslą jis aiškino kaip norą padaryti tą gramatiką suprantamesnę visuomenei, nes „daug kas ją vien

garbinti moka arba — yra ir tokių — pasiskųsti, pasižiūrėjęs į ją, kad esanti — neįmanoma, neįkandama, pilna vienu kalbos „pinklių, gudrybių“ (III 29).

Recenzijoje apibūdinama gramatikos rašyba, „pats gramatikos mokslas“, terminai ir gramatikos kalba.

Išanalizavęs Jauniaus rašybą, parodęs, kas iš jos pasiekė dabartinius laikus, Jablonskis padarė išvadą: „Kad Jauniaus rašyba prigyty vis a ir rašomojoje kalboje, to nė pats Jaunius, man rodosi, nelaukė: paprastosios rašybos reikalai, jam, turi būt, nedaug terūpėjo. Jo rašybos smulkmenos, visos jos „gudrybės“, rūpės tiktai įvairiems kalbos tyrėjams (ir kalbos mokytojams), ne praktikams: *tose rašybos smulkmenoje jie ras trumpai išdėstytą Jauniaus kalbos mokslą, gražų to mokslo konspektą, daugybę žinotinų kalbos mokslo pastebėjimų*“ (III 33; išskirta mūsų.— A.P.).

Daugiausia Jablonskis kalbėjo apie gramatikos terminus (III skyrelis). Iš pradžių jis nurodė sunkias aplinkybes, kuriomis Jaunius kūrė terminologiją: „Jaunius pirmasis tenkinosi gimtąja kalba — ir jos mokslui išdėstyti, ir gramatikos terminams padaryti“; „Jam rūpėjo visos mūsų kalbos mokslo šakos [...] ir visi to mokslo terminai“; „[...] reikėjo visas tas mokslas varyti vienu kartu“; „įsigilinęs į etimologiją, įsigeidęs ją ištirti, kalbininkas dažnai nepastebi vieno kito sintaksės dalyko [...], dažnai nė nepasijunta nukalęs vieną-kitą terminą ne „žmoniškai“, ne taip, kaip to privalo žmonių kalba“ (III 36). Kaip tik tai, jo nuomone, nulėmę Jauniaus terminų nesėkmes ir tas kelias gramatikos vietas, kur jis „lyg lietuvių kalbai nusižengia“.

Jablonskis, teisindamas tuos nusižengimus, viską aiškino taip: „Taisyklingai rašyti lietuviškai apie dalyką nepaprastą, apie kalbos ypatybes ir dėsnius — yra, ar šiaip ar taip, tuo tarpu nelengva. Ir Jaunius — kurs taip puikiai mokėjo žmonių kalbą ir apie paprastus dalykus gražiausiai mokėjo lietuviškai pašnekėti — yra ką-neką pasakęs gramatikoje ne taip, kaip tat reikėtų, nuosakiai einant žmonių kalbos dėsniais“ (III 43). Iš tokių ydų, be aiškių žemaitiųjų, Jablonskis iškėlė netaisyklingą vardininko ir galininko vartojimą vietoj dalies kilmininko, kelis prielinksnių *ant, per, iš* atvejus, netaisyklingus būdvardžius su priesaga *-iškas*.

Tarsi norėdamas sušvelninti K. Jauniaus kalbos klaidas, Jablonskis rado progos nurodyti, kad jis anksčiau taisęs Jauniaus vartotą prielinksnį *pagal* pagrindo reikšme, bet dabar pripažino, jog „labai galimas daiktas, kad žmonių kalba nieko neturi prieš šitos rūšies (su *p a g a l*) pasakymus“ (III 45).

Dėl „paties gramatikos mokslo“ Jablonskis nurodė, kad „ne visi skyriai, žinoma, vienodai išdirbti, išnagrinėti“. „Jauniaus gramatikoje,— aiškino jis,— randame nemaža lyg atskirų

straipsnių apie tas mūsų kalbos ypatybes, kurios rūpėjo pačiam autoriui arba buvo, autoriaus nuomone, žinotinos jo mokiniam“ (III 33—34). Už nepilnumą ir gramatikos dalių neproporcingumą Jablonskis nepasakė jokio priekaišto — tai tarsi visai suprantamas, nuo autoriaus valios nepriklausęs dalykas, dėl kurio reikšti nepasitenkinimą būtų buvę net nenatūralu.

Jablonskis, iš esmės nesutikdamas, nepateisino tik keturių dalykų: 1) netiesa, kad prie pasakymo „katė nori paglostoma“ esanti, kaip teigė K. Jaunius, praleista bendratis; 2) daiktavardžiai nesiskaidą į konkrečiuosius ir abstrakčiuosius; 3) pasakyme „sako, kaimyną mirus“ nesą dviejų sakinių, o galininkas neinaš veiksnium: čia tesąs vientisinis sakinyš, kaip ir „mačiau kaimyną atvažiuojant“; 4) iš priešdėlėtųjų veiksmažodžių nedaromi būdiniai, todėl negalį būti formos *pabūgte*.

Kažin ar Jablonskio recenzentai, paskaitę šią recenziją, pagalvojo, jog jų pamfletiniai straipsniai apie Jablonskio sintaksę ir kitus jo darbus smarkiai pakenkė lietuvių kalbos mokslui, sutrukdė Jablonskiui dirbti sunkų ir nedėkingą kalbos norminimo darbą? Tikriausiai, kad ne.

NERAMŪS METAI

Voroneže. 1914—1915 m. Lietuva tapo karo veiksmų arena. Caro valdžia evakavo visas savo įstaigas, mokyklas, taip pat didesniąsias įmones. Kartu evakavosi mokytojai, mokiniai, tarnautojai ir darbininkai. Pagaliau, išgirdę apie vokiečių kaizerinės armijos ir okupacinės valdžios terorą, bėgo net valstiečiai, palikę savo ūkius. Taip iš Lietuvos pasitraukė per du šimtus tūkstančių žmonių¹. Jie būrėsi keliuose didesniuose centruose — Maskvoje, Petrograde, kur iš anksčiau jau būta lietuvių kolonijų, taip pat Voroneže, Jaroslavlyje, Tambove, Jekaterinodare ir kt.

Rusijos darbo žmonės ir inteligentai rūpestingai priglaudė Lietuvos, kaip ir kitų kraštų, pabėgėlius, visaip šelpė ir rėmė. Kūrėsi įvairūs komitetai, komisijos ir draugijos pabėgėliams šelpti. Tuo reikalu buvo skiriama nemaža ir valstybės biudžeto lėšų. Pajutę įvairias galimybes, į šelpiamąsias organizacijas, be tikrai susirūpinusių pagalba kenčiantiems nuo karo audros žmonių, suėjo ir įvairių politikierių, net verteivų. Ypač

¹ Lietuvos TSR istorija, t. II. V., 1963, p. 443.

į jas spraudėsi dvasininkai. Apie lietuvių vertelgas neiškentęs Maironis satyroje „Kai kam“ rašė:

*Pelningai duosnios labdarybės metu
Ir kryžkeliais didžiojo karo
Kai kur kai kas
Suskubo gudriai komiteto vardu,
Kurs gera visuomenei daro,
Pasukt į savąją pusę raktu [...]*

Svarbiausia lietuvių labdarybės organizacija buvo Lietuvių draugija nukentėjusiems dėl karo šelpti². Iš pradžių, Vilniuje, ši draugija organizavo šalpos darbą vadovaujama liberalų, bet netrukus, patvirtinus jos įstatus ir susidarius tautininkų ir klerikalų blokui, tokie veikėjai, kaip A. Bulota, P. Mašiotas, A. Varnas, buvo išstumti. Dėl to, kaip žinome, yra piktiņėsis ir Jablonskis. Klerikalų ir tautininkų išrinktam draugijos centro komitetui ėmė vadovauti labai apsukrus pirmininkas Martynas Yčas. Dėl karo veiksmų pasitraukus draugijos centro komiteto didžiajai daliai į Petrogradą, M. Yčas, pasinaudodamas savo padėtimi (buvo IV Dūmos deputatas) ir pažintimis su įtakingais caro pareigūnais (švietimo ministru P. Ignatjevu, vadinamojo Tatjanos komiteto pirmininku A. Neidhardu), gavo ne tik daug lėšų pabėgėliams šelpti, bet ir 100 000 rublių dviem gimnazijoms Voroneže įsteigti³. Tos gimnazijos (viena berniukų, antra — mergaičių) buvo skirtos iš Lietuvos evakuotiems moksleiviams. Jas M. Yčas įkūrė, net aplenkdamas Vilniaus mokslo apygardą, tiesiog Švietimo ministerijos potvarkiu: toks buvo įtakingas.

Gavęs lėšų ir leidimą gimnazijai, Yčas pasirūpino Voroneže suburti geriausius lietuvių mokytojus. Tad ten atsidūrė tokie vėliau žinomi ir lietuvių kultūrai nusipelnę žmonės, kaip M. Sikšnys, Z. Žemaitis, J. Balčikonis, S. Čiurlionienė ir kt. P. Mašiotas buvo paskirtas net mergaičių gimnazijos direktoriumi (bene pirmasis lietuvis carinės gimnazijos direktorius!).

Berniukų gimnazijos direktoriumi kurį laiką buvo P. Slaščevskis.

M. Yčas laikė garbės reikalu pasikviesti į savo gimnaziją žymiausią lietuvių kalbininką ir to meto pedagogą Jablonskį. Beje, M. Yčas dar 1908 m. buvo kvietęs jį dirbti projektuojamoj Vilniuje reformatų gimnazijoje (ji dėl lėšų stokos nebuvo įkurta). Apie galimybę pakviesti jį į kuriamą Voronežo gim-

² Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija, t. II, K—P. V., 1968, p. 359.

³ „Lietuvos mokykla“, V-ųjų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 567—570.

naziją M. Yčas kalbėjo su Jablonskiu 1915 m. liepos 27 d., kai abu važiavo iš Zarasų į Kalkūnų stotį⁴.

Atvykus 1915 m. spalio 5 d. į Voronežą, prasidėjo dar vienas, palyginti neilgas, nepilnus ketverius metus trukęs Jablonskio gyvenimo etapas. Jis nėra visai išsisas: beveik treji metai prabėgo toli nuo Lietuvos — poetų A. Kolcovo ir I. Nikitino mieste Voroneže, o tik vienerius metus Jablonskis išgyveno Vilniuje. Gyvenant Jablonskiui Voroneže, Rusijoje įvyko 1917 m. Vasario revoliucija — darbo žmonės nuvertė nekenčiamą carizmo jungą, o lapkričio 7 d. bolševikų partijos įkvėptas Peterburgo proletariatas įvykdė didžiausią mūsų epochoje revoliuciją — Spalio, kuri pradėjo naują, socialistinę erą. Buvo paskelbti V. Lenino pasiūlyti dekretai apie taiką ir žemę — jie žadino greitos taikos ir šviesesnio gyvenimo darbo žmonėms viltis. Spalio revoliucija, galinga banga persiritusi per visą Rusiją, pasiekė ir iškankintą Lietuvos šalį.

Į Voronežą Jablonskis vyko, tikėdamasis dirbti savo tautiečių, atblokštų į šį tolimą Rusijos stepių miestą, tarpe ir jų labui. Jablonskis jau žinojo, kad ten ras didelį veiklių lietuvių inteligentų būrį ir beveik tūkstantį iš Suvalkų ir Kauno gubernijų subėgusių mokinių. Pavyzdžiui, M. Yčas nurodė, kad 1918 m. sausio pradžioje berniukų gimnazijoje mokėsi 474 mokiniai (iš jų 358 lietuviai), o mergaičių gimnazijoje — 430 (lietuvačių — 338)⁵. Be to, lietuvių mokinių buvo ir evakuotoje Vilkaviškio gimnazijoje.

Lietuvos TSR Centriniam valstybiniame istorijos archyve esantis pranešimas apie Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti centro komiteto organizaciją ir veiklą Voroneže leidžia spręsti, kokių Voroneže buvo lietuviškų mokyklų⁶. Oficialiai vadinama M. Yčo Vilniaus berniukų gimnazija buvo atidaryta 1915 m. rugsėjo 8 d. Voronežo 2-sios berniukų gimnazijos patalpose, dirbo nuo 2 val. po pietų. 1916 m. sausio 1 d. joje mokinių buvo 492.

M. Yčo Vilniaus mergaičių gimnazija buvo įsteigta vėliau, iš pradžių mergaitės mokėsi fon Engel gimnazijoje, o VIII klasės mokinės — Marijos gimnazijoje. Po įvairių fon Engel intrigų gimnaziją pavyko atidaryti 1915 m. spalio 31 d. Mokinių turėjo 210.

Prirengiamuosiuose suaugusių „Saulės“ kursuose buvo trys klasės, kur mokėsi 72 mokiniai. Prie jų dar buvo pedagogikos kursai su 31 mokiniu. Toliau ėjo buhalterijų kursai, kur mokėsi 31 mokinys.

„Saulės“ dviklasėje pradžios mokykloje buvo 122 mokiniai, mokė trys mokytojos (Petrauskaitė, Žilinskaitė ir E. Va-

⁴ Ten pat, p. 567.

⁵ Ten pat, p. 572—573.

⁶ LCVIA, f. 1232, ap. 1, b. 23, l. 26.

lavičiūtė). Vadinamojoje Šančių dviklasėje mokykloje mokslas prasidėjo spalio pradžioje. Joje dirbo mokytojos St. Vaitkaitė ir A. Sabaliauskaitė. Mokinių 1916 m. kovo mėn. buvo 28.

Pabėgėlių mokinių dar mokėsi Voronežo realinėje, komercijos, muzikos ir aukštesniojoje pradžios mokykloje.

Ataskaitoje nurodoma, kad 1916 m. gegužės 1 d. Voroneže buvo pabėgėliams dešimt bendrabučių, kur gyveno ir gavo visą išlaikymą 774 mokiniai (478 berniukai ir 296 mergaitės).

Taigi Jablonskis toli nuo Lietuvos atsidūrė lietuvių centre. Dar niekad jis neturėjo savo lietuvių kalbos mokytojo darbui tokių sąlygų. Būti su savaisiais, siaučiant karo audrai, buvo taip pat didelė moralinė atsvara negalingam, vis labiau sensančiam Jablonskiui.

Jablonsko namų gyvenimą Voroneže yra gana detalai aprašiusi Marija Urbšienė-Mašiotaitė savo atsiminimuose⁷. Jablonskis dėl nuo 1912 m. prasidėjusio paralyžiaus jau nedaug begalėjęs judėti ir visą laiką sėdėjęs savo vežiojamojoje kėdėje, apsidengęs kojas ir kelius pledais. Jablonskius mėgę lankyti daug žmonių. Moterys, pasisveikinusios su Jablonskiu, susėdavo gerti kavos su vaišinga, meilia šeimininke, kuri savo atsitiktinėms viešnioms turėdavo mielą šypsnį, širdingą žodį ir skanaus pyrago.

Patį Jablonskį dažniausiai lankydavę vyrai kokiais kalbos reikalais. Be P. Mašioto, dažnai svečiavosi J. Balčikonis, B. Untulis, buvęs vienos Voronežo berniukų gimnazijos mokytoju. Atvykdavo pas Jablonskį J. Vabalas-Gudaitis, rinkęs terminus psichologijai.

Voroneže Jablonskiui darėsi vis sunkiau rašyti, ir jam sekretoriaudavo žmona, jaunesnysis sūnus arba koks moksleivis. Tokiu sekretoriumi buvo ir S. Dabušis.

Jablonskis kurį laiką Voroneže dėstė berniukų gimnazijoje lotynų ir lietuvių kalbą. Daugumas M. Yčo gimnazijos mokinių ir mokytojų buvo lietuviai, bet visi dalykai, išskyrus lietuvių kalbą, buvo dėstomi rusiškai. Jablonskis Voroneže, kaip ir Mintaujoje ar Breste, buvo toks pat griežtas lotynų kalbos mokytojas. „Dėstydamas lotynų kalbą,— prisiminė B. Pranskus-Zalionis,— jis atrodydavo ne tik labai reiklus, bet net ir žiaurus mokytojas: dažnai susirūstinęs daužydavo kumščiu katedrą, bardavo ir ypač mėgdavo piktai išjuokti, pasityčioti iš nežinančio pamokos ar prasižengusio drausmei mokinio. Klasiųje tada būdavo šventa tyla, o blogiausiai jausdavosi iššauktasis atsakinėti pamoką. Nesigailėdavo statyti „kuolų“ (vienukių), nors gerai atsakiusiam net ir silpnesniam mokiniui parašydavo penketą“⁸.

⁷ Urbšienė-Mašiotaitė M. Prie žibalinės lempos. Atsiminimai, t. 1 [mašinstrastis].— LKLI, 251, l. 214—216.

⁸ Pranskus-Zalionis B. Artimieji toliai. V., 1962, p. 99.

Apie Jablonskio griežtumą per lotynų kalbos pamokas atsiminuose yra rašę ir kiti jo buvę mokiniai. Pavyzdžiui, mokiniai iš savo mokytojo žodžių žinodavę, kokį pažymį parašys:

„Prieš rašydamas vienetą, Jablonskis sakydavo:

— Sadites, požaluista!

Jei rašydavo dvejetą:

— Siadem!

Jei mokiny s įvertintas trejetu:

— Siadte!

Rašydamas ketvertą, sakydavo:

— Von na mesto!

Ketvirčio pažymius išvesdavo labai savotiškai: koks paskutinis pažymys, toks ir ketvirčio lape⁹. Būta ir įvairių konfliktų su mokiniais.

Ne lotynų kalbos pamokose būdavo visai kitoks. „Jau pertraukų metu jo veidas sušvelnėdavo, jis imdavo linksmai šnekučiuotis, juokauti su mokiniais, ypač per ilgąją pertrauką, užkandžiaudamas pyragaičiais. Bet štai atėjo lietuvių kalbos pamoka. Jablonskio veidas švyti. Jis kalbina čia vieną, čia kitą mokinį, klausinėja, kaip jo tarime tariamas tas ar kitas žodis, duoda išversti iš rusų kalbos į lietuvių vieną ar kitą sakinį. Mokiniai verčia, daro klaidas, bet mokytojas nepyks-ta, o ramiai pataiso ir paaiškina, kodėl reikia sakyti taip, o ne kitaip. Už rašomuosius darbus mažiausias pažymys būdavo trejetas“¹⁰.

Voroneže Jablonskis nesitenkino tik pamokomis, bet aktyviai dalyvavo ir kitose mokyklos gyvenimo srityse: buvo mokytojų tarybos ir globėjų komiteto narys¹¹.

1915 m. gruodžio viduryje buvo suorganizuota „auklėtojų sekcija“—globėjų taryba (popečitelsky sovet), kuri rūpinosi mokinių bendrabučiais¹². Jos nariai buvo K. Olšauskas, J. Vokietaitis, J. Balčikonis, P. Mašiotas, A. Tumėnas, S. Čiurlionienė, K. Šakenis, M. Sikšnys, J. Jablonskis ir kun. J. Jakubėnas. Vėliau S. Čiurlionienė ir J. Jakubėnas atsisakė ir į jų vietą buvę išrinkti kun. Šepetys, kun. Astrauskas ir Šepetienė. M. Yčo teigimu, Jablonskis vėliau pasidaręs šios tarybos pirmininko pavaduotoju, o iškeliavus į Ameriką M. Yčui, palikęs ir jos „pilnateisiu pirmininku“¹³.

M. Yčas „Lietuvos mokykloje“ yra užsiminęs, kad Jablonskis pedagogų ir globėjų tarybose gynęs „savo ir gimnazijos teises, nors už tai ir su gimnazijos vyresnybe tekdavo susiremti“. Beje, plačiau šis geriausiai informuotas tų susirėmimų

⁹ Š a p a l a s K. Atsiminimai.—„Mūsų kalba“, 1974, Nr. 7, p. 29.

¹⁰ Š i m ė n a s A. Atsiminimai.—Ten pat, p. 31.

¹¹ Plg. J. K. Lietuvių įstaigos Voroneže.—„Lietuvių balsas“, 1915.XI.5, Nr. 16.

¹² LCVIA, f. 1232, ap. 1, b. 23, l. 10—11.

¹³ „Lietuvos mokykla“, V-ųjų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 570—571.

liudininkas nieko apie juos neparašė: matyt, ir pačiam buvo nepatogu juos detalizuoti. Tų susirėmimų būta ne vieno, bet, sprendžiant iš atsiminimuose esančių nuotrupų, kelių.

M. Yčas mokyklų ir mokinių aprūpinimą (sakytume, tiekimą) pavedė Lietuvos draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpiti įgaliotiniui kanauninkui Konstantinui Olšauskui (tuo laiku rašydavo *Olševskis* ir *Alšauskas*).

K. Olšauskas buvo karingas klerikalų veikėjas. Dar 1905—1907 m. revoliucijos metu Kaune padėjo žandarams slopinti revoliucinį darbininkų judėjimą, bet kuria kaina ieškojo sandėrio su carizmu. Po revoliucijos tiesiog patologiškai bijojo, kad moksleiviuose neplistų socializmo ar liberalizmo idėjos. Stengėsi joms užkirsti kelią, organizuodamas klerikales šv. Juozapo, šv. Kazimiero ir „Saulės“ draugijas. Pasižindamas ir glaudžiai bendraudamas su daugeliu aukštų caro valdžios pareigūnų, besąlygiškai remiamas M. Yčo, jis Voroneže jautėsi visagalis. Tad be jokios atodairos, įvedęs smurtišką režimą, ėmė skiepyti Voronežo mokiniams klerikalizmą. Nepasiduo-dančius mokinius persekiojo. Pažangieji mokiniai ėmė protestuoti dėl vertimo lankyti bažnyčią¹⁴. K. Olšauskas mėgino protestuojančius ir nelankančius bažnyčios mokinius šalinti iš bendrabučių.

Pašalinus kelis mokinius iš bendrabučio, protesto balsą pakėlė Z. Zemaitis. Jį smarkiausiai parėmė Jablonskis. Per posėdį jis „kategoriškai pareiškė, kad K. Olševskis neturi teisės mesti moksleivius į gatvę. Jis nurodė, kad mūsų, susibūrusių Voroneže lietuvių mokytojų ir šiaip inteligentų, pareiga yra būti moksleiviams ne tik mokytojais ir auklėtojais, bet ir tėvais, nes tikrieji moksleivių tėvai yra likę kitoje fronto pusėje. Jis paklausė įgaliotinį K. Olševskį, ar šis įsivaizduoja tokį atsitikimą, kad normalūs, ne išgamos, tėvai išmestų savo vaikus svetimame krašte gatvėn tiktai už tai, kad tie vaikai, būdami jau pakankamai susipratę, nepanorėtų dalyvauti kasdienėse tikiybėse apeigose?“¹⁵

Z. Zemaitis su mokinių neramumais dėl K. Olšausko smurto siejo ir berniukų gimnazijos direktoriaus P. Slaščevskio pabėgimą iš Voronežo. Tačiau tai atsitiko jau vėliau, ir tikroji šio konflikto, kuriame nemaža lėmė ir Jablonskio žodis, priežastis buvo kita. Matyt, čia visą bylą teisingiau nušvietė M. Sikšnys:

„Prelatas Olšauskas įsakė bendrabučių vedėjams visus mokiniams reikalingus daiktus (maisto produktus, drabužius, avalynę) pirkti jo bičiulės ponios N. krautuvėje; o ta ponia buvo

¹⁴ Plg. Pranskus-Zalionis B. Min. veik., p. 93—97.

¹⁵ Zemaitis Z. Iš atsiminimų apie J. Jablonskį.—„Literatūra ir kalba“, t. I, p. 37; [Atsiminimai apie J. Janonį].—Julius Janonis („Literatūra ir kalba“, t. VIII). V., 1966, p. 206.

nesąžininga: pripirkdavo mieste įvairių menkaverčių prekių pigiomis kainomis, o parduodavo tas prekes bendrabučiams už geras, normaliomis kainomis,— taigi daug pelnydavo. Bendrabučių mokiniai nukentėdavo: gaudavo supuvusius, dvokiančius produktus, batus su popieriniais padais, kurie sušlapę ištiždavo, kandžių suėstus rūbus, kurie tuojau suplyšdavo ir t.t.“¹⁶

Pedagogų tarybos posėdyje ši afera iškilo. Karščiausią kalbą pasakęs Jablonskis, reikalaujamas pašalinti K. Olšauską nuo vietos. „Tuomet J. Jablonskis,— rašė M. Sikšnys,— degte užsidedė ir pakeltu balsu, viena ranka laikydamasis už barzdos, o antros kumščiu daužydamas stalą, ėmė prikaišioti Slaščevskiui jo pataikavimus Olšauskui“. Jis pareikalavęs, kad tarybos sekretorius Z. Žemaitis viską surašytų į posėdžio protokolą ir nusiųstų Vilniaus apygardos kuratoriui. Direktorius neatsargiai pasakęs: „Ką ten tie bukalgalviai (уноголовые) išmano apie tuo dalykus!“ Skaitant protokolą, direktorius mėginęs tų žodžių išsiginti, bet Jablonskio reikalavimu jie protokole liko. Tada direktorius, atsisakęs pasirašyti protokolą, išėjo iš posėdžio ir daugiau nesirodė gimnazijoje. Direktoriumi buvo paskirtas P. Mašiotas¹⁷. M. Yčas nurodė, kad P. Mašiotas buvęs išrinktas berniukų gimnazijos direktoriumi, kai globėjų tarybos pirmininku buvo Jablonskis, o pats M. Yčas tuo metu, t.y. 1916 m., keliavo po Ameriką¹⁸.

Iš šių istorijų išryškėja labai brangūs Jablonskio moraliniai bruožai: jautrumas skriaudžiamiesiems, pasiryžimas ginti juos ir kovoti dėl tiesos, nenusigręžti nuo jos, nors tai būtų susiję ir su nemalonumais ar net pavojais. Tuos jo bruožus papildė ir toks nedidelis epizodas: kai vienoje „Lietuvių balso“ korespondencijoje buvo apšmeižti gimnazijos mokiniai aušrininkai, Jablonskis parašė tam pačiam laikraščiui paneigimą¹⁹.

Tuo metu Voronežo lietuvių mokyklose buvo proteguojami tik klerikalų vadovaujami moksleiviai — ateitininkai. Vadiniamsiesiems aušrininkams (pagal žurnalo „Aušrinė“ vardą) priklausydavo liberaliai nusiteikęs smulkiaburžuazinės ideologijos jaunimas. 1915 m. pabaigoje J. Janonis, pagyvenęs tik pusmetį Voroneže, iš buvusių pažangesniųjų aušrininkų įkūrė marksistinių visuomenininkų būrelį, kuriam priklausė vėliau tapę aktyviais LKP veikėjais B. Matusevičius, B. Mickevičius, J. Norkus, B. Pranskus-Zalionis ir kt. Visuomenininkai, kovodami su klerikalais, dažnai remdavosi ir aušrininkų pagalba, todėl supranta, kad ateitininkai ir jų vadovai, stengdamiesi trukdyti pažangesnei minčiai, juos taip pat persekiojo.

¹⁶ Sikšnys M. Sparnai. V., 1973, p. 215.

¹⁷ Ten pat, p. 275—276.

¹⁸ „Lietuvos mokykla“, V-ųjų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 571.

¹⁹ Jablonskis J. Voronežas.—„Lietuvių balsas“, 1916.X.9, Nr. 77(106).

Jablonskis, matyt, kokių artimesnių santykių su moksleivių organizacijomis nepalaikė: to neleido nei jam būdingas požiūris į moksleivių visuomeninę veiklą, nei amžius, nei pagaliau sveikata. O ji juo toliau, juo labiau blogėjo. Iš pradžių dar galėjo prilaikomas pavaikščioti, o paskui ir vaikščioti negalėjo. 1916 m. vasarą Jablonskis, lydimas dukters Onos ir J. Balčikonio, buvo nuvažiavęs į Suomijos kurortą Heinolą, bet, Balčikonio žodžiais tariant, grįžo ne sveikesnis²⁰. Tad noromis nenoromis reikėjo eiti iš mokyklos. 1917 m. gegužės mėnesį „Lietuvių balse“ pasirodė informacija, kad Jablonskis dėl nesveikatos atsistatydinęs iš lietuvių kalbos mokytojo vietos²¹.

Kad ir atsisakęs iš gimnazijos, Jablonskis vis dėlto nenutraukė galutinai santykių su mokykla. Santykiai su ja išliks glaudūs, galima sakyti, iki pat jo mirties. Jis visą amžių rūpinosi, kad mokykla, kiek tai priklauso nuo jos pačios, kuo geriausiai atliktų visuomenės auklėjimo uždavinį. Jablonskis mokyklos darbui ypač brangino mokytoją, svarbiausiąjį mokymo ir auklėjimo faktorių. Tad, liovęsis dirbti mokytoju, jis ėmė mokyti mokytojus.

1917 m. balandžio mėn. spaudoje buvo iškelta idėja įsteigti lietuvių kalbos kursus liaudies mokyklų mokytojams. Juos siūlyta organizuoti Voroneže, nes „ten gyvena didžiausias mūsų kalbos mokėtojas J. Jablonskis“²². Netrukus buvo iš S. Čiurlionienės, J. Jasiensko ir J. Vokietaičio sudaryta ir „Rengiamoji komisija“, kuri pranešė, kad nuo birželio 5 d. iki liepos 15 d. Voroneže „taisomi Mokytojų kursai. Lekcijas skaitys Jablonskis, Čiurlionienė“. Pakviesti esą K. Būga, J. Yčas, J. Tumas, J. Murka ir kt.²³

Jablonskio vidurinės mokyklos muziejuje (Kapsukas) yra tų kursų klausytojo pažymėjimas (įregistruotas Nr. 898), iš kurio galima nustatyti, kad Jablonskis skaitė kursą „Rašomoji lietuvių kalba“, K. Būga — apie lyginamąjį lietuvių kalbos mokslą ir tautos kilmę, J. Murka — lietuvių kalbos mokslą pradedamojoje mokykloje (t.y. dėstymo metodiką), S. Čiurlionienė — lietuvių literatūros istoriją, J. Tumas — kursą „Kultūros veiksniai, darę literatūrą“, K. Sklėrius — grafikos mokslą pradžios mokykloje, M. Sikšnys — kursą „Aritmetikos terminai“, A. Dimitrijevas — pedagoginę psichologiją.

Tuose mokytojų kursuose kilo sumanymas įsteigti mokytojų institutą. Jis, matyt, buvo svarstomas ir galutinai priimtas

²⁰ Balčikonis J. Keletas atsiminimų apie J. Jablonskį.—„Literatūra ir kalba“, 1957, t. I, p. 22.

²¹ J. B. [Balčikonis?] Korespondencijos. Voronežas.—„Lietuvių balsas“, 1917.V.14, Nr. 33(162).

²² Kelmūtis A. Liaudies mokytojų suvažiavimas.—„Santara“, 1917.IV.24, Nr. 9.

²³ Rengiamoji komisija.—„Santara“, 1917.V.13, Nr. 14; 1917.V.20, Nr. 16.

liepos 19—20 d. Voroneže vykusiame lietuvių mokytojų suvažiavime. Iš karto buvo numatyta institutą atidaryti rugsėjo 1 d.²⁴, bet iš tikrųjų jis ėmė veikti nuo spalio 1 d. Klausytojų buvo 47 žmonės, pamokos vykdavo vakarais nuo 7 iki 10 val. Buvo dirbama ir sekmadieniais — iš ryto būdavo metodikos ir lietuvių kalbos pamokos²⁵. Institutas veikė iki 1918 m. balandžio 27 d., kada bendrame lektorių ir klausytojų susirinkime buvo nutarta institutą kelti į Lietuvą²⁶.

Išlikusiame instituto lektorių algų žiniaraštyje yra devynios dėstytojų pavardės: J. Jasienskis dėstė tikybą, A. Dimitrijevas — psichologiją ir didaktiką, J. Balčikonis — lietuvių kalbą, N. Vinogradovas — visuotinę istoriją, Ch. Glontis — gamtos mokslus, I. Kaluginas — rusų kalbos ir aritmetikos metodiką, K. Sepetys — Berlico metodiką, M. Sikšnys — matematiką ir J. Jablonskis — lietuvių kalbą. Minėtame žiniaraštyje Jablonskis yra pasirašęs tik už 1918 m. sausio ir vasario mėnesiais turėtąs pamokas (po 8), vėlesnių mėnesių — kovo, balandžio ir gegužės — grafose jo pavardė išbraukta²⁷. Iš to galima daryti išvadą, kad institute Jablonskis dirbo tik iki kovo mėn.

Kaip pedagogas, Jablonskis dalyvavo lietuvių mokytojų suvažiavimuose. Antrajame suvažiavime Jablonskis buvo išrinktas valdybos pirmininku (nariai — J. Vokietaitis, O. Zenkevičaitė, Poderys, M. Endziulaitis ir P. Mašiotas)²⁸.

Su mokykla ir apskritai švietimu siejosi ir Jablonskio dalyvavimas vadinamosios Rusijos lietuvių kultūros ir švietimo sekcijos veikloje. Jos uždavinys buvo rengti ir leisti mokykloms vadovėlius ir šiaip knygas. Iš pradžių, kol sekcija buvo Petrograde, Jablonskis su ja palaikė santykius daugiausia kaip jos leidžiamų knygų autorius, kalbos patarėjas ir taisytojas, bet 1917 m. rudenį (rugsėjo ar spalio mėn.) sekcija buvo perkelta į Voronežą ir reorganizuota. Jos pirmininku tapo Jonas Yčas. Jablonskis buvo joje Lietuvių mokytojų sąjungos atstovu²⁹. Be to, sekcijai priklausė A. Giedraitis, P. Jakubėnas, A. Klimas, S. Matjošaitis, P. Mašiotas, J. Murka, J. Statkevičius, M. Sikšnys, J. Tūbelis, J. Vokietaitis ir S. Čiurlionienė³⁰.

Jablonskio veikla šiose organizacijose buvo kultūrinio pobūdžio. Tačiau audringi 1917 m. įvykiai, pirmiausia Vasario,

²⁴ Matjošaitis St. Lietuvių mokytojų instituto reikalai.—„Darbo balsas“, 1918.VIII.11, Nr. 28.

²⁵ Zinos.—„Lietuvių balsas“, 1917.XI.17, Nr. 36(182).

²⁶ Matjošaitis St. Min. str., p. 5.

²⁷ Требувателная ведомость [...].—LCVIA, f. 942, ap. 1, b. 4, l. 121, 122—125.

²⁸ Mašiotaitė M. Antrasis Lietuvių mokytojų suvažiavimas.—„Santara“, 1917.IX.30, Nr. 38.

²⁹ K - a s. Mūsų mokytojais.—„Santara“, 1918.I.14, Nr. 1—2(50—51).

³⁰ Kelmūtis A. Keletas žodžių apie Rusijos „Lietuvių kultūros ir švietimo sekciją“.—„Darbo balsas“, 1918.VIII.7, Nr. 30.

o paskiau ypač Didžioji Spalio socialistinė revoliucija, taip sudarė visus Rusijos gyventojus, taip pat ir įvairius pabėgėlių sluoksnius, kad į politinio gyvenimo verpetą buvo įtrauktas ir visiškai palieęs, paralyžuotas kalbininkas Jablonskis. Pavyzdžiui, jis sutiko dalyvauti vadinamajame „Trijų“ komitete³¹.

Pagrindinis šio „Trijų“ komiteto uždavinys buvo telkti visas buržuazines lietuvių partijas bendram „tautos darbui“.

Čia reikėtų nurodyti, kad šiuo kartu buržuazijos manevras buvo gana subtilus: socialistinės revoliucijos išvakarėse buvo parinktos asmenybės, kurios pasižymėjo savo nuoširdžiu demokratizmu, moraliniu tyrumu, nesavanaudiškumu. K. Grinių tebegaubė „Varpo“ redaktorius, aktyvus kultūros veikėjas šlovė; jis ypač populiarus buvo tarp suvalkiečių, kurių nemaža pasitraukė ir į Rusiją. P. Mašiotas buvo gerai žinomas Rygos lietuviams, žymus pedagogas, švietėjas, pažangių pažiūrų žmogus. Apie Jablonskį ką ir bekalbėti. Tuo metu klerikalai nereiškė jokio nepasitenkinimo, kad aukščiausias lietuvių buržuazinių organizacijų organą sudarė vieni „bedieviai“, ir nesilūė į jį nė vieno savo veikėjo — kokio vyskupo, kanauninko ar prelato.

Į Vilnių. Bresto taika sudarė galimybę nuo karo pabėgusiems ir po visą Rusiją išsisklaidžiusiems lietuviams grįžti į savo gimtinę. Tiesa, joje dar siautėjo kaizerinės Vokietijos žandaras, bet jo galybė tirpte tirpo, ir visiems buvo aišku, kad neilgai kęs Lietuva ir kitos okupuotos šalys vokiečių geležinę „tvarką“. Todėl Voronežo ir kitų Rusijos miestų lietuviai ėmė rengtis organizuotai grįžti namo, kur švietė naujo gyvenimo viltis. Pagaliau 1918 m. birželio viduryje viskas buvo paruošta ilgai ir sunkiai kelionei į Lietuvą.

Jablonskis, prieš išvykdamas kartu su visais Voronežo lietuviams, parašė kelias eilutes laikraščiu: „Rytoj (16.VI.) 12—13 šimtų mokinių ir mokytojų važiuojam iš Voronežo per Oršą į Lietuvą. Pasirūpinta, kad mus vokiečiai įsileistų. Tikimės, kad kliūčių nebus daroma. Iš kelio vienas kitas parašysim“³².

Iki Vilniaus, kaip rašė J. Balčikonis, visas ešelonas keliauęs dvi savaites³³. Matyt, tai tas pats traukinys, kuris, kaip pranešė „Lietuvos aidas“, grįžo iš Voronežo su 1342 pabėgėliais birželio 26—27 d.³⁴

Jablonskis su visa šeima važiuojo antrosios klasės vagonu, į kurį juos pasikvietę Yčai. Į Vilnių atvykę trečią valandą ryto. „Rytas buvo niūrus, viską gaubė rūkas. Lynojo. Ėmėme

³¹ Karininkų Sąjungos Centro Komitetui.—„Santara“, 1917.IV.23, Nr. 37.

³² P. J. Jablonskio laiškas.—„Vadas“, 1918, Nr. 23(109).

³³ Balčikonis J. Atsiminimai apie J. Jablonskį.—„Kalbotyra“, 1962, t. V, p. 60.

³⁴ „Lietuvos aidas“, 1918.VI.29, Nr. 73(121).

lipių iš traukinio. Atsiradę perone vokiečiai uždraudė mums tai daryti³⁵.

Pirmuosius grįžimo į Vilnių įspūdžius aprašė ir J. Balčikonis: „Vokiečiai mums davė nakvynę Antakalnio buvusiame kalėjime ir atliko karantiną: mus maudė ir kaitino drabužius. Sužinoję kitą dieną atėjo kai kas iš vilniečių mūsų aplankyti. Kiti iš mūsų po karantino gavo leidimą išeiti į miestą ir pasimatyti su senais pažįstamais. J. Jablonskiui buvo duota patogesnė nakvynė, bet kur ir kaip, dabar neatsimenu“³⁶.

Vilniuje. Reikia manyti, kad Jablonskis negavo ilgai, o gal ir visai vargti vokiečių karantine ir jis netrukus bus radęs prieglobstį kokiuose vaišinguose namuose. Šiaip ar taip, liepos viduryje, kaip iš vienos „Lietuvos aido“ korespondencijos patiriame, jis gyvenęs Smilčių gatvėje Nr. 5a—1 (dabar — M. Valančiaus g.); dirbo prie vadovėlių leidžiamosios komisijos ir buvo bebaigias rašyti gramatiką³⁷. Bet čia Jablonskis, matyt, buvo neilgai: 1918—1919 m. jis yra gyvenęs Banko gatvėje (dabar — J. Jablonskio), buvusiame Smetonų bute³⁸.

Grįžęs iš Voronežo, Jablonskis, kad ir ligonis, kad ir suvargęs, neilgai ilsėjosi be darbo. P. Mašiotas liudijimu, Lietuvių mokslo draugija, grįžus voronežiečiams, tuoj suėjo į kontaktą su Jablonskiu ir kitais Voronežo mokytojais. Iš jų sudarė komisiją, kuri turėjo rūpintis nustatyti terminus matematikai ir kitoms mokslo šakoms³⁹. M. Urbšienė-Mašiotaitė atsiminimuose rašė, kad jos tėvas dirbęs terminologijos komisijoje, kurios pirmininku, rodos, buvęs Zigmas Zemaitis⁴⁰.

Sis darbo baras buvo labai aktualus: Vilniuje likę lietuvių inteligentai, kentėdami vokiečių „tvarką“, vis dėlto rūpinosi išleisti negausioms mokykloms lietuviškų vadovėlių ir kitokių knygų. Jie kūrėsi ir terminų, kurie, suprantama, nesutapo su Voroneže ar Petrogradeėjusių leidinių terminais. Dabar reikėjo tuos terminus suderinti. Vilniuje vadovėlių leidimo ir terminų kūrimo centras buvo Lietuvių mokslo draugija. Bet ir pats Jablonskis, kaip paprastai, rūpinosi dirbti ne vienas, stengėsi burti apie save gabesnius kalbai žmones. Pavyzdžiui, 1918 m. jis rekomendavo S. Dabušį Lietuvių mokslo draugijos vadovėlių kalbos taisytoju⁴¹.

³⁵ Urbšienė-Mašiotaitė M. Prie žibalinės lempos, t. I [mašinėraštis].—LKKI, I. 219—221.

³⁶ Balčikonis J. Atsiminimai apie J. Jablonskį, p. 60.

³⁷ „Lietuvos aidas“, 1918.VII.18, Nr. 80(128).

³⁸ Biržiška M. Vadovas po Vilnių.—„Mūsų Vilnius“, 1938, Nr. 23—24, p. 293.

³⁹ Mašiotas P. Mokyklų reikalu (Vadovėliai).—„Nepriklausomoji Lietuva“, 1919.V.18, Nr. 20.

⁴⁰ Urbšienė-Mašiotaitė M. Min. veik., I. 226.

⁴¹ Kvietkauskas Pr. Kalbininko rašytojo Stasio Dabušio 20-ties metų darbo sukaktuvės.—„Lietuvos žinios“, 1938.III.29, Nr. 71(137).

1918 m. spalio 2—4 d. įvyko Lietuvių mokslo draugijos XII visuotinis susirinkimas, kuriame, matyt, dalyvavo ir Jablonskis: kartu su M. Biržiška ir A. Purėnu buvo išrinktas į redakcinę komisiją⁴².

Tų metų vasarą ir pirmaisiais rudens mėnesiais viešumoje Jablonskis daugiau nepasireiškė. Tam ir sąlygų nebuvo. Miesto ir krašto „ekonominis gyvenimas buvo sustingęs, viešpatavo nedarbas, siautė badas“⁴³. Okupacinė vokiečių valdžia trukdė ir kultūrinę veiklą.

Politinis miesto ir krašto gyvenimas iš esmės buvo okupantų rankose. Jie savo interesais leido veikti vadinamajai Lietuvos tarybai, kuri 1918 m. vasario 16 d. demagogiškai paskelbė nepriklausomą Lietuvos valstybę. Tačiau iš tikrųjų jokios nepriklausomybės nebuvo. Toji taryba neturėjo realios valdžios — nei kariuomenės, nei apskritai kokio valstybinio aparato. Ji gyvavo iš okupantų malonės ir buvo tikra kaizerinės Vokietijos marionetė. Tai ypač ryškiai iškilo tada, kai buržuazinė taryba 1918 m. liepos mėnesį paskelbė Lietuvą monarchija, o karaliumi pakvietė Viurtembergo kunigaikštį Urachą, perkrikštytą Mindaugo II vardu. Šios tarybos nerėmė ne tik Vilniaus proletariatas, kuris su viltimi žiūrėjo į Spalio revoliucijos šalį ir, įkvėptas jos pavyzdžio, rengėsi kovai dėl valdžios. Toji taryba apskritai buvo nepopuliari. Žmonės ją vadino kaizerine taryba. Paimti valdžią Vilniuje ir net visoje Lietuvoje kėsinosi taip pat lenkų buržuazijos kontrrevoliucinės organizacijos, remiamos tų pačių vokiečių.

Tad politinė situacija Vilniuje tą vasarą buvo labai neaiški ir netikra. Tai pakankamai gerai suvokė ir dėl to labai skaudžiai sielvartavo ir Jablonskis.

Tik 1918 m. lapkričio mėn., pralaimėjus kaizerinei Vokietijai ir įvykus joje revoliucijai, Lietuvos taryba gavo laisvesnes rankas. Vokiečių okupaciniai organai, kad ir svyruodami tarp lenkų ir lietuvių buržuazijos, leido tarybai organizuoti valstybinį aparatą ir savo kariuomenę, kurią galėtų nukreipti prieš kylančią proletarinę revoliuciją. Tada ėmė organizuotis ir buržuazinės lietuvių valdžios Švietimo ministerija, kuri, komplektuodama kadrus, 1918 m. lapkričio 14 d. įsakymu Nr. 10 priskyre Jablonskį prie Švietimo ministerijos, pavesdama jam eiti patarėjo pareigas⁴⁴. Netrukus gruodžio 2 d. įsakymu Nr. 51

⁴² L. Mokslo Draugijos XII visuotinis Susirinkimas.—„Lietuvos aidas“, 1918.X.6, Nr. 99(147).

⁴³ Vilniaus miesto istorija nuo Spalio revoliucijos iki dabartinių dienų. V., 1972, p. 8.

⁴⁴ Žr. „Lietuvos mokykla“, 1919/20 m., 1919, 1-oji knyga, p. 113.

Jablonskiui buvo pavesta eiti vicepirmininko pareigas ir prižiūrėti ministerijos raštus ir spaudinius⁴⁵.

Tačiau toliau įvykiai keitėsi kaip kaleidoskope: gruodžio 8 d. sudaroma V. Kapsuko vadovaujama Lietuvos Laikinoji revoliucinė darbininkų ir valstiečių vyriausybė, gruodžio 16 d. paskelbiama Tarybų valdžia Lietuvoje, gruodžio 31 d. buržuazinė Lietuvos vyriausybė nutarė evakuotis į Kauną, sausio 1 d. Vilniuje kilo lenkų kontrrevoliucinis maištas, bet sausio 5 d. Vilnių išvaduoja atėjusi Raudonoji Armija.

Per visus tuos pasikeitimus Jablonskis gyveno Vilniuje.

Tarybų valdžios sąlygomis Vilniuje prasidėjo pozityvus ir kūrybingo darbo laikotarpis. Tarybinė vyriausybė, vadovaujama V. Kapsuko, ėmėsi visų įmanomų priemonių, kad būtų atkurtas miesto ekonominis ir kultūrinis gyvenimas: visi pajuto, kad atėjo tikrieji krašto šeimininkai.

Su Tarybų valdžia ir jos įstaigomis ėmė bendradarbiauti nemaža žymių kultūros veikėjų, kurie iš esmės buvo buržuazinių pažiūrų, pvz., J. Tumas-Vaižgantas, J. Basanavičius, S. Čiurlionienė, A. Varnas, A. Kriščiukaitis-Aišbė, S. Matjoshaitis, M. Šalčius, E. Volteris, B. Sruoga, P. Mašiotas, J. Šlapelis, T. Ivanauskas ir kt.

Buvo pasirūpinta sudaryti geresnes gyvenimo sąlygas ir Jablonskiui. 1919 m. kovo 16 d. jam tarybinis Liaudies švietimo komisariatas paskyrė pensiją ir pašalpa⁴⁶. Nutarime sakoma:

Turint galvoje, kad

1) lietuvių pedagogas ir leksikologas J. Jablonskis daug metų savo amžiuje buvo atsidavęs mokslui ir pedagogijos darbams;

2) einamuoju metu dėl ligos ir neturto jis negali baigti darbo, kuris labai yra svarbus liaudies švietimo atžvilgiu;

3) jau Liaudies švietimo komisariatas buvo jam pripažinęs teisę pensijai gauti,—Liaudies švietimo komisariatas nutarė: kad J. Jablonskis galėtų toliau varyti pradėtą darbą, paskirti jam 3600 rublių metinės algos, pradėjus 1917 m. gegužės 1 d., ir išduoti jo šeimai vienu atveju 6200 rublių pašalpa.

Toji pensija buvo ne tik paskirta, bet ir išmokėta⁴⁷.

V. Kapsukas ir jo vadovaujama vyriausybė iš tikrųjų Jablonskį laikė didžiausiu lietuvių kalbos autoritetu. Tai rodo ir toks atsitikimas. 1919 m. kovo 15 d. raštu M. Grigonis, buvęs Jablonskio artimas žmogus, bet menkas filologas, kreipėsi į Švietimo komisariatą su savo „palengvintos rašybos“ pro-

⁴⁵ Ten pat, p. 117; Švietimo Ministerijos valdytojo įsakymai ir nutarimai.—„Lietuvos aidas“, 1918.XII.4, Nr. 148(196).

⁴⁶ Liaudies Švietimo Komisariato Nutarimas dėl pensijos paskyrimo Jonui Jablonskiui.—„Švietimo reikalai“, 1919.IV.1, Nr. 4, p. 3—4.

⁴⁷ Biržiška M. Iš 1919—1920 m. Vilniaus darbo atsiminimų.—„Trimitas“, 1937, Nr. 24(861), p. 564.

jektu⁴⁸. Kad „projektas“ būtų svaresnis, autorius prikaišiojo įvairių „revoliucinių“ frazių ir rekomendacijų. Savo rašte jis įspėjo, kad Rygiškių Jonas nesutiksiąs su jo projektu, vadinasi, jo nuomonės nereikia nė klausiti! Tačiau komisariato mokyklų skyrius šios Grigonio užuominos nepaisė ir „projektą“ nusiuntė... Jablonskiui. Šis, rimtai išnagrinėjęs M. Grigonio pasiūlymus, savo papratimu, padarė tokią išvadą: „Kad po minėtoju rašybos projektu nebūtų pasirašęs M. Grigonis, kad man to projektininko pavardė būtų visai nežinoma, linkęs būčiau manyti, kad to projekto autorius yra tiktai provokatorius — jog norima jo tik diskredituoti arba profanuoti revoliucijos vardas. Tokią reformą daryti revoliucijos keliu, kaip jis pataria, ir daryti taip neišmintingai, kaip jis pataria, būtų, mano nuomone, šiuo metu visai nereikalinga. Pasakykit jam tiesiai: „Drauge, nutilk, neplepėk ir revoliucijos vardo neminėk bereikalo; rašybos reformai laukiam išmintingesnių projektų. Jei tą projektą rašysi pats dar kartą mums, tad rašyk bent išmiegojęs arba nesapnuodamas, nesvajodamas ir rašyk bent tada, kada bus Sveiko neatšalusi galva“ (III 99).

Anksčiau minėtas nutarimas dėl pensijos („algos“) paskyrimo svarbus mums ne tik kaip įrodymas, kad tarybinė vyriausybė tokiu sunkiu metu pasirūpino Jablonskiu, pripažindama jo didžiulius nuopelnus lietuvių liaudžiai, bet ir tuo, kad atskleidžia du naujus jo gyvenimo faktus. Pirma, Jablonskio pensijos klausimą, pasirodo, Liaudies švietimo komisariatas buvo jau kartą svarstęs ir pripažinęs teisę ją gauti. Deja, nėra tikslesnių duomenų, kada tai įvyko: gal sausio, o gal vasario mėnesį?

Antra, nutarime užsimenama, kad Jablonskis negalys baigti svarbaus darbo. Kas tai per darbas? Galėtume spėti, kad veikiausiai tai lietuvių kalbos gramatika. Bet kodėl Jablonskis apibūdinamas kaip žymiausias leksikologas? Tad iš tikrųjų reikėtų tos pensijos paskyrimą sieti su idėja atnaujinti Juškų žodyno leidimą. Spauldoje pasirodė užuomina, kad tarybinis Švietimo komisariatas ruošias spaudai Jablonskio redaguojamą Juškos žodyną⁴⁹. „Švietimo darbe“ yra korespondencija, kad Švietimo komisariatas nutaręs leisti gyvosios lietuvių kalbos žodyną, kurio redaktoriumi pakviestas Jablonskis, toks kvietimas išsiųstas ir K. Būgai⁵⁰. Gal čia taip vadinamas Juškų žodynas?

⁴⁸ [Be parašo]. „Revoliucionierius“.—„Nepriklausomoji Lietuva“, 1919.V.21, Nr. 22.

⁴⁹ Eismaitis (=S. Matjošaitis). Deliai švietimo komisariato.—„Nepriklausomoji Lietuva“, 1919.IV.29, Nr. 4; plg. Bederis L. ir Tamašauskas K. Audringais metais.—„Gimtasias kraštas“, 1969.I.8, Nr. 2(102).

⁵⁰ Švietimo Komisariato kronika.—„Švietimo darbas“, 1919.II.27, Nr. 2, p. 13.

Tarybinė vyriausybė ėmėsi konkrečių priemonių Vilniaus universitetui atkurti: 1919 m. kovo 13 d. buvo priimtas dekretas „Dėl Darbo universiteto Vilniuje atidarymo“⁵¹. Neabejotina, kad jame būtų radęs vietos ir Jablonskis.

Tačiau netrukus prie Vilniaus ėmė artėti imperialistinių valstybių remiami Pilsudskio legionai. 1919 m. balandžio 21 d. jie Vilnių okupavo. Tad visi Tarybų valdžios projektai ir pradėti darbai buvo nutraukti — pasibaigė dienos, kai, J. Tumo-Vaižganto žodžiais tariant, „iki šiol dar jokia valdžia nebuvo pasirodžiusi tokia dosni, tokia nešykšti kultūros dalykams: švietimui, mokslui, dailei, nors į kai ką savotiškai žiūrėjo“⁵².

Beje, vėliau nacionalistinėje spaudoje Jablonskiui ir kitiems inteligentams buvo prikašiojama, kam jie bendradarbiavę su bolševikais⁵³.

Buržuazinės Lenkijos okupacija buvo didelis smūgis lietuvių kultūriniam ir apskritai visuomeniniam veikimui Vilniuje. Patys aktyvieji lietuviai inteligentai pasitraukė į Kauną, kai tik iškilo okupacijos pavojus. Kiti išvyko iš Vilniaus pirmosiomis okupacijos dienomis. Nemaža jų, ypač bendradarbiavusių su tarybine valdžia, atsidūrė lenkų kalėjimuose. Jablonskis liko Vilniuje. Gal jis tikėjosi, kad okupacija būsianti trumpa, bet veikiausiai keltis į Kauną neleido sveikata: gegužės mėnesį „Lietuvoje“ buvo informacija, kad Jablonskis susirgęs ir buvęs nugabentas į ligoninę⁵⁴.

Ponų Lenkijos okupacinė valdžia trukdė lietuvių kultūriniam gyvenimui. Jis smarkiai apmirė. Tiesa, Pilsudskis ir jo statytiniai mėgino vilioti lietuvių buržuaziją įvairiais nekonkrečiais ir miglotais pažadėliais. Pavyzdžiui, buvo gandų, kad į lenkų atidaromą Batoro universitetą jie kvietė profesoriais M. Biržišką, Jablonskį (šis dėl ligos atsisakęs), K. Būgą, A. Voldemarą⁵⁵.

Jablonskiui, slegiamam okupacijos režimo, atskirtam nuo visos Lietuvos, buvo sunku vaisingai dirbti. Jis veržėsi persikraustyti į Kauną. 1919 m. liepos pradžioje, kaip galima spręsti iš jo laiško Vilniuje ėjusiam laikraščiui „Nepriklausomoji Lietuva“, jis dar tiksliai nežinojo, ar leisią „važiuoti į vakarų šoną“⁵⁶. Matyt, liepos viduryje ar pabaigoj tas leidimas buvo gautas, ir Jablonskis su šeima atsidūrė Kaune.

⁵¹ Vilniaus universitetas. V., 1966, p. 107.

⁵² V a i ž g a n t a s. Raštai, t. II. K.—V., 1922, p. 159 (cit. iš: Lietuvių literatūros istorija, t. III, d. I. V., 1961, p. 77).

⁵³ K a n a p i n i s M. Ar gali būti tinkamai ginami lietuvybės ir Lietuvos nepriklausomybės reikalai bolševikų įstaigose.—„Lietuva“, 1919.VI.18, Nr. 129.

⁵⁴ „Lietuva“, 1919.V.21, Nr. 107.

⁵⁵ Kaip lenkai steigė dabartinį Vilniaus universitetą.—„Lietuvos aidas“, 1930.IV.24, Nr. 92(873).

⁵⁶ Jablonskio laiškas (1919 m. liepos 7 d.) „Nepriklausomosios Lietuvos“ redakcijai.—VUB E 362.

Filologijai ir apskritai humanitariniams mokslams laikai buvo nepalankūs, gyvenimo sąlygos — nedėkingos, bet Jablonskis per tuos pusketvirtų metų nuveikė didelį darbą. Vien tik išspausdinti periodikoje straipsniai sudaro 100 puslapių (I tome — 10, II — 83, III — 5, IV — 2), t.y. daugiau kaip šėis spaudos lankus.

M o k y k l o s p r o b l e m o s. Periodikoje išspausdintų darbų tematikoje vyrauja švietimo klausimai. Jablonskiui rodėsi, kad lietuviškoji mokykla, atsidūrusi toli nuo savo krašto, turėjo vykdyti labai atsakingą tautai uždavinį: „Tauta, kurios mokykla nedarba ištikrųjų šviečiamo savo darbo,— rašė jis 1916 m. straipsnyje „Didžioju mokyklos reikalu“,— nekeltia jos kaip reikiant iš miego, yra labai labai varginga“ (II 59).

Siame straipsnyje Jablonskis išdėstė savo mokyklos darbo programą. Jis svajojo du kartus per metus leisti pedagoginį leidinį, kur būtų spausdinami „įvairūs gyvi straipsniai, kurie tiesiai ar tik iš tolo paliečia didžiuosius mūsų mokyklos reikalus“: metodiką, kitų tautų mokyklų patirtį, liaudies universitetus ir bibliotekas, vadovėlius ir mokyklos kroniką (II 60—61).

Toks leidinys nepasirodė, tačiau Jablonskis Rusijoje ėjusių lietuvių laikraščių skiltyse stoji į kovą su tais reiškiniiais, kurie trukdė lietuvių švietimui. Ir čia jis pirmiausia, gal to specialiai nė nesiekdamas, susidūrė su religija, su jos viduramžišku dėstymu ir anachroniškais vadovėliais.

Pirmiausia Jablonskis tiesiog su žemėmis sumaišė, iškeldamas gausybę nesąmonių, liuteronų katekizmą. Tokios rūšies vadovėlius jis pavadino tiesiog šiukšlėmis. „Mokyklai ir kultūros reikalui toks katekizmas, kaip šitas, yra tiesiog žalingas. čia ir kalba ir rašyba bjauriausia, čia ir įmanomo vaikui dviasios peno yra labai maža, čia ir galvojama visai vėjavaikiškai!..“ — piktinosi Jablonskis (II 68).

Kitame „Santaros“ laikraščio numeryje buvo negailestingai sukritikuotas reformatų katekizmas. Jablonskis ypač pabrėžė atsilikusį, viduramžišką katekizmo metodą, iškeldamas, kad čia dar tebesinaudojama „kituose mokslo dalykuose, jų dėstyme mokiniam senai atmesta „klausimų“ ir „atsakymų“ sistema“ (II 71).

Kritikuodamas šį katekizmą, Jablonskis neiškentęs užkliudė ir religijos kompetencijai priklausančius dalykus — žmogaus nuodėmingumą iš prigimties, dievo gerumą ir maldos tikslą. Aitrios jo pastabos rodė, kad jis skeptiškai, bedieviškai žiūrėjo į šiuos fundamentalius teologijos dalykus. Pavyzdžiui, jis aiškino, kad iš katekizmo supratęs maldos tikslą taip: „Geras žmogus, geras valdovas ir neprašomas daro visiems, kas

yra gera ir reikalinga, bet Dievas, tas visų gerasis Aukščiausias, neprašomas, pats niekad žmonėms nieko gera nepadaro: reikia Dievas prašyti, melste melsti, kad darytų mums taip, kaip daro geras paprastas mūsų artimas dažnai ir neprašomas..." (II 73). Taigi Jablonskis čia pakišo mintį, kad teologų vaizduojamas dievas, reikalaujantis maldų, yra blogesnis už paprastą gerą žmogų. Toji mintis žadino abejones maldos vertė ir reikalingumu.

Dėl katekizmo rekomendacijos viskuo skūstis dievui ir iš dievo visko tikėtis Jablonskis taip pasišaipė: „Ar šiaip, ar taip, Dievui „viskuo skūstis“ niekam nepatarčiau; užuot viskuo skundusi, patarčiau pačiam rūpintis, kad viskas sklandžiai eitų pasaulyje, nes ir Dievas, sakyčiau, tik tam padeda, kurs pats sąžiningai darbą dirba ir tikrai rūpinasi savo ir savo artimo gerove ir laime“ (II 73).

Dar daugiau tokių specifinių teologijos dalykų paliesta K. Paltaroko „Tikybos mokslo“ vadovėlio recenzijoje (II 97—119) ir jau 1920 m. išspausdintoje K. J. Skuodžio „Religijos mokymo metodikos“ kritikoje (II 147—156). Jablonskio pastabos taip ryškiai iškėlė teologų scholastiškų samprotavimų prieštaravimus sveikam protui, logikai, kad jos visiškai priartėjo, o kartais net sutapo su laisvamaniška dogmų kritika. Pavyzdžiui, pirmajame vadovėlyje aiškinama, jog „Dievas leido žmones, kad jie Dievui tarnautų ir nupelnytų amžiną laimę danguje“. Tai plačiai žinomas tiek katalikų, tiek protestantų ir kitų krikščionių religijų postulat. Jablonskis jį iš esmės paneigė tokiais samprotavimais ir savo išvada: „Beskaitant tokius klausimus su atsakymais, mokinio galvoje gali sukilti dar ir kitų, žinoma, klausimų, tokių kaip antai: argi Dievas, tobūloji būtybė, rūpinosi ir tuo, kad Jo padarai jam tarnautų, Jį garbintų, argi Jam toji mūsų tarnyba ir tas mūsų garbinimas kam reikalingas? Bet į tuos drąsius savo klausimus mokinys įkalbamo ar įmanomo atsakymo veltui ieškotų katekizme. Visi gyvieji šio pasaulio padarai leidžia iš savęs naujų padarų, rodosi ne tam, kad šie jiems tarnautų ir juos garbintų. Išėina, kad vienas Dievas, pasaulio Leidėjas, leiddamas padarus, norėjo iš jų susilaukti tarnautojų ir garbintojų. Katekizmo autoriams reikėtų čia būti atsargesniems: bet-kuo skaitytojo ilgam nepatenkinsi ir sveiko peno jo dvasiai neduosi“ (II 98).

Jablonskiui pro akis nepraslydo ir katalikų teologų supainiotas, prieštaringas aiškinimas, kur žmogaus siela einanti po mirties. Vadovėlyje nurodomos tokios trys galimos vietos — dangus, pragaras ir skaistykla. Bet Jablonskis, kritikuodamas vadovėlį, pastebėjo, kad pagal jį išeitų, jog esanti dar ketvirtoji vieta — pragarai, kuri skirta nekrikštytų kūdikių sieloms. Dėl tų vadovėlio aiškinimų apie žmogaus sielos likimą po

mirties Jablonskis tik tiek pasakė: „Skurdu, be galo skurdu šiame Dievo pasaulyje“ (II 108).

Zymiai trumpesnę, bet ne mažiau neigiamą katekizmo recenziją Jablonskis išspausdino 1919 m. „Nepriklausomojoje Lietuvoje“. Čia buvo ir tokių nemalonių klerikalams išvadų: „Del [šios] rūšies vadovėlių ir dabar neiškenčiu nepasakęs kelių šiurkščių žodžių jų adresu:

Mūsų vadovėlius mokyklai ne tie rašo dažnai, kurie sugėba ir moka rašyti mokyklai; juos parašo labai dažnai ir tie žmonės, kuriems reikia toli būti nuo mokyklos [...]. Jų Katekizmai yra dažnai visai netikę mokyklai. ... Tokie vadovėliai, kaip šitas, netinka mokyklai...“ (II 137—138).

Pažymėtina, kad Jablonskis minėtiems vadovėliams ypač prikašiojo jų menką auklėjamąją vertę. Pavyzdžiui, jį piktino tai, kad K. Paltaroko katekizme smerkiamas, t.y. laikomas nuodėme, ne apskritai tingėjimas, o tik tingėjimas tarnauti dievui: „Jau metas būtų griežtai pasakyti katekizme, jog pats tingėjimas darbą dirbti — tarnaujant Dievui arba artimui — yra sunki nuodėmė [...].

Nesmerkdamas tingėjimo apskritai, katekizmo autorius kenkia, man rodosi, mokslo ir auklėjimo dalykui“ (II 109).

Štai kaip Jablonskis sukritikavo katekizmo aiškinimą, kad pavogti dešimt rublių esanti didesnė nuodėmė, negu dešimt kapeikų. Jablonskis atkirto: „Jei žmogus čiupteltų lobininkui 10 rub. ir paskui grybšteltų dar iš pavargėlio paskutinę dešimtį jo kapeikų,— argi pirmoji jo nuodėmė būtų didesnė negu antroji?“ (II 104).

Apskritai Jablonskis iš recenzuojamų religijos vadovėlių reikalavo, nors to ir nepareiškė, dialektikos. Jis pats visus teologų teiginius sijojo dialektikos rėčiu. Tačiau religija ir jos vadovėliai kaip tik remiasi priešingu metodu — dogmatiškumu. Prispauti prie sienos dvasininkai paprastai griebsi kazuistikos, bet ne dialektikos.

Sie Jablonskio straipsniai palietė skaudžiausias religininkams vietas, bet stoti į kovą su Jablonskiu šiuo kartu jie nesiryžo. Buvo pasirinkta gudresnė taktika — tylomis nuryti aitrrias piliules, kad, besiginčijant su tokiu autoritetingu ir logingu žmogumi, dar labiau neišryškėtų religinių dogmų obskurantiškumas.

Tačiau Jablonskis religijos atžvilgiu buvo nenuoseklus¹. Aštriai kritikavęs ir nieku vertęs pagrindinius katalikų ir apskritai krikščionių religijos postulatus, aiškiai matęs, kad religija mokykloje yra iš esmės anachronizmas, jis vis dėlto, kai imta reikalauti pašalinti religijos dėstymą iš mokyklų,

¹ Plačiau žr. Piročkinas A. J. Jablonskio santykiai su bažnyčia ir religija.—„Problemos“, 1971, Nr. 1(7), p. 45—53.

stojo jos ginti. 1917 m. liepos mėn. Voroneže įvyko II Lietuvių mokytojų suvažiavimas, kurio vienas klausimas buvo „Tikybos mokslas mokykloje“. Liepos 19 d. posėdyje, trukusiam nuo 10 iki 14 val., buvo svarstomos dvi rezolucijos: A. Iešmantos — pašalinti tikybą iš mokyklos, Jablonskio — palikti. Buvo pritarta Jablonskio pasiūlymui².

Toks nenuoseklumas buvo būdingas daugeliui to meto inteligentų. Jie kritikuodavo religijos dogmas, jų prieštaringumą, nelogiškumą, nelankydavo bažnyčios, bet nesiryždavo visiškai atsisakyti religijos kaip tam tikros auklėjimo priemonės, kaip tam tikro moralės pagrindo.

Iliuziją dėl religijos ir jos vadovėlių auklėjamosios naudos galėjo sukelti ir kai kurie Vakaruose pasirodę katekizmai. Pavyzdžiui, Jablonskis paminėjo kartą kaip teigiamą pavyzdį jo kitados skaitytą čekų katekizmą, verstą iš prancūzų kalbos (II 110). Suprantama, Vakarų Europoje, kur katalikybė ir apskritai krikščionybė seniai sulaukė įvairiapusiškos kritikos, tikybos vadovėliai buvo gerokai apvalyti ir nekartojo daugelio viduramžiškų nesąmonių.

Taigi Jablonskio turėta iliuzijų, kad geras tikybos vadovėlis galįs būti „teikiamas mūsų jaunuomenei *dorinti ir auklėti Kristaus mokslu*“ (II 113). Bet ir čia iškilo esminis Jablonskio ir religininkų pažiūrų skirtumas į tikybos mokymo tikslą. Jam „Kristaus mokslas“ tėra tik tam tikra auklėjimo priemonė, sakytume, lygiavertė Budos ar Konfucijaus mokslui. Toks požiūris nieko bendro neturi su religininkų požiūriu.

Be to, Jablonskis visiškai nenorėjo prievartinio religijos mokymo mokykloje: jis savo rezolucijoje vadovavosi principu, kad „religijos mokosi tie vaikai, kurių tėvai ar globėjai to nori ir reikalauja“ (II 110). Taip pat, sprendžiant iš straipsnio „Mokykla, politika ir religija“, jis religijos mokymą apribojo tik pradžios mokykla: „...išrandame, jog religijos mokslas pradedamojoje mokykloje yra dalykas auklėjamas, ir todėl šiokią dėl religijos mokslo teptiriamame rezoluciją *pradedamajai mokyklai*“ (II 94; išskirta mūsų.—A.P.). Vadinasi, dėl religijos mokymo vidurinėje ir aukštojoje mokykloje jo turėta kiek kitokių pažiūrų. Jos išreikštos anksčiau minėtame epizode, kai reikėjo ginti mokinius, K. Olšausko išmestus iš mokyklos už bažnyčios nelankymą.

Susirūpinimas mokyklos darbu ir jo rezultatais matyti ir keliuose kituose Jablonskio straipsniuose — J. Murkos vadovėlio „Vaikų darbymečiui“ ir autorių kolektyvo vadovėlio „Vainikėlis“ recenzijose (II 71—92).

² Mašiotaitė M. Antrasis Lietuvių mokytojų suvažiavimas.—„Santara“, 1917.VIII.12, Nr. 34.

Šiose recenzijose Jablonskis pagrindinį dėmesį skyrė ne kalbos klaidoms (nors nurodė ir jų), bet vadovėliuose išspausdintų dalykų auklėjamajai vertei. Džiaugdamasis jis rašė, kad „įvairiais tais straipsneliais autorius (J. Murka.— A.P.) auklėja mums — dorą, tvirtą, drąsų darbo žmogelį“, kad „J. Murkos „Skaitymai“ turiningi, tuščių plepalų juose nerasi, jų kalba įmanoma, taisyklinga“ (II 74, 77).

Užtat gana smarkiai kritikavo autorių kolektyvo sudarytą antriesiems mokslo metams skirtą vadovėlį — „Vainikėlį“. Didelė recenzijos dalis nagrinėja įvairių vadovėlyje išspausdintų straipsnelių turinio ydas. Apie tuos straipsnelius tiesiog sakė: „Tų straipsnelių tarpe yra betgi nemaža ir kamšalo, netinkančio dvasios penui mokykloje“ (II 79). Jablonskio nuomone, auklėjamosios vertės neturi įvairios pseudopasakos iš gyvulių ir augalų gyvenimo, tokios kaip „Skruzdėlė ir karvelis“, „Varlė ir jautis“, „Lapelė ir uodegėlė“, „Kiškis medžioja“. Jis skeptiškai vertino ir kai kurias autentiškas pasakas, nes „su pasakomis atsargiam reikia būti mokykloje; be tam tikro tikslo jų kišti vaikams nereikėtų“ (II 80).

Jablonskis reikalavo, kad mokiniams skirti vaizdeliai neprasilenktų su gyvenimo tiesa. Peikdamas vaizdelį „Liūto dėkingumas“, kur pasakojama, kaip liūtas senovės Romos cirke nesudraskęs vergo, išėmusio kažkada jam pašiną iš kojos, Jablonskis klausė: „Ar ne metas būtų imti kiek rimčiau, be tokių prasimanymų, kalbėti su vaikais mokykloje? Ar negali tuos senovės plepalus atstoti vaikams vieni kiti *tikrieji mūsų pačių gyvenimo reiškiniai?*“ (II 83; išskirta mūsų.— A.P.).

Recenzuodamas „Vainikėlį“, jis barė jo sudarytojus, kam įdėję į vadovėlį menkų eilėraščių. „Eilėraščių kalba,— pabrėžė Jablonskis,— ypačiai mokyklų vadovėliuose, turi būti graži — vaisdinga, aiški, visai įmanoma, taisyklinga. Jei poetas menkas, jei vaisdelis, kurį jis piešia sunku suprasti, jei poetas neduoda vaiko supratimui nieko gyva, nieko vaisdinga, tad aišku, jog tas jo vaisdelis mokyklos vadovėliui netinka“ (II 84). Čia Jablonskis suformulavo principą — vaikams skiriami literatūros kūriniai turi būti tik labai meniški. Tuo atveju, kai tokių kūrinų nėra, menkų geriau visai neduoti. Už tai jis gyrė J. Murką, kad šis mažai „duoda mūsų eilinių darbelių, bet daug ima mokinių reikalui, eilėraščiams tuo tarpu atstoti, mūsų žmonių dainelių“ (II 87).

„Vargo mokyklai“. Lietuvių mokyklos Rusijoje (jų būta dar Jaroslavlyje, Maskvoje) neturėjo gimtosios kalbos vadovėlių. Jablonskis labai energingai ir sparčiai sudarė dviejų dalių skaitinius „Vargo mokyklai“³. Šiuo kartu jis nedelsė,

³ Vargo mokyklai. Būrelio mokytojų rinkinys kalbos mokslo reikalui, d. I—II. Petrapilis, 1916, 96 ir 272 p.

nors ir buvo tos nuomonės, kad ne visa bus tinkama. Bent pirmoji šios chrestomatijos dalis galėjo būti parengta jau Veliže, nes L. Noreika 1915 m. gruodžio 7 d. atviruku iš Peterburgo pranešė Jablonskiui, kad gautas jos rankraštis ir kad nebūsią galima spausdinti iki Naujųjų metų. Dailininkai A. Varnas, J. Zikaras, P. Galaunė, Navickas ir kt. siūlėsi ją iliustruoti. Kokia esanti Jablonskio nuomonė?⁴ Tad sunku patikėti, kad Jablonskis per du mėnesius, nuo spalio pradžios ir iki gruodžio pradžios, būtų pajėgęs parengti tokį didelį darbą.

Skaitinių „Vargo mokyklai“ turėjusi būti dar trečioji dalis: joje ketino pateikti nemažą „eiluotinės mūsų poezijos“ skyrių, „dailiosios mūsų literatūros“ apžvalgą ir kelis kritikos straipsnius (II 405). Tuo, matyt, ir paaiškinama, kodėl abiejose skaitinių dalyse, išleistose pirmuoju leidimu Petrograde, nebuvo nė vieno mūsų poeto eilėraščio. Tačiau trečioji dalis liko neparengta: gal nebuvo nė reikalo. Pirmosios dvi dalys davė nemaža medžiagos lietuvių kalbos pamokoms vyresnėse pradžios mokyklos ir žemesnėse gimnazijos klasėse. Vyresniosiose gimnazijos klasėse skaitinių knyga apskritai jau ne kažin kiek reikalinga. Tad Jablonskis, stokodamas laiko, sveikatos, veikiausiai atsisakė minties sudaryti dar trečiąją dalį.

„Vargo mokyklos“ pirmoji dalis suskirstyta į keturis teminius skyrelius: pirmajame sudėti įvairūs vaizdeliai iš vaiko aplinkos. Bet jie taip parinkti, kad ugdytų jo jautrumą žmonėms („Sūnus“, „Du broliu“, „Kaimynai“, „Šuo“, „Gandras“), sugebėjimą stebėti gamtos reiškinius („Žvirblis pavasariui auštant“, „Vyt, vyt!“, „Žvirblaičiai mokslus eina“), aplinką („Pavasaris išaušo“). Čia įdėtos ir „kelios palaidos mintys“ apie kalbą („Kalba“).

Antrąjį skyrių sudaro lietuvių tautosakos pavyzdžiai: aštuonios pasakos, dešimt dainų, pluoštas mįslių (25) ir priežodžių su patarlėmis (547).

Trečiajame skyriuje — rašytojų kūriniai: Anderseno „Eglutė“, Zemaitės „Našlaičiai“, Šatrijos Raganos „Vincio Stonio“ ištrauka ir J. Biliūno „Kliudžiau“. Visas ketvirtasis skyrius — tai italų rašytojo Edmondo de Amičio (1846—1908) apysakos „Širdis“ pradžia, devyniolikos apsakymėlių vertimas. Šią apysaką Jablonskiui knietėjo išversti jau seniai: 1905 m. pasirodė pora apsakymėlių, verstų K. Jablonskienės⁵, vėliau planavo ar net buvo pradėjęs ją versti Jablonskis su Panevėžio mokiniais⁶.

⁴ LKLI, f. 1—2260.

⁵ Biržiška V. Lietuvių bibliografija, t. IV(I). K., 1935, sk. 1553.

⁶ Redakcijos atsakymai.—„Viltis“, 1908.IX.28(X.11), Nr. 113(148) (1915 m. Amerikoje išėjo M. Grigonio vertimas, žr. „Knygos“, 1922, Nr. 1, sk. 177—179).

Analogiškos sandaros yra ir „Vargo mokyklos“ antroji dalis, tik jos skyriai smarkokai išplėsti. Pavyzdžiui, pirmasis skyrius turi daugiau puslapių (110), negu visa pirmoji dalis. Tas skyrius dar suskirstytas į penkis poskyrius, todėl tematika įvairesnė. Čia atsirado pluoštelis vaizdelių apie negyvosios gamtos reiškinius — vėją, šilumą, vandenį, ledą, dujas. Atskiras pluoštelis skiriamas Lietuvos ir kitų kraštų gyvenimo dalykams. Trečiajame antrosios dalies skyriuje išspausdintos penkios Anderseno pasakos, du V. Garšino apsakymai — „Ženklas“ („Signalas“) ir „Keturiios dienos“, Aišbės „Kaimo mokykloje“, Žemaitės „Bičiuliai“ bei „Rudens vakaras“ ir keturi Vaižganto „Aukštaičių vaizdelių“ dalykėliai. Ketvirtajame skyriuje buvo tęsiama E. de Amičio apysaka.

Į akis krinta „Vargo mokyklai“ suvartotų kūrinių atranka. Abiejose dalyse įdėta E. de Amičio apysaka rodo, kad Jablonskis laikė ją labai vertinga auklėjamoju požiūriu. E. de Amičis, kaip ir Jablonskis, domėjosi socialinėmis problemomis (jis buvo įstojęs net į socialistų partiją, bet jo socializmas iš esmės švietėjiškas), buvo įsitikinęs demokratas ir humanistas. Jo kūryba realistinė, turinti švietėjiškų tendencijų, suteikiančių jai sentimentalų didaktišką atspalvį. Apysaka „Širdis“ (Jablonskis ją pavadino „Mokinio dienoraščiu“), vaizduojanti mokyklos buitį, turi įterptų patriotinių novelių. Ji siekia diegti jaunimui pagarbą darbo žmogui, meilę tėvynei, draugiškumą, paliečia ir socialinės nelygybės problemą. Kūrinys kiek sentimentalus, bet tai atperka gyvas pasakojimas ir švelnus humoras⁷. Tad Amičio pažiūros ir idėjos buvo labai artimos pačiam Jablonskiui. Šis kūrinys kuo geriausiai išreiškė jo mokyklos ir auklėjimo idealą. O tas idealas, jei neapsirinkame, buvo toks: nuo mokinio neslėpti gyvenimo tikrovės, kritiškai ją rodyti ir kartu duoti jam sugestyvių pavyzdžių ir idealų, kurių jis norėtų siekti.

Tuo požiūriu visai suprantama, kodėl Jablonskis mokiniams teikė V. Garšino apsakymą „Keturiios dienos“, vaizduojantį karo baisumus ir iš esmės reiškiantį protestą prieš jo beprasmiškumą. Kritiškai pažiūrai į gyvenimą ugdyti tiko Žemaitės ir Aišbės kūriniai.

Jablonskio pažiūroms suvokti daug ką duoda ir antroje dalyje esą geografijos dalykai. Pirmajame iš jų, „Dešimtis brolių (Prieš didįjį karą)“, glaustai aprašomos Lietuvoje gyvenančios tautos: dešimt tautų — tai dešimt brolių. Būdinga, kad, kalbėdamas apie lietuvius, jis negailėjo kritikos, nevengė nurodyti jų trūkumų: „Zemę mūsų ūkininkai išdirba menkai, ne taip, kaip vokiečiai, latviai, danai, čekai...“; „amatams ir prekybai reikia taipo pat išmanymo, o to išmanymo kaip tik

⁷ Краткая литературная энциклопедия, т. 2. М., 1962, с. 546.

stinga tuo tarpu lietuviams“; „mokyti esame dar neįpratę“; „būdami tamsūs, lietuviai nemoka kaip reikiant darbo dirbti, nemoka savo krašte duonos rasti, savo pinigų ir sveikatą daug kas girtaudami ar šiaip dykinėdami vėjais leidžia, nemoka gyvo tautos darbo išvien dirbti, nemoka savo turto gyvam krašto reikalui taupyti...“⁸

Kalbėdamas apie Lietuvoje gyvenančias tautas, jis pirmiausia pabrėžė jų gerąsias ypatybes, o tai, kas jų neigiama ir erzina kitus, stengėsi pateisinti istorinėmis sąlygomis. Tuo atžvilgiu įdomios eilutės apie žydus. Jablonskis čia nurodė, kad jie — gudrūs ir apsukrūs žmonės, kad „žydų girtuoklių ir paleistuvių beveik nėra“, kad jie „gyvena išvien“. Toliau jis rašė: „Kaip visur žmonės, kurie ilgai verčiasi vien smulkiaja prekyba arba papranta kitų skaudžiami, ir žydai dažnai nusuka ar skaudžia kvailą mūsų žmogelį. Žmonės, teisingai nekęsdami tokių sukčių, savo neapykantą dažnai nuverčia paskui, labai neteisingai, ir ant visos žydų tautos“⁹.

Šį straipsnelį Jablonskis baigė tokia išvada: „Čia viena tėra aišku: visi esame vienu namų broliai, vieno krašto piliečiai, su vieni kitais turime elgtis dorai ir teisingai [...]. Bartis su nelietuviu dėl vieno kito jo sąžinės dalyko ir namų kalbos — lietuviui visai nepridera [...]“¹⁰.

Kiti vaizdeliai skirti Švedijos, Danijos ir Anglijos gyvenimui. Jablonskis žavėjosi švedų sąžiningumu, jų kova su girtavimu, danų vietos savivalda, anglų tolerantiškumu — vis tai savybės, kurias jis norėjo diegti ir lietuviams.

Apskritai čia Jablonskis pasirodo kaip didelis tautų draugystės propaguotojas. Tai nepaprastai brangi jo savybė, ypač turint galvoje, jog tuo metu buržuazija kaip tik stengėsi kursyti neapykantą kitoms, ypač Lietuvoje gyvenančioms tautoms.

Abiejose dalyse išspausdinti dalykai imti iš įvairių šaltinių: lietuviškoji medžiaga iš Zemaitės „Rinkinio vaikams“, Mašoto „Pasakų nepasakų“, Jablonskio redaguotų „Lietuvių pasakų“ ir t.t. Nemažą pluoštą sudarė straipsneliai iš „Visuomenės įnamių“, S. Mečiaus „Trumpo žemės aprašymo“. V. Garšino kūriniai buvo spausdinti anksčiau, bet juos veikiausiai Jablonskis išvertė naujai: J. Tumas 1916 m. birželio 16 d. laiške mini kaip Jablonskio vertimus¹¹. Antroje dalyje buvo nemaža verstinių straipsnelių iš S. Mečiaus, V. Lukjanenkos, G. Vagnerio ir L. Tolstojaus įvairaus pobūdžio skaitinių knygų, plačiai vartotų rusų mokyklose. Tie straipsneliai rusų mokykloje buvo taip įprasti ir kelių pedagogų kartų taip atrinkti,

⁸ Vargo mokyklai, d. II, p. 93, 94.

⁹ Ten pat, p. 98.

¹⁰ Ten pat, p. 99.

¹¹ VUB, F 646.

kad jų auklėjamoji vertė vargu ar kam kėlė abejonę. Savo „Vargo mokyklai“ Jablonskis ėmė visa, kas buvo geriausia ikirevoliucinėje Rusijos mokykloje.

Medžiaga, kaip matėme, buvo pateikta pagal tam tikrą planą, turint tam tikrą sistemą.

Visuomenė šį Jablonskio darbą apskritai sutiko palankiai, nors pabėgėlių spaudoje ir nebuvo išsamių recenzijų. Pirmoji išsamesnė recenzija buvo išspausdinta tarybinio Liaudies švietimo komisariato organe „Švietimo reikalai“¹². Jos autorius šį Jablonskio darbą smarkiai išpeikė: jam netiko nei idėjiniai, nei pedagoginiai, nei kitais požiūriais.

Iš tikrųjų 1916 m. išleisti skaitiniai „Vargo mokyklai“ ne-propagavo socializmo idėjų ir neskatino revoliucinių nuotaikų, kaip to pasigedo recenzentas. Nesunku pastebėti ir tam tikrą tokių buržuazinių valstybių, kaip Danija, Švedija ir Anglija, idealizavimą. Bet tai visai suprantama ir net neišvengiama: kiekvienas nykios caro Rusijos („Tokios laukinės šalies, kurioje liaudies masės būtų taip apiplėštos švietimo, šviesos ir mokslo prasme,— tokios šalies Europoje nėra išlikę nė vienos, išskyrus Rusiją“¹³,— sakė V. Leninas) sugretinimas su tokiomis išsivysčiusiomis buržuazinės demokratijos šalimis, kaip Šveicarija, Anglija, Švedija, buvo neišvengiamai susijęs su tam tikru idealizavimu. Jį didino dar tai, kad šių šalių gyvenimas buvo menkai pažįstamas tiek Jablonskiui, tiek apskritai skaitytojams. Užtat būdinga, kad Jablonskis nedavė nieko iš Vokietijos gyvenimo, kurį jis turėjo progos pažinti ir nelaikė pavyzdiniu. Taigi, jis visai sąmoningai carinės Rusijos mokiniui kėlė pavyzdžiu nuosekliausiai įgyvendinusias buržuazinę demokratiją šalis. Didesnio gyvo pavyzdžio jis tada neturėjo.

Buržuazinės demokratijos skirtumo suvokimą reikėtų laikyti taip pat dideliu Jablonskio nuopelnu. To V. Leninas reikalavo ir iš marksistų, t.y. žmonių, turinčių prieš akis socializmo idealą. Savo veikale „Dvi socialdemokratijos taktikos demokratinėje revoliucijoje“ jis rašė: „Buržuazinių-demokratinų santvarkų būna tokių, kaip Vokietijoje, ir tokių, kaip Anglijoje; tokių, kaip Austrijoje, ir tokių, kaip Amerikoje arba Šveicarijoje. Nekoks būtų tas marksistas, kuris demokratinio perversmo epochoje pražiopsotų šį skirtumą tarp skirtingo vienos ar kitos jo formos pobūdžio [...]“¹⁴. O 1916 m., kai išėjo Jablonskio darbas, buvo kaip tik demokratinio perversmo išvakarės. Tad „Švietimo reikalų“ kritikas Jablonskio kūrinių ver-

¹² E. G. „Vargo mokyklai“ [...]—„Švietimo reikalai“, 1919.II.15, Nr. 1, p. 12—14.

¹³ Leninas V. Klausimu dėl liaudies švietimo ministerijos politikos.— Raštai, t. 19. V., 1953, p. 117.

¹⁴ Leninas V. Raštai, t. 9. V., 1952, p. 35.

tino jau 1919 m., t.y. įvykdytos socialistinės revoliucijos požiūriu.

„Vargo mokyklai“ gana plačią recenziją kiek vėliau skyrė ir A. Jakštas. Jis, kaip paprastai, Jablonskio darbu buvo taip pat nepatenkintas¹⁵. Jam netiko nei rinkinio sandara („margas kaip genys rinkinys“), nei atskiri dalykai. Pavyzdžiui, jis piktinosi, kam iškelta „Danų parapija su jos keturiais šulais: universitete mokytu kunigu, teisėju, gydytoju ir mokytoju“, kam per daug pagyrimų skirta „anglų kaimui“ su dviem bažnyčiomis — ponų ir darbo žmonių. Jo galutinis nuosprendis aiškiai neteisingas: „Kaip mato skaitytojas, jame (rinkinyje.— A.P.) nėra jokio plano, dalykai sudėti kaip pakliuvo, be jokio sistematiškumo, be tvarkos“¹⁶.

Jablonskio parengtoji chrestomatija „Vargo mokyklai“, kad ir ne be tam tikrų trūkumų, vis dėlto buvo geriausias iš iki tol parengtų mokyklai šios rūšies vadovėlių. Jau Vilniuje Jablonskis 1919 m. išleido pirmosios dalies antrąjį leidimą. Jis buvo papildytas Aišbės, I. Seiniaus, V. Krėvės prozos dalykais ir devyniais lietuvių poetų kūrybos pavyzdžiais — P. Armino, Ks. Vanagėlio, S. Stanevičiaus pasakėčiomis, A. Jakšto ir Maironio eilėraščiais, ištraukomis iš A. Baranausko „Anykščių šilėlio“. Pirmoji dalis sulaukė paskum dar dviejų leidimų (1921 ir 1922 m.). Tais pačiais metais išėjo ir antrosios dalies pakartotiniai leidimai.

Vėliau, išryškėjus lietuviškosios mokyklos pobūdžiui, sudarius programas, kaip tai ir buvo numatęs pats Jablonskis, jo knyga „Vargo mokyklai“ buvo pakeista kitais, labiau pritaikytais vadovėliais. Tačiau iš Jablonskio rinkinio paimti dalykai ėjo beveik per visus prieškarinius skaitinius, o kai kurie net pasiekė mūsų dienas.

„Mūsų žodynėlis“. Su lietuviškos mokyklos poreikiais ir su chrestomatija „Vargo mokyklai“ tiesiogiai buvo susijęs ir Voroneže išleistas Jablonskio leksikografijos darbas „Mūsų žodynėlis“¹⁷. Jo tikslą nusakė pats Jablonskis: „Šitas žodynėlis skiriamas mūsų mokiniams, kurie išsiblaškę Rusuose mokslus eina. Aiškinu čia daugiausia vieną kitą žodį“¹⁸.

Leisti tokį žodynėlį paskatino toji aplinkybė, kad susispietę Voroneže ir kitose mokyklose mokiniai, iki tol maža arba visai nesimokę lietuvių kalbos, negalėdavo suprasti daug bendrinėje kalboje vartojamų žodžių — naujadarų ar iš tarmių atėjusių. Tačiau to meto sąlygomis šis kuklus žodynėlis iškart įgijo

¹⁵ Jakštas A. Vargo mokyklai [...]—„Draugija“, 1920, Nr. 9—10 (117—118), p. 397—400.

¹⁶ Ten pat, p. 399.

¹⁷ Mūsų žodynėlis. „Vargo mokyklos“ priedėlis. Surinko Rygiškių Jonas. „Lietuvių spaustuvė“ Voroneže, 1918, 64 p.

¹⁸ Ten pat, p. 2.

didesnę reikšmę, negu buvo sudarytojo jam teikta: jis įvedė į bendrinę kalbą daug naujų terminų, kodifikavo jų vartoseną. Todėl juo ne kartą pasinaudojo įvairūs kitų žodynų autoriai, vertėjai, žurnalistai ir kt.

„Mūsų žodynelis“ nedidelis — apie 1800 žodžių lizdų. Tie lizdai gana nevienodi: kartais jį sudaro tik vienas žodis su paaiškinimu, o kartais jame pateikiama ir daugiau tos pačios šaknies vedinių, pvz.:

braižyti, -žaũ ir bráizyti, чертить; braižymas черчение. Brėžinį brėžia; visokius brėžinius dabar bráižo, braižo, brėžia. v. paišyti, piešti¹⁹.

Tad iš tikrųjų žodynyje paaiškinta daugiau žodžių, negu yra lizdų.

Kai kuriuose lizduose pateikiama ir kiek frazeologijos, pvz.: prie žodžio *aikštė* pateikiama pavyzdžių: Eina, išeina viskas aikštėn (наружу). Ir tą dalyką kėlė, iškėlė aikštėn (предали огласке, сделали общеизвестным). Prie žodžio *būdas* pateiktas frazeologizmas *nieku būdu*.

Kartais tame pačiame lizde šalia pagrindinio antraštinio žodžio dar pateikiamas ir jo variantas — kai neaišku, kuriam lemta bendrinėje kalboje įsigalėti, pvz.: *áibė* ir *éibė*, *apýrankė* ir *apírankė*, *ápmaudas* ir *apmaudà*, *báltamiškis* ir *báltmiškis*, *bičiulis* ir *bičiuolis* ir kt. Tačiau kai kada variantai pateikiami atskirai, pvz.: *arčia* ir *erčia*. Kartais prie antrojo varianto nurodoma, kad tai tarmės žodis, pvz.: *atidžia*, *atidžios* (žem. *atidė*, *-ės*).

Žodžiai aiškinami nevienodai. Pats Jablonskis nurodė, kad žodžius aiškinęs „labai dažnai rusų kalbos žodžiais“²⁰. Rusiškai paprastai aiškinami visi naujadarai ir tie bendrinės kalbos žodžiai, kuriems nesunku rasti atitikmenų rusų kalboje, pvz.: *abejingas* равнодушный, *akiplėša* нахал, *akiratis* горизонт. Tuo atveju, kai tokį rusų kalbos atitikmenį būdavo sunkiau ar net negalima rasti, Jablonskis reikšmę nusakydavo lietuviškai arba sakiniu, pvz.: *Adiklis*, kuo kas (vyžos) adoma; *Anýta*, vyro motina; *Apidžia*, *apidžios*, apynynas (tam tikrai apdėta vieta). Eik į mūsų *apidžia*, kad nori apynių.

Žodynyje visi antraštiniai žodžiai, o dažnai ir jų formos kirčiuojamos.

Žodynelis buvo paminėtas spaudos ir teigiamai įvertintas. Iš visų recenzijų labiausiai verta dėmesio J. Balčikonio re-

¹⁹ Ten pat, p. 6.

²⁰ Ten pat, p. 2.

cenziija²¹. Recenzentas nurodė, kad žodynėlyje esama žodžių, nepasitaikančių knygoje „Vargo mokyklai“. Jis pateikė čia pat pluoštą naujadarų, dėl kurių suabejojo, ar visi prigis kalboje. Toks nesutapimas su rinkiniu „Vargo mokyklai“ atsiradęs todėl, kad žodynėlis sudarytas rašomo didesnio žodyno pagrindu. Ši J. Balčikonio užuomina labai siejasi su anksčiau minėtu tarybinio Liaudies švietimo komisariato nutarimu, kur Jablonskis pirmiausia apibūdinamas kaip leksikologas. Išėitų, kad Voroneže jis iš tikrųjų ketino ar net buvo pradėjęs rengti lietuvių kalbos žodyną. Jis tikriausiai nebuvo Juškų žodyno, dėl kurio vertės Jablonskis jau XIX a. pabaigoje turėjo abejonių, tęsinys. Tuo labiau, kad ir Juškų rankraščiai tada jam buvo neprieinami.

Terminologijos darbas. Tenkindamas mokyklos poreikius, Jablonskis išvertė A. Kiseliovo vadovėlio dalį — „Aritmetiką“²² ir Voroneže pakartotinai išleido S. Mečiaus „Žemės aprašymą“²³.

Šie Jablonskio darbai (kartu su „Mūsų žodynėliu“ ir chrestomatija „Vargo mokyklai“) labai reikšmingi lietuvių terminologijai — juose buvo apibendrinti Jablonskio ir matematikų M. Sikšnio, P. Mašiotų ir Z. Žemaičio posėdžių, skirtų matematikos terminams nustatyti, rezultatai.

M. Sikšnio teigimu, intensyviausiai matematikos terminus jie svarstė 1917 m. pabaigoje ir 1918 m. pradžioje, kai imta galvoti apie greitą grįžimą į Lietuvą ir apie darbą lietuviškose mokyklose²⁴. Atsiminimuose, tiesa, nurodoma, kad su tais terminais buvę supažindinti mokytojų kursų-instituto dalyviai.

Tačiau yra duomenų, kad intensyvus matematikos terminų kūrimas prasidėjo anksčiau, veikiausiai 1917 m. pavasarį ar vasarą. Pavyzdžiui, tai patvirtintų tas faktas, kad 1917 m. liepos 1 d. lietuvių laikraštyje „Santara“ pasirodė Z. Žemaičio straipsnis apie matematikos terminus. Jame jau remiamasi Jablonskio siūlymais²⁵.

Voroneže Jablonskis realizavo pagrindinį savo principą, kuriuo turėjo būti sudaromi specialių mokslo šakų terminai: jų kūrimas yra tos mokslo srities specialistų dalykas, o kalbininkai gali juos tik įvertinti kalbos taisyklingumo požiūriu. Tada panašiai ir eidavo darbas: Z. Žemaičio prisiminimais, jie, t. y. matematikai ir fizikai, sugalvotus terminus pateikdavo Jab-

²¹ Balčikonis J. *Rygiškių Jonas: Mūsų žodynėlis* [...].—, Ateities spinduliai“, 1918, Nr. 5—6 (17—18), p. 172—173.

²² Aritmetika. Mokslo pradžia ir terminai (Mokytojo reikalui). Voronežas, (1917), 64 p.

²³ Tais pačiais metais (matyt, be Jablonskio žinios) ši knygutė antruoju leidimu išėjo ir Vilniuje.

²⁴ Sikšnys M. Sparnai. V., 1973, p. 276—278.

²⁵ Žemaitis Z. Dėl aritmetikos terminologijos.—, „Santara“, 1917.VII.1, Nr. 28.

lonskiui vertinti. Jablonskis, gavęs specialistų sudarytą terminą, pirmiausia reikalaudavęs aiškiai nusakyti tuo terminu reiškiamo objekto ar sąvokos esmę ir pagrindines savybes. Remdamasis šiuo principu, jis išvengdavo lotyniškų ir dažniausiai analogiškai sudarytų kitų kalbų terminų pažodinio vertimo, o kartu ir to nenuoseklumo bei nelogiškumo, taip būdingo senųjų kultūrų terminologijai. Ryškiausias čia pavyzdys yra elemento *oxygenium* pavadinimas. Jis sudarytas tuo pagrindu, kad šis elementas įeina į kai kurias rūgštis. Bet tai ne esminė ypatybė: rūgščių yra ir be šio elemento. Jo reikšmingesnė ir esmingesnė ypatybė yra dalyvavimas degimo reakcijoje, t.y. palaikyti degimą. Jablonskis užtat ryžtingai atmetė visokius *rūgštygamius*, *rūgštadarius* ir pasiūlė vartoti terminą *deguonis*²⁶.

Kadangi Voroneže terminai buvo kuriami kolektyviai, tai dabar būtų sunku net nustatyti, be kelių aiškių atvejų, kas priklauso pačiam Jablonskiui. Pavyzdžiui, tiek Z. Žemaitis, tiek M. Šikšnys sutaria, kad Jablonskis pasiūlė vartoti „dauginti (dalinti) iš ko“. Z. Žemaitis jam priskyrė terminus *skaičius*, *skaičiuoti*, *lietėja*, *apskritimas*, *spindulys*, *skritulys*, *sinusas*, *kosinusas*, *deguonis*, *vandenilis*²⁷. M. Šikšnys nurodė tokius Jablonskio sugalvotus terminus, kaip *sveikasis skaičius*, *trupmena*²⁸. P. Rumšas savo straipsnyje, skirtame Jablonskio indėliui į lietuvių aritmetikos terminiją, nustatė, kad iš beveik šimto „Aritmetikoje“ vartotų terminų, apie pusę reikėtų priskirti Jablonskiui. Kadangi kai kurie terminai vėliau pasikeitė, tai dabar, P. Rumšo teigimu, vartojama apie 30 Jablonskio sudarytų ir „Aritmetikoje“ paskelbtų terminų²⁹. Iš jų pirmiausia minėtini aritmetikos veiksmų pavadinimai *sudėtis*, *atimtis*, *daugyba*, *dalyba*, skaičių pavadinimai — *dėmuo*, *turinys*, *atėminys*, *daugiklis*, *daliklis*, *sandauga*, trupmenos narių pavadinimai — *skaitiklis*, *vardiklis*. Jablonskis pirmasis pradėjęs vartoti sudėtinių terminų būdvardžius *apytikris* (skaičius), *atvirkštinis* (veiksmas, skaičius, proporcingumas), *baigtinis*, *-ė* (dešimtainė trupmena), *(ne)lyginis* (skaičius), *matinis* (skaičius). Jam priklausęs ir aritmetikoje vartojamų veiksmožodžių prioritetas, pvz.: *apibrėžti*, *kisti*, *spręsti*, *sutikti* (15 *sutinka* su 3 taip, kaip 30 su 6). Jablonskio sudaryti ir terminai *apibrėžimas*, *skaičiuo-*

²⁶ Žemaitis Z. Iš atsiminimų apie Jablonskį.—„Literatūra ir kalba“, 1956, I, p. 35—36. Rumšas P. Lietuviškų geometrijos terminų istorija.—„Mūsų kalba“, 1974, Nr. 2, p. 11—12.

²⁷ Žemaitis Z. Lietuviškos matematinės terminologijos istorijai.—Kn.: Lietuvių kalbos leksikos raida. („Lietuvių kalbotyros klausimai“, t. 8.) V., 1966, p. 196—199.

²⁸ Šikšnys M. Sparnai, p. 27.

²⁹ Rumšas P. J. Jablonskio indėlis į lietuvių aritmetikos terminiją.—„Kalbos kultūra“, 1975, sąs. 29, p. 8.

tė, dalus, kartotinis, triskaitė ir daugiaskaitė taisyklė, proporcingoji dalyba.

Voronežė ir Vilniuje į Jablonskį kreipėsi ir kitų sričių specialistai, prašydami paramos ir patarimų, kaip nustatyti jiems rūpimus terminus. Pavyzdžiui, kuriantis pirmiesiems lietuvių buržuazinės kariuomenės daliniams ir įvairioms karinėms formuotėms, jis buvo prašomas prisidėti prie lietuvių rikiuotės ir karo terminų nustatymo. Jų pagrindu buvę paimti Jablonskio anksčiau teikti skautams komandų terminai³⁰. P. Rusecko straipsnyje „Literatūros skyriaus veikla iki 1920.V.15“ minimos Literatūros komisijos sudaryti terminai išėjo atskiru leidiniu „Pėstininkų rikiuotės komandos ir terminai“ (1918 ir 1919 m.), kur patekę ir keli Jablonskio terminai³¹.

Ekonomistas P. Šalčius yra nurodęs, kad 1918 m., rengdamas vadovėlį kooperatininkams, dėl terminų taršis su Jablonskiu. Tie terminai suėjo į žodynėlį prie knygos „Sąsakaitybos vadovėlis vartotojų bendrovėms“ (1919 m.)³².

V. Ruokis sakėsi rėmęs Voronežė Jablonskio sudarytais ir dar Vilniuje 1918 m. jo aprobuotais terminais, planuodamas neorganinės chemijos terminologiją³³. Jau anksčiau buvo sakyta, kad Voronežė su Jablonskiu tarėsi dėl psichologijos terminų J. Vabalas-Gudaitis. Tomis nuorodomis, žinoma, nesibaigia Jablonskio veikla terminų kūrimo srityje: tolesnės studijos turėtų duoti papildomos medžiagos.

Ir grįžęs iš Voronežo, Jablonskis mėgo, bendradarbiaudamas su konkrečios mokslo šakos specialistais, kurti terminus. Antai 1920 m. Kaune išėjusio J. Elisono „Zoologijos sistematikos terminų žodynėlio“ terminai esą jo kurti kartu su autoriu ir T. Ivanausku³⁴.

Voronežė Jablonskis tęsė ir kalbos mokslo terminų kūrimą. M. Sikšnys yra paminėjęs, kad ten energingai darbavusis liuanistų komisija (S. Čiurlionienė, J. Balčikonis, J. Murka), kuriai labai daug padėjęs Jablonskis³⁵. Be to, kaip rodo 1917 m. spalio 26 d. laiškas Jablonskiui, čia geras partneris buvo K. Būga; tuo laiku abu kalbininkai svarstė fonetikos terminus³⁶. Intensyviai rūpintis kalbotyros terminais Jablonskį ga-

³⁰ Ruseckas P. Literatūros skyriaus veikla iki 1920.V.15.—„Mūsų žiny-nas“, 1938, t. XXXV, Nr. 11—12 (165—166), p. 845.

³¹ Laurinaitis J. M. Terminologijos darbas mūsų kariuomenėje. 1917—1923.—„Mūsų žiny-nas“, 1924, t. VI, Nr. 16, p. 81, 86.

³² Šalčius P. Ekonominės terminologijos reikalas.—„Tautos ūkis“, 1930, Nr. 1, p. 21.

³³ Ruokis V. P. T. Butkevičiaus kritikos reikalas.—„Lietuva“, 1924.IV.24, Nr. 87(1498).

³⁴ Kubilius H. Kodėl taip vadiname? —„Mokslas ir gyvenimas“, 1974, Nr. 6 (201), p. 51.

³⁵ Sikšnys M. Sparnai, p. 248.

³⁶ VUB, E 363.

lėjo skatinti subrendęs planas parašyti naują lietuvių kalbos gramatiką.

Lietuvių kalbos gramatikos vadovėlis. Reikalas turėti naują, gerą lietuvių kalbos gramatiką buvo visiems aiškus, taip pat ir Jablonskiui, bet jis vis kažko dėsė ir laukė. 1916 m. per mokytojų suvažiavimą Voroneže J. Yčas prašęs A. Klimą nueiti pas Jablonskį ir įtikinti, kad reikia pradėti rašyti naują gramatiką. Tas nuėjęs Jablonskiui papasakojęs, kaip jis mokėsis iš 1901 m. gramatikos, ir taip pralinksminęs ligonį, kad šis pažadėjęs rašyti naują leidimą³⁷. Gal ir buvo taip, kaip šią istoriją nupasakojo A. Klimas,—kas dabar suvaikys. Šiaip ar taip, lietuvių kalbos gramatiką Jablonskis pradėjo ir beveik baigė rašyti Voroneže. Grįžęs į Vilnių, dar kiek ją taisė. 1918 m. Vilniuje atidavė spausdinti.

Tas pats A. Klimas sakosi prižiūrėjęs Vilniuje ir spausdinamos gramatikos korektūrą, kiekvieną išspausdintą jos lanką nešdavęs autoriui. Jis teigia, kad Jablonskio gramatika išėjusi 1918 m. pabaigoje, tik tų laikų papročiu metų gale išleistoms knygoms duoti kitų metų datą ji buvusi pažymėta 1919 m. data³⁸. Tačiau tai netiesa.

Ši Jablonskio gramatika, pasirašyta dviem slapyvardžiais (P. Kriaušaitis ir Rygiškių Jonas), tikrai turi dvi datas: viršelyje — 1919 m., o tituliniame puslapyje — 1918 m.³⁹ Taip atsitiko todėl, kad gramatika, kaip teisingai nurodė J. Palionis savo „Pastabose“ (RR I 675), buvo pradėta spausdinti 1918 m. pabaigoje ir baigta — 1919 m. Pavyzdžiui, tik 1919 m. gegužės mėn. spaudoje pasirodė žinutė, kad tuoj išeisianti Jablonskio gramatika⁴⁰. Baigiamą spausdinti gramatiką minėjo ir Jablonskis laiške (išspausdintas buvo „Lietuvoj“ 1919 m. gegužės 10 d.) S. Dabušiui (II 134—135). Beje, Jablonskis čia paminėjo, kad jau išspausdinta 160 puslapių ir kad jų būsia 240, o išspausdintoje gramatikoje iš viso tėra tik 143 puslapiai. Iš kur toks skirtumas?

1919 m. gramatika išėjo tuo metu, kai vyko smarkios kovos su ponų Lenkijos kariuomene. Todėl ji bus sulaukusi ir palyginti nedidelių atgarsių spaudoje. Tik Vydūnas tais pat metais įvertino, kad tai „bene geriausia liet. kalbos gramatika“⁴¹. Netrukus, po trejų metų, išėjo jos antrasis leidimas, kuris ati-

³⁷ K e l m u t i s A. (=A. Klimas). Prisimenant mūsų bendrinės kalbos kūrėją.—„Naujienos“, 1961.I.23, Nr. 17 (Antroji dalis), Nr. 552.

³⁸ Ten pat, p. 3.

³⁹ P. Kriaušaičio ir Rygiškių Jono Lietuvių kalbos gramatika. Etimologija. Pirmosioms mūsų aukštesniosioms mokslo įstaigoms. Liet. Mokslo Dr. leidinys, 1918(1919), 137+IV+2 p.

⁴⁰ Buvęs „vadovėlių redaktorius“. Knygų-vadovėlių reikalas.—„Nepriklausomoji Lietuva“, 1919.V.3, Nr. 7; (šio laikraščio Nr. 4 (1919.IV.29) rašoma, kad visas rankraštis jau atiduotas spaustuvėn).

⁴¹ V y d ū n a s. Einführung in die litauische Sprache. Tilsit, 1919, S. 3.

traukė visą dėmesį nuo 1919 m. gramatikos: pasidarė nebeaktualu ją nagrinėti.

Tačiau ją derėtų atskirai minėti rašybos požiūriu: Jablonskis joje kodifikavo vadinamąją „vilniškę“ rašybą, kuri kiek skyrėsi nuo Jablonskio rašybos, ir tuo galutinai padarė galą visiems kitiems projektams. „Vilniškė“ rašyba — tai Lietuvių mokslo draugijos Vilniuje leistų vadovėlių rašyba, sudaryta tuo metu, kai Voroneže ir toliau tęsėsi ginčai, kaip reikia rašyti. „Vilniškė“ rašyba — iš esmės dabartinė mūsų rašyba. Jai būdinga tai, kad daugiau atsižvelgiama į vienos šaknies principą.

Voronežo diskusijos dėl rašybos. Kad būtų ryškesnis mūsų rašybos raidos vaizdas ir Jablonskio pažiūros, turime apžvelgti ir Voroneže vykusią diskusiją dėl lietuvių rašybos.

Voroneže buvo mėginta rašybos dalykus tvarkyti be kalbininkų „diktato“, pačios visuomenės jėgomis. 1916 m. sausio 4 ir 5 d. įvykusiame lietuvių mokytojų suvažiavime buvo išrinkta komisija, kuri sausio 20—24 d. Petrograde savo posėdžiuose svarstė rašybos problemas⁴². Posėdžiuose dalyvavo komisijos nariai K. Būga, A. Dubinskas, J. Laukaitis, B. Masiulis, S. Naginskas, L. Noreika, L. Požėla, J. Statkevičius ir J. Tumas. Jablonskis dėl nesveikatos atvykti negalėjo, tad jo nuomonę perdavė S. Naginskas. Ir K. Būgos, ir J. Jablonskio, taip pat kelių spaudos atstovų balsai buvo tik patariamieji. Posėdžiams pirmininkavo J. Tumas.

Komisijos protokolas buvo galutinai surašytas tik 1916 m. rugpjūčio 5 d. Matyt, iki tol dar vis buvo derinamos nuomonės.

Pagrindinis rašybos principas buvo toks: „Kurį priebalsį girdi, tą ir rašyk, nesigilindamas į žodžio etimologiją“. Todėl buvo nutarta rašyti: *lakštas, ankštas, aukštas, rūkštus, baikštus, geršksti, trokšti...*, *kregždė, žvaigždė, trogždamas, gergždamas, prungždamas, žvargždus...*; *plaktas, danktis, bėkti, slūkti, aukti, meksti, grimsti, srėpti, dirpti, kvėpti...*, *Magdė, migdė, trugdė, laugdamas, bėgdamas, srėbdamas, kvėbdamas, dirbdamas, prauzdamas, žviezdamas, veizdamas...*, *lauksiu, bėksiu, kvėpsiu, dirpsiu...*, *srėpk, kvėpk, mesk, prausk, geršk, grimsk, šviesk, trošk, veisk...*, *išvirksčiai, gulščiai, valščius, priežaščių, prauščiau, meščiau...*, *gergždžia, pavyždžiui, vabždžiai...*

Kilminė priebalsių rašyba išlaikoma tik nutrupėjusiuose ir sudurtiniuose žodžiuose: *be maža — bemaž, tada — tad, tatai — tat, užsakė, kryžkelės, drūtgalis...*

„Balsių ir pusbalsių“ rašybai komisija teikė laikytis

⁴² Rašybos Komisijos Posėdžių protokolas.—„Lietuvių balsas“, 1916.VIII.11, Nr. 60(89); VIII.14, Nr. 61(90).

P. Kriaušaičio gramatikos ir rašyti: *labiau, rupiau, pažįsta, drįsta, vįsta* (visti), *tįsta* (nosis ištįso), *lįsti* (lendu), *skųsti, siųsti, sūnų*, kad *padarytų*, išėjo lauko *artų, melstis, sakytis, įdėti, įsekti*, bet rašyti: *pjauti, spjauti, bjaurus, tvinsiu, tvinksla, pažinsiu, sensiu, tinsiu, tvinstu, tinstu, kirmija, dalija*. Rašoma: *šalau, gesau, spurau, tižau* ir *šąlu, gęstu, spųru, tįstu, lįja, gįja, pųva* (*pūsta, pūna*), *bųva* (*būna*), *kįla, šįla, bįra, įra, skįla, dįla, pieną, gervę, žmogų, medį*, bet — *akys, trys, jūs, gražūs, skystas, rūšis*.

Tolesnės lietuvių rašybos raidos požiūriu šie komisijos teikiami principai pasirodė esą visai neperspektyvūs. Fonetinė rašyba tik iš pirmojo žvilgsnio rodėsi paprasta ir lengva, bet praktiškai ji buvo nepatogi. Labai ryškiai skyrėsi požiūriai į priebalsių ir balsių bei „pusbalsių“ rašybą: pirmieji beveik išimtinai rašomi fonetiniu pagrindu, o antrieji — beveik išimtinai etimologiniu. Iš tikrųjų turėtų būti atvirkščiai.

Daug geriau pasisekė išspręsti žodžių rašymą kartu ir atskirai. Vertas pritarimo buvo atsisakymas jungti žodžius brūkšneliais (buvo siūloma rašyti *kai kas, laumė ragana, kur ne kur*). Komisija pareiškė savo nuomonę ir dėl žodžių kėlimo (kelti *tro-ško, ku-pstas*) ir dėl tarptautinių būdvardžių galūnių bei priesagų.

Tačiau naujajai rašybai, ypač jos garsiniam priebalsių rašymo principui, niekas nepritarė. Protokolą išspausdinęs „Lietuvių balsas“ prieraše kategoriškai pareiškė: „...mes, „Lietuvių Balso“ Redakcija, laikysimės senosios, jau įsigalėjusios ir mažne visų priimtąs rašybos — *kilminės*“. Tą savo nutarimą redakcija motyvavo dar tuo, kad ir pačios komisijos du nariai balsavę prieš projektą.

Komisijos protokole buvo išdėstyta ir Jablonskio bei K. Būgos nuomonė: „Jeigu visuomenė jai pritartų, tai mūsų kalbininkai p. Jablonskis ir p. Būga prieš ją neprotestuotų“. Tokia Jablonskio „nuomonė“ iš esmės reiškia tik rezignaciją ir nusivylimą: siūlomoji rašyba beveik visais punktais prieštaravo jo pažiūroms. Ir jis „priėmė“ komisijos rašybą arba tik todėl, kad turėjo iliuzijų, jog šis visuomenės projektas gali pagaliau įvesti rašybos vienybę, arba todėl, kad jo ydos buvo tokios aiškios, jog nė ginčytis nevertėjo.

Ko gero šis projektas buvo akstinas atsisakyti vieno kito savo rašybos principo ir priimti 1919 m. gramatikoje beveik ištiesai „vilniškę“ rašybą — žengti toliau prie vienos šaknies principo (rašyti *grįžti* ir *grįžta, gyti, žūti* ir *gyja, žūva*), kuris kartais tikrai patogesnis už morfologinį principą.

K i t i d a r b a i. Voroneže ir Vilniuje Jablonskis neišvengė redaktoriaus duonos. Visų jo redaguotų knygų nesame nustatę. Žinoma, kad Voroneže Jablonskis suredagavęs A. Giedriaus

„Tris pasakas“⁴³. Vilniuje 1919 m. išėjo N. Sančiurskio sintaksė, kurios vertimą yra, kaip pats prisipažino laiške S. Dabušui, jis taisęs (II 134—135). A. Jakštas spėjo, kad, sprendžiant iš kalbos gyvumo ir įvairumo, galinti būti Jablonskio redaguota ir K. Ivanovo knyga „Rytai ir mitai“⁴⁴. M. Urbšienė-Mašiūtaitė nurodė, kad Jablonskis padėjęs J. Lozoraičiui versti „Elenutės pasakas“, kurios paskui išėjusios Kaune, o Jablonskio jaunesnysis sūnus Jonas, tada 11—12(?) m. berniukas, išvertęs Metherlinko „Mėlynąją paukštę“, kuri su A. Galdiko iliustracijomis buvo vėliau išleista M. Yčo⁴⁵. Vadinasi, ir šis vertimas turėjo būti taisytas Jablonskio.

Ne visi Jablonskio straipsniai, išspausdinti to meto laikraščiuose, bus patekę į J. Balčikonio sudarytus raštus. Pavyzdžiui, neturėtų kelti abejonių, kad tai Jablonskio darbas, recenzija apie M. Biržiškos knygutę „Lietuvos sukilimas 1794 metais“, pasirašyta inicialais *R.J.* (=Rygiškių Jonas)⁴⁶. Kitame to paties laikraščio numeryje yra recenzija apie R. van der Meuleno „Gamtos prilyginimus lietuvių dainose ir raudose“⁴⁷. Ji pasirašyta neįprastu Jablonskiui kriptonimu *V.*, bet „Nepriklausomosios Lietuvos“ turinyje (prie Nr. 134) nurodyta, kad tą darbą yra recenzavęs Jablonskis.

Raštuose nėra ir inicialais *J.J.* pasirašyto straipsnio „Karas ir tautos“⁴⁸, kurį taip pat galėtume priskirti Jablonskio plunksnai.

⁴³ Kuzmickis K. J. Antanas Giedrius.—„Draugija“, 1939, Nr. 12, p. 672.

⁴⁴ Jakštas A. K. Ivanovas. Rytai ir Mitai. Iš rusų kalbos vertė J. Jablonskaitė. V., 1918, 125 p.—„Draugija“, 1919, t. XXV, Nr. 2—3 (98—99), p. 183—185.

⁴⁵ Urbšienė-Mašiūtaitė M. Prie žibalinės lempos, t. I [mašraštis].—LKKI, I, 215.

⁴⁶ R. J. M. Biržiškos Lietuvos sukilimas 1794 metais. Lietuvių Mokslo Draugijos leidinys (psl. 1—31). Vilnius, 1919 m. Kaina 2 mk.—„Nepriklausomoji Lietuva“, 1919.VII.9, Nr. 61.

⁴⁷ Dr. R. van der Meulen Rz. „Gamtos prilyginimai lietuvių dainose ir raudose“.—„Nepriklausomoji Lietuva“, 1919.VII.10, Nr. 62.

⁴⁸ J. J. Karas ir tautos.—„Lietuvių balsas“, 1915.IX.24, Nr. 5.

„LIETUVIŲ KALBOS SAŽINĖ“

(Vydūnas)

„DIRBKIT, DARBO DAUG TURIM
PRIEŠ SAVE!“

Buitiniai rūpesčiai. 1919 m. vasarą Jablonskis su šeima (ji dabar buvo gerokai sumažėjusi — vyresnieji vaikai jau gyveno atskirai) atsidūrė Kaune, tapusiam buržuazinės vyriausybės buveine, o vėliau ir laikinąja sostine. Čia Jablonskis gyveno iki pat amžiaus galo, išvykdamas tik vasaromis atostogų į Palangą.

1920 m. rugpjūčio—rugsėjo mėnesiais, kai Vilniuje, grąžintame Tarybų Rusijos, antru kartu kūrėsi Lietuvos administracija, Jablonskiui buvo numatytas butas universiteto rūmuose, pirmajame aukšte, netoli universiteto salės¹. Tačiau juo pasinaudoti neteko, nes buržuazinė Lenkija, vykdydama ekspansinę politiką, sulaužė Suvalkuose pasirašytą sutartį ir spalio pradžioje vėl atplėšė Vilnių nuo Lietuvos.

Kaunas, buvęs caro laikais nedidelis, apleistas gubernijos miestas-tvirtovė, suplaukus visoms Lietuvos centrinėms įstaigoms, jautė butų stoką. Kokia tada buvo sunki butų krizė, rodo to laiko žmonių atsiminimai. Pavyzdžiui, P. Mašiotas, ėjusio švietimo viceministro ir aukštesniųjų mokyklų departamento direktoriaus pareigas, šeima gyveno viename kambaryje; nebuvo virtuvės, ir valgyti virdavosi krosnyje; jaunesnysis sūnus, neturėdamas lovos, miegojo ant stalo². 1920 m. pabaigoje, grįžęs į Lietuvą, V. Krėvė-Mickevičius taip pat apsigyveno labai mažame bute be virtuvės — du maži nejaukūs kambariukai³.

Todėl ir Jablonskiui nebuvo lengva įsikurti. Iš karto jis gyveno „Saulės“ gimnazijoje, kur buvo lyg ir pabėgėlių punktas. Gyveno pabėgėliai persitvėrę paklodėmis⁴. Jablonskiui, reikia manyti, buvo sudarytos kiek geresnės gyvenimo sąlygos.

¹ Kalbininko J. Jablonskio būtas.—„Lietuva“, 1920.IX.25, Nr. 207(489).

² Urbšienė-Mašiotaitė M. Prie žibalinės lempos, t. I [mašinosraštinis].—LKLI, 251, l. 243.

³ Mickevičiūtė V. V. Krėvė-Mickevičius Kaune.—„Pergalė“, 1974, Nr. 8, p. 151—153.

⁴ Urbšienė-Mašiotaitė M. Min. veik., l. 235.

Po kiek laiko valdžios pastangomis Jablonskis gavo butą Symono gatvėje, prie buvusios berniukų gimnazijos, kur buvo įsikūręs seimas. Tame pačiame name, tik kitame koridoriaus gale, paskui gyveno V. Krėvė. Čia auditoriją turėjo prof. T. Ivanauskas, gyvenęs kieme raudoname namelyje. 1922 m. toji gatvė buvo pavadinta Jablonskio vardu⁵.

Čia Jablonskis turėjo didelį kambarį-auditoriją, kur galėjo susėsti 35—40, o labai susigrūdus, ir 50 studentų⁶. Tačiau ir toji auditorija buvo per maža. Ir kitais atžvilgiais butas nebuvo visai geras. Todėl geresnio buto Jablonskiui klausimas iškilo universiteto humanitarinių mokslų tarybos posėdyje (1924 m. birželio 6 d.). Dekanui M. Biržiškai buvo pavesta surasti geresnį, tinkamą butą⁷.

Jablonskio buto problema buvo keliama ir spaudoje. V. Krėvė, apgailestaudamas K. Būgos mirtį ir dėl jos kaltindamas buržuazinės visuomenės bei krikdemų vyriausybės abejingumą, užsiminė, kad ir Jablonskiui ketvirti metai ieškoma buto, bet vis nerandama: „Nesurado Būgai, nesuras ir Jonui Jablonskiui. Kam tai rūpi dabar tasai Jablonskis, keistas Jablonskis...“⁸ Nacionalistinė studentų organizacija „Neo-Lithuania“, norėdama parodyti savo patriotizmą, netgi pasiūlė Jablonskiui apsigyventi jos namuose, nes dabartinis jo butas esąs toks, jog galys nuvaryti į kapus⁹. Nežinia, ką Jablonskis atsakė į tą pasiūlymą, bet juo nepasinaudojo.

Matyt, valdžios, kurios smarkiai keitėsi, Jablonskiui buto taip ir nesurado: po kurio laiko jis gyveno jau Mickevičiaus gatvėje¹⁰. Šis butas buvo taip pat ankštas¹¹.

Tokiu valdžios abejingumu Jablonskiui nereikėtų stebėtis — tai buvo visuotinis reiškinys. Ir V. Krėvės bei „Neo-Lithuania“ korporacijos kritikos nereikėtų pervertinti: tai tik „opozicionierių“ tautininkų (V. Krėvė tuo metu buvo tautininkas) pamėgtas būdas įgelti krikdemams. Ir vėliau, kai valdžioje sėdėjo liaudininkai ir kai visą valdžią pasigrobė tautininkai, Jablonskiui apskritai buvo užmiršta ieškoti buto. Mat vyriausybinis postus paprastai užimdavo pirmiausia įvairūs vertelgos, politikieriai, kurie dažnai net dorai nežinodavo senųjų veikėjų. Įdomus M. Urbšienės-Mašiotaitės pateiktas faktas,

⁵ [Be parašo]. Dėlei gatvių pavadinimo.—„Lietuva“, 1922.XI.5, Nr. 25 (1073).

⁶ Suveizdienė G., Bederis L. Nežinomi J. Jablonskio laišakai.—„Svyturys“, 1971, Nr. 1, p. 10 (1923.X.24 d. Jablonskio laiškas).

⁷ Humanitarinių mokslų fakulteto protokolai. II knyga. Nuo 1924.II.22.—VUB, f. 96—VDU 16, l. 41.

⁸ Krėvė V. [be antraštės].—„Baras“, 1925, sausis. Pirmoji knyga, p. 11—13.

⁹ Metraštininkas J. Jablonskis „Neo-Lithuanijos“ korporacijos garbės narys.—„Lietuva“, 1925.II.25, Nr. 35(1831).

¹⁰ Urbšienė-Mašiotaitė M. Min. veik., l. 244.

¹¹ Barzdukas St. Kaip gyvena ir dirba prof. J. Jablonskis.—„Lietuvos aidas“, 1928.IX.29, Nr. 196(410).

J. Jablonskio vidurinė mokykla Kapsuke

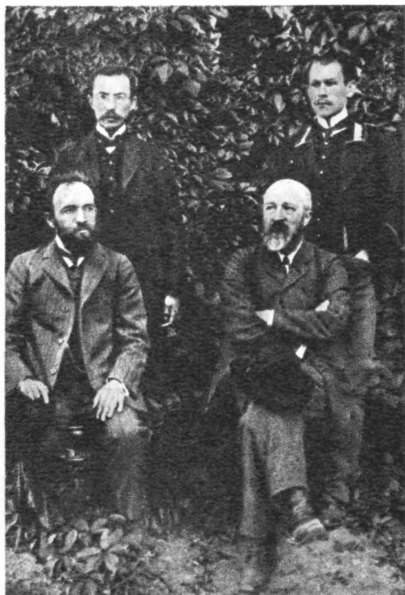
Jablonskio žmona Konstancija Sketerytė (1888 m.)

Jablonskio motina Agnieška Sipailiūtė (1913 m.)

▲
Jablonskis su savo anūkais (1926 m.)

▲
Lietuvių kalbininkai Seinuose (1909 m. vasara). Sėdi: J. Slapelis, J. Jablonskis; stovi: K. Būga, J. Balčikonis

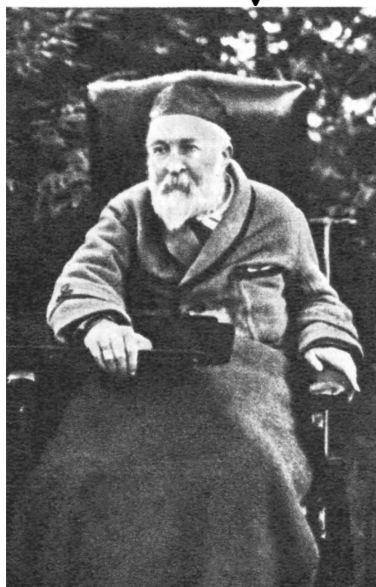

Jablonskis su dukteria Ona Landsbergiene Palangoje

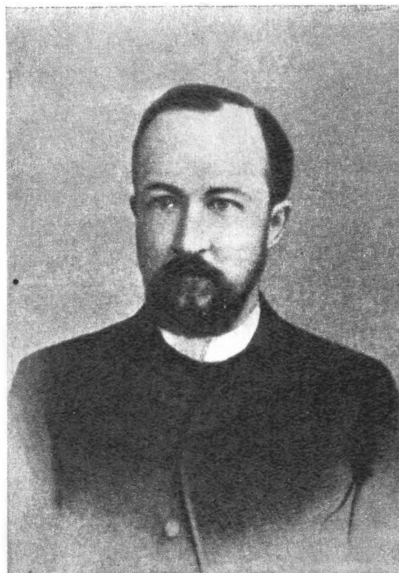

1926 m. Palangoje, minint „Amerikos pirtyje“ pastatymo sukaktuves. Sėdi (iš kairės): J. Šliūpas, J. Basanavičius, J. Jablonskis, Š. Vaineikienė, L. Vaineikis, A. Janulaitis. Pirmas iš kairės stovi L. Gira. Kiti neatpažinti

Jablonskis Palangoje (1926 m.)

1929 m. vasaros pabaiga. Jablonskis Palangoje. Stovi kalbininkas P. Skardžius (kairėje) ir prof. J. Vabalas-Gudaitis

vaizdas, keltos mokslas, terminus is pa-
nų kalbos.

I.

Gramatikos vaizdas. Šiamis va-
zduotimis, kurie laikomi paties Jauniaus
vaizdas, kurie per tą vaizdą ne Ja-
niaus keltos mokslas nemato. Toliau
je vaizdas neturi labai kerta, sunki,
reikšmanoma.

Jauniaus vaizdas, ir tikrai, yra
labai nepaprasta, labai sunki. Paai-
šinoj: kalba ja visa, turi būt, nuku-
met neinaudas. Jos ypatybių sunku
būti ir išsistyti visi, neturint tam
tikro vaizdo, žemly, žemly. Pana-
kus pasakius, jog sudėtingam kalbui
is pasakius (kaltėnuos svietas, pasidus
didus) mūsų kalbininkų tikrai turi

▲
Jablonskis 1889 m. Mintaujoje

Jablonskio straipsnio „Kun. Kazimiero Jauniaus Lietuvių kalbos gramatika“
(1913 m.) rankraščio faksimilė ▲

Būrelis kultūros ir visuomenės veikėjų 1912 m. įvykusiame Lietuvių mokslo draugijos susirinkime (Vilnius). Sėdi (iš kairės): Jonas Jablonskis, Zemaitė, Petras Kriaučiūnas, Jonas Basanavičius, Liudvika Didžiulienė-Zmona, Dielininkaitis; stovi (pirmoji eilė): Vincas Palukaitis, Antanas Vileišis, Baltramiejus Cepulis, Adomas Sketeris, Gabrielis Landsbergis, Jonas Ambrozaitis; antroji eilė: Juozas Kairiūkštis, Jonas Spudulis, Mečislovas Davainis-Silvestraitis, Mikalojus Kuprevičius

**Jablonskis ir Ze-
maitė Gardinė
(1913 m.)**

1894 m. Mintaujoje. Sėdi (iš kairės): Motiejus Lorzoraitis, Motiejus Cepas, Gabrielis Landsbergis; stovi: Jonas Jablonskis, Juozas Tumas-Vaižgantas, Vincas Kudirka

1926 m. Palanga. Jablonskis ir J. Balčikonis (stovi trečias iš dešinės) su 1925 m. Panevėžio mokytojų seminarijos absolventais

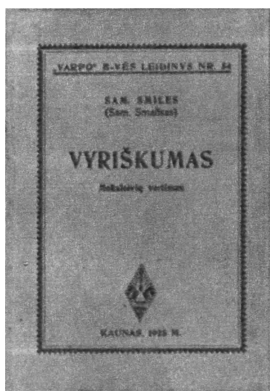
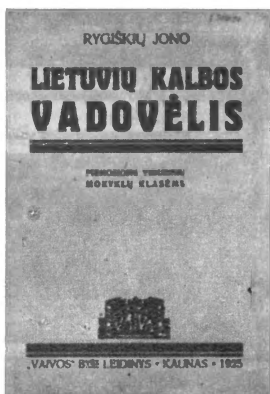
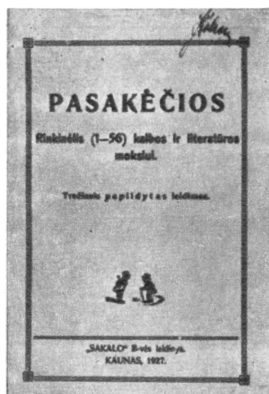
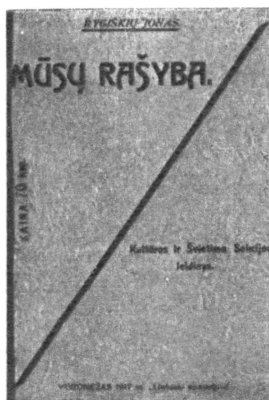

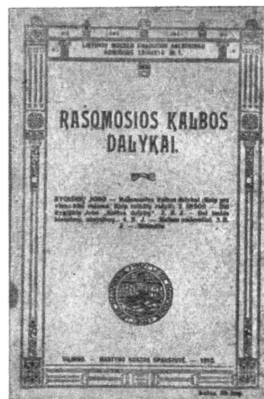
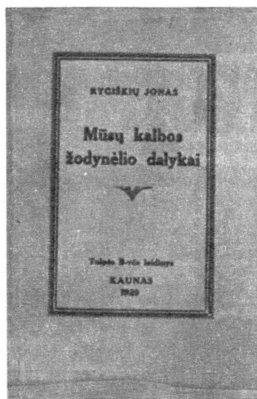
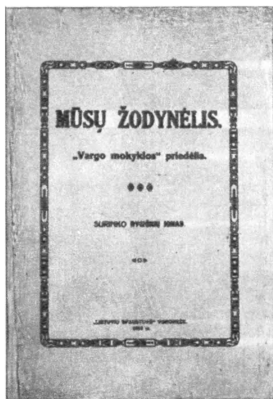
1903 m. Šiauliai. Jablonskis su lietuvių kalbos slaptųjų kursų dalyviais. Sėdi (iš kairės): Viktoras Biržiška, J. Vaitiekūnas, J. Jablonskis, B. Sipavičius; stovi (iš kairės): Ignotas, J. Mikulskis, M. Račkauskas, B. Dirmantas

Jablonskio suorganizuotų lietuvių kalbos kursų dėstytojai (K. Būga, L. Gira) ir klausytojai

Įvairūs atskirais leidimais išėję kalbos reikalui skirti Jablonskio darbai

Mažiau žinomi lietuvių kalbos kultūrai reikšmingi Jablonskio darbai, skirti bendrinei kalbai norminti

1903 m. Šiauliai. Jablonskis tarp gimnazijos moksleivių, lankusių slaptuosius lietuvių kalbos kursus

pavyzdžiui, apie krikdemų švietimo ministrą P. Juodakį. Pas jį kažkoku reikalu atėjęs J. Basanavičius gavo gerokai palaukti, kol buvo priimtas. Mat ministras nesuvokė, kas tas J. Basanavičius. P. Juodakis menkai mokėjęs lietuviškai¹². Į Lietuvą grįžo, matyt, bėgdamas iš Tarybų Rusijos, ir Lietuvos gyvenimas, jos praeitis buvo jam visai svetimi. Ir tai nebuvo pats blogiausias švietimo ministras: būta dar menkesnių! Pagaliau tuo laiku valdžia apskritai mažai rūpinosi buitimi — tai buvo privati sfera.

Oficialioji pagarba. Kai dėl oficialių Jablonskio nuopelnų įvertinimų, tai jų būta nemaža. Ir krikščionių demokratų valdžia stengėsi rodytis branginanti jį, jo darbus. Jei jis būtų buvęs jų „lagerio“ žmogus, toji pagarba, žinoma, būtų pavirtusi liaupsinimu. Pats Jablonskis tų pagerbimų nesiekė ir net vengė.

Šiaip ar taip, susikūrus buržuazinei Lietuvai ir stabilizavusis gyvenimui, Jablonskis įvairiomis progomis būdavo pagerbiamas kartu su J. Basanavičiumi, kuris tapo daugelio buržuazinių partijų, ypač dešiniųjų, idealizuojamu lietuvių tautos patriarchu. Pavyzdžiui, 1922 m. pradžioje buvo įkurtas Kauno universitetas, ir vienas pirmųjų jo aktų, priimtas tų metų kovo 14 d., buvo J. Basanavičiaus ir J. Jablonskio išrinkimas universiteto garbės nariais ir profesoriais¹³. Jablonskiui suteikti šiuos garbės vardus pasiūlė K. Būga, V. Krėvė-Mickevičius ir E. Volteris 1922 m. kovo 2 d. raštu „Trumpas J. Jablonskio raštų apibūdinimas“, kur sakoma: „Jaunam mūsų Universitetui priderėtų tą mūsų rašomosios kalbos tėvą, vienatijį lietuvių gyvosios kalbos **sintaksės žinovą**, pakelti **garbės profesorium**. Tuo pakėlimu ne tiek mes padarysime garbės Jablonskiui, kiek mūsų universitetui“¹⁴. Šį dokumentą savo ranka surašė K. Būga.

Universiteto Tarybos posėdyje, svarstant K. Būgos referuotą fakulteto nutarimą suteikti Jablonskiui garbės profesoriaus vardą, atsirado formali kliūtis. Mat šį laipsnį buvo galima suteikti tiems, kurie išbuvo aukštosios mokyklos profesoriais 25 m. Tada prof. P. Jankauskas pasiūlė išrinkti Jablonskį universiteto garbės nariu, o P. Avizonis — dar ir profesoriumi. Abu pasiūlymai buvo vieningai priimti. Tokiu būdu Jablonskis tapo „Lietuvos Universiteto Garbės Nariu ir profesoriumi“¹⁵. Buržuazinė valdžia nebuvo labai paslanki, bet vis dėlto 1921 m. kovo 18 d. Steigiamasis seimas priėmė įstatymą skirti Jonui

¹² Urbšienė-Mašiotaitė M. Min. veik., l. 244.

¹³ „Lietuva“, 1922.III.16, Nr. 61(883).

¹⁴ Bederis L. Kazimieras Būga apie Joną Jablonskį.—„Svyturys“, 1969, Nr. 12, p. 15.

¹⁵ LCVA, f. 631, ap. 12, b. 49, l. 10a—11; be to, žr. f. 631, ap. 12, b. 48, l. 36a—37a.

Jablonskiui mėnesinį 3000 auksinų atlyginimą už mokslo darbus kalbos srityje¹⁶. Auksiniais tada buvo vadinamos Lietuvoje kursavusios vokiečių markės, kurių vertė nepaprastai sparčiai smuko, todėl 1922 m. spalio 6 d. seimas priėmė įstatymą padidinti šį atlyginimą 50 procentų¹⁷. Paskui seimas, įvedus litus, dar kelis kartus (1924 m. ir 1925 m.) priėmė įstatymus dėl Jablonskio atlyginimo¹⁸.

1920 m. gruodžio 30 d. Jablonskis šventė savo 60 m. jubiliejų. Oficialių iškilnių nebuvo: veikiausiai todėl, kad jų bus atsisakęs pats jubilias. Jį aplankė ir pasveikino daug visuomenės žmonių ir įvairių organizacijų atstovų. Ta proga Marijampolės gimnazijai buvo duotas Rygiškių Jono vardas¹⁹.

Pats Jablonskis valdžios teikiamas malones ir oficialius jo nuopelnų pripažinimus vertino ne per daugiausia. Jis, matyt, gana greitai suvokė buržuazinių partijų veidmainiškumą, neteko tam tikrų iliuzijų dėl Lietuvoje įsigalėjusios tvarkos demokratiškumo. Tuo atžvilgiu vertingą liudijimą paliko G. Petkevičaitė-Bitė, papasakojusi, jog Jablonskis Steigiamojo seimo atidarymo išvakarėse (atidarytas 1920 m. gegužės 15 d.) jai, seimo atstovei, pasiguodęs, kad neįstengsias taip džiaugtis, kaip per 1905 m. Vilniaus seimą²⁰. Čia turime ir įdomų psichologinį reiškinių: kaip žinome, Jablonskis nebuvo 1905 m. Lietuvos suvažiavimo entuziastas, bet 1920 m. jis rodėsi jam vertas didesnio įvertinimo, negu laukiamas Steigiamasis susirinkimas.

Valdant krikščionims demokratams, kai buvo naudinga rodytis stropiu kataliku, Jablonskis ne kartą, gal net pabrėžtinai, yra ignoravęs religijos reikalavimus ir dėl to turėjo susidūrimų su valdančiais sluoksniais. Vienas toks incidentas buvo svarstomas net seime: 1923 m. gruodžio 12 d. posėdyje krikdemas Vilimas, referuodamas švenčių įstatymą, piktinosi, kad Jablonskis, paskirdamas savo paskaitas sekmadieniais, per pačias pamaldas, verčia studentus neatlikti savo religinės pareigos — eiti į bažnyčią²¹. Tada dirbti sekmadieniais, o ypač per pamaldas, buvo laikoma kone valstybiniu nusikaltimu ir didžiausiu religijos įžeidimu!

Valdžią užgrobus tautininkams, A. Smetona, tapęs prezidentu, ėmė į visas puses žarstyti ordinus ir medalius. Prisi-

¹⁶ „Vyriausybės žinios“, 1921.IV.8, Nr. 63, p. 5.

¹⁷ Ten pat, 1922.X.23, Nr. 111, p. 3.

¹⁸ „Lietuvos mokykla“, 1924, sąs. 5—6, p. 259—261; „Rytas“, 1925.II.21, Nr. 42(347).

¹⁹ „Lietuvos mokykla“, V-ųjų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 578—584 (jubiliejaus medžiaga).

²⁰ Petkevičaitė G. Vilniaus Seimas.—„Lietuvos žinios“, 1930.XII.5, Nr. 278(3477).

²¹ Kasakaitis V. Dėl prof. Jablonskio „prievertos“. — „Lietuva“, 1923. XII.19, Nr 286(1403).

minė jis ir savo buvusį mokytoją Jablonskį — paskyrė jam Gedimino II laipsnio ordiną²². Kartu su juo ordinus gavo M. Römeris, P. Mašiotas, E. Volteris, K. Petrauskas, Iz. Tamošaitis ir kt.

Tačiau su Jablonskio apdovanojimu kilo nesklandumų: apdovanotasis nenorėjo ordino priimti! J. Balčikonio teigimu, Jablonskis suradęs ir dingstį nuo jo atsisakyti: negalys už jį sumokėti 85 litų (už ordinus reikėdavo mokėti). Tačiau švietimo ministras K. Šakenis, turėjęs Jablonskiui įteikti ordiną, pareiškė, kad iš jo mokesčio nereikalaujama. J. Balčikonis buvo linkęs manyti, kad šis Jablonskio motyvas visai pagrįstas²³.

Nors liudytojas artimas Jablonskio žmogus ir paprastai vertas pasitikėjimo, bet šiuo atveju jo, matyt, visko tikrai nežinota. Faktai rodo, kad tuo metu, kai Jablonskiui buvo duotas ordinas, apskritai niekas negalėjo pasakyti, kiek reikės už jį mokėti. Instrukciją apie ordinų ir medalių kainas Ministrų kabinetas patvirtino tik 1930 m. gruodžio 29 d.²⁴ Ir už šį ordiną buvo numatyta reikalauti ne 85 litus, bet visus 300 litų.

Iš tikrųjų to nenoro šaknys gilesnės. Vargu ar Jablonskiui nebuvo aišku, kad iš jo mokesčio nereikalaus; priešingu atveju tai būtų buvęs tikras Smetonos vyriausybės apsijuokimas.

M. Katkus yra išreiškęs mintį, kad J. Jablonskis nepriėmė visokių jam siūlomų ordinų, nes buvo įsitikinęs, jog žmogaus asmenybę puošia kultūra, žmogaus sąžinės tyrumas, žmoniškumas, bet ne išorinės pažibos²⁵. Galima sutikti, kad Jablonskiui visokie ordinai turėjo mažą vertę, bet ir tai nebūtų buvusi tikroji priežastis jo atsisakyti: tų pačių metų sausio 26 d. jam buvo įteiktas Latvijos Trijų žvaigždžių ordinas²⁶, ir Jablonskis juo nesikratė...

Spėlioti galima įvairiai. Veikiausiai Jablonskis tuo spyriojimi išreiškė tam tikrą nepasitenkinimą A. Smetonos politika, jo valdžia. Jis, „Varpo“ idėjų žmogus, negalėjo abejingai žiūrėti į brutalių tautininkų ir krikdemų organizuotą valstybinį perversmą, pašalinusį nuo valdžios teisėtai išrinktą varpininką K. Grinių. Tautininkų valdymo pradžioje buvo papli-

²² Respublikos prezidento aktas Nr. 266 (1928 m. vasario 16 d.).— LCVA, f. 391, ap. 6, b. 17, l. 471; Apdovanotieji Gedimino ordenais.—„Lietuvos aidas“, 1928.II.29, Nr. 20(234).

²³ Balčikonis J. Keletas atsiminimų apie J. Jablonskį.—„Literatūra ir kalba“, 1956, t. I, p. 29.

²⁴ LCVA, f. 391, ap. 6, b. 17, l. 405 (plg. Prezidento kanceliarijos raštas, 1928.VI.6, Nr. 3412, kad mokestis už Gedimino ordinus dar nepriimtas.— Ten pat, l. 449).

²⁵ Jurginis J. Mikalojus Katkus. V., 1963, p. 266.

²⁶ „Lietuva“, 1928.I.27, Nr. 22(2700). Latviai pagerbė Jablonskį, suteikdami jam Latvijos universiteto garbės daktaro vardą, žr. „Lietuvos aidas“, 1929.X.8, Nr. 229(713).

tes anekdotas apie Jablonskį ir A. Smetoną. Sako, kartą A. Smetona Palangoje aplankęs Jablonskį ir paklausęs jį, ar žinąs, kad jis dabar Lietuvos prezidentas. Jablonskis atsakęs, kad kažką girdėjęs, ir čia pat pridūręs:

— Bet koks tu prezidentas! Kur prezidentas, ten būna parlamentas. Tai arba sušauk parlamentą, arba nesivadink prezidentu.

Anekdotas, žinoma, tėra anekdotas, bet jis labai būdingas, parodantis tam tikrą požiūrį, tam tikrą santykį. Anekdotas neatsiranda be realaus pagrindo.

Jablonskiui dažnomis progomis rodydavo savo pagarbą ir įvairios organizacijos, prisimindamos savo suvažiavimuose jį sveikinimo telegramomis. Pavyzdžiui, Jablonskis, kaip ir J. Basanavičius, sveikinimo telegramą yra gavęs 1922 m.²⁷ 1928 m. įvyko Svetimųjų kalbų mokytojų suvažiavimas, kuris, M. Račkausko pasiūlymu, nusiuntė sveikinimo telegramą Jablonskiui²⁸. Tai vis neabejotini pagarbos pareiškimo ženklai. Šiaip ar taip, Jablonskiui iš tikrųjų netrūko nei visuomenės, nei valdžios oficialiojo dėmesio. Netgi buvo jo skiriama daugiau, negu kitiems aušrininkams ir tuo labiau varpininkams.

Liga ir santykiai su visuomene. Jei ne sunki liga, jis būtų galėjęs jaustis visai patenkintas savo gyvenimo paskutiniuoju dešimtmečiu. Kaune paralyžius tebeprogresavo: ne tik negalėjo pavaikščioti, bet ėmė nevaldyti nė rankų. Neįstengė nei gulėdamas pasiversti, nei kelių eilučių parašyti, nei pats pavalgyti. Suprantama, tokioje būklėje lengvai prisimesdavo ir kitų ligų. Tačiau vis dėlto kelerius metus jam pavykdavo išvengti ligoninės²⁹, pakakdavo namų gydymo. Taip buvo 1924 m. pavasarį³⁰. Tačiau 1927 m. vasario mėn. 10 d. Jablonskis buvo priverstas gulti į nervų ligų kliniką, kur išbuvo iki birželio 4 d.³¹ Paskui jau kasmet net po du kartus, kaip rašė atsiminimuose gyd. V. Vaičiūnas, atvykęs į ligoninę, sakydavo: „Atvažiavau čionai palopyti ir pataisyti savo sveikatos“.

Nuo 1921 m., kai Latvija perdavė Palangą ir jos apylinkes Lietuvai, Jablonskis vasaromis važiuodavo prie jūros. Taip jam, pavyzdžiui, yra pataręs gydytojas V. Kairiūkštis: pajūryje arba po medžiais kvėpuodavo sveiku oru ir vengdavo to,

²⁷ „Tėvynės balsas“, 1922.VII.22, Nr. 123.

²⁸ J. D. Svetimųjų kalbų mokytojų suvažiavimas.—„Lietuvos aidas“, 1928.XI.3, Nr. 225(439).

²⁹ J. Strimaičio teigimu, Jablonskis ligoninėje buvęs 1919 m. rudenį („Lietuvos mokykla“, V-ųjų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 575).

³⁰ „Rytas“, 1924.V.10, Nr. 106(117).

³¹ Vaičiūnas V. A. a. Joną Jablonskį atsiminus.—„Kalba“, t. I, sąs. 2. K., 1930, p. 66.

kas netinka jo nervams³². Čia jį gerai nuteikdavo ne tik oras, pušynas, bet ir šventiška, kurortinė nuotaika, susitikimai su senais savo jaunystės laikų pažįstamais (Palangoje gyveno L. Vaineikis). Čia jis vėl įgydavo tos nuostabios dvasinės jėgos, kuri jo „visai ištvirkusį organizmą“ priversdavo toliau tarnauti jam. Tos dvasinės jėgos dėka Jablonskis neprarado glaudžių ryšių su visuomenės gyvenimu ir padarė per tą dešimtį metų tokį didelį darbą, kad galėjo ir gali jam pavydėti ne vienas jaunesnis ir sveikesnis mokslininkas.

Jablonskis neatsiribojo nuo žmonių, kaip paprastai būna senstantiems ir negaluojuantiems žmonėms. Jei tik leisdavo sveikata, Jablonskis mielai dalyvaudavo įvairiose iškilmėse. Pavyzdžiui, 1920 m. sausio 27 d. buvo atidaryti Aukštieji kursai, sudarę vėliau Kauno universiteto pagrindą. Atidarymo iškilmėse dalyvavo ir Jablonskis: negalėdamas pats kalbėti, jis raštu įteikė savo sveikinamąją kalbą³³. „Nueidavo“ jis ir į iškilmingesnius Valstybinio teatro pastatymus: 1923 m. lapkričio 11 d. jis susijaudinęs žiūrėjo S. Čiurlionienės pjesę „Aušros sūnūs“³⁴. 1925 m. gegužės 15 d. dalyvavo valstybinėje šventėje (I, 275).

Spaudoje galima rasti žinučių, kad Jablonskis, pasitaikius progai, dalyvaudavo ir „ekskursijose“ automobiliu. 1921 m. per „Juozapą“ (kovo 19 d.) buvo išvažiuojęs pasivažinėti po Kauno apylinkes³⁵. Tų pat metų vasarą netoli Palangos archeologai kasinėjo seną kapyną. Pasižiūrėti „senosios Lietuvos“ su S. Čiurlioniene, F. Bortkevičiene ir kt. atvyko ir Jablonskis³⁶. Palangoje 1927 m. buvo organizuota ateitininkų draugijos dainų šventė: Jablonskis, klausydamasis J. Paukštelio (dabar žinomo rašytojo) atidaromosios kalbos, skaičiaus kalbos klaidas, lenkdamas pirštus³⁷. Marijampolės Rygiškių Jono gimnazijos mokinių choras šventėje jį pasveikinęs, už pasveikinimą Jablonskis jiems padėkojęs³⁸. Po poros metų rugpjūčio 11 d. Palangoje buvo surengta „Vilniaus diena“. Į ją buvo atvykęs ir Jablonskis klausytis paskaitų³⁹.

³² Suveizdienė G., Bederis L. Min. str.—„Svyturys“, 1971, Nr. 1, p. 10.

³³ S b. Aukštųjų kursų atidarymas.—„Beraštis“, 1920, Nr. 1—2, p. 17; „Lietuva“, 1920.II.1, Nr. 26(308).

³⁴ M. B. Incidentas Valstybiniame teatre.—„Lietuva“, 1923.XI.14, Nr. 257(1374).

³⁵ Mažulytė A. Jonas Jablonskis (Atsiminimai).—„Naujoji vaidilutė“, 1930, Nr. 3, p. 45—49.

³⁶ Ruseckas P. Arhajologijos komisijos kasinėjimai.—„Lietuva“, 1921.IX.4, Nr. 197(724).

³⁷ Mikulevičius J. Rygiškių Jonas Atkų Dainos šventėje Palangoje.—„Saltinis“, 1927.VIII.11, Nr. 33, p. 524.

³⁸ Sveikino prof. Jablonskį.—„Ateitis“, 1927, Nr. 7—9, p. 374.

³⁹ Uždavinsys V. A. a. Prof. Jonas Jablonskis.—„Mūsų Vilnius“, 1930.III.1, Nr. 5(19), p. 98.

Išvykų būta ir daugiau. Bet ne visada Jablonskis galėjo sau leisti tokią pramogą. Jo sena svajonė buvo aplankyti Marijampolę. Apie ją 1925 m. gegužės 7 d. laiške humanitarinių mokslų fakulteto dekanui jis rašė: „Vakar pati kalbėjo mano reikalui su dr. V. Kairiūkščiu. Jis pataria vengti visokių susijaudinimų ir nevažiuoti kur į nepaprastas mano gyvenimui vietas. Buvo kalbėta su juo apie tą brangiąją gimnaziją, kur aš pats mokiausi ir kur dabar pasenęs bent atsilankyt norėčiau, ir apie Rygiškius, kur taip pat ketinau šią vasarą nuvykt kieno nors automobiliu. Tos pramogos sau daktaras pataria man nedarytis. (...) Taigi... nepasinaudosiu gerąja proga, į tą gimnaziją, į tą šventą man vietą, nevažiuosiu: eskulapų bent dabar, suardžius sveikatą, reikia klausyti...“⁴⁰

Negalėdamas nuvykti į Marijampolės gimnazijos 60 metų sukaktuves, Jablonskis parašė bent pluoštą atsiminimų apie prieš pusę šimto metų praleistas mokslo dienas ir pavedė per iškilmes J. Kriščiukaičiui-Aišbei juos perskaityti⁴¹. 1927 m. Marijampolės Rygiškių Jono gimnaziją baigusios Matildos Strempickaitės atsiminimuose sakoma, kad Jablonskis tada savo ranka (!) direktoriui parašęs laišką ir prašęs jo nesveikinti: „Nesiųskite man telegramos, nesiųskite man jokių linkėjimų, nes aš to visko nepernešiu“⁴².

1923 m. buvo švenčiamas „Aušros“ penkių dešimčių metų jubiliejus. Viena tų iškilmių dalis vyko prie Karo muziejaus. Čia kovo 4 d. 14 val. susirinko būrelis aušrininkų nusifotografuoti. Prie J. Basanavičiaus paminklo nusifotografavo Maironis, A. Jakštas, J. Šliūpas, Jablonskis, M. Jankus, J. Beržanskis, A. Kriščiukaitis, P. Matulionis, K. Jablonskienė ir J. Bulota (žr. nuotrauką III 160—161). Jablonskis buvo atvežtas automobiliu. Kariai jį išnešė ant rankų. Pradėjus groti invalidų orkestrui gedulingą maršą, net apsiverkęs⁴³. Vakare buvo iškilmingas minėjimas, bet neaišku, ar jame dalyvavo ir Jablonskis: laikraščio žinutė informavo, kad Jablonskio sveikinimą, baigiamą jo programiniu šūkiu „Laboremus!“, perskaitęs prof. J. Šimkus.

Jablonskis 1925 m. pasirašė senųjų veikėjų kreipimąsi į visuomenę paminėti 1905 m. seimą⁴⁴. Jo parašą matome po krei-

⁴⁰ Suveizdienė G., Bederis L. Min. str.—„Svyturys“, 1971, Nr. 1, p. 10.

⁴¹ J.A. 60 ir 10 metų Marijampolės šventė.—„Lietuva“, 1928.I.17, Nr. 13(2691).

⁴² Strempickaitė M. Mano prisiminimai apie Marijampolės Rygiškių Jono gimnaziją.—Kapsuko J. Jablonskio vidurinės mokyklos muziejus, Nr. 897.

⁴³ Matas. Aušrininkai nusifotografavo.—„Laisvė“, 1923.III.7, Nr. 54(670) [Be parašo]. Aušros šventė Kaune.—„Lietuvos žinios“, 1923.III.8, Nr. 55.

⁴⁴ Dėl Didžiojo 1905 metų Seimo paminėjimo.—„Lietuvos žinios“, 1925.XI.11, Nr. 254.

pimusi į pasaulio tautas dėl Vilniaus⁴⁵, po viešu grupės universiteto profesorių ir dėstytojų laišku⁴⁶, protestuojančiu, kad šmeižiamas žinomas teatralas K. Glinskis⁴⁷. Apsiriktume, sakdami, kad šiais atvejais Jablonskio parašas buvo formalus: šių raštų kalba neabejotinai redaguota Jablonskio.

Kad Jablonskis nebuvo pasyvus dalyvis, pasirašęs jau parengtus nutarimus, rodo ir žurnalo „Mūsų senovė“ istorija. Kilus sumanymui įkurti Lietuvos praeičiai skirtą periodinį leidinį (neaišku, kam pirmajam jis atėjo į galvą), 1921 m. sausio 16 d. 17 val. Jablonskio bute įvyko „senių“ susirinkimas. Jame dalyvavo V. Čepinskis, A. Dambrauskas, K. Grinius, A. Kriščiukaitis, P. Leonas, J. Mačiulis-Maironis, P. Mašiotas, P. Matulionis, J. Tumas ir E. Volteris. Tada buvo išrinkta komisija (A. Dambrauskas, P. Mašiotas, P. Matulionis), pirmininkaujama Jablonskio. Ji turėjo sudaryti leidinio programą ir sugalvoti vardą. Sausio 20 d. atėję dar kitų „senių“— buvę nutarta leisti „Mūsų senovę“⁴⁸. Kiek Jablonskio žodis lėmė sumanytojo leidinio programą, sunku pasakyti, bet pavadinimas „Mūsų senovė“ labai „jablonskiškas“.

Sumančius organizuoti Lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų konferenciją (įvyko 1928 m. balandžio 11 d.), Jablonskis buvo organizacinės komisijos narys (komisijos pirmininkas — M. Biržiška, nariai — J. Balčikonis, S. Čiurlionienė, M. Durys-Durickis, J. Talmantas, O. Zenkevičaitė, J. Ziugžda, sekretorius — Z. Kuzmickis)⁴⁹. Ir čia jo dalyvavimas, reikia manyti, nebuvo formalus.

Buvo dar kita Jablonskio bendravimo su visuomene forma — tai jo lankytojai. Jo durys buvo visiems atviros, ir jį dažnai lankydavo ir tas, kam reikia, ir tas, kam gal ne taip reikia. Būdavo, kad Palangoje jį aplankydavo ištisos ekskursijos. Pavyzdžiui, 1924 m. liepos pabaigoje Jablonskis priėmė būrelį klaipečių. Jis pasakė, kad neturėjęs progos kalbėtis su Klaipėdos krašto lietuvaiteimis inteligentėmis, ir ragino jas laikytis gimtosios kalbos savotiškumo ir dvasios⁵⁰.

⁴⁵ Lietuvių Tautos veteranų pasiskundimas pasaulio Tautoms.—„Lietuva“, 1923.III.30, Nr. 72(1189).

⁴⁶ Protesto žodis.—„Lietuva“, 1926.V.12, Nr. 105(2194).

⁴⁷ V. Zubovas Kaune 1971 m. rugpjūčio 22 d. pokalbyje su autoriumi šią šmeižto kampaniją prieš K. Glinskį aiškino S. Smetonienės intrigomis. Tiesą sakant, kai kas (V. Didžiokas, O. Pleirytė-Puidienė) tuos kaltinimus patvirtino (žr. 1926 m. „Lietuvos žinių“ Nr. 114, 153, 159).

⁴⁸ [Be parašo]. Kaip „Mūsų senovė“ dygo.—„Mūsų senovė“, 1921, I, p. 76—77; be to, Jablonskio laiškas J. Tumui (1921 m. sausio 20 d.).—VUB, F. 545.

⁴⁹ Lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų konferencijos reikalas.—„Lietuva“, 1928.I.20, Nr. 16(2694).

⁵⁰ Klaipėdiečiai pas d-rą Basanavičių ir Jablonskį.—„Lietuvos žinios“, 1924.VIII.3, Nr. 173; taip pat: „Lietuva“, 1924.VIII.2, Nr. 172(1673).

Atėjo laikas, kai Jablonskio kartos žmonės ėmė švęsti reikšmingus savo gyvenimo jubiliejus. Ir Jablonskis visada prisimindavo savo draugų ir bičiulių šventes. Pavyzdžiui, 1924 m. spalio 18 d. telegrama pasveikino Panevėžyje gyvenančią G. Petkevičaitę-Bitę⁵¹. Ypač daug jubiliejų buvo 1926 m. Sausio 3 d. buvo minimos Vinco Palukaičio 70 m. sukaktuvės: Jablonskis nusiuntė jubiliatui širdingą ir jausmingą laišką⁵². Dabar būtų įdomu turėti rankose šį sveikinimą: tokiais atvejais Jablonskio mokėta gražiai ir svariai pasakyti. Tų pačių metų kovo 21 d. Jablonskis raštu sveikino lietuvių literatūrai ir etnografijai nusipelnusį jubiliatą — E. Volterį⁵³.

Visa Lietuva iškilmingai minėjo J. Basanavičių, 1926 m. lapkričio 23 d. šventusį savo 75-ąsias gimimo metines. Jis gyveno okupuotame Vilniuje, su kuriuo nebuvo tiesioginių ryšių, todėl kauniečiai telegramas turėjo siųsti aplinkiniais keliais. Pavyzdžiui, Jablonskis, Maironis ir kt. jas siuntė per Eitkūnus (Rytprūsioose pasienio miestelis)⁵⁴.

K. Griniaus jubiliejus buvo „pažymėtas“ reakciniu valstybės perversmu 1926 m. gruodžio 16—17 d. naktį. Jablonskis nusiuntė sveikinimą ir jam⁵⁵: juk buvo jie geri „Varpo“ laikų pažįstami, artimų pažiūrų žmonės.

P. Dovydaičio teigimu, kaip tik Jablonskis priminęs jam žinomojo marijampoliškio P. Kriaučiūno 70 m. jubiliejų 1920 m.⁵⁶

Buvo ne tik jubiliejų, bet ir liūdny atsiveikinimų: ne vieną Jablonskio amžininką ar net jaunesnį bičiulį reikėjo palydėti į amžinojo poilsio vietą. Ir Jablonskis, negalėdamas palydėti jų tiesiogine prasme, palydėdavo juos bent skausmingais užuojautos žodžiais. Vienas pirmųjų ir pats didysis Jablonskio apgailėtų žmonių buvo K. Būga. Sujaudintas šios netikėtos mirties, jis tą dieną ligi vėlaus vakaro dirbo vienas vos bepalaikydamas rankose plunksną, pats rašė jo nekrologą⁵⁷, o lydint K. Būgą į kapus Vilniaus gatve, Jablonskis skausmo apimtu veidu pro langą atsiveikino su savo geriausiu

⁵¹ Pn. G. Petkevičaitėi pagerbti vakarienė.—„Panevėžio balsas“, 1924.X.23, Nr. 34.

⁵² Pašeiminiškis. Malonūs vakarėlis.—„Lietuva“, 1926.I.23, Nr. 18(2107).

⁵³ P. I. Prof. Ed. Volterio sukaktuvių paminėjimas.—„Lietuva“, 1926.III.22, Nr. 65 (2154).

⁵⁴ X.x. D-ro J. Basanavičiaus sukaktuvių atbalsiai.—„Vilniaus aidas“, 1926, Nr. 136(269).

⁵⁵ Jubiliejiniai D-ruo K. Griniui sveikinimai.—„Lietuvos žinios“, 1927.II.28, Nr. 47(2364).

⁵⁶ „Lietuvos mokykla“, V-ųjų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 365.

⁵⁷ Mažylytė A. Min. str.—„Naujoji vaidilutė“, 1930, Nr. 3, p. 49.

ir tvirčiausiu talkininku kovoj už lietuvių kalbos kultūros kėlimą⁵⁸.

Užmiršęs visus kadaise buvusius nesutarimus, Jablonskis užrašydino P. Vileišio vainiko kaspine: „Brangiajam didžiojo darbo žmogui“⁵⁹.

Kaip matome, Jablonskis, įvairių ligų suremtas, negalįs vaikščioti, o vėliau net pats rašyti, iki pat amžiaus galo liko judrios dvasios, neprarado kontaktų su visuomene. Viskas jį domino ir jaudino. Tai davė jam tų dvasios jėgų, nepertraukiamais ryšiais siejančių jį su visuomenės gyvenimu. Todėl Jablonskis nebuvo koks sukežęs senis, kuris gyvena tik savo praeitimi, nesuprasdamas dabarties ir nesirūpindamas dėl ateities.

Čia reikia atsiminti, kad ši visuomenės veikla buvo palyginti kur kas mažesnė už jo pedagoginį ir kalbinį darbą.

P e d a g o g i n i s d a r b a s. Atvykęs į Kauną, Jablonskis nesėdėjo be darbo, 1919 m. vasarą skaitė keliolika paskaitų „Saulės“ draugijos mokytojų kursuose⁶⁰. Turbūt jie parodė Jablonskiui, kad mokytojai nepasirengę mokyti lietuvių kalbos — jiems reikia ilgesnių kursų. 1919 m. rugsėjo mėn. buvo paskelbta spaudoj informacija, kad atidaromi Jablonskio vadovaujami lietuvių kalbos kursai. Buvo nurodyta programa ir sąlygos⁶¹. Jie pradėjo veikti spalio 15 d., turėjo 76 klausytojus. Dėl mažos auditorijos (J. Strimaitis nurodė, kad dėl nevienodo mokėjimo) Jablonskis padalijęs į dvi grupes⁶². Tačiau vėliau, sumažėjęs klausytojų skaičiui, tos grupės vėl susijungė³.

Tie kursai buvo lankomi ne tik mokytojų, bet ir įvairių tarnautojų, valdininkų, norėjusių kiek geriau pramokti lietuvių kalbos ir daugiau susipažinti su lietuvių literatūra.

1920 m. kursai buvo tęsiami. Literatūros dalykų dėstyti buvo pakviestas L. Gira, o 1921 m. vasario 7 d. laišku Jablonskis dėstyti kvietė ir K. Būgą⁶⁴. Iš laiško galima spręsti, kad Jablonskis ir L. Gira kursuose turėjo po dvi savaitines paskaitas. Matyt, K. Būga kiek svyravo, nes vasario 11 d. kursų reikalu Jablonskis parašė jam dar antrą laišką⁶⁵. Taigi Jablonskis nuoširdžiai rūpinosi tais kursais — siekė pakelti jų lygį, išplėsti programą ir suburti gerus dėstytojus.

⁵⁸ Balčikonis J. Atsiminimai apie K. Būgą.—„Literatūra ir kalba“, 1956, t. I, p. 80.

⁵⁹ Uždėti ant velionies karsto šie vainikai ir kaspinių parašai. — „Rytas“, 1926.VIII.17, Nr. 183(775).

⁶⁰ „Lietuvos mokykla“, V-ųjų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 574.

⁶¹ Lietuvių kalbos kursai.—„Lietuva“, 1919.IX.20, Nr. 206.

⁶² R. Z. Iš Lietuvos. Kaunas.—„Laisvė“, 1919.XI.8, Nr. 117.

⁶³ „Lietuvos mokykla“, V-ųjų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 575

⁶⁴ VUB, D 804.

⁶⁵ Ten pat.

Šie kursai vėliau buvo likviduoti, nes 1920 m. susikūrė Aukštieji kursai, kurie po dvejų metų buvo suvalstybinti ir paversti Kauno universitetu.

Kaip minėta, Jablonskis 1922 m. kovo mėn. buvo išrinktas universiteto garbės nariu ir profesoriumi. Bet jis nesitenkino nominaliu profesoriaus vardu. Tų pačių metų gegužės 29 d. respublikos prezidento įsakymu Nr. 66 jis kartu su M. Biržiška, K. Būga, V. Krėve-Mickevičiumi ir J. Yču buvo paskirtas humanitarinių mokslų fakulteto profesoriumi⁶⁶. Universitetas jam tapo tribūna, iš kurios jis galėjo mokyti Lietuvos jaunimą bendrinės lietuvių kalbos, kovoti dėl tos kalbos kultūros. 1922 m. rudens semestre Jablonskis savo bute skaitė studentams paskaitas du kartus per savaitę — pirmadieniais (8—10 val.) ir ketvirtadieniais (8—10 val.)⁶⁷.

Jablonskis universitete nesiribojo tik tomis keturiomis valandomis paskaitų, bet aktyviai dalyvavo įvairiuose fakulteto renginiuose. Pavyzdžiui, 1922 m. rugpjūčio 29 d. fakulteto tarybos posėdyje buvo išrinktas į fakulteto spaudos organo redakciją⁶⁸. Tų pačių metų gruodžio 2 d. posėdyje jis paskiriamas į komisiją, kuri turėjo nustatyti stojančiųjų į universitetą patikrinimo programą iš lietuvių kalbos⁶⁹. Po savaitės įvykusiame posėdyje buvo sudaryta egzaminų komisija (Jablonskis, K. Būga, M. Biržiška). 1923 m. gegužės 4 d. posėdyje sudaroma bendrojo lietuvių kalbos kurso ir kalbotyros įvado egzaminų komisija (Jablonskis, K. Būga ir M. Biržiška)⁷⁰, o tų metų rugsėjo 14 d. posėdyje Jablonskis paskiriamas ir į graikų bei lotynų kalbos egzamino komisiją (kartu su J. Štrauchu ir A. Senu)⁷¹ ir t.t.

Humanitarinių mokslų fakultetas pavesdavo Jablonskiui ir kitų darbų. Antai 1923 m. vasario 8 d. posėdyje (Nr. 28) jam ir J. Tumui pavesta parengti atsakymą dėl rašybos Švietimo ministerijai⁷². Paskui rašybos dalykai buvo svarstomi keliuose posėdžiuose (vasario 17 d., balandžio 11 d., gegužės 4 d.)⁷³. Tik birželio 17 d. posėdyje komisija (M. Biržiška, J. Tumas, J. Jablonskis ir K. Būga) paprašė fakultetą įgalinti ją pranešti

⁶⁶ Remiamasi įsakymo kopija, eksponuojama V. Krėvės-Mickevičiaus muziejuje Subartonyse.

⁶⁷ 1922 m. rugsėjo 1 d. Humanitarinių mokslų fakulteto tarybos posėdžio Nr. 10 protokolas.— VUB, f. 96—VDU 15, l. 24—26. Spaudoje paskelbtas tvarkaraštis kiek skiriasi, žr. Lietuvos Universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto paskaitų tvarka (1922 m. rudens semestras).— „Lietuva“, 1922.IX.8, Nr. 202(1024).

⁶⁸ VUB, f. 96—VDU 15, l. 23.

⁶⁹ Ten pat, l. 39.

⁷⁰ Ten pat, l. 98.

⁷¹ Ten pat, l. 121—123.

⁷² Ten pat, l. 64.

⁷³ Ten pat, l. 65—66, 89, 99.

Svietimo ministerijai savo atsakymą⁷⁴. Tačiau ši rašybos komisija to darbo nebaigė: 1923 m. lapkričio 30 d. posėdyje ji buvo papildyta penktuoju nariu⁷⁵. Nepatenkintas komisijos neveiklumu, Jablonskis 1924 m. birželio 11 d. posėdyje pareiškė išstojęs iš rašybos komisijos⁷⁶. 1926 m. rugsėjo 14 d. posėdyje (Nr. 129) fakulteto taryba nutarė išrinkti lietuvių kalbos žodyno komisiją, kurios pirmininku buvo paskirtas Jablonskis⁷⁷. Ji turėjo tęsti K. Būgos pradėtą žodyną, tačiau, tuoj išėjus iš universiteto Jablonskiui, o paskui ir J. Balčikonui, savo darbo nė nepradėjo.

Susipažinus su 1922—1926 m. fakulteto tarybos posėdžių protokolais, galima sakyti, kad Jablonskis — vienas aktyviausių jos narių. Jis buvo, neperdėjus, savotiškas fakulteto centras jau tuo atžvilgiu, kad tarybos posėdžiai daugiausia vykdavo jo bute (šeštadieniais, iš pradžių 12 val., o vėliau, nuo 1923 m. sausio mėn. pradžios — 12³⁰ val.). Taip buvo iki 1924 m. rugsėjo, kada imta posėdžiauti jau fakultete (iš pradžių 18 auditorijoje, o paskui „Tautos ir žodžio“ redakcijoje). Šis vietos pakeitimas neleido Jablonskiui atvykti į tarybos posėdžius ir juose dalyvauti.

Galima sakyti, kad Jablonskis rūpinosi visais fakulteto darbo klausimais: jo pasiūlymu taryba 1923 m. birželio 6 d. nutarė padaryti kalbotyros specialybės studentams latvių kalbą privalomą⁷⁸. Jam rūpėjo ir dėstytojų kadrai. Pavyzdžiui, atkakliai priešinosi dėl kun. J. Narjausko (Narijausko) priėmimo į fakultetą italų kalbos lektoriumi: jo verstas gabaliukas iš Dantės „Pragaro“ neduodas tam pagrindo⁷⁹. Tačiau pritarė S. Naginsko kandidatūrai, pasiūlytai priimti lietuvių kalbos lektoriumi⁸⁰. Jablonskio žodis buvo toks svarus, kad lietuvių kalbos lektore buvo priimta S. Ciurlionienė, nors ir nebaigusi aukštojo mokslo⁸¹.

Fakulteto taryboje (1924 m. vasario 22 d.), svarstant vadovėlių vertimų klausimą, Jablonskis raštu įteikė savo sudarytą vadovėlių gimnazijoms programą⁸². Paskui po mėnesio įvykusiame posėdyje dar kartą ragino pirmiausia rūpintis gim-

⁷⁴ Ten pat, l. 119.

⁷⁵ Ten pat, l. 160.

⁷⁶ VUB, f. 96—VDU 16, l. 48. (Jablonskio nekantravimas dėl rašybos komisijos neveikimo matyti jo raštuose fakultetui, žr.: Palionis J. Iš J. Jablonskio rankraštinio palikimo.—„Kalbotyra“, 1977, t. XXVIII(1), p. 84—85, 88.)

⁷⁷ VUB, f. 96—VUB 17, l. 2—2a.

⁷⁸ VUB, f. 96—VDU 15, l. 111.

⁷⁹ Ten pat, l. 132—133.

⁸⁰ VUB, f. 96—VDU 16, l. 193.

⁸¹ D. Zubovienės-Ciurlionytės papasakoti atsiminimai (1971 m. rugpjūčio 22 d.), taip pat žr. „Mūsų kalba“, 1974, Nr. 7, p. 34.

⁸² VUB, f. 96—VDU 16, l. 1. (Zr. Palionis J. Iš J. Jablonskio rankraštinio palikimo.—„Kalbotyra“, 1977, t. XXVIII(1), p. 84.)

nazijos vadovėlių rengimu⁸³. Deja, ši Jablonskio idėja nebuvo realizuota: fakultetas tuo metu rūpinosi įvairiais vertėjams ir redaktoriams pelningais lenkų ir kitų literatūrų istorijų vertimais, kurie vėliau pasirodė visai nenaudingi nei studentams, nei apskritai visuomenei.

Darbas fakultete nebuvo toks lengvas, kaip kartais gali rodytis. Studentai stropumu nepasižymėjo, o kai kurie net mėgindavo senį profesorių apgauti. Jablonskis į tai reaguodavo labai nervingai. Tai pabrėžia ne vienas jo buvusių studentų. Kaip carinėj gimnazijoje jis įvykdavo siaubą lotynų kalba, taip dabar Kauno universitete kai kuriems studentams baisi buvo lietuvių kalba.

Jablonskiui, matyt, gadino nuotaiką ir fakulteto atmosfera: smulkios A. Voldemaro priekabės ir intrigėlės, V. Krėvės-Mickevičiaus apsikri veikla leidybos srityje, daugelio profesorių ir docentų indiferentiškumas. Turint galvoje sveikatos būklę ir nepalankią atmosferą, visiškai suprantama, kodėl Jablonskis ne vieną kartą rašė atsistatydinimo raštus. Pavyzdžiui, 1923 m. balandžio 28 d. posėdyje jis buvo prašomas dar ir kitą semestrą skaityti paskaitas⁸⁴. Fakultetas, norėdamas pamažinti Jablonskiui krūvį, paliko jam tik dvi savaitines valandas⁸⁵. Pasibaigus mokslo metams, 1924 m. birželio 6 d., Jablonskis vėl atsisakė skaityti privalomąjį lietuvių kalbos kursą⁸⁶. Rudenį Jablonskis dar kartą pareiškė negalįs skaityti paskaitų, bet taryba dekanui pavedė sužinoti, ar pasveikęs jis sutiktų tęsti kursą⁸⁷. Jablonskio kurso problema buvo dar svarstoma 1924 m. rugsėjo 26 d. ir spalio 31 d. posėdžiuose⁸⁸. Pastarajame posėdyje buvo nutarta prašyti Švietimo ministeriją leisti mokėti Jablonskiui pilną algą už 2 savaitines darbo valandas, o kitas 2 val. skirti kitiems lietuvių kalbos dalykams. Vėliau protokoluose nurodoma, kad Jablonskis skaitęs 4 val. fragmentinį kursą.

Fakulteto vadovybę erzino ne tik šis nuolatinis Jablonskio atsisakinėjimas, bet ir jo pradėta kampanija dėl fakulteto mokslo darbų, redaguotų A. Voldemaro, kalbos trūkumų. Čia dar prisidėjo ir Jablonskio griežtumas per egzaminus. J. Balčikonis atsiminimuose tiesiog nurodė, kad kaip tik dekanas V. Krėvė-Mickevičius, norėdamas pašalinti Jablonskį iš egzaminų komisijos, paskyręs atsakomuosius lietuvių kalbos egza-

⁸³ Ten pat, l. 8.

⁸⁴ VUB, f. 96—VDU 15, l. 96.

⁸⁵ Ten pat, l. 124—126.

⁸⁶ VUB, f. 96—VDU 16, l. 41; Palionis J. Iš J. Jablonskio rankraštinio palikimo.—„Kalbotyra“, 1977, t. XXVIII(1), p. 84; be to, plg. Suveizdienė G., Bederis L. Min. str.—„Svyturys“, 1971, Nr. 1, p. 10 (1924 m. X.11 d. Jablonskio laišką).

⁸⁷ Ten pat, l. 72—73.

⁸⁸ Ten pat, l. 77—78, 89.

minus laikyti ne Jablonskio bute, bet auditorijoje⁸⁹. Iš tikrųjų egzaminų reikalas vyko kiek kitaip. Pirma, V. Krėvė-Mickevičius dekanu buvo išrinktas 1925 m. birželio 9 d. posėdyje, bet pareigas pradėjo eiti tik nuo rudens⁹⁰. Antra, 1925 m. birželio 16 d. posėdyje buvo svarstomas J. Balčikonio protestas dėl Jablonskio nepaskyrimo į lietuvių kalbos egzaminų komisiją. Posėdžiui buvo įteiktas tos komisijos protokolas, kur pažymima, kad J. Balčikonis joje nedalyvavęs⁹¹. Vadinasi, Jablonskis paprasčiausiai nebuvo į egzaminų komisiją paskirtas, ir tuo pasirūpino dar senasis dekanas M. Biržiška. 1925 m. rugsėjo 14 d. posėdyje paskelbiamas J. Balčikonio pareiškimas, kad jis visiškai išstojaš iš fakulteto, o Jablonskis pranešė, kad dėl nesveikatos negalys dėstyti lietuvių kalbos fakultete. Jam buvo duotas 4 val. savaitinis kursas dėstytojams...⁹²

Tačiau nei Jablonskio, nei J. Balčikonio nutarimai neskaityti lietuvių kalbos kurso humanitarinių mokslų fakultete nebuvo galutiniai. Atsižvelgdami į tai, kad išeidami paliktų fakultetą be lietuvių kalbos kurso, jie tebedirbo visus 1925/1926 mokslo metus. Bet per tą laiką įsiliepsnojo diskusija dėl F. Kiršos ir kitų rašytojų vertimų kalbos, ir Jablonskio santykiai su V. Krėve-Mickevičiumi pasidarė tokie, jog toliau pasilikti fakultete jis nebeturėjo noro. 1926 m. spalio 29 d. tarybos posėdyje dekanas pranešė, jog Jablonskis galutinai atsisakęs dėstyti fakultete⁹³. Taryba nutarė prašyti Švietimo ministeriją skirti Jablonskiui 3200 litų pašalpos. Po fakulteto nutarimo dėl „Vitolio raudos“ kalbos 1927 m. sausio 14 d. posėdyje buvo patenkintas ir J. Balčikonio pareiškimas atleisti jį iš fakulteto⁹⁴. Visą istoriją ir išėjimo motyvus J. Balčikonis netrukus plačiai aprašė spaudoje⁹⁵.

Spausdintoji produkcija. Turėdamas daug darbo fakultete, Jablonskis ir tuo metu, ir vėliau nuostabiai vaisingai reikšėsi spaudoje — didžiausią vagą jis varė savo plunksna. Tiesa, pats rašyti jau neįstengė: visus raštus raštelius jis diktudavo padėjėjams⁹⁶.

Kokio masto darbą per tą dešimtmetį nuveikė Jablonskis, geriausiai matome iš lentelės, kur pagal raštų penkis tomus

⁸⁹ Balčikonis J. Min. str.—„Literatūra ir kalba“, 1956, t. I, p. 24.

⁹⁰ VUB, f. 96—VDU 16, l. 164.

⁹¹ Ten pat, l. 171.

⁹² Ten pat, l. 180—181.

⁹³ VUB, f. 96—VDU 17, l. 11a.

⁹⁴ Ten pat, l. 24—24a.

⁹⁵ Balčikonis J. Lietuvių kalba mūsų fakultete.—„Lietuva“, 1927.III.3, Nr. 50(2483); Lietuvių kalba universitete. II. Egzaminų komisijos.—„Lietuva“, 1927.III.29, Nr. 71(2454).

⁹⁶ Sunku suminėti visus tuos jo padėjėjus. Pavyko tuo tarpu nustatyti šiuos: A. Mažilytė, Deveikytė, A. Kalnius, K. Masiliūnas, J. Petrulis, J. Senkus, B. Sereiskis, Ch. Lemchenas, B. Vosilytė, J. Dangutis, N. Grigas, V. Pyragius, S. Treigys, A. Vaičiulaitis, S. Barzdukas.

sužymėti jo straipsniai (skaitiklis rodo straipsnių, o vardiklis — puslapių skaičių).

Metai	T o m a i					Iš viso
	I	II	III	IV	V	
1920	5/10	32/70	—	6/24	—	43/104
1921	8/12	18/52	—	6/26	—	32/90
1922	9/10	17/45	—	8/15	—	34/70
1923	5/10	4/4	—	4/7	—	13/21
1924	6/14	5/20	—	3/11	—	14/45
1925	7/10	24/31	—	13/39	—	44/80
1926	3/5	5/14	—	—	20/105	28/66
1927	1/2	3/4	—	—	10/60	14/66
1928	1/11	3/6	—	—	3/32	7/49
1929	1/1	1/5	—	—	1/1	3/7
1930	—	—	—	—	1/6	1/6

Cia reikia dar pridėti vieną straipsnį, nepastebėtą ir neįtrauktą į J. Balčikonio redaguotus raštus⁹⁷.

Jablonskio mokinyš ir padėjėjas Ch. Lemchenas šio darbo autoriui nurodė, kad profesorius bene 1924 m. išspausdinęs A. Jonaičio „Lietuvių kalbos gramatikos“ recenziją mažai žinomame laikraštyje „Mūsų garsas“. Iš tikrųjų, patikrinus nurodytą šaltinį, buvo tokia recenzija rasta⁹⁸. Tačiau jos nauju Jablonskio darbu negalėtume laikyti: tai 1924 m. „Švietimo darbe“ spausdintos recenzijos pakartojimas (žr. II 327—333). Tačiau tame pačiame laikraštyje pasirodė esąs ir antras Jablonskio darbas — L. Giros „Rusiškai-lietuviškos gramatikos“ recenzija⁹⁹. Ji, pagrindiniais teiginiais sutapdama su 1924 m. „Švietimo darbe“ spausdintu straipsniu (II 318—327), gali būti laikoma atskiru, savarankišku dalyku.

Tad per dešimt metų ir pusantro mėnesio Jablonskis parašydino 235 straipsnius. Jie, aišku, nevienodi: yra vos keliolikos eilučių anotacijų ar atsiliepimų Knygų tikrinimo komisijai, bet yra ir tokių dalykų, kurie apima kelias dešimtis puslapių, pavyzdžiui, „Mūsų kalbos žodynelio dalykai“ (V 168—212). Raštuose išspausdinti to laiko Jablonskio straipsniai sudaro 667 puslapius.

Prie straipsnių reikia dar pridėti atskiriomis knygutėmis išėjusius darbus. Be brošiūros „Gramatika ir mokykla“, kuri skaičiuojama kartu su straipsniais, ir vėliau atskirai išspaus-

⁹⁷ Jablonskis J. Kun. J. Koncevičius. Bažnyčios istorija. Vadovėlis viduriniajai mokyklai (1—91 p.). Šiauliai, 1924 m.—, „Tiesos kelias“, 1925, t. I, Nr. 2, p. 120—125.

⁹⁸ Jablonskis J. Lietuvių kalbos gramatika [...].—, „Mūsų garsas“, 1924.XI.18, Nr. 14(16).

⁹⁹ Jablonskis J. Людась Гира. Русско-литовская грамматика, учебникъ и самоучитель [...].—, „Mūsų garsas“, 1924.XII.31, Nr. 15(17).

dintų „Mūsų kalbos žodynelio dalykų“¹⁰⁰, kasmet išeidavo kokia Jablonskio knyga ar knygutė. Kai kas — pakartotinai, pvz., 1921 m. išspausdinti „Vargo mokyklai“ I d. trečiasis ir II d. antrasis leidimai. 1922 m.— šio rinkinio ketvirtasis ir trečiasis leidimai. 1921 m. išėjo „Szunadvokačio“ naujas leidimas „Sukčiai“, 1922 m.—„Zvirbliai“. 1929 m.— pakartotinis M. Bogdanovo „Visuomenės įnamių“ leidimas, o 1931 m., po mirties, Jablonskio parengtas antrasis D. Korobčevskio „Urvinio žmogaus“ leidimas.

Tačiau antrieji leidimai nebuvo tik mechaniškas pirmojo leidimo pakartojimas. Jablonskis juos naujai redaguodavo, pritaikydavo rašybą, o kartais papildydavo ir išplėsdavo.

Palyginti geroką krūvelę sudaro įvairios Jablonskio parengtos knygutės — versdintos, redaguotos ar sudarytos. Pavyzdžiui, 1920 m. išėjo 35 I. Krylovo, S. Stanevičiaus, V. Kudirkos ir kitų autorių pasakėčių rinkinėlis kalbos mokslui¹⁰¹. Išskyrus penkias pasakėčias, visos jos „išverstos“ į prozos kalbą. 1921 m. išėjo knygutės antrasis, nepakeistas leidimas. 1927 m. „Pasakėčios“ buvo pakartotos trečiukart, bet knygutė padidėjo beveik dvigubai.

1923—1925 m. Jablonskis išleido keturias S. Smailso veikalą „Charakteris“ knygutes¹⁰². Jos nurodomos kaip moksleivių vertimai, iš tikrųjų pirmosios trys verstos paties Jablonskio, o tik paskutinė — P. Skardžiaus¹⁰³.

Moksleivių vertimais Jablonskis vadino dar dvi jo sudarytas ir išleisdintas knygutes: „Keli moksleivių vertimai“¹⁰⁴ ir Z. Zand „Baisusis milžinas“¹⁰⁵. Pirmojoje išspausdinti šeši rašiniai, paimti, kaip nurodė Jablonskis įvadiniame žodyje, iš vienos A. Mirleso chrestomatijos (1909).

Nors pats Jablonskis nėra niekur pripažinęs, bet iš tikrųjų jis yra ir M. Biržiškos knygos „Mūsų raštų istorija“ (1920 m., 112 p.) vertėjas¹⁰⁶.

¹⁰⁰ Rygiškių Jonas. Mūsų kalbos žodynelio dalykai. K., 1929, 101 p.

¹⁰¹ Pasakėčios. Rinkinėlis kalbos mokslui. K., 1920, 32 p. Beje, A. Venclovos teigimu, „rinkinio antraštėje pirmą kartą buvo pavartotas ir „pasakėčios“ terminas anksčiau vartotos „pasakos, sekmės, saktės“ vietoje, kuris prigijo ir ligi šiol tebevartojamas“ (žr. jo kn. „Epochos vėjas“. V., 1975, p. 378).

¹⁰² Sam. Smailsas (Samuil Smiles). Būdo įtaka. Moksleivių vertimas. Šiauliai, 1923, 39 p.; Seimos įtaka. Moksleivių vertimas, 1924, 40 p.; Pareiga ir tiesumas. Moksleivių vertimas (su žodyneliu). Šiauliai, 1924, 56 p.; Vyriškumas. Moksleivių vertimas. K., 1925, 44 p.

¹⁰³ Žr. plačiau: Urbas D. J. Jablonskis ir verstinė literatūra.—„Kalbotyra“, 1962, t. V, p. 17—18.

¹⁰⁴ Keli moksleivių vertimai iš ano meto rusiškųjų rašinių rinkinio, skiriami šių dienų mokyklai ir nemokyklai. K., 1929, 34 p.

¹⁰⁵ George Sand. Baisusis milžinas. Moksleivių vertimas. K., 1927, 43 p.

¹⁰⁶ Žr. Urbas D. Min. str.—„Kalbotyra“, 1962, t. V, p. 17, be to, žr. II 419.

Kaip paprastai, labai sunku nustatyti, ką Jablonskis yra redagavęs. Viena, ne apie visus jo redaguotus darbus turime žinių, o antra, ne visada aiškus to redagavimo pobūdis. Kartais Jablonskis duodavo autoriui vieną kitą patarimą, bet to užtekdavo, kad išreklamuotų leidinį, jog jis taisytas žymaus kalbininko. O kartais tas redagavimas prilygdavo vertimui, bet autorius tai nutylėdavo.

Prie tų mažiausiai redaguotų darbų turbūt priklauso taisyti Vydūno kūriniai. Keliais atvejais autorius yra prisipažinęs, kad Jablonskis žiūrėjęs „Pasaulio gaisro“ ir „Karalaitės“ kalbą¹⁰⁷.

Visiškai tikra, kad Jablonskis buvo ir 1921 m. išėjusio „Amerikos pirtyje“ leidimo redaktorius. Rašte Švietimo ministerijai (1923 m. lapkričio 23 d.) jis nurodė, kad šį veikaluką, gavęs autoriaus sutikimą (ir Jablonskis buvo patikėjęs, kad šio kūrinio autorius yra ne Antanas Vilkutaitis, bet jo brolis Juozas), naujai suredagavęs, perrašydinęs ir prižiūrėjęs korektūrą spausdinant¹⁰⁸. A. Jakšto teigimu, K. Binkio ir K. Šimonio parengtoji liaudies poezijos antologija „Dainos“ (K., 1923) taip pat buvusi duota Jablonskiui peržiūrėti, tik recenzentas nežinojęs, ar „šis kalbininkas iškentė jose bet ko nepataisęs“¹⁰⁹. A. Tyruolis beveik po penkiasdešimt metų aprašė, kaip Jablonskis bene per 3—4 „seansus“ taisęs jo verstą knygutę „Auksinė bitelė“¹¹⁰. Iš jo pasakojimo susidaro vaizdas, kad leidyklos abejotinus vertimus priimdavo tik su Jablonskio rekomendacija. O jo rekomendacija, matyt, buvo kartu ir kalbos ištaisymas. Tad tokių rekomenduotų knygų būta žymiai daugiau, negu mes žinome.

Savo atsiminimuose K. Masiliūnas aprašė, kaip pas Jablonskį konsultuotis atėjo „vienas Kauno siuvėjas, senas, menko išsilavinimo žmogus“. Jis atsinešė „drabužių kirpimo“ vadovėlio rankraštį, kad Jablonskis pataisytų jo kalbą. Tas žmogus kalbėjo Kauno priemiesčio žargonu, o rankraštis — baisesnį sunku buvo ir įsivaizduoti. Tokį tekstą, jei būtų taisytes, būtų pataisęs jam kiekvienas mokytojas (išskyrus terminus) arba studentas filologas, o žmogelis kreipėsi tiesiog į patį kalbos tėvą.

„Laukia, — rašo atsiminimų autorius, — kad Jablonskis jį vyte išvys! Kaip nustebau, kai profesorius pasisodino žmogų šalia, kantriai peržiūrėjo didesnę rankraščio dalį ir ramiai, švelniai paaiškino, ką toliau daryti. Jam išėjus, Jablonskis ne-

¹⁰⁷ Žr. V y d ū n a s. Amžina ugnis. V., 1968, p. 432; Mūsų kalbos gyvėjimas.—„Naujoji romuva“, 1937, Nr. 29—30, p. 561.

¹⁰⁸ LKLI, f. 1—2240.

¹⁰⁹ J a k š t a s A. Dainos [...].—„Draugija“, 1923, Nr. 5—6(148—149), p. 216.

¹¹⁰ T y r u o l i s A. Iš atsiminimų apie Rygiškių Joną.—„Draugas“, 1970.II.21, Nr. 44 (Mokslas, menas, literatūra).

slėpė savo pasigėrėjimo: prastas, menko mokslo žmogus, prieš leisdamas knygą į žmones, rūpinasi, kad jos kalba būtų gera, o ar daug kas iš profesorių taip daro?¹¹¹

Pradedantieji kalbininkai duodavo Jablonskiui paskaityti savo darbus. Pavyzdžiui, 1926 m. gruodžio 23 d. laiške P. Butėnui Jablonskis rašė, kad paskaitęs dalį jo „Kirčio ir priegaidžių žinių“¹¹².

Kaip žinome, karas sutrukdė Žemaitės raštų leidimą: Jablonskis jau buvo pradėjęs redaguoti antrojo tomo dalykus. Žemaitė, būdama Amerikoje, įgaliojo A. Bulotą paimti iš P. Leono ir Jablonskio visą su jos raštais susijusią medžiagą¹¹³. Tačiau, grįžusi į Lietuvą, ji nekantraudama laukė Jablonskio parvažiuojant iš Palangos, kad galėtų pasitarti dėl tolesnio leidimo. 1921 m. rugsėjo 3 d. laiške Bulotams ji rašė, kad vakar sužinojusi, jog Jablonskis parvažiavęs¹¹⁴. Tuoj nuėjusi pas jį dėl savo raštų. Jiems besišnekant, atėjęs ir „Švietimo Ministerijos literatūros leidimo komisijos pirmininkas koks ponas Krėvė“. Jablonskis ėmęs jai siūlyti, o Krėvė prašyti, kad ji sutiktų duoti savo raštus leisti tai komisijai.

Iš šio laiško matyti, kad Žemaitė buvo ant Jablonskio įsirdusi: ji išreiškė mintį, kad vis dėlto „toliau sunku bus nuo Jablonskio atsikratyti“. Tačiau Amerikoje gyvenęs sūnus Antanas bus geriau įvertinęs Jablonskio nuopelnus savo motinos raštų leidimui, negu pati autorė, nes tų pačių metų spalio 21 d. rašytame laiške jis paminėjo, kad jai, Žemaitėi, ir Jablonskiui pasiuntęs po 3000 auksinų. Jis taip pat ragino motiną patikėti raštų leidimą „valdžiai“, t. y. knygų leidimo komisijai¹¹⁵.

Žemaitės mirtis nutraukė jos raštų rengimą spaudai. Tik 1924 m. sausio 16 d. Jablonskis informavo A. Bulotą, kad ant-rajam leidimui pradėtas taisyti pirmasis raštų tomas. Taisas tik „kelis mažmožius, kurie daugiausia buvo įteikti ar įsiūlyti Žemaitėi: stengiuosi taip padaryti, kad šitas leidimas labiau sutiktų su tuo, kas išėję iš po pačios Žemaitės plunksnos“¹¹⁶. Pavyzdžiui, pirmajame leidime buvę *bėdinai, paikybė, jaunybė*, o dabar atitaisas *biednas, jaunystė, paikystė*.

Matyt, šį tomą Jablonskis redagavo neilgai, nes gegužės 3 d. laiške A. Bulotai jau rašė, kad iki šiol dar negavęs ant-rajam tomui medžiagos¹¹⁷. Vis dėlto Jablonskis jo neredagavo:

¹¹¹ M a s i l i ū n a s K. [Atsiminimai].—„Mūsų kalba“, 1974, Nr. 6, p. 22—23.

¹¹² LKLI, f. 1—2255.

¹¹³ 1917 m. balandžio 21 d. įgaliojimas.—Kn.: Žemaitė. V., 1972, p. 158.

¹¹⁴ Ž e m a i t ė. Raštai, t. VI. V., 1957, p. 466—467.

¹¹⁵ Z u k a s V. Prie Žemaitės raštų leidimo istorijos.—„Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai“, 1966, t. V, p. 206.

¹¹⁶ Kn.: Žemaitė, p. 162.

¹¹⁷ Ten pat, p. 164.

1924 m. lapkričio 1 d. laiške A. Bulotai pranešė, kad antrasis tomas atiduotas galutinai redaguoti A. Saliui, tik prireikus duodąs jam patarimų¹¹⁸.

Į Jablonskį kreipdavosi autoriai ir su smulkesniais darbais, net straipsniais. Pavyzdžiui, Jablonskis redagavo A. Miluko straipsnį žurnale „Zvaigždė“¹¹⁹, J. Puzinas dėkojo Jablonskiui už pagalbą verčiant M. Daukšos Postilės prakalbą¹²⁰. „Švietimo darbo“ redakcija keliais atvejais yra davusi jam įvertinti S. Dabušio, P. Joniko straipsnius¹²¹.

Ne visada Jablonskio atsiliepimai būdavo palankūs: kartais, pritrūkęs kantrybės, ir smarkiai išbardavo nevalyva kalba rašyto darbo autorių¹²². Jo neigiamas atsiliepimas užkirto kelią M. Arcimavičienės verstai Brestedo „Egipto istorijai“¹²³. Lietuvių kalbos ir literatūros instituto rankraštyne yra Jablonskio neigiamas atsiliepimas apie „Graikų literatūros istorijos“ vadovėlio vertimą (1922 m. gegužės 3 d.): pateikęs 25 klaidingus pasakymus, atsisakė toliau redaguoti ir suabejojo, ar verta šį vadovėlį spausdinti¹²⁴.

Apskritai tuo laiku kiekvienas geresnės kalbos dalykas dažnai keldavo įtarimą, kad prie jo savo pirštus buvo prikišęs Jablonskis. Bet tai, matyt, ne be pagrindo. Žinant gerus ir artimus santykius, visai natūralu, kad recenzentai ne vienoje recenzijoje yra užsiminę, jog Jablonskis žiūrėjęs ir J. Balčikonio verstų pasakų kalbą¹²⁵. Tačiau pats vertėjas, rodos, to niekur nėra nurodęs.

1921 m. Palangoje Jablonskis susipažino su žymiu lietuvių aktoriumi Konstantinu Glinskiu, kuris, paskirtas įsteigtojo Valsybės dramos teatro režisieriumi, rūpinosi ir sceninės kalbos kultūra. Čia K. Glinskis paprašė padėti Jablonskį. L. Gira pritarė režisieriaus iniciatyvai. Buvo planuota atsivežti Jablonskį į repeticijas, kad pakoreguotų tartį, bet dėl įvairių kliūčių iš to plano nieko neišėjo. Pavykę atvežti Jablonskį tik į sezono atidarymo spektaklį. Tačiau K. Glinskis ne kartą ėjęs pas jį su statomų veikalų tekstais. Taigi Jablonskis iš pagrindų („pamatinai“) ištaisęs A. Janulaičio verstą H. Ibseno „Hedą

¹¹⁸ Ten pat, p. 165—166.

¹¹⁹ Milukas A. Tautos atbudimas.—„Zvaigždė“, 1923, Nr. 12, p. 164—194.

¹²⁰ Puzinas J. Iš Daukšos raštų.—„Jaunoji Lietuva“, 1927, Nr. 8, p. 14.

¹²¹ Žr. LKLI, f. 1—2243, 2245.

¹²² Žr. „Mūsų kalba“, 1974, Nr. 6, p. 9—10.

¹²³ VUB, f. 96—VDU 15, l. 73—74 (1923 m. kovo 3 d. tarybos posėdis Nr. 31).

¹²⁴ LKLI, f. 1—2239.

¹²⁵ Jakštasis A. Perro Pasakos [...].—„Draugija“, 1923, Nr. 7—8 (150—151), p. 306; K. Perro pasakos [...].—„Lietuvos žinios“, 1923.VII.12, Nr. 151; Pumpuras. Haufo pasakos [...].—„Rytas“, 1925.XII.30, Nr. 289(594).

Gabler“, P. Vaičiūno versta komedija „Potašas ir Perlamutras“ ir šiek tiek pataišęs „Nugalėtojų“ vertimą¹²⁶.

Jablonskio vardu kai kurie autoriai net piktnaudžiaudavo. Pavyzdžiui, 1920 m. išėjo inžinieriaus A. Macijausko „Techniko žodynėlis“, kurio prakalboje buvo pasakyta, kad žodynėliui naudotasi ir Jablonskio patarimais. Galėjo susidaryti įspūdis, kad jis šį darbą ištisai aprobavo. Tad Jablonskis buvo priverstas spaudoje paaiškinti, kad jo buvo atsiklausta tik dėl kelių terminų. Jis pasakęs savo nuomonę, net nežinodamas, kad tas žodynėlis rašomas (IV 287).

Vis dėlto reikšmingiausi ir didžiausi to dešimtmečio darbais buvo originalieji Jablonskio veikalai: 1922 m. išėjusi jo gramatika¹²⁷, 1925 m. išleistas „Lietuvių kalbos vadovėlis“¹²⁸ ir 1928 m. pasirodę jo „Linksniai ir prielinksniai“¹²⁹. Tiesa, gramatika išėjo antruoju leidimu, o „Lietuvių kalbos vadovėlis“ yra jos santrauka, bet žinantis su spauda susijusius sunkumus turės pripažinti, kad ir jų parengimas bei spausdinimas pareikalavo iš autoriaus nemaža laiko ir energijos. Trečiasis darbas — tai visos Jablonskio sintaksininko veiklos viršūnė. Jei per tą dešimtį metų Jablonskis būtų parašęs tik tą vieną veikalą, tai ir jo būtų užtekę autoriaus vardui įamžinti.

Apžvelgę šio dešimtmečio Jablonskio darbus kiekybiniu požiūriu, galime daryti išvadą, kad jie stebina savo gausumu. Kartą Jablonskis, prašydamas jo per daug „neskambinti“, laiške J. Tumui (1920 m.?)¹³⁰ save smarkiai išpeikė: „buvęs, šiaip ar taip, nepatvarus, mažos energijos žmogus“; esąs „ir visai menkas buvęs žmogus, daug tingėjęs“. Iš šalies žiūrint, iš tikrųjų galėjo rodytis, kad jis maža dirbęs, maža stengęsis ir dar mažiau padaręs. Net J. Endzelynas savo studentams yra kaltinęs jį, kad neturėjęs intereso grynai mokliškai dirbti, net kandidatinio darbo nenorėjęs rašyti¹³¹. Argi ir dabar, apžvelgus jo darbus, toks įspūdis susidarytų?

Jeigu ir galima ką prikišti Jablonskiui, tai viena — jam trūko tam tikro mokslinio egoizmo: atsiribojęs nuo visokių taisyčių, atsidėjęs akademiškoms studijoms kurioje srityje (pavyzdžiui, sintaksėje), jis tikriausiai būtų davęs storesnių,

¹²⁶ Gira L. Iš mano susitikimų su a. a. Prof. J. Jablonskiu.—„Lietuvos mokykla“, 1930, Nr. 3, p. 133—134.

¹²⁷ Rygiškių Jono Lietuvių kalbos gramatika. Etimologija. Vidurinėms mokslo įstaigoms. Antrasis leidimas. K.—V., 1922, 280 p.

¹²⁸ Rygiškių Jono Lietuvių kalbos vadovėlis. Pirmosioms vidurinių mokyklų klasėms. K., 1925, 104 p.

¹²⁹ Rygiškių Jono Linksniai ir prielinksniai. Jų vartojimas mūsų kalboje. K., 1928, 134 p.

¹³⁰ Palionis J. Iš J. Jablonskio rankraštinio palikimo.—„Kalbotyra“, 1966, t. V, p. 114.

¹³¹ Kabelka J. Iš prof. J. Endzelyno baltų filologijos įvado paskaitų.—Žodžiai ir žmonės. V., 1974, p. 172.

solidesnių grynojo mokslo veikalų. Tačiau iš tikrųjų tai bendrinės lietuvių kalbos laimė, kad jis to mokslinio egoizmo neturėjo. Būkime jam už tai kuo dėkingiausi.

Visuomenės straipsniai. Jablonskio visuomeniškumas, jo ryšiai su gyvenimu matyti iš visuomenės straipsnių. Jais jis reagavo į daugybę įvairiausių tą dešimtmetį patirtų įvykių ir reiškinių.

Daugiausia šios rūšies straipsnių Jablonskis skyrė atsiminimams apie savo amžininkus: paminėdavo jų sukaktis, apgailestaudavo mirtį. Kiekvienam jis rasdavo nepaprastai šiltų, gražių žodžių, kuriais iškeldavo minimą asmens nuopelnus visuomenei, lietuvių kultūrai. Savo turiniu, stiliumi ir taktu šie straipsniai ir dabar tebėra puikūs mūsų publicistikos pavyzdžiai. Jiems prilygti gali nebent J. Tumo-Vaižganto, J. Balčikonio analogiški darbai.

Rašydamas apie žymiuosius savo amžininkus (J. Basanavičių, V. Kudirką, P. Kriaučiūną, T. Žilinskį ir kt.), nepaskėsdavo savo atsiminimuose. Jis visada šiaip ar taip susiedavo jų veiklą ir darbus su dienos uždaviniais. Pavyzdžiui, minėdamas K. Būgos mirties metines, Jablonskis rašė: „Paminėti šiandie K a z. B ū g a ir nepasiryžti išmokti kaip reikiant savo kalbos, tos, kurią taip tyrė studijavo velionis, rašto ir kalbos darbo žmogui yra lyg ir kokia nesąmonė. Kalbos mokytojai, kalbos ir literatūros profesoriai, kurie brangina Būgos atminimą, tą savo branginimą tuo galėtų daugiausia, rodos, įrodyti, kad ima jau ir patys tikrai mokytis to, ką tas brangusis mūsų velionis brangino“ (I 279). Šioje vietoje jaučiame atgarsį Jablonskio diskusijos su tariamais kalbos ir K. Būgos brangintojais.

Ir Žemaitės atminimo jis neįsivaizdavo tinkamesnio, kaip jos raštų išleidimą. Kelios dienos po rašytojos mirties Jablonskis rašė: „Lietuvos literatūrą ištiko labai didelė nelaimė — mūsų Z e m a i t ė mirė! Kas buvo mums Žemaitė ir ko mes dabar nustojom — kiek vėliau tegalėsiu ramiai kalbėti, kai imsime šalčiau apie ją galvoti, turėdami prieš akis tikrai jos paliktus Lietuvai savo raštų darbus“ (I 231). Minint Žemaitės penktąsias mirties metines, straipsnelyje „Mano prašymas dėl šios dienos atsiminimo“ Jablonskis piktinosi, kad per tą laiką nepasirūpinta išleisti visų jos raštų. Be jų, Jablonskio nuomone, reikią išleisti mokyklai skirtą raštų rinktinę, kaip Rusijoje buvo leidžiami žymiųjų rašytojų kūrinių įvairioms mokyklų rūšims. „Jei to dabar nepadarysim, — pareiškė jis, — tad aišku bus, jog Žemaitės atminimas nėra mums brangus ir jog jaunoji Lietuva nei jos raštų nei atminimo nebrangina. Žemaitė buvo, šiaip ar taip, tam tikra realistė, ji branginti realiai tereikia“ (I 284).

Deja, jo išvada buvo nepaprastai teisinga: „jaunoji“, t.y. buržuazinė, Lietuva Zemaitės raštų ir jos atminimo iš tikrųjų nebrangino.

Keliais atvejais Jablonskis rašė atsiminimų apie „Aušros“ epochą. Vertindamas tuos laikus, Jablonskis pripažino, kad „ir dabar nėra malonesnių laikų už „Aušros“ laikus“ (I 249).

Kalbėdamas apie „Aušros“ sukeltą judėjimą, jis pabrėžė ir to judėjimo platumą: tai nebuvo tik vado Basanavičiaus ir kelių jo bendražygių, kareivių, reikalas. Buvusi visa „Aušros“ armija. „Daug kas tais kareiviais,— rašė Jablonskis,— laiko tik žmones, kurie yra į jos skiltis rašinėję, tam tikrais slapyvardžiais prisidengdami, jei buvo toms skiltims iš šios pusės rašinėjama. Ne, toji armija, kad ir nedidelė, buvo daug didesnė už tą rašytojų būrelį: ją sudarydavo daug įvairesni žmonės... Joje daug dirbdavo knygnešiai, įvairūs „Bielekai“, „Aušros“ platintojai, įvairiausi, dabartine kalba kalbant, kursytojai ir žadintojai, žmonės, kurie dėl „Aušros“ susisiekdavo su Bitėnais, Ragaine, Tilže ir kitais „Aušros“ nervais, su Prūsų spaustuvėmis ir tais Prūsų žmonėmis, be kurių nė pati „Aušra“ negalėjo, rodos, imti aušt tam Lietuvos kraštui, kuriame ji taip smarkiai buvo valdžios atstovų ginama“ (I 249).

Savo atsiminimuose Jablonskis nušvietė pirmojo lietuvių dienraščio išleidimo aplinkybes (I 258—260), mokymąsi Marijampolės gimnazijoje (I 287—298). Visi Jablonskio atsiminimai — labai brangūs dokumentai lietuvių XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios kultūros istorijai.

Jablonskis visada skaudžiai reaguodavo dėl lietuvių spaudoje ir apskritai visuomenės gyvenime pasireiškiančios nekultūros, dėl savo oponentų užgauliojimų ir įžeidinėjimų. Jis pats gavo ne kartą patirti neetiškos kritikos. Ypač tuo pasižymėjo klerikalinė kritika. Pavyzdžiui, galima pateikti atvejį, kaip klerikalinis „Rytas“ triuškinio Esmaičio „Šakalėlių“ už darvinizmo idėjų propagavimą tokiais „argumentais“: „Jei p. Esmaitis būtų dar jaunas, būtų galima pasiūlyti su kuria nors šimpanzių veislės gražuole susižieduoti [...]“¹³² Nuolatinis Jablonskio oponentas A. Jakštas buvo kiek solidesnis, bet ne kartą plūdo „mandarinus kalbininkus“, piktinosi kalbininkais (t.y. Jablonskiu) autokratais ir pan. Siekdamas išdergti Jablonskį, Jakštas nevengė kraipyti Jablonskio teiginių, veidmainiškai dėtis objektyviu — už ką nors pagirti, o paskui suniekinti „suvalkietį“. Jablonskis vengdavo leistis į asmeninę polemiką. Jis rašė: „Kritika reikalinga ir kalbos moksle ir rašybos moksle, bet čia, kaip ir visur, kritikas turi elgtis kultūringai, sąžiningai, be reikalo

¹³² Bajerčius K. Dėl p. Esmaičio knygos „Šakalėlis“. — „Rytas“, 1930.VI.26, Nr. 142(1892); be to, žr. jo str. Antireligiškieji „žygdarbiai per mokyklų vadovėlius“. — „Rytas“, 1930.XI.24, Nr. 268(2018).

neskeryčioti, niekų neplepėti. Jei barate — barkite, bet žmoniškai, neprasivardžiuodami, nebarkit už tai, kuo jūsų baramieji nėra nusidėję, šunų ant jų nekarstykit be reikalo, neverskit jų įvairiais slapyvardžiais dangstytiis...” (I 311).

Pavyzdžiui, ir A. Vireliūnas naudojosi ne visai tinkamu metodu: išgirdęs iš kelintų lūpų, kad Jablonskis rekomendavęs tam tikrą dalyką, jis puolė spaudoje jį kritikuoti¹³³. Jablonskis straipsnelyje „Šaltinis kalbos dalykui“ taip pamokė mokslinės etikos savo buvusį mokinį ir bendradarbį: „Kalbant apie kurį kalbos dalyką, reikia jam kiek tvirtesnio pagrindo turėti: nereikia naudotis jam medžiaga „iš piršto išlaužta“; „Apie J. J-kio nuomonę, išreikštą del vieno kito kalbos dalyko, A. V-nas galėtų ir tiesiau sužinoti. J. J-kis yra pats apie daug kalbos dalykų rašęs ir gyvena tame pat mieste, kuriame ir A. V-nas, rodos, paprastai savo darbą dirba. A. V-nui patariu toliau padoriau elgtis su J. J-kiu ir tais žmonėmis, kuriems skiriamas jo kalbos straipsnis“ (I 273).

Nesąžiningi kritikai sąskaitoms suvesti dažnai naudodavosi slapyvardžiais. Susidarydavo sąlygos nepaisyti etikos reikalavimų. Jablonskis į tas lietuviškosios spaudos ydas reagavo straipsniais „Slapyvardžiai“ ir „Autoriams, vertėjams ir leidėjams“ (I 251—254).

Susikūrus Kauno universitetui, daug žmonių, anksčiau nedirbusių aukštojoje mokykloje, gavo profesorių titulus. Profesoriais ėmė tituluotis ir vienas kitas ne profesorius. Kilo įvairių smulkių ginčų, ambicingų diskusijų. Tie tušti ginčai Jablonskiui buvo nemalonūs. Jis piktinosi, kad tituluotieji dėstytojai vengia rimto darbo. 1925 m. jis rašė: „Mūsų profesoriai skaito studentams kiek apie įvairias literatūras, bet patys nieko šiam reikalui neišverčia ir patys neparašo. Kodel? Čia reikia, žinoma, patiems mokytis ir daug dirbti, mokėti rodytis savo darbu ir visuomenės gyvenime, nesitenkinti prisikabinus prie kaktos tam tikrus titulus (*prof., doc., dr., ...*)“ (II 342).

Malšindamas įkaitusias dėl šių titulų aistras, Jablonskis pareiškė: „Taigi rašyti bet kam „profesorium“ nepatarčiau; juo labiau nepatarčiau vienam kitą be reikalo vainoti. Kiekvienam mokslo ir šiaip jau žmogui galėčiau, jei reikėtų, dar viena pasakyti: — būk girtinas, bet nesigirk“ (I 242).

Įvairių buržuazinių partijų, grupių ir veikėjų neprincipingos diskusijos, o kartais tiesiog rietenos būdavo labai įnirtingos, piktos. Spaudos puslapiuose abi pusės stengdavosi išlieti savo neapykantą, visiškai nepaisydamos objektyvios tiesos ir etikos. Ir Jablonskis, jei kuriuo atveju nerasdavo „nė vieno neapykantos žodžio“ (I 245), labai džiaugdavosi, tai specialiai pabrėždamas. Jis rėmė ir skatino visa, kas ugdo žmonių

¹³³ Vireliūnas A. „Už“ laikui reikšti.—„Lietuvis“, 1925, Nr. 20, p. 9.

dorą, sugyvenimą. Ypač šiltai apibūdino J. Sliūpo parengtą ir 1922 m. išleistą „Prigimtinę moralybę“. Jam buvo artimi ir brangūs toje brošiūroje propaguojami principai: „Dori yra visi tie, kurie dirba, kurie kovoja ar kenčia, kad visurna galėtų geriau gyventi savo didžiąją gyvybę...“ Jablonskis recenzijos pabaigoje apgailestavo, kad knygutės mintis „supras, deja, kaip reikiant, tikrai žmogus, turįs ir pats jau nemaža gamtos mokslo“ (II 273). Ta savo recenzija Jablonskis nedviprasmiškai parėmė moralę be religijos.

Išėjus pakartotiniam vengrų rašytojo M. Jokajaus „Pajudinkim, vyrai, žemėl!“ leidimui, Jablonskis entuziastiškai rekomendavo knygą visuomenei, linkėdamas, kad „tas apsakymas būtų dabar plačiai skaitomas Lietuvoje ir šiek tiek pajudintų apgniužusią, rodosi, tuo tarpu mūsų jaunuomenę, taip maža teturinčią geresnio peno savo reikalui“ (I 241).

Abi šios Jablonskio rekomenduotos knygutės buvo iš esmės antiklerikalinės ir sulaukė religininkų pasmerkimo. Kaip paprastai, jautrus bet kokiai antiklerikalinei minčiai A. Jakštas „Draugijos“ žurnale organizavo kampaniją tiek prieš M. Jokajaus kūrinių vertėją Aišbę, tiek prieš recenzentą Jablonskį¹³⁴. Sis atsakė nauja recenzija, kur ne tik pakartojo pirmojo straipsnio mintis, bet ir paneigė Jakšto priekaištus šiam kūriniui. Įdomiausia šiame straipsnyje, kad Jablonskis demaskavo Lietuvos katalikų dvasininkų kosmopolitizmą, nacionalinių interesų ignoravimą. Jis atkreipė visuomenės akis į tą faktą, kad lenkų kunigai ir kritikai, skirtingai nuo savo lietuviškųjų kolegų, nebarę vertėjo už šią knygą ir tos apysakos idėjomis nesišlykštėję (I 247—248).

Visą savo gyvenimą (jau ne kartą tuo įsitikinome) Jablonskis bjaurėjosi tautine neapykanta, šovinizmu. Ir buržuazijos valdymo metais jis savo pažiūrų nepakeitė. 1923 m. Šiauliuose kažkokie ultrapatriotai ėmė tēplioti nelietuviškas iškasas. Jablonskis straipsnyje „Kultūringumas ir nekultūringumas“ ta proga pasakė nemaža piktų žodžių lietuvių buržuazijai, visokiems „patriotams“, kurie, dėdamiesi kultūros žmonėmis, netgi savo gimtosios kalbos nepaslinko geriau pramokti ir dažnai ją mokėjo menkliau už jų niekinamus kultūringus kitataučius (I 254—257).

Mokyklos reikalai. Per paskutinįjį savo gyvenimo dešimtmetį Jablonskis ypač daug laiko ir dėmesio skyrė mokyklai. Čia buvo kelios priežastys. Viena, jis, kaip senas, patyręs pedagogas, liaudies švietimą laikė savo profesijos dalyku. Antra, lietuviškoji mokykla žengė tik pirmuosius žingsnius,

¹³⁴ Jakštas A. Masonijos panegirikas Jokai'o apysakoj „Pajudinkim, vyrai, žemėl!“.—„Draugija“, 1922, Nr. 9—10(139—140), p. 368—370, Jakštas A. Pajudinkim, vyrai, žemėl! [...]—„Draugija“, 1922, t. XXVIII, Nr. 1—2(131—134), p. 75—76.

neturėjo senų, nusistovėjusių tradicijų, darbo metodų, ir todėl jai reikėjo ypač atidžios globos ir kasdieninio rūpesčio. Trečia, Jablonskio nuomone, tik mokykla kartu su spauda tegali įdiegti visuomenei taisyklingos bendrinės kalbos įgūdžius.

Tuo laiku Jablonskis dėl savo nesveikatos negalėjo tiesiogiai prisidėti prie lietuviškos mokyklos kūrimo ir formavimo, todėl jo straipsniuose nieko nerandame apie jos struktūrą, metodiką ir kitus bendruosius dalykus. Jis daugiausia savo dėmesio skyrė vadovėliams. Recenzavo ne tik kalbos, bet ir kitų dalykų (literatūros, istorijos, gamtos, geografijos, matematikos) vadovėlius, rasdamas ką pasakyti tiek apie jų kalbą, tiek apie jų metodikos ir didaktikos dalykus.

Po Pirmojo pasaulinio karo gerų vadovėlių labai trūko. Kai kas net ėmė kurti teoriją, kad jų nė nesą turėti: viską galys nulemti geras mokytojas. Tačiau Jablonskis tokiai pažiūrai nepritarė ir net su ja kovojo. 1922 m. straipsnyje „Vadovėlis ir mokytojas“ jis pareiškė: „Vadovėlis mokyklai, žinoma, visko neatstos, mokytojo nepavadaus, bet tvirtinti, kad jis yra niekis, kad svarbu tik gerų mokytojų turėti mokyklai, šiuo metu yra lyg kokia nesąmonė. Taip tvirtinti apie vadovėlio nesvarbumą gali tik toks mokytojas, kuriam ir pats mokyklos darbas nedaug terūpi. Tos keistosios nuomonės reiškėjui reikėtų žinoti ir tai, jog „geri miltai moko kepėją, geri linai verpėją“, jog iš gero vadovėlio lengviau mokyti, jog geras vadovėlis palengvina ir pačiam mokytojui darbą mokykloje...“ (II 288).

Parašyti gerą vadovėlį — labai sunkus uždavinys. Jablonskiui taip ir neteko išvysti visai gero vadovėlio pradinei ir vidurinei Lietuvos mokyklai. Ir savo vadovėlių jis nelaikė visai tinkamais. Iš recenzijose išbarstytų pastabų galima susidaryti šioji tokį vaizdą, ko Jablonskis reikalavo iš gero vadovėlio.

Jablonskis pastebėjo ir iškėlė bene ryškiausią to meto vadovėlių ydą — jų medžiaga dažnai būdavo nepritaikyta mokinių amžiui. Iš mokinio būdavo reikalaujama mokėti ir suprasti daugiau, negu leisdavo jo protinis-psichinis išsivystymas. Jablonskis, komentuodamas vienos pradžios mokyklos vadovėlio reikalavimą parašyti pasaką netiesiogine kalba, netgi pabrėžė, kad „toks uždavinys išspręsti sunku bus ne tiktai vaikui, silpnam dar mokinėliui, bet ir jo mokytojui“ (II 168; plg. 216, 291). Jablonskis ne kartą reikalavo — rašyti vadovėlius gyvai, įdomiai, ne sausai, abstrakčiai (II 144, 267). Šie Jablonskio reikalavimai, sakytume, ne mažiau aktualūs ir dabar, po 50 metų.

Tačiau reikalaudamas, kad medžiaga būtų mokiniui priinama, kad būtų gyvai ir įdomiai pateikta, Jablonskis reikalavo, kad ji neprieštarautų mokslui, jo principams. Ypač tuo požiūriu trūkumų turėdavo tuometiniai istorijos vadovėliai: čia būdavo pripasakota daug nepagrįstų dalykų apie lietuvių kilmę iš

Azijos, nemaža romantikų sukurtų pasakų apie tolimąją Lietuvos senovę. Jablonskis tiesiog pareiškė: „Autoriams to nereikėjo sakyti, nes jiems patiems tie dalykai yra nežinomi: mokslas nieko mums apie tuos dalykus nepasako, tai kam čia plepėti apie juos pradedamosios mokyklos vaikams!...“ (II 225).

Recenzuodamas Prano [P. Klimaičio] „Lietuvos istoriją“, Jablonskis 1920 m. reiškė nepasitenkinimą tuo, kad jame „kalbama tiktai apie kunigaikščius ir kunigaikštėlius*, apie jų peštynes ir reikalus; apie patį *žmonių gyvenimą*, apie to *gyvenimo plėtotę*, jo atmainas, apie mūsų krašto *mokyklų* dalyką pirmiau ir dabar — niekur nėra vadovėlyje kalbos (...)“, ir toliau padarė išvadą, kad mokinys tokiame vadovėlyje „maža teras įmanomų ir pamokomų sau dalykų apie būtajį mūsų gyvenimą“ (II 188). Įdomu, kad Jablonskis teigiamai vertino S. Matulaičio Lietuvos istorijos vadovėlį: „Autoriui rūpi, matyti, pačių mūsų krašto *žmonių istorija* apsaityti, duoti kiek supratimo, kaip mes kada ir kodėl šiaip ar taip esame kitados gyvenę. Žmogus, paskaitęs atskiruosius istorijos straipsnius, turės jau nemaža to supratimo“ (II 190). Taigi Jablonskis išgyrė komunisto autoriaus pažiūras į istoriją!

Kaip žinome, Jablonskis jau 1908 m. vadovėlių konkurse pareiškė nepasitenkinimą vadovėliais, kurie tik garbino kunigaikščius, aprašinėjo jų vaidus, ir pasigedo „žmonių istorijos“. Ši Jablonskio pažiūra į istoriją neabejotinai labai pažangi. Ji iš esmės sutampa su marksizmo teiginiu, kad istorija turi būti liaudies masių istorija. Žinoma, to vieno sutapimo neužtenka, kad sakytume, jog Jablonskis buvo marksistas, suprato istorinį materializmą. Tačiau faktas, kad jis blaiviai žiūrėjo į Lietuvos praeitį, kad istoriją suvokė kaip liaudies istoriją, kad ją aiškino kaip raidą, mums, marksistams, yra labai brangu. Tai kartu rodo ir gilų jo demokratizmą. Juk demokratizmas nėra vienodas: gali būti aristokratiškasis demokratizmas, kai į liaudį žiūrima su pasigailėjimu, užuojauta, ir liaudiškasis demokratizmas, kai ji laikoma visa ko kūrėja ir visos visuomenės pagrindu. Jablonskis buvo tuo laiku bene vienas ryškiausių pastarojo demokratizmo atstovų.

Verta nurodyti dar vieną labai svarbų Jablonskio reikavimą mokykliniams vadovėliams — jų turinio ryšį su gyvenimu. Netgi aritmetikos „vadovėlio uždaviniams,—sako Jablonskis,—reikėtų imti pavyzdžiai iš to, ką duoda mums gyvenimas“ (II 266). Tuo labiau ryšio su gyvenimu reikalavo iš skaitinių.

* Labai daug kalbama apie pasakinguosius Prutenį, Vaidevutį, Palemoną, Kernių ... [Jablonskio išnaša].

Kaip ir ankstesniais metais, Jablonskis peikė visokias pseudopasakas, dirbtinius, su gyvenimo tikrove nesutinkančius pasakojimus apie gyvūnus. Marčiaus Rutino „Žinynėlyje“ buvo vaizdelis apie antį ir vištą. Jablonskis jį taip įvertino: „Visa, kas pasakyta apie tuodu paukščiu, yra iš piršto išlaužta, nesutinka su tuo, kas yra jų gyvenime, kaip nesutinka su gyvenimo tikruma ir iškirstas paukščiams veršelio pamokymas: „Kas nenori dirbti, tam ir valgyt nereikia duot!“ Kam čia reikalingi buvo autoriaus tikslui tie gyvuliai? To, kad reikia darbas dirbti, ne tinginiauti, šitų gyvulių pavyzdžiu nepamokysi vaiko...“ (II 303). Todėl Jablonskiui netiko apsakymėliai, kur kiškis ar gaidys sugeba apgauti lapę, kur pikta kuosa džiaugiasi balto karvelio nelaimė. Net Ezopo pasakėčių „Pelė ir liūtas“ ir „Liūtas“ Jablonskis patarė nedėti į vaikų skaitinius.

Žinomas daiktas, kad Jablonskis labai brangino tautosaką, taip pat ir mokyklos reikalui. Bet J. Murkos „Vaikų darbymečio“ recenzijoje jis prikišo, kad daugumas pasakų „beveik nieko neduoda šiam rinkinėliui“ (II 292). Jablonskiui šiame rinkinyje ir ne visos liaudies dainos tinkančios. Jos netiko ne tik dėl to, jog, nutolusios nuo tikrovės, galinčios būti vaikui nesuprantamos¹³⁵, bet ir dėl to, kad jos suprantamos tik dainuojamos ir tik tam tikra proga. Jablonskis nurodė, kad knygoje pateikiamas tiktai dainos tekstas, todėl vaikas negalįs jo suvokti, tinkamai pajauti ir įvertinti. Šią jo nuomonę reikėtų vertinti labai teigiamai: liaudies daina be melodijos ir be tinkamos progos iš tikrųjų yra negyva. Tai pravartu atsiminti ir šiandien, pateikiant jas vaikų skaitiniuose.

Galima dar nurodyti, kad Jablonskio akys nepraslydo pro vaikų užklausinės lektūros ir periodinių leidinių problemas¹³⁶. Savo recenzijose jis kėlė ir vaikų literatūros meniškumo dalykus¹³⁷.

Visiškai suprantama, kad Jablonskis ypač rūpestingai žiūrėjo į vadovėlių kalbą. Patys autoriai jau stengėsi išleisti vadovėlius padoresne kalba, bet to dar neužteko, ir Jablonskis susirūpinęs rašė: „Jei įvairių mokslo šakų dalykai, jei įvairūs kitų mokslo šakų mokytojai ir jų vadovėliai tokios tesilaiko kalbos kur santykiuose su mokiniais, tai be reikalo dėstoma tokioje mokykloje skyrium lietuvių kalba: lietuvių kalbos mokytojas nieko ten vienas nepadarys lietuvių kalbos mokslui“ (II 337).

Savo pažiūras į gimtosios kalbos ir gramatikos reikšmę mokyklai Jablonskis labai plačiai išdėstė dviem atvejais: brošiūroje „Gramatika ir mokykla“ (1921 m., II 248—264) ir atsa-

¹³⁵ Auryla V. J. Jablonskio vaidmuo lietuvių realistinės vaikų literatūros raidai.—„Kalbotyra“, 1966, t. V, p. 31.

¹³⁶ Auryla V. Min. str.—„Kalbotyra“, 1966, t. V, p. 33—35.

¹³⁷ Ten pat, p. 35—36.

kydamas A. Vireliūnui į jo filipiką dėl Rygiškių Jono „Lietuvių kalbos gramatikos“ (II 351—361).

Brošiūra „Gramatika ir mokykla“ nėra originalus Jablonskio darbas: jis pats nurodė, kad tai žinomo tuo laiku rusų metodininko N. Kulmano minčių, pasakytų „Rusų kalbos metodikoje“ (1914 m.), išdėstymas ir pritaikymas besikuriančiai Lietuvos mokyklai (II 248). Matyt, N. Kulmano metodika davė atsakymą į daugelį klausimų, kurie buvo kilę pačiam Jablonskiui, dėstant gimnazijose ir rašant mokyklai skirtas gramatikas, galvojant, kaip lengviau, metodiškiau pateikti vaikui gramatikos dalykus.

N. Kulmanas, kartu su juo ir Jablonskis ryžtingai atsisakė gramatikos dalykus aiškinti logika. Jablonskis taip apibūdino loginę gramatiką ir jos pasiektus rezultatus: „Vakaruose ir Rusuose gramatikų rašytojai, tos rūšies mokslo vadovėlių autoriai, sumaišę sakinių (ir žodžių) pavidalą su jų reikšme, logikos dalykus su pačiais kalbos mokslo dalykais, pasijunta visai laisvi — tik klasifikuoja, tik samprotuoja, tik poškina tuščius kalbos mokslui žodžius, ir pagaliau gramatikos moksle susidaro painiavų painiava, labai didelis mišinys. Daugybę to mišinio liekanų ir ligi šiol tebeturime savo kalbos vadovėliuose, skiriamuose daugiausia mokyklai“ (II 252).

Toliau Jablonskis apibūdino XIX a. viduryje atsiradusią naują gramatikos dėstymo vidurinėje mokykloje kryptį, kuri norėjo remtis lyginamąja gramatika ir kalbos istorija. Jai pradžių davusios rusų kalbininko F. Buslajjevo teorijos. Tačiau, Jablonskio nuomone, ir ši kryptis neišgelbėjusi gramatikos dėstymo mokykloje: krizė gilėjusi. „Tuštumas pasitikėjimo teorinės gramatikos daviniais (nuo Buslajjevo laikų) tuoj išėjo aikštėn: baigę vidurinę mokyklą ne tiktai nemokėdavo sąmoningai žiūrėti į gimtosios kalbos reiškinius (rusai), bet dar imdavo bodėtis kalbos mokslu, lyg biau rėtis [...]. Lyginimai su senesniaisiais kalbos reiškiniais jokios naudos neduodavo“ (II 254). Ir jei mokykloj mokytojas kiek išmokydavo kalbos, „tad būdavo čia ne gramatikos mokymo nuopelnas: mokytojas išmokydavo kalbos mokinius aiškinamuoju skaitymu, mokinių įpratimu gražiai apsakinėti, sistemingais stilistikos darbais, bet anaip tol ne pačiu gramatikos mokymu“ (II 256), — padarė išvadą Jablonskis.

Šios Jablonskio mintys apie gramatikos ir kalbos dėstymą, paremtą istorine gramatika, buvo tarsi įspėjimas A. Vireliūnui ir kitiems metodininkams, kurie stengėsi kalbos mokymą kaip tik kaupti tokia kryptimi.

Jablonskis pripažino, kad išeitis iš susidariusio akligatvio yra psichologinės mokyklos (A. Potebnios ir kt.) principai: „tiktai istorinis psichologinis kelias kalbos reiškinų analizėje“ būtų teisingiausias. Bet čia pat pripažino, kad žemesniųjų

klasių mokiniams „istoriškas psichologiškas gramatikos mokymas yra negalimas ar neįmanomas“ (II 256). Todėl žemesniosiose klasėse jis siūlė apsiriboti elementarine praktine gramatika, o tik vyresniosiose vidurinės mokyklos (gimnazijos) klasėse, kur „turima darbo su didesnio bendrojo mokslo mokiniams“, jie turį įgyti supratimo „ir apie istorinį kalbos ūgį“ (II 261).

Šioje brošiūroje Jablonskis ryžtingai pasmerkė formalų taisyklių ir apibrėžimų kalimą. „Į klausimus: ar mums reikalingi griežti daiktavardžių suskirstymai linksniuotėmis, ar reikalingos tų linksniuotųjų ypatybės ir visos skirtybės, ar reikalingos visos gausingosios senųjų vadovėlių veiksmožodžio rūšys,— jų priskaitydavo ligi 6—9,—nuosakos, ar tebereikalingi ir toliau priklausomųjų šalutinių sakinių laipsniai [...]? ar reikalinga sudėtinga ir smulki klasifikacija įvardžių mokslui arba visam šalutinių sakinių, „pilnųjų ir sutrumpintųjų“, dalykui? ar mokiniui reikia turėti galvoje, kuriais įvardžiais, jungtukais arba jungiamaisiais sakymais prišlyja tie arba kiti šalutiniai sakiniai prie pagrindinių ir t.t.— į tuos klausimus čia, kalbos mokslė, dėstomame vaikams mokykloje, vienas tegali būti atsakymas: žinoma, ne, ne, nes tas materialas jokio santykio neturi su praktikos uždaviniais, rūpinčiais kalbos mokslui kultūringo krašto *mokykloje* (žemojoje ir vidurinėje)“,—ryžtingai pareiškė Jablonskis (II 258).

Jablonskiui rodėsi, kad antrininkes sakinio dalis „turime skirti ar žymėti su mokiniams išskirtinai iš klausimų“. Todėl sakinyje „žvirblis tupi ant stogo“, Jablonskio aiškinimu, galima du klausimus „duoti mokiniui: kur (k a m e) tupi žvirblis? ir a n t k o tupi žvirblis? ir t.t. Kam čia tie gramatikos terminai („aplinkybė, vietos aplinkybė, pažyminys“) tikrai reikalingi nagrinėjant sakinį? Sakinio dalių skirtumas — šioks ar toks klausimas, šioks ar toks, bet tik teisingas atsakymas į jį — kokios reikšmės pačiam kalbos mokslui neturi“ (II 263).

Ir gramatikos kursą, Jablonskio nuomone, vaikams netinką pradėti garsais, toliau nagrinėti žodį ir baigti sakiniu, nes „vaikui, kuriam iš pat prigimties sunku yra galvoti apie atitrauktybes ir jos suprasti, suprantamiausias dalykas bus k a l b a, o garsas pasirodys sunkiausias“ (II 262). Geriausia būtų „gramatikos materialą“ suskirstyti keliais koncentrais taip, kad „kiekviename koncentre būtų ir sintaksės ir etimologijos dalykų“ (II 262).

Išsamiai išnagrinėti visų Jablonskio idėjų šiuo kartu neįmanoma, bet pateiktosios ištraukos rodo jo požiūrį į gramatikos dėstymą radikalumą, sakytumė, net revoliucingumą. Deja, jos nei tada, nei vėliau nesulaukė prideramo dėmesio. Nepasirodė nei recenzijų, nei šiaip kokių atsiliepimų, kur būtų mė-

ginama šias Jablonskio mintis pasvarstyti. Tolesnė lietuvių kalbos dėstymo metodikos raida ir patys vadovėliai nuėjo kaip tik priešingu keliu, negu siūlė Jablonskis.

KALBOS DISKUSIJŲ UGNYJE

Atskiros Lietuvos valstybės, nors ir ribojamos buržuazinės santvarkos prieštaravimų, taip pat carizmo palikto atsilikimo, susikūrimas labai pagyvino krašto kultūrinį gyvenimą. Kartu su juo išaugo ir lietuvių kalbos vartojimo sfera. Ten, kur caro valdymo metais lietuvių kalba nebuvo įsileidžiama arba buvo vartojama labai ribotai, dabar įsigalėjo bendrinė lietuvių kalba, tapusi valstybine kalba.

Toks staigus vartojimo sferos išplitimas turėjo ir neigiamų padarinių — iki tol nesimokę lietuvių kalbos žmonės, ėmę dirbti įvairiose srityse, užtvindė viešąją kalbą nebūdingomis, neteiktinomis konstrukcijomis ir netaisyklingos darybos žodžiais. Negausus kalbininkų būrelis nepajėgė viso to chaotiško proceso iš karto sureguliuoti. Tuo labiau, kad ir pačių kalbininkų lygis buvo labai nevienodas: daugelis jų, kaip S. Dabušis, A. Vireliūnas, P. Meškauskas, V. Kamantauskas, buvo tik energingi diletantai ar, geriausiu atveju, sugraibytų svetimų minčių populiariautojai. P. Skardžius ir A. Salys savo kalbinę veiklą pradėjo tik antroje dešimtmečio pusėje ir dar neturėjo visai aiškios kalbos norminimo krypties ir pakankamo autoriteto. J. Balčikonis tuoj po karo buvo užsiėmęs Panevėžio seminarijoje ir apskritai mažokai domėjosi bendrinės kalbos teorija, nors atskirų vertingų pastabų ir buvo pareiškęs.

J a b l o n s k i s ir B ū g a. Taigi buvo tik du kalbininkai, kurie galėjo pakankamai kompetentingai spręsti bendrinės kalbos problemas — Jablonskis ir K. Būga. Tačiau juodu, kas moksle pasitaiko gana dažnai, kartais į kalbos norminimo dalykus žiūrėjo skirtingai. Tuos jų skirtumus užtat išnaudodavo — ne sykį ir demagogiškais tikslais — įvairūs Jablonskio oponentai. K. Būgos jėga buvo nepaprastai gilus ir subtilus lietuvių kalbos istorijos ir jos tarmių pažinimas, lyginamojo istorinio metodo taikymas. Tuo remdamasis, jis nepasiduodavo pagundai smerkti žodžius, kurie kitų kalbininkų, dažniausiai kitataučių (Briuknerio, Leskyno), būdavo laikomi skoliniais. Todėl jis ryžtingai apgynė vedinius su priesaga *-ūnas*, žodžius *boba*, *skriausti*, *strėlė*, *bėda* ir kt. Labiausiai tas išryškėjo žinomajame straipsnyje „Dėl Vaižganto „Pragiedrulių“ kalbos

kritikos“¹. Jablonskis tokiais atvejais, kad ir neskubėdavo tų žodžių varyti iš kalbos, vis dėlto jų vengdavo arba tiesiog nutylėdavo problemą, ką su jais daryti.

Tačiau tais atvejais, kai K. Būga negalėdavo remtis istorija, jis ne kartą pasiduodavo subjektyviems sprendimams. Ypač skubėdavo K. Būga piršti bendrinei kalbai rytų aukštaičių tarmybes, tuo ardydamas susidariusią sistemą. Taip buvo su priešdėliu *in-*. K. Būga buvo linkęs keisti daugiau tarptautinių žodžių lietuviškais naujadarais, negu Jablonskis. Ar tik ne K. Būga davė pradžią vietoj įprasto žodžio *universitetas* vartoti *universitatė* arba *universitas*? Visiškai svetima K. Būgai buvo sintaksė, skyryba.

Jablonskio pranašumas prieš K. Būgą, o tuo labiau kitus, jaunesnius kalbininkus, buvo nepaprastas kalbos sistemos jausmas. Todėl jam gerai sekėsi kurti ir apčiuoti naujus terminus, ir K. Būga šiuo atveju savo senajam draugui paprastai nusileisdavo. Pavyzdžiui, K. Būgai knietėję rašyti *sąsiuvinys*, bet paklusęs Jablonskiui ir savo žodyne parašęs *sąsiuvinis*². K. Būga vadovavosi ne visai tikru požiūriu, nes tada reikėtų vartoti ir *sąjūdis*, *sąlygà*, *sandėlys*. Visi šios rūšies vediniai, išskyrus žodį *sąnarys*, turi kirčiuotą priešdėlį.

Zinomi buvo K. Būgos ir Jablonskio pažiūrų dėl rašybos skirtumai. Tačiau šiaip ar taip, abu didieji kalbininkai vienas antrą gerai suprasdavo ir vienas antrą papildydavo. Todėl per visą bendravimo laiką, rodos, jų santykiai buvo draugiški ir nuoširdūs. Vis dėlto K. Būga, gilindamasis pirmiausia į istorinės lyginamosios kalbotyros problemas, užsikrovęs nepakeičiamai didelę žodyno redagavimo našta ir būdamas Kauno universitete beveik vienintelis lituanistinių disciplinų profesorius, galėjo tik priešokiais imtis ir bendrinės kalbos problemų. Suprantama, kad K. Būgos veikla šioje srityje nebuvo visai sisteminga. Ne vienu atveju jis tik pagilindavo ir labiau argumentuodavo Jablonskio pastabas. Taip buvo 1920 m., kai Jablonskis „Svietimo darbe“ išpeikė dienraštį „Lietuvą“ už vartojamas formas *autoris*, *sektorius...*, *visiems vyram*, *visom mergom* (III 106—107). Netrukus tame pačiame žurnale ir K. Būga, papildydamas Jablonskio argumentus, rašė, kad geriau būtų rašyti: *autorius*, *sektorius*, *visiems vyrams*, *visoms mergoms*³. Panašiai jis parėmė Jablonskį, polemizavusį su A. Jakštu dėl žodžio *kamienas* (IV 231)⁴, ir kitais atvejais.

Tad ir labiausiai keliant K. Būgos nuopelnus bendrinės kalbos norminimui, vis dėlto reikėtų pripažinti, kad pirmajame

¹ Būga K. Rinktiniai raštai, t. II. V., 1959, p. 37—77.

² Senn A. Zur Frage der litauischen Orthographie.—„Tauta ir žodis“, 1926, t. IV, p. 651—653.

³ Būga K. Min. veik., p. 25—27.

⁴ Ten pat, p. 35—37.

Lietuvos buržuazinės respublikos dešimtmetyje pagrindinis bendrinės kalbos autoritetas buvo Jablonskis. Visiškai teisus J. Balčikonis, apibūdinęs K. Būgą kaip Jablonskio „geriausią ir tvirčiausią talkininką kovoj už lietuvių kalbos kultūros pakėlimą“⁵.

Terminologijos komisija. Pirmasis pokario dešimtmetis pasižymėjo nepaprastai gyva terminologijos veikla. Iš tikrųjų tai buvo labai aktuali lietuvių kalbos problema. Jablonskis ir čia buvo terminologijai reikšmingo dalyko iniciatorius: 1920 m. straipsnyje „Terminų dalykas“ išdėstė terminų tvarkymo planą (II 210—212). Jis siūlė sudaryti prie Švietimo ministerijos komisiją — aukščiausiąją instanciją, kuri galutinai spręstų terminų dalykus. Be šios komisijos, jo nuomone, reikalingos dar atskiros komisijos įvairiems gamtos mokslų, administracijos, ūkio, kariuomenės ir kitų dalykų terminams. Straipsnyje Jablonskis gana plačiai apibūdino analogiškos latvių komisijos patirtį, teikdamas ją pavyzdžiu būsimam lietuvių terminologijos darbui.

Tokia komisija, kokią siūlė Jablonskis, iš tikrųjų buvo 1921 m. kovo 14 d. Ministrų kabineto sudaryta⁶. Į ją, be Jablonskio, įėjo K. Būga, A. Vireliūnas, A. Dambrauskas, P. Dovydaitis, P. Mašiotas, V. Požėla, A. Smetona, J. Tumas, A. Varnas. Jablonskis iš karto turėjo didelių vilčių, kad ji pajėgs nukreipti visą terminologijos darbą teisinga vaga. Pirmasis posėdis įvyko Jablonskio bute balandžio 21 d., antrasis — ten pat balandžio 24 d.⁷

Komisija energingai griebėsi darbo. Svarbiausias šio darbo entuziastas, parodęs pavydėtinos energijos pavyzdį, buvo A. Vireliūnas, komisijos sekretorius. Tačiau greitai išryškėjo nuomonių skirtumai. Nepavykus jų suderinti, kai kurie nariai ėmė trauktis iš komisijos, o jų vieton buvo kviečiami nauji. Darbas, energingai krepiamas A. Vireliūno, buvo ne tas, kurio laukė Jablonskis.

Pirmasis jo nepasitenkinimo signalas, patekęs į viešumą, buvo minėta recenzija apie inžinieriaus A. Macijausko „Techniko žodynėlį“ (1920 m.), kurį sudarė Susisiekimo ministerijos terminologijos komisija. Žodynėlis buvo išleistas dar prieš Švietimo ministerijos komisijos atsiradimą, bet recenzija iš esmės kritikavo šios komisijos darbo principus — besaikį ir nepadairų naujų žodžių kalimą (IV 284—287). Netrukus Jablonskis, reikšdamas nepasitenkinimą šios terminologijos komisijos veikla, visiškai pasitraukė iš jos. Pasitraukimo motyvus

⁵ Balčikonis J. Atsiminimai apie K. Būgą.—„Literatūra ir kalba“, 1956, t. I, p. 80.

⁶ „Vyriausybės žinios“, 1921.III.29, Nr. 60, p. 4.

⁷ Vireliūnas A. Terminologijos komisija.—„Lietuva“, 1921.IV.23, Nr. 88 (655); „Laisvė“, 1921.V.13, Nr. 104; V.19, Nr. 108.

A. Vireliūnas nusakė tokius: „J. Jablonskis, kiek neklystu, išstojo todėl, kad buvo nepasitenkinęs lėtu Komisijos darbu, tačiau lig pat š. m. [1923] sausio 18 d. jis visumet dalyvaudavo Komisijos ir ruošiamųjų darbų komisijėlės (vadinamosios „Darbo Komisijėlės“) posėdžiuose. Tačiau sausio 18 d. jis visai atsisakė dalyvauti tiek komisijėlės tiek Komisijos darbuose, motyvodamas, maždaug tuo, kad iš jos darbo nematęs naudos, kad laikraščių kalbai pagerėti terminai vis tiek nepadėsia, kad šių dienų laikraštinkams kalbos gerumas nerūpys ir kt.“⁸

Komisija, išėjus Jablonskiui, pasuko terminų radikalaus lietuvinimo keliu. Šio lietuvinimo iniciatorius buvo dailininkas A. Varnas, o karštai pritarė A. Vireliūnas. Kiti komisijos nariai buvę nuosaikesni. Jų pastangomis buvę susitarta šalia naujųjų lietuviškų terminų dėti ir tarptautinius⁹. Tam pritaręs ir K. Būga, aktyviai darbavęsis terminologijos komisijoje¹⁰. Žinoma, tokia pusinė priemonė iš tikrųjų neužkirto kelio betodairiškam naujadarų kalimui, gal veikiau tik jį užmaskavo (mirus K. Būgai, liautasi ir tarptautinius terminus dėti). K. Būgos autoritetu besidengiančios komisijos iš karto niekas nesiryžo kritikuoti už pasirinktą ydingą kryptį. Matyt, laukta, kuo visa baigsis.

Po K. Būgos mirties, neilgai laukus, pasirodė smarkus straipsnis „Dėl vireliūnizmų bei terminologizmų“, kur buvo išpeikti A. Vireliūno naujadarai, pavartoti vienoje jo knygoje. Recenzijoje, kalbant apie A. Vireliūno terminus, buvo paliesta ir terminologijos komisija¹¹. Tačiau šis straipsnis dėl įvairių priežasčių didelio atgarsio nesukėlė. Visai kitas dalykas buvo, kai po dviejų mėnesių „Lietuvoje“ Jablonskis išspausdino straipsnį „Naujieji mūsų terminai“, pasirašytą savo nuolatinio ir visiems gerai žinomu slapyvardžiu — *Rygiškių Jonas* (IV 307—308). Jame autorius labai tiesiai, nedviprasmiškai pareiškė: „Juo toliau, juo įmantresnių pasirodo terminų mūsų kultūros gyvenimui. Man, seniui, net galva ima suktis beskaitant įvairių tų terminų rinkinius ar projektus“.

Toks naujųjų A. Vireliūno terminų, išleistų rinkiniais, įvertinimas buvo tarsi signalas terminologijos komisijos kritikai. J. Balčikonis, teisindamasis dėl Jablonskio priekaištų, kam nepamėginąs sudrausti „Išibėgėjusią savo sprendimais“ komisiją, aiškinosi, kad jos posėdžių nelankąs, nes turįs savo darbą, o

⁸ Vireliūnas A. Apie Terminologijos Komisiją.—„Lietuva“, 1923.I.30, Nr. 23(1140).

⁹ J. M. Lts. Terminologijos darbo evoliucija ir terminologų santykiai.—„Lietuva“, 1925.VI.9, Nr. 126(1922).

¹⁰ J. M. Ls. Terminologijos darbo esmė.—„Kardas“, 1925, Nr. 8, p. 6.

¹¹ Lietuvių kalbos mokytojas. Del vireliūnizmų ir terminologizmų.—„Rytas“, 1924.XII.30, Nr. 293(304).

be to, nematąs reikalo kalti terminus tokiems žodžiams, kaip *geografija, istorija, geometrija* ir kt.¹² Vienu sykiu buvo išspausdintas ir profesoriaus Jodelės, žymaus statybinių medžiagų specialisto, pasisakymas, kad jis pritariaus Jablonskio nuomonei dėl terminų darybos¹³. Jablonskį parėmė ir V. Gustainis¹⁴.

Terminologijos komisija vasario 28 d. posėdyje nutarė atsakyti Jablonskiui į jo priekaištus. Kovo 6 d. posėdyje buvo apsvarstytas komisijos pirmininko I. Tamošaičio parengtas atsakymas¹⁵. Jis vėliau buvo išspausdintas „Lietuvos“ laikraštyje¹⁶. V. Gustainiui mėgino atsikirsti A. Vireliūnas. Jo pagrindinis argumentas buvo toks¹⁷: komisija teisi, nes terminus darę tokie autoritetai, kaip A. Varnas, A. Dambrauskas, pagaliau „didisai kalbininkas a. a. K. Būga“, o V. Gustainis remiašis „visai tuščiu Rygiškių Jono straipsniuku“. I. Tamošaitis atsikirto tik tuo, kad Jablonskis pats kalęs naujus terminus ir įvedęs jų į matematiką. Jablonskiui, patyrusiam polemikose žmogui, atsakomajame straipsnyje „Pasiteisinimas ir atsakymas“ buvo visai nesunku parodyti, ko verti tokie I. Tamošaičio priekaištai (IV 308—310).

Pradėjusi liepsnoti diskusija staiga nutrūko. Švietimo ministerija, paleidusi senąją komisiją, 1925 m. kovo 21 d. raštu Nr. 3509 sudarė naują terminologijos komisiją, o jos pirmininku paskyrė Jablonskį. Senoji komisija dar susirinko kovo 23 d. (A. Dambrauskas, P. Dovydaitis, J. Laurinaitis, A. Varnas, gyd. K. Mašanauskas, I. Tamošaitis ir A. Vireliūnas) ir, susipažinusi su šiuo ministerijos raštu, pareiškusi savo pasipiktinimą, išsiskirstė¹⁸.

Senoji terminologijos komisija turėjo iš viso 145 posėdžius.

Po terminologijos komisijos pertvarkymo pasirodė du A. Varno straipsniai, kuriais mėgino ieškoti visuomenės užuojautos ir pritarimo paleistosios komisijos darbo kryptiai ir principams. Iš tikrųjų tie jo straipsniai priminė filipikas prieš Jablonskį ir jam pritarusius žmones. Tai rodo net straipsnių pavadinimai — „Užkuriškas kalbos reikalų globojimas“¹⁹ ir

¹² Balčikonis J. Del Terminologijos Komisijos darbo.—„Lietuva“, 1925.III.10, Nr. 55(1851).

¹³ Jodelė Pr. Terminologijos reikalu.— Ten pat.

¹⁴ Gustainis V. Del „išrandamųjų“ mokslo terminų.—„Lietuvis“, 1925, Nr. 14, p. 4—5.

¹⁵ LCVA, f. 631, ap. 12, b. 94, l. 152, 160.

¹⁶ Tamošaitis Iz. Nepamatuoti priekaištai Terminologijos Komisijai.—„Lietuva“, 1925.III.18, Nr. 62(1858).

¹⁷ Vireliūnas A. Mokslo „tarptautiškumas“ ir įvardai.—„Lietuvis“, 1925, Nr. 19, p. 7—8.

¹⁸ LCVA, f. 631, ap. 12, b. 94, l. 175—176.

¹⁹ „Mūsų kalba“ („Lietuvos mokyklos“ priedas), 1925, Nr. 1, p. 10—13.

„Pikčiurniška kalbos globa“²⁰. Tačiau šie šūkalojimai ir graudenimai didelio įspūdžio visuomenei nesukėlė: visiems blaiviau galvojantiems inteligentams buvo aišku, kad vienas dalykas pakeisti matematikos terminus „perpendikuliaras“, „paralelogramas“, „paralelopipedas“ lietuviškais terminais, o kitas — keisti tokius plačiai vartojamus ir įsigalėjusius žodžius, kaip *elektra, teatras, direktorius, energija...*

Į 146-ąjį posėdį susirinko naujoji komisija, pirmininkaujama Jablonskio. Tai buvo 1925 m. kovo 26 d. Posėdyje dalyvavo J. Balčikonis, A. Salys ir P. Skardžius. Be jų, komisijos nariais buvo paskirti V. Kasakaitis ir Vireliūnas, bet šis laišku atsisakė dirbti naujojoje komisijoje. Jablonskis pasiūlė sekretoriumi išrinkti P. Skardžių²¹.

Vėliau komisijos sudėtis vis keitėsi. Iš pradžių ji buvo papildyta Z. Kuzmickiu, J. Laurinaičiu ir S. Šalkauskiu. Pastarajam su A. Saliu ir P. Skardžiumi metų pabaigoje pasitraukus iš komisijos, Jablonskis pasiūlė nariais K. Alminauskį, J. Talmantą ir K. Masiliūną. Dar vėliau į komisiją atėjo A. Daniliauskas. Nuolatinis komisijos narių kaitaliojimasis gerokai trukdė jos darbą: naujai atėję žmonės iš karto būdavo gana menki pagalbininkai. Tad pagrindinis komisijos darbo krūvis teko Jablonskiui. O tas krūvis buvo nemenkas: pavyzdžiui, nuo 1925 m. kovo 26 d. iki birželio 11 d. įvyko iš viso keturiolika komisijos posėdžių²².

Po ilgokos pertraukos, trukusios pusę metų, Jablonskio vadovaujama terminologijos komisija atnaujino darbą 1925 m. gruodžio 3 d. Darbo padaugėjo, nes buvo nutarta, be bendrųjų terminologijos komisijos posėdžių, terminus iš anksto svarstyti vadinamojoje „darbo komisijėlėje“, kurią sudarydavo trys keturi žmonės (pats Jablonskis, J. Laurinaitis, K. Masiliūnas ir J. Talmantas). Darbo komisijėlė paprastai posėdžiaudavo du kartus per savaitę, o terminologijos komisija — vieną kartą. Tokiu būdu nuo 1925 m. gruodžio 3 d. iki 1926 m. birželio 8 d. bendrųjų posėdžių buvo 22, o darbo komisijėlės — 38 posėdžiai²³.

Iš pradžių, visą pirmąjį pusmetį, Jablonskio vadovaujama komisija naujai svarstė senosios komisijos parengtus, bet dar neišspausdintus chirurgijos ir veterinarijos terminus. Viename posėdyje (1925 m. balandžio 29 d., protokolas Nr. 148) buvo svarstoma ir Klaipėdos krašto vietovardžių problema.

Naujoji komisija palyginti atsargiai keitė savo pirmtakų sukurtus terminus. Radikaliausiai atsisakyta nuo būdvardžių su

²⁰ „Mūsų kalba“ („Lietuvos mokyklos“ priedas), 1925, Nr. 2, p. 24—27.

²¹ LCVA, f. 631, ap. 12, b. 94, l. 177.

²² Ten pat, l. 177—199.

²³ Ten pat, l. 199—251.

priesaga *-iškas*, padarytų iš tikrinių daiktavardžių (asmenų vardų), pvz.:

6. *Frankiška*, Franko (Frank'o) adata — Franko adata²⁴;
21. *Frelatiškoji*, Frelato (Frellat'o) adata — Frellato adata;
31. *Trališkas*, Trallės (Tralles'o) alkolimetas — Tralles'o (Trallo) alkolimetas; 41. *Aspirovo-Hercfeldiškas(is)*, Aspirovo-Hercfeldo (Aspirov'o-Herzfeld'o) prietaisas — Aspirovo-Hercfeldo aparatas; 95. *Byriškas(is)*, Byro (Bier'o) raištis, bintas — Bier'o (Byro) raištis, bintas; 368. *Kliod-Bernariškas*, Kliod-Bernaro (Claudi-Bernard'o) peilis — Claudio Bernardo peilis; 733. *Fogeliškas*, Fogelio (Vogel'io) urometas, šlapimatis — Vogel'io urometas.

Zymiai mažiau atvejų, kur Jablonskis būtų keitęs būdvardžius su priešaga *-iškas* būdvardžiais su priešaga *-inis*, pvz.:

59. *Pneumatiškas(is)* laitymo prietaisas — pneumatinis masažo aparatas; 169. *Prostatiškas*, prostatos elektrodas su rankena — prostatinis, prostatos elektrodas su rankena; 406. *Techniškas* dantų pincetas — techninis dantų pincetas.

A. Vireliūnas buvo įsikalęs, kad Jablonskis neteisingai aiškinęs būdvardžių priešagų reikšmes. Jam rodėsi, kad priešaga *-iškas* jų turinti daugiau²⁵, todėl, jo nuomonės paveikti, ir kiti senosios komisijos nariai pritarė anksčiau pateiktiems terminams.

Įdomu tai, kad Jablonskio vadovaujama komisija, sudarydama terminus, dažnai pakeisdavo savo pirmtakų nederinamąjį pažyminį derinamuoju pažyminiu, išreikštu būdvardžiu su priešaga *-inis*, pvz.:

219. *Tracheotomijos* kabelis — tracheotominis, tracheotomijos kabelis; 245. *Chloroformo* kaukė — chloroforminė, ch-mo kaukė; 253. *Dezinfekcijos* kibiras, viedras — dezinfekcinis kibiras; 283. *Smėlio*, smėlinis laikrodis — smėlinis, smėlio laikrodis; 399. *Anatomijos* pincetas — anatominis, a-mijos pincetas; 408. *Epilacijos* pincetas — epilacinis, epilacijos pincetas; 448. *Perkusijos* plaktukas — perkusinis, perkusijos plaktukas; 507. *Kulkos* replės — kulkinės replės; 572. *Refrakcijos* skalė — refrakinė, refrakcijos skalė; 687. *Anestezijos* švirškštas, švirškšlė — anestezinis, anestezijos švirškštas; 754. *Ginekologijos* (-inis) tirkklas, zondas — ginekologinis zondas, tirkklas; 794. Veterinarinės *chirurgijos* adata — veterinarinė chirurginė adata, veterinarinės chirurgijos adata.

²⁴ Abiejų komisijų numeracija sutampa; pirma duodami A. Vireliūno komisijos sudaryti terminai. Išskirta mūsų.—A.P.

²⁵ Vireliūnas A. Ką reiškia lietuviškoj kalboj *-iškas*, *-iška*, *-iškai*? — „Tautos vairas“, 1924, Nr. 29, p. 17. Kam vartotina priešaga *-iškas* (*-iška*, *-iškai*)? — „Mūsų kalba“ („Lietuvos mokyklos“ priedas), 1925, Nr. 1, p. 4—9; Dar del priešagos *-iškas* (*-iška*, *-iškai*) reikšmės.—„Mūsų kalba“ („Lietuvos mokyklos“ priedas), 1925, Nr. 3, p. 43—46; Del S. Naginsko tridalybės bylos.—„Lietuvis“, 1925, Nr. 33, p. 10—11.

Iki tol pats Jablonskis nei savo gramatikose, nei straipsniuose nebuvo teikęs šios rūšies vedinių. Gal čia P. Skardžiaus įtaka? Apskritai imant, būdvardžiai, padaryti su priesaga *-inis*, ypač iš tarptautinių žodžių, bendrinėje lietuvių kalboje labai įsigalėjo²⁶. Tačiau tuo atveju, kai priesaga *-inis* būdavo pridėta prie tikrinių daiktavardžių, Jablonskio komisija teikdavo kilmininką, pvz.:

183. *Tomo-Ceisinis*²⁷, Tomo Ceiso (Thom'o Zeiss'o) hemocitometras — Thom'o Zeiss'o (Tomo Ceiso) hemocitometras; 347. *Himlerinis*²⁷, Himlerio (Himler'io) mikroskopas — Himler'io (Himlerio) mikroskopas.

Jablonskio komisija labai dažnai keitė, tiksliau sakant, grąžino, tarptautinius žodžius vietoj sukurtų naujadarų. Tiesa, A. Vireliūno komisija po naujadarų, kaip minėta, palikdavo ir tarptautinius žodžius, bet jie buvo reikalingi daugiau kaip naujadarų paaiškinimai ir tendencijos nenuslėpdavo. Jablonskis dažniausiai tuos naujadarus visai išleisdavo, pvz.:

40. *Kaliniai*, metaliniai antgaliai — metaliniai antgaliai; 45. (*Atkrečiamasis*)? Dezinfekuojamasis formalino prietaisas — dezinfekcinis formalino aparatas; 46. *Laitymas*²⁸, masažas — masažas; 70. (...) *ormatis*, areometras — areometras; 84. Emalėtasis *pilas* (bakas) — emaliuotasis, emaliuotinis bakas; 94. Audeklinis, *variojinis*, *kalinis*, metalinis tvarstomosios medžiagos indas — metalinis tvarstomosios medžiagos indas; 170. Sausasis *pradojas*, elementas — sausasis elementas; 175. *Šilčiarodžių*²⁹, termometrų fiksatorius — termometrų fiksatorius; 203. *Strigintuvas*³⁰, Iniektorius — iniektorius; 475. *Gintrinimo*, elektrizacijos, elektravimo kotelis — elektrinamasis kotelis; 556. Šlapimo *skaidos*, analizės rinkinys — šlapimo analizės rinkinys; 561. Matuojamoji *ruletė*, tieslė — matuojamoji ruletė; 712. *Tynės* termometras, šilčiomatis — Vonios termometras; 743. Vibratorius, *virplys* — vibratorius.

Tačiau keliais atvejais Jablonskio komisija yra palikusi antroje vietoje ir lietuviškų atitikmenų, pvz.:

38. Antgaliai su *pervagiais*, *čiaupais* — antgaliai su kranais (pervagiais, čiaupais); 197. *Įnagis*, instrumentas histologinių pjovinių storiui, storumui nustatyti — histologinių pjovinių nustatomasis (reguliuojamasis) instrumentas (įrankis), instrumentas histologiniams pjoviniams nustatyti (reguliuoti); 229. Įvairieji, visokie *skambikai*, kamertonai — įvairieji, viso-

²⁶ Lietuvių kalbos gramatika, t. I. V., 1965, p. 573; plg. Kniūkštą P. Priesagos *-inis* būdvardžiai. V., 1976, p. 8, 46—47.

²⁷ Pirmasis variantas su priesaga *-iškas* kažkieno pataisytas į būdvardį su *-inis*.

²⁸ Viršuj užrašyta ir nubraukta — „Laita“.

²⁹ Iš karto buvo „Šalčiarodžių“.

³⁰ Pirmą buvęs „Įleistuvas“ nubrauktas.

kie kamertonai, *skambikai*; 250. *Galvomatis*, kefalometras — kefalometras, *galvomatis*; 308. *Pieno riebiomatis*, laktobutirometras — laktobutirometras, *pieno riebyomatis*; 748. Akių *tirklas*, zondas — akių zondas, *tirklas*.

Toks nevienodumas veikiausiai kilo iš to, kad ir antroji terminologijos komisija nebuvo visai vieninga tarptautinių žodžių vartojimo klausimu. Kas kuriai pažiūrai atstovavo, šią dieną neturime duomenų. Šiaip ar taip, Jablonskis tam tikrais atvejais, kai naujadarai būdavo labiau vykę (plg. 250, 308), matyt, nusileisdavo juos ginančių narių nuomonei. Nuomonių kova kiek užfiksuota ir posėdžių protokoluose. Pavyzdžiui, kelis kartus buvo svarstomi žodžiai *cilindras*, *diskas*, *poliruoti*. Viename posėdyje (1925 m. gegužės 6 d., protokolas Nr. 149) buvo taisoma:

127. Graduotasis, laipsniuotasis cilindras, *ridas* — graduotasis, laipsniuotasis cilindras (visur).

Tačiau jau kitame posėdyje (gegužės 12 d., protokolas Nr. 150) buvo nutarta: „3). Del žodžių **cilindras**, **diskas**, žvilginti (poliruoti) nutarta dar kartą spręsti pagalvojus“⁵¹.

Terminologijos komisijos protokolai teikia labai daug medžiagos sugretinti abiejų komisijų darbui. Tačiau ir iš šios nepilnos apžvalgos galime spręsti, kad Jablonskio komisija savo pirmtakų terminus taisė labai atsargiai, nesivadovaudama noru suniekinti jų darbą.

Nuo 1925 m. gruodžio 3 d. terminologijos komisija daugiausia svarstė Susisiekimo ministerijos pateiktus geležinkelio stočių pavadinimus ir įvairius terminus. Po jų ėmė svarstyti karo sanitarijos, artilerijos, melioracijos, žemėtvarkos ir geodezijos, Krašto apsaugos ministerijos siūlomus raštinės terminus. Savo veiklos pabaigoje terminologijos komisija nustatė vyrų ir moterų vardų formas.

Jablonskiui buvo nelengva vadovauti terminologijos komisijai: be pačių terminų svarstymo, jam, kaip pirmininkui, reikėjo rūpintis rasti tinkamų šiam darbui žmonių, sudaryti metines sąmatas, duoti apyskaitas. Jį nervino įvairių įstaigų ir periodinių leidinių vangumas spausdinti parengtus terminus ir jais naudotis. Kaip ir bet kioje įstaigoje ar organizacijoje, jos vadovas turėjo pasižymėti tam tikru apsukrumu, landumu, sugebėjimu „organizuoti“. Visa tai Jablonskiui, besveikiam žmogui, buvo neįmanoma. Tai gerai suvokdamas, Jablonskis 1926 m. birželio 11 d. parašė Švietimo ministerijai raštą, kuriuo atsisakė nuo terminologijos pirmininko pareigų, sutikdamas joje likti ir dirbti terminologijos darbą.

Jablonskis savo rašte išdėstė tokius atsistatydinimo motyvus: „1) esu besveikatis, pirmininko darbui reikia žmogaus,

⁵¹ LCVA, f. 631, ap. 12, b. 94, l. 182.

kurs daug apsukresnis, energingesnis ir sveikesnis; 2) Komisijos darbus, nors jų nedaug tėra, nenoromis spausdina ir „Lietuva“, Vyriausybės organas,— ir ji pati, „Lietuva“, retai kur tesilaiko Komisijos terminų, tuo duodama aiškų pavyzdį ir kitoms visuomenės įstaigoms; 3) Švietimo Ministerija, įsteigusi Terminologijos Komisiją, pati neduoda jai, tai Komisijai, jokio terminų projekto svarstyti, nors Ministerijoje, kuri savo žinioje turi tiek mokyklų, raštinių ir šiaip darbo įstaigų, visokių savo terminų nustatymu kaip tik reiktų šiuo laiku, rodos, žymiai susirūpinti. Šiuo pat raštu Švietimo Ministeriją prašau paskirti jį mano vietą — pirmininkauti Komisijoje — kitą kurį žmogų. To prašydamas, dar kartą pabrėžiu: savo paprastąjį kalbos darbą Komisijoje ir toliau neatsisakau dirbti, tik jos vadovas tur būti daug apsukresnis...“³²

Švietimo ministerija reagavo į šį Jablonskio raštą taip, kaip tikriausiai nei jis pats, nei kiti komisijos nariai visai nelaukė: likvidavo terminologijos komisiją, pavesdama jos darbą organizuoti Kauno universitetui.

Universiteto senatas, kaip rodo P. Avižonio raštas (1927 m. sausio 6 d.), gruodžio 29 d. sudarė terminologijos komisiją, į kurią įėjo P. Avižonis, S. Šalkauskis ir J. Balčikonis³³. P. Avižonis tuo savo raštu protestavo dėl Jablonskio vadovautos terminologijos komisijos likvidavimo ir pareiškė netikėjęs fakultetų suinteresuotumu kurti ir tvarkyti terminologiją. Pasitraukus Jablonskiui, nelieką gerų terminologijos specialistų. Atsižvelgdamas į šias aplinkybes, P. Avižonis atsisakė dirbti terminologijos komisijoje. Tokiu būdu universiteto terminologijos komisija mirė dar negimusi, o svarbus darbo baras buvo paliktas be globos. Tai buvo didelis nuostolis lietuvių terminologijai ir apskritai kalbos kultūrai. Šis nepasisekimas bus gerokai paveikęs Jablonskio nuotaiką ir sveikatą.

Polemika su rašytojais. Tačiau gal dar daugiau nervų pareikalavo iš Jablonskio polemika su rašytojais. Iš tikrųjų ją tik sąlygiškai galima vadinti kalbininkų diskusija su rašytojais, nes „fronto linija“ nėjo tarp jų: prie rašytojų prisidėjo toks kalbininkas, kaip S. Dabušis, taip pat ne visi rašytojai rėmė V. Krėvę ir jo grupę. Be to, tiek vienoje, tiek antroje pusėje būta šalininkų ir iš kitų sričių. Apskritai ši polemika bene įnirtingiausia ir ilgiausia visoje lietuvių kultūros istorijoje. Ji sulaukė kur kas didesnio ir prieštaringesnio atgarsio, negu diskusija su A. Vireliūno grupe. Jos pėdsakų pasitaikė dar po Jablonskio mirties³⁴.

³² Ten pat, f. 391, ap. 4, b. 1030, l. 53.

³³ Ten pat, f. 631, ap. 12, b. 248, l. 804—804a.

³⁴ Zr. „Gimtoji kalba“, 1936, sąs. 11, p. 139—143.

Visuomenei Jablonskio ir V. Krėvės susirėmimas galėjo būti netikėtas. Tik jai galėjo rodytis, kad visa ko pradžia Jablonskio recenzijos apie „Vitolio raudos“ ir „Skirgailos“ kalbą. Iš tikrųjų konfliktas prasidėjo gerokai anksčiau. Jis subrendo pirmiausia humanitarinių mokslų fakultete. Pirmasis rimtas nesutarimas kilo dėl kunigo Narjausko, Dantės „Pragaro“ vertėjo, paskyrimo italų kalbos lektoriumi. Antrasis žingsnis į konfliktą buvo Jablonskio atsisakymas iš „Tautos ir žodžio“ leidinio, kurį redagavo V. Krėvė, redakcijos narių³⁵. Jablonskiui atsisakyti kokio visuomeninio darbo — tai griežčiausia protesto forma. Dėl ko tada Jablonskis protestavo — protokolai nieko nesako. Mėginant viską susieti, į akis krinta ir toks palyginti menkas faktelis: 1923 m. kovo 23 d. tarybos posėdyje Jablonskis atkakliai prieštaravo, kad į Briuselio istorikų kongresą būtų siunčiamas A. Voldemaras³⁶, vienas aktyviausių tautininkų veikėjų ir Krėvės rėmėjų.

Su A. Voldemaru Jablonskis visiškai atvirai susiėmė dar po poros metų. Šis karingas tautininkų lyderis buvo humanitarinių mokslų fakulteto leidinio „Raštų“ redaktorius. Buvo spausdinama pirmoji knyga. Jablonskis labai pasipiktino jos kalba. Jo iniciatyva šis dalykas buvo svarstomas 1925 m. sausio 23 d. posėdyje³⁷. Taryboje Jablonskis nieko nelaimėjo: priimtas nutarimas nieko neįpareigojo ir nieko neišsprendė. Tada Jablonskis nauju raštu pareikalavo iš naujo svarstyti šio leidinio kalbą³⁸. A. Voldemaras griebėsi demagogiškos taktikos — dėl laiko stokos negalys kaip reikiant susipažinti su šio leidinio kalba³⁹. Jablonskis, netekęs kantrybės, ėmė grasinti iškelisias visa spaudoje⁴⁰. Ir vėl pavedama A. Voldemarui tartis su Jablonskiu, ir vėl jis atidėlioja, kol pagaliau Jablonskio prispirta taryba 1925 m. gegužės 9 d. posėdyje (Nr. 111) nutarė: „Hum. M. f-tas labai apgailėstauja, kad dėl technišκών priešasčių — išspausdinta 300 puslapių — nieku būdu dabar negalima įvykdyti prof. Jablonskio pasiūlymo ir nusprendžia išreikšti J. Jablonskiui padėką už susirūpinimą f-to darbų gerumu“⁴¹.

Tačiau reikalas tuo nesibaigė: Jablonskiui reikėjo ne „padėkos“. 1926 m. vasario 19 d. posėdyje jis vėl pareikalavo įvertinti fakulteto raštų pirmojo tomo kalbą. Jo pasiūlymu buvo

³⁵ Humanitarinių mokslų fakulteto tarybos posėdžių protokolai (Nr. 51, 1923 m. spalio 26 d.).— VUB, f. 96—VDU 15, l. 142—143.

³⁶ Ten pat, l. 84—87.

³⁷ Ten pat, VDU 16, l. 116.

³⁸ Ten pat, l. 119.

³⁹ Ten pat, 1925 m. vasario 6 d. ir vasario 13 d. posėdžiai, l. 122, 129.

⁴⁰ 1925 m. kovo 6 d. posėdis Nr. 107.— Ten pat, l. 136.

⁴¹ VUB, f. 96—VDU 16, l. 150.

sudaryta komisija⁴², o kitame posėdyje (kovo 15 d.) Jablonskis pateikė atskirą nuo komisijos nuomonę⁴³.

Ne vienam fakulteto tarybos nariui turėjo būti nemalonu ir Jablonskio atkaklus siūlymas pirmiausia aprūpinti gimnazijas Lietuvos istorijos, lietuvių literatūros istorijos ir literatūros teorijos vadovėliais⁴⁴. Pasiūlymui taryba pritarė, bet nesistengė jo realizuoti. Daug naudingiau buvo versti ir redaguoti niekam netinkamus lenkų literatūros vadovėlius.

Visos šios Jablonskio „priekabės“ turėjo erzinti tam tikrą fakulteto tarybos dalį. Bet ji buvo tiek protinga, kad taktiškai jas nutylėdavo, ir visuomenė apie tai nieko nežinojo.

Tačiau Jablonskio „priekabės“ peržengė ribą, kai 1924 m. paskutiniame „Švietimo darbo“ numeryje pasirodė recenzija, kur tas senis „išblusinėjo“ Fausto Kiršos verstos J. S. Kraševskio poemos „Vitolio rauda“ kalbą (IV 302—305).

Jablonskis, pateikęs pluoštą elementariausių rašybos ir kalbos klaidų, pasiūlė vertėjui „imti pagaliau ir savos kalbos mokytis rimtai: be kalbos nėra literatūros“. Šis pasiūlymas gal nebuvo toks skaudus, kaip išvada, kuri užkirto šiai knygai kelią į mokyklų bibliotekas, o kartu smarkiai rėžė per leidėjų ir vertėjo kišenę. Jablonskis rašė: „Šito darbo neteikčiau toms mokyklų bibliotekoms, kurios yra pačių mokyklų žinioje: reikia rūpintis, kad mokiniai kiek rimčiau įprastų žiūrėti į literatūros ir kalbos dalyką“ (IV 305). Tokia išvada buvo savotiškas atkirtis Vaižgantui, kuris savo recenzijoje, išspausdintoje kiek anksčiau, buvo pareiškęs: „Labai būtų apgailėtina, jei dar rastųsi kuris moksleivių knygynėlis be „Vitolio raudos“⁴⁵. Šį vertimą buvo išgyręs ir „Lietuvos žinių“ recenzentas, tiesa, pripažinęs esant čia „nelygumų“, bet užtat gyręs vertėją už aukštaičių (rytiečių) žodžių išvedimą „plačian pasaulin“⁴⁶. Tad kategoriškai neigiama Jablonskio nuomonė padarė literatams ir apskritai visuomenei labai netikėtą įspūdį.

Dar labiau visi buvo apstulbinti, kai 1925 m. „Švietimo darbo“ Nr. 11 Jablonskis pradėjo seriją straipsnių „Kalba ir literatūra“, kur labai griežtai sukritikavo paties V. Krėvės „Skirgailą“ (1925 m.) ir P. Augustaičio studiją „Lietuvybės elementai lenkų romantizme“ (1921 m.) (IV 324—344). Daug kam rodėsi, kad tai tiesiog įžeidimas: du žymūs universiteto humanitarinių mokslų fakulteto dėstytojai — rašytojas profesorius

⁴² Ten pat, l. 241, 244. Apie Jablonskio priekaištus šiam rinkinių patiriame iš jo raštų dekanui V. Krėvei-Mickevičiui, kuriuos neseniai paskelbė J. Palionis; žr. Palionis J. Iš J. Jablonskio rankraštinio palikimo.—„Kalbotyra“, 1977, t. XXVIII(1), p. 85—88.

⁴³ Ten pat, l. 245—246.

⁴⁴ 1924 m. vasario 22 d. ir kovo 22 d. posėdžiai.—Ten pat, l. 1, 8.

⁴⁵ Vaižgantas. [J. S. Kraševskio „Vitolio raudos“ vertimo recenzija.] — „Lietuva“, 1924.VI.17, Nr. 135(1636).

⁴⁶ J. K. Vitolio Rauda.—„Lietuvos žinios“, 1924.VII.2, Nr. 146.

V. Krėvė ir docentas P. Augustaitis — dorai nemoka lietuvių kalbos! Tai įžūlu! O Jablonskis nedviprasmiškai pasakė, kad, pavyzdžiui, P. Augustaičiui netiktų nė gimnazijos mokytoju dirbti: „Jei mūsų Švietimo Ministeriui ateitų kada į galvą imti ir paskirti šio straipsnio recenzentą (Jablonskį.— A.P.) gimnazijos direktorium ir jei šios lietuviškosios disertacijos autorius (P. Augustaitis.— A.P.) panorėtų toje gimnazijoje literatūros mokytojo vietą gauti, tad nieko jis ten iš to pikčiurnos direktoriaus nelaimėtų. Pati ši disertacija su visa savo kalba jam toje gimnazijoje kelią užkirstų. Tas direktorius tik nustebtų, kaip gali išdrįst ieškoti literatūros mokytojo vietos žmogus, nemokąs paprasčiausių savo kalbos taisyklių ir nesugebąs literatūriškai kalbėti rašyti apie literatūros dalykus“ (IV 343—344).

Kol iškritikuotieji autoriai susigriebė kas daryti, Jablonskis trečiajame šios serijos straipsnyje, išspausdintame jau 1926 m. „Švietimo darbe“ Nr. 1, parodė, kokios netikros „Baro“ (jį redagavo F. Kirša) pretenzijos reformuoti kalbą ir rašybą (V 3—12).

Tame pačiame „Švietimo darbe“ buvo išspausdintas ir P. Augustaičio atsakymas į Jablonskio kritiką⁴⁷. V. Krėvė kažkodėl savo atsakymą išspausdino ne „Švietimo darbe“ (žurnalistikos etika to reikalavo), bet pradėtame leisti žurnale „Pradai ir žygiai“⁴⁸, kurio redaktorius taip pat buvo F. Kirša. Nesitenkindamas tuo vienu straipsniu, V. Krėvė kitame šio žurnalo numeryje išspausdino dar vieną filipiką prieš kalbininkus⁴⁹.

Būdinga, kad V. Krėvė visiškai neatsikirto dėl savo „Skirgailos“ kalbos trūkumų, o tik gynė „Vitolio raudos“ vertimą, kaltindamas kalbininkus (Jablonskio pavardės neminėjo: taktas!) įvairiausiais nusikaltimais lietuvių literatūrai ir nekompetetingumu spręsti kūrybių kalbos problemas. Šis savotiškas polemikos būdas (jį buvę pastebėjęs ir Jablonskis), matyt, rėmėsi prielaida, kad rašytojas yra toks kūrėjas, kurio kiti, nerašytojai, negali nei suprasti, nei kritikuoti. Tai — genijus, kuriam neprivalomi kokie dėsniai, reikalavimai, nes jis pats tuos dėsnius kuria. Panašiai dar iki iškilusios polemikos, gindamas V. Krėvę nuo kažkieno kritikos, yra patetiškai pareiškęs A. Voldemaras: „Kai kuriam rodėsi, kad dainius (V. Krėvė.— A.P.), kurs amžių tylumoje išgirdo gyvą tautos, ir tai milžinų tautos, balsą, ne visai gerai supranta savo tėvų kalbą! Ir pra-

⁴⁷ Augustaitis Pr. Del „Pierwiascki litewskie“ [...] vertimo recenzijos.—„Švietimo darbas“, 1926, Nr. 3, p. 289.

⁴⁸ Krėvė V. Mūsų literatūros kalbos reikalu.—„Pradai ir žygiai“, 1926, Nr. 1, p. 9—12.

⁴⁹ Krėvė V. Rašytojai ir kalbininkai.—„Pradai ir žygiai“, 1926, Nr. 2—3, p. 41—43.

dėjo ieškoti „netaisykliškų“ ar „svetimų“ žodžių! Į visus tokius nykštukų priekaištus Krėvė būtų galėjęs pakartoti Viktoro Hugo atsakymą, kai jam primėtinėjo, kad jis nemokąs gerai prancūzų kalbos: „Šiandien neprancūziška, bet ryt bus, man pavartojus, prancūziška“⁵⁰. Vadinas, jei V. Krėvė šiandien var-toja netaisyklingų pasakymų, tai vėliau jie bus taisyklingi! Bet kas tiko V. Hugo, jei jis iš tikrųjų taip sakė, nebūtinai turi tikti V. Krėvei: būna ir klaidingų analogijų!

P. Augustaičio atsakymas liko beveik nepastebėtas, bet V. Krėvės straipsnių arogantiškas tonas visiems krito į akis. Vieni buvo net patenkinti, kad V. Krėvė taip pridrebė kalbininkams akis⁵¹. Tačiau būta balsų, smerkusių „Pradus ir žygius“ už nepagrįstus kalbininkų kaltinimus ir jų pravardžiavi-mą „blusininkais“. Vienas autorius net iškėlė faktą, kaip tie „blusininkai“ gynę V. Krėvės „Dainavos padavimus“ nuo Jo-kanto vadovaujamos Švietimo ministerijos draudimo vartoti juos mokykloje. „Blusininkai“ pasirūpinę juos įtraukti į egzami-nių programas⁵². Kitas „Pradų ir žygių“ oponentas nesutiko su V. Krėvės išvada, kad kalbininkų taisymai, t.y. neigiamos recenzijos, sukėlę lietuviškos knygos krizę — užmušę lietuviš-kąją knygą⁵³. V. Bičiūnas kaltino žurnalą už sukeltą ne vieną ambicingą polemiką⁵⁴.

Tuo tarpu Jablonskis siautėjo kaip audra: pakedeno V. Du-bo studiją „Šatobrianas“ (V 15—21), papurtė J. Tumo redaguotų J. Dovydaičio „Šiaulėniškio senelio“ ir jo laiškų vertimo kalbą (V 22—33). J. Tumui smarkiai kliuvo ir už atskira kny-gute išleistos „Paskaitos“ kalbos negerumus (V 41—47). Nu-kentėjo ir M. Vaitkus už netikusiai redaguotą M. Valančių (V 48—55), ir M. Gustaitis už monografijos „P. Kriaučiūnas“ kalbos klaidas (V 55—61, 67—72), ir tautininkų organas „Lietuvis“ (V 35—40). Nušienavęs šiuos žymius lietuvių litera-tūros veikėjus, sulaukęs V. Krėvės atsakymų, Jablonskis dviem straipsniais — „Blusininko“ atsakymas „neblusininkui“ ir „Del vieno rašytojų ir kalbininkų nesusipratimo“ (V 61—67, 78—83) — supliekė jo argumentus. Pagaliau, tarsi užviršiodamas polemiką, jis ėmė sijoti „Pradų ir žygių“ kalbą (V 87—93). Tokio kritikos šuoro lietuvių publicistikoje nebuvo nei anksčiau, nei vėliau.

Tačiau nei F. Kirša, nei P. Augustaitis, nei pats V. Krėvė į tolesnius ginčus su Jablonskiu nesileido: nauji faktai, kurių

⁵⁰ Voldemaras A. Krėvė romantikas bei realistas.—„Skaitymai“. XXI knygos, 1923, p. 133.

⁵¹ S. K. „Pradai ir žygiai“ [...].—„Lietuva“, 1926.VII.11, Nr. 156(2177).

⁵² J. M. Kritikos reikalas.—„Lietuvis“, 1926, Nr. 27, p. 11—13.

⁵³ A. M. „Pradai ir žygiai“ [...].—„Lietuvos žinios“, 1926.V.30, Nr. 122.

⁵⁴ Bičiūnas V. „Pradai ir žygiai“.—„Mūsų žinynas“, 1927, t. XIII, Nr. 39, p. 354—356.

Jablonskis lengvai galėjo pasirinkti, būtų tik pakenkę šių rašytojų autoritetui, o nutildyti jį atvira polemika nebuvo galima. Tad pasirinkta kitas būdas atremti Jablonskio priekaištus.

Jablonskio recenzija užkirto „Vitolio raudai“ kelią į mokyklų bibliotekas. Knygos leidėja Julija Stauskaitė darė žygių, kad ministerija vis dėlto savo nutarimą pakeistų. 1926 m. lapkričio 12 d. ji parašė švietimo ministrui prašymą, kad jos išleista knyga galėtų įsigyti ir mokyklos. Ji aiškino: „Nežiūrint kuo geriausių atsiliepimų visuose laikraščiuose ir tos naudos, kur supažindina su mūsų praeities mitologija, vistiek „Vitolio Rauda“, užsispyrus prof. Jablonskiui, nebuvo priimta“⁵⁵. Švietimo ministras prof. V. Cepinskis pasiūlė humanitarinių mokslų fakultetui šį klausimą apsvarstyti ir pateikti rekomendacijas. Štai čia atsirado gera proga viso fakulteto vardu priremti atkaklų senį Jablonskį.

1926 m. lapkričio 26 d. fakulteto taryba savo 132-me posėdyje svarstė atsakymą švietimo ministrui. Posėdyje dalyvavo V. Krėvė, P. Augustaitis, I. Jonynas, J. Tumas, P. Gronskis, P. Galaunė, A. Janulaitis, J. Yčas, J. Tamošaitis, V. Silkarskis, A. Senas, P. Brenderis, M. Biržiška, J. Balčikonis, J. Štrauchas, B. Sruoga, V. Sezemanas, E. Volteris ir lektorių atstovas G. Studerus. Nelietuviai profesoriai nuo balsavimo susilaikė. Kokiu balsų santykiu buvo priimtas nutarimas, protokole nepasakyta. Šiaip ar taip, fakulteto taryba nutarė:

„Nutarta. Fakultetas atsakydamas p. Šviet. Ministerio raštą, pastebi, kad Fausto Kiršos Kraševskio Vitolio raudos vertime nors ir yra kai kurių kalbos netaisyklingumų, bet atsimindamas, kad to vertimo stilius yra visiškai patenkinamas, mano, kad šioji knyga ir J. Tumo lietuvių literatūros paskaitos kalbos atžvilgiu gali būti įsileidžiamos į mūsų mokyklas.

Be to, fakultetas norėtų pastebėti, kad lietuviškos knygos dėl jos kai kurių kalbos netaisyklingumų įsileidimas į mokyklas neturėtų būti draudžiamas“⁵⁶.

Nutarimas nelogiškas ir nepagrįstas. Ir Jablonskiui, galėjusiam spaudoje protestuoti, buvo visai nesunku parodyti visuomenei tuos užkulisinius fakulteto vadovybės žygius, kad tik būtų priimtas nekompetentingas tarybos nutarimas. Pasirodo, rašė Jablonskis straipsnyje „Vienu nepaprastu kalbos ir mokyklos reikalu“, fakulteto tarybos nariams iš anksto nebuvo pranešta, jog būsiąs svarstomas šis klausimas, todėl nutarimas priimtas neįsigilinus, nesusipažinus su visa medžiaga (V 110). Dėl tokios svarstymo tvarkos protestavo J. Balčikonis: jis iš-

⁵⁵ LCVA, f. 391, ap. 4, b. 1283, l. 324.

⁵⁶ VUB, f. 96—VDU 17, l. 21—21a.

ėjo iš posėdžio, o paskui parašė prašymą ir visai jį nuo 1927 m. sausio 1 d. atleisti iš fakulteto⁵⁷.

J. Balčikonis savo ketinimą išeiti iš fakulteto paaikšino atviru laišku humanitarinių mokslų fakultetui: pasitraukias iš fakulteto, nes taip smerkti Jablonskio, specialisto, nuomonę dėl „Vitolio raudos“, kaip pasmerkė fakultetas, negalima⁵⁸. Į šią istoriją įsikišo ir prof. P. Avižonis. Jis, kaip „Lietuviškos gramatikėlės“ autorius, griežtai pasmerkė fakulteto tarybą ir dekaną dėl kalbininkų ujimo⁵⁹. Griežtas P. Avižonio žodis turėjo parodyti Jablonskio oponentams, kad jie peržengė tam tikrą leistiną ribą.

Beje, į J. Balčikonio laišką atsiliepė ir laikinai ėjęs knygų ir mokslo priemonių tikrinimo komisijos sekretoriaus pareigas P. Karazija. Jo aiškinimasis buvo visai nenuoseklus: komisija leidusi į mokyklų bibliotekas „Vitolio raudą“ su sąlyga, kad antrasis leidimas būtų ištaisytas pagal Jablonskio nurodymus⁶⁰. Vadinas, komisija sutiko, kad Jablonskis teisus, bet, nesilaikydama jokios logikos, leido netinkamą knygą į mokyklų bibliotekas.

Nors formaliai Jablonskis pralaimėjo, bet ir jo oponentai, bijodami sukelti prieš save visuomenės nuomonę, jautėsi nejaukiai. Padėties gelbėti stoji J. Tumas⁶¹ ir pagaliau „neutralusis“ B. Sruoga. Neminėdamas Jablonskio pavardės, iškritikavęs J. Balčikonio vertimus, kad parodytų kalbininkų nuodėmes, B. Sruoga pasiūlė bent sudaryti ilgalaikes kalbininkų ir rašytojų paliaubas, jei negalima visai susitaikyti⁶². Jablonskis netruko atsakyti ir B. Sruogai straipsniu „Dėl mūsų šių dienų „karo“ ir „paliaubų“ (V 111—121).

Tarsi atsakymas į B. Sruogos pasiūlymą sudaryti paliaubas buvo Jablonskio straipsnis „Šių dienų nepaprastybės mūsų raštų kalboje“ (V 121—133), išspausdintas 1927 m. „Švietimo darbe“, Nr. 1. Jame buvo parodyta, kaip du rašytojai — vertėjas P. Vaičiūnas ir redaktorius V. Krėvė — išvertė į lietuvių kalbą B. Chlebovskio knygą „Lenkų literatūra 1775—1905“. Straipsnis buvo parašytas dar prieš B. Sruogos „paliaubų“ projektą, bet diskutuojantys su Jablonskiu rašytojai ši kartą nemėgino ginčytis ir vienašališkai nutraukė polemiką, tarsi iš

⁵⁷ VUB, f. 96—VDU 17, l. 24 (1927 m. sausio 14 d. posėdis).

⁵⁸ Balčikonis J. Laiškas Redakcijai. Humanitarinių mokslų fakultetui (atviras laiškas).—„Lietuva“, 1926.XII.9, Nr. 278(2367).

⁵⁹ Avižonis P. Doc. Balčikonies atvirąjį laišką perskaičius.—„Lietuva“, 1926.XII.15, Nr. 283(2372). Dalis P. Avižonio laiško cituojama: Piročkinas A. P. Avižonis (1875—1975).—„Mūsų kalba“, 1975, Nr. 4, p. 64—65.

⁶⁰ Karazija P. Del „Vitolio raudos“ leidimo į mokyklų knygynus.—„Lietuva“, 1926.XII.16, Nr. 284(2373).

⁶¹ Tumas J. Del „Vitolio raudos“.—„Lietuva“, 1927.I.11, Nr. 7(2390).

⁶² Sruoga B. Apie kalbininkus ir rašytojus.—„Lietuva“, 1926.I.17, Nr. 12(2394).

tikrųjų būty siekė tų paliaubų. Jablonskis taip pat daugiau nebeatakavo nė vieno savo priešininkų darbo. Tokiu būdu, tyčia ar netyčia, B. Sruogos siūlytosios paliaubos įsigalėjo.

Gali kilti klausimas, kas privertė abi puses nutraukti polemiką.

V. Krėvei toliau polemizuoti buvo tikrai nenaudinga, nes Jablonskis paskutiniajame straipsnyje palietė jam skaudžią sritį — fakulteto lėšomis spausdinamų leidinių redagavimą. Mat V. Krėvė, kad ir profesorius bei fakulteto dekanas, kaip ir jo „Raganiaus“ herojus Misiulis, nevengė pašalinio uždarbio. Toks uždarbis buvo ir fakulteto leidinių redagavimas: kiek ten redaguodavo ar neredaguodavo, bet honoraras susidarydavo nemenkas — trečdalis vertimo kainos⁶³. V. Krėvė buvo tiesiog monopolizavęs šį gerai mokamą darbą. Pavyzdžiui, P. Vaičiūnui už I. Chžanovskio „Senosios lenkų literatūros istorijos“ vertimą fakultetas sumokėjo 4320 litų⁶⁴, o V. Krėvei už redagavimą — 1440 litų, už „Tautos ir žodžio“ trečiosios knygos redagavimą — 3424,50 litų⁶⁵, už Jablonskio išpeiktą Chlebovskio lenkų literatūros istoriją vertėjas P. Vaičiūnas gavo 9800 litų (po 200 litų už 49 lankus), o redaktorius V. Krėvė — 3430 litų⁶⁶. Analogiškomis sąlygomis buvo pasirengęs versti anglų literatūros istoriją P. Augustaitis⁶⁷. Taigi V. Krėvė, be honorarų už išspausdintus straipsnius (jie buvo taip pat gerai apmokami), tik už redagavimą per 1925 metus gavo solidžią sumelę — 6854,5 lit.

Jablonskiui visa tai, matyt, nebuvo paslaptis. Iš čia galim suvokti, kodėl, recenzuodamas Chlebovskio knygos vertimą, taip pabrėžė, kas ją redagavo, plg.: „Šiais metais išėjo vienas didžiulis raštas (psl. 1—506), rašytojo verstas iš lenkų kalbos, rašytojo ir redaguotas“ (V 121, be to, žr. 122, 131). Visuomenei tai galėjo rodytis tik kaip Jablonskio užsisėdimas, bet Krėvė jautė ir gilesnę potekstę. Jam ypač nemaloni buvo recenzijos išvada: „Redaktoriaus darbas šiuo atveju, šiaip ar taip, nėra man rodos, nudirbtas kaip reikiant“ (V 133). Tad geriau buvo toliau nebekurstyti ugnies, kad, iškilus į viešumą visiems dalykams, nereikėtų svilti akių.

V. Krėvės tendenciją versti į lietuvių kalbą užsienio literatūros, ypač lenkų, studijas turėtume kiek pateisinti: be didesnio jos pažinimo negalėjo toliau augti lietuvių literatūra, jai grėsė užsisklendimas, kuris būtų ją nuskurdinęs tiek idėjiškai, tiek meniškai. Be to, V. Krėvei, išauklėtam lenkų literatūros,

⁶³ Ten pat, l. 101—102 (1924 m. gruodžio 3 d. posėdis).

⁶⁴ Ten pat, l. 160—161 (1925 m. gegužės 23 d. posėdis).

⁶⁵ Ten pat.

⁶⁶ Ten pat, l. 213 (1925 m. gruodžio 4 d. posėdis).

⁶⁷ Ten pat, l. 214—215.

apskritai buvo sunku įsivaizduoti, kaip toliau be jos galėtų eiti Lietuvos kultūros gyvenimas.

Nors „paliaubos“ buvo sudarytos, vis dėlto „Pradai ir žygiai“ rado, kaip įskaudinti Jablonskį: išspausdino ne kartą jų išjuokto S. Dabušio straipsnį „Ar prof. Jablonskis neklaidingas?“, kurio nesutiko spausdinti kiti laikraščiai. Matyt, žurnalo vadovams tiko šio straipsnio, kurio autorius buvo „žymus kalbininkas“, paskvilinis tonas.

S. Dabušis, su didžiausiu entuziazmu išaukštinęs K. Būgą ir P. Skardžių kaip tikrus kalbininkus, išliejo tulžį prieš savo buvusį mokytoją ir globėją Jablonskį. Jis nusistebėjo, kad ankstesnieji Jablonskio oponentai tokie kantrūs: „Nežinau, kaip iki šiol mūsų rašytojai apsikentė,— rašė S. Dabušis,— šitaip neteisėtai profesoriaus Jablonskio tampemi (pavyzdžiui, Vincas Krėvė, Faustas Kirša, kun. M. Gustaitis, prof. Augustaitis... Jei kuris kur ir atsikirto, kaip kad M. Gustaitis pernai „Lietuvoj“ ir prof. V. Krėvė Mickevičius („Praduose ir žygiuose“, 1926 m.), tai tik labai silpnai — peršvelniai ir permandagiai!). Vadinasi, tų aprėktųjų rašytojų turima daugiau apykantos už pikčiurną senį kritiką“⁶⁸.

S. Dabušio rūstybę Jablonskis užsitraukė už E. Ožėškienės raštų vertimo „nagrą“— recenziją, kur pasmerkė vertėjo naujadarus ir tarmybių pamėgimą (V 148—155).

Jablonskis S. Dabušiui nieko neatsakė. Tik J. Balčikonis straipsnyje „Netikusi publicistika“⁶⁹ pasmerkė S. Dabušio toną. O jis buvo visiems toks aiškus, kad net „Pradai ir žygiai“ susigėdo: žadėtojo S. Dabušio straipsnio tęsinio nesiryžo toliau spausdinti. Beje, ir vėliau tos „paliaubos“ buvo tik sąlyginės: nors Jablonskis su V. Krėve ir nesikišo, bet diskusiją per visus 1927 m. tęsė J. Balčikonis ir B. Sruoga.

P o l e m i k o s e s m ė. Bendrais bruožais apžvelgus Jablonskio polemikos su rašytojų grupe eigą, vis dėlto reikėtų plačiau apibūdinti ir tos polemikos esmę — dėl ko pagaliau buvo taip atkakliai, įnirtingai kovota?

Susipažinusiam su polemika turėtų į akis kristi tai, kad abiejų šalių diskusijos metodai, premisos buvo visiškai skirtingi. Jablonskis iš pat pradžių laikėsi analitinio metodo. Jis, kaip jam buvo įprasta, surašydavo tam tikras grupes žodžių ir konstrukcijų, kurios neteiktinos bendrinei kalbai, ir jų pakaitalus. Kartais pasakydavo vieną kitą pastabą, bet didelių apibendrinimų vengdavo. Jo oponentai „literatai“ laikėsi visai priešingo metodo: palikę visai nuošalyje (išskyrus vieną kitą atvejį, iškeltą S. Dabušio, M. Gustaičio) konkrečius Jablonskio taisyms, daugiausia samprotavo, kad bendrinės kalbos kūrė-

⁶⁸ „Pradai ir žygiai“, 1927, Nr. 3—4, p. 287.

⁶⁹ „Lietuvos aidas“, 1928.II.21, Nr. 17(231).

jai buvę ir esą rašytojai, bet ne kalbininkai; kad šie nenusimaną apie stilių ir kad patys esą prasti stilistai, kad dėl Lietuvoje išryškėjusios literatūros stagnacijos kalti kalbininkai, nes savo kritikomis atbaide nuo knygos skaitytojus, ir pan. Todėl Jablonskis visai teisingai nurodė, kad „V. Krėvė nepolemizuoja su atskiru kalbininku dėl vieno kito jo baramo ar giriamo kalbos dalyko, bet tiesiog norėtų, man rodos, kad kalbininkai visus mūsų rašytojų darbus tik girtų, tik girtų kalbos atžvilgiu“ (V 81).

Kadangi Jablonskio oponentai kalbėjo beveik išimtinai apie labai bendrus kalbos dalykus — rašytojų ir kalbininkų vaidmenį bendrinės kalbos raidoje ir pan., tai vėliau ir jis buvo priverstas keliais atvejais pasakyti dėl tų dalykų savo nuomonę. Be to, iš Jablonskio pastabų apie atskirus kalbos dalykus mes galime patys padaryti vieną kitą bendresnę išvadą.

Pirmiausia iš polemikos kyla išvada, kad Jablonskiui rodėsi, jog lietuvių bendrinė kalba yra jau susiformavusi: turi savo leksinę, gramatinę ir fonetinę sistemą, visumą dėsnių, kurių ignoruoti neturi teisės joks kūrėjas — nei didelis, nei mažas. Jablonskis įsakmiai pabrėžė: „Kalbos vadovėlis“ reikia mokėti visiems, kurie nori šiaip ar taip vadovauti raštais ar kitais tokiais galais tautai, redaguoti jos laikraščius, naujuosius kultūros kelius tiesti jai raštais“ (V 120). Jablonskiui „kalbos vadovėlis“ — tai kaip tik patys elementariausi bendrinės kalbos dėsniai, dėl kurių niekas niekur nesiginčija.

Toliau Jablonskis nurodė, kad tų „kalbos vadovėlio“ dalykų turi mokytis ir juos mokėti ir rašytojai. Skirtingai nuo kitų tautų didžiųjų rašytojų, sakė Jablonskis, „m ū s ū r a š y t o j a i n ė r m o k ė s i m o k y k l o j k a i p r e i k i a n t s a v o k a l b o s, j a u n i b ū d a m i b e v e i k n ė r s k a i t ė p a r a š y t ų ž m o n i š k a i r n u s i s t o j u s i a s a v a k a l b a r a š t ų, j ų d a u g u m a s s v e t i m o s e m o k y k l o s e i r s v e t i m a k a l b a t ė r a ė ė m o k s l u s, j i e y r a g y v e n ė g r a ž i a u s ią s a v o l a i ką b e v e i k v i s i s v e t u r i r m i t o g y v e n d a m i k i t ų t a u t ų, k i t ų k a l b ų r a š t a i s...“, todėl „s a v o s k a l b o s d a b a r i r m ū s ų r a š y t o j a m s r e i k i a m o k y t i s“ (V 121).

Sie visiškai suprantami Jablonskio reikalavimai buvo vis dėlto nesuprantami su juo polemizavusiems rašytojams ir nerašytojams. Jau buvo kiek anksčiau rašyta, kad A. Voldemaras iš principo nesutiko, kad rašytojas („tautos genijus“) gali nemokėti savo kalbos, gali daryti kalbos klaidų, turi mokytis tos kalbos. Jablonskio reikalavimas mokėti „kalbos vadovėlį“ ir nepažeisti jo elementariųjų taisyklių rodėsi jo oponentams dogmatiškas, varžęs jų kūrybiškumą principas. Jiems pagrindinis kalbos kriterijus buvo jų pačių skonis. Ryškiausiai subjektyviu skoniu paremtą bendrinės kalbos ugdymo supratimą išdėstė rašytojų suglobtas kalbininkas S. Dabušis: „Prof. Jablonskio sudaryti romai (rėmai.—A.P.), in kuriuos jis inskie-

pino rašomąją mūsų kalbą, pasirodė persiauri visiems mūsų rašytojams, kuriuos prof. Jablonskis prisispyręs verčia rašyti ir mokytis kalbos iš savo „kalbos mokslo vadovėlio“. Tuose romuose neišsitekau ir aš. Tą mano neišsitekimą rašomosios mūsų kalbos romuose prof. Jablonskis atvaizdavo savo recenzijoj, kaip regėjome ir dar regėsime, tik dalinai: beveik tik tiek, kad aš nusižengiau prieš tuos negailestingai varžančius romus, praplėsdamas, ištempdamas juos naujais, prof. J-kio neaprobuojamais kaltiniais (ir tarminiais) žodžiais. Savo recenzijoj prof. J. lyg nepastebi, kad aš atmiešiau,— gyrėsi S. Dabušis,— jo rašomąją kalbą daugiau tai kalbai nepažįstamais *tarmiažodžiais* negu „naujažodžiais“, arba naujadarais. Ar tai tik nereiškia, kad jau ir prof. Jablonskis ima pasiduoti tai naujai mūsų kalbotyroj srovei, kuri vienodai brangina *visų tarmių kalbos turtą*, nelaikydama vieny tarmių dukterimis, o kitų — podukrėmis. Tą sveiką srovę sudarė mums prof. Būga, ir dabar ji teka per jojo impėdinius, jojo kalbos tiriamojo metodo šalininkus⁷⁰.

S. Dabušiui bendrinė kalba ir jos normos — tai „negailestingai varžantys romai“, jis vienodai brangino visų tarmių kalbos turtą, vadinasi, jam nebuvo skirtumo tarp bendrinės kalbos ir dialekto. Tokiu būdu jis ir jam pritariantys veikėjai propagavo vietoj vieningos bendrinės kalbos tarminę anarchiją.

Jablonskis, kaip žinome, tarmes taip pat laikė dideliu turtu ir bendrinės kalbos šaltiniu, bet aiškiai skyrė abu kalbos tipus. Jau 1920 m. vienoje recenzijoje jis įspėjo „stengte nesistengt rašyti mokyklai tarmėmis — kelte nekelti aikštėn neįprastas raštams jų ypatybes. Tarmės ypatybės raštuose ir kelte neliemos išeis aikštėn, tik mokėkime jomis naudotis savo ir raštų kalbai“ (IV 234). V. Krėvės „Skirgailos“ recenzijoje jis taip pat nurodė, kad dramoje yra nemaža netinkančių jai, dabar teatsiradusių kalboje žodžių, nereikalingų naujadarų arba metamų iš rašomosios kalbos provincializmų ir šiaip „naujiečių“ (IV 324).

Kurdami ir vartodami neįprastas tarmines ar net išgalvotas formas, toliausia nuėjo P. Vaičiūnas su V. Krėve Chlebovskio knygos vertime. Jablonskis recenzijai parinko tik pluoštelį sangražinių daiktavardžių ir dalyvių, bet jų užtenka, kad galėtume spręsti apie vertimo lygį ir šių rašytojų kalbos „kūrybą“. Pavyzdžiui, čia vartojami tokie dalyviai, kaip *maitinančiasioji* mokykla; Naugardėlio vaivadija, *randančiasi* Nemuno viršutinio upyno (=esanti Nemuno aukštupio) plotuose; Mickevičiui skleidėsi vis didesni turtai... paprotinių bruožų, prašyte *pra-*

⁷⁰ Dabušis St. Ar prof. Jablonskis neklaidingas? — „Pradai ir žygiai“, 1927, Nr. 3—4 (11—12), p. 284.

šančiasijų juos atvaizduoti ir bylojančių į *ilgenčiasiojo* poeto ir klajūno jausmus bei vaizdeną; (Priešingas buvo ir) Krasinskis *platinančiasiam* emigrantų tarpe Tovianskio mokslui; *valdančiąjį* luomą; Krasinskis ... atspindi savo liringume karštai sukeltus jausmus, *išsiliejančius* laiškuose ir lirikos kūrinuose ir *spalvuojančius* jo visų veikalų vaizduose bei regėjimuose; (Jis tapo) mokytojo įsakymų vykdytoju, *besisten-giančiasiu* prisiartinti prie jo savo dvasios nuotaika (cituojama iš V 123—125).

Tokiais dalyviais nebuvėliais reikėsi abiejų rašytojų stiliaus „kūryba“!

Jablonskio oponentai keistai suprato stilių. Jiems rodėsi, kad kalbos taisyklingumas ar netaisyklingumas nėra susijęs su stiliaus gerumu ar negerumu. Atsakyme B. Sruogai tą keistą rašytojų pažiūrą į stiliaus ir kalbos taisyklingumo santykį nurodė jau pats Jablonskis: „Humanitarų fakulteto profesoriai [...] išrado, kad kalbamojo vertimo („Vitolio raudos“.—A.P.) stilius esąs „visai patenkinamas“, kad stiliaus gerumui kalbos taisyklingumas nėra būtinais reikalingas“ (V 115). S. Dabušis, pritariamas rašytojų, taip pat pareiškė, ar „prof. Jablonskis, nebūdamas literatas ir literatūros kritikas, turi tiesą rašyti kurio nors mūsų rašytojus ar vertėjo darbo atestacijoje, kad jo vertimo ar raštų kalba esanti, be to, kad taisyklinga, dar ir „graži, sklandi ir visai žmoniška (stilinga)“. Daug grynas kalbinykas gali išmanyti apie stiliaus sklandumą!“—pareiškė „kalbinykas“, kuris turėjo „tiesą“ spręsti ir apie stilių⁷¹.

Atskirti stilių nuo kalbos taisyklingumo mažų mažiausia naivu. Žinoma, „vienas taisyklingumas,— nors ir kažin kaip būtų svarbu,— dar toli gražu neapima visų geros kalbos (t.y. gero stiliaus.—A.P.) ypatybių“⁷², bet, šiaip ar taip sakysime, kalbos „taisyklingumas čia pamatų pamatas“⁷³, ir stilistiškai nepateisinamas naujadarų, tarmybių (Jablonskio žodžiais tariant, provincializmų), barbarizmų, leksinių ir sintaksinių kalbių vartojimas ir to vartojimo gynimas rodė tik nepakankamą autorių kalbinę kultūrą ir lingvistinį išprusimą.

Šiuo atveju, vertinant panašias rašytojų pretenzijas išsivaduoti iš bendrinės kalbos „romų“ ir sukurti savo stilių, ateina į galvą M. Gorkio mintys apie rusų rašytojo atsakomybę rusų kalbai. Vienam pradedančiam rašytojui jis nurodė: „Aš manau, kad tokie darbai, kaip „Kaimo korespondento kalba“, yra per ankstyvi ir net gali padaryti nemaža žalos normaliam kalbos augimui. Jūsų darbe tai, kas pageidaujama, eina prieš

⁷¹ Ten pat, p. 283.

⁷² Pikčilingis J. Žodžio aiškumas ir tikslingumas. V., 1965, p. 9.

⁷³ Ten pat, p. 7.

tai, kas yra, ir išvadų, pagrįstų abejotinos vertės medžiaga, skubotumas veda į tai, kad Jūs laikote „vietinius posakius“, „provincializmus“ naujais originaliais žodžių dariniais,— kai Jūsų medžiaga kalba man tik tai, kad puikiausia, aforistinė rusų kalba, vaizdus ir taiklus rusų žodis — iškraipomas ir „su-vulgarinamas“. Tarsi S. Dabušiui ir jo rėmėjams būtų atsakyta, kai M. Gorkis mokė: „Pas mus kiekvienoje gubernijoje ir net daugelyje apskričių yra savos „šnektos“, savi žodžiai, bet literatas privalo rašyti rusiškai, ne viatkiškai, ne balachoniškai“⁷⁴.

Jablonskis, kaip ir Gorkis, kovojo prieš bendrinės kalbos, vaizdingo liaudies žodžio iškraipymą⁷⁵.

Šioje polemikoje krinta į akis nedialektiškas V. Krėvės požiūris į rašytojų vaidmenį bendrinės lietuvių kalbos formavimesi. V. Krėvė, remdamasis rusų, prancūzų pavyzdžiu, įrodinėjo, kad bendrinės, literatūrinės kalbos kūrėjai esą rašytojai.

Jablonskis buvo taip pat tos nuomonės (pareiškė ją dar 1914 m.), kad bendrinę kalbą kuria rašytojai ar apskritai visuomenė. Tada jis aiškiai pasakė: „Rašomoji kalba yra pačios tautos ir mokačių jos kalbą rašytojų, ne kalbininkų produktas“ (IV 189). Tačiau įsikirščiaavę oponentai nepastebėjo ar nenorėjo pastebėti, kad ji ne bet kokio rašytojo produktas, o tik mokačių kalbą, ir mokačių ne bet kokią kalbą, bet savo liaudies gyvą kalbą.

V. Krėvė, kaišiodamas Jablonskiui A. Puškiną, V. Hugo, A. Mickevičių, kad juos puolę taip pat kalbininkai, kaip dabar, vadinasi, puolą jį ir kitus rašytojus, nepastebėjo, jog šie didieji rašytojai kitaip žiūrėjo į nusistovėjusius bendrinės kalbos dėsnius, apskritai į liaudies kalbą, negu jis pats ir jo draugai.

Tą skirtumą Jablonskis taip apibūdino: „Mano gimnazinės žinios kalbamajam reikalui man ką kita pasako: Puškiną ir kitus tokius rašytojus bardavo daugiausia įvairūs kalbos senybininkai, kurie anais laikais reikalavo, kad tie rašytojai, savo darbą dirbdami, eitų daugiau *senųjų* savo draugų (savo pirmatačių) pėdomis, kad jie būtų tolėliau nuo įprastinės šneamosios žmonių kalbos, nuo žmonių tautosakinės kalbos. Tie rašytojai patys darė, man rodos, tą, ko dabar reikalauja iš kelių mūsų rašytojų keli *kalbininkai*... Tie rašytojai anais laikais juk prastino gražino savo rašomąją kalbą, ją žmoniškesnę darydami, jie *paprastesne, žmoniškesne* kalba ėmė tam tikru laiku savo kūrinius rašyti...“ (V 64).

⁷⁴ Gorkis M. Pasikalbėjimai apie amatą. K., 1947, p. 167—168.

⁷⁵ Apie Jablonskio požiūras į stilių žr. plačiau: Piročkinas A. Jablonskis ir kalbos stiliai.—„Mūsų kalba“, 1975, Nr. 6, p. 4—11.

Jablonskis buvo visiškai teisus. V. Krėvės ir apie jį susispietusių rašytojų kalbos „reforma“ nebuvo tolygi A. Puškino veiklos kryptis. Rusų rašytojas nesibodėjo paprastųjų žmonių kalba, bet su didžiausiu dėmesiu klausėsi jos, gilinosi į jos dvasią. Tuo kartu ir vėliau, jau po Jablonskio mirties, ne vienas lietuvių rašytojas nevengdavo pareikšti, kad Jablonskio raginimas įsiklausyti į liaudies kalbą yra pasenęs. Būdingas šiuo atžvilgiu B. Railos pareiškimas 1933 m. „Gimtojoje kalboje“: „[...] man rodos, mes jau išgyvenome tą laikotarpį, kai kone akiai reikėjo žiūrėti, kaip kalba liaudis arba, vaizdingu B. Sruogos pasakymu, „klausytis, kaip šneka Pumpėnų piemenys“⁷⁶. Didieji rusų rašytojai tokiais pareiškimais nesišvaistė. Atvirkščiai, L. Tolstojus nesigėdijo pasakyti: „Aš iki šiol mokaus iš vaikų. Ir rašyti reikia mokytis iš jų. Paprastai. Negudraujant. Juo toliau įsigilini į jų kalbą, juo daugiau matai savosios, knyginės trūkumų“⁷⁷. Reikia manyti, kad ir Jablonskio raginimas įsiklausyti, kaip kalba liaudis (apie Pumpėnų piemenis ar elgetas jis nieko nėra sakęs, tai kai kurių rašytojų fantazija), buvo pasakytas panašia prasme, kaip ir L. Tolstojaus prisipažinimas, kad jis mokosi iš vaikų.

Jablonskis kėlė teisingą mintį, kad rašytojų ir kalbininkų indėlio į bendrinę kalbą santykis priklauso nuo istorinių sąlygų, kuriomis toji kalba formuojasi. Vienas santykis yra rusų, prancūzų, anglų kalbose, kitas — lietuvių kalboje.

Nesunku pastebėti, kad nedidelių, politiškai, ekonomiškai ir kultūriškai engiamų tautų bendrinės kalbos formuojasi kitaip, negu didelių, visais atžvilgiais suverenių tautų kalbos. Mažųjų tautų kalbai formotis daugiausia įtakos turi kalbininkai. Pavyzdžiui, taip buvo Čekijoje: modernioji čekų bendrinė kalba iš esmės yra kalbininkų padaras. Kalbininkas J. Dobrovskis savo gramatika (1809 ir 1819 m.), parašyta vokiškai, kodifikavo ir net sukūrė tokias morfologijos normas, kurios beveik visos tebegalioja ir šiandien. Kitas kalbininkas, J. Jungmanas, parašė žodyną (1835—1839 m.), kuris tapo bendrinės kalbos leksikos aruodu. Tuo metu čekų literatūra buvo jau gana turtinga, bet vis dėlto nė vienas rašytojas nepretenduoja į bendrinės kalbos kūrėjus: jais visuotinai pripažįstami šie du kalbininkai.

Slovakų bendrinė kalba buvo kuriama iš dviejų kaštų: abiem atvejais jos pagrindus davė kalbininkai. A. Bernolakui (1762—1813), pasirinkusiam bendrinės kalbos pagrindu vakarų tarmę, nepavyko: dėl įvairių kultūrinių ir ideologinių priežasčių jo gramatika ir žodynas neįdiegė bendrinės kalbos normų visuomenei. Vėlesnės kartos atstovas L. Štūras 1846 m. išlei-

⁷⁶ Raila Br. Dėl nykstančių kalbos lyčių ir skambumo.—„Gimtoji kalba“, 1933, Nr. 3, p. 45.

⁷⁷ Русские писатели о языке. Л., 1954, с. 580.

do gramatiką, kurioje bendrinei kalbai paėmė vidurio slovakų tarnę. Šios gramatikos normas visuomenė priėmė. Tą kalbą toliau jau tobulino ir ugdė rašytojai.

Tad tam tikromis sąlygomis kalbininkų vaidmuo bendrinės kalbos formavimesi yra labai didelis. Tokiu atveju kalbininkai pasidaro savotiškais sodininkais, įdiegiančiais ir dar ilgai puoselėjančiais gležnus daigelius, kuriuos vėliau, jau paaugusius, ima ugdyti ir rašytojai, žurnalistai. Analogiškai buvo ir su bendrine lietuvių kalba. Suprantama, kad tokiomis sąlygomis kalbininkai baimingai seka, ar kartais neatsargi kokio rašytojo ranka nesikėsina pakirsti sunkiai puoselėtos kalbos šaknų.

Jablonskio polemikoje su „rašytojais“ reikia atkreipti dėmesį į dar vieną aplinkybę. Tyčia ar netyčia susidarė vaizdas, kad Jablonskis buvęs nepaprastai griežtas rašytojams. Liko nepastebėtas tas faktas, jog per visą savo gyvenimą jis beveik nėra spaudoje kritikavęs rašytojų už originaliosios grožinės literatūros kūrinių kalbą. Pavyzdžiui, nėra nė vienos recenzijos, kur būtų „blusinėjęs“ Maironio ar kito poeto kūrybą, o čia būta nemaža kalbos ydų. Juk taip nesunku buvo išpeikti Maironio eilėraščio „Miškas užia“ pirmojo varianto eilutes „Nuliūdimas mane spaudžia, kaip apcugais širdį gniaužo“. Niekur nėra viešai taisęs, o tuo labiau išpeikęs V. Kudirkos, J. Bilūno, Š. Raganos, L. Pelėdos, A. Vienuolio, pagaliau ir V. Krėvės prozos, nors ir čia griežtas teisėjas nesunkiai rastų visko. Atvirkščiai, 1926 m. pradžioje, kai Mokslo priemonių ir knygų tikrinimo komisija svarstė, ar rekomenduoti V. Krėvės „Skerdžių“ mokyklos skaitiniams, Jablonskis taip apibūdino šį kūrinį: „Šitas apsakymėlis, man rodos, labai tinka mūsų mokyklų skaitymams: jo ir fabula ir pati kalba teikte teikia tą apsakymėlį mūsų žmonėms ir jų vaikams“ (II 367).

Keista, kad viso šito nepastebi kritikai ir šiandien. Pavyzdžiui, A. Žirgulis, plačiai aprašęs Jablonskio ir rašytojų diskusiją, viską pavaizdavo taip, lyg Jablonskis būtų suniekęs didžiausio lietuvių rašytojų būrio klasikinius kūrinius⁷⁸. Visuomenė iš tikrųjų tada negalėjo suvokti, už ką Jablonskis ėmė peikti tokius rašytojus, kaip V. Krėvė ar J. Tumas, kurie sukūrė didelės meninės vertės kūrinių, bet mums čia reikėtų tai suprasti.

Jablonskio kritikuotų literatūrų būrys didelis — F. Kirša, P. Vaičiūnas, M. Gustaitis, M. Vaitkus, A. Iešmanta, J. Narjuskas ir kt. Bet visa jo kritika buvo nukreipta ne į originalius grožinės literatūros dalykus, o į vertimus ir publicistiką. Net ir V. Krėvės „Skirgaila“, iš karto parašytas rusiškai, iš esmės buvo vertimas, o Vaižganto „Juodžiaus kelmą“ Jablonskis labai

⁷⁸ Žirgulis A. Kovose dėl žodžio.—„Pergalė“, 1974, Nr. 2, p. 144—157.

atsargiai papeikė už pernelyg laisvą skyrybą. Objektiviai žiūrint, reikėtų pripažinti, kad ne tas pats kritikuoti V. Krėvę, F. Kiršą, J. Tumą ir kt. kaip vertėjus ar redaktorius ir kritikuoti jų originalius grožinės literatūros dalykus.

Ne visi bendrinės kalbos stiliai ir literatūros žanrai vienodai pakantūs kalbos trūkumams. Pavyzdžiui, sakytume, originaliojoje grožinėje literatūroje archaizmai, dialektizmai ir net barbarizmai taip nerėžia akies, kaip publicistikoje, mokslinėje literatūroje ir net vertimuose. Moksliniame stiliuje jie tiesiog nepakenčiami. Be to, rašytojas grožinės literatūros kūrinyje dažnai intuityviai jaučia žodžio vertę, spalvą, bet, kol nėra susiformavęs ir įsigalėjęs mokslinis stilius, yra visiškai bejėgis, rašydamas paprastą straipsnį. Vertimas kalbą silpniau mokantį rašytoją taip pat paprastai išmuša iš vėžių. Tad visiškai dėsninga, kad Jablonskis kaip tik kritikavo rašytojų vertimus, mokslinius ir publicistinius darbus, bet ne jų grožinę kūrybą.

Apibendrinant šią polemiką, galima padaryti gana objektyvią išvadą: Jablonskio oponentai į grožinės literatūros ir apskritai bendrinę kalbą žiūrėjo labai subjektyviai, diletantiškai, be gilesnio teorinio pamato. Tačiau negalima nutylėti to, kad jų šūkalojimai daliai jaunųjų literatų vis dėlto darė įspūdžio. Bene ryškiausiai tai matome iš K. Borutai 1927 m. sausio 22 d. rašyto A. Venclovos laiško. Vėliau jo nuomonė tikriausiai nebuvo tokia kategoriška, bet tada 21 m. jaunuolis štai kaip suprato visą problemą: „Gal Tau ne visai žinomas kalbininkų su rašytojais nebaigtas konfliktas, kilęs dėl F. Kiršos išverstos „Vitolio raudos“? Nors visa polemika *pagrinde gana naivi ir vaikiška*, bet tas labai gera, kad rašytojų imta pagaliau visais kratyti kalbos „utinėtojai“. [...] Ir nejaugi tai ne absurdas — kuriamąjį žodį sprauti į *perseniusias supelėjusių gramatikų* formas? Kad Balčikonis pasitraukė iš universiteto, gal ir nėr didelio mums nuostolio. Nes jis stengė visus įtikinti, kad reikia rašyti taip, kaip kalba, anot Sruogos, Vilkaviškio ir Pumpėnų piemens. Jis visai nepripažindavo, kad kas galėtų kalbėti ar rašyti dar geriau už piemenis. O juk tokios pažiūros kalimas yra sunkus griekas prieš visą literatūros kalbą ir stilių“⁷⁹.

Labiau subrendę rašytojai nebuvo tokie kategoriški: pripažindavo šiek tiek teisių bei tiesos ir kalbininkams. Šiuo atžvilgiu būdinga V. Mykolaičio-Putino pozicija, kurią matome 1930 m. išspausdintame straipsnyje⁸⁰. Jai, rodos, pritarė ir naujosios kartos kalbininkai (P. Skardžius ir kt.)⁸¹. Rašytojas tada teigė: „Argumentas, kad „taip liaudis sako“, mūs šiandien

⁷⁹ Skrodėnis S. „Keturi vėjai“ A. Venclovos laiškuose K. Borutai.—„Literatūra ir menas“, 1974.VIII.24, Nr. 34(1447), p. 13 (išskirta mūsų.—A.P.).

⁸⁰ Mykolaitis-Putinas V. Raštai, t. VIII. V., 1962, p. 15—20.

⁸¹ Zr. redakcijos pastabą išnašoje.—„Kalba“, 1930, t. I, Nr. 1, sąs. 1, p. 17.

nė kiek neįtikina. Liaudies mąstymas ir visas jos dvasiškas gyvenimas yra *perdaug neturtingas*, kad tik jos posakių formas galėtume pripažinti tinkamas sudėtingam šių dienų kultūros gyvenimui. Kalbos kamiene, vadinasi, liaudies kalboj, gal daugelio šiandien inteligento vartojamų konstrukcijų nėra, bet jos šiandien mums yra būtinai reikalingos [...]. Net ir tuomet, kai tokiai komplikuotai konstrukcijai rastume liaudy tinkamą tiesioginį pasakymą, nesiskubinkime inteligentą smerkti ir brukti jam liaudišką posakį, nes inteligento dvasia yra linkusi daryti vingių ten, kur liaudis išsireikštų tiesiai ir trumpai⁸².

Šie rašytojo teiginiai būtų davę progos Jablonskiui dar syki parodyti literatūrai pažiūrų prieštaringumą ir nenuoseklumą, bet straipsnis pavėlavo...

Mes galėtume pasakyti, kad tokie samprotavimai visiškai nepagrįsti. Viena, Jablonskis niekada nevertė laikyti „tiesioginių liaudies posakių“, o tik sakė, kad „pagrindinių savo kalbos dėsnių mokėjimas reikalingas, šiaip ar taip, ne tik kalbininkams, bet ir rašytojams“ (V 120). Niekada jis neteigė, kad inteligento kalba neturinti skirtis nuo nemokyto žmogaus kalbos. Jis nedviprasmiškai pareiškė: „Dramos didvyris ir apysakos filosofas, dėstąs mokslo dalyką humanitaroms arba kitų rūšių mūsų studentams, negali, žinoma, taip pat kalbėti dramoj ar apysakoj, kaip jose kalba skeryčiojas su šluota kieme sargas arba paprastas darbininkas“ (V 62).

Antra, V. Mykolaitis-Putinas perdėjo inteligento dvasios sudėtingumą ir liaudies kalbos konstrukcijų (ne žodyno!) primityvumą. Aprioriškai galima sakyti, kad kaip tik vidutiniško inteligento kalba yra skurdesnė, negu liaudies kalba: jis paprastai praranda daugybę niuansuotų liaudies kalbos posakių ir konstrukcijų. Juk beveik visiems to laiko inteligentams pasidarė svetimos turtingos dalyvinės konstrukcijos, jie ėmė neskirti dalies kilmininko nuo vardininko ar galininko ir t.t. Negi specifine inteligentijos dvasiai reikšti konstrukcija galima laikyti „kad+bendratis“ arba tokius vietininkus, kaip *daugumoje*, *visumoje*, *pirmoje eilėje*, arba nemokėjimą vartoti padalyvio? V. Mykolaitis-Putinas, kaip ir kiti šių pažiūrų atstovai, tada nepakankamai įvertino per amžius sukauptų liaudies dvasios ir kalbos lobių.

Vėliau V. Mykolaitis-Putinas, ne kartą apmąstęs rašytojų ir kalbininkų (pirmiausia Jablonskio) vaidmenį bendrinės kalbos raidoje, rado teisingą sprendimą. Jau tarybiniais pokario metais jis tą vaidmenį nusakė taip: „Bendrinės literatūrinės lietuvių kalbos formavimas, kuriuo daugiausia rūpinosi didysis lietuvių kalbininkas Jablonskis, sutampa su Maironio lite-

⁸² Mykolaitis-Putinas V. Raštai, t. VIII, p. 17.

ratūrine veikla. Jablonskis nustatinėjo *pagrindinius* kalbos dėsnius, o Maironis, *jais remdamasis*, kūrė poetinės išraiškos formas, poetinio stiliaus priemones, rinko poetinį žodyną, derino kalbos poetiką, sąskambius, rimus⁸³.

Kad ir glaustai, bet labai tiksliai nusakytos sferos, kur reiškiasi kalbininkai ir rašytojai. Vadinasi, rašytojai nėra ir negali būti absoliutūs kalbos kūrėjai, kurių nesaisto jokie kalbos dėsniai, jokios ribos, jokie „romai“. Tikrasis jų kūrybiškumas tegali reikštis tik kalbos dėsnių pagrindu — šis teiginys bent iš potekstės turėjo būti aiškus visoje Jablonskio polemikoje su rašytojais. Kad šis teiginys 1926 m. buvo nesuvoktas ne tik oponentų, bet ir tokių rašytojų, kaip V. Mykolaitis-Putinas, rodo, kaip kartais prisigraibyotos teorijos apakina žmones, ir jie nesugeba įvertinti blaivaus požiūrio. Dalis rašytojų tuo laiku buvo pernelyg karštai persiėmę estetinės lingvistikos (K. Foslerio, B. Kročės, L. Spitcerio) teiginiais apie kūrybos laisvę, nepriklausymą nuo kitų žmogaus veiklos sferų. Tuo labiau, kad apskritai įdomias ir tam tikru laipsniu teisingas šios mokyklos idėjas dar suvulgarindavo, supaprastindavo iki galo nesuvokę jų esmės.

Tiesa, po Jablonskio mirties ir iš jaunųjų literatų, net estėtų tarpo pasigirdo balsų, didžiai įvertinusių jo nuopelnus grožinės literatūros kalbai⁸⁴.

Senis ir jaunieji. Skirtingos teorinės pažiūros buvo tas pagrindas, kuris nulėmė ir Jablonskio nesutarimus su kai kuriais jaunosios kartos kalbininkais — P. Skardžiumi, V. Kamantausku, P. Butėnu, M. Duriu ir kt. Tiesa, tie nesutarimai nepasireiškė drastiška forma: vis dėlto šie kalbininkai, laikydami save Jablonskio mokiniais, diskutuodami su savo mokytoju, neperžengdavo padorumo ribos.

Jablonskio nesutarimai su jaunaisiais iškilo ir į viešumą⁸⁵. V. Kamantauskas net aiškinosi visuomenei, kad nelaikęs savęs kalbininku, tik linkęs į kai kuriuos kalbos dalykus žiūrėti „būgiškai“ ir „skardiškai“, kad tai nereiškia, jog neigiąs didžius prof. Jablonskio nuopelnus ir autoritetą⁸⁶.

Iš tikrųjų kai kurie jaunieji kalbininkai nepritarė tam tikriems Jablonskio taisymams ir to neslėpė nei nuo visuomenės, nei nuo paties Jablonskio. Jie pabrėžtinai rėmėsi K. Būgos autoritetu ir žavėjosi jo pažiūrų į kalbos norminimą platumu. Bene ryškiausiai toji tendencija išreiškta V. Kamantausko

⁸³ Mykolaitis-Putinas V. Min. veik., p. 344 (išskirta mūsų.—A.P.).

⁸⁴ Vaičiulaitis A. Kalbininkas literatūros kritikoje.—„Gimtoji kalba“, 1934, sąs. 8—12, p. 102.

⁸⁵ Gobis J. Kiaušinis vištą moko.—„Lietuvis“, 1928.I.26, Nr. 21; [Kronika] Kalbininkų runglynės.—„Lietuva“, 1928.I.28, Nr. 23(2701).

⁸⁶ Kamantauskas V. [Laiškas redakcijai] —„Lietuvos aidas“, 1928.II.9, Nr. 8(222).

knygutėje „Trumpas kalbos netaisyklingumų ir barbarizmų žodynelis“ (K., 1928). Joje surinktos beveik visos K. Būgos, P. Skardžiaus antijablonskiškos rekomendacijos. Apskritai imant, V. Kamantausko žodynelis labai eklektiškas, prieštarin- gas: jis ir negalėjo būti kitoks, nes ir rekomendacijos pateik- tos įvairios, be atrankos, be ryškesnio principo. Ir Jablonskis didelėje recenzijoje, spausdintoje per devynis „Lietuvos aido“ numerius, griežtai, o kartais net irzliai tuos prieštaravimus iškėlė. Teisinga ir jo išvada, kad „autorius šiuo tarpu tikras skubos darbas dirbta ir kiek pánínotasi skubant jame“ (V 212)⁸⁷.

Pavyzdžiui, autorius be pagrindo siūlė vartoti tokias tar- mines formas, kaip *anglis, -io, dulėti* (dūlėti), *elnis, kelys* (kelis), *lytus, prietėma, rėmuo, stomuo, skaitlius, skreitė, tūpia* (tupia), *turėti* (tūrėti), *barnis, -ies, slogos* (sloga), *skunda*. Jos bendrinėje kalboje neturėjo tradicijų, todėl ne vienu at- veju Jablonskis dėl šių rekomendacijų tik klausdavo: „Taigi, ar tikrai reikia čia rašomoji tarmė taisyti?“ (V 175, plg. 170, 171). Tačiau keli žodžiai (*buitis, sėlinti, keliaininkas*), dėl ku- rių priešinosi Jablonskis, bendrinėje kalboje vis dėlto įsiga- lėjo.

Savotiškai normino V. Kamantauskas ir kirčiavimą. Radęs kur M. Daukšos, K. Būgos raštuose ar kokiame kitame pati- kimame šaltinyje savotiškai kirčiuojamą žodį, jis paskubėdavo tą kirčiavimą teikti ir bendrinei kalbai, pvz.: *mėnesiena, nuo- pelnai, pagundà*. Jis taip pat siūlė kirčiuoti *aňglas, brangiai* (arba *brąngiai*), *lygỹbė, rāšalinė* (rėmėsi senu Jablonskio tei- kimu). Jablonskis šiuo kartu buvo linkęs daugiau laikytis savo tarmės kirčiavimo (*áňglas, braňgiai, lýgybė, nelygỹbė, bet gė- rỹbė, mėnesienà, núopelnai, pagùnda, rašalínė*). Kaip matome, bendrinė kalba kai kuriais atvejais nuėjo dar kitu keliu — dau- giau atsižvelgė į kirčiavimo sistemą (plg. *brąngiai, mėnesiena, lýgỹbė*).

V. Kamantauskas savo knygutėje surašė ir daug naujadarų ar naują reikšmę įgijusių žodžių, kuriuos kada kada buvo tai- sęs Jablonskis. Suprantama, kad jis piktinosi tuo, jog, pasi- rėmus įvairiais autoritetais ir ne visai aiškiais motyvais, teikiami tokie žodžiai, kaip *asmeniai, asmeniškai, ėsybė, pirmtu- kūnas, prabūti, pramatyti, piovykla* (vietoj *skerdyklos*), *pripa- rodyti, puskarininkas, slavis, stebėtinas* (nuostabus), *tvarinys, valdonas, visgi, žinoti* (*mokėti* reikšme), *žinovas* ir kt.

Dėl kiekvieno naujadaro vyko kova, kur pergalę ne visada lemdavo kalbiniai argumentai. Buvo faktorių, kliudžiusių kai kuriais atvejais Jablonskiui įtikinti visuomenę, kad nevartotų

⁸⁷ Recenzija išėjo ir atskira knygute: Rygiškių J. o n a s. Mūsų kalbos žodynelio dalykai. K., 1929, 101 p.

ar kad vartotų kokį žodį. Tiems faktoriams nustatyti ir apibūdinti dar reikėtų specialių studijų, todėl šiuo kartu belieka nurodyti, kad visa grupė žodžių, kuriuos teikė V. Kamantauskas, o peikė Jablonskis, ilgainiui įsigalėjo kalboje, pvz.: *balsiai, baltiniai, pasekmė, pusiasalis, tobulas, mokytojauti, privalomas, turtuolis, vystyti*.

Tokių „pralaimėjimų“ patiria kiekvienas kalbos normintojas, jų neišvengė ir Jablonskis, nes, kaip sakyta, be kalbinių faktorių, žodžio likimą lemia ir vadinamieji ekstralingvistiniai faktoriai, kuriuos numatyti ir įvertinti labai sunku.

Jablonskis pagrįstai nurodė, kad V. Kamantauskas nenuoseklus, teikdamas žodį *alkolis* šalia žodžio *buhaiteris*. Tarptautinių žodžių ir jų formos problema labai sudėtinga. Formuojantis bendrinei kalbai, ji įvairiose šalyse sprendžiama labai nevienodai. Dėl jos būta nesutarimų ir Lietuvoje. Nemaža kalbininkų, tarp jų, rodos, ir K. Būga, buvo linkę garsus *f, h, ch* keisti garsais *p, g, k*, nes taip nuo seno daryta liaudies kalboje. Jablonskis iki karo taip pat svyravo, bet po karo nusistatė tų svetimųjų garsų nekeisti. 1920 ir 1922 m. (II 203, III 104—106, IV 278) jis plačiai aiškino, kad, šiaip ar taip, geriau būtų vartoti svetimuosius žodžius su *ch, h, f*. Pagrindinis Jablonskio motyvas, matyt, buvo tas, kad šių garsų pakeitimas nepaprastai padaugintų lietuviškų homonimų skaičių, todėl jis keliais atvejais patarė rašyti *chalva* (ne kalva), *faršas* (ne *paršas*) ir pan. O keisti tuos garsus tik viename kitame žodyje neleido nuoseklumo principas.

Argumentas, kad seniau tie garsai buvo keičiami liaudies kalboje, Jablonskiui rodėsi ne visai tikras. Jo nuomone, laikantis nuoseklumo, tuo liaudiniu garsų keitimo pagrindu reikėtų sakyti *klaras* (*kloras*), *praponas* (*profanas*), *karas* (*koras*), nes taip reikalautų rašyti seni skoliniai *klapas* (iš *chlop*), *ponas* (iš *pan*) ir kt. (III 105). Tuo labiau esą galima palikti bendrinėje kalboje *f, ch, h*, kad ir patys žmonės naujuosius skolinius tarią su *ch, f* (*cha-cha-cha, falšyvas...*); tuos garsus mokanti tarti „naujoji ir šviesesnioji karta“.

Turint galvoje šiuos motyvus, suprantama, kodėl Jablonskis manė, kad V. Kamantauskas gerokai pavėlavęs su forma *alkolis*. Jis taip pat be reikalo laikėsi formos *Rymas* vietoj be Jablonskio iniciatyvos atsiradusios raštuose formos „Roma“.

Kaip minėta, Jablonskio priekaištai vietomis buvo irzloki, nors iš esmės ir teisingi. Pavyzdžiui, jis dėjosi nesuprantąs, ką autorius turėjo galvoje, pateikdamas žodžius *apsivesti, dvi-prasmiai, pagelbėti* ir *padėti, išimtinis* (išimtinis) ir kt. Tas apsimetimas rodėsi ironiškas, pašaipus, net užgaulus, bet V. Kamantauskas Jablonskiui viešai neatsikirto.

Taip elgdavosi ne visi kalbininkai. Jau žinome S. Dabušio netaktišką straipsnį. 1926 m. Jablonskis recenzavo M. Nyder-

mano, A. Seno ir F. Brenderio „Lietuvių rašomosios kalbos žodyno“ 1-ąjį sąsiuvinį. Išvada buvo griežta, gal ir per griežta: autorių „neapsižiūrėta arba pasielgta ne visai atsargiai, nerimtai“ (V 101). Autoriai pasijuto įžeisti. Atmosferą dar labiau įkaitino J. Balčikonio paaiškinimas, kad Jablonskis nebuvo skaitęs šio žodyno rankraščio⁸⁸. Žodyno autoriai pasiskubino Jablonskį triukšmingai „demaskuoti“: jis turėjęs progos susipažinti su to sąsiuvinio rankraščiu, tik dabar užsiginąs, kad būtų patogiau žodyną peikti. O įširdęs už tai, kad autoriai neišmetą iš žodyno kai kurių jam netikusių žodžių. „Ponui Jablonskiui neabejotinai priklauso dideli ir mūsų visiškai pripažįstami nuopelnai rašomosios kalbos formavimuisi,—rašė autoriai,—bet, deja, jis pats yra savo siekimais sumenkinęs jų poveikį, nes, perdėtai įsitikinęs savo neklaidingumu, juo toliau, juo labiau virto kalbos diktatoriumi ir niekada nė kiek neatsižvelgia į kito nuomonę, bet tuoj jos gynėją užpuola kaip savo asmeninį priešą unquibus et rostro“ (nagais ir snapu)⁸⁹.

Nei Jablonskis, nei kas kitas į šį trijų autorių straipsnį neatsiliepė. Toliau tylėjo ir jo priešininkai. Kad ir buvo šiame incidente kiek Jablonskio kaltės, vis dėlto buvo visiems aišku, jog žodyno autoriams nederėjo tokiu tonu atsikirsti ligoniui ir nekantriam seneliui. Kaip tai buvo galima padaryti, geriausiai rodė tame pačiame „Tautos ir žodžio“ tome išspausdintos F. Brenderio „Pastabos dėl „Lietuvių rašomosios kalbos žodyno“⁹⁰. Atsakymas buvo konkretus: nežeminantis nei oponento, nei autoriaus — be kokių užgaulingų apibendrinimų. Galima spėti, kad F. Brenderis labai nenoromis prisidėjo prie kolektyvinio atsakymo, kuris dar labiau išplatino ir sutvirtino mitą apie Jablonskio nenuolaidumą ir nesukalbamumą.

Tačiau taip baisu nebuvo, kaip apie jį ėjo kalbos. Galima pateikti labai ryškių pavyzdžių, kai jis su savo oponentais ir toliau palaikydavo ne tik „diplomatiškus“, bet ir nuoširdžius, draugiškus santykius. Paimkime P. Skardžių, kuris, dar jaunas, pradedantis kalbininkas, ne kartą spaudoje buvo pareiškęs dėl įvairių dalykų priešingą Jablonskiui nuomonę, bet konflikto tai nesukėlė. Juk iš tikrųjų daugumą į V. Kamantausko žodynėlį patekusių žodžių dar anksčiau gynė P. Skardžius⁹¹. Reikia manyti, kad jis nemaža bus spyrėsis prieš Jab-

⁸⁸ Balčikonis J. Dviejų faktų atitaisymas.—„Švietimo darbas“, 1927, Nr. 11, p. 1295.

⁸⁹ Niedermann M., Senn A., Brender F. Erwiderung der Verfasser des Wörterbuchs der litauischen Schriftsprache [...].—„Tauta ir žodis“, 1928, t. V, p. 651.

⁹⁰ Brender F. Einige Bemerkungen zum „Wörterbuch der litauischen Schriftsprache“.— Ten pat, p. 568—571.

⁹¹ Skardžius Pr. Kalbos mažmenos.—„Švietimo darbas“, 1926, Nr. 4, p. 389—400; 1927, Nr. 1, p. 57—64; Nr. 5, p. 452—457; Nr. 11, p. 1232—1241.

lonskį ir terminologijos komisijoje. Tačiau jų santykiai iki pat galo nenutrūko.

Imkime ir kitą atvejį. J. Balčikonio prierašumas, meilė ir pagarba savo vyresniajam draugui užstojo visuomenei tuos atvejus, kai jis yra ryžtingai nepritaręs Jablonskio teiginiams. Buvo susidaręs įspūdis, kuris gal ir dabar neišsisklaidęs, kad J. Balčikonis nė per nago juodymą nenutoldavęs nuo Jablonskio, kad buvęs jo aklas mokinys ir pasekėjas. Iš tikrųjų taip nebuvo nei tada, kai gyveno Jablonskis, nei po jo gyvos galvos. Neturint tikslo rodyti visų skirtumų, čia pasitenkinama vienu atveju. 1926 m. P. Meškauskas, jaunas studentas, parinkęs įvairių Jablonskio taisyčių, iš jų sudarė knygutę, skirtą taisyklingai kalbai mokytis⁹². Prakalboje sudarytojas nurodė, kad visus vadovėlio kalbos dalykus dar peržiūrėjęs ir, kas reikia, pataisęs pats Jablonskis.

J. Balčikonis netrukus parašė šios knygutės recenziją⁹³, kur autoriui padarė nemaža priekaištų, kam jis taisyčių niekuo dėtus pasakymus. Pavyzdžiui, J. Balčikonis rašė, kad, užuot taisyčių pasakymą „mielu noru“ žodžiais „mielai, noringai, noromis, su noru“, geriausia būtų pasakius: „Su mielu noru priimu tą malonę“. Analogiškai sakinį „Spektakliai ėjo didžiausiu pasisekimu“ geriausia keisti ne žodžiais „sėkmingai, ko sėkmingiausiai“, o pasakymu „su didžiausiu pasisekimu“.

Recenzijoje buvo ginamos tokios konstrukcijos, kaip „už valandėlės išeisiu“, „upė Kražantė“, „spręsti uždavinį ant lentos“, „vežimas stovi ant kiemo, lauko“, „tėvas su žilais plaukais“, kur knygutės sudarytojas, kartodamas Jablonskį, teikė pasakymus „Kražantės upė“, „spręsti uždavinį lentoje“, „vežimas stovi kieme, lauke“, „tėvas žilais plaukais“. Autorius pažodžiui nurašė Jablonskio taisyčių sakinį „Šį rudenį vaikščioja čia žmonės (=žmonių), rinkdami našlaičių prieglaudos reikalingas aukas (=aukų)“. J. Balčikonis kaip tik pabrėžtinai teikė palikti čia vardininką *žmonės* ir galininką *aukas*.

Objektyviai vertinant, reikėtų pasakyti, kad Jablonskio taisyčiai vargu ar kada buvo smarkiau ir pagrįsciau kritikuoti, negu šioje J. Balčikonio recenzijoje, bet neteko girdėti, kad tai būtų atsiliepę abiejų kalbininkų draugiškiems santykiams. „Diktatorius“ Jablonskis, rodos, niekur ir niekada nemėgino suniekinti savo ištikimojo J. Balčikonio. Tad gal tas mitinis rūstis, jo kartais išsiveržias irzlumas ir kitos diktatoriškosios ypatybės priklausydavo nuo oponentų?

Jablonskio nesutarimus su savo jaunaisiais oponentais kalbininkais dėl kai kurių kalbos dalykų ir atkaklų savo reko-

⁹² Meškauskas Pr. Lietuvių rašomosios kalbos vadovėlis, d. I. Klaipėda, 1926, 63 p.

⁹³ Balčikonis J. Pr. Meškauskas. „Lietuvių rašomosios kalbos vadovėlis“, I dalis, 62 psl. 1926 m.—„Lietuva“, 1927.III.30, Nr. 72(2455).

mendacijų gynimą būtų neteisinga aiškinti jo liga ir atitrūkimu nuo gyvosios kalbos. Šią versiją bene pirmasis iškėlė P. Skardžius. 1927 m., tarsi teisindamas tam tikrus jam ir kitiems jauniems kalbininkams netinkamus Jablonskio sprendimus, jis aiškino, kad Jablonskis apskritai apie kalbos dalykus sprendžia labai atsargiai ir to atsargumo reikią iš jo mokytis, bet dabar dėl ligos jam sunku bendrauti su žmonėmis ir todėl sunkiau daryti išvadas⁹⁴. Šią mintį jis kartojo ir vėliau, pvz.: „Kai jau liga jį prirakino prie kėdės, tada jis, mažiau begalėdamas susieiti su žmonėmis, mažiau begalėjo gauti gyvosios kalbos duomenų savo dėsniams paremti, ir todėl ilgainiui pasunkėdavo jam kai kurios tikresnės išvados pasidaryti. Tada jis kartais imdavo be jokio pagrindo vengti nieku nedėtų kalbos darinių (pav., keliauninkas, noriai, priderančiai, protėvis, stebėtinas ir kt.) arba dėl analogijos, vyriausio savo argumentų pagrindo, stengdavosi kalbos įvairybės lyginti (pav., šalia žmonių kalbos dailė, -ės, dailė ir nuosavybė pagal baimė, meilė, teisė... ir savas, saviškiai buvo pasidaręs dailė, savybė „Eigentum“) arba nusikalldavo nevisai vykusius kalinius (pav., doroprotingas, doropročiai, žr. Sam. Smailso „Pareiga ir tiesumas“ 36 psl.)“⁹⁵.

Tokiai nuomonei apie kai kurių Jablonskio nesutarimų su jaunaisiais kalbininkais ir apskritai visuomene priežastis iš esmės pritarė jau pokarniais metais ir J. Palionis⁹⁶.

Suprantama, sunki liga ne palengvino, bet apsunkino Jablonskio darbą, bet kad ji būtų sutrukdžiusi jam daryti teisingas išvadas,— perdėta. Atidžiau pasvėrus visus faktus, šiai nuomonei rastųsi nemaža kontraargumentų.

Pirmiausia reikia atsiminti, kad nė vienam kalbininkui iš principo neįmanoma aprėpti visų kalbos faktų. Jablonskis tikrai gerai buvo susipažinęs su žemaičių tarmėmis, bet tik apie 1925 m. išgirdęs iš A. Kalniaus, kad Darbėnuose vadiną žmonės per Palangą tekantį upelį Rouže, o ne Ronže, ir tuo labai stebėjęsis⁹⁷. Neblogai jis pažino ir rytų aukštaičių šnektas, bet tik iš savo sekretoriaus J. Petrulio sužinojo, kad apie Biržus sakoma *atsikratyti ko?*, o Jablonskis čia teikė įnagininką⁹⁸. Ar galime būti tikri, kad važinėdamas jis būtų tai išgirdęs anksčiau?

⁹⁴ Skardžius Pr. Kalbos mokslas ir kalbininkai.—„Lietuva“, 1927.IV.23, Nr. 90(2473).

⁹⁵ Skardžius Pr. J. Jablonskis.—„Archivum philologicum“, 1931, t. II, p. 8; plg. J. Jablonskis ir dabartinė lietuvių kalba.—„Archivum philologicum“, 1931, t. VI, p. 34.

⁹⁶ Palionis J. J. Jablonskio kalbiniai taisyimai.— J. Jablonskis. Rinktiniai raštai, t. II. V., 1959, p. 17.

⁹⁷ Kalnius A. [Atsiminimai].—„Mūsų kalba“, 1974, Nr. 7, p. 18.

⁹⁸ Petruolis J. [Atsiminimai].— Ten pat, p. 27.

Pagaliau sirgdamas, prikaustytas prie kėdės, Jablonskis nebuvo fatališkai atitrūkęs nuo tarmių ir gyvosios kalbos. Didelis šaltinis buvo jo raštininkai, prakutę kalbos dalykuose jaunuoliai, iš kurių jis galėjo, kaip matėme, daug ko laimėti. Net egzaminuojami studentai jam galėjo ne kartą pasitarnauti. Jablonskį lankė daugybė įvairiausių žmonių. Jie taip pat buvo neblogi informantai. Galima sakyti, kad pas Jablonskį ėjo pati medžiaga.

Pagaliau turime net 1926 m. spalio mėn. užrašytų pavyzdžių iš Jurbarko, Šimkaičių, Grinkiškio, Josvainių, Veliuonos; 1927—1929 m. datuotų pavyzdžių iš Kruonio, Rumšiškių, Stakliškių; visai prieš mirtį, 1930 m. vasario 4 d., sūnus Konstantinas jam užrašė pavyzdžių iš Pažaislio⁹⁹. Kas buvo tie Jablonskio informantai, nenustatyta, bet tikriausiai ne inteligentai, o paprasti kaimo žmonės. Tų informantų galėjo būti ir daugiau, ir iš kitų vietų. Kai ko gal nė neužrašė, bet, turint galvoje jo profesinę atmintį, prireikus ryškesnius, labiau rūpimus faktus jis prisimindavo.

Pagaliau nemaža dalykų, dėl kurių Jablonskis nesutarė su P. Skardžiumi, buvo pradėta taisyti dar tada, kai jis buvo sveikas — prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Pavyzdžiui, prieš Pirmąjį pasaulinį karą jis jau taisė žodį *prīparodyti*, kurį vartojo savo raštuose A. Jakštas (IV 103). P. Skardžius užsispyrė įrodyti, kad tai gyvas žodis, kad jis pateisinamas gyvosios kalbos duomenimis, kaip endriejaviškių žemaičių *prīpagėlbėti* ir Daukanto *prīpadėti*¹⁰⁰. O Jablonskis vis reikalavo: „Prašau aiškių duoti čia įrodymų ir operuoti savo atsakyme tikraisiais (įprastiniais) žmonių kalbos pavyzdžiais“ (V 197). Jablonskis buvo tvirtai įsitikinęs, kad autentiškų pavyzdžių negali būti. Tą jo įsitikinimą, matyt, sutvirtino ir J. Endzelyno nuomonė, išreikšta 1906 m. „Latvių prielinksnių“ studijoje, kuri neabejotinai buvo gerai žinoma Jablonskiui. Latvių kalbininkas, su kurio autoritetu reikia skaitytis, rašė, kad baltų kalboms du veiksmazodžio priešdėliai nebūdingi, išskyrus tuos atvejus, kur veiksmazodis su vienu priešdėliu savo reikšme prilygsta nepriešdėlėtam veiksmazodžiui, pvz.: *išpažinti, apsipažinti* ir pan.¹⁰¹

Ši diskusija dėl žodžio *prīparodyti* geriausias pavyzdys, kad P. Skardžius nepažino geriau už Jablonskį gyvosios kalbos. Pagaliau, ką galėjo duoti dar geresnis gyvosios kalbos pažinimas, kai reikėjo spręsti apie žodžių *anglis, -io, skaitlius, amerikonas, skunda* ir kt. vartojimą bendrinėje kalboje? Kaip žinome, žodį *skaitlius* Jablonskis taisė jau tada, kai P. Skardžius vargu ar galėjo tą žodį perskaityti. Čia ne kalbos pažinimas

⁹⁹ MAB, f. 99—51 (atskiras prašyminio formato lapas, įdėtas į sąsiuvinį).

¹⁰⁰ Plg. Skardžius Pr. Atskiri kalbos dalykai.—„Kalba“, 1930, t. I, sąs. 2, p. 82.

¹⁰¹ Endzelins J. Darbu izlase, t. I. Rīgā, 1971, lp. 54f.

nulėmė pažiūrą į šiuos ir panašius žodžius, bet skirtingos teorinės prielaidos. Kai V. Kamantauskas argumentavo, kad *balsiai* vartojamas Kėdainių, Surviliškio, Krekenavos apylinkėse, Jablonskis taip atsakė: „Juk iš tų vietų mažiausia, rodos, imamės kalbos pavyzdžių rašomosios kalbos dalykui (žodynui, taisyklėms)“ (V 181).

Taigi Jablonskio ir jo oponentų nuomonių skirtumo reikia ieškoti kitur — nevienodose pažiūrose į bendrinės kalbos norminimo principus, į bendrinės kalbos sistemos stabilumą ir jos santykį su tarmėmis. Tokią išvadą tegalima padaryti, jei atsižvelgsime į Jablonskio teiginių ir jo oponentų kontraargumentų visumą. Jablonskis buvo nusistatęs bendrinės kalbos pagrindo (vakarų aukštaičių tarmės) sistemos požiūriu vertinti plūste plūstančius į raštus ir konkuruojančius kalbos faktus. Tam, kas yra vakarų aukštaičių pietiečių tarmėje, davė pirmenybę prieš kitų tarmių dalykus. Jeigu nėra ko kalbos pagrinde, pirmenybę dažnai teikė žemaičių tarmėms. Užtat Jablonskiui labiau tiko žemaičių *būtis*, negu rytų aukštaičių *buitis*: „Man, vakarų aukštaičiui, lyg labiau tiktų vartoti bendriesiems mūsų raštams čia Lietuvos vakarų (žemaičių) žodis (plg. pražūti — *pražūtis*, būti — *būtis*)“ (V 170). Bet ir čia prasikiša Jablonskio siekimas išlaikyti kalbos sistemą, remtis, kaip sakė P. Skardžius, analogijos argumentu. Šiuo siekimu paaiškinamas retas atvejis, kai Jablonskis atsisakė, kaip minėta anksčiau, net vakarų aukštaičiams ir žemaičiams žinomo žodžio *skaitlius*: „Kadangi sutaptis *tl* žodžio vidury yra labai nepaprastas aukštaičiams dalykas (jų rytuos čia sakoma, rodos, tėra *skaičius*, visur aukštaičiuos *spiečius*, *piklevoti*, žemaičiuos — *spietlius*, *pitlevoti*...), tad imama iš rytų aukštaičių tarmės rašyti ir bendrinėj rašomojoje kalboje *skaičius*“ (V 176).

Jablonskio mintis, jo argumentacija, rodos, gana aiški. Deja, viso to iki galo nesuvokė net gambiausi jo mokiniai kalbininkai — P. Skardžius, A. Salys. Tai ko norėti iš plačiosios visuomenės, kuriai Jablonskio oponentų primityvokas požiūris buvo suprantamesnis, negu jo subtili argumentacija. Tuo stebėtis negalima, nes visuomenė tiek metų buvo mokoma vengti tik *svetimųjų* žodžių ir konstrukcijų, o čia Jablonskis siūlė nevirtoti labai paplitusio *savo* pasakymo.

Mes turime pavyzdžių, kad net mūsų laikais, kai bendrinės kalbos normos palyginti nusistovėjusios, vis dar sunku ir kalbininkams atsisakyti savo tarmės ypatybių. Tuo daugiau tokių pagundų turėjo įvairių tarmių atstovai (ir kalbininkai) prieš 50 m.

Iš visų šių faktų galime daryti ir tam tikrą metodologinę išvadą: kalbos normos kodifikacija nėra tik lingvistinė, bet ir psichologinė problema. Tai leidžia suprasti, kodėl ne visada pavykdavo Jablonskiui kodifikuoti kalbos normas. Jis kaip tik

po Pirmojo pasaulinio karo daugiausia kėlė naujas tarmybes ir žodžius, gavusius netaisyklingą reikšmę dėl kitų kalbų įtakos arba dėl kitų priežasčių (naujo, anksčiau nevartoto žodžio reikšmei įtakos turėdavo net ir giminiški žodžiai)¹⁰².

Prie tam tikrų Jablonskio „nesėkmių“ prisidėjo ir toji aplinkybė, kad daugelis po karo taisyčių žodžių buvo jau seniai vartoti raštuose; dalį buvo vartojęs net pats Jablonskis. Siandien, žiūrėdami iš perspektyvos į jo kovos rezultatus, matome ir tai, kad dalis jo taisyčių žodžių įsigalėjo bendrinėje kalboje. Bet ar dėl to reikėtų kaltinti Jablonskį? Tai reikštų reikalauti iš Jablonskio neįmanomo dalyko: numatyti ilgą raidą, kur susiduria daugybė faktorių, rezultatus.

DVI VIRŠŪNĖS

Iš plačios, šakotos Jablonskio paskutiniojo dešimtmečio veiklos kaip ryškiausios kalnyno viršūnės išskyla du išskirtinės vertės ir masto darbai — Rygiškių Jono „Lietuvių kalbos gramatika“ (1922 m.) bei „Linksniai ir prielinksniai“ (1928 m.). Tai visų kalbininko ieškojimų, svarstymų, diskusijų su kitais ir pačiu savimi apibendrinimas ir galutinė išvada. Jie verti specialiųjų studijų, kuriose būtų galima apžvelgti ir tai, kas Jablonskio padaryta, ir tai, kas nepadaryta. Jų reikėtų, kad nustatytume, kaip atlaikė Jablonskio teiginiai svarbiausią patikrinimą — laiko patikrinimą. Tai netgi būtina, norint įsitikinti, jog Jablonskio ne taip jau dažnai klysta, kaip kartais rodosi sukilusiems prieš „tradicinę“ gramatiką teoretikams. Deja, čia reikia tenkintis tik paprasčiausia šių darbų apžvalga.

Tenkintis tik apžvalga verčia toji aplinkybė, kad šie Jablonskio darbai palyginti maža nagrinėti. Apie 1922 m. gramatiką, kol buvo gyvas Jablonskis, pasirodė tik dvi svarbesnės recenzijos — garsiojo prancūzų kalbininko Antuano Mejės¹ ir A. Vireliūno². Prie jų dar galima pridėti S. Dabušio recenziją apie P. Kriaušaičio ir Rygiškių Jono „Lietuvių kalbos gramatiką“ (1919 m.)³ ir vieną kitą anotaciją. Ne ką daugiau buvo

¹⁰² Piročkinas A. Jono Jablonskio leksiniai taisyčiai. K., 1970, p. 13—26, 32—33 ir kt.

¹ Žr. „Bulletin de la Société de linguistique de Paris“, 1925, t. XXIV, Nr. 74, p. 154—155.

² Vireliūnas A. Rygiškių Jono „Lietuvių kalbos gramatika“, II leid., 1922.—„Lietuvos mokykla“, 1925, Nr. 3, p. 136—144; Nr. 4, p. 184—191.

³ Dabušio Stasys. P. Kriaušaičio ir Rygiškių Jono Lietuvių kalbos gramatika [...].—„Lietuva“, 1919.VI.3, Nr. 117.

recenzuota ir paskutinė Jablonskio knyga „Linksniai ir prielinksniai“⁴.

Gali kilti klausimas, kodėl tokie reikšmingi darbai buvo palyginti menkai nagrinėti? Bene pagrindinė priežastis buvo ta, kad tada lietuvių kalbos mokslas dar nepajėgė jų kvalifikuotai išanalizuoti, įvertinti jų vietas ir reikšmės.

Pokario metais, Tarybų Lietuvoje, abu šiuos veikalus gana plačiai apibūdino J. Palionis savo sudarytų Jablonskio rinktinių raštų įvadiniam straipsnyje⁵. Čia buvo mėginta išaiškinti abiejų darbų šaltinius (ypač plačiai 1922 m. gramatikos), apibūdinti teorinius pagrindus, reikšmę. Šį straipsnį J. Palionis dar papildė tomo gale išspausdintomis „Pastabomis“ (RR I 675). J. Palonio duotam įvertinimui ir šiandien, praėjus beveik dvidešimt metų, negalima padaryti kokių esminių pataisų. Dažniausiai telieka jo teiginius tik išplėsti, papildyti naujesniais faktais.

1922 m. g r a m a t i k a. Pradedant nagrinėti 1922 m. gramatiką, pirmiausia kyla klausimas, koks jos santykis su 1919 m. gramatika. Abiejų gramatikų skirtumai palyginti nedideli. Pavyzdžiui, beveik visiškai sutampa fonetikos ir morfologijos dalykai. 1922 m. gramatika papildyta skyreliu „Linksnių pavyzdžiai“ (§§ 87—92, RR I 229—249) ir keliomis smulkmenomis: vietoj šauksmininko *vėje* atsirado *vėji* (§ 32), viena kita pastaba išnašose, pavyzdžiui, apie *buomo* etimologiją (Jablonskis jį kildino iš šaknies *buo-* ir priesagos *-mas*) (RR I 369).

Daugiau redaguotas 1919 m. gramatikos skyrius „Pirmieji sintaksės dalykai“: pasikeitė ne tik pavadinimas („Sakinys“) ir buvo sujungti ar sukeisti vietomis kai kurie skyreliai, bet ir pridėta naujų dalykų. Jablonskis gerokai papildė sakinių rūšių apžvalgą (§§ 365—368), pridėjo padalą „Įvardžiuotiniai būdvardžiai“ (§§ 369—374), „Linksnių vartojimas“ (§§ 375—421), „Laiko lyčių vartojimas“ (§§ 422—425), „Skiriamieji ženklai“ (§§ 428—437). Taigi 1922 m. vadovėlis didesnis už savo pirmtaką 78 paragrafais.

Vis dėlto naujieji pakeitimai ir papildymai nekeičia pagrindinių gramatikos skyrių, todėl 1922 m. gramatika iš tikrųjų yra ne kas kita, kaip 1919 m. gramatikos papildytas antrasis leidimas. Kadangi jis labiausiai išbaigtas, tai visuomenė, taip pat ir kalbininkai, palikdami kiek nuošalyje pirmąjį leidimą, paprastai kalba apie 1922 m. gramatiką kaip tą Jablonskio

⁴ Skardžius Pr. Rygiškių Jono Linksniai ir prielinksniai (...).—„Lietuvos aidas“, 1928.VI.14, Nr. 107(321); Kuzmickis Z. Rygiškių Jono *Linksniai ir prielinksniai* [...].—„Švietimo darbas“, 1928, Nr. 11, p. 1480—1482; Treigys S. *Rygiškių Jono Linksniai ir prielinksniai* [...].—„Ateitis“, 1928, Nr. 10, p. 414—416.

⁵ Palionis J. J. Jablonskis ir jo lietuvių kalbos vadovėliai.—Kn.: J. Jablonskis. Rinktiniai raštai, t. I. V., 1957, p. 32—44, 51—55 (toliau trumpinama — RR).

veikalą, kuris kelis dešimtmečius nulėmė bendrinės lietuvių kalbos norminimą. Tuo, žinoma, kiek „skriaudžiama“ 1919 m. gramatika.

Kiekvieno mokslinio darbo pobūdį nulemia jo tikslas, jo paskirtis. Kokį tikslą kėlė Jablonskis savo „Lietuvių kalbos gramatikos“ abiem leidimams? 1922 m. leidimo tituliniam puslapyje nurodyta, kad ji skiriama „vidurinėms mokslo įstaigoms“. Taip pat ir „Prakalboje“ Jablonskis pabrėžė, kad gramatiką skyręs „Lietuvos mokyklai“ (RR I 183). Tokie pasakymai iš karto rodytų, jog čia turime vadovėlį, įprastą mūsų dienų vidurinėms mokykloms. Bet veikiai įsitikiname, jog tokia nuomonė pernelyg skubota ir niekuo nepagrįsta. Šiame „vadovėlyje“ yra dalykų, kurių niekada nenumatė jokia vidurinės mokyklos programa, ir trūksta dalykų, įprastų elementariems kalbos vadovėliams. Pavyzdžiui, Jablonskis nepateikė tokios didaktinės medžiagos, kaip pratimai.

Ir pats Jablonskis gerai suvokė, kad jo gramatika vis dėlto ne tikras vadovėlis. Jis rašė: „Šią gramatiką skaitys, tikiuosi, pirmiausia patys kalbos mokytojai [...]. Ją skaitys, gali būt, ir šiaip žmonės, kuriems rūpi kalbos dalykas, einamas dabar vidurinėje mokykloje“ (RR I 183). Tad Jablonskis, neskirdamas savo gramatikos tiesiog mokiniui, buvo visai teisus, kad ir kiek savo papratimu per kategoriškai pareikšdamas: „Kalbos metodikos prašau iš manęs nereikalauti“. Ir A. Vireliūnas minėtoje recenzijoje be reikalo tuo pasakymu labai piktinosi: „Argi galima rašyti kalbos vadovėlis vidurinei mokyklai ir nežiūrėti kalbos metodikos?“⁶. Recenzentas pražiūrėjo Jablonskio gramatikos paskirtį. Šiuo atveju visai įmanoma nesilaikyti didaktikos reikalavimų vadovėliams — nuoseklumo, vaizdumo, paprastumo ir kt. Toji aplinkybė, kad „Lietuvių kalbos gramatika“, viena, buvo skiriama mokyklos reikalui, o antra, tai, kad ja turėjo naudotis ne mokinys, o mokytojas arba „šiaip žmonės“, kaip tik ir nulėmė jos pobūdį ir struktūrą.

Tenkindamas mokyklos poreikius, Jablonskis savo gramatikoje daug vietos skyrė sintaksės ir skyrybos dalykams.

Linksnių reikšmės gali būti apibūdinamos ir morfologijoje, kaip tai padaryta akademinėje lietuvių kalbos gramatikoje⁷, bet apskritai detalesnis jų reikšmių nagrinėjimas — tai sintaksės, žodžių junginių mokslo, objektas. Kam — morfologijai ar sintaksei — Jablonskis skyrė linksnių vartojimą, sunku pasakyti, nes patys pavyzdžiai pateikti tuoj po linksniuojamųjų kalbos dalių apžvalgos, prieš veiksmazodį, o linksnių reikšmės apibūdinamos po skyrelio „Įvardžiuotiniai būdvardžiai“, einančio tarsi „Pirmųjų sintaksės dalykų“ tęsiniu. Kadangi dar to-

⁶ Vireliūnas A. Min. str.—„Lietuvos mokykla“, 1925, Nr. 3, p. 135.

⁷ Lietuvių kalbos gramatika, t. I. V., 1971, p. 181 (toliau — LKG).

liau yra skyrelis „Kiti sintaksės dalykai“, tai galėtume spręsti, kad linksnių, įvardžiuotinių būdvardžių ir laiko lyčių vartojimą Jablonskis laikė sintaksės dalimi. Tuo jis nesiskirtų nuo J. Endzelyno ir K. Miülenbacho, kurie savo vadovėlyje (jo pirmieji leidimai Jablonskiui galėjo būti žinomi) sintaksės skyrių išplėtė dar labiau⁸.

Suprantama, kad mokyklai, ypač mokytojui, buvo naudingi ir skyreliai „Rašybos dalykai“ (§§ 324—342), ir „Rašomoji mūsų kalba ir mūsų kalbos tarmės“ (§§ 313—323), nors vargu ar jie buvo mokykloje einami kaip atskiri dalykai. Tad šie skyreliai labiau pravertė plačiajai visuomenei. Jais norėjo Jablonskis stabilizuoti svyruojančią rašybą, paaiškinti jos principus ir pagrįsti bendrinės kalbos normų sistemą. Juk ne mokiniams galėjo tikti tokia pastaba, kad bendrinės „kalbos vargas yra dabar didžiausias tik tas, jog mūsų rašytojai daug kas nemoka kaip reikiant žmonių kalbos (jie gyvena dažnai toli nuo žmonių kalbos šaltinio) ir jų raštai ne visada yra įmanomi tiems skaitytojams, kuriems skiriami. Įvairių Lietuvos vietų rašytojai, kurie moka gerokai žmonių kalbą ir rašo tos kalbos įstatymais (Kr. Duonelaitis, M. Valančius, Zemaitė, Vincas Krėvė...), visi rašytojai, kurie rašo žmoniškiau, yra savo skaitytojų visai lengvai suprantami“ (RR I 391). Plačiajai visuomenei buvo skiriami ir samprotavimai apie priesagos *-iškas* netikimą junginyje „*dvasiškas* penas“ (RR I 384) ir apskritai gana išsamus priesagų *-ingas*, *-uotas*, *-inis*, *-iškas* aiškinimas. Ir čia reikėsi ne tiek gramatikas, kiek kalbos normintojas ir kultūrintojas.

Tuo sunkiau suderinti su mokyklos poreikiais gausybę tarminių formų, pateiktų prie daiktavardžių ir būdvardžių linksniuotųjų ir kitų kaitymo pavyzdžių. Pavyzdžiui, apibūdindamas trečiąją daiktavardžių linksniuotę, Jablonskis nurodė tokius dalykus (§ 38): šalia *ugnis* rytiečių sakoma *ugnė*, tarmėse vietoj įprastųjų formų *anglis*, *-iės* esą *añglis*, *-io*, vietoj *ántis*, *dalls*, *dantls*, *debesls*, *grýtis* (*krýtis*), *kártis*, *obelis*, *rúšis*, *tóšis* — *antė*, *dantỹs*, *dalià*, *grýtė* (*krýtė*), *debesỹs*, *obelė*, *kartė*, *rūšė*, *tošė*. Toliau jis paminėjo mišrų daiktavardžių *pats* ir *viešpats* linksniavimą, išvardijo grupę trečiosios linksniuotės daiktavardžių, kurie daugiskaitos kilmininke neminkština prieš galūnę priebalsio (*dantų* ...), nurodė senąsias priebalsinio kamieno galūnes *dañtes*, *dũres*, *óbelis* (*óbeles*), *žvėres* (žvėrys), išlikusias kai kuriose rytų Lietuvos (apie Dūkštą, Linkmenis) vietose. Nemaža tarminių ar gretiminių pavyzdžių pateikta ir prie vienaskaitos ir daugiskaitos įnagininko (*kartimi* — *kartim*, *karčia*...; *kartimis* — *kartims*) bei vietininko linksnių (*karty-*

⁸ Endzelīns J. un Mūhlenbachs K. Latviešu gramatika. Ceturtais iespiedums. Rīgā, 1928, lp. 113—280.

je — *karty, kartyj...*, *kartyse — karty, kartise*). Neužmiršo pasakyti, kad vienaskaitos naudininkas tarmėse turįs senąją galūnę *-i (karti)* arba *-ie (kartie)*.

Analogiškų pastabų yra, kaip sakyta, visur. Jų išvardinti nėra didelio reikalo, nors, surinkus visas šias pastabas, būtų galima gerokai papildyti Jablonskio dialektologo vaizdą. Čia derėtų iškelti klausimą, kam reikėjo visa tai minėti „Lietuvių rašomosios kalbos gramatikoje“, skirtoje vidurinei mokyklai. Aišku, šios visos pastabos buvo skiriamos ne mokiniams išmokti. Lygiai ne šiam reikalui buvo pateikti ir „Veiksmažodžių skyriai“, dėl kurių piktinosi recenzentas A. Vireliūnas: „Kam tie skyriai reikalingi, kas iš jų naudos mokiniui, niekur nieko nepasakoma. Tačiau yra gryniausio „kalimo“, mokinių kamavimo pavyzdys“⁹. Jablonskis, atsakydamas priekabiam ir kiek naiiviam kritikui, pareiškė visai negalvojęs, kad „kalbos mokytojai su mokiniais ims kalte kalti tų skyrių veiksmažodžius, kad jiems (kalėjams) taip pasunkės ir bus tikrai „kenksmingas“ visas tas skyrių dalykas. „Skyrių“ veiksmažodžiai mano duoti tiktai pavyzdžiui. Trumpesniajame savo kalbos vadovėlyje, kaip ir nujausdamas šitą priekaištą, tyčia pabrėžiu, kad „skyrių“ dalyko atmintinai mokytis nereikia...“ (II 357).

Tad nei pastabos apie tarmines formas, nei veiksmažodžių skyriai, nei dar neminėti kiti dalykai nebuvo skirti mokiniams mokytis. Jų tikslas buvo kitas. Tuo metu dar daugelis žmonių, net lietuvių kalbos mokytojų, ne visais atvejais sugebėdavo atskirti tarminę formą nuo bendrinės kalbos formos, ir Jablonskis savo gramatikoje pasinaudojo savotišku jų sugretinimo metodu. Taip jis aiškiau nubrėždavo ribą tarp bendrinės kalbos ir tarmių. Kartu visa ši medžiaga buvo ir savotiškas žinynas: kiekvienas, suabejojęs dėl raštuose pakliuvusios formos, galėjo čia nesunkiai pasitikrinti, ko ji verta. Siuo atžvilgiu Jablonskį galėtume laikyti mūsų akademinės gramatikos pirm-taku: joje taip pat nevengiama atskiruose skyreliuose pateikti tarminių lyčių¹⁰.

Taigi Jablonskis, negalėdamas tuo laiku nė svajoti apie norminamąją gramatiką, panašią į tarybiniais metais išleistą akademinę LKG, priverstas atsižvelgti į vidurinės mokyklos poreikius, vis dėlto stengėsi duoti gana universalų lietuvių kalbos vadovą.

Gramatikos teoriniai pagrindai. Nors 1922 m. gramatika nekėlė ir nespėdė specifinių kalbos teorijos problemų, tačiau ji taip pat įdomi teoriniu požiūriu. Jau anksčiau buvo sakyta, kad savo teorines pažiūras į gramatiką Jablonskis buvo išdėstęs brošiūroje „Gramatika ir mokykla“ (II 248). Jos

⁹ Vireliūnas A. Min. str.—„Lietuvos mokykla“, 1925, Nr. 3, p. 185.

¹⁰ Plg. Lietuvių kalbos gramatika, t. I, § 218, 220, 306—323 ir kt.

nėra originalios, bet jų reikšmė lietuvių kalbos mokslo raidoje neturėtų būti menkinama. Šiuo kartu mums didžiausią įdomumą kelia klausimas, kiek Jablonskis pajėgė realizuoti savo gramatikoje tuos principus, kuriuos nusakė šioje brošiūroje. Su tuo yra betarpiškai susijusi ir gramatikos teorinių pagrindų problema.

Gramatikos prakalboje Jablonskis nurodė, kad savo darbe naudojėsis „naujaisiais rusų kalbos vadovėliais, N. Kulmano ir D. Ovsianiko-Kulikovskio parašytais prieš karą rusų mokyklai“ (RR I 184). Akademikas Dimitrijus Ovsianikas-Kulikovskis buvo žymus filologas, savo literatūros ir kalbotyros darbus grindęs A. Potebnios psichologinės mokyklos principais. Labiausiai žinomi jo kalbos darbai buvo rusų sintaksė (du leidimai)¹¹ ir rusų kalbos sintaksės vadovas¹². Jablonskis su jo sintakse buvo susipažinęs gana anksti: ji minima 1904 m. spalio 2 d. atviruke P. Višinskiui¹³. Matyt, Jablonskis sekė teorinę literatūrą ir pritarė naujoms kryptims, kritikavusioms vadinajamąją loginę gramatiką. Tiesa, 1911 m. sintaksėje jis dar nesiryžo nutraukti ryšių su tradicine gramatika. Tik vėliau, veikiausiai Voroneže, galutinai pakrypo į naujųjų gramatinių teorijų pusę.

Tačiau 1919 m. ir 1922 m. gramatikose tiesioginio sekimo Ovsianiko-Kulikovskio vadovėliais nematyti. Jie daugiau bus nulėmę kai kurių veiksmažodžio kategorijų (veikslo, bendratis, padalyvio, pusdalyvio ir kt.) aiškinimą. Pavyzdžiui, į akis krinta Jablonskio noras morfologines kategorijas nustatyti iš dabartinės formų reikšmės. 1901 m. gramatikoje tokie žodžiai, kaip *vieneriopas...*, *vienlinkas...* ir net *mitulys*, *dveigys...*, buvo laikomi skaitvardžiais (RR I 90), o „Lietuvių kalbos gramatikoje“ Jablonskis aiškiai pareiškė, kad jie ne skaitvardžiai, kad jiems reikią paprastu „būdvardžių“ vardu tenkintis (RR I 219). Būdingas padalyvio apibūdinimas: „Padalyviai, būdami nekaitomi aplinkybės žodžiai, eina kalboje ir p r i e v e i k s m i a i s. Veiksmažodžių skyriuje apie juos kalbame tik dėl to, kad jie yra padaromi iš veiksmažodžio liemenų ir turi daug veiksmažodžio ypatybių“ (RR I 321, 323). Ir būdiny, senovės įnagininkas, Jablonskio nuomone, pavirtęs „lyg tam tikra nekaitoma kalbos dalimi (p r i e v e i k s m i u)“ (RR I 326). Taip pat ir „siekinį, tą atskirą nekaitomą veiksmažodžio lytį, tūlas, žinoma, ir tam tikru p r i e v e i k s m i u gali laikyti“ (RR I 327).

¹¹ Овсяннико-Куликовский Д. Н. Синтаксис русского языка. СПб., (1902) и 1912.

¹² Овсяннико-Куликовский Д. Н. Руководство к изучению синтаксиса русского языка, 2-е исп. изд. М., 1908.

¹³ LKLI, 748.

Nekaitomąsias formas laikyti prievėsmaiais galėjo skatinti kaip tik Ovsianiko-Kulikovskio sintaksė. Jos įžangoje autorius sakėsi laikęsios tokios Potebnios taisyklės: „Šių dienų kalbos sintaksines formas reikia suprasti ir nustatyti iš šių dienų sintaksinės reikšmės, o ne remiantis jos ankstesniaja reikšme arba jos morfologine kilme. Todėl bendratis pripažįstama veiksmazodžiu, o ne veiksmazodiniu daiktavardžiu; pavyzdžiui, forma стола pasakyme два стола laikoma tuo, kas ji yra kalbančiojo gramatinėje sąmonėje, vien. kilmininko linksnio rūšimi...“¹⁴

E. Galnaitytė mano, kad D. Ovsianikas-Kulikovskis turėjęs Jablonskiui įtakos ir dėl veikslų¹⁵.

Vis dėlto Jablonskis nesilaikė ištisai D. Ovsianiko-Kulikovskio pažiūrų: jos gal buvo veikiau savotiškas katalizatorius, kuris suardė loginės gramatikos sistemą ir skatino ieškoti naujų principų, padedančių nuosekliau, be didesnių prieštaravimų apibūdinti gramatikos reiškinius.

Galime taip įsivaizduoti Jablonskio minčių eigą: jeigu logikos, t.y. turinio, pagrindu negalima be prieštaravimų duoti gramatinių apibrėžimų, o Potebnios mokyklos siūlomas „istorinis psichologinis kelias kalbos reiškinų analizėje“ neįmanomas „žemesnėse vidurinės mokyklos klasėse“ (II 254, 256), tai lieka dar vienas pagrindas — formalusis, t.y. gramatikos reiškinų apibūdinimas pagal formą. Šis principas tam tikru mastu derėjo prie D. Ovsianiko-Kulikovskio pažiūrų.

Rusų kalbotyroje formaliojo metodo kūrėju laikomas Jablonskio mokytojas F. Fortunatovas. Jablonskis tikriausiai sekė jo darbus ir juos studijavo. Jį galėjo patraukti Fortunatovo „nustatyti griežti, tikslūs tyrinėjimo metodai, sukurta nuosekli gramatinė teorija“¹⁶. Jablonskiui galėjo rodytis, kad tuo pagrindu galima nuosekliausiai klasifikuoti gramatikos dalykus. Iki kraštutinumo formalizavęs kalbos dalių klasifikaciją, M. Petersonas 1929 m. savo knygoje „Dabartinė rusų kalba“ taip rašė: „Ši klasifikacija tokia griežta ir nuosekli bei paprasta, kad niekam negali sudaryti sunkumų. Be to, ji natūrali: jos pagrindu padėtas esminis požymis — žodžių kaitymo formos; ji atspindi iš tikrųjų esančius kalboje santykius, o ne primeta kalbai schemą, paimtą iš svetimų šaltinių“¹⁷.

Tuo metu, kai Jablonskis laužė galvą dėl klasifikacijos problemų, dėl apibrėžimų nevienodumo ir prieštaravimo, jis

¹⁴ Овсяннико-Куликовский Д. Н. Синтаксис русского языка. Изд. 2. СПб., 1912, с. 111.

¹⁵ Galnaitytė E. Ginčytini lietuvių kalbos veiksmazodžio veikslų klausimai.— „Kalbotyra“, 1962, t. IV, p. 124.

¹⁶ Щёулин В. В., Медведева В. И. Хрестоматия по истории грамматических учений России. М., 1965, с. 253.

¹⁷ Там пат, p. 289.

galėjo manyti, kad vidurinei mokyklai geriausiai pritaikė formalųjį metodą kalbininkas ir metodininkas profesorius N. Kulmanas savo vadovėlyje „Elementari praktinė rusų kalbos gramatika“¹⁸. Todėl Jablonskis, savęs nevaržydamas siekimu būti originalus, šį vadovėlį paėmė gramatikai kaip etaloną, kaip gatavą formą. Jam čia pirmiausia tiko apibrėžimai, medžiagos pateikimo forma ir proporcijos.

Abiejuose Jablonskio gramatikos leidimuose kalbos dalių apibrėžimai kulmaniški: daiktavardis — kalbos dalis, kaitoma linksniais ir skaičiais ir esanti vienos kurios giminės; būdvardis — kalbos dalis, kaitoma linksniais, skaičiais ir giminėmis; veiksmažodis — kalbos dalis, kaitoma asmenimis, skaičiais ir laikais. Norėdamas parodyti dar tos ar kitos kalbos dalies pagrindinę semantinę ypatybę, Jablonskis po apibrėžimų pridurdavo, kad daiktavardis reiškias daikto vardą, būdvardis — ypatybę, veiksmažodis — veiksmą. Prieveiksmis apibūdintas jau dviem požūriais: formaliuoju — „ne kaitoma (nelinksniuojama ir neasmenuojama) kalbos dalis“ ir sintaksiniu — „sakinyje eina aplinkybės žodžiu“ (RR I 329).

Tačiau sunku rasti formalųjį pagrindą kitoms kalbos dalims apibūdinti. Pavyzdžiui, neturi savo specifinio požymio nei skaitvardis, nei įvardis. Jie formaliai sutampa tai su daiktavardžiu, tai su būdvardžiu, tai surieveiksniu. Dar sunkiau apibūdinti prielinksni, jungtuką, jaustuką, nes jie, kaip irrieveiksmais, nekaitomi. Jablonskiui prielinksnis — tai kalbos dalis, kuri „visada vartojama drauge su žodžio linksniu (tik ne su vardininku, vietininku ir šauksmininku)“ (RR I 337). Likusių kalbos dalių svarbiausias požymis buvo jų funkcija (įvardis atstoja žodžius, jungtukas jungia žodžius ir sakinius) arba jų semantinis turinys (skaitvardis pasako daiktų skaičių arba jų vietą eilėje; jaustukais reiškiamame jausmus). Tad ir Jablonskis, pasirinkęs kalbos dalims apibūdinti šį metodą, neišvengė nei sunkumų, nei prieštaravimų. Vis dėlto juos bus laikę ne tokiais reikšmingais, nes tie patys apibrėžimai palikti ir 1925 m. išėjusiame Rygiškių Jono „Lietuvių kalbos vadovėlyje“, skirtame pirmosioms vidurinių mokyklų klasėms.

Vėlesnėse lietuvių kalbos gramatikose formalusis kalbos dalių skyrimas neįsigalėjo, nors niekas jo per daug ir nepėikė¹⁹. A. Vireliūnas apskritai buvo nepatenkintas Jablonskio gramatika. Netiko jam ir jablonskiški apibrėžimai. Jo nuomone, formalusis apibūdinimas „gal kam ir derėtų, jei neturėtųmėm galvoj apskritojo kalbos mokslo, kuris nagrinėja“ ir tokius daiktavardžius, kurie „nėra kaitomi nei galūniniais links-

¹⁸ Кульман Н. К. Элементарно-практическая грамматика русского языка. Этимология. Изд. 4-е. Петроград, 1916.

¹⁹ Plg. Kalnias A. Gramatinės definicijos kalbos mokyme.—„Tautos mokykla“, 1939, Nr. 8, p. 176.

niais, nei skaičiais, kurie neturi giminių²⁰. Jam taip pat rodėsi Jablonskį klydus, kam jis daiktavardžiais laikęs „be atodairos“ ir tokius žodžius, kaip „kas jo gražumas, kas jų vikrumas, dorybė, skalbimas, puvimas, šienautė, eiseną, rašyseną“. Tai esančios daiktų savybės (gražumas, dorybė...) ar veiksmai (skalbimas, puvimas...) ²¹. Šiuo savo teiginiu A. Vireliūnas davė gerą pavyzdį, kad kraštutinis logicizmas dar labiau supainioja kalbos dalių problemą.

Nuo Jablonskio kalbos dalių apibrėžimų vėlesnius gramatikus atgrasė, žinoma, ne A. Vireliūno kritika. Sparti kalbos mokslo raida netruko parodyti, kad formalusis metodas neišsprendžia visų gramatikos problemų. Tačiau tam tikrų Jablonskio apibrėžimų pėdsakų liko. Pavyzdžiui, J. Žiugždos mokyklinėje gramatikoje prielinksnis apibūdinamas taip: „Prielinksnis yra nekaitoma kalbos dalis, kuri visada eina su linksniumi ir parodo linksniuojamojo žodžio sąryšį su kitais žodžiais“²².

Nėra ko tikėtis, kad Jablonskis vadovėlyje būtų išsprendęs tokias dar ir šiandien tebesprendžiamas kardinalines kalbos mokslo problemas, kaip sakinio dalių klasifikacija ir gramatinių kategorijų apibrėžimas. Praėjus beveik 55 m. nuo to laiko, kai Jablonskis rašė savo gramatiką, esame kiek gudresni: žinome, kad „kalbos dalių pamatu, žodžių grupavimo pagal kalbos dalis pamatu eina ne daiktiniai-leksiniai ir ne formalieji-gramatiniai požymiai, o vidiniai semasiologiniai pagrindai, tokios abstrakčios gramatinės reikšmės, kaip daiktiškumas (daiktavardis), atributiškumas, arba kokybinis požymis (būdvardis), procesiškumas, arba dinamiškas požymis (veiksmažodis), ir pan.“²³ Ir vis dėlto nesunku pastebėti, kaip nevienodai tas pačias gramatines kategorijas apibūdina įvairios gramatikos. Ir tai nieko nestebina.

Mums šie Jablonskio ieškojimai brangūs ir vertingi ne savo absoliučia mokslinė tiesa, bet tuo, kad jie rodo, jog mūsų kalbininkas nebuvo sustabarėjęs, siauras kalbos praktikas, bet turėjo platų, mokslinį požiūrį į sinchroninės kalbotyros problemas.

Gramatikos šaltiniai. Kaip sakyta, N. Kūlmano vadovėlis buvo tam tikras etalonas. Todėl kalbinės medžiagos išdėstymu ir jos grupavimu Jablonskio gramatika iš pradžių labai panaši į N. Kūlmano darbą: sutampa beveik visi skyriai, tų skyrių pavadinimai ir kt. Pavyzdžiui, Jablonskio veikalas

²⁰ Vireliūnas A. Min. str.—„Lietuvos mokykla“, 1925, Nr. 3, p. 141.

²¹ Ten pat, p. 141—142, 184.

²² Žiugžda J. Lietuvių kalbos gramatika, d. I. Fonetika ir morfologija. K., 1960, p. 211.

²³ Суник О. П. Общая теория частей речи. М.—Л., 1966, с. 31.

prasideda skyriumi „Gramatikos dalykas. Raidės ir garsai“, kaip ir Kulmano vadovėlis («Понятие о грамматике. Буквы и звуки»). Iš pat pradžių sutampa net paragrafai, tik vėliau, kai Jablonskis kalba jau apie lietuvių kalbai būdingus dalykus, jie ima skirtis. Antai Kulmano knygoje nėra analogiško paragrafo apie ilguosius ir trumpuosius balsius (§ 7).

Po pirmojo skyriaus abiejose gramatikose eina „Atskirųjų gaidžių vartojimas“ («Правила правописания, касающиеся отдельных букв»). Abiejose knygose, trumpai išvardijus devynias kalbos dalis, tuoj nagrinėjamas daiktavardis. Čia taip pat aiškiai sekta Kulmano tvarka. Toliau, apibūdinant būdvardį, toji įtaka nėra tokia ryški. Ypač skiriamasi tuo, kad Jablonskio gramatikoje būdvardžių laipsniavimas eina prieš linksniavimą. Įdomu, kad Jablonskis kartu su būdvardžių linksniavimu aiškino ir dalyvių linksniavimą. Tuo, žinoma, smarkiai pažeidžiamas ir mokyklinių vadovėlių reikalaujamas nuoseklumas. Bet Jablonskiui, kadangi jam dalyvis tik tam tikras būdvardis, rodėsi, jog toks dalyvio išskaidymas visai galimas. Tuo labiau, kad taip darė ir K. Jaunius²⁴. Galimas daiktas, kad šiuo klausimu galėjo turėti įtakos ir A. Peškovskis, taip pat laikęs dalyvius būdvardžiais²⁵.

Juo toliau, juo labiau skiriasi abiejų autorių vadovėliai. Jablonskis kur kas plačiau apibūdino skaitvardį ir įvardį, o Kulmanas pasitenkino tik skaitvardžio linksniavimo lentelėmis.

Didžiausia ir sudėtingiausia Jablonskio gramatikos dalis — tai veiksmazodžio skyrius. Jis (kartu su dalyviu) apima net 128 paragrafus (87 puslapius). Kulmano knygoje veiksmazodžiui skirta tik 15 puslapių. Tad čia negali būti jokios kalbos, kad Jablonskis sekė Kulmanu. Taip pat ir nekaitomąsias kalbos dalis Jablonskis išdėstė kitaip, negu Kulmanas. Šis apžvelgė tokia tvarka: prielinksnis, jungtukas, prieveiksmis ir jaustukas. Jablonskis jas pateikė kitaip: prieveiksmis, prielinksnis, jungtukas ir jaustukas. 1922 m. gramatikoje jos apžvelgtos palyginti daug plačiau ir sistemingiau, iliustruojamos gausiais pavyzdžiais.

Jablonskis morfologinę žodžio sudėtį (§§ 284—293), kaip ir Kulmanas, apžvelgė po kalbos dalių. Tačiau ir ši apžvalga buvo smarkiai išplėsta tokiais skyriais, kaip „Šaknies balsiai irriebalsiai“ ir „Žodžių priesagos“. Tuo ir baigiasi Kulmano poveikis Jablonskio gramatikos struktūrai: tolesnius skyrius pridėjo pats Jablonskis.

Apskritai, lyginant abi knygas, susidaro įspūdis, kad Jablonskis iš karto, pradėjęs rašyti savo gramatiką, ketino pasi-

²⁴ Я в н и с К. Грамматика литовского языка. Литовский оригинал и русский перевод. Петроград, 1908—1916, с. 79, 83—84.

²⁵ В и н о г р а д о в В. В. Современный русский язык. Грамматическое учение о слове, вып. I. М., 1938, с. 74.

tenkinti gana siauru, mokykliniu vadovėliu, bet toliau taip įsivarė, kad kiekvienas skyrelis darėsi vis platesnis ir išsamesnis. Tokiu būdu Jablonskis smarkiai nutolo nuo pradinio plano, kuris paskiau neapėmė visų Rygiškių Jono gramatikoj pateiktų dalykų.

Toldamas nuo minties parašyti tik analogiškos struktūros ir apimties vadovėlį, papildydamas Kulmano schemą naujais skyriais ir skyreliais, Jablonskis, kaip minėta, ne kartą nusižengė nuoseklumui: apie vieną ir tą patį dalyką kalbėjo keliose vietose. Pavyzdžiui, rašyba aiškinama ir gramatikos pradžioje (§§ 8, 12—21), ir minėtame specialiame skyriuje „Rašybos dalykai“. Keliose vietose atsidūrė fonetika (§§ 6—11, 294—307), įvardžiuotiniai būdvardžiai (§§ 44, 57—60, 369—374), sudurtinės laikų ir nuosakų formos (§§ 179—196, 422—425), dalyviai ir kt.

Tuo pirminiu planu, matyt, reikėtų aiškinti ir skyrių disproporciją. Į akis krinta fonetikos dalykų, ypač kirčio ir priegaidės skyrelio (§ 11), fragmentiškumas: ne ką daugiau pasakyta, negu 1901 m. gramatikoje. Ir tai atsitiko ne dėl medžiagos stokos. Jablonskis jos turėjo sukaupęs labai daug — būtų galėjęs rašyti fonetikos ir kirčiavimo vadovėlį, bet čia aiškiai sekta rusų mokyklinių gramatikų tradicija pateikti tik pačius elementariausius fonetikos dalykus.

Pasirinkus Kulmano gramatiką pavyzdžiu ir toliau nuo jos tolstant, išėjo taip, kad kai kurie Jablonskio gramatikos skyriai tiko žemesnėms gimnazijos klasėms, o kai kurie — vyresnėms klasėms ir net universitetui.

Minėti rusų vadovėliai Jablonskiui buvo šioks toks teorinis pagrindas. Lietuvių kalbos dalykams, kaip jis pats nurodė, naudojėsis P. Kriaušaičio ir K. Jauniaus gramatikomis. 1922 m. leidimą Jablonskis dar papildė pavyzdžių nuorodomis: jų ėmęs iš senovės ir Prūsijos lietuvių raštų, K. Donelaičio, Žemaitės raštų ir žemaičių kalbos, S. Daukanto pasakų, M. Valančiaus ir V. Krėvės raštų, taip pat iš rytų aukštaičių, iš Lazūnų paprijos. Kaip matome, lietuvių kalbos šaltinių būta ne ypač daug. Tai visai suprantama: rašydamas 1919 m. leidimą, jis Voroneže ir Vilniuje nė negalėjo turėti daugelio vertingų darbų. Matyt, tada po ranka nebuvo nei A. Sleicherio, nei F. Kuršaičio gramatikų. Atsakydamas į A. Vireliūno priekaištą, kam, bene sekdamas A. Leskynu, surašęs daugybę priesagų²⁶, Jablonskis pabrėžė, kad tuo metu jo veikalo „Die Bildung der Nomina im Litauischen“ neturėjęs (II 359).

Zinant, kokią ribotą medžiagą turėjo Jablonskis, nesunku pasižiūrėti, kuo ir kaip jis pasinaudojo iš minėtų šaltinių. Palyginę su P. Kriaušaičio gramatika (1901 m.), randame bend-

²⁶ Vireliūnas A. Min. str.—„Lietuvos mokykla“, 1925, Nr. 4, p. 188.

ry bruožų. Pavyzdžiui, ir 1901 m., ir 1922 m. gramatikoje po daiktavardžių linksniuočių eina pastabos, kad tam tikri šių linksniuočių žodžiai ar linksniai turį ir kitokių galūnių. Tik pastarojoje gramatikoje tų galūnių daugiau, taip pat jos aiškiau pabrėžiamos kaip tarminės. Analogiškų paaikškinimų yra ir prie būdvardžių linksniuočių. Ypač tos pastabos sutampa prie įvardžių linksniavimo pavyzdžių. Pavyzdžiui, 1901 m. gramatikoje pasakyta: „e. Vietoje *mūdu* — *mudvi* žemaičiai vartoja *vėdu* — *vėdvi*; vietoje paprastųjų *aš*, *tū*, augštaičiai sako ir *ąšen*, *ąšenai*, *tūjen*, *tūjenai*; vietoje kiltininkų *mūsų*, *jūsų* vartojama ir *más*, *jūs* [...]“ (RR I 91). O 1922 m. gramatikoje sakoma: „a) Kur sakome ir rašome *mudu*, *mudvi*, žemaičiai sako *vedu*, *vedvi*; taip yra rašoma kartais ir raštų kalboje; b) Rytų aukštaičiai šalia *aš*, *tu*, sako ir *ąšen*, *ąšenai*, *tūjen*, *tūjenai*; taip yra rašoma dažnai ir mūsų raštuose“ (RR I 226).

Tačiau tokių akivaizdžių sutapimų vis dėlto nėra daug. Tai ir suprantama: per beveik dvidešimt metų po pirmosios gramatikos Jablonskis sukaupe labai daug naujų kalbos faktų, o į ankstesnius ėmė žiūrėti kitaip. Tad 1901 m. gramatikos dalykai taip ištirpo naujajame vadovėlyje, kad pasidarė sunku juos išskirti.

1922 m. gramatikoje nematyti, kad Jablonskis būtų ką tiesiog į ją perkėlęs iš K. Jauniaus gramatikos. Atsakydamas A. Vireliūnui dėl veiksmažodžių skyrių, jis sakėsi pateikęs juos, turėdamas „prieš save F. Kuršaitį, Kaz. Jaunių ir mūsų šių dienų reikalą“. Vadinasi, čia nusakomas tik tų skyrių pateikimo motyvas. Tačiau veiksmažodžių skirstymas, skirtingai nuo 1901 m. gramatikos, su K. Jauniaus gramatika nesutapo. 1922 m. gramatikoje klasifikacija yra pilnesnė, detalesnė ir nuoseklesnė. Atsižvelgdamas į esamojo ir būtojo kartinio laiko kamienus, Jablonskis pirminius veiksmažodžius suskirstė į aštuonis skyrius (Jauniaus ir 1901 m. gramatikose — penki). Akademine lietuvių kalbos gramatika iš esmės laikosi Jablonskio klasifikacijos, nors čia yra tik keturi pirminių veiksmažodžių skyriai²⁷, kurie, perkilnojus veiksmažodžių *bilda*, *-ėjo*, *-ėti*, *gieda*, *-ojo*, *-oti* ir *kenčia*, *-ėjo*, *-ėti* tipus, sutampa su pirmaisiais penkiais 1922 m. gramatikos pirminių veiksmažodžių skyriais.

Po veiksmažodžių skyrių ir „Veiksmažodžių pavyzdžių“, kurių nebuvo 1901 m. gramatikoje, toliau eina skyrius „Del veiksmažodžių reikšmės“. Tai taip pat bendras bruožas su K. Jauniaus ir P. Kriaušaičio gramatikomis. Apskritai galima sakyti, kad 1922 m. gramatikoje žiūrėti tiesioginių K. Jauniaus gramatikos elementų taip pat sunku: tai, kas sutampa su ja, paprastai sutampa ir su 1901 m. gramatika. Tačiau to ryšio esa-

²⁷ Lietuvių kalbos gramatika, t. II. V., 1971, § 219—237.

ma, ir Jablonskis ne be reikalo Jauniau darba nurode kaip savo gramatikos šaltinį.

N o r m ų k o d i f i k a c i j a. 1922 m. gramatika labai reikšminga dėl kodifikuotų bendrinės kalbos normų. Ji galutinai įtvirtino, išskyrus vieną kitą smulkmeną, tas normas, kurios buvo užfiksuotos 1901 m. P. Kriaušaičio gramatikoje ir kurių beveik ištiesai laikomasi ir dabar.

Abiejose gramatikose daiktavardžių linksniavimas iš esmės sutampa. Skiriasi tik kai kurių linksniuotųjų šauksmininkai. Pavyzdžiui, 1901 m. gramatikoje — *svetie, akmuo, mėnuo* (bet *šunie*), *seser, dukter*, o 1922 — *svety, akmenie, mėnesi, seserie, dukterie*. Skiriasi ir IV linksniuotės vietininkai: 1901 m. — *sūnūje, vaisiūje*, bet *sūnuose, vaisiuose*, o 1922 m. — *sūnuje, vaisiuje*, bet *sūnūse, vaisiuose*. Dabartinėje bendrinėje kalboje šios galūnės išlygintos: visur rašome *-uje* ir *-uose*.

Svyruota ir dėl V linksniuotės daiktavardžių. 1901 m. viensk. įnagininke ir daugisk. vardininke buvo *akmeniu, šunimi, seserimi, dukterimi; ākmens, šūnes, sēsers, dūkters*, o 1922 m. gramatikoje teikiama: *akmeniu, šunim (šuniu), seseria, dukteria*, bet daugisk. vardininke tebėra priebalsinio kamieno galūnė (*ākmens...*). Tolesnė kalbos raida pagrindine forma čia įtvirtino *i* kamieno galūnę *-ys* (*akmenys...*), kurią 1922 m. Jablonskis tik nurodė kaip vartojamą.

Sakytume, didžiausią šuolį 1922 m. gramatika padarė įvardžiuotinių būdvardžių linksniavimu. 1901 m. gramatikoje, kaip minėta, buvo duotos pilnosios, nesutrauktos galūnės (*baltamjam, baltaijai...*). 1922 m. gramatikoje Jablonskis jų atsisakė ir įteisino naujesniąsias, sutrauktas galūnes, pažymėdamas, kad raštuose šios labiau įsigalėjusios, negu ilgiosios.

Yra ir šiokių tokių įvardžio linksniavimo skirtumų. Įdomu, kad Jablonskis 1922 m. gramatikoje asmeninių įvardžių paradigmoje davė daugiau gretiminių formų, negu 1901 m. gramatikoje. Pavyzdžiui, joje šalia *manęs, tavęs, savęs* yra ir *manę, tavę, savę*; šalia *manimi, manyje* — *manim, many* ir net *manimp, manip*. Tos formos geriausiu atveju ir tada galėjo būti pateiktos pastaboje. Taip pat ir daugisk. kilmininkas *mūs, jūs* ir įnagininkas *mums, jums*. Bet, matyt, dar sunkiau buvo apsispręsti, kokias teikti asmeninių įvardžių daugisk. vietininko lytis: 1901 m. gramatikoje pagrindinė buvo *mumise, jumise*, o skliausteliuose — *mūsyje, jūsyje*. 1922 m. gramatikoje jos eina po *mumyse, jumyse* (RR I 226).

1922 m. gramatikoje Jablonskis ir įvardžių *ta, ši* viensk. įnagininke ir daugisk. galininke ėmė teikti trumpąsias formas — su *tà, šià; tàs, šiàs*.

Kaip matome, Jablonskis stengėsi atsižvelgti į bendrinės kalbos tendencijas. Bet tai ne visada ir jam pavykdavo. Kartais atsisakydamas to, kas buvo 1901 m. gramatikoje pagrįstai

įteisinta, žengdavo netikrą žingsnį. Taip atsitiko ir su veiksmažodžio tariamąja nuosaka. 1901 m. jos asmenavimas beveik nesiskyrė nuo dabartinio, pvz.: *sukčiau* (-čia, -čio), *suktum* (-tumei), *suktų*, *suktume*, *suktute* (*suktumėte*). 1922 m. gramatikoje (RR I 256) pateikiama daugiau gretiminių formų:

1. *dirbčiau*, dirbčia, juokčiausi, juokčiasi;
2. *dirbtumei*, dirbtumi, dirbtum (dirbtumbei), juoktumeisi;
3. *dirbtų*, juoktųsi;

1. *dirbtume*, dirbtumėm, -mėme, dirbtumim, -mime (dirbtumbime)..., juoktumės, juoktumėmės;
2. *dirbtumėte*, -mėt, dirbtutėt, dirbtumite, -mit (dirbtumbite), juoktumėtės, juoktutės.

Pirmąsias, pabrauktąsias formas Jablonskis, matyt, laikė pagrindinėmis, bet, pateikdamas šalia jų paradigmoje ir tiek daug gretiminių, išėitų, toleravo ir jas. Tuo labiau, kad apie tokias tariamosios nuosakos formas, kaip *dirbtau*, *dirbtai*, *dirbtū*, *dirbtūme*, *dirbtūte*, jis užsiminė pastabose. Kuo paaiškinti tokį Jablonskio neryžtingumą dėl tariamosios nuosakos formų? Vargu ar tuo laiku buvo neaišku, kad lytys *dirbtumi*, *dirbtumbei* ir kt. bendrinėje kalboje neturi jokios perspektyvos. Kitas dalykas formos *dirbčiau* ir *dirbčia*, *dirbtumei* ir *dirbtum*, *dirbtumėme* ir *dirbtume*: jos tuo metu iš tikrųjų dar varžėsi dėl vietos gramatikoje. Tas netikrumas matyti ir Jablonskio 1925 m. išėjusiame vadovėlyje vidurinei mokyklai, kur pirmosiomis, norminėmis lytimis eina *dirbtumėm*, *dirbtumėt*, o 1922 m. forma *dirbtume* atsidūrė net trečioje vietoje²⁸. Pagaliau ir šiandien, kaip tai yra parodęs V. Žulys, dar nėra galutinai sutapusi teikiamoji tariamosios nuosakos paradigma su realiąja norma²⁹.

Bene vienas ryškiausių 1922 m. gramatikos skirtumų nuo dabartinės normos yra geidžiamosios nuosakos sudarymas. Jablonskis norminėmis laikė formas *tegulie*, *tedirbie* (*tegulỹ*, *tedirbỹ*) ir *tesākai*, o formos *tedirba*, *tegu dirba*, jo nuomone, tik įgijusios geidžiamosios nuosakos reikšmės, kaip ir esamojo laiko daugisk. pirmasis asmuo *dirbam*, *nešam* (be galūnės -e), kaip pasakymai *darykime*, *daryk*, kad tu sveikas *būtum*, kad jis sveikas *būtų* (tariamoji nuosaka su *kad*), *eime*, *eiva* (RR I 258).

Per tą laiką kiek pasikeitė ir veiksmažodžių kamienai. Bene ryškiausias atvejis — tai formanto *n* įsigalėjimas dviskiemenių veiksmažodžių esamajame laike, pvz.: *bliaua*, *spiauna*³⁰.

²⁸ Rygiškių Jono Lietuvių kalbos vadovėlis. Pirmosioms vidurinių mokyklų klasėms. K., 1925, p. 53—54.

²⁹ Žulys V. Tariamosios nuosakos formos (teikiama ir reali norma).— „Kalbotyra“, 1976, t. XXVII(1), p. 63—72.

³⁰ Lietuvių kalbos gramatika, t. II, p. 230—231.

Šis rytiečių ir žemaičių *n* vis dėlto išstūmė vakarų aukštaičių *j*, kurį 1922 m. gramatikoje buvo teikęs Jablonskis.

Atskirų veiksmažodžių, perėjusių iš vieno skyriaus į kitą, yra ir daugiau. Pavyzdžiui, Jablonskis teikė *grįsti, grindžia, grindo, milžti, melžia, milžo*, o dabar rekomenduojama vartoti rytų aukštaičių *grįsti, grindžia, -dė* ir *melžti, melžia, -e*³¹. Kuo ši LKG rekomendacija pagrįsta, ne visai aišku. Veikiausiai ir čia turime atvejį, kai autoriaus subjektyvus skonis, jo gimtoji tarmė nulėmė normos pakeitimą.

Gramatikos mokslinė vertė. Nemaža 1922 m. gramatikos skyrių šiandien beturi istorinę-pažintinę vertę. Yra joje dalykų, kurie tebėra aktualūs, o jų sprendimai nepasenę, ypač tiems, kurie nemėgina radikalčiai pertvarkyti gramatikos mokslo.

Iš vertingųjų 1922 m. gramatikos dalykų vertėtų išskelti tuos, kurie apžvelgti skyriuose „Del veiksmažodžių reikšmės“ ir „Veiksmažodžių veikslai ir rūšys“.

K. Jaunius savo gramatikoje buvo kiek užgriebęs veiksmažodžių reikšmę (skyrelyje „Veiksmažodžių savotiška prasmė“³²) ir rūšis, jo vadintas veikslais, arba išvaizdomis³³. Jablonskis šias pastabas ne tik išplėtė, bet davė išsamią veiksmažodžių reikšmių charakteristiką ir klasifikaciją, kuria remiasi ir šiandien mūsų gramatikų autoriai.

Pirmiausia Jablonskis skyrė veiksmažodžius, kuriais daikto „darybą pasakome“ (RR I 286). Todėl tokius veiksmažodžius jis pavadino darybiniais (*siūti, šildyti, rašyti*). Jiems priešingos reikšmės veiksmažodžiai vadinasi nedarybiniai, pvz.: *ji guli, juokiasi, serga, puodas šyla, verda*. Jais nepasakome, ką „tie daiktai (*ji, puodas*) dirba arba daro“.

Tuo pagrindu, kad vieni veiksmažodžiai eina su galininko linksmiu, o kiti jo nereikalauja, Jablonskis veiksmažodžius skirstė į galininkinius ir negalininkinius („galiniuotinius“ ir „negaliniauotinius“). Galininkinių ir negalininkinių veiksmažodžių skyrimas sutampa su vadinamųjų tranzityvinių ir intranzityvinių veiksmažodžių skyrimu kitose kalbose. Jablonskis turbūt pirmasis iš lietuvių kalbininkų pastebėjo, kad „beveik visi mūsų veiksmažodžiai, tam tikra reikšme pavartoti, gali turėti kalboje ir galininką“ (RR I 287).

Trečiuoju veiksmažodžių reikšmės skirstymo pagrindu Jablonskis paėmė veiksmo ištisumą ir jo pasikartojimą. Ištisą, nepasikartojantį veiksmą reiškiančius veiksmažodžius jis vadino kartiniais, o pasikartojantį veiksmą — kartotiniais (dažniniais). Kartiniai ir kartotiniai veiksmažodžiai sudaro darybinių ir nedarybinių veiksmažodžių poskyrius. Jablonskis, be kita

³¹ Ten pat, p. 232.

³² Я в н и с К. Min. veik., p. 154—158.

³³ Ten pat, p. 21—22, 122—123.

ko, „jei būtų reikalo“, tokius kartotinius veiksmažodžius, kaip *būbauti, rėkauti... ir lūkuriuoti...*, išskirdamas iš kitų, siūlė vadinti įstangos kartotiniais ir palengvos kartotiniais veiksmažodžiais. Dar atskirai jis išskyrė kartotinius mažybinis veiksmažodžius (*bėginėti, darinėti, jodinėti, kalinėti...*). Neaišku, kam juos apžvelgė kiek toliau nuo pirmųjų (RR I 291).

Kaip tam tikra opozicija kartotiniams mažybiniams veiksmažodžiams 1922 m. gramatikoje išskirti ir tokie kartotiniai veiksmažodžiai, kaip *barstyti, džiaustyti, graibstyti*, kurių „prasmė beveik nesiskiria nuo kitų kartotinių (plg. §§ 140, 141, 147)“. Šiai grupei Jablonskis nė atskiro vardo nedavė.

Ketvirtasis veiksmažodžių reikšmės skirstymo pagrindas — veiksmo priežastinis santykis su kitu veiksmu. Čia Jablonskis taip pat iškėlė dvi opozicines veiksmažodžių grupes: vienos reiškia veiksmus, kurie nerodo priežastinio santykio, veiksmas vyksta tarsi savaime. Tai vadinamieji savaiminiai veiksmažodžiai (*irti, balti, gesti*). Jie kartu yra ir nedarybiniai. Jų antipodai yra veiksmažodžiai, kurių veiksmas yra priežastiniu santykiu susijęs su kitu veiksmu — jį sukelia, pvz.: *ardyti, baldyti, gesyti*. Tai priežastiniai veiksmažodžiai. Daliai šių veiksmažodžių būdingos bendraties priesagos *-yti* ir *-dyti*, bet yra priežastinių veiksmažodžių ir be šių priesagų (*berti, keisti, krėsti, kreipti...*).

Ši Jablonskio pastebėta savaiminių ir priežastinių veiksmažodžių opozicija iš tikrųjų būdinga lietuvių kalbai. Kitos kalbos ją taip pat gali turėti, bet išreiškia ir kitomis priemonėmis, pavyzdžiui, rusų kalbai būdingas sangražinių ir nesangražinių formų gretinimas, plg. *поднимать (kelti) — подниматься (kilti)*.

Dar vieną priežastinę opoziciją sudaro tokie veiksmažodžiai, kaip *austi* ir *ausdinti*, *kalti* ir *kaldinti*, *siūti* ir *siūdinti*. Bet čia santykis skiriasi: pirmieji veiksmažodžiai (jie darybiniai ir galininkiniai) pasako veiksmą, kuris betarpiškai sieja subjektą (agens) su objektu (S→O). Antrieji (jie taip pat darybiniai ir galininkiniai) pasako veiksmą, kuris sieja jo subjektą su objektu ne tiesiog, bet per numanomą dar vieno subjekto grandį (S→[S₁→]O). Pirmuosius veiksmažodžius Jablonskis vadino padaromaisiais, o antruosius — parūpinamaisiais. Pastarieji, jo nuomone, padaromi su priesaga *-dinti*.

Priežastiniais veiksmažodžiais jis, matyt, laikė ir veiksmažodžius, padarytus su priesaga *-inti* iš vardažodžių ir negalininkinių veiksmažodžių, pvz.: *gerinti, gražinti, judinti, juokinti, kalbinti, krutinti, mokinti, pykinti* (RR I 290).

1922 m. gramatikoje Jablonskis mėgino atskiras priežastinių veiksmažodžių reikšmes sieti su tam tikromis priesagomis. Toks atribojimas nėra visai pagrįstas: priesagos, pavyzdžiui,

ne visada turi tik vieną kurią reikšmę³⁴. Tiesa, tai buvo pastebėjęs ir Jablonskis: tarmėse priesagų *-dinti, -inti, -yti* reikšmės ėmusios painiotis. Pavyzdžiui, *valgydinti, jodinti* nesą parūpinamieji veiksmažodžiai. Mišriai vartojami ir veiksmažodžiai *baldyti* ir *balinti* (dabar sakoma paprastai *baltinti*), *gesyti* ir *gesinti*, *migyti* (*migdyti*) ir *miginti*, *mokyti* ir *mokinti*, *pykdyti* ir *pykinti*, *vykdyti* ir *vykinti*, *plikyti* ir *plikinti*, *taikyti* ir *taikinti*. Bet vis dėlto Jablonskis pageidavo bendrinėje kalboje jų skirtumus išlaikyti.

Veiksmažodžių reikšmių apžvalgos pabaigoj Jablonskis pateikė kelias grupes, kurių neapibūdino, nes jų „reikšmės skirtumai nesunku bus suvaikyti prireikus iš pačių kalbos tekstų“ (RR I 291—292). Čia pateko tokie veiksmažodžiai, kaip a) *kiaušiniauti*, b) *bernauti*, c) *gerėti*, d) *mažti*, e) *barkštelėti*.

Su veiksmažodžio reikšmėmis artimai susijusi ir veiklo problema. Kaip sunku tai išspręsti, rodo gausi literatūra apie veikslą³⁵ ir iki šiol dar nenutylančios diskusijos tarp įvairių pažiūrų kalbininkų.

Jablonskis veikslą apibrėžė taip: „V e i k s l a i yra tam tikros veiksmažodžio lytys, kuriomis parodome veiksmą einant arba šiaip ar taip įvykus, pasibaigus“ (RR I 292). Toliau gramatikoje Jablonskis dar kelis kartus tikslino veiklo sąvoką, juo reiškiamo veiksmo charakteristiką: veiksmažodžiais *berti, barstyti* „pasakome, jog eina, traukiasi tam tikras veiksmas“, o veiksmažodžiais *paberti, išberti, išbarstyti* „pasakome tam tikro veiksmo įvykį“ (RR I 292). Dar toliau jis taip charakterizavo eigos veiklo turinį: „Juo nepasakome, kuo tas veiksmas gali arba turi pasibaigti“ (RR I 293). Vadinasi, veikslas parodo, kuo pasibaigia (gali arba turi pasibaigti) veiksmas arba kuo nepasibaigia. Tuo veiksmo skirtumu pasirėmęs, Jablonskis gramatikoje apibūdino du veikslus — eigos ir įvykio.

Nei eigos, nei įvykio veikslais reiškiami veiksmai nesą vienodi. Pavyzdžiui, vieni eigos veiklo veiksmažodžiai esą kartiniai (*bėgti*), kiti kartotiniai (*bėginėti*). Savo ruožtu įvykio veiklo veiksmažodžiai galį būti kelių reikšmių; Jablonskio žodžiais tariant, „į vieną įvykio veikslą sueina kelios jo **skirtyybės**: 1) **akimirkos** veikslas, 2) **pradžios** veikslas, 3) **galo** veikslas, 4) **mažybės** veikslas“ (RR I 293), plg.: *čiuptelėti, prašnekti, išmesti, pabėgėti*. Būtų neteisinga suprasti, kad Jablonskis čia turėjo galvoje keturis savarankiškus įvykio veikslus. Iš tikrųjų jie visi jam buvo tik vieno įvykio veiklo skirtybės, kaip

³⁴ Jakulienė A. Priežastinių ir parūpinamųjų veiksmažodžių skyrimo kriterijai.—„Kalbotyra“, 1975, t. XXVI(1), p. 78—81.

³⁵ Galnaitytė E. Min. str.—„Kalbotyra“, 1962, t. IV, p. 119—139.

ir įvykio veiksmo veiksmažodžių reiškiamas kartinis ir kartotinis veiksmas — *išlupti* ir *išlupinėti*.

Palyginti mažiau 1922 m. gramatikoje apibūdintą veikslų formalioji išraiška. Pasakymo, kad jie „yra tam tikros veiksmažodžio lytys“, lyg ir mažoka. Matyt, lytimis reikėtų laikyti tai, kad, pavyzdžiui, įvykio veiksmo veiksmažodžiai, išskyrus akimirkos veikslą, vartojami su priešdėliais, o „eigos veiksmo žodžiai sakomi be priešdėlių“ (RR I 293). Iškęšęs šį bendrąjį įvykio ir eigos veiksmo lyčių skirtumą, Jablonskis nenutylėjo ir to, jog lietuvių kalboje, kaip ir kitose kalbose, esama veiksmažodžių, kurie ir be priešdėlio reiškia įvykio veikslą (*drožti, duoti, gimti...*) arba su priešdėliu (*atminti, nuvokti, numanyti, suprasti, pažinti*) vartojami ir eigos veikslui (RR I 295).

Palyginti plačiai Jablonskis nagrinėjo veiksmažodžių rūšis. Tą platumą galėjo sukelti jo netiesioginė polemika su K. Jaiuniu, kuris aiškino, kad tokie lietuvių kalbos veiksmažodžiai, kaip *skeldėti*, esą neveikiamosios rūšies (kentėtinio, passivum veiksmo)³⁶. Todėl Jablonskis gramatikoje ypač pabrėžė, kad rūšies skirtumus nulemianti ne veiksmažodžio reikšmė, o jų forma ir veiksmo santykis su veiksmu: „Veiksmažodžio lytimis galim parodyti, ar veiksnys ką veikia, ar tik kito daikto veiksmą gauna. Šita veiksmažodžio ypatybė, šitas jo lyčių skirtumas, šitos jo lytys yra jo rūšis“ (RR I 296). Toliau Jablonskis kategoriškai pareiškė: „Neveikiamąją rūšį mes savo kalboje susidarom tikrai iš **neveikiamųjų** dalyvių“, kad „iš-tisinių veiksmažodžių, tai rūšiai sudaryti, mūsų kalboje nėra“ (RR I 297). Skirdamas veiksmažodžių rūšis tik formaliu pagrindu, Jablonskis, būdamas kaip paprastai nuoseklus, ir sangražinius veiksmažodžius laikė tik veikiamosios rūšies skirtybe; jie „skiriasi nuo daugelio kitų ne rūšim, bet prasme ir sudėtim“ (RR I 299).

Sios visos trys veiksmažodžio kategorijos — reikšmė, veiks-las ir rūšis — yra labai susipynusios, todėl nenuostabu, kad galima įvairiai pažiūrėti į jų santykius. Lietuvių kalbos moksle pastaraisiais metais ypač daug dėmesio sulaukė veiksmo problema. Imta nesitenkinti Jablonskio gramatikos teiginiais, pradėta ieškoti naujų šios problemos sprendimų. Pamėginkime apžvelgti tų sprendimų santykį su Jablonskio pažiūromis.

Nuo Jablonskio pažiūrų į veiksmažodžio reikšmes ir veikslą bene mažiausia nutolo A. Paulauskienės darbai³⁷. Juose iš esmės vystoma, detalizuojama ir grindžiama Jablonskio veikslų ir reikšmių schema. A. Paulauskienė, pripažindama, kad „J. Jablonskis iškėlė iš tikrųjų esančias ir gramatikai svarbias

³⁶ Явнис К. Min. veik., p. 123.

³⁷ Paulauskienė A. Lietuvių kalbos veiksmažodžių veikslai. V., 1965; Paulauskienė A. Leksinės-gramatinės lietuvių kalbos veiksmažodžio reikšmės. V., 1967.

semantines veiksmažodžių grupes“, prikišo jam tai, kad jis „neparodė jų tarpusavio priklausymo, jų ryšio su gramatika, ir todėl iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad veiksmažodžio semantikoje nėra jokios sistemos“³⁸. Iš tikrųjų 1922 m. gramatikoje galima pasigesti reikšmių hierarchijos ir kartu aiškesnės sistemos, bet tai toks uždavinys, kurį turbūt dar turės prieš akis ne viena mūsų kalbininkų karta.

Nuo Jablonskio požiūrio į veikslą gerokai nutolo E. Galnaitytė. Jos nuomone, „veikslų koreliacija nebūdinga lietuvių kalbos veiksmažodžiui. Išskyrus tuos atvejus, kada priešdėliai neturi jokios leksinės reikšmės, kiti priešdėletai veiksmažodžiai veiksmo atžvilgiu negali būti gretinami su nepriešdėlėtaisiais“³⁹. Todėl jos išvada tokia: „Veiksmo reikšmių atžvilgiu veiksmažodžiai gali būti skirstomi: 1) tik su eigos veiksmo reikšme (dažniau be priešdėlių), 2) tik su įvykio veiksmo reikšme (dažniausiai su priešdėliais), 3) tai eigos, tai įvykio veiksmo (priklausomai nuo veiksmažodžių reikšmės ir vartosenos) ir 4) veiksmažodžiai su morfologiškai išreikštais veikslais, kuriems būdinga veikslų koreliacija (daryti—padaryti)“⁴⁰.

Si pažiūra, kurios ryškiausia atstovė lietuvių kalbos moksle yra E. Galnaitytė, nėra visai be pagrindo, bet, mūsų nuomone, ji pernelyg alternatyviai sprendžia priešdėlėtųjų ir nepriešdėlėtųjų veiksmažodžių reikšmės skirtumus.

Sakytume, trečią tendenciją matome akademinėje lietuvių kalbos gramatikoje, kur veiksmažodžių reikšmės visiškai redukuotos, o pernelyg plačiai suprantamas veikslas. Pavyzdžiui, veiksmo skyriuje apžvelgiami priežastiniai veiksmažodžiai⁴¹, nors iš tikrųjų pora *ardyti* ir *irti* veiksmo atžvilgiu visiškai tapati: čia skiriasi tik jų reikšmės.

Akademinėj gramatikoje nutolta nuo Jablonskio ir tuo, kad vadinamieji tranzityviniai ir intranzityviniai (t.y. galininkiniai ir negalininkiniai) veiksmažodžiai apibūdinami be ryšio su veiksmažodžio reikšmėmis ir veikslais, nors ir pripažįstama, kad „tranzityvumas ir intranzityvumas yra veiksmažodžių sintaksinė-semantinė ypatybė, iš dalies susijusi su morfologine struktūra“⁴².

Akademinėje gramatikoje plačiai ir atskirai apibūdinami sangražiniai veiksmažodžiai ir jų reikšmės. Tų reikšmių suskaičiuojama net dešimt (a—e)⁴³. Nagrinėjant sangražinių veiksmažodžių reikšmes be ryšio su nesangražinių veiksmažo-

³⁸ Ten pat, p. 4.

³⁹ Galnaitytė E. Min. str.—„Kalbotyra“, 1962, t. IV, p. 132.

⁴⁰ Ten pat, p. 137.

⁴¹ Lietuvių kalbos gramatika, t. II, p. 25.

⁴² Ten pat, p. 179.

⁴³ Ten pat, p. 190.

džių reikšmėmis, pasidaro neaišku, kokią vietą sangražiniai veiksmažodžiai turi bendrojoje veiksmažodžio reikšmių ir veiklų sistemoje.

Skirtingai nuo Jablonskio, LKG visiškai neapibūdino veiksmažodžio rūšies kategorijos: čia aiškinamos tik sudurtinės neveikiamosios formos ir jų reikšmės⁴⁴. Tokiu būdu iš esmės dingo veiksmažodžio rūšies kategorija.

Tad gretinant 1922 m. Jablonskio gramatiką su LKG, galima pastebėti, kad pastarosios autoriai, sukaupe ir pateikę daug atskirų faktų, neįstengė pralenkti sistemingumu Jablonskio veiksmažodžio reikšmės, veiklo ir rūšies apibūdinimo, nematė kaip reikiant šių gramatinių reiškinių sąsajos. Šiuo požiūriu Jablonskis liko nepralenktas. Visiškai pasitvirtino A. Paulauskienės teiginys: „Iš tikrųjų, nustatyti veiksmažodžio reikšmių sistemą ne taip paprasta“⁴⁵.

Vadinasi, ir po 50 m. Jablonskio gramatikos kai kurie dalykai tebeturi savo mokslinę vertę. Veiksmažodžio reikšmės, veiklo ir rūšies aiškinimas joje gali būti aktualus ir dabar. Tai patvirtina ir paprastas sugretinimas su moderniškėmis gramatikomis, tiesa, ne tokiomis moderniomis, kurios visiškai nutraukia ryšius su tradicine gramatika. Pavyzdžiui, Jablonskio teiginiams ir veiksmažodžio reikšmės, veiklo bei rūšies sistemai paremti įmanoma sugretinti su B. Havraneko ir A. Jedličkos čekų kalbos gramatika, skirta aukštosioms mokykloms ir nevengiančia didesnių teorijų. Į šiuos dalykus ji žiūri panašiai kaip Jablonskis⁴⁶. Tuos bendrumus nulėmė objektyvūs kalbos faktai ir jų logika.

1922 m. gramatikoje „grynojo“ mokslo požiūriu (lietuvių kalbos faktai aiškinami naujai, o vietomis ir išsamiai) vertingi skyriai „Sudurtinės lytys laikams ir nuosakoms“ (§§ 179—186, poskyris „Laiko lyčių pavyzdžiai“, §§ 187—196), „Laiko lyčių vartojimas“ (§§ 422—425), „Pusdalyvis ir padalyvis“ (§§ 208—220), ypač vertingi šių skyrių pavyzdžiai.

Beje, pasitaikė čia ir Jablonskiui apsirikti. Kaip žinome, šalia būtojo kartinio laiko mot. giminės dalyvio galūnės *-usi* (*nešusi*) kartais pasakome tą dalyvį ir su *-us* (ji buvo *atnešus*). Jablonskiui pasirodė, kad žemiau surašytuose sakiniuose analogiškos trumposios lytys — ne dalyviai, bet padalyviai (RR I 321, 322):

8. Karvė tuoj *vedus* (tuoj *vedusi*) duoda daug pieno. 9. Eidama (prieš eidama) šokti staklužes taisė, *parėjus šokus* dro-

⁴⁴ Ten pat, p. 161—167.

⁴⁵ Paulauskienė A. Leksinės-gramatinės lietuvių kalbos veiksmažodžio reikšmės, p. 4.

⁴⁶ Plg. Havráněk B., Jedlička A. Česká mluvnice. Praha, 1960, s. 215—240. Be to, plg. Paulíny E., Ružička J., Štolc J. Slovenská gramatika, 5-e vyd. Bratislava, 1968, s. 249—252.

bužes rietė (plg. „eidamas šokti žagružę taisė, parėjęs šokęs laukužį arė“). 10. Stovi liūdi mergelė, rankeles *nuleidus* (plg. „stovi liūdi bernelis, rankeles nuleidęs“).

2. Ji ten dažnai *sirgdavus*.

Visas Jablonskio to dalyko aiškinimas niekuo nepagrįstas: šių sakinių negalima gretinti su pasakymais „išvydau dukrele *besėdinčią*“ ir „išvydau dukrele *besėdintą*“; „išgirdom sesutę *apsirgusią*“ ir „išgirdau sesutę *apsirgus*“, kur iš tikrųjų dalyvio galininką (!) galima pakeisti padalyviu.

Tačiau niekada neskubėkime skelbti klaidomis visa, kas didžiųjų žmonių padaryta kitaip, negu tai supranta daugumas. Bene taip atsitiko ir su Jablonskio priesagų reikšmių aiškinimu.

1922 m. gramatikoje palyginti daug vietos (daugiau, negu įprasta mokykliniams vadovėliams) skirta žodžių priesagų apžvalgai (§§ 308—312), kurią didžiai vertino žymus vokiečių kalbininkas E. Hermanas⁴⁷. Tačiau, apskritai imant, šis Jablonskio gramatikos skyrius nesulaukė išsamesnio įvertinimo. Net ir P. Skardžius, suminėjęs A. Leskyno, A. Aleksandrovo, K. Būgos darbus iš lietuvių žodžių darybos, įvertinęs J. Endzelyno, F. Špechto, R. Trautmano veikalų svarbą šioje srityje, iškėlęs kaip vertingus šaltinius J. Otremskio, J. Gerulio, Ch. Stango ir P. Joniko tarmių aprašus, nė žodžiu nepritarė apie Jablonskio gramatiką⁴⁸.

Zinoma, šis 1922 m. gramatikos skyrelis negali lygintis nei apimtimi, nei išsamumu, nei pagaliau teorinėmis išvadomis su specialiomis šios srities studijomis. Greta P. Skardžiaus „Žodžių darybos“ jis rodosi labai kukluti. Tačiau ir jame yra dalykų, turėjusių reikšmės mūsų kalbos mokslui.

Sakytume, dėmesį gali patraukti priesagų gausumas. Jeigu suskaičiuotume visas priesagas (laikant atskiromis priesagomis ir jų variantus), tai jų būtų apie 280. Jablonskis priesagas pagal tam tikrus požymius skirstė grupėmis: vieną grupę sudarydavo priesagos, turinčios bendrą priebalsį prieš galūnę. Taip susidarė iš viso penkiolika grupių — pagal priebalsius *b, d, g, j, k, l, m, n, p, r, s, š, t, v, ž*. Didesnės grupės buvo skaidomos dar į pogrupius pagal prieš pagrindinį priebalsį einančius balsius ir priebalsius, pavyzdžiui, *l* grupė (6) buvo suskaidyta dar į *a-e* pogrupius: *a* pogrupyje ėjo priesagos, neturinčios prieš *l* jokio kito garso (*au-las, vėp-la, bai-lė, grėb-lys, dū-lis, bai-lus*); *b* pogrupyje priesagos prieš *l* turėjo balsį (*bėr-alas...*); kituose pogrupiuose prieš *l* ėjo priebalsiai (*ar-klas..., kri-slas...*) ar net visas skiemuo (*girt-itelys...*).

⁴⁷ Žr. Palionis J. Min. str.—Kn.: Jablonskis J. Rinktiniai raštai, t. I, p. 55.

⁴⁸ Skardžius Pr. Lietuvių kalbos žodžių daryba. V., 1943, p. 7—12.

1922 m. gramatikoje buvo apžvelgtos be didelio skirtumo tik vardažodžių priesagos, neapibūdinant, iš kokių kalbos dalių daromi su jomis žodžiai, kokių reikšmių yra tie žodžiai ir pan. Tačiau ir tokį priesagų sąrašą, kuris kartu su skyreliais apie žodžių sudėtį, šaknies balsius ir priebalsius A. Vireliūnui rodėsi „pati prastoji gramatikos dalis“⁴⁹, reikia didžiai vertinti. Jis, viena, rodo, kad Jablonskis buvo tikrai gerai susipažinęs su lietuvių žodžių daryba. Vaizdingai tariant, tas sąrašas — tai ledkalnio dalis, kyšanti viršum vandens. Antra, jo pateiktąją klasifikaciją, gerokai detalizavęs, papildęs ir išlyginęs, bus kiek pasinaudojęs ir P. Skardžius minėtame savo veikale⁵⁰. Ir tik V. Urbutis, rašydamas skyrių akademinėi lietuvių kalbos gramatikai, nepakartojo šios schemos — jis pasirinko kitą, naujesnę ir patogesnę priesagų pateikimo būdą.

Jablonskis gramatikoje šiek tiek kalbėjo apie priesagų darymą, struktūrą, susidarymą, variantus ir pagaliau kelių svarbesnių priesagų reikšmę (V 310—312). Tačiau kaip tik priesagų reikšmių aiškinimas visą laiką kėlė daugiausia priekaištų. Ir J. Palionis, tarsi apibendrinamas juos, nurodė, kad 1922 m. gramatikoje kai kurie „apibrėžimai ar apibendrinimai gali mūsų jau nebepatenkinti: atrodyti per siauri arba ir ne visai tikslūs“⁵¹. Tarp tų, jo nuomone, ne visai tikslų dalykų esąs ir priesagų *-iškas*, *-inis*, *-ingas* reikšmių apibūdinimas.

Nesiimame ginti, kad tų priesagų reikšmės 1922 m. gramatikoje apibūdintos be priekaištų, bet, mūsų nuomone, ir Jablonskio kritikai nėra visai gerai jį supratę. Kadangi tai sena istorija ir kadangi iš jos sprendžiama apie Jablonskį mokslininką, tai verta ją plačiau nušviesti.

Jablonskis gramatikoje aiškiai pareiškė, kad, „rašant apie kalbos priesagas plačiau, reikėtų pažymėti ne tikslai, kaip jos susidariusios mūsų kalboje, bet ir ką kuri priesaga reiškia, kuriam jos kiekviena reikalui yra kalboje sakomos. Negalėdamas čia viso to dalyko išdėstyti ir iškelti aikštėn mūsų kalbos pavyzdžiais, pažymiu tikslai ką-ne-ką šiam reikalui keliais kalbos pasakymais“ (RR I 381). Vadinasi, iš to „ką-ne-ką“ spręsti apskritai apie Jablonskio pažiūras į priesagų reikšmę būtų neteisinga, nes jis sąmoningai apsiribojo tik keliomis trumpomis pastabomis. Tos pastabos buvo skirtos priesagoms *-ingas*, *-ėtas*, *-otas*, *-uotas*, *-inis*, *-ininkas*, *-ietis* ir *-iškas*. Jablonskis jas apibūdino tikslai „jablonskiškai“: glaustai, keliais žodžiais, pridėdamas nemažą pluoštą pavyzdžių, nesiekdamas nei platumo, nei visiško tikslumo. Dar trumpiau buvo apibū-

⁴⁹ Vireliūnas A. Min. str.—„Lietuvos mokykla“, 1925, Nr. 4, p. 187.

⁵⁰ Skardžius Pr. Lietuvių kalbos žodžių daryba, p. 26—390.

⁵¹ Palionis J. Min. str.—Kn.: Jablonskis J. Rinktiniai raštai, t. I, p. 41—42.

dinti priesagų *-ybė* (aukštybė), *-umas* (aukštumas), *-uma* (aukštuma) ir *-enybė* (šventenybė) skirtumai (RR I 384).

Savo nekalbumą Jablonskis motyvavo taip: „Atskirųjų priesagų reikšmė, kad būtų visai aiški, reikėtų išdėstyti pavyzdžiais *drauge su visu linksnų mokslu*“ (RR I 384; išskirta mūsų.—A.P.). Beje, šios idėjos iki pat P. Kniūkštos studijos⁵² niekas nemėgino įgyvendinti: žodžių daryba nesiejama, bent tam tikrais atvejais, su linksniais.

Šitas trumpasakiškumas, matyt, ir buvo priežastis, davusi progos A. Vireliūnui įrodinėti, kad Jablonskis, pirmasis ėmęs nagrinėti priesagų *-ingas*, *-iškas* reikšmes, neteisingai jas suvokiąs. Vėliau A. Vireliūnas kaip priesagų reikšmių aiškintojas buvo užmirštas, bet jo pasėtas įtarimas, kad Jablonskio apibrėžimai per siauri ar net netikslūs, pasiliko. Ar iš tikro taip yra? Sakytume, kad ne.

Tuo įsitikiname, panagrinėję, kaip apibūdinama priesagos *-ingas* reikšmė. Jablonskis sakė: „Priesaga *ingas* reiškia paprastai daikto v i d a u s ypatybę, išeinančią dažnai arba kartais ir aikštėn“. Jai priešingos reikšmės yra priesagos *-ėtas*, *-otas*, *-uotas*, kurios „rodo p a v i r š i a u s, a i k š t ė s, visai matomą daiktų ypatybę, visų pastebimų jų savotiškumą“.

A. Vireliūnas, suniekinęs dalį gramatikos pavyzdžių, kaip Jablonskio pramantų, pateikęs dar pluoštą savųjų, autoritetingai nusprendė: „Iš visų tų pavyzdžių matyt, kad *-ingas* pirmučiausia reiškia ne vidaus savybę, bet savybės apstumą, daugumą, plačiausia tų žodžių reikšmė“⁵³. Panašiai šią priesagą apibūdino vėliau P. Skardžius⁵⁴. Akademinė gramatika taip pat teigia, kad būdvardžiai su priesaga *-ingas* žymi „gausingą su pagrindinio žodžio reiškiamu daiktu susijusių ypatybių turėjimą, su tuo daiktu susijusių ypatybių didumą, pabrėžtą gerumą“⁵⁵.

Ir tokiais apibrėžimais iki šiol, rodos, niekas nesuabejojo, išskyrus S. Keinį, kuris recenzijoje „Apie mūsų kalbą“ ėmė prieštarauti „Mūsų kalboje“ duotam šios priesagos „vireliūniškai skardiškam“ apibūdinimui⁵⁶. Vadinasi, atidesniam žvilgsniui kliūva būdvardžių priesagos *-ingas* apibrėžimas, pagrįstas gausingumo reikšme.

Jablonskis, nagrinėdamas priesagų reikšmes, laikėsi gero metodo — jų gretinimo. Priesagą *-ingas* jis gretino su priesagomis *-ėtas*, *-uotas*, *-otas*. Pamėginkime pasinaudoti ir mes tuo metodu: pirmiausia sugretinkime žodžius *smėlingas* ir *smėlėtas*, *akmeningas* ir *akmenuotas*. Iš tikrųjų tų porų būdvar-

⁵² Kniūkšta P. Priesagos *-inis* būdvardžiai. V., 1976, p. 123—165.

⁵³ Vireliūnas A. Min. str.—„Lietuvos mokykla“, 1925, Nr. 4, p. 189.

⁵⁴ Skardžius Pr. Lietuvių kalbos žodžių daryba, p. 106.

⁵⁵ LKG I 556, plg. ir Kniūkšta P. Min. veik., p. 185.

⁵⁶ Keinys S. Apie mūsų kalbą.—„Kalbotyra“, 1975, t. XXVI(1), p. 90.

džių reikšmės lyg ir nesiskiria: ir *smėlingas*, ir *smėlėtas* rodo savybės gausingumą. Tačiau sugretinkime būdvardžius *sakingas*, *miltingas* ir *sakuotas*, *miltuotas*. Iš karto iškyla tų priesagų skirtumas. Vaizdumo dėlei dar sugretinkime pasakymus „*žolinga* pieva“ ir „*žolėtos* bulvės“. Čia labai aišku, kad abu būdvardžiai rodo ypatybės gausumą: kurioj pievoj daug žolės, ta pieva *žolinga*; kuriose bulvėse daug žolių, tos bulvės — *žolėtos*. Tačiau vargu ar kas pasakys „*žolėta* pieva, *žolingos* bulvės“. Vadinasi, šios priesagų reikšmės ne tapačios, jos skirtingos. A. Vireliūnas, P. Skardžius ir kiti Jablonskio oponentai šiuo atveju pasirinko ne tą kriterijų, kuris išryškintų svarstomų priesagų specifines reikšmes. Taigi iš esmės teisus Jablonskis, sakęs, kad priesaga *-ingas* paprastai (šito „paprastai“ oponentai taip pat nepastebėjo) reiškianti daikto vidaus ypatybę, o priesagos *-ėtas*, *-otas*, *-uotas* — paviršiaus ypatybę.

Jeigu ką trikdo pasakymai „vidaus ypatybė“, „paviršiaus ypatybė“, galima būtų Jablonskį ir „pataisyti“, sakant, jog priesaga *-ingas* rodo esmingą, neatskiriamą daikto ypatybę, o tos trys priesagos — atsitiktinę, iš šalies gautą ypatybę. Bet kažin ar ką tuo laimėtume, nes atsitiktinė, iš šalies gauta ypatybė — tai kartu dažniausiai ir išorinė ypatybė. Be to, iš tiesų atsirastų vienas kitas būdvardis (*akmeningas* = *akmenuotas*), kur tos ypatybės — vidinė ir išorinė — yra labai suartėjusios ir tiesiog neatskiriamos. Bet kalboje tai įprastas reiškinytis, ir ne iš jų nustatome gramatinių kategorijų esmę. Taigi, pasirodo, dėl priesagos *-ingas* reikšmės Jablonskio neklysta arba klysta daug mažiau už jo oponentus.

Tad gal teisingesni priekaištai ir dėl kitų priesagų apibrėžimų? Jablonskis rašė: „Priesaga *inis* reiškia paprastai daikto kilimą — tokią daikto ypatybę, kuria pasakome, iš ko kas yra kilę, padaryta, kam (kuriam daiktui, reikalui, laikui, tikslui) kas yra skiriama...“ (RR I 382). Iš tiesų, šiandien toks apibrėžimas mums gali rodytis per siauras. Bet čia reikia turėti galvoje du dalykus: pirma, šiaip ar taip, Jablonskio gramatika vis dėlto buvo mokyklai skiriamas vadovėlis, o antra, prisiminkime, jog po 1922 m. gramatikos toji priesaga tiesiog audringai plito kalboje, suimdama nemaža tarminių ir įgaudama daugybę naujų reikšmių. Kaip matėme, net Jablonskis, vadovaudamas terminologijos komisijai, neatsisakė vedinių su ja. Na, o P. Skardžius vėliau ją ypač protegavo: dalis jo teiktų būdvardžių su priesaga *-inis* (pvz., *dantinis* šepetukas)⁵⁷ bendrinėje kalboje nepriėjo. Taigi reikia pripažinti, kad 1919—1922 m. bendrinėje kalboje būdvardžiai su priesaga *-inis* iš tikrųjų buvo mažiau vartojami, ir Jablonskis todėl nė negalėjo jų plačiai apibūdinti.

⁵⁷ Skardžius Pr. Priesaga *-inis* ir kilmininkas.—„Gimtoji kalba“, 1935, sąs. 6, p. 84—86.

Trečia, Jablonskis mėgino apibrėžti šių būdvardžių leksinę reikšmę, o tai, matyt, dėl jos įvairumo net neįmanoma, užtat P. Kniūkšta, tuo įsitikinęs, savo studijoje ir apsiribojo konkretesnių, darybinių reikšmių apibūdinimu⁵⁸.

Dar keisčiau dėjosi su priesagos *-iškas* reikšmės apibrėžimo kritika: tokio apibrėžimo 1922 m. gramatikoje nėra! Čia randa-me tik 19 pavyzdžių, o po jų eina „pastebėjimas“, kur aiškina-mas pasakymų „*dvasiškas* penas“ ir „*dvasioš, dvasinis* penas“ skirtumas (RR I 384). Įdomu, kad priesagos *-iškas* reikšmės apibrėžimų, bent iki 1922 m., nėra ir Jablonskio straipsniuose, kur taisomi netaisyklingi būdvardžiai su šia priesaga (IV 58, 91—92, 95—96, 99, 125, 130, 200—201, 298—299; plg. Rašo-mosios kalbos dalykai. V., 1912, p. 14—17, 24—25). Galimas dalykas, kad Jablonskis kur nors tokį apibrėžimą buvo davęs: per paskaitas, kalbėdamasis ir pan., bet visai tikėtina, kad tokį apibrėžimą „rekonstravo“ jo oponentai. Tokių atvejų mokslo istorija žino ne vieną, kai oponentai kovojo su priskiriama kri-tikuojamam asmeniui teorija.

Norėdami vis dėlto išspręsti problemą, kaip Jablonskis su-prato priesagos *-iškas* reikšmę, o paskui nuspręsti, ar tas su-pratimas buvo tuo laiku pakankamas, turėtume įvertinti jo pa-teiktus pavyzdžius su šia priesaga, taip pat išnagrinėti ir jo paties kalboj vartojamus atvejus. Bet tai jau specialios studijos uždavinys, o kol jos nėra, galime pasitenkinti konstatavimu, kad Jablonskis ją suvokė kur kas geriau už tos priesagos pro-paguotoją A. Vireliūną. Šis atkakliai bruko „*lietuvišką* kalbą“ ir panašius pasakymus⁵⁹. Beje, Jablonskis tam tikrais atvejais pats vartojo ir būdvardį *lietuviškas*, pvz.: *lietuviškas* uždaviny-nas, *lietuviškas* sūris, *lietuviškas* ūkis ir net pasakymą „Jų ir kalba buvo *lietuviška*“ (RR I 383), bet tai jau kito galo pavyz-džiai.

Baigiant galima pasakyti, kad Jablonskio duoti būdvardžių priesagų reikšmės apibrėžimai buvo papeikti be didelio pagrindo: skubotai, neįsigilinus į esmę, o priesagos *-ingas* atveju net visai klaidingai.

G r a m a t i k o s r a š y b o s r e i k š m ė. 1922 m. gramatika galutinai nustatė lietuvių kalbos rašybą, kuri, be vienos kitos smulkmenos, išsilaikė iki pastarųjų dienų. Jos rašybą galėtume nusakyti Jablonskio žodžiais iš 1919 m. gramatikos: „Gramati-kos rašyba yra drauge ir Lietuvių Mokslo Draugijos rašyba. Rygiškių Jono rašyba čia kiek skiriasi nuo to, ką jis aiškindavo savo straipsneliuose prieš karą rašybos reikalui. Ryg. Jonas, parvažiavęs iš Rusijos, priėmė Mokslo Draugijos Rašybą...“ (II 175). Ir kitoje vietoje Jablonskis nurodė, kad 1919 m. gra-

⁵⁸ Kniūkšta P. Min. veik., p. 59—61.

⁵⁹ Vireliūnas A. Min. str.—„Lietuvos mokykla“, 1925, Nr. 4, p. 137.

matikos rašyba esanti ne jo: grįžęs iš Rusijos jis ėmė rašyti *byra, svyra, atspūra, griūva, būva, lyja, dūžta, grįžta, lūžta, sumyšta, ištyžta, gaminsiu, raginsiu, spausdinti, leįsdamas, vesdinti*, „matydamas, jog prieš vėją nepapūsi, ypačiai šiuo metu, kada nereik dėl mažmožių spyriuotis“ (III 101, plg. 114). Čia pateikti pavyzdžiai iš esmės ir nusako tuos skirtumus abiejų gramatikų rašyboje nuo anksčiau gintų savo rašybos principų.

Kad ir kratėsi Jablonskis atsakomybės už šią rašybą, vis dėlto ji visuomenėje paplito kaip „jablonskinė rašyba“, ir visuomenė už visus jos tikruosius ir tariamuosius trūkumus kaltino tik Jablonskį. O rašybos kritikos ir reformų projektų iki pat Jablonskio mirties buvo ne mažiau, gal net daugiau, negu prieš karą. Mažai kam neužkliuvo ši „jablonskinė“ rašyba: visi šunis ant jos korė. Kaip įprasta, nesiliovė jos atakavęs A. Jakštas⁶⁰. Jam antrino, tapęs „Draugijos“ bendradarbiu, M. Grigonis, prieš metus laiko siūles revoliucijos keliu nuverstį Jablonskio rašybos „jungą“⁶¹. Jis savo pasiūlymus rėmė net „mokykliniais eksperimentais“.

Aprimus A. Jakštui, po kelerių metų „jablonskinę“ rašybą iš pamatų griovė A. Vireliūnas⁶², kurį A. Senas, įvertindamas jo nuopelnus, pavadino „der schärfste Gegner Jablonskis“ (smarkiausias Jablonskio priešininkas)⁶³. Painiavą didino ir tai, kad 1922 m. gramatikos rašybos nesilaikė nė Švietimo ministerija, paskelbusi ją oficialia, mokykline rašyba⁶⁴. Beveik kiekvienas kalbininkas (pavyzdžiui, K. Būga, P. Skardžius) atkakliai gynė savo rašybos principus⁶⁵.

Visuomenė, regėdama tą nuomonių, pažiūrų, principų ir projektų makalynę, taip pat neteko orientacijos ir sumišusi teiravosi, kieno rašybos pagaliau laikytis — priimtosis Rygiškių Jono gramatikos ar kurios kitos⁶⁶. Čia neįmanoma apžvelgti to srauto straipsnių, skirtų rašybos dalykams. Tačiau suprantama, kad visa tai nervino ligonį Jablonskį, kėlė jam pačiam abejonių savo gramatikos rašyba. Užtat kartais neiškėsdavo ir savo knygutėse ką ne ką imdavo rašyti kitaip, negu grama-

⁶⁰ Jakštas A. Mūsų rašybos klausimas.—„Draugija“, 1920, Nr. 3—4 (111—112), p. 133—147; Nr. 7—8(115—116), p. 331—332; Nr. 11—12(119—120), p. 463—465; 1923, Nr. 3—4(146—147), p. 150—153.

⁶¹ Grigonis M. Lietuvių rašybos reikalu lietuvių kalbos mokytojų pastebėjimai.—„Draugija“, 1920, Nr. 3—4(111—112), p. 147—150.

⁶² Vireliūnas A. Dėl mūsų rašybos pertaisos.—„Mūsų kalba“ („Lietuvos mokyklos“ priedas), 1925, Nr. 2, p. 27—31.

⁶³ Senn A. Zur Frage der litauischen Orthographie.—„Tauta ir žodis“, 1926, t. IV, p. 651—653.

⁶⁴ Kantvydis B. M. Gogolis. Tarasas Bulba [...].—„Lietuva“, 1924.VIII.6, Nr. 175(1676).

⁶⁵ Kantvydis B. Rašybos vargai.—„Lietuva“, 1927.XII.22, Nr. 289(2672).

⁶⁶ Biržiška M. Rašybos dalykas.—„Lietuva“, 1923.III.7, Nr. 53(1170).

tikoje. Ypač svyravo dėl kitų tautų vardų. Pavyzdžiui, „Būdo įtakoje“ (1923 m.) jis rašė *Baironas, Berli, Bernsas, Četemas, Fryras, Džeffersonas, Jumas, Mišlė, Šimmelpennikas, Vašingtonas* ir pan. Po metų išėjusioje knygutėje „Pareiga ir tiesumas“ (1924 m.) — *Wašingtonas, Wellingtonas, Blücheris* ir *Abbé de St. Pierre, Dubois...* O tais pačiais metais išleistoje knygutėje „Seimos įtaka“ vėl rašė kaip ir pirmojoje: *Vellingtonas, Šilleris, Mišlė, Baironas*. Ėmė svyruoti Jablonskis ir dėl kitų rašybos dalykų: 1929 m. „Visuomenės įnamiuose“ rašė net *kažin-kas, keno, kila, būva*. Žinoma, tai dar labiau didino rašybos sąmyšį.

Negalėdamas pakešti tokio rašybos chaoso, Jablonskis pasitelkė jaunų, energingų kalbininkų: P. Skardžių, A. Salį ir kt., kad bendrai su jais ieškotų kokios išeities. Jau 1928 m. pradžioje buvo svarstomas rašybos projektas, kurį greičiausiai parengė minėti jaunieji kalbininkai⁶⁷. Matyt, paaiškėjus būsimos rašybos principams, Jablonskis savo vardu parašydinęs 1929 m. švietimo ministru raštą, siūlydamas sudaryti rašybos komisiją. Tą raštą dar pasirašė A. Salys, P. Skardžius ir J. Talmantas⁶⁸. Siūloma komisija iš tikrųjų pradėjo dirbti 1929 m. gruodžio 1 d. Į ją įėjo Jablonskis, J. Balčikonis, V. Mykolaitis-Putinas, P. Skardžius, S. Čiurlionienė, A. Kasaikaitis, Z. Kuzmickas, J. Žiugžda ir J. Talmantas⁶⁹. Šios komisijos darbo kryptį ir rezultatus yra apibūdinęs P. Skardžius⁷⁰: radikaliausias dalykas buvo siūlymas vietoj *a, e* rašyti *ā, ē*, o vietoj *i, y* ir *u, ū* — *ī* ir *ū*. Kaip turėjo atrodyti naujoji rašyba, matyti iš A. Salio straipsnio, išspausdinto pagal sudarytą projektą⁷¹.

Šį rašybos projektą verta apibūdinti kiek plačiau dėl jo santykio su 1922 m. gramatikos rašyba. Iš to santykio aiškėja ir Jablonskio pozicijos. Matyt, Jablonskį visai patenkino vienodas ilgųjų balsių rašymas, kuris tokiu būdu likviduoja nosines raides. Jablonskiškai buvo numatyta rašyti žodžius *aukštas, auksas, barzda, daiktas, baikštus, baugštus, kipšas, knibčius, rūgštus* ir kt. Liko 1922 m. gramatikos principas rašyti *mesdamas, vesdamas*⁷², *mesdavo, vesdavo, mesdinti, vesdinti*. Neabejotina, kad tik Jablonskio žodis nulėmė projekto siūlymą

⁶⁷ A. Naujas rašybos projektas.—„Lietuvos aidas“, 1928.IV.18, Nr. 63(277).

⁶⁸ [Be parašo]. Lietuvių k. rašybos reformos komisija darbą pabaigė.—„Lietuvos aidas“, 1933.IV.1, Nr. 75(1747).

⁶⁹ [Be parašo]. Tvarkoma Lietuvos ortografija.—„Diena“, 1929.XII.8, Nr. 70.

⁷⁰ Skardžius Pr. Rašyba ir jos reforma.—„Kalba“, 1930, t. I, sąs. 1, p. 19—21.

⁷¹ Salis A. Iš Rašybos Komisijos darbų.—„Kalba“, 1930, t. I, sąs. 2, p. 71—75.

⁷² Tam s pusdalyvyje nepritarė J. Endzelynas (žr. Senn A. Zur Frage ..., p. 653).

rašyti *biaurus, spiauti, piudyti*⁷³. Didžiausi pakitimai palyginti su 1922 m. gramatika buvo šie: 1) rašyti *grįštu, lūštu, grimstu*, priderinant prie būsimojo laiko, kur $\dot{z} + s > \dot{s}$; 2) tikriniai lietuviški vardai rašomi iš kilmės, kur ji visai aiški: *Išdagai, Užpaliai, Pusdešris...*, bet rašoma *Daukša, Daukantas, Butkus...* (1922 m. gramatikoje — *Puzdešris, Užpaliai*); 3) vietoj priešdėlio ir prielinksnio *į* visur rašyti *in*.

Būta ir kitų naujovių: kada rašyti kartu ir atskirai, palikti svetimiesiems vardams originalo rašybą, pridodant paprastai galūnes.

Susumuojant pagrindinius naujosios rašybos skirtumus nuo 1922 m. gramatikos, galima sakyti, kad, išskyrus *in*, visa kita buvo suderinta su ankstesniais Jablonskio principais. Bet kadangi *in* buvo įvestas visiems atvejams (ir prielinksniui, ir priešdėliui), tai ir šis rašymas neprieštaravo Jablonskio reikalavimui išlaikyti rašybos nuoseklumą.

Tačiau po Jablonskio mirties, kai P. Skardžiaus vadovaujama komisija ėmėsi skubinau įgyvendinti projektą, kilo smarki reakcija. Ypač griežtai pasisakyta prieš brūkšniuotąsias raides — jos esančios nepatogios⁷⁴. Reformų priešininkai ėmė skelbti, kad, žmonos liudijimu, prieš mirtį Jablonskis visiškai nepritaręs sugalvotai reformai⁷⁵.

Siaip ar taip, visas rašybos projektas baigėsi nieku. Rašybos komisija kelerius metus dirbo ir po Jablonskio mirties (iki 1932 m. lapkričio 6 d.)⁷⁶. Paskiau kurį laiką rašybos reformą judino Lietuvių kalbos draugija, kol 1935 m. Švietimo ministerija nedviprasmiškai nurodė mokykloms, o kartu ir visuomenei, grįžti prie 1922 m. gramatikos rašybos⁷⁷. Tad 1922 m. gramatikos rašyba, be vienos kitos smulkmenos (imta rašyti *dėl, Pusdešris, Užpaliai, rūgštus, rūgštis, baigštus*), liko toliau laukti naujų reformų.

Gana glaustai apžvelgę 1922 m. gramatiką, vis dėlto turime pakankamai medžiagos išvadai, kad tai buvo nepaprastos svarbos veikalas lietuvių kalbos mokslui ir bendrinės kalbos

⁷³ „Kalbos“ redakcija išnašoje (p. 72) pabrėžė, kad rašyti čia be joto nesą jokio pagrindo.

⁷⁴ Zaliūkas J. Dėl mūsų rašybos reformos.—„Rytas“, 1930.III.19, Nr. 64(1808).

⁷⁵ Mackevičius R. „Kalba“, 2 sąsiuvinis.—„Vilniaus rytojus“, 1930.XI.23, Nr. 94a(168a), p. 4; Prieš lietuvių rašybos reformą.—„Rytas“, 1930.XI.26, Nr. 27(2020).

⁷⁶ Skardžius Pr. Naujoji rašyba ir jos svarba.—„Literatūros naujienos“, 1935.IV.15, Nr. 8(24), p. 1.

⁷⁷ Užburtas rašybos ratas.—„Gimtoji kalba“, 1936, sąs. 1—2, p. 3—6; Salyš A., Skardžius Pr., Talmantas J. Rašybos reformos projektas.—„Židyns“, 1933, t. XVII, Nr. 5—6, p. 499—516.

praktikai. 1922 m. gramatika buvo, sakytume, aukščiausioji kalbos instancija, kurioje ieškota atsakymo į daugybę klausimų. Netgi teisme teisėjai yra sprendę bylą, pasidėję ją šalia teisės knygų⁷⁸. Jai neprilygo nė viena lietuvių gramatika beveik per 50 metų. Visą tą laiką ji buvo beveik vienintelis šaltinis, iš kurio ėmė pavyzdžių, kuriuo rėmėsi, aiškindami bendrinės kalbos dalykus, vėlesniųjų lietuviškų gramatikų autoriai.

1922 m. gramatika buvo pagrindas ir 1925 m. išėjusiam Jablonskio kalbos vadovėliui, skirtam žemesniosioms vidurinės mokyklos klasėms⁷⁹. Būtų naudinga ir įdomu panagrinėti, ypač metodikos požiūriu, ir šį Jablonskio darbą, kuris, likęs savo didžiojo pirmtako šešėlyje, nesulaukė iki šiol išsamesnio įvertinimo. Pagaliau didžioji Jablonskio gramatika yra susijusi ir su kitu jo įžymiu darbu — po šešerių metų išėjusiais „Linksniais ir prielinksniais“.

„Linksniai ir prielinksniai“. Paskutinio Jablonskio veikalo parašymo istorija yra sena. Dar 1911 m. savo sintaksės prakalboje jis sakėsi ketinąs rašyti tokią sintaksės dalį (RR I 437). Tačiau praėjo 17 metų, kol planas buvo įgyvendintas.

Šį savo darbą, kuris, kaip ir 1922 m. gramatika, yra jo kalbos mokslo viršūnė, Jablonskis baigė 1926 m. pirmojoje pusėje: 1926 m. birželio 30 d. raštu Nr. 6964 knygų leidimo komisija atsakė Jablonskiui, kad šiais metais dėl lėšų stokos negalėsianti knygos išleisti. Siūlanti ją įtraukti į 1927 m. planą⁸⁰. Tų metų pradžioje pasirodė žinutė, kad spaudai baigiama ruošti prof. J. Jablonskio „Lietuvių kalbos sintaksė“⁸¹. Greičiausiai korespondentas taip pavadino „Linksnius ir prielinksnius“, nors galėjo turėti galvoje ir rengiamą antrąjį sintaksės leidimą⁸². Tačiau tais metais toji sintaksė nebuvo išspausdinta. Tik 1928 m. gegužės mėn. pabaigoje „Sakalo“ leidykla išleido Rygiškių Jono „Linksnius ir prielinksnius“. Apie išspausdinimo laiką sprendžiame iš to, kad mėgusio anonimiškai savo darbus pristatyti visuomenei Jablonskio anotacija pasirodė birželio 1 d., kai tik knyga pateko į jo rankas⁸³. Tą patį mėnesį pasirodė ir P. Skardžiaus recenzija⁸⁴. Iš jos sužinome, kad „Linksniai ir prielinksniai“ išėjo palyginti dideliu 6000 egz. tiražu.

⁷⁸ „Lietuvos aidas“, 1937.IV.7, Nr. 151(3366).

⁷⁹ Rygiškių Jono lietuvių kalbos vadovėlis. Pirmosioms vidurinių mokyklų klasėms. K., 1925, 104 p.

⁸⁰ LCVA, f. 391, ap. 4, b. 1285, l. 19, 19a.

⁸¹ Mūsų knygų naujienos.—„Lietuva“, 1927.II.7, Nr. 30(2413).

⁸² Žr. Palionis J. Pastabos.—Kn.: J a b l o n s k i s J. Rinktiniai raštai, t. I, p. 676.

⁸³ „Lietuvos aidas“, 1928.VI.1, Nr. 97(311) (žr. II 384—385).

⁸⁴ S k a r d ž i a u s Pr. Rygiškių Jono Linksniai ir prielinksniai [...].—„Lietuvos aidas“, 1928.VI.14, Nr. 107(321).

„Linksniai ir prielinksniai“ apibendrina ir detalizavo, daugybe pavyzdžių pagrindė tas Jablonskio pastabas ir mintis, kurias jis ne viena proga buvo pasakęs savo straipsniuose apie linksnių ir prielinksnių vartojimą. Tiesa, juose daugiau siekė keldavo netaisyklinguosius atvejus, bet negali sakyti, kad nebūtų mėginęs ir teiktiniais pavyzdžiais mokyti visuomenę taisyklingos kalbos. Čia primintina studija „Medega sintaksiui“ (1893 m., II 28—36), straipsniai „Kalbos dalykai“ (1911 m., II 81—84) ir „Rašomosios kalbos dalykai“ (1912 m., II 98, 101). Tuos jo darbus galime laikyti kukliais „Linksnių ir prielinksnių“ pirmtakais: šiuo savo veikalu Jablonskis tęsė ir realizavo juose buvusią idėją — parodyti lietuvių kalbos sintaksės turtus.

„Linksnių ir prielinksnių“ pobūdis. Jablonskiui buvo svetimas ir gal net nepriimtinas „grynasis“ kalbos mokslas. Kiekvienas jo darbas buvo skiriamas bendrinei kalbai ugdyti ir tobulinti. Tokį pat uždavinį Jablonskis numatė ir „Linksniams ir prielinksniams“: „Rašydamas šį kalbos dalykų rašinį, turiu galvoj pirmiausia, kad mes daug kas savo raštus ir šiaip kalboj klystam, ypačiai sakinių linksnius ir prielinksnius vartodami“ (RR I 550). Tad ir šį paskutinįjį didelį darbą jis skyrė pirmiausia laikraštiniams, rašytojams ir šiaip mūsų rašto žmonėms bei kalbos mokytojams.

Praktinę veikalo kryptį aiškiausiai rodo po kiekvieno linksnių skyriaus ir po prielinksnių apžvalgos esą paragrafai, kur nagrinėjami vadinamieji „klaidų linksniai“ ir netaisyklingos konstrukcijos su prielinksniais. Norminamoji tendencija ryškiai skiria „Linksnius ir prielinksnius“ nuo žymaus baltisto E. Frenkelio analogiškų studijų — beveik tuo pačiu metu išspausdintos „Lietuvių linksnių sintaksės“⁸⁵ ir 1929 m. išleistos „Lietuvių polinksnių ir prielinksnių sintaksės“⁸⁶. Praktinė, norminamoji tendencija, kaip teisingai nurodė J. Palionis, nulėmė ir tam tikras „Linksnių ir prielinksnių“ struktūros ypatybes, medžiagos atranką ir aiškinimą. Jablonskis tik pačioje savo veiklos pradžioje mėgino lietuvių sintaksės dalykus gretinti su giminiškų kalbų analogiškais pavyzdžiais, bet kadangi bendrinės kalbos normai toks gretinimas nieko neduoda, jo atsisakė. Ir šiame darbe, skirtingai nuo E. Frenkelio studijų, nėra jokios užuominos apie kitų kalbų linksnių ir prielinksnių vartojimą. Todėl tam, kas tikru mokslu laiko istorinę-lyginamąją gramatiką, kam kalbos praktika rodosi nesanti rimtas mokslas, Jablonskio „Linksniai ir prielinksniai“, kaip ir kiti jo

⁸⁵ Fraenkel E. Syntax der litauischen Kasus.—, „Tauta ir žodis“, 1926, t. IV, p. 126—186; 1928, t. V, p. 1—169 (Atskiras leidimas Kaune 1928 m.).

⁸⁶ Fraenkel E. Syntax der litauischen Postpositionen und Prapositionen. Heidelberg, 1929.

darbai, gali kelti įtarimo dėl jų mokslinės vertės. Tokia pažiūra šiandien, suprantama, gana primityvi.

Kiekvieno mokslo pagrindą pirmiausia sudaro patikimi faktai. Tuo atžvilgiu „Linksniai ir prielinksniai“, sukaupe daugybę per 35 metus surinktų labai patikimų faktų, yra vienas vertingiausių lietuvių kalbos mokslo veikalų. Jablonskio pateiktų pavyzdžių mokslinę vertę yra pripažinęs tas pats E. Frenkelis: „Jablonskio vertingiausi darbai parašyti praktiniu požiūriu, bet jo tiksliai užfiksuoti naujosios bendrinės kalbos vartosenos atvejai, kurie susiformavo per paskutiniuosius metus, bus dėkingai suvartoti kiekvieno tyrinėtojo“⁸⁷.

Turint galvoje „Linksnius ir prielinksnius“, čia reikia pridurti, kad juose yra ne tik bendrinės kalbos, bet ne mažiau ir įvairių tarmių pavyzdžių. Jeigu kada bus rašomos studijos iš tarmių linksnių ir prielinksnių vartosenos, tai jų autoriai kreipsis ir į šį Jablonskio darbą. Jablonskis nebuvo joks ortodoksas — nesiribojo tik bendrine kalba. „Linksnių ir prielinksnių“ recenzentai kaip tik labai teigiamai įvertino šį jų bruožą: „Visas rašinys rodo didelę autoriaus apykantą įvairiems tarmių dalykams. Toks visų tarmių paisyimas yra labai svarbus dalykas sudarant bendrinę mūsų rašto ir žodžio kalbą“⁸⁸.

„Linksnuose ir prielinksniuose“ atsidūrė nemaža pavyzdžių iš 1922 m. gramatikos, ypač iš jos skyrių „Linksnių pavyzdžiai“ ir „Prielinksnių pavyzdžiai“ (I 229—249, 338—350).

Tiek 1922 m. gramatikos, tiek nauji „Linksnių ir prielinksnių“ pavyzdžiai imti iš labai įvairių šaltinių (žr. RR I 551—552). Paprastai Jablonskis pavyzdžių šaltinį nurodydavo, bet tais atvejais, kai jie būdavo imami iš gyvosios „panemuniečių kalbos“ arba iš tos kalbos rašytojų (P. Mašiot, Aišbės, V. Kudirkos), jo nepažymėdavo. Tarp nepažymėtųjų pavyzdžių buvo ir tų, kuriuos Jablonskis sulasiojo Naumiesčio ir Griškabūdžio apylinkėse.

Geras pluoštas pavyzdžių į „Linksnius ir prielinksnius“ pateko iš Prūsų Lietuvos: K. Donelaičio kūrinių, A. Sleicherio ir A. Leskyno tautosakos rinkinių, taip pat iš periodikos.

Jablonskis labai vertino žemaičių sintaksę, todėl daug pavyzdžių yra iš Alsėdžių, Kvėdarnos, Kretingos, Palangos, iš M. Valančiaus, S. Daukanto raštų ir ypač iš Žemaitės kūrinių.

Kaip prisipažino pats Jablonskis, daugokai pavyzdžių panaudojęs iš Lietuvos vidurio ruožo tarp žemaičių ir rytų aukštaičių (Žagarės, Joniško, Gruzdžių, Šiaulių, Panevėžio). Šio

⁸⁷ Fraenkel E. Syntax der litauischen Kasus.—„Tauta ir žodis“, 1926, t. IV, p. 127.

⁸⁸ Treigys S. *Rygiškių Jono Linksniai ir prielinksniai* [...].—„Ateitis“, 1928, Nr. 10, p. 414; plg. Skardžius Pr. *Rygiškių Jono Linksniai ir prielinksniai*.—„Lietuvos aidas“, 1928.VI.14, Nr. 107(321).

ruožo kalbai iliustruoti jis labai vertino M. Slančiausko ir J. Balčikonio tautosakos rinkinius.

Rinkti pavyzdžių sintaksei nevengė ir iš rytų aukštaičių tarmių. Jie daugiausia buvo paties Jablonskio nugirsti. Rytų tarmių linksnių ir prielinksnių vartojimo ypatybėms parodyti jis pasinaudojo ir rašytojų A. Baranausko, V. Krėvės-Mickevičiaus, J. Biliūno ir A. Vienuolio kūryba.

Kaip matome, Jablonskis 1928 m. neniekino rašytojų kalbos pavyzdžių. Jų yra rinkęs ir iš kitokių raštų.

Būdinga, kad palyginti mažą procentą sudarytų pavyzdžiai iš senųjų raštų. Jablonskis prisipažino, kad ką ne ką ėmęs ir iš jų, bet nenurodė tikslesnių duomenų. Galima spėti, kad tie negausūs atvejai imti iš M. Daukšos ir K. Sirvydo darbų. Palyginti menkas Jablonskio domėjimasis senaisiais raštais visai suprantamas: jo knygos tikslas buvo dabartinės kalbos linksnių ir prielinksnių vartoseną, tos vartosenos norminimas, o ne jos istorinė raida, siekimas atskleisti jos seniausiąjį sluoksnį.

„Linksnius ir prielinksnius“ su kitais Jablonskio darbais sieja ne tik pavyzdžiai, bet ir kai kurie teorijos dalykai. Pavyzdžiui, juose gana kategoriškai aiškinamas prielinksnių *per* ir *pro* vartojimas: „Lietuvos žmonės beveik visur griežtai skiria *per* nuo *pro*. „*Per* tvorą“ (neparverstą) žiūrėti tegali Lietuvoje didelis, aukštas padaras (gyvulys), ne žvirblis, ne mažas vaikelis; „*pro* tvorą“ žiūrėti ir ką kitą *pro* ją daryti gali ir žvirblis ir žąsis, ne tiktai žmogus, ne tiktai arklys. Dauguma „*pro* vartus“ tevažiuojam į kiemą, nors vietomis dėl įvairių priežasčių jau ir „*per* vartus“ yra važiuojama“ (RR I 670). Tais pačiais žodžiais viskas pasakyta ir 1922 m. gramatikoje (RR I 349), ir 1911 m. „Viltyje“ išspausdintame straipsnyje (IV 83). Analogiškai galima sugretinti ir prielinksnio *dėl* reikšmės apibrėžimą (plg. RR I 670 ir IV 83—84). Tačiau tokių tiesioginių paralelių nėra daug.

Nepavyko nustatyti tiesioginio ryšio ir su kitų kalbų — rusų, lotynų — gramatikose esančiais linksnių ir prielinksnių skyriais, nors tam tikro, kad ir labai bendro, ryšio turėtų būti. Sunku įsivaizduoti, kad Jablonskis, rašydamas šį darbą, nebūtų turėjęs, kaip paprastai, kokio pavyzdžio prieš akis.

Beje, XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje dominavusio lyginamojo istorinio metodo atstovai yra domėjęsi ir linksnių bei prielinksnių istorija. Jablonskiui buvo žinomi tokie istorinės kalbotyros korifėjų, kaip B. Delbriuko, J. Zubato, F. Fortunatovo, V. Milerio, istorinės sintaksės tyrinėjimai. Jam buvo žinomi ir jaunesniosios kartos atstovų J. Endzelyno ir A. Tomsono darbai, tiesiogiai skirti linksnių ir prielinksnių proble-

moms⁸⁹. Tačiau šios krypties studijomis Jablonskis nesekė, nors kai kuo galėjo pasinaudoti.

Jablonskio „Linksnius ir prielinksnius“ su kitais analogiškais darbais sieja pirmiausia linksnų ir prielinksnių pateikimo tvarka. Čia linksniai apibūdinami ta tvarka, kaip jie eina paradigmoje, o prielinksniai — abėcėliška. Toks pateikimo būdas rusų kalbotyroje prasidėjo nuo F. Buslajev⁹⁰. Jis nėra „modernus“, bet gana detalus ir tikslus⁹¹. Pasakytume, net visai patogus. Gal tuo paaiškinamas ir tas faktas, kad ir dabar, turint prieš akis nemaža mėginimų pateikti moksliškesnį linksnų ir prielinksnių aprašymą, šis būdas, kad ir kiek modifikuojamas, tebėra gyvas iki šių dienų. Tačiau jis turi ir nemaža trūkumų. Pirmiausia krinta į akis tai, kad didelis formų ir reikšmių skaičius padaro linksnų ir prielinksnių aprašymą griozdišką, sunkų. Bet svarbiausia, kad neišryškėja linksnų ir prielinksnių reikšmių sistema, jų ryšiai⁹². Visa tai būdinga Jablonskio „Linksniams ir prielinksniams“.

Linksnų reikšmės. Beje, Jablonskis šiame savo darbe prielinksnių reikšmių visiškai neapibūdino, tik pateikė grupėmis įvairiai vartojamų pavyzdžių, iš kurių, jo nuomone, patys skaitytojas „turės suvokti, kurie kada prielinksniai ir kuriam galui sutampa su tam tikrais kalbos linksniais“ (RR I 646). Užtat linksnų reikšmes Jablonskis apibūdino labai detalai. Pavyzdžiui, vardininko, rodos, tokio neįvairaus, skyrė 6 vartojimo atvejus, o kilmininko — net 22, naudininko — 13, galininko — 9, įnagininko — 11.

„Linksnuose ir prielinksniuose“ nepasakyta, kuriais pagrindais skiriamos linksnų reikšmės. Jas nustatyti keblus dalykas, nes čia susipina nemaža įvairių faktorių. Tai suvokė ir Jablonskis, įspėdamas, kad nederinamojo pažyminio skyrelyje skaitytojas rasiąs ir tokių kilmininkų, kurie gali būti vadinami kitais kilmininko vardais, nes „čia viskas, ar beveik viskas, pareina nuo to, kuriuo atžvilgiu yra žiūrimi tie kilm-kai“ (RR I 575). Gal tai paaiškina ir tuos atvejus, kur Jablonskis, kaip nurodė J. Palionis, tuos pačius ar analogiškus pavyzdžius yra sudėjęs skirtinguose skyriuose⁹³. Tokių dalykų pa-

⁸⁹ Endzelīns J. Латышские предлоги, ч. I, II.—Кн.: Darbu izlase, t. I. Rīgā, 1971, lp. 307—655; Thomson A. Beiträge zur Kasuslehre.—„Indogermanische Forschungen“, 1909, t. XXIV, S. 293—307; 1911, t. XXVIII, S. 107—120; 1911/1912, t. XXIX, S. 249—259.

⁹⁰ Plg. Буслаяв Ф. И. Историческая грамматика русского языка. М., 1959, с. 459—494.

⁹¹ Попова З. Д. Система падежных и предложно-падежных форм в русском литературном языке XVII века (структурно-семантическое описание). Воронеж, 1969, с. 8.

⁹² Ten pat.

⁹³ Palionis J. Min. str.—Кн.: Jablonskis J. Rinktiniai raštai, t. I, p. 54.

prastai būna beveik visuose didesniuose darbuose, kur siekiama kuo detaliau apibūdinti gramatinių konstrukcijų reikšmes. Mat reikšmių skirtumai be ryškesnio formalaus požymio dažnai pasirodo gana subjektyvūs. Jablonskis, kaip matome, to neslėpė ir net nevengė, o kiti autoriai paprastai bet kuria kaina stengiasi tų „nenuoseklumų“ išvengti.

Objektyviai žiūrint, Jablonskis vargu ar turėjo kokį apibrėžtą teorinį pagrindą, kuriuo remdamasis būtų klasifikavęs linksnių reikšmes. Jis veikiausiai vadovavosi savo aštria reikšmės nuovoka, intuicija. Juk tuo metu apskritai nebuvo susiformavę žodžių junginio teorijos pagrindai, kurie būtų leidę jam išvengti savo klasifikacijos trūkumų. Tuo metu dar nebuvo ir frazeologijos teorijos, todėl nenuostabu, kad „Linksniuose ir prielinksniuose“ pateikta pavyzdžių, priklausančių iš tikrųjų frazeologiniams junginiams, kurių dėmenys jau yra netekę savo reikšmių, pvz., J. Palonio nurodytas įnagininkas „mirtimi dalijosi“, ar linksniai, perėję į kitas kalbos dalis. Pats Jablonskis pažymėjo, kad, pavyzdžiui, kai kurie įnagininkai yra virtęrieveiksmiais — *potekom, pagreta* (RR I 631). Sakytume, kad ir kai kurie pavyzdžiai prielinksniams taip pat nieko neduoda, kaip štai skyrelyje su *be* (§ 78): barnių buvo *be galo* (bet plg. *be galo* nebus galo), *be paliovos, be atvangos*. Taip pat ir su prielinksniu *iš* (§ 81) yra pavyzdžių (*iš tolo, iš kur, iš tenai, iš tikrųjų, iš netyčia, iš naujo*), kur *iš* jau sunku laikyti prielinksniu.

Už tokius „Linksnių ir prielinksnių“ trūkumus sunku kaltinti Jablonskį: čia susiduriame su dar ir dabar ne visai aiškiais kalbos dalių skyrimo problemomis. Dar mažiau jos buvo aiškios Jablonskio laikais. Jo nuopelnu kaip tik reikėtų laikyti tai, kad jis tokiais atvejais... svyravo, nebuvo tikras. Tiesa, Jablonskis abejojo dėl pasakymų reikšmės, nepagalvojęs, kad pasakymai „*ubagais eiti*“, „(žmonių) privirto *statiniu*“, „(plotai) *pavėne* aptemę“ kuo mažiausia tinka linksnių reikšmėms iliustruoti, nes jie nėra paprasti žodžių junginiai. Tai gi su J. Palonio teiginiu, kad „Jablonskio „Linksniuose ir prielinksniuose“ duotoji linksnių klasifikacija nebuvo labai tobula ir kad jis, rašydamas šį savo veikalą, ne viską buvo ligi galo pergalvojęs“⁹⁴, sutikti galima tik iš dalies mūsų dienų mokslo požiūriu.

Taip pat negalima sutikti ir su teiginiu, kad vienas pagrindinių Jablonskio klasifikacijos trūkumų buvęs tas, jog „per maža dėmesio kreipė į to ar kito linksnio sintaksinius bei semantinius ryšius su kitais žodžiais, per maža žiūrėjo linksnio atliekamų funkcijų žodžių samplaikose“⁹⁵.

⁹⁴ Ten pat.

⁹⁵ Ten pat.

Vargu ar galima surasti daugiau linksnio sintaksinių (t.y. gramatinių!) santykių su kitais žodžiais, kaip jų nustatė Jablonskis. Neaišku, kokių reikėjo žiūrėti linksnio atliekamų funkcijų žodžių samplaikose. Vargu ar trūko ir semantinių ryšių, nors jų galima dauginti beveik iki begalybės.

Panagrinėkime kad ir vieną kilmininko reikšmės atvejį — vadinamąjį kilmės ir savybės kilmininką (RR I 571—572). Jablonskis pirmiausia nurodė jo sintaksinį santykį — jis vartojamas nederinamuoju pažyminiu ir tariniu. Toliau jis apibūdino ir jo semantinį santykį: „Tuo pažyminiu arba tariniu pasakome daiktą, iš kurio yra kilęs jo pažymimasis daiktavardis (1, 2), arba daiktą, kurio jis yra savybė (3). Sakinyje, kur nėra pažymimojo daikto (kur nėra tam žodžio), tas kilm-kas eina jau, žinoma, papildiniu arba tam tikra vardine tarinio dalimi (4, 5)“. Priskirdamas šiai reikšmei tokius pavyzdžius, kaip „6. *Vilkaičių* dar neskuba rugių pauti. *Vilko* buvo jau su žiburiu“, Jablonskis vadovavosi tuo, kad „čia lyg saváime pasisako tam tikras daiktavardis“—„ū k y j e, t r o b o j, n a m u o s“. O sakiniuose „7. *Jų* gimė aną dieną sūnus. Tą naktį namų *šeimininkės* gimęs sūnus“ pasakytus kilmininkus apibūdino „tam tikrais kilmės ir savybės linksniais“.

Tokie atvejai, kaip veikėjo ir veikiamojo dalyko kilmininkas (*vaikų* meilė, *marškinių* siuvimas), nederinamojo dalyko (*Raseinių* Magdė) kilmininkas (RR I 572—575) Jablonskiui buvo taip pat nederinamieji pažyminiai, bet ne visai vienodi. Tas jų nevienodumas, kaip mes sakytume, atsiranda dėmenų semantiniu pagrindu.

Kaip matome, Jablonskis nustatė įvairius kilmininko santykius — ir sintaksinius, ir semantinius, ir funkcinius. Tad Jablonskio klasifikacijos trūkumu negalėtume laikyti tų santykių stoką. Klasifikacija, mūsų supratimu, nukentėjo dėl to, kad autorius neatsižvelgė į tų santykių hierarchiją. Iš to, matyt, eina ir Jablonskio klasifikacijos pagrindų neapibrėžtumas. Jeigu sugretintume, kaip tie patys Jablonskio pavyzdžiai traktuojami J. Balkevičiaus sintaksėje, pastebėtume, kaip jie nevienodai apibūdinami. Pavyzdžiui, „Linksniuose ir prielinksniuose“ sakinyse „Aš esu *Svėkšnos kilimo* (kilęs esu iš Svėkšnos)“ laikomas daikto ypatumo, arba kokybės, kilmininku (RR I 575), o J. Balkevičiui — tai kilmės, arba savybės, kilmininkas⁹⁶. Kokio objektyvaus kriterijaus šiai nuomonei paremti taip pat nepateikta. Vadinas, ir po 35 metų nuo „Linksnių ir prielinksnių“ išspausdinimo klasifikacijos objektyvumas nebuvo

⁹⁶ Balkevičius J. Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė. V., 1963, p. 110.

didesnis. Tuo atžvilgiu žingsnis į priekį yra, rodos, LKG skyrelis „Linksnio kategorija ir pagrindinės linksnių reikšmės“⁹⁷.

Idomu, jog ir „Linksnius ir prielinksnius“ recenzavę autoriai visiškai neužsiminė apie klasifikaciją — tas irgi rodo, kad tada linksnių ir prielinksnių reikšmių apibūdinimu nekiek rūpintasi: iš to nedaryta kokio ypatingo mokslo.

Norminamoji reikšmė. Kaip ir Jablonskiui, taip ir darbo recenzentams labiausiai rūpėjo „Linksnių ir prielinksnių“ norminamoji pusė. Knygos norminamąjį pobūdį rodo, kaip sakyta, kiekvieno linksnio apžvalgos pabaigoje paragrafai, skirti netaisyklingai vartojamiems vardininkui (§ 8), kilmininkui (§ 31), „klaidų įnagininkui“ (§ 66) ir „klaidų vietininkui“ (§ 75). Tuo požiūriu minėtini skyriai „Šauksmininkas ir vardininkas“ (§ 9—12) ir „Pažymėjimai prielinksniams“ (§ 102—108).

Kaip jau sakyta, „Linksnius ir prielinksnius“ recenzavę P. Skardžius ir S. Treigys kėlė tai, jog Jablonskis buvęs labai tolerantiškas tarmių dalykams. Žinoma, ta tolerancija nebuvo begalinė: ją riboja kiek nurodymai, kurioje tarmėje taip sakoma, ir skliausteliuose pateikti bendrinės kalbos analogai. Pavyzdžiui, nurodęs, kad žemaičių tarmėje moteriškosios giminės daiktavardžiai vienaskaitos vardininke ir šauksmininke turį vieną galūnę, kad ir kitose tarmėse „vienos kitos rūšies daiktavardžiai šauksmininkui vartoja visą vardininko lytį“, Jablonskis vis dėlto bendrinei kalbai bendros su vardininku galūnės neteikė: „Remtis tokiais „vardininkais“, kalbant apilai apie to linksnio vartojimą rašomojoje kalboje, būtų, šiaip ar taip, labai neapdairu“ (RR I 569).

Kitoje vietoje, apibūdinamas vadinamąjį esančio kam dalyko naudininką, jis nurodė: „Užuot sakę „nēr *man* tėvelio, *jam* buvo dar reikalų daugybė“, rašomojoj kalboj pasakom **dabar** dažniausiai „*aš* neturiu tėvelio, *jis* turėjo dar reikalų daugybė...“ (RR I 601). Toks naudininkas esąs paplitęs latvių ir mūsų dainų (tautosakos) kalboj. Taigi šia pastaba Jablonskis aiškiai apribojo naudininko vartojimą.

Daug tokių nuorodų, padedančių suvokti, koku mastu vartotinos tos formos bendrinėje kalboje, yra skyreliuose apie vidaus einamąjį, pašalio esamąjį ir einamąjį vietininkus (RR I 642—645). Štai kaip Jablonskis apibūdino pirmojo vietininko vartojimą bendrinėje kalboje: „Rašomojoje šių dienų kalboje iš duotųjų einamojo vidaus vietko kalbos pavyzdžių (žr. § 70) vartojami dažniausiai tik tai trumpi vienaskaitos posakiai. Atskiri tos rūšies vietkai (*laukan, oran, šalin, namo...*) rašomosios kalbos tarmėse yra dabar virtę dažniausiai tik tam tikrais kalbos prieveiksmiais.

⁹⁷ Lietuvių kalbos gramatika, t. I. V., 1965, p. 182—210.

[...] Mūsų rytų rašytojai į bendrinę kalbą, žinoma, kiek kitaip žiūri: savus vietininkus dažniau vartoja savo raštuose“ (RR I 644).

Tačiau iš esmės Jablonskis nebuvo priešingas ir prieš šį vietininką: jis tik reikalavo išlaikyti tam tikrą sistemą: „Į v a i r i ų tarmių ypatybės (sėdo *vežėčiosna*, įėjo į *kiemą*),— aiškino ne kartą Jablonskis,— vartoti kalboj vienam žmogui tam pačiam reikalui lyg netiktų ar nepriderėtų: ir čia reik laikytis vieno aiškaus kelio (sėdo *vežėčiosna*, įėjo *kieman* arba sėdo į *vežėčias*, įėjo į *kiemą*)“ (RR I 646, išnaša).

Skyriuje „Pažymėjimai prielinksniams“ yra taip pat daug pastabų apie tarmišką vartoseną. Jos, tiesa, nėra kategoriškos, bet padeda suvokti, į kurią pusę Jablonskis lenkia ir prielinksnių vartojimą.

Apibendrinant pastabas, kaip Jablonskis žiūrėjo į pateiktų tarmiškų atvejų vartoseną, iš tikrųjų galima pripažinti buvus jį šiuo atveju daug nuosaikesnį, negu kitais klausimais, pvz., morfologijos ar fonetikos. Tačiau Jablonskis be kompromisų vertino svetimas lietuvių kalbai konstrukcijas, atėjusias iš kitų kalbų arba prasimanytas kai kurių „kalbininkų“. Pavyzdžiui, apibūdinęs visus vardininko vartojimo atvejus, Jablonskis pateikė keturis sakinius iš A. Vireliūno „Mūsų kalbos ugdymo“, kurie rodė, kad šis kalbininkas visiškai nesuprato, kada vartojama konstrukcija „vardininkas+bendraties“. Ir Jablonskis visai pagrįstai piktinosi, kad „mūsų rašytojai vartoja kartais ir taip, kaip nepataria jo (vardininko su bendratimi ar padalyviu.—A.P.) jokia gramatikos taisyklė“ (RR I 546).

„Linksnuose ir prielinksniuose“ Jablonskis sprendė vartosenos atvejus, kurie kėlė abejonių tada ir kurie ne visai išspręsti net dabar.

Bene ilgiausiai ir atkakliausiai diskutuota dėl vadinamojo pobūvio galininko vartojimo vietoj laiko naudininko. Ir S. Treigys pripažino, kad „Šito gal-ko vartojimas vis dėlto nėra dar visai aiškus. Sakiniuose „Atostogų išvažiavo jis *visą mėnesį*. Tą mokinį mokytojų taryba nusprendė *visą pusmetį* pavaryti (atleisti) iš mokyklos“ pabrauktuosius gal-kus raštus ligi šiol dažniausiai naudkas pavaduodavo. Šiaip ar taip, ši dalyką turėtų dar kas plačiau ištirti“⁹⁸. Deja, plačiau šis dalykas vėliau nebuvo tirtas. Jau prieš karą išleistas „Kalbos patarėjas“ paprasčiausiai nurodė, kad abu pasakymai taisyklingi⁹⁹. Pokario metais iš esmės taip pat pasitenkinta tik pasta-

⁹⁸ Treigys S. Min. str., p. 45.

⁹⁹ Kalbos patarėjas. Paruošė L. Dambrauskas. Redagavo A. Salys ir Pr. Skardžius. K., 1939, p. 69—70.

bomis, kad bendrinėje kalboje čia daugiau linkstama vartoti naudininką, o ne pobūvio galininką¹⁰⁰.

Vis dėlto toks naudininko pateisinimas be abiejų pasakymų semantikos ir raidos analizės remiasi tik paprastu stebėjimu ir neįrodo Jablonskį klydus¹⁰¹. Kaip jau ne kartą įsitikinome, neargumentuotos Jablonskio nuomonės paneigimas ne kartą, geriau išnagrinėjus dalyką, yra nepasitvirtinęs. Vadinasi, šios problemos negalima laikyti išspręsta.

Pavyzdžiui, su nepasitikėjimu žiūrėta ir į Jablonskio reikalavimą skirti pasakymus „*per* tvorą žiūrėti“ ir „*pro* tvorą žiūrėti“. Tačiau visai neseniai šį dalyką labai įtakingam išaiškino J. Kilius. Sugretinęs F. Kuršaičio pateiktus *per* ir *pro* reikšmių apibrėžimus, atidžiai panagrinėjęs Jablonskio „Linksniuose ir prielinksniuose“ esančius pavyzdžius, jis priėjo prie išvados, kad iš esmės teisus buvo Jablonskis¹⁰².

Sis pavyzdys geriausiai rodo, kad „Linksniai ir prielinksniai“, kaip ir kiti Jablonskio darbai, dar slepia daug mūsų žymiausio kalbos mokovo pastebėtų dalykų, kurių nesugebėjo tinkamai įvertinti jo amžininkai, o paskui juos — ir mes. Tarsi apakinti dabartinės vartosenos, dažnai skubame atmesti Jablonskio nuomonę, ją sumenkinti. Jo darbai buvo ir tebėra per maža studijuojami: dažniausiai jie akiai priimami arba atmėti. Nei vienas, nei antras požiūris nepadedą suvokti Jablonskio minčių ir išvadų. Neabejotini kalbos faktai, sukaupti visose Jablonskio knygoje, turi padėti mums atkurti tikrąją jo pažiūrų sistemą.

¹⁰⁰ Kruopas J. Laiko aplinkybės reiškinys lietuvių kalboje.—„Tarybinė mokykla“, 1953, Nr. 7, p. 23; Kalinauskas B. Kai kurios linksnių vartojimo tendencijos dabartinėje lietuvių kalboje.—„Tarybinė mokykla“, 1955, Nr. 5, p. 19; Palionis J. Pastabos.—RR 1679; Ružė A. Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos laiko konstrukcijos su galininku.—Lietuvių kalbos gramatikos tyrinėjimai („Lietuvių kalbotyros klausimai“, XI). V., 1969, p. 100—101.

¹⁰¹ Plačiau žr. Piročkinas A. Jono Jablonskio gramatiniai taisymai. V., 1976, p. 65—68.

¹⁰² Kilius J. Dėl prielinksnių *pro* ir *per*.—„Mūsų kalba“, 1973, Nr. 4, p. 27—31.

PABAIGA

Paskutinės dienos. Stipri Jablonskio dvasia atkakliai kovojo dėl kiekvienos gyvenimo ir darbo dienos. Bet visiems, taip pat ir jam pačiam, buvo aišku, kad vieną kartą kova baigsis: nusilpęs kūnas ne kažin kiek priešinsis nesiliaujančioms ligų atakoms. Ir toji lemiamoji valanda atėjo. Paskutinę Jablonskio ligą ir mirtį yra trumpai aprašęs jo gydytojas V. Vaičiūnas¹.

Jablonskio sveikata paskutiniaisiais metais vis silpnėjusi: cistitas tapęs chroniškas, atsiradę bronchito reiškiniai, ėmusi menkėti širdies veikla. Pagaliau 1930 m. vasario 10 d. prie visko prisidėjęs dar gripas. Buvę kviečiami gydytojų konsiliumai, kol pats Jablonskis po savaitės, vasario 17 d., pasiprašęs į karo ligoninę „pataisyti sveikatos“. Bet šį kartą, tarsi nujausdamas mirtį, jis pasakęs: „Dabar mane išvešit iš namų ir iškelsit aukštai, aukštai — kelsit vis aukštyr ir aukštyr — į pačias padanges“.

Ligoninėje liga toliau progresavo ir komplikavosi: prasidėjo plaučių uždegimas, sukeltas gripo, paaštrėjo chroniškas cistitas. Ėmė kilti temperatūra, miegas pasidarė neramus, ligonis tarpais ėmė kliedėti. Buvo mieguistas, pagaliau vasario 22 d. neteko sąmonės. Vasario 23 d. jo pulsas buvo neapčiuopiamas. Tos dienos 16 val. 30 min. Jonas Jablonskis mirė.

Tuo metu mirštantį žmogų globodavo ne tik medicinos darbuotojai ir artimieji. Neatskiriamas šio paskutiniojo akto palydovas būdavo ir dvasininkas. Jo neišvengdavo dažnai net apsisprendę ateistai, nes dvasininkas nelaukdavo, kol jį pakvies prie ligonio: jis pats prisiverždavo suteikti savo paslaugų. Šiandien, kalbant apie praeities žymiųjų žmonių paskutiniąsias gyvenimo valandas, paprastai mažiausiai rūpinamės — mirė su kunigu ar be kunigo. Tikintis žmogus, suprantama, elgėsi taip, kaip buvo įsitikinęs turįs elgtis. Tai jo sąžinės dalykas, ir šio žmogaus tikrieji nuopelnai mūsų akyse dėl to

¹ Vaičiūnas V. A. a. Joną Jablonskį atminus.—„Kalba“, 1930, t. I, sąs. 2, p. 66—68.

nemažėja. Tačiau šios Jablonskio mirties aplinkybės nereikėtų nutylėti, nes čia labiausiai išryškėja jo asmenybė, jo valia ir dvasia, taip pat dėl Jablonskio vykusi ir vykstanti kova. Tuo labiau, kad iš Jablonskio mirties religininkai darėsi reklamą. Klerikaliniai laikraščiai „Rytas“ ir „Panevėžio balsas“ savo pranešimų antraštėse stambiausiomis raidėmis skubėjo pranešti, kad Jablonskis prieš mirtį atlikęs atitinkamas religines apeigas. Tokio reklaminio triukšmo nebuvo, rodos, keliama nei anksčiau, nei vėliau, kai mirdavo koks žymus veikėjas.

Kaip žinome, Jablonskis buvo kai kieno laikomas „bedieviu“, todėl dvasininkai ypač rūpinosi tokių bedievių prieš mirtį „sutaikyti“ su bažnyčia ir „gražinti“ dievui. Susirgus Jablonskiui, kunigai budėjo, kad nepavėluotų. Jie buvo pamokyti J. Basanavičiaus, kuris, J. Šliūpo teigimu, „mirė be jokių religinių apeigų, be išpažinties, kunigams siūlantis, vis atidėliojo kitam kartui ir mirė be sakramentų“². Ir V. Kudirka, vienas žymiausių tos kartos veikėjų, faktiškai mirė be kunigo.

Bet ir Jablonskio sutaikymas su dievu, rodos, nėjo lengvai. Sakoma, kad Kauno vyskupas tai buvo pavedęs J. Tumui-Vaižgantui³, bet ar šis nesiryžo, ar buvo kitų priežasčių — visą reikalą į savo rankas paėmė ne kas kitas, kaip vienas žymiausių Lietuvos katalikų veikėjų Žemaičių vyskupas P. Karevičius. Jis net tris kartus, „Ryto“ informacija, aplankęs prieš mirtį Jablonskį. Be to, Jablonskį nuolat lankęs ir kapelionas A. Sabaliauskas: „Rytas“ ar iš naivumo, ar iš stropumo netgi rašė, kad Jablonskis, „anksčiau užsiminus apie išpažintį, išsyk atsakė, kad tas dalykas esąs labai rimtas ir jis turįs dieną, kitą pagalvoti“⁴. Tikintis žmogus dėl tokių dalykų negalvoja! Tad ir Jablonskis, kaip ir jo vyresnysis draugas J. Basanavičius, atidėliojo „kitam kartui“...

Vis dėlto klerikalų spauda negalėjo prasimanyti, kad vyskupas P. Karevičius išklauses ligonio išpažinties, o A. Sabaliauskas suteikęs paskutinįjį patepimą. Žinant kunigų taktiką, galima manyti, kad tai jie atliko pačiu paskutiniu momentu, kai Jablonskis buvo jau be sąmonės. 1971 m. sausio 19 d. įvykusioje Kaune Jablonskiui skirtoje konferencijoje Vytautas Landsbergis netgi pareiškė, kad kunigai nebuvo prileisti prie jo uošvio mirties patalo, ir Jablonskis miręs be kunigo. Tačiau jo dukra Julija Petkevičienė autoriui yra sakiusi, kad ji pati nebuvusi tuo metu ligoninėje, bet iš savo sesers Onos Landsbergienės girdėjusi, jog paskutinysis patepimas buvęs suteiktas, kai Jablonskis jau neturėjo sąmonės. Tad greičiausiai taip

² Aušrininkas Jonas Šliūpas. Red. J. V. Girdvainis. K., 1934, p. 35.

³ Slavėnas P., Sideravičius K. Kovotojai nemiršta.—„Mokslas ir gyvenimas“, 1967, Nr. 12, p. 7.

⁴ Kalbos tėvą palydint.—„Rytas“, 1930.II.25, Nr. 46(1790); plg. Kor. Gedulo pamaldos.—„Rytas“, 1930.II.26, Nr. 47(1791).

ir buvo: bažnytinės ceremonijos buvo atliktos formaliai. Vadinasi, Jablonskis ir savo mirtimi pratęsė V. Kudirkos, J. Basanavičiaus ir kitų „Aušros“ bei „Varpo“ veikėjų santykių su Lietuvos dvasininkija ir religija tradiciją.

Laidotuvės. Jablonskio mirtis sulaukė didelio atgarsio: buvo sustabdytos įvairios pramogos, atšaukti valdininkijos mėgstami faifoklokai — arbatėlės. Jo mirtį pažymėjo visų kryptčių spauda. Net diplomatinės atstovybės reiškė užuojautą. Suprantama, kad visos buržuazinės partijos ir Jablonskio mirtį pavertė tam tikra savo pažiūrų reklamos priemone. Klerikalai pirmiausia kėlė Jablonskio „susitaikymą“ su dievu; tautininkai labiausiai pabrėžė jo patriotizmą, lietuviškumą; liaudininkai, buvę opozicijoje, minėjo Jablonskio demokratizmą, atsiskaitymą nuo ordinų, vadino jį varpininku. Tačiau tikrojo Jablonskio vertės suvokimo vis dėlto trūko: skambios frazės nepaslėpė, kaip jis visuomenei mažai pažįstamas.

Laidotuvių organizacija rūpinosi ir lėšas skyrė Švietimo ministerijai ir universitetui. Pašarvojo Jablonskį Kauno bazilikoje, kur gedulingas pamaldas laikė Maironis. Šis faktas, šiaip ar taip sakykim, buvo kažkuo simboliškas: su žymiausiu lietuvių kalbos darbininku atsiveikino žymiausias jo kartos poetas.

Laidotuvės įvyko vasario 25 d. Sako, tai buvo didžiausios laidotuvės, kokių Kaunas iki tol nebuvo matęs. Gedulingas kortežas, lydėjęs karstą, iš bazilikos į Kauno kapus ėjo Doneičio gatve. Prie Karo muziejaus su Jablonskiu atsiveikino generolas V. Nagevičius. Kapuose atsiveikinimo kalbas pasakė, be prezidento, universiteto rektorius V. Čepinskis, humanitarinių mokslų fakulteto dekanas V. Krėvė-Mickevičius, Marijampolės Rygiškių Jono gimnazijos direktorius P. Gustaitis, Panevėžio mokytojų seminarijos mokytojas G. Mičiulis, Lietuvos mokytojų profesinės sąjungos atstovas J. Ziugžda, prof. P. Leonas ir kt.⁵ Kalbą okupuotojo Vilniaus lietuvių vardu pasakė M. Šikšnys. Jis su kalbininku J. Slapeliu ir K. Stašiu, šiaip taip gavęs leidimus, laidotuvių procesiją rado jau prie pačių kapų. Ant įleisto į duobę karsto vilniečiai užbėrė keletą saujų žemės, atsivežtos iš Vilniaus Rasų kapinių⁶.

Ant kapo buvo sudėti 67 vainikai⁷. Jų būtų buvę dar daugiau, bet pažangesnieji žmonės ir organizacijos, prisiminę seną, dar prieš 20—25 m. buvusią tradiciją, vietoj vainikų skyrė pinigais įvairiems visuomenės reikalams — Kultūros fondui, suaugusiųjų švietimui. Tuo tarsi norėta pabrėžti Jablonskio rūpinimąsi šviesti Lietuvos liaudį. Iš šių aukų pati grau-

⁵ „Lietuvos aidas“, 1930.II.27, Nr. 47(828).

⁶ Šikšnys M. Sparnai. V., 1973, p. 279.

⁷ Ant prof. J. Jablonskio kapo vainikai ir jų parašai.—„Karys“, 1930.III.6, Nr. 10(562), p. 200—201.

džiausia buvo Jablonskio bendražygės Gabrielės Petkevičaitės-Bitės penki litai Kultūros fondui⁸; tikriausiai ji daugiau aukoti ir neįstengė, jei apsiribojo tokia palyginti nedidele suma. Tačiau jos skausmas dėl Jablonskio mirties neabejotinai buvo didesnis, negu tų, kuriems ne ką reikė skirti 50 ar net 100 litų.

„Lietuvos žinių“ teigimu, Jablonskio laidotuvis buvusios „supolicejintos“, žmonės artyn nebuvo leidžiami⁹.

Kurį laiką po laidotuvių vis dar buvo pagerbiamas Jablonskio atminimas. Vasario mėn. savo posėdį sušaukė Rašybos komisija¹⁰, paminėjo universiteto studentų „Varpo“ draugija¹¹. Laidotuvių dienomis Jablonskį minėjo ir vidurinės mokyklos: viena kita žinutė pateko ir į spaudą¹².

Dar neišblėsus Jablonskio mirties įspūdžiui, kilo vienas kitas sumanymas — įsteigti Jablonskio fondą ir stipendiją¹³, surinkti ir išleisti Jablonskio laiškus¹⁴. Seima universiteto bibliotekai perdavė Jablonskio knygas¹⁵, padėjo, kaip įprasta, visiems, kurie gydė, slaugė velionį ir padėjo sunkią valandą¹⁶.

Vėliau visuomenė taip pat prisimindavo Jablonskį. Pavyzdžiui, mirties metines minėjo universitetas¹⁷. Paketinta Marijampolėje iš visuomenės aukų statyti paminklą¹⁸, kurio autoriumi turėjo būti žinomas skulptorius V. Grybas¹⁹. Bet projektas kažkodėl buvo kelis kartus grąžintas²⁰, ir tokiu būdu paminklas liko nepastatytas.

Jablonskio atminimu rūpinosi ir atskiri žmonės. Pavyzdžiui, 1938 m. M. Biržiška paskyrė 1000 litų premiją studentų konkursiniam darbui tema „Jonas Jablonskis ir mūsų literatūra“. Darbus įteikti reikėjo iki 1939 m. gruodžio 31 d.²¹

⁸ Kauno kronika. Vieton vainiko.—„Lietuvos žinios“, 1930.III.3, Nr. 51(3250).

⁹ Prof. Jablonskio laidotuvis.—„Lietuvos žinios“, 1930.II.26, Nr. 47(3246).

¹⁰ Kronika. Rašybos komisijos posėdis.—„Lietuvos aidas“, 1930.II.28, Nr. 49(830).

¹¹ „Lietuvos žinios“, 1930.III.13, Nr. 59(3258); III.15, Nr. 61(3260).

¹² Ten pat, 1930.III.11, Nr. 57(3256); „Lietuvos keleivis“, 1930.II.27, Nr. 48.

¹³ L a u m ė. Joną Jablonskį palaidojo.—„Lietuvos žinios“, 1930.III.1, Nr. 50(3249).

¹⁴ „Lietuvos aidas“, 1930.III.8, Nr. 55(836).

¹⁵ Dovanos Lietuvos universiteto bibliotekai.—„Bibliografijos žinios“, 1930, Nr. 4(16), p. 124—125.

¹⁶ „Rytas“, 1930.III.3, Nr. 51(1795).

¹⁷ Kauno kronika. J. Jablonskio atminčiai pagerbti.—„Lietuvos žinios“, 1931.II.28, Nr. 48(3543); „Ateitis“, 1931, Nr. 3—4, p. 219.

¹⁸ Statys prof. J. Jablonskiui paminklą.—„Argentinos lietuvių balsas“, 1934.VIII.18, Nr. 207.

¹⁹ „Suvalkų kraštas“, 1938, Nr. 5(8).

²⁰ Ten pat, 1939, Nr. 3(58).

²¹ Lituaništikos konkursas.—„Naujoji romuva“, 1938, Nr. 25—26, p. 362; „Lietuvos aidas“, 1938.IX.17, Nr. 419(4228). Priedas.

Vis dėlto ar to ne per maža? Visą tą dešimtmetį nebuvo jokio vyriausybės akto, kuriuo būtų deramai pagerbtas Jablonskio — didžiausio lietuvių bendrinės kalbos puoselėtojo, caro žandarų persekioto žymaus liaudies švietėjo — atminimas. Pagalvojus kyla mintis, kad tuometiniai Lietuvos valdovai pagerbti nusipelnusių žmonių nesusiprasdavo, o gal ir laiko neturėjo — faifoklokai, diplomatinės vakarienės... Tai matė ir kai kurie valdančiųjų sluoksnių atstovai. Antai generolas V. Nagevičius per L. Vaineikio minėjimą savo kalboje atvirai pažymėjo, kad dabar užmirštami J. Basanavičius, J. Jablonskis ir kiti nusipelnę žmonės²².

Jablonskio vertinimas spaudoje. Spaudos puslapiuose, tiesa, Jablonskio pavardė per tą dešimtmetį po mirties rodydavosi gana dažnai. Ir ne tik kalbininkų straipsniuose. Buvo madinga, minint įvairias sukaktis, pasakyti, kad tas ar kitas jubiliatas buvęs Jablonskio mokinys, kad tame ar kitame laikraštyje jis bendradarbiavęs ir pan. Tačiau tie striuki paminėjimai ir sugretinimai anaipol nerodydavo, kad jų autoriai iš tikrųjų supranta Jablonskio darbus, juose visada išsikišdavo tam tikras „grupinis“ požiūris. Jeigu Jablonskį minėdavo tautininkai, tai būtinai pabrėždavo, kad jis, tiesa, kalbos tėvas, bet stilistų esą ir geresnių už jį. Štai nacionalistiniame jaunimo žurnale „Jaunoji karta“ buržuazinis visuomenės veikėjas, tautininkų ideologas — tarp kitko, filosofijos profesorius — Iz. Tamošaitis taip apibūdina Jablonskio reikšmę lietuvių kalbai: „Teisybė, a.a. velionis Jablonskis sukūrė lietuvių kalbą. Bet kas kuria lietuvių kalbos sintaksę, kas kuria savo raštuose jos stilių?..²³ ir daro išvadą, kad šioje srityje kalbininką Jablonskį gerokai pranokstą kai kurie buržuaziniai veikėjai.

Nuostabiausia, kad panašias nesąmones tame pačiame žurnale kiek kvalifikuočiau antrino kalbininkas: „Kalbą, jos stilių sukuria gerieji rašytojai, ne kalbininkai... Taip ir A. Smetona savo mokytoją Jablonskį šiuo atžvilgiu toli užpakalyje yra palikęs“²⁴. Kai šiandien, praėjus daugiau kaip 40 m., imi galvoti apie tokius gretinimus, nejučia kyla mintis: ar autorius, kalbos specialistas, iš tikrųjų taip galvojo, kaip rašė? Gal tai tik vienas klestėjusio „tautos vado“ kulto aspektų?

Įdomu ir tai, kaip tautininkų spauda įsivaizdavo Jablonskio gyvenimą ir darbą. Minėdamas Jablonskio mirtį, žurnalas „Policija“ rašė: „Jokia mūsų kalbon įsibrovusi svetimybė, joks rusicizmas neišliko nenubrauktas a.a. prof. J. Jablonskio

²² (m). Paminėtas dr. Liūdas Vaineikis.—„Lietuvos žinios“, 1938.II.19, Nr. 40(5606).

²³ Tamošaitis Iz. Antano Smetonos veikla.—„Jaunoji karta“, 1931, Nr. 23(62), p. 11.

²⁴ Salyš A. Smetona mus rašto moko.—„Jaunoji karta“, 1931, Nr. 23(62), p. 15.

plunksnos²⁵. Tikrai policininkiškas įsivaizdavimas! Minint Jablonskio mirties 5 metų sukaktį, laikraštis „Mūsų rytojus“ taip vaizdavo Jablonskio gyvenimą, jo kilnojimąsi iš vienos vietos į kitą: „Jis dažnai keliaudavo. Kodėl? Todėl, kad jis naujoj vietoj nusikėlęs, per kelis metus ištirdavo apylinkėj šnekamąją kalbą. Jam tatai žymiai lengvindavo lietuvių kalbos mokslui rinkti medžiagą“²⁶. Taip rašyta, kai po ranka buvo Jablonskio raštai, kurių pirmojo tomo pradžioje J. Balčikonis trumpai, bet labai ryškiai pavaizdavo, kodėl Jablonskis kraustydavosi iš vienos mokyklos į kitą.

O pavyzdžiui, tokia dideliame tautininkiškosios krypties darbe, kaip A. Šapokos Lietuvos istorija, kur užteko vietos įvairiems kunigaikštukams, bajorams, buržuazijos politikieriams, apie Jablonskį nerasime nė žodžio, tarsi jo Lietuvos istorijoje nė nebūta²⁷. Gal tai atsitiktinumas, autoriaus neapdairumas? Sunku pasakyti. Bet dar gražiau būta, kad spaudoje pasigirdo „patriotiškas“ pasipiktinimas, kam Jablonskio vardu buvo pavadinta viena Kauno mokykla — tai miesto slavinimas: „Slavinimo procesas, kad ir ne smarkiu tempu, bet eina: 1) Kauno miesto savivaldybės pastatytoji Žemaičių g. pradžios mokykla pakrikštyta Jono Jablonskio vardu (Jablonskis po savo vadovėliais pasirašinėjo Rygiškių Jonu)“²⁸, — rašė kažkoks patriotiškas trogloditas.

Klerikalai taip pat rasdavo labiau nusipelnusių Lietuvai žmonių, vertų iškelti juos į pirmąją vietą²⁹. Antai teologijos profesorius B. Čėsnyš lietuvių bendrinės kalbos kūrėjais, atimdamas tą garbę iš Jablonskio, paskelbė A. Baranauską ir K. Jaunių: „Taip pat yra faktas, kad kalbininkai kunigai: **Ant. Baranauskas** ir **Kaz. Jaunius** dar anksčiau už garbingąjį Joną Jablonskį nustatė literatūrinę kalbą...“³⁰ Kunigas J. Narjauskas, prisiminęs, jog Jablonskis išpeikė jo „Dieviškosios komedijos“ vertimą, praėjus dešimčiai metų nuo Jablonskio mirties, skundėsi, kad „Varpo“ laikais Jablonskis buvęs švelnus patarėjas, o vėliau ėmė širsti³¹.

Kaip matome, daugelis tų vertinimų rodo jų autorių nemoksliskumą, nenuoširdumą, pataikavimą valdžią užgrobu-

²⁵ A. a. prof. Jonas Jablonskis.—„Policija“, 1930, Nr. 5(81), p. 81—82.

²⁶ Jonas Jablonskis (Jo mirties 5 metų sukaktuvėms).—„Mūsų rytojus“, 1935.II.26, Nr. 16(514), p. 6.

²⁷ Š a p o k a A. Lietuvos istorija. K., 1936, 688 p.

²⁸ (Gr) Gana lietuviškus vardus bei pavadinimus slavint.—„Lietuvos studentas“, 1932.XI.2, Nr. 14(40).

²⁹ P l g. M a t i j o š a i t i s J. Kai kas apie Zanavykiją.—„Pavasaris“, 1930, Nr. 18, p. 540.

³⁰ Č e s n y s B. Krikščionybės nuopelnai mūsų tautai.—„Draugija“, 1938, Nr. 13—14, p. 406.

³¹ N a r j a u s k a s K. J. „Kalbos patarėją“ pavarčius.—„Draugija“, 1940, Nr. 11, p. 514.

siems žmonėms. Tiesa, buvo ir žmonių, kurie sugebėdavo palyginti teisingai nusakyti Jablonskio darbų reikšmę ir vietą lietuvių kalbos moksle ir apskritai lietuvių tautos istorijoje. Čia galima paminėti gana objektyvų P. Dovydaičio straipsnį³².

Jablonskio palikimo tyrinėjimas buržuazinėje Lietuvoje. Tam tikro prieštaravimo, vertindami Jablonskio darbą, neišvengė nė kai kurie mūsų filologai. Kol Jablonskio nuopelnus apibūdina jam skirtuose straipsniuose, tol su daugeliu jų išvadų galima sutikti. Tačiau vertinimo nenuoseklumas iškyla tada, kai daromi platesni apibendrinimai, sugretinimai, analogijos. Ypač tai būdinga kai kurių vertintojų analogijoms su K. Būga. Pavyzdžiui, to neišvengė nė P. Skardžius, pareikšdamas, kad „jei ne jis (K. Būga.—A.P.), tai dar nežinia, kas šiandien būtų iš mūsų bendrinės kalbos, taip uoliai savo laiku pradėtos „gryninti“³³. O iš tikrųjų K. Būga anaipol nebuvo tokia didelė kliūtis kalbos „grynintojams“—A. Vireliūniui ir jo vadovautai terminologijos komisijai, taip pat S. Dabušiui ir kt. Ir A. Salys gana netiksliai nupiešė abiejų kalbininkų santykį pokario metais po Pirmojo pasaulinio karo Lietuvoje: Jablonskis, būdamas vienas, tada pritrūkęs atsparos kovoti su grynintojais, bet čia grįžęs Būga „tarė įtikinamą „liaukitės“³⁴. Faktai nepatvirtina, kad Jablonskis būtų pritrūkęs jėgų kovoti ne tik su grynintojais, bet ir su daugybe kalbos gadintojų.

Jablonskis niekada nepavydėjo K. Būgai žymiausio lietuvių kalbininko laurų, pats sakė, kad jis „vienintelis mūsų kalbotyros specialistas“ (I 263). Tačiau toks Jablonskio ir Būgos vertinimas, kokį davė P. Skardžius ir A. Salys, šiaip ar taip, nėra teisingas, jis paremtas ne faktais, bet subjektyviais jausmais. K. Būgos nuopelnai bendrinei kalbai nemaži, bet jų nė iš tolo negalima lyginti su Jablonskio nuopelnais.

Vadovaujantis pažiūra, kad tik lyginamoji istorinė kalbotyra yra mokslas, kad tik jos atstovai—mokslininkai, pasiūlydavo pareiškimų, kad Jablonskis—ne mokslininkas, tik paprastas praktikas; beliko pasakyti—amatininkas. To neišvengė nė M. Durys savo apskritai gražiame ir teisingame straipsnyje. Mokinys apie savo mokytoją drįso sakyti: „Rygiškių Jonas, Jablonskis—nebuvo atsidavęs moksliniam tyrimui. Mokslininku-tyrinėtoju šioje srityje buvo prof. Būga, kurio darbai atskleidė mums mūsų kalbos, kaip to gyvojo prigimtinio

³² Dovydaitis Pr. Jonas Jablonskis.—„Darbininkas“, 1930.III.8, Nr. 10(547), p. 2—3; III.15, Nr. 11(548), p. 2—3; III.22, Nr. 12(549), p. 2—3; III.29, Nr. 13(550), p. 2—3; IV.5, Nr. 14(551), p. 2—3.

³³ Skardžius Pr. Kazimieras Būga (Jo mirties dešimtmečio proga).—„Lietuvos aidas“, 1934.XII.1, Nr. 375(2242).

³⁴ Salys A. Didysis kalbininkas (K. Būgos mirties 10 metų sukakčiai).—„Ateitis“, 1934, Nr. 12, p. 515.

organizmo, daug daug paslapčių [...]“³⁵. Net ir didelis mokslininkas J. Endzelynas, smerkdamas Jablonskį, kad šis nenorėjęs dirbti mokslo darbo³⁶, prisidėjo prie tokių pažiūrų skleidimo.

Beje, pačiam K. Būgai visiškai nekėlė abejonių tai, kad Jablonskis taip pat mokslininkas, turįs savo darbo sritį ir net esąs vienintelis jos specialistas. Rašydamas Jablonskio darbų charakteristiką, kai 1922 m. iškilo klausimas pakelti Jablonskį profesoriumi, jis pabrėžė jį esant „vienatįjį lietuvių gyvosios kalbos sintaksės žinovą“, nenutylėdamas jo nuopelnų ir leksikografijai bei dialektologijai³⁷.

Laimė, ne visi jaunieji kalbininkai taip primityviai žiūrėjo į Jablonskio veiklą. Nelygino jo nei su K. Būga, nei su kitais kalbininkais A. Ašmantas, tik, parodęs Jablonskio gyvenimo kelią, atskleidęs jo asmenybės didumą ir prieštarumą, kukliai pareiškė: „Ne man, pagaliau, talpinti jo individualybę, nepalaužiamą asmenybę į tuos menkučius šio rašinio rėmelius. Reikėtų šio darbo imtis senosios kartos žmogui, jo draugui, ar kam kitam“³⁸. Straipsnis rodo, kad jį rašęs Jablonskio mokinys su pagarba kalba apie savo mokytoją, puikiausiai suvokdamas ir jo didybę, ir jo silpnybes.

Tačiau būta ir žmogaus, kalbininko, kuris autoritetingai įvertino Jablonskio darbus. Tas žmogus — tai J. Balčikonis, ilgametis Jablonskio bendražygis, jaunesnysis mylintis draugas. Jam „Jablonskis buvo ne tik didis mokytojas, bet ir didis mokslininkas“, kuris lietuvių kalbos moksle „išaiškino ir iškėlė daug naujų dalykų. Mes juos randame,— sakė jis,— išbarstytus po visus jo vadovėlius arba žinome iš jo paties lūpų. Jo mokslas ne tiek siekė į gilumą, kiek į platumą“³⁹.

Po metų J. Balčikonis dar kartą apibūdino, koks mokslininkas buvo Jablonskis: „Jis giliai ir plačiai ištyrė lietuvių kalbą, davė jos mokslo metodus, lietuvių kalbos dalykuose yra didžiausias autoritetas, paskutinė sprendimo instancija. Trumpai sakant, jis buvo tikras mokslo žmogus. Bet Jablonskis buvo daugiau negu paprastas mokslininkas. Dažnai mokslininkas ieško tiesos, nesirūpindamas, kiek ta tiesa kam reikšminga.

³⁵ Duryš M. Jablonskis — mūsų rašomosios kalbos tėvas.—„Švietimo darbas“, 1930, Nr. 4, p. 378.

³⁶ Kabelka J. Iš prof. J. Endzelyno baltų filologijos įvado paskaitų.—„Zodžiai ir žmonės“. V., 1974, p. 172.

³⁷ Bederis L. Kazimieras Būga apie Joną Jablonskį.—„Svyturys“, 1969, Nr. 19, p. 15.

³⁸ Ašmantas A. Prof. Jonas Jablonskis.—„Lietuvos mokykla“. 1930, Nr. 2, p. 85.

³⁹ Balčikonis J. Jablonskio nuopelnai.—„Vairas“, 1930, t. II, Nr. 4(7), p. 4.

O Jablonskis troško, kad jo pasiektas mokslas greičiau tektų visai tautai [...]“⁴⁰.

J. Balčikonis pasirodė iš visų mūsų kalbininkų ir kultūros veikėjų įžvalgiausias: jis ryžosi įamžinti Jablonskio atminimą jo raštų leidimu. Jokie straipsniai, nė studijos negali atstoti paties Jablonskio darbų. Tik išleidus penkis raštų tomus, išaiškėjo tikrasis jo kalbos norminamojo darbo mastas, jo visuomeninės veiklos šakotumas. O iki tol buvo galima vien spėlioti, kiek tų straipsnių prirašyta — arti pusantro šimto ar gal net keli šimtai⁴¹. Pasirodė, kad, atmetus raštuose išspausdintas įvairių knygų prakalbas, atskirus leidinius ir klaidingai priskirtus dalykus, tų straipsnių straipsnelių kartu su nespausdintomis recenzijomis susidarė iš viso 447 vienetai. Tokios daugybės, matyt, nesitikėjo nė vienas ir geriau pažįstantis Jablonskio darbus žmogus.

Parengti Jablonskio raštų rinkinį buvo ketinama ir anksčiau. Pavyzdžiui, 1924 m. kovo 7 d. posėdyje humanitarinių mokslų fakulteto taryba nutarė išleisti Jablonskio straipsnių rinkinį⁴². Vienaime laiške Z. Kuzmickiui (1926 m. kovo 6 d.)⁴³ Jablonskis skeptiškai pareiškė, kad maža išleisti rinkinius raštus — reikia patiemis mokytis. Matyt, tada vėl buvo kilęs raštų leidimo klausimas. Gal norėdamas paakinti visuomenę ir paskatinti greičiau spręsti šį dalyką, spaudoje apie tai rašė S. Česiūnas⁴⁴. Jablonskis kitame laiške Kuzmickiui (be datos, bet rašytame po S. Česiūno straipsnio) pritarė minčiai išleisti antru kartu jo „Rašomosios kalbos dalykus“ (1912 m.)⁴⁵. Toji idėja nedingo. 1928 m. bene paties Jablonskio buvo numatyta dalį straipsnių išspausdinti vienoj vietoj. Juos ketinusi išleisti Svetimo ministerija. Studentas L. Balvočius buvęs jų pririnkęs apie penkiasdešimt, o pats Jablonskis jų dalį kiek pataišęs, bet po vasaros atostogų darbas nutrūkęs⁴⁶.

Mirus Jablonskiui, raštų leidimu ėmė rūpintis J. Balčikonis. Ir jei ne jo energija, atsidavimas ir net pasiaukojimas, tai tų raštų tikriausiai nebūtume sulaukę, kaip nesulaukta buržuaziniais metais ir K. Būgos raštų, nors dėl jų taip pat buvo rašoma spaudoje. K. Būga tada buvo tik aukštinamas, garbinamas, bet jo darbų surinkti ir išleisti nebuvo kam. Netgi jo mokslo palikimui įvertinti nebuvo prisirengta parašyti didesnio straipsnio.

⁴⁰ Balčikonis J. Kuo mums brangus Jablonskis.—„Šviesos keliai“, 1931, Nr. 2, p. 89.

⁴¹ Ašmantas A. Min. str., p. 88.

⁴² VUB, f. 96—VDU 16, l. 5.

⁴³ Adresato nuosavybė.

⁴⁴ Česiūnas St. Dar vienas reikalas.—„Lietuva“, 1926.III.20, Nr. 64 (2553).

⁴⁵ Adresato nuosavybė.

⁴⁶ Balčikonis J. Prakalba.—Jablonskio raštai, t. I. K., 1933, p. X.

Jablonskio raštai išėjo penkiais tomais. J. Balčikonis labai apgalvotai sutvarkė savo didžiojo draugo raštus, pasirinkęs teminį principą. Pirmasis tomas apėmė Jablonskio straipsnius visuomenės klausimais⁴⁷. Antrasis tomas gavo pavadinimą „Švietimo reikalai“⁴⁸. Trečiajame tome buvo sudėti straipsniai apie rašybos dalykus⁴⁹. Ketvirtasis ir penktasis tomai buvo skirti kalbos dalykams⁵⁰. Susidarė beveik 1600 puslapių leidinys. Viskas čia buvo iki detalių apgalvota ir su meile atlikta: gausybė Jablonskio nuotraukų, žymaus rusų dailininko M. Dobužinskio užsklandos, aiškus, patogus šriftas, geras popierius.

Leidinio vertę labai kėlė paties J. Balčikonio parašyta pirmojo tomo pradžioje išspausdinta Jablonskio biografinė apybraiža, kiekvieno tomo pradžioje esančios prakalbos, o pabaigoje pridėtos pastabos ir papildymai. Penktojo tomo pabaigoje išspausdinti du registrai — „Jablonskio raštuose minimi vardai“ ir „Jablonskio taisyklių kalbos klaidų sąrašas“. Tais laikais dalykinės rodyklės lietuviškose knygose buvo dar neįprastas dalykas. Taip rūpestingai išleistų raštų buržuaziniais metais nesulaukė, rodos, nė vienas kitas lietuvių rašytojas ar kultūros veikėjas. Tai pasidarė įmanoma ir įprasta tik Tarybų Lietuvoje.

Jablonskis buvo laimingesnis už savo jaunesnįjį kolegą K. Būgą ir tuo, kad buržuaziniais metais palyginti nemaža dėmesio buvo skirta jo veiklai nagrinėti. Ne vieną straipsnį įvairiais Jablonskio veiklos klausimais parašė P. Skardžius, P. Jonikas ir kt. Ypač pažymėtinas P. Skardžius. Tuoj po Jablonskio mirties jis paskyrė beveik visą redaguojamo žurnalo „Kalba“ numerį⁵¹. Jame buvo išspausdinta gana plati Jablonskio biografija (A. Merkelis), pluoštas vertingų atsiminimų, raštų artimai pažinusių Jablonskį žmonių. Čia buvo ir J. Bagdono straipsnis apie Jablonskio pastangas sunorminti „Varpo“ laikais lietuvių rašybą. P. Jonikas papasakojo kelis epizodus, charakterizuojančius Jablonskio kalbos tyrimo metodą.

Nemaža vietos Jablonskiui buvo skirta ir P. Skardžiaus redaguotame tęstiniame leidinyje „Archivum philologicum“, kurio antrojoje knygoje pats redaktorius išspausdino trumpą apy-

⁴⁷ Jablonskio Raštai (Redagavo J. Balčikonis), t. I. Visuomenės straipsniai. K., 1932, 320 p.

⁴⁸ Jablonskio Raštai (Redagavo J. Balčikonis), t. II. Švietimo reikalai. K., 1933, 428 p.

⁴⁹ Jablonskio Raštai (Redagavo J. Balčikonis), t. III. Rašybos dalykai. K., 1934, 211 p.

⁵⁰ Jablonskio Raštai (Redagavo J. Balčikonis), t. IV. Kalbos dalykai. K., 1935, 348 p.; t. V. Kalbos dalykai. K., 1936, 280 p.

⁵¹ „Kalba“, 1930, t. I, sąs. 2.

braižą⁵² — pagrindinių Jablonskio gyvenimo faktų apžvalgą ir veiklos įvertinimą. Šio straipsnio teiginiai įvairiais variantais buvo kartojami ir kituose P. Skardžiaus darbuose. Toje pačioje knygoje buvo išspausdinta ir A. Merkelio sudaryta Jablonskio bibliografija. Ji nebuvo pilna, o greitai, išėjus J. Balčikonio redaguotiems raštams, neteko didesnės vertės. Vis dėlto Jablonskio bibliografijos mėginimą reikia vertinti teigiamai.

Bene svariausias P. Skardžiaus straipsnis „J. Jablonskis ir dabartinė lietuvių bendrinė kalba“ buvo išspausdintas šeštojoje šio leidinio knygoje⁵³. Prie minėtų straipsnių galima pridėti dar vieną jo darbą, išspausdintą prieš pat karą⁵⁴. Tad buržuazinėje Lietuvoje P. Skardžius buvo vienas aktyviausių vertintojų, davusių kryptį ir toną beveik visiems kitiems kalbininkams, nagrinėjusiems Jablonskio kalbinį palikimą. Kadangi kai kurios P. Skardžiaus pažiūros turėjo įtakos ir vėliau, net tarybiniais metais, tai verta jas čia kiek nuosekliau apibūdinti. Jos įdomios ir savo raida.

P. Skardžius apskritai teigiamai vertino Jablonskio vaidmenį lietuvių bendrinės kalbos raidoje, pripažino jo nuopelnus: „Būdamas didelis visuomenininkas, realistas ir praktikas, jis visą savo dėmesį buvo sukonzentravęs ties bendrine praktikos kalba; net tada, kada mirtis traukė jį iš šio gyvenimo, jis nenustojo sielotis kalbos dalykais ir jam rūpėjo dar, ar įvyks posėdis laikraštinės kalbos dalykams svarstyti. Taigi pirmiausias jo rūpestis buvo — kalbos taisyklingumas, sklandumas ir gražumas. Tai buvo jo darbo alfa ir omėga“. Su tokiu Jablonskio apibūdinimu galima visiškai sutikti, kaip ir su teiginiu, kad jis pirmasis dėjo „pamatus mūsų terminologijai, sintaksei ir apskritai raštų kalbai“, kad jo darbas turi „vis dėlto nemažos reikšmės ir bendrajam kalbos mokslui“. Visiškai teisinga, kad Jablonskis „visų pirma yra buvęs savo meto žmogus: jis pirmiausia rūpinosi būtiniausiais dalykais, kurių pats gyvenimas iš jo reikalavo. Taigi jam nebuvo kada ilgiau sustoti ties vienu dalyku ir į jį plačiai, visašališkai įsigilinti: jam reikėjo būti visur ir viskuo — ir mokytoju, ir kontrabandininku, ir politiku, ir tremtiniu... Todėl, savaime suprantama, ir visas jo darbas turi nemaža to sunkaus laiko žymių“⁵⁵.

Tačiau, keldamas Jablonskio darbo spragas, P. Skardžius jas taip nušviesdavo, tarsi būtų užmiršęs paskutiniąją savo pastabą apie „sunkaus laiko žymes“. Pavyzdžiui, sunku pritarti

⁵² Skardžius Pr. J. Jablonskis — „Archivum philologicum“, 1931, t. II, p. 5—14.

⁵³ Skardžius Pr. J. Jablonskis ir dabartinė lietuvių bendrinė kalba. — „Archivum philologicum“, 1937, t. VI, p. 12—35.

⁵⁴ Skardžius Pr. Jono Jablonskio nuopelnai ir reikšmė. — „Vairas“, 1940, Nr. 3, p. 178—182.

⁵⁵ „Archivum philologicum“, 1931, t. II, p. 7, 9, 13.

jam, kai Jablonskio rašybos darbą nusako taip: „Viena iš nesėkmingiausių ir, pasakyčiau, nelaimingiausių J. Jablonskio kalbinės veiklos sričių yra rašyba“⁵⁶, nes „savo nepastovumu rašybos dalykuose ir norėjimu visiems prisitaikyti, aiškus daktas, jis yra prisidėjęs prie to, kad mes šiandien (1931 m.—A.P.) neturime vienos nusistovėjusios rašybos“⁵⁷. Ar reikėjo daryti Jablonskiui tokį priekaištą? Bet kokia rašyba nusistovėti tik per tam tikrą laiką, kartais ilgesnį, kartais trumpesnį. Po 40—50 m. rašybos vartojimo ji šiandien rodosi visuomenei gana normali, įprasta. P. Skardžiaus priekaište jaučiame tik kartėlį dėl nepasisėkusios savo siūlytos reformos. Žinoma, Jablonskio rašyba būtų veikiau prigijusi, jei ne toji daugybė „rašybininkų“, kurie visais būdais stengėsi diskredituoti jo pasiūlymus.

Jau buvo plačiai nagrinėta, kaip P. Skardžius nesuprato Jablonskio priesagų apibūdinimų.

Labai netikslūs ir prieštaringi kai kurie P. Skardžiaus sugretinimai. Pavyzdžiui, jis teigė, kad Jablonskis buvęs „didžiulė priešybė K. Jauniui ir K. Būgai: kiek tie nardėsi kalbos mokslo aukštybėse, tiek jis plūkėsi su kasdieniniais bendrinės kalbos dalykais. Kiek *aniemdvieim rūpėjo visa, kas gali išaiškinti objektyvinę kalbos tiesą*, tiek jo siekiamasis praktinės kalbos tobulumo tikslas riboja jo darbą ir vertė jį rinkti tinkamesnes kalbos brangenybes arba, jų pritrūkus ar neradus, pasidaryti sau įvairių naujenybių. Žodžiu sakant, Jaunius su Būga yra buvę universalistai, o J. J-skis — eklektikas“⁵⁸.

Atkreipkime dėmesį į tai, kad nei K. Jaunius, nei K. Būga nebuvo atitrūkę nuo „kalbos kasdienybių“ ir ne visą laiką „nardėsi kalbos mokslo aukštybėse“: abu rūpinosi terminų kūrimu (tiesa, ne taip sėkmingai, kaip Jablonskis), abu svarstė rašybos problemas. O K. Būga kiek kartų yra parėmęs Jablonskį kalbos kultūros klausimais (dalyvių vartoseną, priesagų reikšmės ir pan.). Teigiant, kad tik jiems rūpėję išaiškinti „objektyvią kalbos tiesą“, išeity, kad Jablonskiui toji „objektyvi“ kalbos tiesa nerūpėjusi, kad jis subjektyviai vertinęs kalbos reiškinius, nesirėmęs kalbos dėsniais. Pagaliau kaip suprasti, kad Jablonskis — eklektikas?

K. Ulvydas, veikiausiai turėdamas galvoje šį apibūdinimą, visai teisingai nurodė, kad Jablonskį vadinti eklektiku netikslu ir neteisinga, nes „jis ir iš įvairių tarmių bei raštų lasiodamas kalbos faktus, ir juos aiškindamas, laikėsi griežtos sistėmos“. Galima tik pritarti ir jo nurodymui, kad netikslu va-

⁵⁶ Ten pat, 1937, t. VI, p. 29.

⁵⁷ Ten pat, t. II, p. 10.

⁵⁸ Ten pat, p. 7 (išskirta mūsų.—A.P.).

dinti Jablonskį „ir vien kalbininku praktiku, kaip dažnai daroma“⁵⁹.

Matyt, tokie P. Skardžiaus išvedžiojimai ir samprotavimai turėjo patvirtinti tezę: „Štai dabar visi pripažįsta, kad Jonas Jablonskis yra labai daug prisidėjęs prie dabartinės lietuvių bendrosios kalbos sudarymo, daug kas jį net laiko tos kalbos ikūrėju, o vienam kitam jis net yra galutinis idealas, toliau kurio (=už kurį toliau.—*A.P.*), rodos, nebėra ko daugiau siekti. Bet labiau įsigilinus į jo veiklą ir nudirbtuosius darbus, pasirodo, kad jis yra buvęs gudnas savo laiko žmogus: savo ilgamečiu darbu jis tikrai yra labai daug prisidėjęs prie dabartinės lietuvių bendrinės kalbos sudarymo ir jos tolimesnę raidą net tam tikra linkme pakreipęs [...]“⁶⁰.

Tokie pusiniai, lyg nenoromis pripažįstantys Jablonskio nuopelnus teiginiai gerokai klaidino visuomenę: jais tikrosios jo reikšmės neįvertinsi. Pavyzdžiui, ką Jablonskiui įvertinti davė pasakymas „gudnas (=tikras) savo laiko žmogus“? Juk lygiai tokie pat „gudni“ savo laiko žmonės buvo J. Basanavičius, V. Kudirka, K. Jaunius, K. Būga... Tokie neapibrėžti, migloti pažyminiai tikrai temdė tiesą ir — menkino Jablonskio reikšmę.

Po kelerių metų, reikia pripažinti, P. Skardžiaus nuomonė ėmė kisti. Jis prisipažino, kad „dabar, žiūrint iš perspektyvos, mums jau daug kas kitaip atrodo. Siandien, daugiau įsigilinę į jo [Jablonskio.—*A.P.*] darbus ir į tas aplinkybes, kuriose jam teko dirbti, mes aiškiai pastebime, kad velionis, būdamas savo laiko žmogus, turimose aplinkybėse yra padaręs visa tai, kas buvo galima padaryti: daugiau iš jo jau nebegalima reikalauti“⁶¹.

Dar ryškiau Jablonskio nuopelnus jis pripažino viename 1955 m. straipsnyje. Tada, nurodęs visai pagrįstus Jablonskio ir K. Būgos interesų skirtumus, jis rašė: „J. Jablonskis, gerai išlavintas moksliskai ir jausdamas kalbos dvasią, galėjo anksčiau už kitus išvelgti daugybę mūsų kalbos dėsnių ir juos pritaikyti bendrinei kalbai, todėl jis pirmasis galėjo dėti pamatus mūsų pastovesnei rašybai, sintaksei ir apskritai raštų kalbai. Be to, jam daug kur pavojingų klystkelių yra padėjusi išvengti ir jo blaiva kalbinė nuovoka. Todėl jis, kad beveik nei vieno lietuvių kalbos dalyko netyręs lyginamuoju istoriniu būdu, beveik visus lietuvių kalbos dėsnius ir savo kalbines išvadas visados stengdavosi paremti autentiškais gyvosios žmonių

⁵⁹ Ulvydas K. J. Jablonskis — lietuvių literatūrinės kalbos ugdytojas.— „Lietuvių kalbotyros klausimai“, 1961, t. IV, p. 11.

⁶⁰ „Archivum philologicum“, t. VI, p. 13.

⁶¹ Skardžius Pr. Jono Jablonskio nuopelnai ir reikšmė.— „Vairas“, 1940, Nr. 3, p. 178.

kalbos pavyzdžiais ir atsargia, logiška interpretacija⁶². Čia galėtume nurodyti tik vieną dalyką: bendrinės kalbos normoms nustatyti lyginamasis istorinis metodas palyginti maža ką duoda, užtat Jablonskis juo beveik ir nesirėmė. Bet šiaip su šiuo Jablonskio apibūdinimu galima visiškai sutikti.

Minint Jablonskio mirties dešimtąsias metines, kelis vertinigus straipsnius parašė P. Jonikas ir A. Kalnius. Kaip ir paskutiniame P. Skardžiaus straipsnyje, čia jau nebuvo abejotinių teiginių: praėjęs dešimtmetis nuplovė nuo Jablonskio darbų vertinimo daugelį apnašų.

A. Kalnius teisingai iškėlė, kad Jablonskis ne tik mūsų bendrinės kalbos ilgametis tvarkytojas, tobulintojas, jos pagrindų kūrėjas, „bet ir „*pirmasis tos kalbos teoretikas ir praktikas*“⁶³, kad, rinkdamas liaudies kalbos turtus, jis „mums paliko metodą, pagal kurį dirbdami ir dabartiniai kalbininkai daugiausia tebetęsia jo pradėtąjį darbą“⁶⁴.

Priimtini ir P. Joniko teiginiai apie Jablonskio kalbos veiklą⁶⁵. Ypač vertinga jo mintis, kad Jablonskis teisinga kryptimi sprendęs bendrinės kalbos ir tarmių santykį, kad didelį pėdsaką palikęs, normindamas sintaksę ir grynindamas bendrinę kalbą, ieškodamas „lietuviškosios formos“⁶⁶.

Ypač vertingas antrasis tais metais išspausdintas P. Joniko straipsnis, kur nagrinėjami jablonskinės rašybos pagrindai⁶⁷. Jis ne kartą buvo cituotas šiame darbe. Be jau minėtų dalykų, reikėtų pažymėti labai teisingą pagrindinę straipsnio idėją: norint reformuoti turimą rašybą, pirmiausia reikia daugiau susipažinti su dabartinės rašybos sistema ir pagrindais. „Toks susipažinimas ir kai kuriems kritikams įkvepia atsargumo per greitai nespręsti visko nepažinus, jis neleidžia viena, kad ir gera bei teisinga pataisa nuneigti visos sistemos (pars pro toto!)“⁶⁸. Iš konkrečių dalykų, nagrinėtų šiame straipsnyje, verta dėmesio pastaba, kad Jablonskis savo rašyboje kartais atsižvelgdavo į tarmes: „Tarmiiniu pagrindu, kaip, atrodo, Jablonskis rėmėsi dėl to, kad dar rašto žmonių nebuvo pakankamai gerai mokama „rašomoji kalba“ (paremta aukštaičių varkiečių tarme)“⁶⁹. Šį straipsnį galima laikyti pirmuoju darbu,

⁶² Skardžius Pr. J. Jablonskis ir K. Būga.—„Draugas“, 1955.IV.30, Nr. 101 (priedas „Mokslas. Menas. Literatūra“).

⁶³ Kalnius A. J. Jablonskio gyvenimo ir darbo kelias.—„Tautos mokykla“, 1940, Nr. 4, p. 100.

⁶⁴ Ten pat, p. 103.

⁶⁵ Jonikas P. Jablonskio žygis bendrinės kalbos kūryboje.—„Naujoji romuva“, 1940, Nr. 12—13(480—481), p. 252.

⁶⁶ Ten pat, p. 254.

⁶⁷ Jonikas P. Jablonskinės rašybos pagrindai.—„Zidiny“, 1940, t. XXXI, p. 43—51.

⁶⁸ Ten pat, p. 43.

⁶⁹ Ten pat, p. 48.

kur sistemingai, moksliskai nagrinėjama viena Jablonskio kalbinio palikimo dalis.

Apibūdinant Jablonskio kalbinio palikimo tyrinėjimą buržuazijos valdymo metais, reikia pažymėti tą aplinkybę, kad visa buvo daroma atskirų žmonių iniciatyva ir gera valia: nebuvo institucijos, kuri būtų organizavusi planingą darbą. Iš toėjo ir tam tikras tyrinėjimo fragmentiškumas, neplaningumas. Pavyzdžiui, reikia labai apgailestauti, kad nebuvo pasirūpinta atsiminimų apie Jablonskį rinkimu. Tiesa, po jo mirties keliais atvejais spaudoje jų buvo išspausdinta⁷⁰. Ypač vertingi jau cituoti L. Giras atsiminimai, parašyti 1922 m., bet išspausdinti tik po Jablonskio mirties⁷¹. Bet tai labai mažai, kas buvo galima surinkti. Tada dar buvo labai daug Jablonskio kartos žmonių, kurie jį pažino net iš gimnazijos laikų. Sumanus atsiminimų rinkėjas būtų galėjęs daug laimėti iš J. Tumo, Maironio, advokato A. Bulotos, G. Petkevičaitės-Bitės, Zubovų, E. Volterio, daugybės mokinių, talkininkų, interesantų, taip pat iš artimųjų, giminių ir net Rygiškių kaimo žmonių. Per tą paskutinį dešimtmetį ir karo metais jie beveik visi išmirė. Brangios žinios, kurių tik jie tegalėjo suteikti, dingo negrižtamai. Jos galėjo atkurti daugelį Jablonskio gyvenimo detalių, kurių mes nežinome ar žinome tik apytikriai.

Be abejo, laiku nesusirūpinus, nebuvo išsaugota ir daug Jablonskio dokumentų. Kilusi idėja surinkti Jablonskio laiškus ir juos išleisti greitai užgeso. Daugelis jų, matyt, taip pat nepasiekė mūsų dienų.

Buržuazinėje Lietuvoje niekas nesiėmė rašyti stambesnio darbo — studijos, monografijos — apie Jablonskio gyvenimą ir veiklą. Parašyta tokia monografija, kad ir fragmentiška, kad ir neišsami, vis dėlto būtų atkreipusi akis į daugelį su Jablonskio kalbiniu palikimu susijusių dalykų — būtų buvusi didelis paskatinimas rinkti toliau medžiagą ir tyrinėti iškeltas problemas. Pokario metais, kai Tarybų Lietuvoje išaugo nauja kalbininkų karta, kai Jablonskiui imta skirti daugiau dėmesio, buvo aiškiai pajustos visos šios spragos.

Jablonskio darbai Tarybų Lietuvoje. Tarybinėje santvarkoje mokslas nėra atskirų žmonių objektas — jis sudėtinė planingo liaudies ūkio ir kultūros dalis, visos valstybės reikalas. Vietos čia gavo ir Jablonskio kalbinis palikimas.

Tiesa, pirmasis pokario dešimtmetis tuo atžvilgiu nebuvo turtingas: respublika gydėsi praūžusio karo žaizdas, sprėdė

⁷⁰ Mažylytė A. Jonas Jablonskis.—„Naujoji vaidilutė“, 1930, Nr. 3, p. 45—49; Grigonis M. Vaišingasai Jonas Jablonskis.—„Svietimo darbas“, 1930, Nr. 5, p. 495—497; P. G-nas. Rygiškių Jono tėviškėje.—„Šviestos keliais“, 1936, Nr. 2(64), p. 101—103.

⁷¹ Gira L. Iš mano susitikimų su a. a. Prof. J. Jablonskiu.—„Lietuvos mokykla“, 1930, Nr. 3, p. 124—134.

sudėtingas socializmo kūrimo problemas. Jablonskio mirties dvidešimt metų sukaktį paminėjo tik vienas nedidelis straipsnelis⁷². Bet tuo metu Jablonskio veiklos tyrinėjimui pagrindus dėjo J. Palionis savo disertacijoje, skirtoje lietuvių literatūrinės kalbos normalizacijai XIX a. pabaigoje (1880—1901)⁷³.

Tikrasis Jablonskio palikimo tyrinėjimas prasidėjo 1955 m., minint jo mirties 25-ąsias metines. Tai buvo pirmas toks platus ir organizuotas Jablonskio minėjimas per visą laiką. Minėjimo svorio centrą sudarė Lietuvių kalbos ir literatūros instituto bei Vilniaus universiteto Lietuvių kalbos katedros surengta mokslinė konferencija su plačia programa⁷⁴. Šias metines plačiai pažymėjo ir Tarybų Lietuvos spauda. Universiteto biblioteka Smuglevičiaus salėje surengė didelę Jablonskio knygų ir rankraščių parodą⁷⁵. J. Palionis išleido gana išsamią Jablonskio gyvenimo ir darbų apybraižą⁷⁶.

1956 m. išėjo pirmoji tęstinio leidinio „Literatūra ir kalba“ knyga, kur nemaža vietos buvo skirta ir Jablonskiui su K. Būga. Šio leidinio vyr. redaktorių akad. K. Korsakas įvadiniam straipsnyje „Du įžymieji kalbininkai“ iškėlė pagrindinius Jablonskio veiklos bruožus, ypač pabrėždamas jo darbų svarbą ne tik kalbotyrai, bet ir literatūrai. Jis bene pirmasis iš literatų nurodė, kad „Jablonskis pripažino rašytojams didžiulį vaidmenį, vystant bei kuriant literatūrinę kalbą“ ir teigiamai įvertino tai, jog „Jablonskis primygtinai reikalavo iš mūsų rašytojų gerai mokėti gimtąją kalbą, mokytis jos iš tautosakos, iš liaudies šnekamosios kalbos, iš geriausių lietuvių rašytojų raštų“⁷⁷. Straipsnyje gėrimasi Jablonskio demokratizmu, tokiais jo moralinėmis ypatybėmis, kaip tiesumas, atvirumas. Straipsnio gale autorius iškėlė pagrindines gaires, kuriomis turi toliau eiti abiejų kalbininkų palikimo tyrinėjimas: „Didžiai branginant Jablonskio ir Būgos kalbinį palikimą, reikia į jį žiūrėti marksistiniu-lenininiu požiūriu, vertinti jį istoriškai“⁷⁸.

⁷² Urbas D. Įžymus kalbininkas.—„Švyturys“, 1950, Nr. 3(27), p. 18.

⁷³ П а л и о н и с И. И. Нормализация литовского литературного языка в конце XIX века. Автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. филолог. наук. В., 1953, 19 с.

⁷⁴ Zr. Lietuvos TSR Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto ir Vilniaus valstybinio universiteto Lietuvių kalbos katedros mokslinė konferencija, skirta įžymaus lietuvių kalbininko J. Jablonskio 25 metų mirties sukaktuvėms paminėti (Programa. V., 1955, 4 p.).

⁷⁵ S a r g ū n a s J. J. Jablonskiui atminti.—„Literatūra ir menas“, 1955.III.12, Nr. 11(437), p. 3.

⁷⁶ P a l i o n i s J. Įžymusis lietuvių kalbininkas Jonas Jablonskis. V., 1955, 35 p.

⁷⁷ K o r s a k a s K. Du įžymieji lietuvių kalbininkai.—„Literatūra ir kalba“, 1956, t. I, p. 9.

⁷⁸ Ten pat, p. 13.

Ta kryptimi iš tikrųjų ir ėjo tolesnis Jablonskio (ir K. Būgos) darbų tyrinėjimas. Netrukus, praėjus keleriems metams po šio minėjimo, mūsų visuomenė gavo du Jablonskio rinktinių raštų tomus, sudarytus J. Palonio⁷⁹. Šis leidinys ypač vertingas tuo, kad pirmajame tome išspausdinti Jablonskio reikšmingiausi gramatikos darbai, kurie neįėjo į J. Balčikonio penkis tomus. Deja, į jį nepateko „Rašomosios kalbos dalykai“, kuriuos Jablonskis, rodos, ypač vertino.

Šių rinktinių raštų antrasis tomas pasirodė labai žymaus jubiliejaus išvakarėse: 1960 m. pabaigoje buvo švenčiamos Jablonskio gimimo šimtosios metinės. Visoms iškilmėms vadovavo Jubiliejinė komisija, pirmininkaujama akad. K. Korsako⁸⁰. Ypač plačiai šią datą minėjo Lietuvos TSR Mokslų akademija⁸¹, Vilniaus universitetas, pedagoginis institutas, Kapsuko ir Kauno Jablonskio vidurinės mokyklos⁸².

Abejos Jablonskio metinės ypatingos tuo, kad jų sukeltas domėjimasis Jablonskio kalbiniu palikimu, jo tyrinėjimas su metais ne blėso, bet ėjo gilyn ir platyn. Tad tarybiniais metais išaugo palyginti gausi Jablonskiui skirta literatūra. Jai visai apžvelgti, išnagrinėti ir įvertinti jau reikėtų nemenkos studijos.

Pokario metais, be bendro pobūdžio jubiliejinių straipsnių, kuriuose taip pat galima rasti pastabų, keliančių naujus Jablonskio veiklos aspektus, bene daugiausia rašyta apie Jablonskio vaidmenį lietuvių bendrinės kalbos istorijoje. Tai visai suprantama: šios problemos sprendimas kaip tik lemia visos Jablonskio veiklos vertinimą. Tokio pobūdžio straipsnių grupėi galime priskirti J. Palonio darbus⁸³. Juose ypač pabrėžiama, kad Jablonskis, normindamas bendrinę kalbą, pirmiausia rėmėsis „gyvosios kalbos duomenimis“ ir dažniausiai vadovavėsis „vartosenos analogija“⁸⁴. J. Palonis didžiai vertina tai, kad Jablonskis „ne aklai, bet kūrybiškai vadovavosi liaudies kalbos duomenimis“, kad jis supratęs, jog „literatūrinė kalba

⁷⁹ Jablonskis J. Rinktiniai raštai. Sudarė J. Palionis, t. I. V., 1957, 688 p.; t. II. V., 1959, 588 p.

⁸⁰ J. Jablonskio gimimo 100 metų sukakties minėjimas [K. Korsako pasakojimas].—„Tiesa“, 1960.XII.24, Nr. 301(5434).

⁸¹ Balašaitis A. Jablonskio jubiliejui skirta mokslinė konferencija.—„Tiesa“, 1960.XII.27, Nr. 303(5436).

⁸² Eidukaitienė V. Kronika.—„Kalbotyra“, 1962, t. V, p. 163—165.

⁸³ Palionis J. J. Jablonskio vaidmuo lietuvių literatūrinės kalbos normalizacijoje XIX a. pabaigoje.—„Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko universiteto Mokslo darbai. Istorijos-filologijos mokslų serija“, 1955, t. 2, p. 5—19; J. Jablonskis ir dabartinė mūsų literatūrinė kalba.—„Kalbotyra“, 1962, t. V, p. 7—12.

⁸⁴ Palionis J. J. Jablonskio vaidmuo [...].—„Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko universiteto Mokslo darbai. Istorijos-filologijos mokslų serija“, 1955, t. 2, p. 9.

tai nėra gryna liaudies šnekamosios kalbos kopija⁸⁵. Tokiu būdu buvo atremti anksčiau daryti Jablonskiui priekaištai, kam jis lenkęs bendrinę kalbą prie liaudies kalbos.

Apie Jablonskio reikšmę bendrinei kalbai vertingų minčių randame minėtame K. Ulvydo straipsnyje „J. Jablonskis — lietuvių literatūrinės kalbos ugdytojas“. Autorius, teisingai nurodęs Jablonskio vietą tarp kitų to laiko mūsų kalbininkų, štai kaip įvertino jo reikšmę lietuvių bendrinės kalbos formavimuisi: „Nereikia pamiršti, kad kito tokio energingo, sumanaus, taip puikiai teoriškai pasiruošusio kalbininko, su tokia meile dirbančio lietuvių nacionalinės literatūrinės kalbos ugdyto darbu, Lietuvoje nebuvo. Šia prasme J. Jablonskis buvo toli pralenkęs kitus du įžymiuosius lietuvių kalbininkus — A. Baranauską ir K. Jaunių, kurie nesugebėjo jausti gyvų ir plačių besiformuojančios lietuvių nacijos reikalų ir nemokėjo susieti jų su savo tiriamuoju darbu. Čia kalbama prasme J. Jablonskiui negalėjo prilygti nė jauniausias to įžymiojo ketverto atstovas K. Būga⁸⁶. Apibūdindamas Jablonskį kaip teoretiką, K. Ulvydas pagrįstai nurodė, kad „kaip A. Juška iš visų individualių autorių buvo ir tebėra žymiausias lietuvių leksikografas, K. Jaunius — aštriausias fonetikas ir griežtas fonetikos sistemintojas, K. Būga — ryškiausias komparatyvistas etimologas, akcentologas ir leksikologas, taip J. Jablonskis tebėra iki šiol nepralenktas sintaksininkas. Vadinasi, jis ne tik literatūrinės kalbos kūrėjas praktikas, bet ir sintaksininkas teoretikas⁸⁷. Vertinga ir toliau gilintina K. Ulvydo mintis, jog „didelis J. Jablonskio pranašumas (lyginant su kitais kalbininkais) yra tas, kad jis savo darbe sugebėjo atskirti ir išskirti tai, kas lietuvių nacionalinės literatūrinės kalbos raidos procese buvo progresyvu, gaju⁸⁸“.

Vertingų minčių apie Jablonskio vaidmenį lietuvių bendrinės kalbos istorijoje randame B. Vosylytės straipsniuose⁸⁹. Patraukia dėmesį originalus ir pagrįstas Jablonskio pažiūros į bendrinę tartį aiškinimas. Kaip žinome, P. Skardžius teigė, kad tai buvusi didelė jo darbo spraga, beveik apsileidimas. B. Vosylytė viską paaiškino labai subtiliai: „Jis (Jablonskis.— A.P.) turėjo pastebėti, kad tie žmonės, kurie, gerai nesupratę savo tarmės, griebėsi kalbėti dar ne visai nusistovėjusia literatūrine kalba, dažnai tos kalbos neišmokdavo. Be abejo, jis

⁸⁵ Ten pat, p. 10.

⁸⁶ Ulvydas K. J. Jablonskis — lietuvių literatūrinės kalbos ugdytojas.— „Lietuvių kalbotyros klausimai“, 1961, t. IV, p. 10—11.

⁸⁷ Ten pat, p. 11.

⁸⁸ Ten pat, p. 13.

⁸⁹ Vosylytė B. J. Jablonskio vaidmuo lietuvių literatūrinės kalbos istorijoje.— „Literatūra ir kalba“, t. I, p. 40—65; J. Jablonskis ir lietuvių literatūrinė kalba (minint jo mirties 25-ąsias metines).— „Tarybinis mokytojas“, 1955.II.24, Nr. 8(65).

pastebėjo ir tai, kad tartį anų laikų sąlygomis buvo dar sunkiau suvienodinti kaip rašybą“. Todėl jis 1914 m. ir siūlęs tarti taip, kaip žmonių sakoma, bet savo gyvenimo gale „[...] buvo labai susirūpinęs ir tartimi: parašė gimnazijoms kirčiuotą vadovėlį ir visus, su kuriais jam teko gyvu žodžiu kalbėtis, mokė gerai tarti lietuvių literatūrinės kalbos garsus“⁹⁰.

Apie Jablonskį, bendrinės kalbos ugdytoją ir normintoją, yra rašęs ir J. Kruopas⁹².

Tarybiniais metais imta išsamiau tirti ir atskiras Jablonskio veiklos sritis. J. Palionis yra palyginti plačiai apibūdinęs Jablonskio vadovėlius ir jų įtaką bendrinei kalbai⁹². Mėginta apibūdinti ir Jablonskio turėtus bendrinės kalbos norminimo pagrindus, principus ir jo formavimąsi⁹³.

Tačiau per pastaruosius 20 metų plačiausiai grįžta prie Jablonskio taisyčių: jie pasidarė labai aktualūs, pradėjus aktyviau kovoti dėl kalbos kultūros, prieš kalbos normų pažeidimus. Jau 1955 m. J. Kruopas „Tarybinio mokytojo“ laikraštyje pateikė pluoštą Jablonskio taisyčių, skirtų lietuvių kalbos mokytojams⁹⁴. Kritišką visų Jablonskio taisyčių apžvalgą davė J. Palionis rinktinių raštų antrojo tomo įvadiniame straipsnyje⁹⁵. Apie juos yra rašęs A. Žirgulyš⁹⁶. Atskirai Jablonskio leksiniai ir gramatiniai taisyčiai apžvelgiami A. Piročkino apybraižose⁹⁷. Čia reikėtų pridėti, kad beveik kiekviename kalbos kultūrai skirtame straipsnyje rasi minint Jablonskį, remiantis jo nuomone ar pavyzdžiais.

Mažiau rašyta apie Jablonskio pažiūras į teorines kalbos problemas, išeinančias iš kalbos norminimo rėmų⁹⁸.

⁹⁰ Vosyltė B. J. Jablonskio vaidmuo...—„Literatūra ir kalba“, t. I, p. 60.

⁹¹ Kruopas J. J. Jablonskis—lietuvių literatūrinės kalbos ugdytojas ir normintojas.—„Tiesa“, 1960.XII.30, Nr. 306(5439).

⁹² Palionis J. J. Jablonskis ir jo lietuvių kalbos vadovėliai.—Kn.: Jablonskis J. Rinktiniai raštai, t. I, p. 7—56.

⁹³ Piročkinas A. J. Jablonskio kalbos norminimo pagrindai ir principai.—„Kalbos kultūros teorija ir praktika. Lietuvių kalbos sekcijos sąsiuvinis“, 1970, Nr. 5(18), p. 5—11; Jonas Jablonskis Latvijoje.—„Kalbotyra“, 1974, t. XXV(1), p. 53—60.

⁹⁴ Kruopas J. Iš Jablonskio kalbinių taisyčių.—„Tarybinis mokytojas“, 1955.IV.28, Nr. 17(74), p. 4; V.12, Nr. 19(76), p. 3.

⁹⁵ Palionis J. J. Jablonskio kalbiniai taisyčiai.—Kn.: Jablonskis J. Rinktiniai raštai, t. II, p. 54.

⁹⁶ Žirgulyš A. Iš ankstesniųjų kalbos taisyčių.—„Kalbos kultūra“, 1967, sąs. 13, p. 11—17.

⁹⁷ Piročkinas A. J. Jablonskio leksiniai taisyčiai. K., 1970, 96 p.; Jono Jablonskio gramatiniai taisyčiai. K., 1976, 122 p.

⁹⁸ Piročkinas A. J. Jablonskis apie vardininką su bendratimi.—„Kalbotyra“, 1971, t. XXII(1), p. 61—69; Dėl kilmininko ir galininko su bendratimi vartojimo tikslo aplinkybei reikšti.—„Baltistica“, 1972, I priedas, p. 131—134; Jablonskis ir kalbos stiliai.—„Mūsų kalba“, 1975, Nr. 6, p. 4—11.

B. Tolutienė disertacijoje „Antanas Juška leksikografas“ neįšvengiamai turėjo apibūdinti ir vieną iš sunkiausių ir didžiausių Jablonskio darbų — A. Juškos žodyno redagavimą. Šioji disertacija, paremta nenaudotais archyviniais šaltiniais, buvo didelis įnašas ir į Jablonskio leksikografinio darbo tyrinėjimą, patikslino jo kritiškiausio laikotarpio gyvenime aplinkybes⁹⁹. Vertingos medžiagos apie Jablonskio terminologinę veiklą randame Z. Zemaičio, S. Keinio ir P. Rumšo straipsniuose¹⁰⁰.

Paskutiniu metu atsiskleidė dar vienas svarbus, beje, kiek netikėtas, Jablonskio lingvistinės veiklos baras — dialektologiniai tyrinėjimai¹⁰¹.

Turime bandymų apžvelgti ir tokias Jablonskio veiklos sritis, kaip jo vertimus. Čia minėtini D. Urbo ir S. Vasiliauskaitės straipsniai¹⁰². Vienu kitu atveju apibūdintas Jablonskis ir kaip pedagogas¹⁰³.

Kaip žinome, Jablonskis yra nemaža bendravęs su daugeliu mūsų XIX a. pab. ir XX a. pradžios rašytojų, pats labai brangino grožinę literatūrą, yra reiškęsis kaip kritikas. Taigi jo vardas turėtų būti įrašytas ir į lietuvių literatūros puslapius. Siam Jablonskio veiklos barui tarybiniais metais taip pat buvo skiriama nemaža dėmesio. Dviem tomiais išleistos „Lietuvių literatūros kritikos“ sudarytojai, išspausdindami penkis Jablonskio straipsnius¹⁰⁴, pripažino jo nuopelnus ir lietuvių literatūrai. Apie jo santykius su V. Kudirka ir Žemaite daugiausia

⁹⁹ Tolutienė B. Antanas Juška leksikografas.—„Literatūra ir kalba“, 1961, t. V, p. 235—253.

¹⁰⁰ Zemaitis Z. Lietuviškos matematinės terminologijos istorijai.—Kn. Lietuvių kalbos leksikos raida („Lietuvių kalbotyros klausimai“, t. VIII). V., 1966, p. 191—201; Keinys St. Lietuvių terminologijos kūrimo apžvalga (iki 1940 m.).—„Kalbotyra“, 1967, t. XVIII, p. 15—26; Rumšas P. J. Jablonskio indėlis į lietuvių aritmetikos terminiją.—„Kalbos kultūra“, 1975, sąs. 29, p. 3—16; Lietuviškų geometrijos terminų istorija.—„Mūsų kalba“, 1974, Nr. 2, p. 4—19.

¹⁰¹ Girdėnis A., Piročkinas A. Jonas Jablonskis — dialektologas.—„Kalbotyra“, 1977, t. XXVIII(1), p. 29—39.

¹⁰² Urbas D. J. Jablonskis ir verstinė literatūra.—„Kalbotyra“, t. V, p. 13—26; Vasiliauskaitė S. J. Jablonskis — frazeologinių junginių vertėjas.—„Pergalė“, 1970, Nr. 3, p. 154—157.

¹⁰³ Gailiūnas P. Pedagoginės mintys J. Jablonskio raštuose.—„Tarybinis mokytojas“, 1960.XII.22, Nr. 100(522), p. 4; Karčiauskienė M. J. Jablonskis — žymus lietuvių pedagogas.—„Kalbotyra“, t. V, p. 39—49; Naikelytė J. Jono Jablonskio paruošta lietuvių kalbos mokymo programa.—„Pedagogika ir psichologija“, 1971, t. XI, p. 41—45.

¹⁰⁴ Lietuvių literatūros kritika, t. I. V., 1971, p. 646—670; t. II. V., 1972, p. 154—169.

yra rašę J. Lebionka ir A. Šešelgis¹⁰⁵. V. Auryla keliuose straipsniuose yra nušvietęs Jablonskio santykius su vaikų literatūra¹⁰⁶, o E. Mioldažytė — su tautosaka¹⁰⁷. Yra mėginta įvertinti ir Jablonskio polemiką su rašytojų grupe, vadovaujama V. Krėvės¹⁰⁸. Tačiau šis klausimas apibūdintas gana paviršutiniškai.

Tarybiniais metais pajudėjo ir archyvinės medžiagos apie Jablonskį rinkimas ir publikavimas. Šios srities pionieriumi galime laikyti J. Lebionką, paskelbusį 1956 m. Jablonskio laiškus V. Kudirkai¹⁰⁹. Jubiliejiniam „Kalbotyros“ tome J. Palionis publikavo 14 Jablonskio laiškų ir atvirukų, rašytų įvairiais metais K. Būgai (1—4), P. Leonui (5, 6), J. Tumui-Vaižgantui (7—10), A. Rucevičiui (11—13) ir J. Karlovičiui (14)¹¹⁰.

J. Palionis dar paskelbė penkis Jablonskio raštus, rašytus 1924—1926 m. Kauno universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto mokslinei tarybai, dekanui ir sekretoriui¹¹¹.

Gerą pluoštą archyvinių dokumentų iš Jablonskio susirašinėjimo su Rusijos Mokslų akademija ir jos skyriais dėl Juškų žodyno pridėjo prie minėto savo darbo B. Tolutienė. Po keletrių metų V. Žukas, pateikdamas archyvinės medžiagos Žemaitės biografijai, kartu išspausdino su jos raštų leidiniu susijusių Jablonskio dokumentų, Žemaitės įgaliojimą leisti raštus, jo raštą Lietuvių mokslo draugijai, laiškus A. Žymantui, P. Leonui, taip pat šio atsakymus Jablonskiui ir kt.¹¹² Jablonskio biografijai nušviesti svarbūs dokumentai paskelbti „Kalbotyroje“ ir „Mūsų kalboje“¹¹³. Gerokas pluoštas nedidelių, bet taip pat reikšmingų publikacijų (deja, ne visada jos

¹⁰⁵ Lebionka J. Iš Jablonskio santykių su kai kuriais lietuvių rašytojais.—„Literatūra ir kalba“, t. I, p. 66—72; Šešelgis A. J. Jablonskio ir Žemaitės literatūrinis bendradarbiavimas.—„Tarybinė mokykla“, 1961, Nr. 2, p. 14—18; Žemaitės raštų publikavimas.—„Literatūra ir kalba“, t. XII. Žemaitė. V., 1972, p. 468—481.

¹⁰⁶ Auryla A. Jonas Jablonskis ir vaikų literatūra.—„Pergalė“, 1960, Nr. 12, p. 142—145; J. Jablonskio vaidmuo lietuvių realistinės vaikų literatūros raidai.—„Kalbotyra“, t. V, p. 27—38.

¹⁰⁷ Mioldažytė E. J. Jablonskis ir lietuvių tautosaka.—„Pergalė“, 1970, Nr. 12, p. 145—147; „Mūsų pasakos“.—„Liaudies kūryba“, t. II, V., 1974, p. 231—236.

¹⁰⁸ Žirgulytė A. Kovose dėl žodžio.—„Pergalė“, 1974, Nr. 2, p. 144—157.

¹⁰⁹ Lebionka J. J. Jablonskio laišakai V. Kudirkai.—„Literatūra ir kalba“, t. I, p. 387—391.

¹¹⁰ Palionis J. Iš J. Jablonskio rankraščinio palikimo.—„Kalbotyra“, t. V, p. 105—118.

¹¹¹ Palionis J. Iš J. Jablonskio rankraščinio palikimo.—Ten pat, 1977, t. XXVIII(1), p. 84—88.

¹¹² Žukas V. Žemaitė. Prie Žemaitės raštų leidimo istorijos.—„Bibliotekinių ir bibliografinių klausimai“, 1966, t. V, p. 190—207.

¹¹³ Pirockinas A. J. Jablonskio bylos medžiaga.—„Kalbotyra“, 1971, t. XXIII(1), p. 113—125; Dokumentai.—„Mūsų kalba“, 1974, Nr. 7, p. 34—44.

reikiamo mokslinio lygio) išmėtyta įvairiuose laikraščiuose ir žurnaluose: čia ir Jablonskio laišakai akad. F. Koršui, ir K. Būgos duota universitetui jo veiklos charakteristika, ir kt.¹¹⁴ J. Kruopas paskelbė V. Kapsuko vadovaujamos tarybinės vyriausybės dekretą paskirti Jablonskiui pensiją¹¹⁵.

A. Pupkis yra mėginęs apžvelgti Jablonskio rankraštinį palikimą, esantį Lietuvos TSR Mokslų akademijos, Lietuvių kalbos ir literatūros instituto ir Vilniaus universiteto Mokslinės bibliotekos rankraščių skyriuose¹¹⁶.

Nors pats patogiausias laikas rinkti atsiminimams apie Jablonskį buvo praleistas, tačiau po 1955 m. ir šiame darbo bare pasiekta gražių rezultatų. „Literatūros ir kalbos“ pirmajame tome išspausdinti J. Balčikonio ir Z. Žemaičio atsiminimai. Dar didesnis jų pluoštas paskelbtas „Kalbotyros“ penktajame tome. Be J. Balčikonio atsiminimų kito varianto, čia daug memuarinės medžiagos apie savo mokytoją pateikė M. Račkauskas, B. Pranckus-Zalionis, Z. Kuzmickis, M. Šikšnys, N. Grigas, J. Lazauskas, J. Senkus. Trečias didokas atsiminimų pluoštas publikuotas 1974 m. „Mūsų kalboje“. Šiuos visus atsiminimus dar papildė įvairiomis progomis skelbta memuarinė medžiaga periodikoje¹¹⁷.

Jablonskiui skirti ir keli bibliografiniai rekomenduojamojo pobūdžio darbai¹¹⁸.

Apžvelgę tarybiniais metais atliktą Jablonskio kalbinio palikimo tyrinėjimą, galime drąsiai sakyti, kad Jablonskio darbai tapo neatskiriama mūsų kultūros, mūsų humanitarinių mokslų dalis. Buvo dirbama plačiais barais ir pasiekta gražių

¹¹⁴ Vėbra R. 1897 m. J. Jablonskio laiškas [vertimas].—, „Literatūra ir menas“, 1967, VI.25, Nr. 26(1024), p. 6; Be to, žr. Vėbra R. Iš lietuviškos spaudos draudimo istorijos.—, „Knygotyra“, 1975, t. V(12), p. 232—233; Morkūnas K. Neskelbti Jablonskio laišakai.—, „Literatūra ir menas“, 1970.IX.5, Nr. 36(1242), p. 11; Cepinskis J. Lietuvių kalbos bičiulis.—, „Tiesa“, 1971.IX.28, Nr. 224(8709), p. 4; Mokytojo širdies šiluma.—, „Svyturys“, 1973, Nr. 9(585), p. 26; Bederis L. Kazimieras Būga apie Joną Jablonskį.—, „Svyturys“, 1969, Nr. 12, p. 15.

¹¹⁵ Kruopas J. Lietuvių kalbai puoselėti.—, „Vakarinės naujienos“, 1967.IV.6, Nr. 81(2829).

¹¹⁶ Pupkis A. J. Jablonskio rankraštinis palikimas.—, „Kalbotyra“, t. V, p. 51—58.

¹¹⁷ Nezabitauskas A. Žiupsnelis atsiminimų apie Joną Jablonskį.—, „Kraštotyra“, 1967, t. V, p. 210—211; Paukštelis J. Kalbos tėvas.—, „Literatūra ir menas“, 1971.VI.5, Nr. 23(1281), p. 13; 1971.VI.12, Nr. 24(1282), p. 12; 1971.VI.19, Nr. 25(1283), p. 3; Būtėnas J. Jablonskis ir jo įpėdiniai.—, „Literatūra ir menas“, 1972.VIII.19, Nr. 33(1342), p. 13; 1972.VIII.26, Nr. 34(1343), p. 13; Dangutis J. Kaip dirbdavo Jonas Jablonskis.—, „Kauno tiesa“, 1960.XII.30, Nr. 308(2750).

¹¹⁸ Lukauskaitė M. Tarybiniais metais išleisti J. Jablonskio raštai ir pasirodę straipsniai apie jį.—, „Kalbotyra“, t. V, p. 119—121; [Be autoriaus]. Literatūra apie J. Jablonskį.—, „Bibliotekų darbas“, 1961, Nr. 1(24), p. 12; Piročkinas A. J. Jablonskio seminaras. V., 1970, 125 p.

rezultatų. Ir vis dėlto tai dar ne visa — reikia dar nemaža padaryti. Verta pagalvoti apie Jablonskio bibliografijos ir biobibliografijos parengimą ir išleidimą. Dar labai daug archyvinės medžiagos tebėra neprieinama visuomenei ir mokslininkams. Būtina surinkti visus archyvinius dokumentus, turinčius mokslinę, istorinę vertę, ir juos išleisti. Jablonskio kalba rodo ir bendrinės kalbos augimą, jos turtėjimą. Tos raidos neįmanoma detaliai apibūdinti be paties Jablonskio kalbos tyrinėjimų, o jų pagrindas turėtų būti Jablonskio raštų žodynas. Lygiagrečiai nagrinėtina jo kalbos gramatika ir stilistika. Pagaliau didžios svarbos darbu reikėtų laikyti jo redaguotų darbų apibūdinimą.

Kai visa tai būsime padarę, tik tada galėsime ramiai pasakyti, kad mes pastatėme Jablonskiui paminklą, kurio jis tikrai nusipelnė. Tada galėsime tarti, kad Jablonskis visą laiką gyvas mūsų sąmonėje, mūsų darbuose — gyvas kartu su mūsų gyva kalba, kuriai jis skyrė visas savo jėgas, visą savo gyvenimą.

SUTRUMPINIMAI

- LCVA — Lietuvos Centrinis valstybinis archyvas
LCVIA — Lietuvos TSR Centrinis valstybinis istorijos archyvas
LKLI — Lietuvos TSR Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros institutas
MAAL — TSRS Mokslų akademijos archyvas
MAB — Lietuvos TSR Mokslų akademijos Centrinė biblioteka
RR — Jablonskis J. Rinktiniai raštai, t. I—II. V., 1957—1959
VUB — Vilniaus V. Kapsuko universiteto Mokslinė biblioteka

VARDŲ RODYKLĖ

Rodyklėje pateikiamos tekste bei išnašose (išskyrus antraštes, grožinės literatūros personažus ir vardus, einančius rašybos pavyzdžiais) pasitaikančios pavardės, taip pat neiššifruoti slapyvardžiai ir slapyraidžiai. Visuotinai žinomi slapyvardžiai (Žemaitė, Jakštas, Aišbė ir pan.) atskirai nenurodomi.

- A.=? 233
 Abramenka 80
 Aleksandrovas A. 227
 Alminauskis K. 178
 Ambo=? 186
 Ambrazas V. 99
 Ambraziejus J. 29, 30
 Amičis E. 14, 55, 130, 131
 Andersenas H. K. 130, 131
 Arcimavičienė M. 162
 Arminas P. 134
 Astrauskas 114
 Ašmantas A. 252, 253
 Augustaitis P. 184—187, 189, 190
 Auryla V. 170, 265
 Avizonis P. 23, 145, 182, 188
- Bagdonas J. 16, 254
 Bajerčius K. 165
 Balašaitis A. 261
 Balčikonis J. 11, 62, 63, 65, 67, 86, 87, 102, 111, 113, 114, 117—119, 135, 136, 138, 142, 147, 151, 153, 155—158, 162, 164, 173, 175—178, 182, 187, 188, 190, 197, 202, 203, 233, 238, 250, 252—254, 261, 266
 Baldišanka 64
 Balkevičius J. 82, 83, 241
 Balvočius L. 253
 Baranuskas A. 12, 65, 85, 134, 238, 250, 262
 Barzdukas S. 144, 157
 Basanavičius J. 13, 15, 17, 52, 53, 58, 65, 122, 145, 148, 150, 152, 164, 165, 246, 247, 249, 257
 Baublys P. 49, 50
 Bederis L. 123, 144, 145, 149, 156, 252, 266
 Beleckis A. 46, 49
 Belgovskis I. 57
- Beliajevas V. 50
 Bendikas A. 29
 Bendorius P. 50
 Beras P. 13, 50
 Bernolakas A. 195
 Beržanskis J. 150
 Bičiūnas V. 186
 Biliūnas J. 33, 130, 196, 238
 Binkis K. 160
 Birulia K. 50
 Biržiška M. 120—122, 124, 142, 144, 151, 154, 157, 159, 187, 232, 248
 Biržiška Viktoras 11—13, 33, 55, 130
 Bytautas R. 66
 Boduenas de Kūrtėnė J. 16, 20
 Bogdanovas M. 54, 159
 Bortkevičienė F. 10, 16, 149
 Boruta K. 197
 Brenderis P. 187, 202
 Brestedas 162
 Brešėnkovas K. 80
 Briukneris A. 173
 Būga K. 9, 15, 35, 40, 62, 63, 67, 86—88, 90, 98, 102—105, 107, 117, 123, 124, 138, 140—145, 152—155, 164, 173—177, 190, 192, 199—201, 227, 232, 251—254, 256, 257, 260—262, 265, 266
 Bugailiškis P. 48
 Bulota A. 64, 72, 111, 161, 162, 259
 Bulota J. 150
 Bunakovas A. 80
 Burba J. 49
 Burchartas M. 20
 Burkevičius V. 50
 Buslajėvas F. 171, 239
 Būtėnas J. 266
 Butėnas P. 161, 199
- Chlebovskis B. 188, 189, 192

- Chžanovskis I. 189
- Cepinskis J. 266
 Cepinskis V. 151, 187, 247
 Cesiūnas S. 253
 Česnys B. 250
 Cislovas N. 42
 Ciurlionienė S. 66, 72, 111, 114, 117, 118, 122, 138, 149, 151, 155, 233
- Dabušis S. 35, 113, 120, 139, 142, 162, 173, 182, 190—194, 201, 207, 251
- Dambrauskas A. (Jakštas A.) 20, 38, 39, 49, 62, 66, 76, 77, 90, 95, 98—101, 104, 106, 107, 134, 142, 150, 151, 160, 162, 165, 167, 175, 177, 205, 232
- Dambrauskas L. 100, 243
- Dangutis J. 157, 266
- Daniliauskas A. 178
- Dantė A. 155
- Daugirdas P. 52
- Daukantas S. 85, 86, 205, 217, 237
- Daukša M. 85, 86, 162, 200, 238
- Davainis-Silvestraitis M. 14
- Davgiala D. 58
- Defo D. 55
- Delbriukas B. 238
- Deveikytė 157
- Didžiokas V. 151
- Didžiulis A. 48
- Dimitrijevas A. 117, 118
- Dobrovskis J. 195
- Dobužinskis M. 254
- Donelaitis K. 85, 86, 210, 217, 237
- Dovydaitis J. 186
- Dovydaitis P. 64, 75, 76, 95, 152, 175, 177, 251
- Drotvinas V. 6
- Druskus = A. Dambrauskas
- Dubas V. 186
- Dubinskis A. 140
- Duryš M. 80, 151, 199, 251, 252
- Eidukaitienė V. 261
- E.G. = ? 133
- Elisonas J. 39, 41, 48, 138
- Endzelynas J. 80, 89, 100, 163, 205, 210, 227, 238, 239, 252
- Endziulaitis M. 118
- Engel, fon 112
- Esmaitis = S. Matijošaitis
- Ezopas 170
- Feigelmanas N. 26
- Filografas = ? 106
- Flerovas V. 42
- Fortunatovas F. 16, 22, 38, 213, 238
- Fosleris K. 199
- Frenkelis E. 236, 237
- Fuhrichas J. 73
- Gabrys P. J. (Paršaitis) 18
- Gailiūnas P. 264
- Galaunė P. 130, 187
- Galdikas A. 142
- Galnaitytė E. 213, 223, 225
- Garšinas V. 14, 131, 132
- Gerulis J. 227
- Giedraitis (Giedrius) A. 118, 141
- Gira L. 34, 35, 37, 52, 54, 64, 75, 93, 94, 97, 100, 102, 153, 158, 162, 163, 259
- Girdenis A. 264
- Glebovas I. 59
- Glinskis K. 151, 162
- Glontis Ch. 118
- G-nas (=Gailiūnas?) P. 259
- Gobis J. 199
- Gorkis M. 193, 194
- Grabauskas J. 52
- Gražbylys = P. Januševičius
- Grybas V. 248
- Grigas N. 157, 266
- Grigonis M. 122, 123, 130, 232, 259
- Grinius K. 65, 119, 147, 151, 152
- Gronskis P. 187
- Gustainis V. 177
- Gustaitis M. 23, 61, 186, 190, 196
- Gustaitis P. 247
- Havránek B. 226
- Hermanas E. 227
- Hugo V. 186, 194
- Ibsenas H. 162
- Yčai 119
- Yčas J. 139, 187
- Yčas M. 61, 63, 111—118, 142, 154
- Iešmanta A. 128, 196
- Ignatjevas P. 111
- Itomlenskis A. 22, 49—51
- Ivanauskas T. 122, 138, 144
- Ivanovas A. 22
- Ivanovas K. 142
- Izenfilamas A. 22
- J.A. = ? 150
- Jablonskienė K. 14, 55, 56, 130, 150
- Jablonskytė-Landsbergienė O. 117, 246
- Jablonskis Jonas (sūnus) 142
- Jablonskis K. 205
- Jakubėnas J. 114, 118
- Jakučionis A. 67
- Jakulienė A. 223
- Jankauskas P. 145
- Jankus M. 150

- Janonis J. 116
 Janulaitis A. 162, 187
 Januševičius P. 78
 Jasaitis J. 12
 Jasienskis J. 117, 118
 Jasiukaitis K. 52
 Jaunius K. 20, 76, 91, 108, 109, 216—
 219, 221, 224, 250, 256, 257, 262
 J.B.=? 117
 J.D.=? 148
 Jedlička A. 226
 J.El.=? 67
 Jelijaševas J. 42, 43, 47, 48
 J.J.=Jablonskis 142
 J.K.=? 114, 184
 J.M.=? 186
 J.M.-lis=? 29
 J.M. Ls.=? 176
 J.M. Lts.=? 176
 Jodelė P. 177
 Jokajus M. 167
 Jokantas K. 9, 13, 52, 186
 Jonaitis A. 158
 Jonikas P. 93, 105, 162, 227, 254,
 258
 Jonynas I. 187
 Jungmanas J. 195
 Juodakis P. 145
 Jurgelionis K. 78, 84—86, 91, 92
 Jurginis J. 147
 Juška (Juškevičius) A. 22, 39, 86,
 104, 262, 264
 Juška J. 37
 Juška V. 37
 Juškienė F. 37, 52
 Juškytė J. 13, 50
 Juškos 37—40, 52, 67, 123, 136, 265

 Kabelka J. 163, 252
 Kairiūkštis V. 148, 150
 Kalinauskas B. 244
 Kalnias A. 80, 157, 204, 214, 258
 Kaluginas I. 118
 Kalvaitis V. 91
 Kamantauskas V. 173, 199—202, 206
 Kanapis M.=? 124
 Kantvydis B.=Kuzmickis Z.
 Karazija P. 188
 Karčiauskienė M. 264
 Karevičius P. 246
 Karlovičius J. 15, 265
 K-as=? 118
 Kasakaitis A. 49, 52, 178, 233
 Kasakaitis V. 146
 Katkus M. 147
 Kelmutis A.=Klimas A.
 Keinys S. 229, 264
 Kernius 169
 Kilius J. 244
 Kirpičnikovas A. 79
 Kirša F. 157, 184—187, 190, 196, 197.
 Kiseliovas A. 136
 K.J.=? 90
 Klimas A. 117, 118, 139
 Klimaitis P. 17, 169
 Klimas P. 80, 81
 Klingenbergas 31
 Kliučevskis V. 19
 Kniūkšta P. 180, 229, 231
 Kolcovas A. 112
 Kor.=? 246
 Korobčevskis D. 12, 159
 Korolenka V. 9
 Korsakas K. 260, 261
 Koršas F. 22, 73, 265
 Korvin-Milevskis K. 31
 Kosakovskis N. 42, 47
 Koscialkovskis S. 26
 Kotas 43
 Kozakas S. 25, 26
 Krakovskis V. 11, 12
 Kraševskis J. S. 184, 187
 Krėvė-Mickevičius V. 134, 143—145,
 154, 156, 157, 161, 182—191, 194—
 197, 210, 217, 238, 247, 265
 Kriaučiūnas J. 8—11
 Kriaučiūnas P. 152, 164
 Krylovas I. 159
 Kriščiukaitis-Aišbė A. 13, 50, 51, 122,
 131, 134, 150, 151, 167, 237
 Kročė B. 199
 Kruopas J. 244, 263, 266
 Kubilius H. 138
 Kudirka V. 159, 164, 196, 237, 247,
 257, 264, 265
 Kukta M. 8, 70, 71
 Kulmanas N. 171, 212, 214—217
 Kuršaitis F. 85, 105, 217, 218, 244
 Kuzmickis K. J. 142
 Kuzmickis Z. 81, 151, 178, 208, 232,
 233, 253, 266
 Kvietkauskas P. 120

 Ladislovas L. 33, 50, 51
 Landsbergis-Zemkalnis G. 8, 10, 24,
 25
 Landsbergis V. 246
 Laukaitis J. 55, 62, 63, 66, 140
 Laumė=? 248
 Laumenskis L. 33
 Laurinaitis J. M. 138, 177, 178
 Lavrovas P. 41, 43, 47
 Lazauskas J. 266
 Lazdynų Pelėda 196
 Lebedincevas A. 50
 Lebionka J. 265
 Lemchenas Ch. 157, 158
 Leninas V. 7, 112, 133

- Leonai 72**
 Leonas P. 69—71, 151, 161, 247, 265
 Leskynas A. 173, 217, 227, 237
 Liackis Z. 28
 Liudkevičius T. 42
 Lizdeika=? 30
 Lozoraitis J. 142
 Lukauskaitė M. 266
 Lukinas V. 28, 43, 44
 Lukjanenka V. 132

 Macijauskas A. 163, 175
 Mackevičius R. 234
 Maironis (Mačiulis J.) 20, 49, 134, 150—152, 196, 198, 199, 247, 259
 Malinovskis M. 33
 Margevičius J. 55
 Masiliūnas K. 157, 160, 161, 178
 Masiulis B. 140
 Mašanauskas K. 177
 Mašiotaitė M. žr. Urbšienė-Mašiotaitė M.
 Mašiotas P. 33, 64, 111, 113, 114, 116, 118—120, 122, 132, 136, 143, 147, 151, 175, 237
 Matas=? 150
 Matijošaitis J. 250
 Matjošaitis S. 118, 122, 123, 165
 Matulaitis S. 169
 Matulionis P. 15, 150, 151
 Matusevičius B. 116
 Mažulytė A. 149, 152, 157, 259
 M.B.=? 149
 Mečius S. 33, 50, 132, 136
 Medekša A. 20
 Mejė A. 207
 Merkelis A. 13, 23, 254, 255
 Meškauskas P. 173, 203
 Meterlinkas M. 142
 Metraštininkas=? 144
 Meulen van der R. 142
 Micevičius P. 48
 Michalkevičius 64
 Mickevičius A. 194
 Mickevičius B. 116
 Mickevičius-Kapsukas V. 16, 18, 19, 122, 266
 Mickevičiūtė V. 143
 Mičiulis G. 247
 Miėdažytė E. 265
 Mikailis J. 33
 Mikė Katinėlis=? 51
 Mykolaitis-Putinas V. 64, 197, 198, 233
 Mikulevičius J. 149
 Mileris V. 238
 Milevskis 31
 Milukas A. 162
 Mindaugas II 121

 Mirlesas A. 159
 Miūlenbachas K. 80, 210
 Morkūnas K. 266
 Muravjovas M. 17, 31
 Murka J. 48, 117, 118, 128, 129, 138, 170

 Nagevičius V. 247, 249
 Naginskas S. 140, 155
 Naikelytė J. 49, 264
 Narjauskas J. 155, 183, 196, 250
 Navickas 130
 Neidhardas A. 111
 Nezabitauskas N. 266
 Nydermanas M. 201—202
 Nikitinas I. 112
 Niškovskis 15
 Norkus J. 116
 Noreika L. 130, 140
 Novikovas 58

 Olšauskas K. 114—116, 128
 Ostroumovas A. 58
 Otrembskis J. 227
 Ovsianiko-Kulikovskis D. 79, 212, 213
 Ožeškienė E. 190

 Palemonas 169
 Palionis J. 78, 79, 81, 139, 155, 156, 163, 164, 204, 208, 227, 228, 235, 236, 239, 240, 244, 260, 261, 263, 265
 Paltarokas K. 126, 127
 Palukaitis V. 152
 Panemunės Jonas=? 89
 Pašeiminiųskis=? 152
 Paukštelis J. 149, 266
 Paulauskienė A. 224, 226
 Pauliny E. 226
 Pešechonovas 32
 Peškovskis A. 216
 Petersonas M. 213
 Petkevičaitė-Bitė G. 12, 53, 146, 152, 248, 259
 Petkevičiai 65
 Petkevičienė J. 56, 71, 246
 Petliukas-Pundzevičius P. 12
 Petrauskaitė 112
 Petrauskas Kipras 147
 Petrauskas Konstantinas 68—70
 Petrulis J. 157, 204
 P.J.=? 152
 Pievunaitis=? 62
 Pigulevskis A. 60
 Pikčilingis J. 193
 Pilsudskis J. 124
 Pyragius V. 157
 Piročkinas A. 93, 94, 96, 127, 188, 194, 207, 244, 263—266
 P.J.=? 119

- Pleirytė-Puidienė O. 151
 Poderys 118
 Poidenas A. 28
 Ponamariovas I. 57
 Potebnia A. 171, 212, 213
 Požėla L. 140
 Požėla V. 18, 19, 175
 Pranskus-Zalionis B. 113, 115, 116, 266
 Preobraženskis A. 80
 Prozorova V. 24, 25
 Prutenis 169
 Ptašickis J. 20
 Pumpuras=? 162
 Pupkis A. 266
 Purėnas A. 121
 Puškinas A. 194, 195
 Puzinas J. 162
 Račkauskas M. 148, 266
 Raila B. 195
 Ralys J. 55
 Remeris (Riomeris) M. 16, 147
 R.J.=Jablonskis 142
 Ropas 22, 23
 Rošinskaitė A. 42
 Rucevičius A. 71, 265
 Rumšas P. 137, 264
 Ruokis V. 138
 Ruseckas P. 138, 149
 Rutinas Marčius 170
 Ružė A. 244
 Ružička J. 226
 R.Ž.=? 153
 Ržiga F. 80
 Sabaliauskaitė A. 113
 Sabaliauskas A. 246
 Sacharovas A. 60
 Safronovas N. 56
 Salys A. 162, 173, 178, 206, 233, 243, 249, 251
 Sančiurskis N. 142
 Sargūnas J. 260
 Sb.=? 149
 Scepura D. 50
 Senas A. 154, 174, 187, 202, 232, 233
 Senkevičius H. 55
 Senkus J. 157, 266
 Sereiskis B. 157
 Sezemanas V. 187
 Sideravičius K. 246
 Sirvydas K. 85, 104, 238
 S.K.=? 55, 186
 Skardžius P. 78, 99, 159, 173, 178, 180, 190, 197, 199, 200, 202, 204—206, 208, 227—230, 232—235, 237, 242, 243, 251, 254—258, 262
 Sklėrius K. 117
 Skrodenis S. 197
 Skuodis K. J. 126
 Slančiauskas M. 86, 238
 Slaščevskis P. 111, 115, 116
 Slavėnas P. 246
 Smailsas S. 159
 Smetona A. 16, 26, 54, 66, 146—148, 175, 249
 Smetonai 120
 Smetonienė S. 151
 Smilga A. 33
 Sruoga B. 122, 187—190, 193, 195, 197
 Stanevičius S. 134, 159
 Stangas Ch. 227
 Stankevičius J. 15
 Stašys 25
 Stašys K. 247
 Statkevičius J. 118, 140
 Stauskaitė J. 187
 Stiklius K. 10, 34
 Strepickaitė M. 150
 Strimaitis J. 148, 153
 Studerus G. 187
 Suveizdienė G. 144, 149, 156
 Sachmatovas A. 22, 38
 Sakenis K. 114, 147
 Salčius M. 122
 Salčius P. 138
 Salkauskis S. 178, 182
 Šapalas K. 114
 Šapoka A. 250
 Šatrijos Ragana 130, 196
 Saulys J. 11, 13
 Seinius I. 134
 Šepetienė 114
 Šepetys K. 114, 118
 Sešelgis A. 72, 265
 Sešukovas 41
 Sešukovas M. 61
 Sikšnys M. 95, 98, 111, 114—118, 136—138, 247, 266
 Šilkarskis V. 187
 Šimėnas A. 114
 Šimkus J. 150
 Šimonis K. 160
 Šlapelienė M. 25, 34
 Šlapelis J. 10, 34, 40, 55, 62, 63, 66, 67, 86, 87, 122, 247
 Šleicheris A. 85, 104, 217, 237
 Šliūpas J. 150, 167, 246
 Špechtas F. 227
 Špiterceris L. 199
 Štolc J. 226
 Strauchas J. 154, 187
 Štūras L. 196
 Šulcienė 56
 Svanskis J. 20

- Talmantas J. 151, 178, 233, 234
 Tamašauskas K. 123
 Tamošaitis Iz. 147, 177, 187, 249
 Tamošiūnas M. 6
 Thomas S. 51
 Tylmanas 56
 Tyruolis A. 160
 Tolstojus L. 132, 195
 Tolutienė B. 37, 38, 40, 67, 264, 265
 Tomsonas A. 238, 239
 Trautmanas R. 227
 Treigys S. 157, 208, 237, 242, 243
 Tūbelis J. 13, 33, 118
 Tumas-Vaižgantas J. 12, 15, 23, 35, 51, 54, 57, 64, 98, 117, 122, 124, 131, 132, 140, 151, 154, 163, 164, 175, 184, 186—188, 196, 197, 246, 259, 265
 Tumėnas A. 114
 Turgenevas I. 51, 55

 Uljanovas G. 38, 40
 Ulvydas K. 256, 257, 262
 Untulis B. 113
 Urachas 121
 Urbas D. 55, 159, 260, 264
 Urbšienė-Mašiūtaitė M. 113, 118, 120, 128, 142—145
 Urbutis V. 228
 Ušinskis K. 50
 Uždavins V. 149

 V.=Jablonskis 142
 Vabalas-Gudaitis J. 113, 138
 Vagneris G. 132
 Vagneris J. 13
 Vaičiulaitis A. 157, 199
 Vaičiūnas P. 163, 188, 189, 192, 196
 Vaičiūnas V. 148, 245
 Vaidevutis 169
 Vaineikis L. 149, 249
 Vaitkaitė S. 113
 Vaitkus M. 186, 196
 Valančius M. 33, 73, 85, 210, 217, 237
 Valavičiūtė E. 112—113
 Vanagėlis Ks. 134
 Varnas A. 64, 111, 122, 130, 175—177
 Vasiliauskaitė S. 264
 Vasiliauskas M. (?) 49
 Vasiljevas J. 50
 Vėbra R. 266
 Venclova A. 159, 197
 Vydūnas 106, 139, 160
 Vienas iš daugelio=? 55
 Vienuolis A. 196, 238
 Vileišis A. 13
 Vileišis J. 15, 16

 Vileišis P. 7—10, 17, 20, 54, 153
 Vilimas 146
 Vilkutaitis A. 160
 Vilkutaitis J. 160
 Vinogradovas N. 118
 Vireliūnas A. 48, 54, 96, 166, 171, 173, 175—180, 182, 207, 209, 211, 214, 215, 217, 218, 228—232, 243, 251
 Višinskis P. 7—14, 16, 30, 31, 50, 51, 68, 212
 Vokietaitis J. 51—52, 114, 117, 118
 Voldemaras A. 124, 156, 183, 185, 186, 191
 Volfas B. 28, 49
 Volteris E. 33, 38, 122, 145, 147, 151, 152, 187, 259
 Vosylytė B. 157, 262

 Zand Ž. 159
 Zavadskis F. 20
 Zavadskis J. 70
 Zenkevičaitė O. 118, 151
 Ziemackis J. 20
 Zikaras J. 130
 Zubatas J. 238
 Zubovai 259
 Zubovas V. 8, 151
 Zubovienė-Ciurlionytė D. 155

 Žaldokas Povylas, Apolinaro sūnus=? 30
 Žaliūkas J. 234
 Žemaitis Z. 61, 101, 111, 115, 116, 120, 136, 137, 264, 266
 Žilinskaitė 112
 Žilinskis T. F. 49, 51, 164
 Žymantas A. 68, 161, 265
 Žymantienė J.-Žemaitė 12, 13, 50, 55, 63—65, 68—73, 85, 130—132, 161, 164, 165, 210, 217, 237, 264, 265
 Žirgulyš A. 196, 263, 265
 Žiugžda J. 151, 215, 233, 247
 Zukas V. 68, 161, 265
 Žulys V. 220
 Žvingietis=? 107
 X.x.=? 152

 Березин Ф. М. 16
 Васильев П. 79
 Виноградов В. 80
 Виноградов В. В. 216
 Козьмин К. 80
 Медведева В. И. 213
 Нечкина М. В. 20
 Петров К. Ф. 79
 Попова З. Д. 239
 Смирновский П. 80
 Сунин О. П. 215
 Щеулин В. В. 213

TURINYS

PRATARME	5
----------------	---

PIRMOJI DALIS

TARP DVIEJŲ REVOLIUCIJŲ

PAVASARIO NUOTAIKOS	7
„Vilniaus žinių“ redakcijoje (7), „Aušros“ draugija (11), Jablonskis—visuomenininkas (14), Pastangos grįžti į mokyklą (20), Priešokio darbai (28), Juškų žodyno redagavimo finalas (37)	
VIENAS LAUKE — NE KARYS	40
Nusivylimai (40), Direktorius intrigos (42), Švietimo talkininkas (48), Visuomenės veikla (52)	
BRESTAS — GARDINAS — VELIZAS	56
Brestas (56), Gardinas ir Veližas (59), Klerikalai ir Jablonskis (61), Lietuvių mokslo draugija (65), Žemaitės raštų leidimas (68), Bendradarbiavimas spaudoje (73)	
1911 m. SINTAKSĖ IR KITI KALBOS DARBAI	77
Sintaksės genezė (77), Sintaksės teorija (80), Sintaksės medžiaga (82), Sintaksės terminai (86), Kalbos kultūros dalykai (88), Sintaksės vertintojai (89), Jablonskio kalbos taisymai (92), Leksikos taisymai (93), Gramatikos taisymai (96), Rašybos problemos (103), Kalbininkas ir visuomenė (106), Jauniaus gramatikos recenzija (108)	
NERAMOS METAI	110
Voroneže (110), Į Vilnių (119), Vilniuje (120)	
1915—1919 m. DARBAI	125
Mokyklos problemos (125), „Vargo mokyklai“ (129), „Mūsų žodynelis“ (134), Terminologijos darbas (136), Lietuvių kalbos gramatikos vadovėlis (139), Voronežo diskusijos dėl rašybos (140), Kiti darbai (141)	

ANTROJI DALIS

„LIETUVIŲ KALBOS SAŽINĖ“ (*Vydūnas*)

„DIRBKIT, DARBO DAUG TURIM PRIEŠ SAVE!“	143
Buitiniai rūpesčiai (143), Oficialioji pagarba (145), Liga ir santykiai	

su visuomene (148), Pedagoginis darbas (153), Spausdintoji produkcija (157), Visuomenės straipsniai (164), Mokyklos reikalai (167)	
KALBOS DISKUSIJŲ UGNYJE	173
Jablonskis ir Būga (173), Terminologijos komisija (175), Polemika su rašytojais (182), Polemikos esmė (190), Senis ir jaunieji (199)	
DVI VIRSONĖS	207
1922 m. gramatika (208), Gramatikos teoriniai pagrindai (211), Gramatikos šaltiniai (215), Normų kodifikacija (219), Gramatikos mokslinė vertė (221), Gramatikos rašybos reikšmė (231), „Linksniai ir prielinksniai“ (235), „Linksnių ir prielinksnių“ pobūdis (236), Linksnių reikšmės (239), Norminamoji reikšmė (242)	
PABAIGA	245
Paskutinės dienos (245), Laidotuvės (247), Jablonskio vertinimas spaudoje (249), Jablonskio palikimo tyrinėjimas buržuazinėje Lietuvoje (251), Jablonskio darbai Tarybų Lietuvoje (259)	
SUTRUMPINIMAI	269
VARDŲ RODYKLĖ	271

Piročkinas A.

Pi-125 J. Jablonskis — bendrinės kalbos puoselėtojas, 1904—1930. — V.: Mokslas, 1978 © . — 280 p., 4 ilustr. lap.
Bibliogr. nuorodos išnašose.

Monografijoje, remiantis plačia, dažnai unikalia archyvine medžiaga, nagrinėjama žymaus lietuvių filologo J. Jablonskio veikla šiais aspektais: jo sudaryti lietuvių bendrinės kalbos normų klasifikacijos principai ir jų praktinis taikymas; nuosekli jo kova su purizmu, su niekinama pažiūra į liaudies kalbą; ypač dideli nuopelnai lietuvių gramatikos mokslui ir terminologijai.

4L

70103—062
P M854(10)—78 151—78

Арнольдас Миколаевич Пирочкинас
П. ЯБЛОНСКИС И ЛИТОВСКИЙ ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЯЗЫК
На литовском языке

Издательство «Мокслас» ЛитССР, Вильнюс, 1978

Arnoldas Piročkinas

J. JABLONSKIS — BENDRINĖS KALBOS PUOSELĖTOJAS

Redaktoriai A. Sriubienė ir O. Vaičys. Viršelio dailininkė R. Vėrygaitė. Meninis redaktorius V. Jurkūnas. Techninė redaktorė E. Volkienė. Korektorės L. Balaikienė, M. Treigienė

IB Nr. 1114

Duota rinkti 1977.X.26. Pasirašyta spausdinti 1978.III.22. LV 07287. Popierius spaudos Nr. 1. Formatas 60×90^{1/16} 17,5 sp. l.+0,5 sp. l. iklijų apsk. 1. l.+0,5 apsk. 1. l. iklijų. Tiražas 5000 egz. Kaina 2,40 rb. Leidykla „Mokslas“, Vilnius, Žvaigždžių g. 23. Spausdino K. Poželos sp., Kaunas, Gedimino g. 10. Užsak. Nr. 1309.